Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ДОРОФЕЄВА МАРГАРИТА СЕРГІЇВНА

УДК 81’25 = 112.2 = 161.2

ДИСЕРТАЦІЯ

СИНЕРГЕТИКА ПЕРЕКЛАДУ СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕКСТІВ
(німецько-український напрямок)

10.02.16 – перекладознавство
03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Науковий консультант: Кияк Тарас Романович, доктор філологічних наук, професор

Київ – 2017

АНОТАЦІЯ

Дорофеєва М.С. Синергетика перекладу спеціальних текстів (німецько-український напрямок). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 «Перекладознавство». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка МОН України, Київ, 2017.

Комплексне дослідження перекладу спеціальних текстів німецько-українського напрямку крізь призму синергетики утворює фундамент синергетичної теорії перекладу. Об'єкт наукового дослідження аутентичної синергетики формують надскладні системи, здатні до самоорганізації шляхом кооперативної взаємодії своїх елементів. Переклад як сукупність процесуальних та буттєвих ознак взаємодії перекладача з навколишнім середовищем становить одну з таких систем.

У роботі встановлено системні закономірності перекладу спеціальних текстів шляхом інтегративного вивчення двох рівнів перекладацького процесу: *зовнішньої системи самоорганізації перекладу* (комплексу відношень між перекладачем і факторами навколишнього середовища, що впливають на процес і результат перекладу); *внутрішньої системи самоорганізації перекладу*, до якої належать компоненти, які визначають виконання перекладацького замовлення.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в розробці синергетичної теорії перекладу спеціальних текстів. Уперше розроблено та обґрунтовано теоретичні засади синергетики перекладу спеціальних текстів у вітчизняному перекладознавстві; виокремлено синергетичні ознаки спеціального перекладу як надскладної системи двох рівнів самоорганізації; запропоновано синергетичну методологію дослідження спеціального перекладу; встановлено закономірності історичного розвитку перекладознавства і принципи дослідження перекладу на основі трьох типів наукової раціональності; описано принцип подвійного входження для системи спеціального перекладу; виявлено синергетичні принципи Буття і Становлення системи спеціального перекладу

(ССП) на матеріалі спеціального перекладу; створено авторську синергетично-інформаційну модель ССП; розроблено синергетично-інформаційну методику порівняльно-перекладацького (ППА) і доперекладацького аналізу (ДПА) спеціальних текстів на основі моделі.

Наукове значення роботи полягає в розбудові синергетичної теорії (синергетики) перекладу на матеріалі спеціальних текстів. Розроблена синергетична методологія є внеском як у загальну теорію перекладу, так і в спеціальні теорії перекладу, де об'єктом дослідження виступають інформативні та апелятивні тексти. Авторська інформаційно-синергетична модель системи спеціального перекладу реалізує комплексний погляд на проблеми перекладознавства, які розробляються в рамках когнітивної транслятології, функціонально-діяльнісної теорії перекладу, теорії міжкультурної фахової комунікації, соціології перекладу. Отримані в роботі дані мають теоретичне значення також для суміжних дисциплін, серед яких лінгвосинергетика, корпусна та комп'ютерна лінгвістика.

Практичне значення роботи визначається тим, що результати дослідження можуть слугувати методологічним підґрунтям у викладанні нормативних і варіативних дисциплін, а також дисциплін вільного вибору студента, серед яких «Жанрові теорії перекладу», «Теорія перекладу», «Техніка перекладу», «Актуальні питання перекладознавства», «Науково-технічний переклад», а також спецкурсів із синергетики перекладу спеціальних текстів. Методологія й дослідницькі принципи, представлені в роботі, можуть використовуватись як основа подальших дисертаційних досліджень у міждисциплінарному напрямі синергетики.

За результатами порівняння категорійних ознак перекладу з ознаками інших надскладних об'єктів нематеріальної природи, виявлено, що переклад становить систему самоорганізації, подібно до інших живих і неживих систем. Доказом цього стає непередбачувана конфігурація об'єктивних і суб'єктивних факторів впливу на перекладацьку діяльність, упорядкованих у просторі й часі. Неможливість чіткого передбачення перекладацьких рішень та їх множинність у

спеціальному перекладі зумовлюються існуванням двох незамкнених рівнів самоорганізації ССП: внутрішнім мікрорівнем тексту перекладу та зовнішнім рівнем, що охоплює макрорівень дискурсу та мегарівень культури.

Перспективним напрямом подальших досліджень у галузі синергетики перекладу може слугувати імплементація принципів аутентичної синергетики в загальній теорії перекладу, зокрема, принципів Буття і Становлення, серед яких нелінійність, нерівноважність, незамкненість, динамічна ієрархія та спостережуваність.

Ключові слова: синергетика, переклад, система спеціального перекладу, внутрішній та зовнішній рівень самоорганізації, синергетична методологія, фаза Буття, фаза Становлення, синергетично-інформаційна модель, синергетично-інформаційна методика, перекладацький аналіз.

ABSTRACT

Dorofeyeva M. S. Synergetics of Specialized Texts Translation (German-Ukrainian direction). – Manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree in Philology, Speciality 10.02.16 –Translation Studies. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2017.

The complex research of specialized texts' translation in the German-Ukrainian translation direction forms the foundation of the synergetic translation theory directly through the prism of synergetics. Complex systems capable of self-organization by cooperative interaction of their elements form the object of the scientific research of authentic synergetics. Translation as a set of procedural and existential signs of a translator's interaction with the environment forms one of such systems.

The proposed work establishes systematic patterns of specialized texts' translation through integrative study of two levels in the translation process: *external system of translation self-organization* (complex of relations between a translator and environmental factors that influence the process and the result of translation); *internal*

system of translation self-organization, which includes components which determine execution of the translation order.

The scientific novelty of the results obtained consists in developing the synergetic theory of specialized texts translation. For the first time, the theoretical principles of synergetics of specialized texts translation in the national translation studies are developed and grounded; synergistic features of specialized translation as a highly complex system of two levels of self-organization are distinguished; the synergistic methodology of research of specialized translation is suggested; patterns of historical development of translation studies and translation research principles based on three types of scientific rationality are determined; the principle of double entry for the specialized translation system is described; synergistic principles of Being and Composition of the specialized translation system on the material of specialized translation are detected; the author's synergetic informational model is created; the synergetic informational methodology of comparative translation analysis (CTA) and pre-translation analysis (PTA) on the basis of the model is developed.

The scientific significance of the paper consists in developing the synergetic theory (synergetics) of translation on the material of specialized texts. The developed synergetic methodology is a contribution to the general theory of translation, and to the special theory of translation, where the object of the research are informative and appellative texts. The author's informational synergetic model of the specialized translation system implements a comprehensive view of the problems of translation studies, which are developed within the framework of cognitive translatology, functional and activity theory of translation, theory of intercultural professional communication and sociology of translation. The data obtained in the paper are of theoretical value also for related subjects, including linguosynergetics, corpus and computational linguistics.

The **practical significance** of the paper is determined by fact that the results of the research can serve as a methodological basis for teaching compulsory and elective subjects and subjects of the student's free choice, including Genre Theory of Translation, Theory of Translation, Translation Techniques, Current Issues

of Translation Studies, Scientific and Technical Translation, and special courses in synergetics of specialized texts. The methodology and research principles presented in the paper can be used as a basis for further dissertation researches in the interdisciplinary direction of synergetics.

According to the comparison results of categorical features of translation with other highly complex objects of nonmaterial nature, we believe that translation is a self-organization system, like other living and nonliving systems. The unpredictable configuration of objective and subjective factors of influence on translation, ordered in space and time, can be the proof of it. Impossibility of clear prediction of translation solutions and their multivariance in specialized translation are caused by the existence of two non-closed self-organization levels of STS: internal micro-level of the translation text and external level covering the macro-level of the discourse and mega-level of the culture.

Implementation of the principles of authentic synergetics in the general theory of translation, in particular, the principles of Being and Composition, including nonlinearity, nonequilibrium, nonclosure, dynamic hierarchy and observability can serve as a *promising direction* for further research in the field of translation synergetics.

Keywords: synergetics, translation, specialized translation system, internal and external self-organization level, synergetic methodology, Being phase, Formation phase, synergetic information model, synergetic information methods, translation analysis.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Монографія:

1. Дорофеєва М.С. Синергетика перекладу спеціальних текстів (німецько-український напрям): Монографія. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. – 520 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Дорофеєва М.С. Синергетичні аспекти перекладу спеціальних текстів / М.С. Дорофеєва // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – Вип. 55. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2015. – С. 117-125.

3. Dorofejewa M.S. Fachübersetzen unter dem synergetischen Aspekt / Dorofejewa, Margarita // Germanistik in der Ukraine. – Jahrheft 10. – Kyjiw: Verlagszentrum der KNLU, 2015. – S. 222-229.

4. Дорофеєва М.С. Синергетика в теорії перекладу: становлення термінології / Маргарита Дорофєєва // Наукові записки. – Випуск 144. – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград: Видавець Лисенко В.Ф., 2016. – С. 131-137.

5. Дорофеєва М.С. Принцип ієрархії у фаховому перекладі (синергетичний аспект) / М. Дорофєєва // Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики: науковий журнал / редкол. В.І.Кушнерик та ін. – Чернівці: Вид. дім «РОДОВІД», 2016. – Вип. 11-12, Ч. 1. – С. 187-192.

6. Дорофеєва М.С. Синергетика і фаховий переклад / Дорофєєва М.С. // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наукових праць. – Вип. 10. – Хмельницький: ФОП Бідюк Є.І., 2016. – Том 1 (А-І). – С. 220-227.

7. Дорофеева М.С. Неравновесность системы в синергетике перевода / М.С. Дорофеева // Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Збірник наукових праць. – Вип. 23. – Т. 2. – Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2016. – С. 86-91.

8. Дорофеєва М.С. Дискурсивні помилки у синергетиці спеціального перекладу / М.С.Дорофеєва // Філологічні трактати. – Том 8, №3. – Суми: СумДУ; Харків: ХНУ імені В.І.Каразіна, 2016. – С. 15-25.

9. Дорофеєва М.С. Принцип подвійного входження як основа синергетики перекладу / М.С. Дорофеєва // Вісник КНЛУ. Серія «Філологія». – Т.19, №2. – Київ: Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 166-174.

10. Дорофєєва М.С. Когнітивно-ситуативне моделювання у спеціальному перекладі / Маргарита Сергіївна Дорофєєва // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2016. – №30. – С. 63-81.

11. Дорофеєва М.С. Когнітивні передумови моделювання системи у синергетиці перекладу / М.С.Дорофеєва // Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. Збірник наукових праць. – Вип. 24. – Т. 2. – Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2016. – С. 113-117.

12. Дорофєєва М. Інформаційна ентропія у перекладі спеціальних текстів / М. Дорофєєва // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Іноземна філологія». – К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. – № 1(49). – С. 9-14.

13. Дорофеєва М.С. Синергетично-інформаційна методика перекладацького аналізу / М.С.Дорофеєва // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Вип. 5. – С. 12-17.

14. Дорофеєва М.С. Принцип незамкненості у синергетиці перекладу / М.С. Дорофеєва // Філологічні трактати. – Т.8, № 1. – Суми: СумДУ; Харків: ХНУ імені В.І. Каразіна, 2017. – С. 47-56.

15. Дорофеєва М.С. Принцип нелінійності у синергетиці перекладу / Маргарита Дорофеєва // Наукові записки. – Випуск 154. – Серія: Філологічні науки. – Кропивницький: Видавець Лисенко В.Ф., 2017. – С. 330-336.

16. Дорофеєва М.С. Синергетика і «образи» перекладу / Дорофєєва М.С. // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: Зб. наукових праць. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. – Вип. 32. – С. 111-124.

17. Дорофеєва М.С. Універсалії перекладу в контексті синергетики / Дорофєєва М.С. // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: зб. наукових праць. – К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2016. – Вип. 33. – С. 111-125.

18. Dorofejewa M.S. Entropie der syntaktischen Ebene in der Fachübersetzung / Dorofejewa, Margarita // Germanistik in der Ukraine. – Jahrheft 11. – Kyjiw: Verlagszentrum der KNLU, 2016. – S. 159-167.

19. Дорофеева М.С. Принципы становления системы в синергетике специального перевода / М.С. Дорофеева // Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. – Вип. 25. – Т. 2. – Одеса, 2016. – С. 161-165.

Статті в іноземних виданнях:

20. Дорофеєва М.С. Некласичний тип наукової раціональності у синергетиці перекладу / М.С. Дорофєєва // Science And Education a New Dimension. – Philology, IV (21), Issue: 98, 2016. – pp. 51-56.

21. Дорофєєва М.С. Відношення перекладацької рівноваги у системі спеціального перекладу / М.С.Дорофєєва // Science And Education a New Dimension. – Philology, IV (24), Issue: 104, 2016. – pp. 74-77.

22. Dorofeyeva M. System modelling in the specialized translation synergetics: practical aspects / Margarita Dorofeyeva // European Journal of Literature and Linguistics. Scientific journal. – Vienna: «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2017. – №1.– pp. 18-22.

23. Dorofeyeva M. Translation analysis scheme in the specialized translation synergetics / Margarita Dorofeyeva // European Journal of Humanities and Social Sciences. – Vienna: «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2017. – №1. – pp. 34-39.

Тези наукових доповідей:

Дорофєєва М. Класичний тип наукової раціональності у синергетиці перекладу / Маргарита Дорофєєва // Фундаментальные и прикладные исследования: современные научно-практические решения и подходы: сборник материалов I –й Международной научно-практической конференции / ред. А.Душный, М.Махмудов, В.Ильницкий, И.Зимомря. – Баку – Ужгород – Дрогобыч: Посвит, 2016. – С. 287-289.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ 13

ВСТУП 14

РОЗДІЛ І. МОВА І ПЕРЕКЛАД У СИНЕРГЕТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ ДОСЛІДЖЕНЬ 32

1.1. Поняття синергетики у міждисциплінарному та перекладознавчому аспектах 32

1.2. Історико-філософські основи синергетики 45

1.3. Синергетика і «образи» перекладу 60

1.4. Універсалії перекладу в контексті синергетики 98

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ І 113

РОЗДІЛ ІІ. СИНЕРГЕТИЧНА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕКСТІВ 117

2.1. Метамова і метод синергетики перекладу 117

2.2. Ознаки самоорганізації спеціального перекладу 121

2.3. Типи наукової раціональності в контексті спеціального перекладу 131

2.3.1. Класичний тип наукової раціональності 131

2.3.2. Некласичний тип наукової раціональності 137

2.3.3. Постнекласичний тип наукового пізнання 147

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІ 166

РОЗДІЛ ІІІ. ПРИНЦИПИ БУТТЯ І СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ СПЕЦІАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ: ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ 172

3.1. Принципи та одиниці аналізу ССП у фазі Буття 172

3.1.1. Принцип подвійного входження 177

3.1.2. Інформація та інформаційна ентропія 185

3.2. Алгоритм дії ССП у фазі Становлення: породжувальні принципи 208

3.2.1. Точки біфуркації як прояв нелінійності перекладу 208
3.2.2. Нестійкість системи у відношеннях перекладацької рівноваги 224
3.2.3. Незамкненість рівнів перекладу: мова, дискурс, культура 261
3.3. Конструктивні принципи становлення ССП 287
3.3.1. Динамічна ієрархія перекладу спеціальних текстів 287
3.3.2. Перекладацькі помилки у спеціальному тексті на рівні дискурсу 292
3.3.3. Перекладацькі помилки на рівнях речення, абзацу й тексту 308
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІІ 326
РОЗДІЛ IV. СИНЕРГЕТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ СПЕЦІАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ 335
4.1. Кельнська когнітивно-ситуативна модель перекладача 335
4.2. Моделювання системи спеціального перекладу в синергетиці 361
4.3. Синергетично-інформаційна модель системи спеціального перекладу 363
4.4. Інформаційні алгоритми перекладацького аналізу спеціальних текстів 367
4.5. Методика порівняльно-перекладацького аналізу інформативних текстів: практичний аспект 373
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ IV 401
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ 405
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 420
ДОВІДКОВІ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА 457
ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ 464
Додаток А. ТЕЗАУРУС ТЕРМІНІВ СИНЕРГЕТИКИ ПЕРЕКЛАДУ 466
Додаток В. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК 470
Додаток С. ПОВНОТЕКСТОВІ ВЕРСІЇ ОРИГІНАЛІВ, ОФІЦІЙНИХ ПЕРЕКЛАДІВ ТА ПАРТНЕРСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ 472

Додаток D. СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ 576

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВТ – вихідний текст

ВНУС – Великий німецько-український словник

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови

ДПА – доперекладацький аналіз

ДФІ – дискурсивно-фахова інформація

ІКФ – індивідуальний когнітивний фрейм

МО – мова оригіналу

МП – мова перекладу

МФК – міжкультурна фахова комунікація

ППА – порівняльно-перекладацький аналіз

ПР – перекладацьке рішення

с– Система – синергетична система

ССІ – структурно-семантична інформація

ССП – система спеціального перекладу

ТАР – протокол – Think Aloud Protocol – протокол «думай вголос»

ФІ – фонова інформація

ЦТ – цільовий текст

ВСТУП

Наукова картина світу XXI століття детермінується дихотомічним розподілом за типом опозиційного відношення. Дихотомічний розподіл як спосіб упорядкування понять належить до універсальних інструментів наукового пізнання, будучи невід'ємною частиною мислення суб'єкта. У сучасній епістемології науки поняття «наукова картина світу» позначається двома опозиційними членами дихотомії: *уніфікація* vs. *специфікація.*

З одного боку, інтеграційні процеси в політиці та економіці, зменшення залежності людей від категорій простору й часу завдяки інформаційним технологіям вимагають уніфікації, тобто еволюції наукової думки за напрямом «знань в ширину». Процес уніфікації реалізується у вигляді впровадження певних наукових універсалій, норм та цінностей, які могли б сформувати основу для міждисциплінарної комунікації.

З іншого боку, у філософсько-культурологічному плані постійно підкреслюється вагомість індивідуального, своєрідного, специфічного, що асоціюється з поняттям «знання в глибину». На порядку денному навіть постає дихотомія культури й цивілізації, причому культура з її ідентичністю, символічністю, унікальністю протиставляється прагматичній цивілізації як позитивний та негативний члени опозиції [244; 241; 140]. Полюси уніфікації-специфікації, принаймні в комунікативному аспекті, визнаються в новітніх дослідженнях об'єктивною даністю. Так, відцентрова й доцентрова тенденції розвитку мови як засобу міжкультурної комунікації пов'язуються із «зовнішнім» та «внутрішнім» спрямуванням «комунікативної програми соціуму» [184, с. 15].

Дихотомія уніфікації-специфікації певною мірою присутня і у вітчизняному перекладознавстві, де на сьогоднішній день переважає *особистісно орієнтована специфікація*. Актуальний стан української транслятології характеризується увагою до спеціальних і часткових теорій перекладу на матеріалі концепцій провідних вітчизняних учених – засновників наукових шкіл А.Г.Гудманяна, В.І.Карабана, Т.Р.Кияка, О.І.Чередниченка [104; 105; 107; 108; 98; 119; 53; 56; 227;

175]. За аналогією з поняттям *мовної особистості* можна говорити про *особистість* перекладознавця *в дискурсі української теорії перекладу*.

Утім, якщо звернутись до уніфікації як позитивного фактора «об'єднувальної ланки» між окремими галузями наук, слід відмітити певний «концептуальний вакуум» [13, с. 5] у методології перекладознавства. На сучасному етапі еволюції гуманітаристики все більше дослідників підкреслюють необхідність застосування інтегральних підходів до вивчення «нормалізованих» дисциплін (Р.С. Фрумкіна) [220, с. 81]. Все відчутнішою стає потреба переосмислення категорійно-поняттєвого апарату теорії перекладу в річищі міждисциплінарності.

На зламі тисячоліть наука намагається задовольнити запити суспільства, замінюючи домінування однієї парадигми на сукупність підходів різних циклів наук, що не виключають один одного, а навпаки, збагачують методологію дослідження, змінюють ракурс розгляду наукових об'єктів, і відтак набувають евристичної цінності. Згадану поліпарадигмальність у теорії перекладу ми пов'язуємо з рухом у бік уніфікації наукового знання, що передбачає наявність спільного знаменника для різнопланових феноменів перекладацької діяльності.

У сфері гуманітарних наук уніфікація узгоджується з новітніми тенденціями розвитку лінгвістики, серед яких, у тому числі, виділяють експансіонізм. Експансія полягає в інноваційних підходах до об'єкта вивчення та розмиванні меж конкретної науки «в момент формування нової області знання» [131, с. 208]. Самі назви систем поглядів, насамперед у лінгвістиці та теорії перекладу, становлять приклад поєднання двох і більше взаємодоповнюючих компонентів: елементно-таксономічна, комунікативно-прагматична, дискурсивно-когнітивна парадигми дослідження [150].

У сучасному науковому дискурсі уніфікація реалізується, зокрема, через поступове наближення природничих і соціогуманітарних наук. Зростання числа міждисциплінарних розвідок у загальній кількості наукових робіт зумовлено необхідністю відповідати на виклики сьогоднішнього кризового світу. Серед глобальних завдань, що постають перед цивілізацією XXI століття,

академік С.П. Курдюмов та проф. Г.Г. Малинецький називають: 1) менеджмент криз та ризиків; 2) пізнання людиною самої себе з психо- і нейрофізіологічної точки зору; 3) кооперативну взаємодію людини і природи [133].

Якщо розглянути названі проблеми в ракурсі теорії перекладу, то можна окреслити спеціальне коло завдань, актуальних саме для перекладознавства. По-перше, існує потреба у знаходженні модельних механізмів, зокрема, алгоритмів, процедур, відкритих моделей, для підвищення якості спеціального перекладу. Такі моделі стосуються насамперед спеціальних текстів загальномовного й фахового характеру, які підпадають під критерії соціальних санкцій та практичних наслідків у випадку неякісної трансляції [318, S. 274-277].

Водночас необхідно розвивати комп'ютерні перекладацькі технології для підвищення швидкості виконання перекладу. Це дозволить мінімізувати збитки від неякісного продукту та його несвоєчасного надання замовнику. По-друге, постає потреба кардинально змінити ситуацію на ринку перекладацьких послуг в Україні, для того, щоб майбутні фахівці мали змогу отримати досвід роботи та напрацювати клієнтську базу ще під час навчання, що надалі відкриває доступ до замовлень високого рівня та можливість достойної оплати праці. Згадані фактори стосуються глобального менеджменту криз та ризиків.

У плані пізнання людиною психофізіологічних механізмів сприйняття й породження інформації перекладознавство має запропонувати конструктивну модель перекладу як надскладної системи, яка сприяла б розумінню когнітивно-дискурсивних особливостей, що лежать в основі процесу перекладу, та їхньої реалізації в перекладацькому продукті – трансляті. З цим фактором пов'язана не тільки проблема адекватного опису перекладу-як-процесу, а й створення багаторівневої системи оцінки якості перекладу-як-результату.

Зрештою, згадана кооперативна взаємодія людини і природи стосується, на нашу думку, позиції перекладача в перекладацькій екосистемі [див. 366; 354]. Ця проблема вирішується на абстрактному рівні представлення теорії перекладу й передбачає узгодження з методологією неспоріднених наук.

Розв’язання поставлених завдань у глобальному контексті може забезпечити міждисциплінарний науковий напрям синергетики. На початку XXI століття використання законів синергетики для пояснення феноменів гуманітарних наук набуло статус перспективного напряму досліджень. Метафоричне розуміння й уживання терміна «синергетика» у значенні «комбінованої дії деяких компонентів, за якої сумарний ефект перевищує дію кожного окремого компонента» [32, с. 13], стало навіть модним явищем. Аутентична синергетика як теорія самоорганізації систем має надзвичайно широкий об’єкт дослідження, розглядаючи всі матеріальні та соціальні системи надскладної нелінійної природи. З цього випливає, що синергетика може надати якісно іншу методологію в розвідках таких надскладних феноменів, як мова, мовлення й переклад у всій сукупності їхніх взаємозв’язків.

Ідеї синергетики, пов’язані з механізмами самоорганізації нелінійних систем, не є новими для вітчизняної та зарубіжної філологічної науки (див., напр., праці Г.В. Ейгера, Ф.С. Бацевича [84; 16]). За останні роки в Україні з’явилась низка робіт лінгвосинергетичного напряму Л.С. Піхтовнікової, А.М. Приходька, С.М. Єнікєєвої, Т.І. Домброван, О.О. Семенець, присвячених лінгвосинергетиці [182], синергетиці дискурсу [179; 181; 183], самоорганізації розвитку стилю та жанру [178; 181; 357], самоорганізації концептосфери [190], синергетиці словотвору [83; 206, с. 62-88], діахронічній лінгвосинергетиці [61; 62; 63], синергетиці поетичного слова [202; 203]. Можна стверджувати факт становлення авторитетної української школи в галузі лінгвосинергетики.

Серед зарубіжних дослідників, які займались загальними й частковими проблемами лінгвосинергетики, слід згадати Р.Г. Піотровського [177], М.Ф. Алефіренка [4], Г.Г. Москальчук [155], К.І. Бєлоусова [17], В.Г.Борботька [21], Л.В.Броннік [25; 26], Л.П.Киященко [110], Н.Л.Мишкіну [156], Н.С.Олізько [167], Є.В.Пономаренко [185; 186]. Німецька школа лінгвосинергетики представлена в першу чергу роботами Р. Кьолера, Г. Альтмана [315; 316; 317], К. Гофманн, А. Кротт [299, S. 1-29].

Слід підкреслити, що порівняно з синергетичною лінгвістикою (лінгвосинергетикою) проблеми перекладу в синергетичному аспекті розроблені значно менше. Результатом пошуку робіт у галузі синергетики перекладу стали докторська дисертація Л.В. Кушніної [134] та колективна монографія за її редакцією [32]. Деякі аспекти художнього перекладу як синергетичного мовленнєво-розумового процесу розглядались у дослідженнях І.А. Герман [50] та О.І. Милостивої [148; 149; 344].

На відміну від лінгвосинергетики загалом та її часткових напрямів на перетині з іншими гуманітарними науками, вітчизняна синергетика перекладу досі перебуває в зародковому стані. Наскільки нам відомо, в Україні не існує жодної дисертаційної роботи в межах спеціальності «Перекладознавство», повністю присвяченій синергетиці перекладу. Хоча синергетичний підхід вже успішно застосовується у вітчизняних розвідках з перекладознавства (див. дисертацію А.В. Пермінової та монографію Т.П. Андрієнко [176; 6]), даний факт лише підтверджує недостатність комплексних досліджень у річищі заявленої проблематики. Крім того, практично всі наявні роботи в галузі синергетики перекладу концентрують свою увагу на художніх та поетичних текстах, залишаючи «поза кадром» інші стилі й жанри.

Пропонована робота є спробою віднайти системні закономірності перекладу спеціальних текстів шляхом інтегративного вивчення двох рівнів перекладацького процесу: (а) *зовнішньої системи самоорганізації перекладу* (комплексу відношень між перекладачем і факторами навколишнього середовища, що впливають на процес і результат перекладу); (б) *внутрішньої системи самоорганізації перекладу*, до якої належать компоненти, які визначають виконання конкретного перекладацького замовлення.

З цього випливає *евристична гіпотеза* нашого дослідження: переклад-як-процес становить надскладну дворівневу систему самоорганізації всіх його компонентів. Динаміка процесу перекладу визначається закономірностями, спільними для всіх надскладних систем соціальної природи.

Ми вважаємо, що переклад як складний пізнавальний процес означення вихідного смислу в «паралельній мовленнєвій реалізації» (Г.Е. Мірам) [153, с. 12] можна віднести до саморегулювальних систем, подібно до Всесвіту, природи, людського організму, мови, культури та історії. Кінцевий результат перекладу, зафіксований у вигляді тексту («перехід від хаосу до впорядкованості» в термінах синергетики), є результатом дії процесу саморегуляції системи. Відтак, дві іпостасі об'єкта теорії перекладу – переклад-як-процес і переклад-як-результат, розглянуті з позицій синергетики, формують ядро теорії синергетики перекладу.

Крім того, синергетичний підхід у перекладознавстві завдяки своїй системності дозволить уникнути як редукціонізму лінгвістичної теорії перекладу, орієнтованої на мовне перекодування, так і суб'єктивізму герменевтичної концепції, розрахованої на інтерпретацію перекладача. Відтак, синергетика перекладу претендує на те, щоб усунути традиційні протиріччя між об'єктоцентричністю і суб'єктоцентричністю теорії перекладу.

Засновник класичної синергетики німецький фізик-теоретик Герман Гакен підкреслює, що системи саморегуляції належать до компетенції різних наук, зокрема, фізики, хімії, теорії інформації, математики, біології, соціології, останнім часом також філософії, культурології та лінгвістики. По-перше, аутентична синергетика висуває методи дослідження саморегулювальних систем, які «накладаються» на об'єкти розгляду природничих, соціальних і гуманітарних наук, відкриваючи перспективи для побудови нових наукових теорій. По-друге, евристичні можливості синергетики стимулюють новий погляд на фундаментальні поняття, які раніше не викликали сумніву через інертність та певний опір академічної традиції. По-третє, саме синергетика може виступати тією науковою парадигмою уніфікації, «знання в ширину», яка може об'єднати навіть недотичні дисципліни під егідою загальних законів, що піддаються спогляданню та верифікації.

На думку академіка В.С. Стьопіна, синтез еволюції об'єктів живої, неживої та соціальної природи (парадигма універсального еволюціонізму) обґрунтовує

конвергенцію наук про природу і Людину, а також переміщує синергетику в позицію ядра загальнонаукової картини світу [209, с. 334, 347, 351].

Актуальність дисертаційної праці зумовлено необхідністю створення універсальної наукової картини світу, побудованої на принципах синергетики, що матиме евристичну цінність для перекладознавства. Вагомим фактором своєчасності роботи став дефіцит перекладознавчої методології, яка дозволила б описати й застосувати закони аутентичної синергетики з метою вивчення об'єктів теорії перекладу. У цьому контексті постає потреба віднайти прототипні закономірності перекладу для всіх спеціальних текстів, що стає можливим завдяки синергетиці.

Утім, якщо повернутись до дихотомії *уніфікація* vs. *специфікація*, слід зазначити, що лише переклад спеціальних текстів піддається уніфікації, тобто створенню формалізованих моделей дискурсивного мислення, на відміну від перекладу художніх текстів, які будуються на інтуїції та емотивності. З цієї причини ми обмежуємо наше дослідження спеціальними текстами, не зупиняючись на специфіці художнього й поетичного перекладу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах комплексної наукової теми Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Мови та літератури народів світу: взаємодія і самобутність» (тема №11БФ044-01), затвердженої Міністерством освіти і науки України.

Метою роботи стало створення засад синергетичної теорії перекладу спеціальних текстів у напрямку «німецька-українська» мови. Для досягнення поставленої мети необхідно виконання таких *завдань*:

- розглянути поняття синергетики в міждисциплінарному аспекті та в контексті перекладознавства;
- з'ясувати історико-філософські основи синергетики;
- виокремити ознаки спеціального перекладу як синергетичної системи;
- розробити синергетичну методологію дослідження перекладу спеціальних текстів;

- виявити синергетичні принципи Буття і Становлення системи спеціального перекладу (ССП);
- продемонструвати механізми дії принципів Буття і Становлення системи спеціального перекладу у перекладацькій практиці;
- побудувати універсальну синергетично-інформаційну модель ССП;
- розробити методику порівняльно-перекладацького аналізу (ППА) і доперекладацького аналізу (ДПА) спеціальних текстів на основі моделі системи спеціального перекладу.

Об'єктом дослідження виступає спеціальний переклад як синергетична система взаємодії елементів внутрішнього та зовнішнього рівнів самоорганізації.

Предмет наукової розвідки становлять синергетичні особливості спеціального перекладу, реконструйовані на основі моделі ССП та процедур перекладацького аналізу.

Матеріал дослідження формують тексти науково-технічного, адміністративно-ділового та соціально-психологічного дискурсу німецькою мовою. За перекладознавчою типологією К.Райс аналізовані тексти-джерела належать до інформативного й апелятивного типів. До кожного оригіналу додаються множинні переклади, виконані українською мовою перекладачами різного експертного статусу: 1) учасниками Всеукраїнської студентської олімпіади з перекладу зі спеціальності «Переклад (німецька мова)» 2013-2016 років; 2) студентами магістратури першого та другого курсу Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка під час авторського експерименту; 3) викладачами й аспірантами – учасниками семінару підвищення кваліфікації для викладачів перекладацьких дисциплін «Fortbildung für Sprach- und Kulturmittler» 25-27 березня 2015 року, організованого за підтримки Австрійського культурного форуму; 4) професійними перекладачами.

У межах порівняльно-перекладацького аналізу додатково використовуються переклади-еталони, виконані офіційними учасниками ринку перекладацьких послуг України, зокрема, перекладачами – зареєстрованими приватними підприємцями та виконавцями авторизованого перекладу підручника,

затвердженого як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації. Обсяг вибірки текстів для аналізу охоплює близько 320 варіантів перекладу десяти представлених оригіналів (від 20 до 50 варіантів перекладу кожного вихідного тексту загальним обсягом близько 3150 сторінок).

Методом, покладеним в основу авторської методології дослідження перекладу, став алгоритм *синергетичного моделювання за принципами Буття і Становлення* с – Систем В.Г. Буданова. Метод синергетичного моделювання було модифіковано автором дисертаційного дослідження для теорії перекладу інформативних та апелятивних текстів. Алгоритм синергетичного моделювання ССП містить такі операції: 1) переведення категорійно-поняттєвого апарату перекладознавства в тезаурус синергетики; 2) виявлення базових принципів синергетики на емпіричному перекладацькому матеріалі; 3) демонстрацію механізму дії принципів синергетики на матеріалі перекладу спеціальних текстів трьох типів дискурсу: науково-технічного; адміністративно-ділового; соціально-психологічного дискурсів; 4) побудову авторської синергетично-інформаційної моделі ССП; 5) створення синергетично-інформаційної методики ППА і ДПА спеціальних текстів на основі авторської моделі ССП.

Метод семіотичного аналізу Ю.С.Степанова надав поштовх для авторської розробки принципу подвійного входження, який, у свою чергу, утворив фундамент синергетично-інформаційної моделі ССП. Перекладознавчою основою розбудови моделі слугував також метод *узагальнення* типів інформації за *теорією інформаційного перекладу* Р.К. Міньяр-Бєлоручева.

У створенні синергетичної методології було використано *операційні методи абстрагування* й *формалізації*, які дозволили екстраполювати закономірності трьох типів наукового пізнання академіка В.С.Стьопіна на історичні та процесуальні аспекти теорії перекладу.

З метою виявлення змісту й обсягу поняття «синергетика», а також для визначення терміна «синергетика перекладу», було використано метод *аналізу словникових дефініцій* поряд з методами *реконструкції понятєвого поля* і *понятєвої системи*. Для встановлення історико-філософських основ

синергетики перекладу здійснено *історичну реконструкцію* синергетичних парадигм наукового знання. З метою обґрунтування наукової доцільності дослідження перекладу на засадах синергетики було використано метод *аналогії та класифікації результатів* у вигляді таблиці «образів перекладу». За допомогою загальнонаукових методів *аналізу* й *синтезу* виокремлено синергетичні перекладацькі універсалії для процесу та результату перекладу.

З метою представлення результатів дії синергетичних принципів Буття і Становлення ССП, а також на окремих етапах виконання синергетично-інформаційної методики ППА використовувались когнітивні методи *інстроспекції* та *складання TAP-протоколів*. Для моніторингу й оцінки результатів множинного перекладу було застосовано *матричний метод оцінювання перекладу* Л.М. Черноватого.

Поряд з операційними, пізнавальними та загальнонауковими методами активно використовувались традиційні методики порівняльно-перекладацького аналізу з метою встановлення відношень перекладацької рівноваги між оригіналом і множинними перекладами. Широке застосування в дисертаційному дослідженні знайшли методи графічного представлення даних експерименту в табличній та схематичній формах.

Новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що в ній *уперше*:

- розроблено та обґрунтовано теоретичні засади синергетики перекладу спеціальних текстів у вітчизняному перекладознавстві;
- виокремлено синергетичні ознаки спеціального перекладу як надскладної системи двох рівнів самоорганізації;
- запропоновано синергетичну методологію дослідження спеціального перекладу;
- описано принцип подвійного входження для синергетичної системи спеціального перекладу;
- виявлено та продемонстровано синергетичні принципи Буття і Становлення ССП на матеріалі спеціального перекладу;
- створено авторську синергетично-інформаційну модель ССП;

– розроблено авторську синергетично-інформаційну методику ППА і ДПА спеціальних текстів на основі моделі.

Новизна дисертаційного дослідження відбивається в **положеннях**, які виносяться на захист:

1. Синергетика перекладу – міждисциплінарний напрям досліджень перекладацької діяльності як системи, здатної до самоорганізації, що охоплює синергізм (процес) і синергію (результат) перекладу. Розрізняльними ознаками синергетичної системи перекладу слугують когерентність взаємодії одиниць перекладу різних рівнів, самоорганізація, динамічна ієрархія. Самоорганізація становить просторово-часове упорядкування об'єктивних та суб'єктивних факторів впливу на переклад.

2. Система спеціального перекладу є синергетичною системою двох рівнів самоорганізації: внутрішнього та зовнішнього. Внутрішній рівень самоорганізації системи складається з двох підрівнів: *мікрорівень 1* – одиниці перекладу вихідного тексту у висхідній ієрархії перекладацьких рішень: лексема – колокація – речення – абзац; *мікрорівень 2* – комунікативна ситуація, до якої включено вихідний текст. Зовнішній рівень самоорганізації системи складається з *макрорівня* – типу фахового дискурсу, до якого належать вихідний і потенційний цільовий тексти, та *мегарівня* у вигляді безкінечної сукупності знань про навколишній світ – ноосфери, що містить компетенції перекладача. Взаємодія рівнів детермінується принципом подвійного входження.

3. Система спеціального перекладу містить дві фази розвитку: 1) фазу Буття; 2) фазу Становлення. Фаза Буття відповідає результату перекладацької діяльності, фаза Становлення маркує процес перекладу. Фаза Буття ССП підпорядковується принципам гомеостазу та ієрархічності. Гомеостаз є програмою дії системи в напрямку домінанти перекладу – атрактора. Ієрархічність реалізується у вигляді висхідної ієрархії ССП: мікрорівень – макрорівень – мегарівень. Фаза Становлення охоплює п'ять принципів: нелінійність, нестійкість, незамкненість, динамічна ієрархія, спостережуваність.

4. Нелінійність процесу перекладу реалізується у трьох напрямках: відношення до тексту оригіналу як об’єкта перекладу; відношення до структури мислення суб’єкта перекладу; відношення до позамовних факторів. Результатом нелінійності виступає множинність перекладацьких рішень.

5. Нестійкість реалізується у трьох відношеннях перекладацької рівноваги: 1) стійка рівновага; 2) нестійка рівновага; 3) байдужа рівновага. Стійка рівновага – відтворення домінанти перекладу вихідного тексту (а) на формально-мовному рівні одиниць перекладу (еквівалентний переклад) та (б) на комунікативно-прагматичному рівні цільового тексту (адекватний переклад). Стійка рівновага реалізується (а) через еквіваленти і (б) через контекстуальні відповідники.

Нестійка рівновага – відношення перекладацької відповідності між вихідним і цільовим текстами з частковою втратою інформації, що не призводить до порушення домінанти перекладу та реалізується (а) через хибні перекладацькі рішення та (б) через перекладацькі відповідники, що потребують додаткової експлікації для адресатів. Байдужа рівновага – відношення перекладацької відповідності поза контекстом, яка реалізується через еквіваленти, незалежні від контексту. Незамкненість системи виявляється у взаємодії між внутрішнім та зовнішнім рівнями ССП за принципом подвійного входження.

6. Принцип динамічної ієрархії ССП реалізується: (а) у стрибкоподібному переході від найнижчого до найвищого рівня перекладацьких рішень; (б) у верифікації рішень найнижчих рівнів ієрархії за допомогою рівнів найвищого порядку. Порушення динамічної ієрархії призводить до зниження ефективності міжкультурної фахової комунікації (МФК) через виникнення дискурсивно-цільових, дискурсивно-ситуативних і дискурсивно-фахових перекладацьких помилок.

7. Дискурсивно-цільові помилки як відхилення від жанрово-стильових норм цільового дискурсу в перекладі усуваються шляхом переходу перекладача на рівень дискурсу в ієрархії перекладацьких рішень. Передумовою прийняття вірного рішення стає звернення суб’єкта перекладу до корпусу паралельних текстів відповідного жанру й фахової області цільовою мовою. Дискурсивно-

ситуативні помилки у перекладі становлять хибну ідентифікацію факторів комунікативної ситуації оригіналу в цільовому тексті. Даний тип помилок усувається шляхом переходу на рівень дискурсу в ієрархії перекладацьких рішень та зверненням перекладача до корпусу паралельних текстів відповідного жанру й фахової області вихідною мовою. Дискурсивно-фахові помилки відповідають викривленню спеціальних знань фахового дискурсу в перекладі, експліцитно або імпліцитно реалізованих у вихідному тексті. Даний тип помилок усувається шляхом переходу на рівень ноосфери та звернення до спеціалізованих перекладацьких артефактів (друкованих джерел і електронних баз даних).

8. Синергетично-інформаційна модель репрезентує систему спеціального перекладу на чотирьох рівнях її Становлення: мікрорівень 1, мікрорівень 2, макрорівень та мегарівень. В основі моделі ССП знаходиться критерій домінанти перекладу як інформації, призначеної для передачі. Центр системи утворює домінанта перекладу. Мікрорівню 1 відповідає структурно-семантична інформація вихідного тексту; мікрорівень 2 містить експліцитну комунікативно-прагматичну інформацію. Макрорівню відповідають два типи імпліцитної інформації: 1) дискурсивно-ситуативна інформація, що маркує змістові категорії дискурсу; 2) дискурсивно-фахова інформація як спеціальні знання, імпліковані у вихідному тексті (ВТ). Мегарівень містить фонову інформацію, імпліцитно представлену у вихідному тексті.

9. Розроблена автором на основі моделі синергетично-інформаційна методика порівняльно-перекладацького аналізу (ППА) містить дев’ять етапів: 1) аналіз цільового тексту (ЦТ); 2) визначення домінанти перекладу вихідного тексту; 3) виявлення відхилень ЦТ від ВТ шляхом порівняння; 4) представлення розходжень між ВТ і ЦТ за принципом ієрархії перекладацьких рішень та відношеннями перекладацької рівноваги; 5) розподіл розходжень між ВТ і ЦТ за домінантними типами інформації ВТ; 6) усунення інформаційного дефіциту ЦТ з боку суб’єкта ППА; 7) виправлення хибних перекладацьких рішень; 8) обґрунтування перекладацьких рішень виконавця перекладу і суб’єкта ППА методом інтроспекції (складання TAP-протоколу); 9) моніторинг і оцінка

результатів перекладу. Синергетично-інформаційна методика доперекладацького аналізу (ДПА) відрізняється від методики ППА за пунктами (1), (3), (4), (8), (9). На етапі ДПА 1 здійснюється аналіз вихідного тексту; на етапі 3 виявляються потенційні труднощі перекладу вихідного тексту з позиції суб'єкта ДПА; на етапі 4 презентуються лише потенційні відношення перекладацької рівноваги; на етапі 8 обґрунтовуються рішення суб'єкта ДПА; дев'ятий етап виконується після завершення перекладу вихідного тексту.

Теоретичне значення роботи полягає в розбудові синергетичної теорії перекладу на матеріалі спеціальних текстів. Розроблена синергетична методологія є внеском як у загальну теорію перекладу, так і в спеціальні теорії перекладу, де об'єктом дослідження виступають інформативні та апелятивні тексти. Авторська інформаційно-синергетична модель ССП реалізує новий погляд на проблеми перекладознавства, які розробляються в межах теорії міжкультурної фахової комунікації, функціонально-діяльнісної теорії перекладу, когнітивної транслятології, соціології перекладу. Отримані в роботі дані мають теоретичне значення також для суміжних дисциплін, серед яких лінгвосинергетика, корпусна та комп'ютерна лінгвістика.

Практична цінність роботи визначається тим, що результати дослідження можуть слугувати методологічним підґрунтям у викладанні нормативних дисциплін, а також дисциплін вільного вибору студента, серед яких «Жанрові теорії перекладу», «Теорія перекладу», «Техніка перекладу», «Актуальні питання перекладознавства», «Науково-технічний переклад», а також спецкурсів із синергетики перекладу спеціальних текстів. Розроблена синергетично-інформаційна методика ППА і ДПА може застосовуватись у методиці викладання перекладу та на заняттях з дисциплін «Методологія перекладознавчих досліджень», «Практичний курс перекладу», «Перша іноземна мова і переклад». Методологія й дослідницькі принципи, представлені в роботі, можуть використовуватись як основа подальших дисертаційних досліджень у напрямі синергетики перекладу.

Особистий внесок здобувача. Усі винесені на захист результати дослідження належать автору. Дисертаційне дослідження, монографія, наукові публікації написані здобувачем одноосібно. Особистим внеском здобувача є випрацювання теоретико-методологічних засад дослідження; створення моделі представлення об'єкта дослідження; розробка методики аналізу й оцінки об'єкта дослідження; графічне представлення даних і результатів практичної частини роботи; підбір матеріалу.

Достовірність висновків забезпечується застосуванням міждисциплінарної методології, широким теоретичним підґрунтям, достатнім обсягом та репрезентативністю досліджуваного матеріалу.

Апробація дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри германської філології та перекладу Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2015 – 2017 рр.), а також оприлюднювалися на Міжнародній науковій конференції «Сучасна філологічна наука в міждисциплінарному контексті», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, Інститут мовознавства імені О.О. Потебні НАН України, м. Київ, 8 жовтня 2015 р.; X Міжнародній науково-практичній конференції «Мови і світ: дослідження та викладання», Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кіровоград, 17-18 березня 2016 р.; IX Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми термінології, перекладу і філології: виклики та перспективи», Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, м. Чернівці, 5-6 травня 2016 р.; III Міжнародній науково-практичній конференції «Етнос, мова та культура: минуле, сьогодення, майбутнє», Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Католицький університет ім. Іоанна Павла II, м. Люблін, Республіка Польща, 18-20 травня 2016 р.; Міжнародній науковій фаховій конференції «Science without boundaries – development in 21st century», Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe, м. Будапешт, Угорщина, 28 серпня 2016 р.; Міжнародній науковій фаховій конференції «Problems of Humanities and Social

Sciences – 2016», Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe, м. Будапешт, Угорщина, 20 грудня 2016 р.; Міжнародній науковій конференції «Україні і сучасний світ: міжмовний та міжкультурний діалог», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, м. Київ, 25-26 жовтня 2016 р.; І Міжнародній науково-практичній конференції «Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення та підходи», м. Баку, Азербайджан, 27-28 жовтня 2016 р.; XI Міжнародній науково-практичній конференції «Мови і світ: дослідження та викладання», Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, 23-24 березня 2017 р.; Міжнародній науково-практичній конференції «Лінгвістика фахових мов, термінознавство, переклад», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, кафедра германської філології та перекладу, м. Київ, 11-12 травня 2017 р.

Публікації. Основні результати дисертації викладено у 24 публікаціях: монографії «Синергетика перекладу спеціальних текстів (німецько-український напрям)» (К., 2017 р.), 22 статтях, із яких 4 надруковано за кордоном, 18 – у фахових виданнях ДАК МОН України, а також у тезах доповідей.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів з прикінцевими висновками, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків – авторського тезаурусу термінів синергетики перекладу, термінологічного словника, повнотекстових версій оригіналів, офіційних перекладів та партнерських перекладів, фрагменти яких наведені в роботі. Дисертація містить 16 таблиць, 19 схем і 2 рисунки. Загальний обсяг праці становить 578 сторінок, із них обсяг основного тексту складає 403 сторінки.

У **вступі** обґрунтовано актуальність роботи, визначено об’єкт і предмет дослідження, мету та завдання роботи, окреслено методи аналізу перекладу як синергетичної системи, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення, зазначено особистий внесок здобувача, наведено форми апробації результатів дослідження.

У першому розділі «**Мова і переклад у синергетичній парадигмі наукових досліджень**» формується теоретичне підґрунтя для подальшого практичного розгляду перекладу з позицій синергетики: здійснюється аналіз змісту й обсягу поняття «синергетика» у міждисциплінарному аспекті, розбудовується понятєва система синергетики в контексті теорії перекладу, виявляються суттєві ознаки перекладу як с-Системи, дається визначення синергетики перекладу, встановлюються історико-філософські передумови появи синергетики перекладу, визначаються синергетичні перекладацькі універсалії, притаманні процесові та результату перекладу.

У другому розділі «**Синергетична методологія дослідження перекладу**» окреслюються теоретичні засади синергетичної методології, розкривається суть типів наукової раціональності як глибинної основи синергетичного моделювання перекладу; демонструється механізм дії трьох типів наукової раціональності на емпіричному перекладацькому матеріалі. Визначаються об’єкти й засоби дослідження перекладознавства відповідно до типів наукової раціональності.

У третьому розділі «**Принципи Буття і Становлення системи спеціального перекладу: практична реалізація**» виокремлюється дослідницький інструментарій, аналізуються принципи Буття і Становлення ССП, унаочнюється механізм дії принципів синергетики на матеріалі перекладу спеціальних текстів.

У четвертому розділі «**Синергетичне моделювання системи спеціального перекладу**» пропонується авторська синергетично-інформаційна модель ССП, обґрунтовується механізм її застосування у формі синергетично-інформаційної методики ППА і ДПА спеціальних текстів, описуються конкретні алгоритми ППА і ДПА, здійснюється практичний аналіз на основі моделі, коментуються та узагальнюються результати ППА.

У **загальних висновках** підводяться підсумки проведеного дослідження та окреслюється напрямок подальших наукових розвідок. Список використаної літератури охоплює 506 найменувань, з них 416 науково-критичних праць, 77 довідкових джерел, 13 джерел ілюстративного матеріалу,

У **додатках** розміщено авторський тезаурус термінів синергетики перекладу, а також короткий словник лінгвістичних і перекладознавчих термінів, уживаних у роботі. Крім того, додаток містить зразки ілюстративних матеріалів, серед яких аналізовані оригінали, переклади-еталони і переклади партнерів різного експертного статусу загальним обсягом 109 сторінок.

РОЗДІЛ І. МОВА І ПЕРЕКЛАД У СИНЕРГЕТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ ДОСЛІДЖЕНЬ

Translation may very probably be the most complex type of event yet produced in the evolution of the cosmos
I.A.Richards

1.1. Поняття синергетики у міждисциплінарному та перекладознавчому аспектах

Термін «синергетика», маючи довгу історію, остаточно укорінився у науково-теоретичній дискусії лише на початку XXI століття, про що свідчить його поява у фахових та універсальних словниках різними мовами (див., напр., [422; 423; 497]). На нашу думку, синергетику можна порівняти з полісемічними та деякою мірою кон'юнктурними термінами гуманітарних наук, серед яких «дискурс», «концепт», «парадигма», а також компонентами окремих термінів у складі композитів та словосполучень: «система» («полісистема», «концептосистема»), «поле» («концептополе», «перекладацьке поле», «семантичне поле»). Усі названі терміни об'єднує розмитість між обсягом поняття, змістом поняття та конкретним знаком, що його ототожнює. Даний факт призводить до різних тлумачень того чи того терміна в залежності від теоретичної настанови дослідника, збільшуючи вірогідність помилкового вживання.

За визначенням словника термінів стандарту ДСТУ ISO 1087-1: 2007 поняття – це одиниця знань, яка складається з унікального набору ознак [473, с. 15]. Воно містить *обсяг* (екстенсіонал), тобто сукупність предметів, які співвідносять з певним поняттям; *зміст* (інтенсіонал) як множину ознак, з яких складається певне поняття; а також саму *ознаку* як абстраговану властивість предмета чи деякої множини предметів. У свою чергу, ознака має різні типи, зокрема суттєві, несуттєві та розрізняльні ознаки [там само].

Важливим для розуміння наукового поняття *синергетика* є чітке усвідомлення співвідношень між позначенням цього поняття – словесним знаком та визначенням поняття, яке може бути змістовим та обсяговим. Отже, термін «синергетика» як словесне позначення певного загального поняття в конкретній

предметній сфері охоплює: (а) *змістове визначення*, що описує зміст поняття зазначенням надрядного поняття і розрізняльних ознак; (б) *обсягове визначення*, тобто опис поняття переліком усіх його підрядних понять, які установлено за одним критерієм розрізнення [473, с. 17].

Для того, щоб окреслити зміст і обсяг поняття синергетики загалом та в теорії перекладу зокрема, розглянемо визначення терміна «синергетика», наведені у словниках, енциклопедіях та довідкових виданнях. Наприклад, Великий енциклопедичний словник 1993 року видання під редакцією академіка А.М.Прохорова містить таке тлумачення синергетики: «(від грецьк. synergētikós – спільний, той, що діє узгоджено) – науковий напрям, що вивчає зв'язки між елементами структури (підсистемами), які утворюються у відкритих системах <…> завдяки інтенсивному (потоковому) обміну речовиною та енергією з навколишнім середовищем у нерівноважних умовах» (*тут і далі – переклад наш. – М.Д.*) [421, с. 1211].

В енциклопедичному словнику серії «Філософія», який вийшов друком у 2004 році, знаходимо дефініцію О. М. Князєвої: «синергетика (від грецьк. synergeia – співробітництво, сприяння, співучасть) – міждисциплінарний напрям наукових досліджень, у межах якого вивчають загальні закономірності процесів переходу від хаосу до порядку і назад (процесів самоорганізації та самочинної дезорганізації) у відкритих нелінійних системах фізичної, хімічної, біологічної, екологічної, соціальної та ін. природи. <…> Термін «синергетика» іноді використовують як узагальнену назву наукових напрямів, у межах яких досліджують процеси самоорганізації та еволюції, упорядковану поведінку складних нелінійних систем [481, с. 571, див. також 440].

У Новій чотиритомній філософській енциклопедії 2010 року видання надається уточнення для поняття «самоорганізації» в контексті синергетики: «під самоорганізацією в синергетиці розуміють процеси виникнення макроскопічних упорядкованих просторово-часових структур у складних нелінійних системах, що знаходяться у станах, далеких від рівноваги, поблизу особливих критичних точок – точок біфуркації, біля яких поведінка системи стає

нестійкою. Останнє означає, що в цих точках система під впливом <…> флуктуації може різко змінити свій стан. Цей перехід часто характеризують як виникнення порядку з хаосу» [447, с. 546]. Автор словникової статті В. Аршинов особливо підкреслює той факт, що синергетика передбачає якісно іншу картину світу порівняно з тією, яка лежала в основі не тільки класичної науки, а й некласичного квантово-релятивістського світобачення першої половини XX століття. Здобутком синергетики стала заміна образу світу як утворення, побудованого з елементарних часток матерії, на інтегральну картину світу як сукупності нелінійних процесів (там само, див. також [11;12]).

Фізичний енциклопедичний словник 1983 року видання визначає синергетику як «область наукових досліджень, метою яких стає виявлення загальних закономірностей у процесах утворення, стійкості та руйнування впорядкованих часових і просторових структур у складних нерівноважних системах різної природи <…> Виникнення організованої поведінки може обумовлюватись зовнішнім впливом (вимушена організація) або ставати результатом розвитку власних (внутрішніх) нестійкостей у системі (самоорганізація)» [480, с. 686]. Схожий опис поняття пропонує Фізична енциклопедія у 5-ти томах, видана в 1994 році: синергетика – від грецьк. synergetikos – спільний, той, що діє узгоджено – напрям у науці, пов’язаний із вивченням закономірностей просторово-часового впорядкування у різноманітних системах [479, с. 523-524].

Слід окремо зазначити, що термін «синергетика» відсутній у багатьох вітчизняних довідкових виданнях, які вийшли друком до 2000 року включно. Так, у фаховому українсько-англійсько-німецько-російському словнику фізичної лексики 1996 року видання термін «синергетика» не представлено [478]. Те ж саме стосується й російсько-українського словника наукової термінології в галузях математики, фізики, техніки, наук про Землю та космос, виданого Національною академією наук України, комітетом наукової термінології, Інститутом мовознавства імені О.О. Потебні та Інститутом української мови в 1998 році [459]. Не зафіксовано термін «синергетика» також у Російсько-

українському словнику складної лексики С. Караванського 1998 року [430] та практичному словнику синонімів української мови 2000 року видання [429].

Перший академічний тлумачний словник української мови в 11-ти томах, що видавався Інститутом мовознавства імені О.О. Потебні Академії наук Української РСР протягом десятиліття 1970-1980 року, також не містить поняття «синергетика», хоча цей термін був уведений до наукового вжитку Германом Гакеном у 1969 році (див., напр., [466]). Даний факт можна пояснити принципами лексикографічного відбору одиниць для словника, які базувались на використанні лише україномовної літератури від часів І. Котляревського до 1980 року.

Утім, Великий тлумачний словник сучасної української мови під редакцією В.Т.Бусела (ВТССУМ), виданий у 2005 році, містить не тільки термін «синергетика», а й сукупність тематично пов'язаних з ним понять та похідних прикметників, зокрема, синергізм, синергічність, синергія, синергетичний, синергічний [422, с. 1317]. Згідно з даними ВТССУМ, синергетикою є «науково-філософський принцип, що розглядає природу, світ як самоорганізовану комплексну систему» [там само].

Крім того, в процесі аналізу довідкових джерел було виявлено також визначення поняття «синергетика» менш загального характеру. Наприклад, Національний стандарт Російської федерації в галузі інформаційного забезпечення техніки та операторської діяльності ГОСТ Р 43.0.3-2009 надає вузькофахове тлумачення терміна «синергетика», яке обмежується предметною областю психіки особистості: синергетика – психоінформаційна зміна відображення дійсності в мисленні оператора, що здатна до самоорганізації та виникає під впливом органів почуття і процесів мислення [423].

Порівняймо дефініції поняття «синергетика» у вітчизняних та російських словниках з його визначенням у німецьких довідкових джерелах. Так, словник іншомовних слів DUDEN 1982 року видання ще не містить терміна «синергетика», надаючи лише тематично споріднені поняття: Synergie, Synergismus, synergistisch, synergetisch, Synergeten, Synergist, Synergiden [495, S. 743-744]. Однак Універсальний тлумачний словник сучасної німецької

мови DUDEN, виданий у 2003 році, вже наводить визначення для поняття «синергетика»: die Synergetik – interdisziplinäres Forschungsgebiet zur Beschreibung komplexer Systeme, die aus vielen miteinander kooperierenden Untersystemen bestehen (укр. – синергетика – міждисциплінарна область досліджень, яка займається описом комплексних систем з багатьма підсистемами, що співпрацюють між собою) [497, S. 1554]. Отже, на підставі наведених дефініцій спостерігаємо різний обсяг поняття «синергетика», тобто незбіг сукупності предметів, які співвідносять з даним поняттям: науковий напрям, що вивчає зв'язки між елементами структури відкритих систем; міждисциплінарний напрям наукових досліджень загальних закономірностей переходу від хаосу до порядку; узагальнена назва наукових напрямів, що вивчають поведінку складних нелінійних систем; область наукових досліджень часових і просторових структур у складних нерівноважних системах; науково-філософський принцип бачення природи як самоорганізованої комплексної системи; наука про кооперацію; вчення про системи; психоінформаційна зміна відображення дійсності.

Розглядаючи зміст поняття «синергетика» у проаналізованих визначеннях, можна встановити спільність розрізняльної ознаки, тобто суттєву ознаку, яку використовують, щоб відрізнити наведене поняття від пов'язаних понять [473, с. 15]. На нашу думку, така розрізняльна ознака характеризує науковий об'єкт дослідження: складні системи*, здатні до самоорганізації* шляхом кооперативної взаємодії їхніх складових частин. Суттєві ознаки згаданого об'єкта дослідження у формі самоорганізації та кооперації складних систем різної природи присутні у всіх змістових визначеннях поняття «синергетика»: зв'язки між елементами структури; процеси самоорганізації та самочинної дезорганізації; процеси самоорганізації та еволюції; вимушена організація та самоорганізація; упорядкування структур; кооперація; зміна відображення дійсності в мисленні, здатна до самоорганізації. Отже, зміст поняття «синергетика» охоплює наукове вивчення надскладних систем живої або неживої природи, здатних до самоорганізації, а обсяг поняття в міждисциплінарному аспекті містить усі спеціальні науки, об'єкт дослідження яких становлять системи самоорганізації.

Як слушно зауважує А. Міщенко у монографії «Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу», визначення й упорядкування інтегративних та диференційних ознак понять у концептосистемі є визначальним чинником для створення дефініцій [154, с. 163].

Утім, визначення поняття синергетики в контексті перекладознавства потребує, на наш погляд, додаткового представлення двох множин, а саме – поняттєвого поля та поняттєвої системи синергетики. Поняттєве поле у стандартизованому словнику термінів визначається як неструктурована множина тематично пов'язаних понять, у той час як поняттєва система утворює множину понять, структурованих відповідно до наявних зв'язків між ними [473, с. 16]. Існує кілька типів таких зв'язків у межах поняттєвої системи: 1) ієрархічний зв'язок з двома підтипами: родо-видовим та частинним зв'язком; 2) асоціативний зв'язок з послідовним та причинним підтипами.

Важливим для визначення синергетики в теорії перекладу є той факт, що термін «синергетика» становить частину як поняттєвого поля, так і міждисциплінарної поняттєвої системи. Поняттєве поле та поняттєва система в даному контексті перетинаються з центральною категорією лексичної семантики: семантичним полем, одиниці якого пов'язані між собою системними семантичними відношеннями. За даними Лінгвістичного енциклопедичного словника, семантичне поле є сукупністю мовних (насамперед лексичних) одиниць, що об'єднані спільністю змісту та відображують понятійну, предметну або функціональну схожість позначуваних явищ [488, с. 380].

Таким чином, семантичне поле поняття «синергетика», з одного боку, містить одиниці поняттєвого поля, виокремлені за критерієм спільності категоріальної семантичної ознаки. З іншого боку, семантичне поле можна схематично представити як поняттєву систему у вигляді структурованої сукупності зв'язків між поняттями зі спільною категоріальною ознакою.

Оскільки значення кожного слова в межах семантичного поля визначається тоді, коли відомі значення інших слів одного й того самого поля, спробуємо реконструювати поняттєве поле та поняттєву систему синергетики.

Поняттєве поле синергетики виокремлюється на підставі номінацій похідних понять, об'єднаних спільною категоріальною семою з поняттям «синергетика». Так, словник іншомовних слів 1954 року видання в одній словниковій статті наводить два терміни-синоніми: *синергети* та *синергісти*, що означає (від грецьк. synergētēs – співробітник) – органи (м'язи), що діють в одному й тому самому напрямку [463, с. 639]. У цьому ж джерелі знаходимо ще два синонімічні терміни в межах однієї статті – *синергія* та *синергізм*, які отримують тлумачення: (від грецьк. synergeia) співдружня спільна дія двох або кількох органів (м'язів) або агентів в одному й тому самому напрямку [там само]. Том 8 Малої Радянської енциклопедії, виданий у 1960 році, пропонує інший, лексично спорідненний термін: *синергіди* (від грецьк. – той, що діє разом) дві клітини у зародковому мішку покритонасінних рослин, які разом з яйцеклітиною становлять так званий яйцевий апарат [433, с. 496].

Словник іншомовних слів DUDEN (том 5-й із десятититомного академічного зібрання словників німецької мови) 1982 року видання також містить додаткові номінації похідних понять від концепта «синергетика»: *Synergie, Synergismus* [495, S. 743-744]. Утім, як було згадано вище, сам термін «синергетика» (die Synergetik) у сучасному розумінні міждисциплінарного напряму досліджень складних систем, здатних до самоорганізації, в названому виданні ще відсутній. Німецьке джерело також наводить номінації *Synergiden (синергіди), Synergeten (синергети), Synergist (синергіст)* та похідні прикметники *synergetisch, synergistisch*. Порівнюючи тлумачення цих термінів у радянському словнику іншомовних слів 1954 року з новітніми дефініціями, можна помітити певні відмінності. Так, лексема *Synergist* представлена в однині та отримує кілька додаткових значень, у тому числі з позначкою фаховості: *Synergist, der (meist Plural) (1) gleichsinnig zusammenwirkendes Organ, Muskel (Med.)* – укр. *синергіст (переважно у множині) орган, м'яз, спільно діючий з іншими органами у одному й тому самому напряку (мед.)*; (2) *(nur Plural) Arzneimittel, die sich in additiver oder potenzieller Weise ergänzen;* – укр. *(тільки множина) лікарські засоби, які взаємодіють один з одним у додавальний або підсилювальний спосіб*

(3) *Anhänger des Synergismus* – укр. *прихильник синергізму* [там само]. Як бачимо, значення (2), (3) нові стосовно вузькофахового значення терміна (1) в галузі медицини та фізіології. Відсутність наведених значень у більш ранньому словнику іншомовних слів пояснюється кількома причинами: стрімкий розвиток медици і фармакології, який привів до утворення нового терміна (для значення 2); сувора цензура за умов радянських часів (для значення 3).

Останній випадок доволі цікавий і потребує пояснень. Синергіст у значенні прихильника синергізму походить від поняття «синергізм», яке, згідно з даними словника DUDEN, має два значення: ***Synergismus, der*** (1) *das Zusammenwirken von Substanzen oder Faktoren, die sich gegenseitig fördern* – укр. *взаємодія речовин або факторів, які підсилюють одне одного;* (2) *Heilslehre, nach der der Mensch an der Erlangung des Heils mitwirken kann* ***(Rel).*** – укр. *вчення про спасіння, відповідно до якого людина може брати участь у <відкупленні гріхів> та отриманні <власного> спасіння* ***(рел.)*** [495, S. 743]. Отже, стає зрозуміло, чому ані родове поняття «синергізм» у релігійному значенні, ані похідне від нього поняття «синергіст» не було включене у словник 1954 року.

Що стосується першого значення лексеми *der Synergismus*, за дефініцією можна встановити її синонімічність з терміном «синергія», що підтверджується відповідною позначкою у словниковій статті DUDEN: ***Synergie, die*** (1) *Energie, die für den Zusammenhalt und die gemeinsame Erfüllung von Aufgaben zur Verfügung steht* – укр. *синергія* (1) *енергія, яка утворюється через взаємодію та спільне виконання завдань;* (2) **=** ***Synergismus;*** укр. (2**) = синергізм** [там само]. В Універсальному тлумачному словнику DUDEN 2003 року видання знаходимо не тільки всі зазначені компоненти поняттєвого поля поняття «синергетика», а й сам термін *die Synergetik,* ключовий для реконструкції його поняттєвої системи. Крім того, словник містить похідну номінацію від терміна *die Synergie* – *der Synergieeffekt*, а також гендерний похідний іменник від терміна *der Synergist* у фаховому релігійному значенні – *die Synergistin* [497, S. 1554]. Термін *der Synergieeffekt* (укр. *синергетичний ефект*) отримує в німецькому джерелі таке визначення: ***Synergieeffekt, der*** *– (meist Pl.): positive Wirkung, die sich*

aus dem Zusammenschluss oder der Zusammenarbeit zweier Unternehmen o.Ä. ergibt – укр. *(переважно мн.) позитивний ефект, який виникає через злиття або співпрацю двох підприємств і. т. ін.* [там само].

Цікаво, що в Універсальному словнику DUDEN, на відміну від видання 1982 року, відсутній похідний прикметник *synergistisch*, і водночас наявний атрибут *synergetisch* з позначкою приналежності до фахової мови: *synergetisch – (Adj.)(griech. synergētikós, zu synergētēs, Synerget)* ***(Fachspr.)*** *zusammen-, mitwirkend;* – укр. *синергетичний (прикм.) (фах.) той, що діє разом, бере участь у спільній дії* [497, S. 1554]. Аналіз словникових дефініцій дозволяє зробити висновок про зникнення терміна *synergistisch,* значення якого нині реалізує його родовий синонім *synergetisch.* Про це свідчить також позначка синонімічності термінів *Synerget* та *Synergist* у першому значенні останнього слова (1), у словнику DUDEN 2003 року видання [там само].

Отже, проілюструємо понятт̀єве поле поняття «синергетика», реконструйоване на підставі номінацій лексично споріднених понять, наведених у словниках різними мовами (див. Схему 1):

синергетика ⟹ ***синергізм – синергічність – синергіст<и> – синергет<и> – синергетичний – синергічний – синергіди – синергія – синергетичний ефект***

Synergetik ⟹ ***Synergismus – Synergist – Synergistin – Synerget – synergetisch – Synergiden – Synergie – Synergieeffekt***

Схема 1. Поняттєве поле поняття «синергетика» українською та німецькою мовами

Як видно зі схеми, поняттєве поле становить неструктуровану множину тематично пов’язаних понять. Порівнюючи обидва поля поняття «синергетика» українською та німецькою мовами, спостерігаємо незначні відхилення, що не мають змістового характеру. Такі відхилення викликані міжмовною асиметрією, зокрема, у словотвірних моделях обох мов (*Synergismus – синергізм, синерг**ічність**; синергіст<и> – Synergist, Synergist**in**; synergetisch –*

*синергетичний, синерг**ічний***). Відомо, що в основі поняттєвого поля лежить певна поняттєва категорія, яка співвідноситься з навколишньою дійсністю та людським досвідом. Так само поняттєве поле можна ототожнити із семантичним полем, оскільки в основі семантичного поля знаходиться спільна семантична ознака – категоріальна сема. На наш погляд, категоріальною семою поняттєвого поля синергетики виступає семантична ознака *спільної дії, співпраці, кооперації* (нім. – *Zusammenwirkung, Mitwirkung*). Нашу думку підтверджує етимологія термінів поняттєвого поля синергетики, які пов'язані з грецькими поняттями *synergeia* (спільна дія), *synergētēs* (співробітники), *synergus* (той, що діє разом).

Для визначення поняття «синергетика» в теорії перекладу необхідно реконструювати поняттєву систему синергетики, тобто виявити зв'язок між окремими поняттями у поняттєвому полі. З цією метою скористаємось Схемою 2.

На схемі представлено сукупність номінацій понять, пов'язаних категоріальною семою *спільної дії.* Одразу необхідно зазначити, що *синергетика* як міждисциплінарна одиниця знань (поняття) стосується багатьох терміносистем конкретних предметних областей. Тому на схемі наведено позначення понять різних наукових галузей (*синергет – медицина; синергізм, синергіст – хімія, фармакологія, фізіологія, релігія; синергіди – біологія; синергія – психологія; синергетичний ефект – економіка*).

Оскільки поняттєва система на відміну від поняттєвого поля становить структуровану множину понять (номінацій), об'єднаних між собою поняттєвими зв'язками, розглянемо згадані зв'язки для поняття «синергетика» у міждисциплінарному аспекті. Відповідно до класифікації О. Вюстера, існує три типи відношень між поняттями в межах однієї терміносистеми: логічні, онтологічні та тематичні відношення [414, S. 13]. Базуючись на схемі, можна встановити загальний *онтологічний тип* відношення між поняттями *синергетика, синергізм та синергія*. Онтологічний міжпоняттєвий зв'язок ґрунтується на відношеннях суміжності, які виокремлюються за критеріями просторового, часового або причинного зв'язку [там само, S. 17].

Схема 2. Поняттєва система синергетики у міждисциплінарному аспекті

У свою чергу, онтологічний тип відношень охоплює два підтипи поняттєвих зв'язків: *ієрархічній* та *лінійний*. Наприклад, вертикальний зв'язок між поняттями (а) *синергетика* та *синергізм;* (б) *синергетика* і *синергія* має чіткий ієрархічний характер, оскільки синергетика як науковий напрям дослідження надскладних систем з кооперативною взаємодією елементів займається всіма об'єктами навколишньої дійсності, які мають схожі властивості. До таких спільних властивостей належать *синергізм* та *синергія* об'єктів.

Отже, робимо висновок, що між *синергетикою* як надрядним поняттям та *синергізмом* і *синергією* як підрядними поняттями існує ієрархічний зв'язок за просторовим критерієм відношення. Під просторовим критерієм відношення ми розуміємо зв'язок за принципом «ціле – частина», тобто індивідуальні поняття синергізму та синергії є частинами більш загального поняття синергетики.

За даними міжнародного стандарту ISO 704: 2009 Terminology work – principles and methods [500], об'єкти реального світу ідентифікуються через свої властивості. Об'єкти абстрагуються в поняття, а властивості об'єктів, у свою чергу, абстрагуються в характеристики (ознаки), що визначають поняття.

Згідно з документом, абстрагування є процесом виокремлення сукупності загальних ознак індивідуального набору об'єктів та формування понять для цих об'єктів на основі згаданих ознак [там само].

Методом аналізу словникових дефініцій понять *синергізм* та *синергія* ми виокремили розрізняльні ознаки цих понять як абстраговані властивості предметів, що їх співвідносять з певним поняттям. Так, суттєвою ознакою синергізму, яка дозволяє відрізнити це поняття від інших пов'язаних понять, стала ознака *процесуальності*. Це підтверджують не тільки визначення у словникових статтях, а й похідні змістові поняття, що позначають *учасників процесу (синергети, синергіди, синергісти)*, а також поняття-синонім синергізму, яке позначає сам *кооперативний процес взаємодії елементів* (*синергічність*).

Розрізняльною ознакою поняття *синергія* ми вважаємо *результат дії*, хоча в деяких значеннях це поняття несе також ознаки процесуальності. Суттєва ознака *результату дії* знаходить свій вираз у фаховому значенні поняття «синергія» в галузі психології, а також у похідному понятті *синергетичний ефект* з економічної сфери.

На нашу думку, горизонтальний зв'язок (а) між двома підрядними поняттями *синергізм, синергія*, а також (б) між надрядним, підрядними та похідними поняттями понятєвої системи має *лінійний* характер: *синергетика = синергетичний, синергічний; синергізм = синергічність, синергети, синергіди, синергісти; синергія = синергетичний ефект.* Ці поняття пов'язуються між собою через відношення сурядності за принципом «частина-частина». Згаданий принцип маркує рівнозначність індивідуальних понять, які є компонентами одного цілого: **синергізм = синергія** } синергетика.

Отже, проаналізувавши понятєве поле та понятєву систему синергетики у міждисциплінарному аспекті, побудуємо понятєву систему для номінації «синергетика» в контексті перекладознавства (див. Схему 3).

Понятєва система синергетики у перекладознавчому аспекті, яку представлено на схемі, становить сукупність номінацій для понять, об'єднаних спільністю об'єкта дослідження. Таку цілісність забезпечує категоріальна сема

спільної дії елементів усередині системи, здатної до самоорганізації. Шляхом абстрагування об'єктів дослідження в поняття отримуємо позначення різних наук, які займаються вивченням синергетичних систем: **мови** (*лінгвосинергетика/ синергетична лінгвістика; лінгвокогнітивна синергетика*), **мовленнєвої діяльності** (*синергетика мовленнєвої діяльності*), **тексту** (*синергетика тексту*), **дискурсу** (*синергетика дискурсу*) і **перекладу** (*синергетика перекладу*).

Схема 3. Понятєва система синергетики у перекладознавчому аспекті

Властивості об'єктів дослідження, тобто синергетичних систем мови, мовленнєвої діяльності, тексту, дискурсу та перекладу абстрагуються в суттєві ознаки, які відрізняють, наприклад, поняття мови як синергетичної системи від традиційного розуміння мови у межах лінгвістики. Такими розрізняльними ознаками, які утворюють відповідні поняття, на наш погляд, виступають *спільна дія елементів / системність / самоорганізація / динамічна ієрархія.*

На підставі розрізняльних ознак виникають поняття, яким приписуються конкретні позначення. Тому об'єктом дослідження лінгвосинергетики стає не мова як така, а мова в синергетичному аспекті, так само, як об'єктом дослідження синергетики перекладу стає не переклад у класичному розумінні терміна, а переклад у вигляді синергетичної системи. Згідно зі Схемою 3, синергетика перекладу як позначення науки про переклад у синергетичному

аспекті входить до логічного типу відношень у поняттєвій системі. Як і в інших типах міжпоняттєвих відношень, у логічному відношенні між поняттями виокремлюються два підтипи: ієрархічний та лінійний. До лінійного підтипу належать зв'язки між позначеннями окремих наук про синергетичні системи: *синергетика перекладу = лінгвосинергетика; синергетика тексту; синергетика дискурсу; синергетика мовленнєвої діяльності*. Водночас лінійні поняття, реалізовані через позначення різних наук, утворюють елемент видового рівня для родового поняття *ГУМАНІТАРНІ НАУКИ***.**

До ієрархічного підтипу відношень належить також родо-видовий зв'язок між поняттям *синергетика перекладу* і двома підрядними поняттями: *синергізм* та *синергія перекладу*. Як ми вже згадували, до розрізняльних ознак синергізму належить *процесуальність дії елементів системи*; у свою чергу, суттєвою ознакою синергії виступає *результат дії елементів системи*.

Спираючись на дані поняттєвої системи зі Схеми 3, надамо визначення синергетики в теорії перекладу. ***Синергетика перекладу*** – це міждисциплінарний напрям досліджень перекладацької діяльності як системи самоорганізації, що охоплює синергізм (процес), і синергію (результат) перекладу.

Отже, з урахуванням інформації, отриманої шляхом аналізу поняттєвого поля й поняттєвої системи поняття «синергетика», можна говорити про утворення складеного терміна *синергетика перекладу*, який має зайняти належне місце у терміносистемі перекладознавства та в спеціальних теоріях перекладу.

У наступному підрозділі ми розглянемо історію формування синергетичної парадигми досліджень як передумову розвитку синергетики перекладу.

1.2. Історико-філософські основи синергетики

Чітке позиціонування синергетики перекладу в контексті сучасних гуманітарних розвідок, уточнення об'єкта, предмета, завдань і методології цього наукового напряму потребує вивчення традиції синергетичного розуміння надскладних систем, серед яких насамперед слід назвати мову. З погляду етимології позначення поняття «синергетика» пов'язується з поняттями енергії та синергії, що належать до наскрізних категорій пояснення будови Всесвіту,

починаючи від філософії античних часів та Середньовіччя, до актуальних міждисциплінарних концепцій у точних, природничих, богословських, соціальних та гуманітарних науках.

Вихідною точкою для виникнення синергетичних теорій кінця XIX – середини XX століття став термін *energeia*, запропонований Арістотелем у метафізичному вченні про причини й початок всього сущого (збірка творів «Метафізика» з 14 книг) [8]. Сучасний термін «енергія» походить саме від давньогрецького слова ἐνέργεια (енергейя), що в дослівному перекладі означає «дія, діяльність, сила». У свою чергу, дане термінологічне йменування базується на кореневій лексемі ἔργον (ергон) зі значенням «робота». Перекладачі й коментатори «Метафізики» відмічають обмежену перекладність терміна *energeia* в розумінні Арістотеля [див. напр., 370, p. 58] та відмінність його філософського тлумачення від вузькофахового, зокрема, фізичного значення. До прикладу, Дж.Сакс, відштовхуючись від двох семантичних компонентів терміна ἐνέργεια : (1) ἐν (варіанти ἐγ-, ἐλ, ἐμ-) *«в»* + (2) ἔργον «*справа, робота, праця*», пропонує термін-неологізм для англійської мови *is-at-workness* [371, p. 197]. Словник іншомовних слів DUDEN наводить таке визначення для терміна *energeia*: *(in der Aristotelischen Philosophie gleichbedeutend mit) Tätigkeit, Tatkraft, Bereitschaft zum Handeln* – укр. *енергейя у філософії Арістотеля має однакове значення з поняттями «діяльність», «активність», «готовність до дії»)* [495, S. 217]. У названому джерелі термін *energeia* порівнюється з поняттям *dynamis – Kraft, Vermögen, Möglichkeit, Fähigkeit (*укр. *сила, потенціал, можливість, здатність)* [там само, S. 202].

Сам Арістотель у своїх творах протиставляє термін «енергія» терміну «потенція» в межах дихотомії *акту*, тобто діяльнісного здійснення чого-небудь (гр. ἐνέργεια – *energeia*), і *потенції* як потенційної сили, здатної до такого здійснення (гр. δύναμις – dynamis) [див. 8, с. 54]. За визначенням Т.Блуме, наведеним у Філософському енциклопедичному словнику видавництва UTB у Штутгарті (онлайн-версія) [506], *energeia* походить від грецького слова «дійсність» і становить основне поняття філософії Арістотеля, маючи семантику

«діяльність щодо здійснення» (нім. *Tätigkeit der Verwirklichung*). Автор словникової статті окремо вказує на те, що поняття енергії перекладається латиною як *actus* і протиставляється, з одного боку, поняттю потенції (лат. *potentia*), та, з іншого боку, категорії ентелехії (лат. *entelechia*). Зміст останньої полягає в телеологічному досягненні мети, а саме – в результаті роботи як стану завершення перетворення матерії у форму.

У словнику іншомовних слів 1954 року видання під редакцією І.В.Льохіна та Ф.М.Петрова надаються два інших значення поняття «енергія»: (від гр. energeia – діяльність) – 1) одна з основних властивостей матерії – міра її руху (див. *потенційна* та *кінетична енергія*); головні різновиди або форми енергії: механічна, теплова, електрична і електромагнітна, хімічна, атомна (ядерна) <…>; 2) у широкому значенні – діяльнісна сила, наполегливість, життєрадісність [463, с. 814]. Як бачимо, в цьому джерелі наведені вузькофахове значення в галузі фізики (1) та загальновживане значення національної мови (2). Схоже тлумачення спостерігаємо на матеріалі іншого довідкового видання – Малої радянської енциклопедії 1960 року видання: «енергія – від грецьк. ἐνέργεια – діяльність (у фізиці) – загальна міра різних форм руху матерії. Існують якісно різні фізичні форми руху матерії, здатні перетворюватись одна в одну. У середині XIX століття було встановлено, що всі ці форми руху перетворюються одна в одну у суворо визначених кількісних відношеннях; це й дозволило ввести поняття «енергія», тобто <…> вимірювати різні фізичні форми руху матерії єдиною мірою» [434, с. 937-938].

Науково-технічний енциклопедичний словник (онлайн-версія) також пропонує фахове визначення поняття «енергія» в галузі фізики: «*у фізиці* – здатність продукувати роботу. <…> Потенційною енергією називають здатність об’єкта виконувати деяку роботу за рахунок зміни його позиції або форми. Кінетичною енергією володіють об’єкти, які рухаються. <…> Думка про те, що маса є формою існування енергії, була висловлена в 1905 році Альбертом Ейнштейном – він установив, що енергія (E) та маса (m) можуть перетворюватись одна в одну згідно з формулою: $E=mc^2$, де c – швидкість світла» [439].

Нова філософська енциклопедія у 4-х томах 2001 року видання наводить фахове визначення енергії, актуальне для терміносистеми філософії: «енергія (грецьк. ἐνέργεια, від ένεργέω – дію, здійснюю) – термін давньогрецької філософії, який означає: 1) дію, здійснення; 2) дійсність (пор. нім. *Wirklichkeit* – дійсність, від дієслова *wirken* – діяти). Поряд з ентелехією один із двох термінів Арістотеля для позначення актуальної дійсності предмета на відміну від потенційної можливості (dynamis, potentia) його буття. <…> у латинській схоластиці перекладається як actus» [448].

Разом з тим, Філософська енциклопедія у 5-ти томах, яка виходила друком у період з 1960 по 1970-тий роки, надає дефініцію терміна «енергія» лише у фізичній терміносистемі: енергія (від грецьк. ἐνέργεια – діяльність) – одне з фундаментальних понять сучасної фізики, яке зазвичай формулюють як здатність матеріальних систем здійснювати роботу під час зміни свого стану і безпосередньо пов'язують із законом збереження енергії [482].

Перше вживання терміна «енергія» в сучасному розумінні фізичної науки здійснив англійський учений Т.Юнг у 1807 році в роботі *Lectures on natural philosophy and the mechanical arts*, де під енергією мався на увазі «добуток маси або ваги тіла на квадрат числа, яке виражає швидкість» [415, p. 78].

Отже, проаналізувавши дефініції терміна «енергія», можна дійти таких проміжних висновків. Поняття енергії має довгу історію вживання, протягом якої обсяг поняття постійно розширювався, а його зміст підлягав процесам диференціації: (а) встановлення розрізняльних ознак для поняття енергії в терміносистемах філософії та фізики; (б) перенесення деяких суттєвих ознак поняття «енергія» з терміносистеми філософії до терміносистеми природничих наук (фізики); (в) збереження одного словесного позначення (іменування) поняття за умови існування його різних визначень (дефініцій).

Так, якщо в терміносистемі філософії, починаючи з Арістотеля, розрізняльну ознаку поняття «енергія» становить *актуальна дійсність предмета*, то у фізиці такою ознакою стає *міра руху матерії.* Надалі відбувається перенесення змісту філософських понять енергії (*energeia*) і потенції (*dynamis*)

до терміносистеми фізики, де вони, відповідно, набувають позначень *кінетична* та *потенційна енергія.* Зрештою, як свідчать проаналізовані статті у довідкових виданнях, одне й те саме йменування поняття, реалізоване через словесний знак «енергія», має різні визначення в залежності від предметної області вживання поняття.

Необхідно підкреслити, що давньогрецькі терміни *energeia, dynamis* та *entelechia,* певною мірою досліджені у філософії мови, мають, на нашу думку, нерозкритий потенціал у синергетиці перекладу, особливо крізь призму когнітивної транслятології.

Розглянемо інший етимологічний компонент поняття «синергетика» – термін «синергія». Як було вказано вище, словесне позначення поняття «синергія» має багато термінологічних визначень у межах різних терміносистем. Наприклад, енциклопедія соціології містить такі тлумачення терміна «синергія»: 1) спільна дія, взаємодія різних потенцій або видів енергії в цілісній дії; 2) спільна праця у всіх галузях людської діяльності як основа спільності; 3) незапланована неусвідомлювана як така співпраця індивідів, які переслідують власні цілі, але при цьому діють в одному напрямку, тобто як соціальна група [462]. Філософський енциклопедичний словник 2010 року видання поряд з першим та другим визначеннями надає ще одну фахову дефініцію поняття: «у теології – співучасть людини (за Лютером, неможлива) у Божих справах відкуплення» [484].

Велика медична енциклопедія наводить визначення поняття синергії в терміносистемах нейрофізіології та мікробіології. У першому випадку синергією називають здатність комбінування окремих елементарних рухів у складний руховий акт; у другому випадку синергія позначає співпрацю мікробів в організмі під час його зараження двома й більше видами бактерій. Синергія в мікробіологічному розумінні протиставляється антагонізму, тобто боротьбі різних видів мікробів, спрямованої на взаємне знищення [419].

Інший вимір поняття «синергія» пропонують словники прикладних наук, зокрема Сучасний економічний словник, який вийшов друком у 1999 році: «синергія, синергічний ефект (від грецьк. synergos – той, що діє разом) –

зростання ефективності діяльності в результаті поєднання, інтеграції, злиття окремих частин у єдину систему за рахунок так званого системного ефекту, емерджентності» [458, с. 205]. За даними економіко-математичного словника 2003 року видання синергія становить «економію та інші вигоди, які отримують в результаті об'єднання двох або більшої кількості компаній завдяки повнішому використанню їхніх можливостей, зокрема досвіду і кваліфікації співробітників, каналів збуту продукції та ін. [485, с. 327]. Зрештою, словник термінів антикризового управління, виданий у 2000 році, під синергією розуміє «умову, яка полягає в тому, що загальний результат перевищує суму доданих ефектів; під час синергічного злиття вартість після злиття перевищує суму вартостей окремих компаній до злиття» [464, с. 286].

Отже, за результатами аналізу можна дійти висновку, що поняття синергії має щонайменше шість фахових визначень у терміносистемах філософії, соціології, медицини, психології, теології та економіки. Таким чином, похідне поняття синергії, так само, як і кореневе поняття енергії, має широкий обсяг (екстенсіонал), диференційований зміст (інтенсіонал), одне словесне позначення та декілька дефініцій, які функціонують у межах відповідних терміносистем. Утім, цікаво, що новітні визначення синергії в галузях економіки, антикризового менеджменту та соціології мають свої витоки саме у філософії Арістотеля.

Сучасні дослідники явища синергії у міждисциплінарному науковому просторі підкреслюють той факт, що всі синергетичні концепції мають за основу принцип, викладений Арістотелем у «Метафізиці»: «ціле є більшим, ніж сума його частин» [8; див. також 394]. Утім, сам давньогрецький філософ експліцитно не формулює згаданий принцип у своєму творі, а презентує його в контексті класичних філософських проблем, зокрема, співвідношення між сущим та його елементами: «<…> як можна дізнатись, з яких саме елементів складається суще і як це стане зрозумілим? <…> Дійсно, тут можна сперечатись так само, як і про деякі склади: одні кажуть, що «*za*» складається із *d, s* та *a*, а дехто стверджує, що це *інший звук*, який відрізняється від тих, що відомі нам (*курсив наш. – М.Д.*)» [8, с. 67]. Отже, на прикладі грецького складу «za» Арістотель вказує на те,

що сприйняття суми елементів, тобто сполучення фонем d, s та a, які входять до цього складу, якісно відрізняється від сприйняття кожного елемента (фонеми) окремо. Інакше кажучи, склад як ціле стає новоутворенням, що перебільшує за значенням суму його окремих компонентів.

Інший приклад превалювання цілого над сумою його частин ілюструє такий фрагмент із твору Арістотеля: «Розгляд істини в одному відношенні важкий, в іншому – легкий. Це можна побачити з того, що ніхто не може досягти її належним чином, але й не зазнає повної невдачі; кожний говорить відносно природи що-небудь та поодинці, щоправда, або нічого не додає для встановлення істини, або мало, але коли все це збирається разом, виходить помітна величина» (*переклад наш. – М.Д.*)[там само, с. 69]. Сьогоднішнє розуміння синергії, за словами Т.Петцер, сягає від окремого поняття до цілої «форми» або «концепта знання» (нім. vom Begriff zur Figur des Wissens) [394]. Отже, знання про синергію та синергетичні ефекти стає програмним для моделювання надскладних систем у межах різних наук, у тому числі в теорії перекладу.

За результатами роботи форуму на тему «Синергетичне знання», який проводився в Берліні Центром досліджень літератури й культури під егідою Федерального міністерства освіти і науки ФРН у 2012 році, було встановлено понятєве поле синергії у міждисциплінарному просторі. Виявилось, що концепт «синергія» присутній у складі кількох дослідницьких парадигм: (1) філософські й богословські концепції (антична, середньовічна та релігійна філософія, теологія); (2) соціальні практики (соціологія, теорія управління, антикризовий менеджмент); (3) метатеорії (голізм, монізм, теорія біо- та ноосфери, синергетика); (4) парадигма формальних моделей для відтворення структури надскладних систем (кібернетика, теорія систем, математична фізика, хімія, біологія, архітектура і дизайн, лінгвосинергетика) [там само].

Ф. Бацевич убачає витоки синергетичної парадигми досліджень у трьох філософсько-релігійних напрямах: а) теорія «всеєдності» (цілісного знання); б) вчення візантійського теолога XIV ст. Григорія Палами, засноване на практиці ісихазму (від грецьк. hēsychia – спокій, німотність); в) православний напрям

ономатодоксії (ім'яславства) початку XX ст., у межах якого імена речей розглядались як енергетичне явище та вияв Божественної сутності [16, с. 122]. У поняттєвому полі синергії особливий інтерес становить теологічна парадигма (1), оскільки вона є найменш дослідженою у вітчизняній гуманітаристиці.

У теологічному розумінні поняття синергії бере свій початок у Новому заповіті, а саме – в першому посланні Апостола Павла до Корінтян, відповідно до якого всі хрещені стають співробітниками Бога: «І я, брати, не міг до вас говорити як до духовних, але як до тілесних, як до немовляток у Христі. <… > Я посадив, Аполлос поливав, Бог же зростив, так що ні той, хто садив, є чимось, ні той, хто поливав, а Бог, який зрощує. І хто садить, і хто поливає, є одне; але кожний отримає власну нагороду згідно зі своїм трудом. Ми бо співробітники Божі, ви – Божа нива, Божа будівля. За благодаттю Божою, даною мені, я, мов мудрий будівничий, поклав основу, а інший на ній будує. Нехай же кожний вважає, як він будує». [456]. Тут мається на увазі синергетичне єднання триєдиного Бога, апостолів Ісуса Христа і всіх віруючих у співробітництві на шляху до спасіння душі.

На думку Т.Петцер, синергізм як вчення про активне сприяння людини процесові власного спасіння, синергетичну співпрацю Бога і людини, виник у теології Східної церкви пізнього Середньовіччя, спираючись на традиції неоплатонізму та Отців Церкви. Говорячи про історію виникнення поняття «синергія», авторка згадує, зокрема, отця Церкви VII ст. н.е., представника містичної концепції єднання людини з Космосом Максима Сповідника, а також візантійського богослова XIV ст. Григорія Паламу – теоретика ісихазму як синергетичного єднання людини з енергіями Бога через німу «розумну молитву». Суть синергії в теологічній концепції Східної церкви становить співпраця божественної та людської енергій, результатом якої стає теозис – обожнення людини в процесі спасіння душі (нім. Erlösung). Сам синергетичний процес асоціюється зі шляхом духовного самовдосконалення, оновлення і трансформації людини [394].

Як слушно зазначає Ф. Бацевич, у православному баченні синергії, заснованому на вченні про людину Отців Церкви, пізнання – це образ Богопізнання і воно онтологічне; це синергія пізнаваного і того, хто пізнає [16, с. 123]. Середньовічна православна ідея про синергію суб'єкта пізнання та його об'єкта (людини й Бога) закладає підвалини для потужного напряму російської релігійної філософії початку XX століття, в межах якого виникають нові синергетичні концепції. Серед передвісників сучасної синергетики в російській релігійній філософії слід назвати імена видатних мислителів О.Лосєва, С.Булгакова та П.Флоренського, які у своїх працях розвивали філософію мови «як оригінальний синтез напрямів лінгвофілософської думки, здійснюваний у <річищі> синергійного теоантропокосмічного підходу» [там само, с. 122].

На думку В.Постовалової, синергійне розуміння мови російських релігійних філософів об'єднало в собі «статуарно-пасивно-об'єктивний метод античного світосприйняття й породжувально-активно-суб'єктивний метод західної філософії», охоплюючи сутність мови як: (1) одкровення буття (за категоріями сутності та енергії, де річ – сутність, яка відкривається світу через своє ім'я – енергію); (2) енергії духовної діяльності народу й особистості [187, с. 342-420]. Згадані категорії сутності, енергії та синергії складають ядро «метафізики всеєдності» як вчення про органічну єдність буття у трьох аспектах: а) онтологічному (синергія Творця і створеного); б) гносеологічному (синергія наукового, філософського та релігійного знання); в) аксіологічному (синергія Істини, Добра і Краси як іпостасей Божественної Трійці) [1, с. 27].

Поняття енергії та синергії найбільш послідовно представлені в концепції П.Флоренського – «конкретній метафізиці». Мислитель зазначав, що «буття у його «речовому» вияві має енергетичну природу, сформовану «двобічною» сутністю кожного складника; <…> обидва боки будь-якої речі поєднані не механічно, а творять неповторну цілісність, саму її суть. <…> Ці дві площини буття називаються сутністю <…> й діяльністю або енергією [219, с. 5-322; с. 261].

Категорія енергії, за П. Флоренським, бере безпосередню участь у процесі синергії, будучи представленою у двох виявах буття: енергія пізнаваного і енергія

того, хто пізнає. Мислитель дотримується думки, що ці два типи енергії не функціонують окремо один від одного, а під час когнітивної діяльності об'єднуються за принципом «взаємного проростання» та «енергетичної спільної дії» [там само], тобто має місце синергетичний ефект. Стосовно самого когнітивного акту пізнання філософ зазначає: «Ось я той, хто пізнає сонце, а ось пізнаване мною сонце. Отже, у мені відбувається поєднання двох енергій <…> Поєднання енергій має назву συνέργεια, спільна енергія <…> Слово – це синергія того, хто пізнає, і речі, яку пізнають <…>» [там само, с. 304].

Синергетичну взаємодію двох енергій, тобто синергетичний ефект у лінгвофілософії П.Флоренського, представлено на Схемі 4 [16, с. 135]. Як видно зі схеми, синергія пізнавальної діяльності становить взаємодію двох енергій, тобто людини і світу, які зустрічаються й формують синергетичне новоутворення (центральна частина схеми у формі ромба).

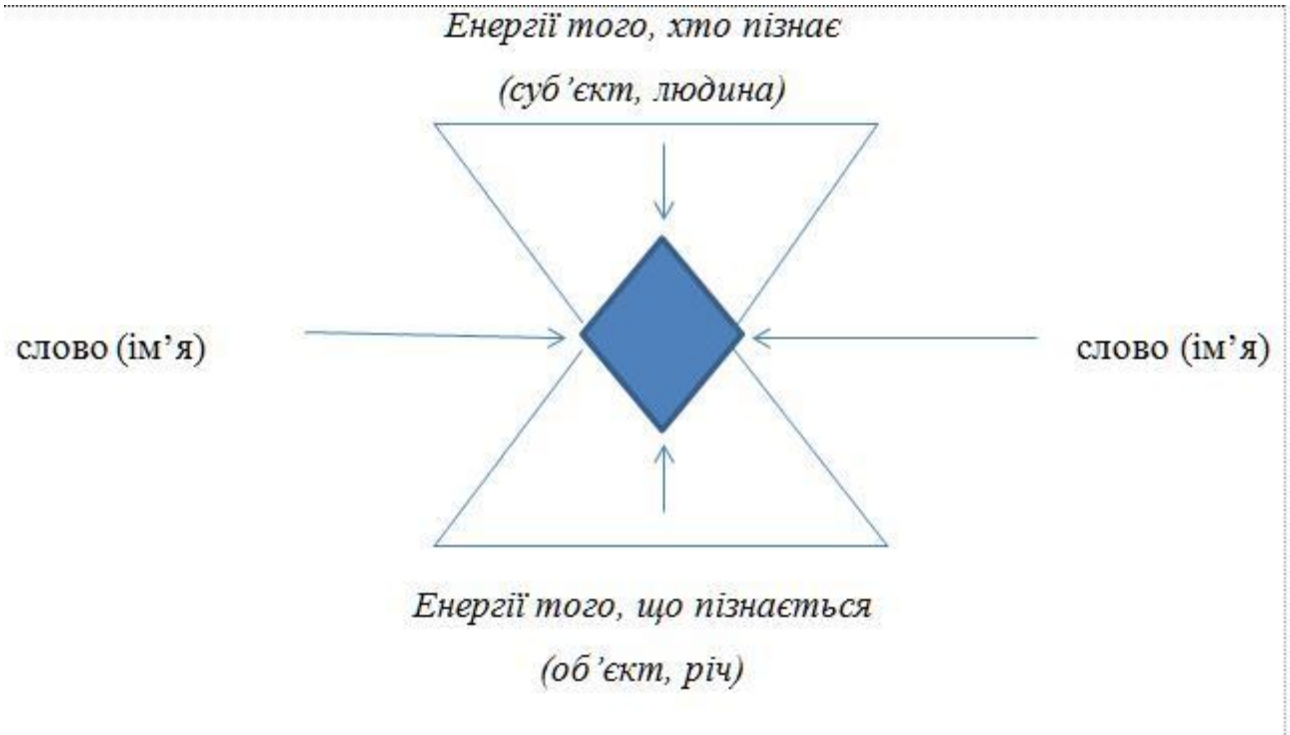

Схема 4. Синергія пізнання у лінгвофілософії П.Флоренського

П. Флоренський розділяє процес когнітивної синергії на два етапи: перший він пов'язує із синергією двох типів енергії, а другий – із появою *слова* (*імені*) як результату синергії. Отже, можна зробити висновок, що на початку XX століття

синергетична сутність мови як надскладної системи вже була сформульована П.Флоренським у межах концепції конкретної метафізики.

Якщо рухатись далі за принципом присутності концепта «синергія» у наукових розвідках ХХ століття (парадигма 2 – соціальні практики), необхідно згадати ім'я піонера американської соціології, засновника напряму психологічного еволюціонізму Лестера Ф. Уорда. Більше 100 років тому вчений вперше увів поняття синергії до предметної області соціології, визначивши його таким чином: «*<an > universal principle, operating in every department of nature and at every stage in evolution, which is conservative, creative and constructive* (укр. *універсальний принцип, що діє в кожній природній сфері та на кожному щаблі еволюції, будучи усталеним, креативним та сотворювальним)*» [409, p. 171]. Соціолог характеризує поняття синергії через розрізняльні ознаки *енергії* та *взаємності (сприяння)*, що виявляються у кооперативній співпраці: «*<synergy is> best adapted to express its twofold character of energy and mutuality, or the systematic and organic working together of the antithetical forces of nature* (укр. *поняття синергії у найкращий спосіб виражає суть своїх двох розрізняльних ознак – енергії та сприяння, або системну та органічну співпрацю протилежних сил природи)*» [там само]. У монографії «Чиста соціологія», виданій у 1903 році, Л.Уорд використовує, крім того, синонімічні позначення для поняття синергії: *synthetic work* (*синтезована робота*) і *construction* (*творення*) [там само, p. 174].

У межах парадигми метатеорій (3), в основі яких лежать ідеї синергетики, слід насамперед назвати тектологію О. Богданова, розроблену на початку ХХ століття. Теоретична робота автора у трьох томах під назвою «Тектологія. Загальна організаційна наука», що створювалась протягом шістнадцяти років (1913-1929), за твердженнями дослідників, значно випередила свій час і стала передвісником кібернетики Н. Вінера, загальної теорії систем Л. фон Берталанфі, а також заклала підвалини сучасної методології науки (див. [19; 20; 7; 211, с. 27-28]). Сам О.О. Богданов убачав завдання тектології в розробці «універсально-загальних організаційних методів», тобто узагальнених методологічних засад

науки, які мали об’єднати організаційний досвід людства й подолати особливості наукового мислення, зорієнтованого на спеціалізацію [198].

Близькість концепції О. Богданова до положень синергетики реалізується у використанні Арістотелівського принципу «ціле є більшим, ніж сума його частин». Згаданий принцип складає основу поняття «комплекс», ключового для тектології, що в сучасному розумінні відповідає поняттю «надскладна система». Водночас ідея превалювання цілого над окремими частинами формує методологічну базу для вивчення об’єктів з погляду взаємовідношень між цілим об’єктом, частинами об’єкта й зовнішніми об’єктами. Так, за характером організації автор розрізняє організовані, неорганізовані та нейтральні комплекси, причому в організованих комплексах ціле є більшим, ніж сума його частин, у неорганізованих – ціле становить меншу величину, ніж додані частини, а у нейтральних комплексах ціле дорівнює сумі своїх частин [19, с. 146-147].

Ще одним доказом належності тектології О.Богданова до синергетичної парадигми стає яскраво виражена міждисциплінарність даної теорії. Автор сам визначає тектологію як науку, що знаходиться у тісному взаємозв’язку з трьома основними циклами наукового знання: математичними, природничими та соціальними дисциплінами, формуючи, по суті, «їхню розвинену узагальнену методологію» [20, с. 283]. На нашу думку, головне надбання тектології становить не тільки створення прототипного понятійного апарату методології, а й розробка універсальних принципів вирішення наукових завдань, які можна застосовувати як на матеріалі точних, природничих та соціальних наук, так і для моделювання надскладних систем мови, тексту, дискурсу й перекладу.

Іншим прикладом метатеорії із синергетичним корінням слугує концепція *ноосфери*, розроблена у творчій співпраці двох французьких філософів Е. Леруа, П. Тейяра де Шардена і видатного вітчизняного вченого-геохіміка В. Вернадського. В. Вернадський висуває ідею про виникнення сфери мислення як результату трансформації біосфери людиною через наукову діяльність. Синергетичний ефект полягає у взаємопроникненні та взаємообумовленому існуванні біологічної сфери буття Землі й розумово-мисленнєвої сфери діяльності

людини. На думку вченого, ноосфера становить матеріальну оболонку Землі, яка змінюється під впливом людини, що стає «потужною геологічною силою», зумовленою процесом «цефалізації» – стрибкоподібного зростання людського мозку та вдосконалення цілеспрямованої людської праці [34, с. 147-148].

Отже, сам науковець, який займається творчою діяльністю, стає компонентом синергетичного процесу, його учасником та співтворцем – *synergós*. Цікаво, що сучасна концепція сталого розвитку, запропонована в межах всесвітньої конференції у Ріо-де-Жанейро в 1992 році, значною мірою ґрунтується на ідеях В.Вернадського, оскільки результатом сталого розвитку передбачається формування ноосфери. Сучасне розуміння ноосфери ототожнюється із синергетичною єдністю людини і природи у вигляді ноогенезу – процесу, що веде до становлення єдиної системи «людина – природне середовище».

Нестандартним представником четвертої парадигми синергетичних розвідок – парадигми формальних моделей для відтворення структури надскладних систем (4) – вважається американський інженер Річард Фуллер, винахідник геодезичного куполу та основоположник синергетичної «геометрії мислення» [285; 284; 393].

Заслугою Р. Фуллера поряд з уведенням до наукового обігу поняття синергетики як основи науки про дизайн стала інтеграція синергетики з інженерною справою. Автор уявляв синергію у вигляді «поведінки цілісних систем <…>, яку не можна зрозуміти на основі способів поведінки окремих частин системи <…>, що спостерігаються ізольовано одна від одної» [283, S. 63].

Майже водночас із метафоричними ідеями синергетики Р. Фуллера в 1975 році з’являється академічна концепція німецького фізика Германа Гакена, яка дотепер вважається фундаментом синергетичної теорії. Перше послідовне викладення нової концепції відбувається у книзі *Synergetics. An Introduction. Nonequilibrium Phase Transitions and Self-Organization in Physics, Chemistry and Biology* (у російському перекладі – Синергетика) [222].

У згаданій монографії Г.Гакен так обґрунтовує виникнення теорії синергетики: «Після осмислення того факту, що кооперація багатьох підсистем якої-небудь системи підкоряється одним і тим самим принципам незалежно

від природи підсистем, я дійшов висновку, що настав час шукати й досліджувати ці аналогії на перетині різних наук – у тій області досліджень, яку я назвав синергетикою. Розпочавши з фізики, я перейшов потім до розгляду проблем хімії та біології. <…> у таких дисциплінах, як соціологія та економіка, вже давно використовують поняття синергетики <…> образно кажучи, ми пробиваємо тунель з обох боків великої гори, яка до цих пір розділяла <…> «точні» й «неточні» науки» [там само, с. 381].

Уже наприкінці 70-тих років минулого століття автор прогнозує можливий розвиток синергетики в напрямі гуманітарних наук, наголошуючи на тому, що «мови – це параметри порядку, які підкоряють собі підсистеми, котрими є люди. <…> Цілу низку фактів, що належать до мов, таких, як конкуренція, флуктуації (зміна значення слів і т. ін.) <…>, зараз можна досліджувати в межах синергетики» [222, с. 382].

Отже, виникнення лінгвосинергетики, а згодом і перших спроб наукового опису синергетики перекладу, було підготовлено протягом довгої еволюції змісту й обсягу понять «енергія» та «синергія», здійснюваної в межах кількох різновекторних напрямів: теологічної та лінгвофілософської традицій; соціальних практик; міждисциплінарних метатеорій; парадигми формальних моделей представлення структури надскладних систем.

Підсумовуючи розгляд історичних аспектів синергетики, ми реконструювали розвиток синергетичних досліджень у вигляді понятєвого поля і зобразили його на Схемі 5 (див. нижче). Схема презентує основні етапи розвитку синергетичної думки, починаючи від античності до наших часів.

Відтак, точкою розгортання синергетичних парадигм наукового знання стала філософія Арістотеля з трьома поняттєвими категоріями буття матерії: *energeia, dynamis, entelechia.* Поняття синергії, що етимологічно походить від злиття понять *ergon* та *energeia*, лягло в основу двох головних напрямів дослідження надскладних систем: теологічного (1) та міждисциплінарного (2), а також їхніх відгалужень, серед яких (3) соціальні практики і (4) спеціалізований розгляд явищ синергії шляхом побудови формальних моделей.

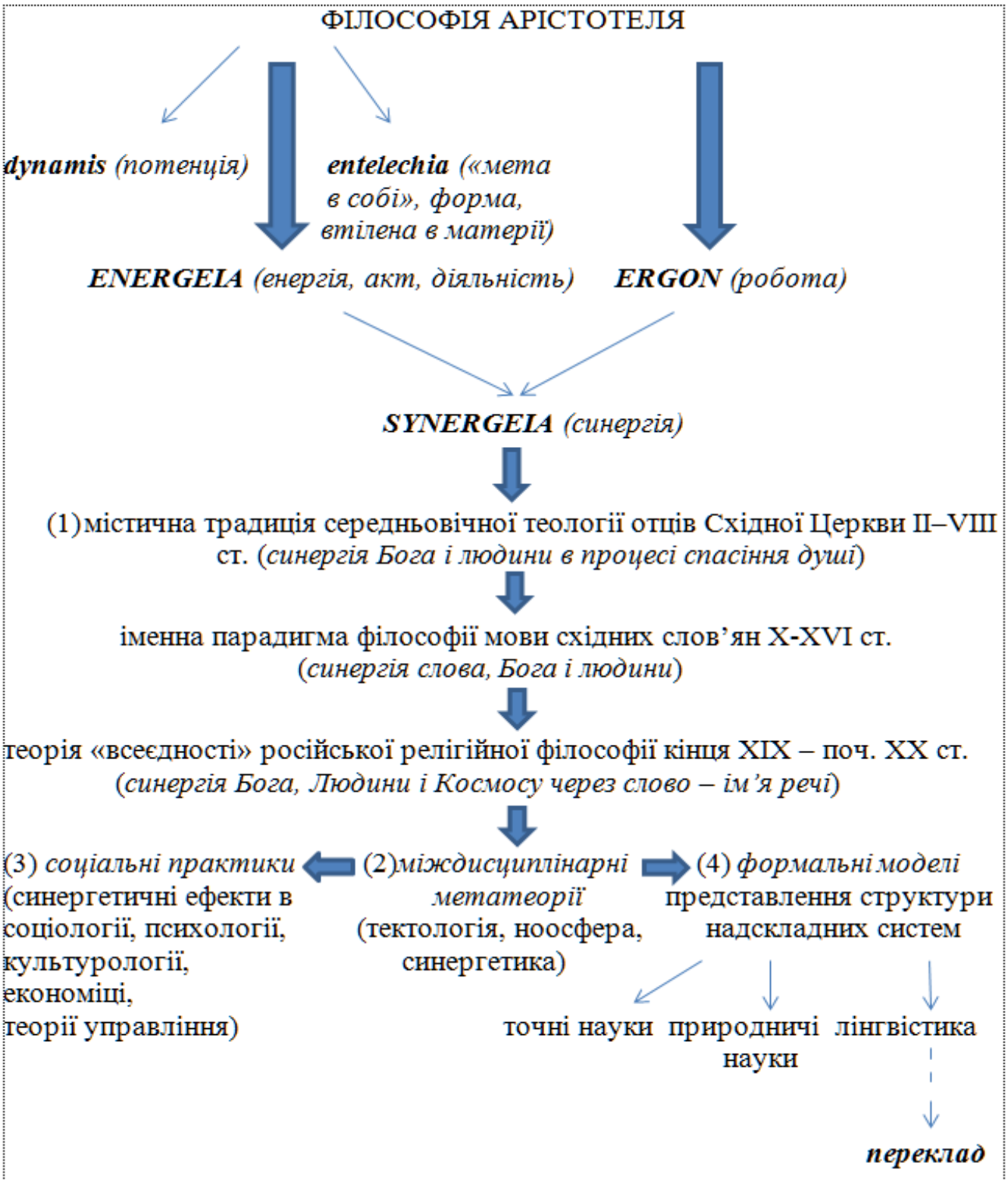

Схема 5. Синергетична парадигма досліджень в історико-поняттєвому аспекті

Наведена схема дозволяє зробити висновок, що трансформація поняття «синергія» в історичному плані відбувалась дедуктивним шляхом – від максимально узагальненого розуміння в теологічній і лінгвофілософській традиціях до конкретного наукового дослідження феноменів самоорганізації

та спільної дії елементів у концепції Г.Гакена. На нашу думку, синергетика перекладу поряд з лінгвосинергетикою належить до парадигми формальних моделей представлення надскладних систем (4) як похідного напряму міждисциплінарної метатеорії – синергетики (2). Об'єднувальними елементами для головного й похідного напрямів синергетичних досліджень (відповідно, міждисциплінарної метатеорії та синергетики перекладу) стають загальні принципи синергетичного моделювання відкритих нелінійних систем, викладені в методології синергетики. Відтак, передумовою виникнення синергетики перекладу став рух дослідницької думки від теоантропокосмічного розуміння синергії (термін Ф.Бацевича) [16, с. 7] до створення формалізованих моделей мови і перекладу за принципами синергетики Г.Гакена.

У наступному підрозділі ми прослідкуємо розвиток «образів» перекладу в історичному аспекті перекладознавства з метою обґрунтування доцільності розгляду перекладу як системи самоорганізації та саморегуляції перекладацької діяльності.

1.3. Синергетика і «образи» перекладу

Для того, щоб з'ясувати евристичні можливості синергетики в теорії перекладу, необхідно розглянути основні уявлення про переклад, які виникли разом з перекладознавством як самостійною дисципліною. З цією метою ми скористалися поняттям «образ» перекладу, сконструйованим за аналогією з відомою метафорою «образу» мови, вперше викладеною у статті академіка Ю.С. Степанова «Мінливий «образ мови» у науці XX століття» [247, с. 7].

Для виявлення наукових «образів» перекладу наведемо дефініції поняття «переклад», надані провідними вітчизняними й зарубіжними перекладознавцями, а також спробуємо провести паралелі між «образами» перекладу, «образами» мови й панівними парадигмами розвитку лінгвістичної та перекладознавчої думки останніх шістдесяти років. В основу опису перекладацьких «образів» було покладено категоріальну опозицію *об'єктоцентричність* vs. *суб'єктоцентричність*, яка враховує протилежні домінанти перекладу, що полягають у концентрації дослідницького фокусу або на об'єкті перекладу –

вихідному тексті, або на суб'єкті трансляційної діяльності - перекладачеві. Відтак, об'єктоцентричність корелює зі знаковим (лінгвістичним) розумінням феномена перекладу, а суб'єктоцентричність відповідає інтерпретативній природі перекладацького процесу. Крім того, дихотомія «об'єктоцентричність – суб'єктоцентричність» узгоджується з традиційним поділом на два види перекладу: спеціальний та художній переклад. Це означає, що знаковий підхід до перекладу переважає у відтворенні спеціальних текстів, у той час, як інтерпретативний підхід домінує в перекладі художніх та поетичних текстів.

Розгляд уявлень про переклад хотілося б розпочати з цитати Людвіга Зьолля, яка віддзеркалює всю багатогранність феномена перекладу: *Die Geschichte der Übersetzungstheorie kann als eine Diskussion über die Polysemie des Wortes „übersetzen" aufgefasst werden* (укр. *Вся історія перекладознавства може вважатись дискусією про багатозначність слова «переклад»*. – (тут і далі переклад наш. – *М.Д.*) [385, S. 161-167].

Коротко окреслимо основні погляди на переклад представників об'єктоцентричного напряму перекладознавства – знакової теорії перекладу. Засновник петербурзької школи перекладознавства, першопрохідник лінгвістичного напряму теорії перекладу А.В. Федоров у роботі «Вступ до теорії перекладу» вперше робить спробу дослідити переклад крізь призму мовознавчої науки. Учений розглядає переклад як мовленнєвий твір у його *співвідношенні з оригіналом*, враховуючи *особливості вихідної та цільової мов*, а також належність матеріалу до тієї чи іншої жанрової категорії [215, с. 14].

На думку автора, спільними для будь-якого виду перекладацької діяльності є лише два положення: 1) *мета перекладу*, тобто прагнення перекладача якомога ближче познайомити читача/слухача, що не володіє мовою оригіналу, з вихідним текстом; 2) перекласти текст означає *повно й вірно виразити засобами однієї мови* те, що вже було виражене раніше *засобами іншої мови* [там само, с. 15].

Л.С. Бархударов, будучи послідовником і подальшим розробником лінгвістичної теорії перекладу на теренах колишнього СРСР, підкреслює два значення поняття «переклад»: (1) переклад як **результат** певного процесу, тобто

конкретний перекладений текст; (2) переклад як сам **процес** – дія від дієслова «перекладати», результатом якої стає текст перекладу в першому значенні. Автор концентрує свою увагу на вивченні перекладу як *процесу*, причому він свідомо не враховує психофізіологічні процеси, які протікають у мозку перекладача, а обмежується лінгвістичним значенням терміна, надаючи перекладацькому процесові таке визначення: міжмовна трансформація або трансформація тексту однією мовою в текст іншою мовою. Слідом за А.В. Федоровим, Л.С. Бархударов також розуміє трансформацію в плані «певного відношення між двома мовними або мовленнєвими одиницями, одна з яких є вихідною, а друга створюється на основі першої <…> Маючи вихідний текст «*а»* мовою «*А»*, перекладач застосовує до нього певні операції («перекладацькі трансформації»), і створює текст «*б»* мовою «*Б»*, який знаходиться у певних закономірних відношеннях з текстом «*а*» [15, с. 5-6]. Таким чином, автор визначає лінгвістичну сутність процесу перекладу як сукупність міжмовних операцій, а сам переклад вважає міжмовною трансформацією [там само].

Професор прикладної математики Гарвардського університету Ентоні Дж. Етінґер (A.G.Oettinger) пропонує класичну «автоматизовану» дефініцію перекладу: переклад – це *трансформація* або *заміна знаків* однієї мови знаками іншої мови, за умови встановлення *еквівалентності* або *ідентичності змісту* між елементами вихідної та цільової мов [353, p.104].

Серед провідних зарубіжних наукових шкіл, які розробляли напрям теорії перекладу як заміни знаків, слід згадати насамперед Лейпцизьку школу та її послідовників (див., напр., [309; 346; 250]). Класик згаданого напряму перекладу 60-тих років XX століття Отто Каде, надаючи дефініцію поняття «переклад», уводить у науковий обіг термін *трансляція* (Translation) як родове поняття для двох видів перекладу, що традиційно розрізняються у німецькому перекладознавстві: письмовий переклад (Übersetzen) і усний переклад (Dolmetschen). У своїй монографії «Випадковість і закономірність у перекладі» 1968 року видання автор так формулює поняття письмового перекладу: *Wir verstehen unter Übersetzen die Translation eines fixierten und demzufolge*

permanent dargebotenen bzw. beliebig oft wiederholbaren Textes der Ausgangssprache in einen jederzeit kontrollierbaren und wiederholt korrigierbaren Text der Zielsprache (укр. *письмовий переклад ми розуміємо як трансляцію зафіксованого і таким чином постійно доступного або довільно часто повторюваного тексту вихідної мови у текст цільової мови, який піддається контролю та повторній корекції в будь-який час*) [310, S. 35].

У свою чергу, усний переклад отримує таке визначення О. Каде: *Unter Dolmetschen verstehen wir die Translation eines einmalig (in der Regel mündlich) dargebotenen Textes der Ausgangssprache in einen nur bedingt kontrollierbaren und infolge Zeitmangels kaum korrigierbaren Text der Zielsprache* (укр. *Усний переклад ми розуміємо як трансляцію однократно презентованого тексту вихідної мови (як правило, в усній формі) у текст цільової мови, що піддається лише обмеженому контролю та за браком часу майже не корегується*) [там само].

Послідовник німецької лінгвістичної школи перекладу Вольфрам Вільс розширює уявлення про перекладацьку діяльність, застосовуючи таке визначення перекладу: *Übersetzen ist ein Textverarbeitungs- und Textreverbalisierungsprozess, der von einem ausgangssprachlichen Text zu einem möglichst äquivalenten zielsprachlichen Text hinüberführt und das inhaltliche und stilistische Verständnis der Textvorlage voraussetzt* (укр. *Переклад становить процес обробки та ревербалізації тексту, який перетворює вихідний текст у найбільш еквівалентний цільовий текст, і передбачає розуміння змісту й стилістики оригіналу*) [412, S. 72]. Отже, у висловленні спостерігаємо текстоцентричність тлумачення перекладу як трансформаційного відношення між вихідним та цільовим текстами з наголосом на відтворенні змісту й стилістики оригіналу.

Відомий представник лінгвістичної теорії перекладу на теренах Західної Німеччини Вернер Коллер уживає термін *власне переклад* (нім. *die eigentliche Übersetzung*), відмежовуючи, слідом за Р. Якобсоном, перекладацьку міжмовну діяльність від інших видів «перенесення»: інтралінгвального та інтерсеміотичного перекладу [318, S. 80-81; 307, p. 113-118]. Утім, В. Коллер не виходить за рамки

суто лінгвістичного, навіть «машинного» визначення перекладу: *Linguistisch kann die Übersetzung als Umkodierung oder Substitution beschrieben werden: Elemente a1,a2, a3 … des Sprachinventars L_1 werden durch Elemente b1, b2, b3 … des Sprachinventars L_2 ersetzt* (укр. *З погляду лінгвістики переклад можна описати як перекодування або субституцію: елементи а1, а2, а3 … мовного інвентаря M_1 замінюються елементами б1, б2, б3… мовного інвентаря M_2*) [319 , S. 69; 320, p. 192].

Слід підкреслити, що об'єктоцентричність перекладу не виключає додаткових аспектів розуміння перекладацької діяльності, зокрема, текстових, комунікативних та інформаційних, що з'являються у дефініціях перекладу представників західноєвропейського, американського, колишнього радянського та вітчизняного перекладознавства [276, p. 85; 254, p. 17, 35, 119; 125, с. 4-5].

Так, англійській лінгвіст другої половини XX століття М.А.К. Геллідей, на відміну від мовно-знакового розуміння перекладу Е.Дж. Етінґера, надає текстоцентричне визначення перекладацької діяльності: «переклад – це *відношення між двома й більше текстами*, які відіграють однакову роль в однаковій ситуації» [294, p. 41; 356, p. 18-19].

Представник англійської лінгвістичної концепції перекладу Дж.Кетфорд також формулює дефініцію перекладу з акцентом на фактор тексту: *translation maybe defined as follows: the replacement of textual material in one language (SL) by equivalent textual material in another language (TL)* (укр. *заміна текстового матеріалу вихідної мови еквівалентним текстовим матеріалом мовою перекладу*) [261, p. 15; 100]. Видатним внеском Дж. Кетфорда у подальший розвиток перекладознавства стало висування на перший план поняття перекладацької *еквівалентності* й утвердження її ключової ролі в теорії перекладу.

Інший перекладознавець англійської школи перекладу П. Ньюмарк, будучи перекладачем–практиком, пояснює феномен перекладу через два його основні методи: комунікативний та семантичний. Як свідчать самі назви методів, метою комунікативного перекладу стає досягнення *комунікативного ефекту*, подібного до оригіналу, в той час, як семантичний переклад призначений для відтворення

точного контекстуального значення першотвору, *особливостей авторського стилю*, всіх нюансів думки автора, залишаючись при цьому в межах *вихідної культури* [348, pp. 282-285, див. також 229, с. 97; 349, p. 28].

Американський лінгвіст Ю.А. Найда традиційно звертається до семантико-стилістичних аспектів поняття «переклад», утім, з наголосом на категорії *еквівалентності*: *translating consists in reproducing in the receptor language the closest natural equivalent of the source-language message, first in terms of meaning and secondly in terms of style* (укр. *переклад полягає у відтворенні цільовою мовою найближчого природного еквіваленту повідомлення вихідної мови, по-перше, в плані значення/змісту, по-друге, в плані авторського стилю*) [350, p. 12; 157, с. 115].

Я.І. Рецкер до завдань перекладу відносить цілісне й точне відтворення змісту оригіналу засобами іншої мови, зберігаючи при цьому стилістичні та експресивні особливості першотвору [193, с. 7]. Причому критерієм точності перекладу автор визнає *тотожність інформації*, яка повідомляється різними мовами, а цілісним (адекватним) може бути лише той переклад, що передає цю інформацію *рівноцінними засобами* [там само].

В.Н. Комісаров надає комунікативно забарвлену дефініцію перекладу: «переклад – це вид мовного посередництва, під час якого іншою мовою створюється текст, призначений для повноправної заміни оригіналу й *комунікативно рівноцінний* останньому» [123, с. 52]. Автор особливо підкреслює дві презумпції перекладу: 1) презумпцію ідентичності, тобто можливість тексту перекладу слугувати повноцінним структурно-семантичним (змістовим і формальним) «представником» оригіналу для реципієнтів; 2) презумпцію комунікативної рівноцінності, тобто призначення перекладу слугувати повноцінною комунікативною заміною оригіналу, викликати один і той самий комунікативний ефект [там само, с. 53].

Ще одним прикладом розуміння перекладу в комунікативному аспекті може виступати дефініція Р.К.Міньяр-Бєлоручева, який визначає переклад через поняття «комунікації з використанням двох мов, що містить <…> діяльність

джерела, перекладача і отримувача» [152, с. 25]. Слід окремо підкреслити віднесення перекладу автором до «одного зі складних видів мовленнєвої діяльності» та його справедливу тезу про «подвоєння компонентів комунікації» під час перекладу, де присутні два джерела, дві ситуації, два мовленнєві продукти і два отримувачі [там само, с. 29].

О.Д. Швейцер розуміє переклад як односпрямований і двохфазовий процес *міжмовної та міжкультурної комунікації*, під час якого на основі первинного тексту після проведення попереднього перекладацького аналізу створюється *вторинний текст*, що замінює оригінал в іншомовному середовищі та в іншій культурі. Вирішальними факторами цього процесу, згідно з автором, стають розбіжності між мовою оригіналу та мовою перекладу, вихідною та цільовою культурами й двома комунікативними ситуаціями, причому перекладацькою настановою стає передача *комунікативного ефекту* першотвору [237, с. 75].

О.О.Селіванова дотримується схожих поглядів на перекладацький процес, який можна представити у формі діалогічної моделі «вторинної комунікації» [201, с. 3-7]. Л.К.Латишев називає переклад однією з форм мовного посередництва поряд з переказом, реферуванням і так званими «гібридними» формами посередництва, тобто реферативним, скороченим та вільним перекладом [138, с. 18-20; 139, с. 14]. Л.Л.Нєлюбін проводить межу між перекладом та іншими видами мисленнєво-розумової діяльності з використанням двох мов та подоланням лінгвоетнічного бар'єру через поняття «інваріант» – повідомлення, призначене адресантом для передачі адресату. На думку перекладознавця, саме збереження інваріанта вихідного тексту в цільовому тексті утворює категоріальну ознаку перекладу [160; 161, с. 15].

Проміжну ланку між об'єктоцентричним та суб'єктоцентричним напрямами дослідження перекладу утворює комунікативно-прагматичний підхід, який уміщує теорію скопосу, прагматику перекладу, культурологію перекладу й теорію трансляції як експертної дії [296; 297, p. 169-175; 342; 363; 406; 408].

Так, один з авторів теорії скопосу Ганс Фермеєр, визначаючи поняття перекладу, підкреслює фактор вихідної та цільової культури: *Es stimmt also nicht,*

daß Übersetzen und Dolmetschen einfachhin heißt, einen Text in eine andere Sprache zu übertragen <…> Dolmetscher und Übersetzer (Translatoren) sollten die (idio-, dia- und parakulturellen) Unterschiede im meschlichen Gesamtverhalten kennen und bei ihrer Tätigkeit (skoposadäquat) berücksichtigen. Sie sollten <…> die „Kulturen" kennen, in denen Texte jeweils verfaßt und rezipiert werden (укр. *Неправда, що письмовий та усний переклад означають просте перекладення тексту іншою мовою <…> Письмові та усні перекладачі (транслятори) повинні знати ідіо-, діа- та паракультурні розбіжності у людській поведінці та враховувати їх у своїй діяльності (адекватно мети). Вони повинні знати «культури», в межах яких, відповідно, створюються і сприймаються тексти*) [407, S. 27].

Утім, інформаційно-культурологічне забарвлення поняття «переклад» знайшло свій яскравий вираз десятьма роками раніше в межах самої скопос-теорії, викладеної К. Райс та Г. Фермеєром у книзі *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* (укр. «Основи загальної теорії перекладу»): *Translation ist ein Informationsangebot in einer Zielkultur und deren Sprache über ein Informationsangebot aus einer Ausgangskultur und deren Sprache* (укр. *Трансляція становить інформацію в цільовій культурі цільовою мовою про інформацію вихідної культури вихідною мовою*) [362, S. 105].

Співавторка теорії скопосу Катаріна Райс у відомій збірці лекцій з питань теорії перекладу, прочитаних у Віденському університеті в 90-тих роках минулого століття, наголошує на ще одному понятті, ключовому для перекладацької діяльності: *<…> der im Blick auf das Übersetzen wichtigste Begriff <ist > die Funktion. Denn Übersetzen ist im Grunde genommen eine Dienstleistung: ein Text wird einem Leser erschlossen, der die Sprache des Originals nicht oder nicht ausreichend beherrscht* (укр. *З огляду на переклад головним поняттям стає функція, оскільки переклад по суті є послугою: текст відкривають читачу, який не володіє або недостатньо володіє мовою оригіналу*) [364, S.19].

Схожих поглядів на природу перекладу дотримується й інша представниця функціонального підходу в німецькому перекладознавстві – Крістіана Норд. У програмній статті „*Loyalität statt Treue: Vorschläge zu einer funktionalen*

Übersetzungstypologie“ (укр. «*Лояльність замість точності: пропозиції щодо функціональної типології перекладу*») авторка визначає переклад у такий спосіб: *Nach einem funktional bestimmten Übersetzungsbegriff ist Übersetzung bzw. Translation die Produktion eines funktionsgerechten Zieltextes in Anbindung an einen vorhandenen Ausgangstext, wobei diese Anbindung je nach dem Translatskopos <…> unterschiedlich zu spezifizieren ist. Durch die Translation wird eine kommunikative Handlung möglich, die ohne sie aufgrund vorhandener Kultur- und Sprachbarrieren nicht zustande gekommen wäre* (укр. *У функціональному розумінні переклад або трансляція є породженням цільового тексту, пов’язаного з вихідним текстом у відповідності з функціональними вимогами останнього, причому тип цього зв’язку слід визначати по-різному, в залежності від мети (скопосу) транслята. Завдяки трансляції стає можливою комунікативна дія, яка не могла б відбутися через наявність культурних і мовних бар’єрів*) [351, S. 100-105; див. також 352, S. 31-43] .

Актуальне розуміння перекладу з погляду лінгвістики тексту й розробки наукових методів перекладацького аналізу, що піддаються верифікації, пропонує Гайдрун Ґерциміш-Арбоґаст: *Auf dem Weg zu einer Übersetzungs**wissenschaft** (виділення збережено – М.Д.) <…> fragen wir uns insbesondere nach der Systematisierbarkeit übersetzerischer Entscheidungen im Spannungsfeld zwischen Entscheidungen, die den Text als Ganzes betreffen (makrostrukturelle Perspektive) und solchen, die bei kleineren Sinneinheiten ansetzen (mikrostrukturelle Perspektive) sowie solchen, die zwischen diesen beiden Betrachtungsweisen vermitteln* (укр. *На шляху до **теорії** перекладу виникає насамперед питання про систематизацію перекладацьких рішень у конфлікті між тими прийомами перекладу, що стосуються тексту як цілого (в макроструктурній перспективі) і тими прийомами, які стосуються дрібніших одиниць змісту (в мікроструктурній перспективі), а також тими прийомами, що знаходяться між обома названими перспективами*) [287, S. 9].

У монографії «*Пропедевтика теорії перекладу*» (нім. «*Übersetzungswissenschaftliches Propädeutikum*») авторка надає розширене

комунікативно-прагматичне тлумачення перекладу, посилаючись на свого колегу і вчителя Клауса Мудерсбаха: *Unter einer Übersetzung <wird> jede Art des Empfangens einer manifesten Intention verstanden, das erst durch eine „Vermittlung“ möglich wird. <…> Ein Übersetzungsvorgang <liegt> genau dann vor, wenn das Anliegen eines Sprechers/Schreibers an einen Hörer/Leser, das der Sprecher mit Hilfe des Zeichensystems 1 im Medium 1 formuliert, verstehbar gemacht wird für einen Interessenten unter einem bestimmten Zweck mit Hilfe eines Zeichensystems 2 im Medium 2* (укр. *Переклад становить будь-який вид сприйняття очевидної інтенції, що стає можливим лише завдяки «посередництву» <…> Процес перекладу має місце саме тоді, коли намір мовця/того, хто пише, стосовно слухача/читача, який мовець формулює за допомогою знакової системи 1 та каналу передачі інформації 1, пояснюється зацікавленій особі з певною метою за допомогою знакової системи 2 і каналу передачі інформації 2*) [344; 287, S. 15]. Як бачимо, в наведеному визначенні застосовано категорійно-поняттєвий апарат кількох наук: зокрема, прагматичні категорії наміру, інтенції; терміни теорії комунікації, серед яких мовець, слухач, канал передачі інформації; зрештою, поняття знакової системи, характерне для мовознавства й семіотики.

Фінська послідовниця теорії скопосу, розробниця напряму трансляції як експертної дії Юста Хольц-Менттері (J.Holz-Mänttäri) у своєму розумінні перекладу взагалі абстрагується від понять вихідної та цільової мов, висуваючи на перший план комунікативно-діяльнісні аспекти перекладу: *Durch „translatorisches Handeln“ als Expertenhandlung soll ein Botschaftsträger „Text“ im Verbund mit anderen Botschaftsträgern produziert werden, ein Botschaftsträger „Text“, der in antizipierend zu beschreibender Rezeptionssituation zwecks kommunikativer Steuerung von Kooperation über Kulturbarrieren hinweg seine Funktion erfüllt.* (укр. *Шляхом «трансляційної дії», яка має характер експертної діяльності, створюється носій повідомлення «текст» у поєднанні з іншими носіями повідомлення. «Текст» виконує свою функцію у передбачуваній ситуації сприйняття з метою комунікативного регулювання міжкультурної кооперації*) [301, S. 348-374].

Німецькі перекладознавці Ганс Гьоніґ (H.Hönig) і Пауль Кусмауль у підручнику „*Strategie der Übersetzung. Ein Lehr- und Arbeitsbuch*“ (укр. «*Стратегія перекладу. Підручник і зошит для вправ*») 1996 року видання по-новому акцентують прагматичні аспекти перекладацької діяльності, пропонуючи замість відомого поняття «техніка перекладу» термін «стратегія перекладу». Авторська концепція перекладу як процесу випливає з їхнього розуміння вихідного тексту: *<wir sehen> den AS-Text nicht als ein fertiges Bedeutungsgefüge, sondern im wesentlichen als ein Angebot von linguistischen Instruktionen, das ja nach Interesse und Situation des Übersetzers verschieden als Bedeutung realisiert wird* (укр. *Ми розглядаємо вихідний текст не як готовий каркас значень, а головним чином як асортимент лінгвістичних інструкцій, які можна реалізувати у різний семантичний спосіб залежно від мети та [прагматичної] ситуації перекладача*) [304, S. 29].

Інтегративні погляди на переклад представлені в концепції британсько-австрійської перекладачки, філолога Мері Снелл-Горнбі: *Übersetzung ist eben nicht als bloße Umkodierung zu bezeichnen, wobei der Übersetzer als passive Schaltstelle, als Relaisstation fungiert <…> Übersetzen ist eine Neugestaltung des Textes, entsprechend einer vorgegebenen Situation, als „Teil der Zielkultur“* (укр. *Переклад не слід вважати простим перекодуванням, де перекладач виконує функцію пасивного перемикача або релейної станції <…> Переклад є новоутвореним текстом у відповідності до заданої ситуації, частиною цільової культури*) [384, S. 9-29]. У згаданому визначенні авторка не обмежується редукціоністським розумінням перекладу як заміни знаків однієї мови знаками іншої мови, а розглядає перекладацьку діяльність крізь призму прагматики й культурології, враховуючи фактори ситуації та культури-рецептора (див. також інші статті у збірці під редакцією М.Снелл-Горнбі [373, с. 252]).

Утім, у своїх подальших міркуваннях про природу перекладу М. Снелл-Горнбі разом зі співавтором М. ван Ваннеремом рухаються в напрямі когнітивної науки, долучаючи до тлумачення перекладу поняття фреймової семантики: *Der Gesamt-frame des Textes (und alle größeren und kleineren frames innerhalb des*

Textes) lösen kognitive scenes in der Vorstellung des Lesers aus. Ausgehend von den erfassten scenes muß er [der Übersetzer]nach passenden frames in der ZS suchen, welche die gewünschten scenes beim Adressaten der Übersetzung hervorrufen. Zu diesem Zweck hat er laufend Entscheidungen zu treffen, wobei er auf seine Beherrschung der ZS angewiesen ist. Er muß sich vergewissern, daß die von den scenes aufgerufenen frames auch wirklich adäquat sind für die scenes, die sie aufrufen sollen (укр. Загальний фрейм тексту (а також усі великі й малі фрейми всередині тексту) викликають когнітивні сцени в уяві читача-перекладача. На основі тих сцен, які перекладач зрозумів, він повинен віднайти відповідні фрейми в цільовій мові, які викликатимуть такі самі сцени в адресата перекладу. З цією метою перекладач вимушений постійно приймати рішення, спираючись на свої знання цільової мови. Він має пересвідчитись, що фрейми [*цільової мови*] (*прим. наша. – М.Д.*), викликані сценами [*оригіналу*] (*прим. наша. – М.Д.*) дійсно адекватні тим сценам, які вони повинні викликати [404, S. 184-205]. Уже на підставі двох наведених тлумачень, які опубліковані в різних статтях однієї колективної монографії, можна зробити висновок про міждисциплінарність підходу британської перекладознавчині до пояснення й опису перекладу.

Протилежний *суб'єктоцентричний* напрям дослідження перекладацької діяльності широко представлений у теорії та практиці художнього перекладу. Так, розуміння художнього перекладу як мистецтва повною мірою розвивалося на теренах колишнього СРСР. На думку В.С. Виноградова, переклад становить «особливий, своєрідний і самостійний *вид словесного мистецтва*» [37, с. 8]. Серед інших теоретиків художнього перекладу радянського та пострадянського періоду варто назвати Г.Р. Гачечіладзе [48; 49], І.А. Кашкіна [101], Ю.Г. Еткінда [245], П. Топера [212]. Сутність художнього перекладу вбачалась ученими в подоланні конфлікту між лінгвоцентричністю та стилістико-естетичною адекватністю перекладу [див. 199, с. 344-421; 130, с. 75]. Суб'єктоцентричні погляди на природу трансляції набувають все більшої ваги не лише у вітчизняних, а й у зарубіжних розвідках, присвячених перекладу художніх текстів від початку до другої половини XX століття (див., напр., [390, S. 137-145; 391, S. 54]).

В європейській школі художнього перекладу 60-70-тих років XX століття, в межах якої реалізувались наукові здобутки герменевтики та порівняльного літературознавства, панує тлумачення перекладу як мистецтва. Наприклад, німецький філолог-романіст Гуго Фрідріх (H.Friedrich) та перекладач, спеціаліст з класичної філології Вольфганг Шадевальдт (W.Schadewaldt) асоціюють художній переклад із взаємодією герменевтики та мистецтва, причому переклад отримує статус літературного жанру й відтак входить до мистецького рангу [282; 372, S. 851-859]. Франко-американський літературознавець та есеїст Георг Штайнер продовжує цю тенденцію, порівнюючи переклад з «точним мистецтвом»: *Womit wir es zu tun haben, ist keine exakte Wissenschaft, sondern eine exakte Kunst* (укр. *Те, з чим ми маємо справу, не є точною наукою, а становить точне мистецтво*) [388, S. 310; див. також 249, S. 45].

Філософ, перекладач, літературний критик Вальтер Беньямін (W.Benjamin) у передмові до свого перекладу поезії Ш. Бодлера під назвою «Завдання перекладача», виданого в 1923 році, формулює основи поетичного перекладу, спираючись на філософську концепцію «чистої» мови: *Was „sagt“ denn eine Dichtung? Was teilt sie mit? Sehr wenig dem, der sie versteht. Ihr Wesentliches ist nicht Mitteilung, nicht Aussage <…> Jene reine Sprache, die in fremde gebannt ist, in der eigenen zu erlösen, die im Werk gefangene in der Umdichtung zu befreien, ist die Aufgabe des Übersetzers* (укр. *Що нам «каже» поезія? Що повідомляє? Дуже мало тому, хто її розуміє. Її сутність не в повідомленні, не у висловленні <…> Розчинити у власній мові ту чисту мову, що ув'язнена в чужій, звільнити мову, схоплену в першотворі, через переспів, є завданням перекладача*) [256, S. 182–195]. Міркування В.Беньяміна про природу мови й перекладу сформували фундамент для перекладацької теорії деконструкції Ж. Дерріди і П. де Мана у другій половині XX століття [див., напр., 271].

Німецький перекладознавець Рольф Кльопфер (R.Klöpfer) влучно формулює сутність художнього перекладу у висловленні: *<die Aufgabe und das Wesen des Übersetzens <bestehen> darin>, Unbekanntes durch Bekanntes verstehbar zu machen* (укр. *Сутність і завдання перекладу полягають в тому, щоб пояснити*

невідоме через відоме) [314, S. 70]. Утім, Катаріна Райс критично оцінює згадане висловлення, ставлячи запитання: що саме у вихідному тексті є невідомим для цільового читача? Німецька перекладознавчиня надає відповідь на власне запитання, і називає три фактори «невідомого»: 1) чужа мова; 2) культура, яка сформувала цю мову та її вживання у мовній спільноті (мовлення); 3) ситуація, за умов якої вихідний текст забезпечує комунікацію між автором та читачем оригіналу [364, S. 20]. Отже, на думку авторки, різні підходи до перекладу, в тому числі художнього, зумовлюються рішенням, що саме і яку частину «невідомого» слід пояснити через «відоме» [там само].

Окремим напрямом суб'єктоцентризму в художньому перекладі слугує так званий трансферний підхід, що спирається на комунікацію між двома текстами, автором, перекладачем і адресатами цільової культури.

Один із засновників семіотичної концепції художнього перекладу як трансферу художніх ознак, літературних форм і елементів, чеський структураліст Їржі Лєви (J.Levy) уводить у науковий обіг поняття «ілюзіоністського» перекладу: *der illusionistische Übersetzer verbirgt sich hinter dem Original, das er gleichsam ohne Mittler dem Leser mit dem Ziel vorliegt, bei ihm eine übersetzerische Illusion zu wecken, die Illusion nämlich, daß er die Vorlage lese. In allen Fällen handelt es sich um eine Illusion, die sich auf ein Einvernehmen mit dem Leser oder mit dem Zuschauer stützt <…> So weiß auch der Leser einer Übersetzung, daß er nicht das Original liest, aber er verlangt, daß die Übersetzung die Qualität des Originals beibehalte.* (укр. *Перекладач-ілюзіоніст ховається за оригіналом, який він надає читачу без посередників з метою викликати в нього перекладацьку ілюзію, тобто ілюзію того, що він читає оригінал. У будь-якому випадку йдеться про ілюзію, що спирається на взаємну згоду з читачем або глядачем <…> Так, читач перекладу знає, що перед ним не оригінал, але він вимагає, що переклад зберігає якість оригіналу*) [338, S. 31].

Прихильники області спеціальних наукових досліджень у напрямі художнього перекладу університету м. Ґьоттінґен (*Sonderforschungsbereich „Literarische Übersetzung" Göttingen*), зокрема Армін Пауль Франк,

Хельга Ессманн, Гаральд Кіттель, пропонують трансферний підхід до перекладу, в межах якого перекладацька діяльність постає у формі транснаціональної комунікації між двома мовами, літературами й культурами [279; 280; 332]. Особливим внеском до перекладознавства цієї школи системних досліджень культурології та історії художнього перекладу стало розуміння перекладу як інтегрованої інтерпретації літературного твору цільовою мовою, що має не метамовний, а художній характер [390, S. 145].

На думку А. Польтерманна, системне вивчення художнього перекладу як інтерпретації має на меті висвітлити не сам *переклад тексту*, а «*переклад розуміння тексту*», зумовлений еволюцією літературних норм унаслідок соціокультурного процесу функціональної диференціації та зміни дискурсу усної комунікації на письмову [358, S. 22].

З другої половини XX століття суб'єктоцентричний напрям дослідження художнього перекладу в західному перекладознавстві поповнюється новими концепціями культурологічного та соціологічного характеру.

Наприклад, нідерландський теоретик художнього перекладу Тео Германс (T.Hermans), один з основоположників школи перекладацьких студій у річищі порівняльного літературознавства, презентує інноваційний напрям дослідження перекладацької діяльності: *from the point of view of the target literature, all translation implies a degree of manipulation of the source text for a certain purpose* (укр. *З погляду цільової літератури всі переклади містять деякий ступінь маніпуляції вихідним текстом задля досягнення певної мети*) [395, p. 9; 298, p. 216]. Інший представник того ж напряму, бельгійський учений Андре Лефевр дотримується поглядів на переклад як на форму переписування оригіналу (*rewriting*), на яку впливають ідеологічні та політичні фактори в межах системи культури-рецептора. Одиницею перекладу в даній концепції вважається культура, а перекладні тексти обов'язково адаптуються до ідеології та цільового семіотико-культурного простору [336, p. 15; 337].

Відомий ізраїльський учений Ітамар Івен-Зогар, розробник концепції художнього перекладу під назвою «теорія полісистеми», яка згодом увійшла

до складу перекладацьких студій, визначає переклад крізь призму полісистеми цільової літератури. Дослідник вважає переклад історичним об'єктом, який необхідно вивчати лише в контексті його функціонування та рецепції в межах літературної системи цільової мови [272].

Послідовник І.Івен-Зогара Гідеон Турі, професор теорії літератури, компаративістики і перекладознавства університету м. Тель-Авів, надає дещо гіперболізоване формулювання перекладу в річищі теорії полісистеми: *translations are facts of one system only: the target system* (укр. *Переклади є фактами лише однієї системи – цільової <літератури> – прим. наша. – М.Д.*) [400, p. 32; див також 401; 402].

Таке соціокультурне розуміння перекладу художньої літератури відбивається і на тлі інституційного переплетення так званих «гравців перекладацького поля» [91, с. 57-60], серед яких окрім самих перекладачів, варто назвати видавців, літературних редакторів, промоутерів, істориків, філологів та критиків перекладу.

Перекладацьке поле в усій сукупності його гравців спричинило появу постмодерного напряму дослідження художнього перекладу, в межах якого вирізняється концепція «невидимості» перекладача. Згадана концепція детермінується залежною роллю перекладача в контексті асиметричних відносин влади, серед яких, зокрема, виділяють дискримінаційну політику видавництв, умови вибору тексту для перекладу й оплати праці перекладача. Крім того, названа концепція імплікує переклад як реалізацію політичної активності перекладача, його активної громадянської позиції і затвердження націєтворчої місії перекладацької діяльності [390, S.146].

Одним з яскравих представників теорії «невидимості» перекладача в річищі постколоніальних перекладацьких студій є американський перекладач, історик та теоретик перекладу Лоуренс Венуті. Учений відмовляється від «самоанігіляції» транслятора, традиційної для лінгвістичної теорії перекладу, його етноцентричної непомітності та узгодженості перекладацьких дій з політикою держави-колонізатора [405, p. 8].

Таким чином, постмодерне тлумачення феномена художнього перекладу випливає з політичних проблем, пов'язаних зі звільненням периферійних літератур від впливу культури колонізатора. У цьому розумінні Л.Венуті визначає переклад як етноцентричну маніпуляцію влади, проти якої перекладачі повинні боротися, щоб стати помітними навіть на мовному та текстовому рівнях і подолати ефект «ілюзіонізму» перекладу. Інакше кажучи, постмодерний «ідеологічний» переклад стає помітним для іншомовного читача, який відчуває, що перед ним саме переклад, а не текст, еквівалентний оригіналу. Таку перекладацьку стратегію автор називає переклад опору (*resistant translation*), що становить своєрідну маніпуляцію з вихідним текстом на користь розвитку полісистеми цільової літератури, яку перекладач прагне вивести з маргінального становища і надати їй рівноправну роль у світовому культурному просторі.

Розглядаючи художній переклад у контексті основних об'єктів дослідження перекладознавства – мови, культури, першотвору й перекладу – естонський літературознавець, культуролог і семіотик П.Тороп висуває концепцію тотального перекладу. Відповідно до названої концепції, процес перекладу розподіляється на кілька видів: 1) текстовий переклад; 2) метатекстовий переклад; 3) ін- та інтертекстовий переклад; 4) екстратекстовий переклад [див. 213, с. 12-14].

Перший різновид стосується традиційного в лінгвістичному розумінні перекладу одного тексту в інший текст. Метатекстовий переклад становить серію трансформацій тексту оригіналу, які полягають у «множинному входженні» першотвору до іншої культури у вигляді не власне перекладу, а численних метатекстів, серед яких, зокрема, рецензії, анотації, анонси видавництв, публікації окремих фрагментів оригіналу, передмова, післямова, глосарій та примітки перекладача [там само, с. 97].

У випадку ін- та інтертекстового перекладу йдеться про інтертекстуальність у широкому розумінні як всередині самого тексту оригіналу, так і між кількома текстами, яку необхідно відобразити в перекладі. Екстратекстовий переклад можна порівняти з інтерсеміотичним перекладом Р. Якобсона, під час якого

відбувається трансляція ВТ за допомогою іншого семіотичного коду (наприклад, екранізація літературного твору або його перекладення на музику) [див. 248].

П.Тороп підкреслює комплементарність двох методологічних підходів до вивчення художнього перекладу: соціологічного (зокрема, прийнятого в теорії полісистеми і дескриптивних перекладацьких студіях, що розглядають позицію перекладів у системі літератури-приймача) та герменевтичного (де перекладач розглядається як суб'єкт, а текст оригіналу як об'єкт інтерпретації).

В результаті огляду основних напрямів дослідження перекладу в річищі європейської та колишньої радянської шкіл спостерігаємо діаметральну протилежність дослідницьких настанов. На одному полюсі наукових розвідок знаходиться лінгвоцентричне перекладознавство, що орієнтується на досягнення еквівалентності на всіх рівнях цільового тексту. На іншому полюсі виникають і розвиваються концепції художнього перекладу, які принципово допускають відхилення від оригіналу та доводять існування немовних факторів, що впливають на процес і результат перекладу.

Аналізуючи «образи» перекладу в європейській та колишній радянськоій перекладознавчих традиціях, не можна оминути увагою погляди українських теоретиків перекладу. Ми цілком згодні з автором монографії «Історія українського перекладознавства XX сторіччя» Тарасом Шмігером у тому, що, з одного боку, «загальні засади теорії перекладу (як-от *визначення основних понять* чи головних принципів дослідження) однаково можуть формуватись у різних країнах, і причиною цього будуть не взаємовпливи, а схожість логічних суджень» [240, с. 19]. З іншого боку, специфіка національної школи перекладознавства полягає в історично обумовлених тематичних преференціях, локальних тенденціях розвитку гуманітаристики, політичних та соціокультурних умовах праці вчених і відповідними науковими підходами, методологією та методикою дослідження.

Слідом за автором згаданої роботи до наукового доробку українського перекладознавства ми відносимо «праці, створені українцями українською чи іншими мовами й опубліковані на території сучасної української держави; праці,

створені неукраїнцями українською чи іншими мовами, опубліковані в Україні, що виникали в контексті саме української наукової традиції як наслідкові, а згодом і причинові явища; праці, створені українцями українською чи іншими мовами в контексті суто української наукової традиції, але опубліковані поза Україною» [там само, с. 18].

Одразу застережемо, що в історичному плані вивчення «образів» перекладу в українському перекладознавстві обмежується часовими рамками існування теорії перекладу як самостійної наукової дисципліни з чіткими уявленнями про об'єкт і предмет дослідження. Отже, відлік української традиції «образів» перекладу починається з 20-тих років минулого століття [див., напр., 95].

У даному контексті необхідно насамперед згадати розуміння перекладу видатного поета, перекладача, літературознавця, критика, полеміста, професора української літератури Київського університету (на той час Київського інституту народної освіти) Миколи Зерова. У нотатках до неопублікованого лекційного курсу «Методологія та методика перекладу» вчений наводить дві іпостасі поняття «переклад»: 1) *переклад-процес*, тобто «*віддавання* засобами однієї мови тих елементів і функцій іншої мови, які дані в певному тексті – у готовому вигляді»; 2) *переклад-наслідок*, а саме – «*віддане* засобами однієї мови слово іншої мови або цілий чужомовний твір з його стилістичними та функціональними особливостями» [88]. Микола Зеров порівнює розвиток перекладу в Україні XIX століття із шляхом «поміж двох потвор – Сциллою «простацької вульгарності» та Харибдою «надуманої безкровності» [89, с. 515-516]. У статті, окремо присвяченій перекладацькому доробку М. Зерова, професор О.І. Чередниченко робить висновок, що поет-«неокласик» був прибічником «точної неточності» в поетичному перекладі та вважав теоретичну вірність недосяжним ідеалом [228, с. 12].

Олександр Фінкель, автор першої в Україні монографії з питань теорії та практики перекладу 1929 року видання, розмірковуючи про сутність поетичного перекладу, вживає поняття «інваріант», актуальне й донині. У статті «Про точність віршового перекладу» автор порівнює запозичений термін

«перекладацький інваріант» з його відповідником-джерелом у математиці. На думку О.Фінкеля, якщо в математичні терміни вкладати відповідно суворий математичний зміст, то під інваріантами слід розуміти величини або вирази, які залишаються незмінними за умов певного *перетворення* пов'язаних з ними перемінних, зокрема, під час переходу від однієї системи координат до іншої. Хоча переклад також є перетворенням, однак він становить перетворення зовсім іншого роду порівняно з математичним [217, с. 127-181].

Автор статті справедливо підкреслює, що у мові система координат і перемінні величини, які підлягають перетворенню, невіддільні одна від одної, відтак система координат існує лише в межах цих перемінних, оскільки саме вони є способом існування даної системи. Багаторівнева будова вихідної мови, а також просодичні й стилістичні характеристики оригіналу утворюють, за О.Фінкелем, єдину систему координат поетичної мови у діалектичній єдності форми і змісту. Згадана система координат оригіналу потребує перетворення, власне перекладу. Утім, фонетичні, морфологічні, лексичні, синтаксичні особливості мови-джерела, так само, як і метрику, строфіку, ритміку та ідейно-естетичну інформацію першотвору не можна *однаковою мірою* відтворити в перекладі [там само, с. 129]. Тому вчений робить висновок про інваріант перекладу як сукупність тих величин, що *повинні* залишитись незмінними, й тих, які лише *можуть* залишатись незмінними під час переходу від однієї мови до іншої [там само, с. 130]. Щоправда, на питання, які конкретно величини належать до інваріантів перекладу, однозначної відповіді досі не існує.

За словами Т. Шмігера, О. Фінкель найяскравіше представляє період лінгвістизації теорії перекладу 20-30-тих років XX століття в Україні, оскільки вчений розглядає перекладацьку діяльність у тісній взаємодії з лінгвістикою та стилістикою [240, с. 115; детальніше див. 166]. Згідно з концепцією автора, кожний перекладач і кожний переклад мають на меті передати оригінал з максимальною близькістю й точністю в усіх його складових частинах – і щодо змісту, і щодо художніх образів, і щодо конструкцій речення, і щодо лексичного складу <…> [218, с. 44-54].

Гідним продовжувачем української перекладознавчої традиції став Максим Рильський, який вважав себе учнем Миколи Зерова [128, с. 137-141]. Поет наголошує на тому, що «кожна епоха має своє розуміння слова переклад» [194, с. 223]. Переклад у розумінні самого М. Рильського постає співтворчістю перекладача з автором оригіналу, причому переклад має бути «в першу чергу талановитим», і «дбати про максимальне відображення того, що в даному творі є <…> художньо домінантного, жертвуючи <…> другорядними рисами». До того ж, співтворчість повинна мати ознаки «внутрішньої спорідненості» між автором першотвору і перекладачем [там само, с. 240; 273; 206].

У метафоричному значенні М. Рильський асоціює перекладацьку діяльність з процесом «полювання за словом», що знайшло блискучий вираз у сонеті «Мистецтво перекладу» 1940 року:

Іде стрілець на незнайомий луг.
Чи птиця ж є? Чи день сьогодні вдалий?
Чи влучно він стрілятиме?
Промчали чирки, як вихор, - і зайнявся дух.

Так книга свій являє виднокруг,
І в ті рядки, що на папері стали,
Ти маєш влучити, мисливцю вдалий,
І кревним людям принести, як друг.
Не вбити, ні! Для всяких аналогій
Межа буває: треба, щоб слова
З багатих не зробилися убогі,

Щоб залишалась думка в них жива
І щоб душі поетової вияв
На нас, як рідний, з чужини повіяв [цит. за 195, с. 5].

Отже, можна зробити висновок, що поетичний переклад для Максима Рильського – це точне (у лінгвістичному плані) відтворення «живої думки» автора і «душі поета» (в ідейно-естетичному плані), не «вбиваючи» оригінал.

Дискусія 60-70-тих років минулого століття про домінування лінгвістичного або літературознавчого підходу до перекладу на теренах колишнього СРСР привела до спроби наукового синтезу обох підходів. Такий синтез втілює в життя український теоретик перекладу, перекладач, критик, поліглот, професор Київського університету Віктор Коптілов. Учений надає дефініцію перекладу з урахуванням як мовного, так і літературознавчого чинника: переклад художнього твору – це процес, «в якому перекладний твір зберігає ідейно-образну структуру оригіналу (іншомовного літературного твору) і виступає як його семантико-стилістична паралель» [124, с. 183]. Отже, критерій збереження ідейно-образної структури задовольняє вимогам літературознавчого підходу до перекладу, тоді як точне відтворення семантико-стилістичних характеристик першотвору відповідає лінгвістичній концепції перекладу.

Професор Київського університету Юрій Жлуктенко, перекладач, мовознавець і педагог, у своїх перекладознавчих розвідках концентрується не на визначенні перекладу як такого, а на викладенні вимог до перекладу художнього твору. У статті «Проблеми адекватності перекладу» автор зазначає: «Обговорюючи проблему точності перекладу, треба пам’ятати, що оскільки йдеться про переклад художнього твору, який має ще й певну естетичну цінність, важливо передати якомога точніше не тільки зміст, а й форму оригіналу, а також його стильові особливості» [85, с. 85-91].

Професор Львівського національного університету Р.П.Зорівчак приділяє увагу культурологічному аспектові поняття «переклад» на матеріалі художніх текстів. На думку дослідниці, «у сукупності текстів перекладів на певну мову з інших мов представлено *особливий різновид мовленнєвої діяльності*, орієнтований водночас і на рідного читача з його тезаурусом, і на іншомовні оригінали. <…> переклад – це не пам’ятка минулого (навіть якщо йдеться про переклад часово дистантних творів), а *живий витвір літератури*,

що *з однієї культури* переходить у творчо трансформованому вигляді в *контекст іншої культури*, вступаючи з ним у тісну взаємодію і, тим самим, продовжуючи своє життя в ньому» [90, с. 8].

М.А. Новикова, прихильниця інтерпретаційно-культурологічного підходу до аналізу художнього перекладу, в дисертації «Проблеми індивідуального стилю в теорії художнього перекладу (стилістика перекладача)» концентрує увагу на понятті перекладацької інтерпретації. Авторка практично ототожнює даний термін із самим поняттям «переклад», відстоюючи думку, що інтерпретація перекладача охоплює всі стадії перекладу як процесу та всі рівні перекладного тексту, а також вербально закріплює єдність змісту й вираження, «ідейного» та «формального» аспектів перекладу [164, с. 6].

До того ж, дослідниця не зводить запропоноване поняття інтерпретації лише до першого етапу аналітичного сприйняття і розуміння перекладачем вихідного тексту, а вважає інтерпретацію синтезом цього розуміння в перекладному тексті. Учена окремо зауважує, що індивідуальні якості інтерпретації виявляються, з одного боку, через перекладацьку інтерпретаційну настанову, з іншого боку, через інтерпретаційні ресурси оригіналу. Перекладач-художник встановлює значення мовної одиниці не тільки на підставі неї самої або висловлення, в якому ця одиниця безпосередньо актуалізується. Він постійно враховує те, що знає й думає *він сам і його суцільна культура* про реальність денотатів першотвору, та про поняття, що відображують дану реальність [там само, с. 7-8]. Отже, в концепції індивідуального стилю перекладача М. Новикової простежується інше розуміння перекладу на перетині герменевтики, лінгвостилістики, прагматики й культурології.

У контексті художнього (насамперед поетичного) перекладу професор А.М.Науменко уводить у науковий обіг термін «концептуальний переклад». Суть такого розуміння перекладацької діяльності полягає, за словами самого автора, у передачі не змісту, а задуму першотвору, з одночасним втіленням останнього в національну стилістику [158, с. 70-76]. Концептуальному перекладові поезії учений протиставляє лінгвістичний переклад, наголошуючи на

його неадекватності та «глухокутності», тобто неможливості адекватно відтворити зміст, форму, семантику, стиль, а головне – концепцію оригіналу шляхом простої заміни (перекодування) мовних знаків [159, с. 47-55].

Професор Л.В. Коломієць у монографії «Концептуально-методологічні засади українського поетичного перекладу» звертає увагу на категорії, необхідні для систематичного порівняльного вивчення перекладу. Так, у контексті перекладу поезії дослідниця виокремлює поняття *тенденції*, *напряму* та *школи* перекладу. За словами авторки, *тенденція* становить родове поняття у згаданій типології, тож напрями та школи поетичного перекладу існують саме в межах тенденції. *Напрям* трактується як сукупність перекладів, об'єднаних вектором перекладацької інтерпретації, типологічною подібністю, системою запозичень, зближень і паралелей [120, с. 19].

Дослідниця підкреслює, з одного боку, тісний зв'язок напряму з видовими категоріями стилю та методу перекладу. З іншого боку, в роботі акцентується взаємодія напрямів та шкіл перекладу з літературними напрямами в національній літературній полісистемі. Така взаємодія може мати похідний чи довільний характер, що реалізується, відповідно, або в наслідуванні, або в переосмисленні, стилізації та пародіюванні існуючих літературних напрямів через переклад [там само, с. 20]. Крім того, перекладознавчиня співвідносить стилі поетичної мови (за концепцією В. Григор'єва) [52] з конкретними перекладацькими методами. Так, у перекладацькому відтворенні поезії Л.В. Коломієць виділяє складний, класичний, белетристичний і бароковий стилі поетичного перекладу. До складного стилю належатиме переклад, який інтерпретує засоби висловлювання; класичний та белетристичний стилі представляє переклад, спрямований на інтерпретацію змісту висловлювання; зрештою, переклад, зосереджений на інтерпретації асоціативно-конотативних реалій, формує бароковий стиль поетичної мови. Отже, на думку, авторки, домінантне відтворення мови оригіналу (її формального та семантичного аспектів), асоціюється зі складним стилем; відтворення смислового змісту першотвору ототожнюється з класичними та белетристичним стилями, а передача в перекладі

глибинно-конотативної структури вихідного поетичного твору становить бароковий стиль поетичної мови. Що стосується видового поняття *перекладацької школи*, в монографії воно трактується подібно до поняття *літературної школи* в літературознавстві за критеріями естетичних та світоглядних ознак, притаманних певному напрямові поетичного перекладу.

Л.В. Коломієць визначає школу як «комплекс ідейно-художніх особливостей перекладацької концепції та стратегії сукупності перекладачів (чи якого–небудь видатного перекладача), що належать до певного напряму» [там само, с. 17; 20; 23]. Підсумовуючи погляди авторки на сутність перекладу поезії, можна констатувати, що повноцінний поетичний переклад полягає у відтворенні двох векторів оригіналу: вектору формальної семантики та вектору смислового змісту першотвору, причому рівновагу між названими векторами створює національна перекладацька традиція.

Аналізуючи перекладацькі дискурси другої половини XX – початку XXI століття в Україні, слід відмітити появу проміжного напряму між об'єктоцентричністю та суб'єктоцентричністю перекладу. На нашу думку, названий напрям можна визначити як функціональний підхід до перекладу. Функціональність у розумінні трансляційної діяльності поряд з перекладом художніх творів все частіше враховує інший вид текстів, які утворюють об'єкти перекладу – спеціальні тексти [170; 171; 172; 173; 174].

Так, професор В.І. Карабан у програмній статті «Спеціальні теорії перекладу: скільки їх (потрібно)?» акцентує увагу на понятті саме спеціального перекладу та нагальній необхідності теоретичної розробки даної проблеми в межах спеціальних теорій перекладу [97, с. 26]. Учений виокремлює три аспекти перекладу спеціальних текстів, незалежно від предметної галузі: а) чинники, що впливають на розуміння оригіналу; б) специфіка спеціальних текстів; в) специфіка спеціального перекладу. Спираючись на закони загальної теорії перекладу, дослідник пропонує кілька центральних принципів, які формують каркас спеціальних теорій перекладу. Серед них, зокрема, принцип наукового опису спеціального перекладу як *сукупності та послідовності дій перекладача*

з перетворення вихідного тексту в цільовий текст, а також принцип встановлення характеру *адекватності* спеціального перекладу [там само, с. 28]. Отже, на підставі наведених тез можна виокремити тлумачення поняття «спеціальний переклад» за В.І. Карабаном: сукупність та послідовність перекладацьких дій з перетворення спеціального тексту певної предметної галузі на адекватний цільовий текст. Причому адекватність повинна базуватись на предметно-галузевій, функціональній, жанрово-стильовій, термінологічній та мовній відповідностях.

Професор О.І. Чередниченко у монографії «Про мову і переклад» визначає поняття перекладацької діяльності через функції перекладу. Учений наводить чотири функції міжмовного посередництва: 1) комунікативну; 2) когнітивну; 3) креативну; 4) захисну [227, с. 161-170]. Так, в комунікативному аспекті автор порівнює письмовий переклад з каналом книжної або літературної комунікації, через який відбувається діалог літератур і діалог цивілізацій. Дослідник називає переклад видом комунікативної діяльності, наголошуючи на тому, що, хоча переклад і «програє в часі одномовній комунікації, його масштаби не зменшуються, позаяк засвоєння складної естетичної та наукової інформації у вторинній культурі можливе лише шляхом її письмової фіксації засобами цільової мови» [там само, с. 161-163].

У когнітивному аспекті перекладознавець асоціює переклад із засобом обміну та поширення знань, який сприяє, по-перше, однаковому структуруванню останніх у різних мовах, та, по-друге, зближенню концептуальних картин світу різних мов шляхом збільшення кількості їхніх спільних фрагментів. Креативна функція перекладу, за О.І.Чередниченком, полягає в запозиченні та зміні жанрових різновидів художніх і спеціальних текстів, яка збагачує цільову літературу й дискурс мови перекладу новими зразками текстових жанрів. Зрештою, в захисному аспекті переклад виступає засобом «самозахисту нації», «охоронцем власної мови та культури», «фільтром, який пропускає все корисне, потрібне і затримує те, що руйнує національний характер <мови> [там само, с. 165; 170].

У підручнику «Теорія та практика перекладу (німецька мова)» у співавторстві професорів Т.Р. Кияка, А.М. Науменка та О.Д. Огуя наведено два значення української лексеми «переклад»: 1) процес, тобто перекладацька діяльність; 2) результат як наслідок такої діяльності. Причому в першому розумінні поняття переклад становить *змістову й формальну переробку оригіналу*, що стає можливою завдяки когнітивним і вербальним діям перекладача. У другому розумінні переклад виступає *матеріалізованим результатом* такої діяльності й ототожнюється з *відповідністю оригіналу*.

Автори підкреслюють, що під перекладом, на відміну від семіотичного тлумачення видів перекладу Р. Якобсона (інтралінгвальний, інтерлінгвальний та інтерсеміотичний переклади), мається на увазі лише словесна дія, тобто переробка тексту [108, с. 62; 65]. Оригінал розглядається як визначний чинник дій перекладача у кількох іпостасях: оригінал як текст, як висловлювання, як дискурс, як фрейм, як інформація, як концепція, як процес, як естетичність [там само, с. 63-99]. Безумовно, такі різні погляди на вихідний текст відбивають певні теоретичні напрями перекладознавства, й залежно від кожного наведеного розуміння оригіналу можна окремо тлумачити й поняття перекладу. Іншим важливим аспектом поняття «переклад», якого торкаються автори, є розмежування мікро- та макрорівнів перекладу.

Під мікрорівнем перекладу мається на увазі традиційний словесний переклад (перекодування) з напрацьованим у лінгвістичній теорії перекладу арсеналом перекладацьких відповідників на рівні мови: еквіваленти, аналоги, запозичення та опис. Що стосується макроперекладу, то в цьому випадку спрацьовують компенсаторні механізми перекладу на рівні тексту, для позначення яких автори пропонують такі терміни: 1) «текст-еквівалент», тобто вербальне переоформлення концепції оригіналу в результаті концептуального перекладу; 2) «текст-аналог» як наслідок інтерпретаційного перекладу, спрямованого на адаптацію змісту оригіналу до потреб адресата; 3) «текст-запозичення», під яким мається на увазі майже дослівне перенесення тексту першотвору в цільову мову (констатуючий переклад); 4) «текст-опис», який

становить обробку за сюжетом і стильовою манерою (вільний переклад) [там само, с. 377]. Як бачимо, в наведеному переліку видів макроперекладу на рівні тексту як цілісності мають місце чотири тлумачення поняття «переклад»: концептуальний, інтерпретаційний, констатуючий та вільний його варіанти.

Розробниця теорії прагматичної адаптації в перекладі, професор В.В. Демецька дотримується думки про відповідність різних видів мовного посередництва базовим категоріям перекладознавства. Наприклад, авторка співвідносить власне переклад як «найбільш точне й повне відтворення всієї системи смислів вихідного повідомлення» з еквівалентністю, а явище адаптації ототожнює з адекватністю. У статтях, присвячених поняттю адаптації в теорії перекладу, дослідниця обґрунтовує відповідність понять адекватності та адаптації, пояснюючи відмінності між термінами «еквівалентність» та «адекватність». Так, еквівалентність перекладу полягає у відтворенні змістової, смислової, семантичної, стилістичної та функціонально-комунікативної інформації оригіналу. У свою чергу, адекватність дорівнює рівноцінному комунікативному ефектові обох текстів, тобто такій самій реакції аудиторії на переклад, як і носіїв мови на оригінал [див. напр., 56, с. 96-101].

У зв’язку з цим авторка пропонує за аналогією до опозиції «еквівалентний переклад – адекватний переклад» власне протиставлення: «репродуктивний переклад – адаптивний переклад». Під репродуктивним перекладом мається на увазі тип перекладу, спрямований на передачу лінгвокультурного коду вихідної культури. Відповідно, адаптивний переклад становить протилежний тип перекладу з домінантною установкою на мовні та культурні стереотипи реципієнта ЦТ. Окремо підкреслюється комплементарність перекладу-адаптації стосовно репродукції, а також важливість зіставлення й перевірки перекладу-адаптації оригіналом.

В.В. Демецька наголошує також на існуванні різних видів адаптації залежно від мовних елементів, які підлягають адаптуванню: 1) адаптація гіпертекстового рівня (структурно-композиційна); 2) адаптація текстового рівня (стилістична); 3) адаптація гіпотекстового рівня (лексико-семантична і граматична) [55, с. 37].

Таким чином, з погляду прагматичної адекватності переклад – це комунікативно рівнозначне відтворення оригіналу з корекцією на інший культурний універсум за умов міжмовної та міжкультурної асиметрії [56, с. 99-100].

Професор Г.Е.Мірам на основі багаторічного перекладацького й дидактичного досвіду, а також принципів лінгвістичної теорії перекладу В.Н. Комісарова, пропонує свою дефініцію перекладу: переклад становить *паралельну мовленнєву реалізацію думки* засобами двох мов [153, с. 12].

Учений свідомо відмовляється від лінгвістичного розуміння перекладу у знаково-структурному розумінні, підкреслюючи невідповідність такої моделі практичним результатам. Так, Г.Е. Мірам порівнює два протилежні тлумачення перекладу, наведені в перекладознавчому словнику Л.Л. Нєлюбіна: (1) переклад можна визначити як *процес міжмовного перетворення* або *трансформації* усного чи письмового тексту, пред'явленого однією мовою, в текст (усний чи письмовий) іншою мовою; (2) переклад може визначатись як *передача думок* (почуттів, емоцій), висловлених однією мовою, засобами іншої мови [див. 442, с. 138].

На думку вченого, перша дефініція є зразком знаково-структурного підходу до вивчення перекладу. Автор справедливо наголошує на неповноті та навіть неадекватності даної моделі, оскільки серед факторів перекладу вона враховує лише пряму відповідність між різнорівневими об'єктами двох мов. Функціональну неспроможність названого підходу легко довести, скориставшись результатами машинного перекладу. У всіх випадках відсутності структурно-семантичних еквівалентів або формалізованих кліше між мовою оригіналу і мовою перекладу трансформаційна модель не «спрацьовує». Натомість друга дефініція, за Г.Е. Мірамом, відповідає денотативному підходу, тобто перекладу смислу вихідного повідомлення, причому такий переклад відтворює оригінал без прив'язування до семантики і структури вихідного тексту.

На базі двох наведених дефініцій автор робить висновок, що поняття перекладацької трансформації як етапу перекладацького процесу взагалі втрачає сенс, оскільки передбачає наявність прямої відповідності між формами і структурами різних мов, тому можна говорити лише про різні класи

еквівалентності перекладу [153, с. 14-15]. Розмірковуючи про природу мовного знаку, Г.Е. Мірам ілюструє три фундаментальні невідповідності: (1) між уявленням автора оригіналу про денотат (*концепт*[1]), вираженим у мовному знаку ВМ (знак[1]), та уявленням читача оригіналу на основі сприйнятого знаку[1] про той самий денотат (*концепт*[2]); (2) між уявленням автора оригіналу і перекладача на основі сприйнятого знаку[1] про той самий денотат (*концепт*[2]), вираженим у мовному знаку ЦМ (знак[2]); (3) між уявленням читачів перекладу на основі сприйнятого знаку[2] ЦМ про той самий денотат (*концепт*[3]).

Серед факторів, що впливають на ступінь еквівалентності перекладу, тобто віддаленості концепту[1], концепту[2] і концепту[3], автор називає: (а) суб'єктивне сприйняття перекладача; (б) системно-структурну асиметрію мов; (в) когнітивні розбіжності у сприйнятті та членуванні дійсності носіями різних культур. Тому на підставі наведених загальних закономірностей розрізняються три види еквівалентності: повна (структурно-семантична); часткова семантична; часткова прагматична [там само, с. 15-16].

За останні десятиліття в зарубіжній теорії перекладу з'явилась низка робіт, присвячених міждисциплінарним аспектам перекладознавства, в яких встановлюються глибинні взаємозв'язки між різними галузями гуманітарних наук шляхом переосмислення ключових питань і категорій науки про переклад [197; 216; 253; 257; 263; 266; 291; 323; 339; 340; 380; 403]. Серед новітніх робіт слід окремо виділити докторські дисертаційні дослідження Н.М. Нєстєрової, Г.Д. Воскобойника, А.Г. Мінченкова, Л. Церцель, З. Квама, виконані на перетині перекладознавства, філософії, концептології, текстології, герменевтики, гештальт-психології, психолінгвістики, теорії мовленнєвої діяльності і навіть нейробіології [151; 162; 39; 262; 330]. Так, Г.Д. Воскобойник у монографії «Лінгвофілософські основи загальної когнітивної теорії перекладу» підкреслює факт апоричної напруги та амбівалентності основних визначень теорії перекладу, які становлять суттєву ознаку багатьох перекладацьких концепцій. На підставі історико-критичних розвідок автор висуває гіпотезу про те, що саме двоїстість визначень понять «переклад», «форенізація», «доместикація», «еквівалентність»,

«адекватність» у теорії перекладу обумовлює лінгвофілософські основи перекладознавства й водночас формує когнітивну базу перекладацької діяльності [39, с. 13]. Учений ставить за мету визначити загальнонаукові закономірності розвитку перекладацької епістеми на базі даних перекладацьких дискурсів, і вирішує поставлене завдання, встановлюючи лінгвофілософські основи когнітивної теорії перекладу. На думку перекладознавця, згадані основи зводяться до двох понять: (1) тотожності; (2) когнітивного дисонансу та їх діалектичного взаємозв'язку [там само, с. 14].

Перекладознавець В.І. Хайруллін у дисертаційній праці «Лінгвокультурологічні та когнітивні аспекти перекладу» розглядає переклад як культурологічне явище, яке об'єднує в собі два плани факторів: когнітивно-семантичні та реально-культуральні. Автор концентрує увагу на дослідженні феноменів «культури в мові» та «культури, що описується мовою», втілених у двох типах перекладацьких переходів: від мови оригіналу до мови перекладу, а також від вихідної до цільової культур [221, с. 8]. У своєму дослідженні учений плідно застосовує фреймовий підхід з арсеналу когнітивної семантики, зіставляючи різномовні фрейми, що описують чотири універсальні категорії уявлень людини про навколишню дійсність: *матеріальний об'єкт, простір, час* та *дію*. На основі проаналізованого матеріалу оригіналів і перекладів автор доходить висновку про різну структуризацію знань про універсальні категорії, обумовлену активацією фреймів різного типу в англомовній та російськомовній когнітивних системах [там само, с. 9-12].

У дисертаційній роботі А.Г. Мінченкова під назвою «Когнітивно-евристична модель перекладу» постулюється відхід сучасної теорії перекладу від суто лінгвістичних концепцій поетапної трансформації тексту однієї мови у текст іншою мовою. Водночас автор підкреслює той факт, що переміщення дослідницького фокусу з «самодостатньої» мовної системи на суб'єкта, який використовує дві мовні системи в процесі евристичної мовленнєво-розумової діяльності, викликає необхідність перегляду як понятійного апарату, так і методологічних основ теорії перекладу [151, с. 3].

Обґрунтовуючи нову когнітивно-евристичну модель перекладу на теоретико-експериментальному рівні, учений вдало поєднує досягнення теорії перекладу й актуальні тенденції розвитку лінгвістичної науки, серед яких, зокрема, антропоцентричний, когнітивний та психолінгвістичний напрями. Переклад як специфічний вид мовленнєво-розумової діяльності становить, за А.Г. Мінченковим, евристичний процес об'єктивації засобами мови перекладу концептуальної структури, сформованої у свідомості перекладача на базі вихідного тексту. Цікавими є спостереження автора про евристичний характер перекладацького процесу, який полягає в постійному висуванні гіпотез та їх подальшому підтвердженні або спростуванні. Причому перекладацькі рішення залежать від конкретного випадку перекладу, а кінцевий перекладацький продукт є непередбачуваним та варіативним [там само, с. 5-6].

Перекладознавчиня Н.М. Нєстєрова в докторській дисертації на тему «Вторинність як онтологічна властивість перекладу» розмірковує про сутність перекладацької діяльності за умов «текстуалізації світу і свідомості» [162, с. 2]. Авторка експресивно порівнює переклад з точкою перетину, в якій переплітаються всі проблеми мови і свідомості, мови й культури, національного та індивідуального в концептуальній та мовній картинах світу, проблеми жанру і стилю, текстопородження і текстосприйняття, тексту та інтертексту, творчого і стереотипного начал у мисленні й мовленні, а також первинності та вторинності самого тексту. В роботі підкреслюється міждисциплінарність сучасної теорії перекладу, пов'язана зі зміною статусу перекладу як об'єкта дослідження на межі XX- XXI століть [там само, с. 5]. Дослідниця справедливо вважає переклад «ідеальним» об'єктом для вивчення мовленнєво-розумової діяльності в межах двох опозиційних парадигм: лінгвістичної та філософсько-культурологічної.

Так, з погляду лінгвістики переклад ототожнюється зі «співвіднесеним функціонуванням двох мов», гігантським лінгвістичним експериментом на базі принципу часткової спільності або подібності, що становить наріжний камінь мовної структури. Згаданий принцип дозволяє в процесі перекладу встановити смислову еквівалентність між одиницями різних мов [122, с. 5].

Таким чином, переклад можна визначити як репродуктивну діяльність, що має на меті створення вторинного тексту перекладу, тексту-двійника, тексту-копії.

Наведену позицію не поділяють представники герменевтичного та культурологічного підходу до вивчення перекладу. Наприклад, з погляду герменевтики переклад становить творчий процес створення первинного тексту перекладачем, який є водночас співавтором та маніпулятором оригіналу.

Такий процес пов'язується з концепцією «смерті автора» Р. Барта і знаменує собою «свободу» перекладача, тобто зміну його пасивної ролі копіювальника вихідного тексту іншою мовою на роль активного творця тексту перекладу. На думку Н.М. Нєстєрової, переклад становить, з одного боку, універсальний семіотичний процес, що складає сутність мовленнєво-розумової діяльності людини; з іншого боку, переклад є вторинною текстотвірною діяльністю, причому вторинність визнається властивістю будь-якого виду перекладу [162, с. 6].

Отже, на підставі розглянутих підходів до об'єктів дослідження перекладознавства на теренах України, Східної та Західної Європи можна погодитись зі словами П. Торопа, що «в еволюції теорії перекладу відбиваються всі етапи розвитку сучасної лінгвістики та семіотики» [213, с. 64].

Продемонструємо справедливість згаданого висловлення шляхом порівняння історичних парадигм розвитку лінгвістичної думки, втілених, зокрема, в «образах мови» Ю.С. Степанова, з дослідженими «образами перекладу». Перш за все необхідно окреслити поняття «наукової парадигми», надавши йому визначення. Так, американський історик і філософ науки Томас Кун під парадигмою розуміє «визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають науковій спільноті модель постановки проблем та їх рішень» [132, с. 18]. Н.Ф. Алефіренко визначає наукову парадигму як «панівну на кожному етапі історії лінгвістичних вчень систему поглядів на мову, яка детермінує предмет і принципи лінгвістичного дослідження відповідно до культурно-історичного й філософського контексту епохи» [4, с. 229].

Згідно з даними Філософського енциклопедичного словника 1983 року видання, парадигма (від грец. paradeigma – приклад, зразок) має два основних

значення: 1) поняття, що використовується в античній та середньовічній філософії для характеристики взаємовідношень духовного та реального світу; 2) теорія (або *модель* постановки проблем), яка слугує взірцем для вирішення дослідницьких завдань [483, с. 675]. У філософському словнику, виданому в 2010 році, поняття парадигми формулюється, зокрема, як «сукупність передумов, що визначають конкретне наукове дослідження (знання), і визнаються на даному етапі» [484]. Автори Енциклопедичного словника серії «Філософія» 2004 року видання підкреслюють, що наразі поняття «парадигма» не отримало точного значення, але в широкому розумінні парадигмою називають «одну або кілька фундаментальних теорій, які користуються загальним визнанням і протягом деякого часу спрямовують науковий пошук» [481, с. 893].

Ми схиляємось до думки про *парадигму* як певну модель теоретичного мислення про об'єкт наукової розвідки, яка визнається науковою спільнотою, стає основою певної наукової традиції, і може слугувати основою для розробки методології конкретної дисципліни та проведення наукових експериментів. Отже, якщо розуміти парадигму як систему поглядів, можна скористатись переліком етапів розвитку лінгвістичної думки, наведеним М.Г. Мілютіною. Згідно з авторкою, основними науковими парадигмами лінгвістики ХХ століття вважаються: 1) лінгвістичний компаративізм, або елементно-таксономічна парадигма; 2) системно-структурна парадигма; 3) комунікативно-прагматична парадигма; 4) дискурсивно-когнітивна парадигма [150]. Якщо розуміти парадигму як науковий напрям, тенденцію, яка створює традицію, доцільно згадати «образи мови» ХХ століття, описані Ю.С. Степановим: 1) мова як мова індивіда; 2) мова як член сім'ї мов; 3) мова як структура; 4) мова як система; 5) мова як тип і характер; 6) комп'ютерний підхід до мови (генеративна граматика); 7) мова як простір думки і дім духа [207, с. 8-33]. Плідним для нашого порівняння «образів мови» та «образів перекладу» став аналіз еволюції традиційних понять перекладознавства, запропонований у статті Л.М. Алєксєєвої під назвою «Переклад як рефлексія діяльності» [2, с. 45-51].

Відтворюючи історичний розвиток теорії перекладу, авторка пропонує список ключових (типологічних) понять, що лягли в основу створення перекладацьких моделей, називає принципи функціонування таких моделей, а також прізвища представників та критиків тієї чи іншої концепції перекладу. Наведений список містить: (а) еквівалентність; (б) відповідність; (в) зсув; (г) деконструкцію; (д) функцію; (є) дискурс. Відтак, прослідковується кореляція згаданих понять з панівними парадигмами теорії перекладу другої половини XX століття, а саме: теорією еквівалентності, теорією закономірних відповідників, зіставною стилістикою (Stylistique comparee), герменевтикою перекладу, теорією скопосу, дискурсологічними перекладацькими студіями.

Водночас можна помітити безпосередній зв'язок перекладознавчих напрямів з науковими парадигмами лінгвістики. Так, теорія еквівалентності та теорія закономірних відповідників мають свої витоки у системно-структурній парадигмі; зіставна стилістика корелює з лінгвістичним компаративізмом; теорія скопосу має безпосереднє відношення до комунікативно-прагматичної парадигми, а герменевтика й дискурсологія перекладу розвиваються на тлі когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістики. Якщо повернутись до «образів мови» Ю.С. Степанова, кореляція між парадигмами лінгвістики й перекладознавства, на нашу думку, виглядатиме таким чином (див. Табл. 1):

мова як мова індивіда	концепція неперекладності
мова як член сім'ї мов	контрастивні перекладознавчі дослідження на конкретних парах мов, Stylistique comparee
мова як структура	теорія еквівалентності, теорія закономірних відповідників
мова як система	
мова як тип і характер	
комп'ютерний підхід до мови	машинний переклад
мова як простір думки і дім духа	герменевтика перекладу, лінгвокогнітивні дослідження перекладу

Табл. 1. «Образи мови» і парадигми перекладознавства

Як бачимо, в таблиці залишився незаповненим один сектор, який відповідає розумінню мови як типу і характеру. На нашу думку, дана лінгвістична парадигма, започаткована ще в роботі В.Матезіуса «Про лінгвістичну характерологію» 1928 року, значно випередила свій час. Інновація згаданого напряму стосується подальшого розвитку ідей «характерології мови», які полягали у виокремленні базових профілюючих рис конкретної мовної системи у синхронії, що в сукупності утворювали більш загальну властивість досліджуваної мови (синергетичний ефект). Послідовники характерологічної парадигми, зокрема Г.П. Мельников та В.А. Родіонов, висунули ідею нового мовного типу – мови як *саморегулювальної системи*, що здатна оптимізувати сама себе за конкретною детермінантою [див. 207, с. 20]. Таким чином, на місці незаповненого сектору повинна знаходитись якісно інша парадигма теорії перекладу, що розглядає перекладацьку діяльність як систему самоорганізації та саморегуляції за певними законами. До таких парадигм на сьогоднішній день можна віднести лише синергетику перекладу.

Отже, на основі проведеного аналізу визначень поняття «переклад» у вітчизняному та зарубіжному перекладознавстві, а також користуючись поняттям «образ мови», спробуємо, по-перше, реконструювати «образи перекладу» за змістом і хронологічною послідовністю. По-друге, ми порівняємо «образи перекладу» з панівними парадигмами й моделями перекладознавства. З цією метою побудуємо таблицю «образів перекладу» (див. Табл. 2 нижче).

Як видно з Таблиці 2, «образи перекладу» повторюють у хронологічній послідовності розвиток теорії перекладу й поступову зміну парадигм перекладознавства. Починаючи з лінгвістичної теорії перекладу, пов’язаної з тлумаченням перекладу як перекодування, розуміння перекладацької діяльності трансформується через текст, мету комунікації, інтерпретатора і дискурс до позиціювання перекладу в межах когнітивно-діяльнісної парадигми досліджень, яка містить поняття перекладацької рефлексії в дусі антропоцентризму та герменевтичної синергії смислів під час здійснення перекладу в перекладацькому просторі (термін Л.В. Кушніної) [32, с. 18, 21, 40-41].

переклад як «образ мови»	лінгвістична теорія перекладу, перекодування мовних знаків, слово і речення як одиниці перекладу
переклад як «образ тексту»	контрастивна і функціонально-прагматична лінгвістика тексту як основа перекладацьких досліджень, когезія, когерентність, текстуальність, інтертекстуальність, текст як одиниця перекладу
переклад як «образ мети комунікації»	прагматика перекладу, теорія скопосу, функція як одиниця перекладу
переклад як «образ інтерпретатора»	герменевтика перекладу, антропоцентричний підхід, суб'єктивна перекладацька інтерпретація, смисл як одиниця перекладу
переклад як «образ культури»	«культурний поворот» у теорії перекладу, переписування (rewriting) й патронаж (patronage) у художньому перекладі, ідеологія, економія і статус як фактори перекладу, маніпуляція перекладача в перекладному тексті, маніпулятивна стратегія як одиниця перекладу
переклад як «образ дискурсу»	соціокультурна концепція перекладу, переклад як частина соціального контексту та ідеологічна активність, перекладацька еквівалентність на перетині між текстом і суспільством, фактори дискурсу як одиниця перекладу
переклад як «образ когнітивної діяльності»	вторинність перекладу, тотожність і когнітивний дисонанс як лінгвофілософські основи перекладу, перекладацька рефлексія, синергія смислів у перекладацькому просторі, гармонійний переклад, смисл як одиниця перекладу

Табл. 2. «Образи перекладу» і парадигми перекладознавства

Перспективою розвитку перекладознавства, з нашого погляду, виступатиме системологічне розуміння перекладу як системи, здатної до самоорганізації та саморегуляції, подібно до інших нелінійних систем, досліджених у фізиці, хімії, біології, соціології, теорії дискурсу та лінгвістиці.

Крмі того, переклад може досліджуватись в діахронічному плані як зміна традицій виконання і критики перекладу, а також як історично-наукова еволюція парадигм дослідження процесу й результату перекладу в історії перекладознавства (синергетична система історичного розвитку).

У свою чергу, ми пропонуємо наше уявлення про останній, сучасний вектор таблиці «образів перекладу», який відповідатиме потребам часу й новітнім міждисциплінарним дослідженням (див. Табл. 3).

переклад як «образ саморегулювальної системи» в синхронічному та діахронічному аспектах	універсально-системологічний погляд на переклад, відкритість, нелінійність, нерівноважність, дисипативність, ієрархічність, кооперативність окремих процесів перекладу як системи, здатної до самоорганізації, перекладацьке рішення як одиниця перекладу

Табл. 3. Сучасний «образ перекладу» як системи саморегуляції

Відмінністю нашої характеристики перекладацької діяльності у порівнянні з існуючими парадигмами теорії перекладу є універсальність, історичність та системологічність опису процесу перекладу; визнання принципової подібності перекладу до інших відкритих систем; когнітивно-діяльнісне розуміння терміна «одиниця перекладу». По суті, той чи той «образ перекладу» в межах конкретної парадигми перекладацьких досліджень визначає *домінанти перекладу*, тобто ті елементи оригіналу, які обов’язково підлягають відтворенню в перекладному тексті. Утім, П.Тороп справедливо зазначає, що перекладацькі домінанти можуть виводитись не тільки на основі оригіналу (домінанта ВТ), а й базуватись на суб’єктивній перекладацькій інтерпретації (домінанта перекладача) або на особливостях культури-реципієнта (домінанта цільової культури) [213, с. 104].

На нашу думку, синергетичний погляд на переклад як систему самоорганізації в синхронічному та діахронічному аспектах дозволить залучити домінанти будь-якого рівня (мовного, текстового, смислового, дискурсивного, функціонального, культурологічного рівнів – див. Табл. 2) для пояснення перебігу перекладацького процесу і обґрунтування рішень перекладача. Синтез «образів перекладу» в синергетичній парадигмі дасть можливість побудувати глобальну модель перекладу спеціальних текстів, виявивши сутнісні ознаки перекладацької діяльності в галузі спеціального перекладу.

Отже, на підставі реконструкції «образів перекладу» в контексті відповідних парадигм перекладознавства ми стверджуємо, що саме парадигма синергетики становить евристичну цінність і перспективний напрям досліджень теорії перекладу, який враховуватиме всі фактори, релевантні для перекладу спеціальних текстів, незалежно від їхнього типу та пари мов.

У наступному підрозділі буде розглянуто перекладацькі універсалії крізь призму синергетики, що підтвердить належність перекладу до надскладних нелінійних утворень, здатних до самоорганізації в синхронії та діахронії.

1.4. Універсалії перекладу в контексті синергетики

Розглядаючи синергетичні паралелі між мовою й перекладом, серед спільних ознак обох системних утворень слід згадати мовні й перекладацькі універсалії. У терміносистемах суміжних гуманітарних наук ці поняття отримують одне словесне позначення – *універсалії*. Утім, доцільно уточнити зміст названих понять, оскільки в категорійно-поняттєвому апараті лінгвістики і перекладознавства вони не тотожні.

Спочатку скористаємось дефініціями Тлумачного перекладознавчого словника Л.Л. Нелюбіна. За даними довідкового джерела, загальна теорія перекладу розглядає «проблеми, що мають основоположне значення для науки про переклад, тобто перекладацькі універсалії. В цьому плані загальна теорія перекладу слідує за лінгвістикою. Але лінгвістичні універсалії стосуються явищ, які прослідковуються у всіх *мовах* світу, а перекладацькі універсалії властиві усім *видам і формам перекладу*» [442, с. 124]. У словниковій статті під назвою

«Перекладацькі універсалії» наведено два тлумачення цієї категорії: 1) *поняття і категорії* перекладу, які існують незалежно від умов перекладу, жанрового характеру текстів та контактуючих мов. До перекладацьких універсалій можна віднести інваріант, повідомлення, способи перекладу, відповідники, одиницю перекладу та ін.; 2) явища та категорії, властиві усім різновидам перекладацької діяльності: схема процесу перекладу, інваріант перекладу, одиниці перекладу і т. ін. [там само, с. 150]. У статті «Лінгвістичні універсалії» даного джерела поняття мовних універсалій тлумачиться таким чином: 1) загальні риси, властиві мові загалом, які, відповідно, виявляються у всіх мовах світу; 2) мовні явища, властиві усім мовам (наприклад, займенники, категорія числа) [там само, с. 98].

Розглянемо тлумачення категорії перекладацьких універсалій, запропоновані у західноєвропейській теорії перекладу [див., зокрема 264; 398; 399]. Так, у монографії румунської дослідниці Магди Жанрено (Magda Jeanrenaud) під назвою «Універсалії перекладу» фіксуємо більш узагальнене визначення: «універсалії перекладу – сукупність всіх елементів, які зустрічаються під час перекладу (мовної або позамовної природи)» [308, S. 238]. У Рутледжській енциклопедії перекладознавства під редакцією Мони Бейкер знаходимо таку дефініцію перекладацьких універсалій: «якості та ознаки перекладацького процесу, які існують незалежно від характеристик конкретних мовних пар у процесі перекладання» [334, p. 288]. Авторка статті у згаданій енциклопедії Сара Лавіоза-Брейтвейт (Sara Laviosa-Braithwaite) наводить перелік явищ, які належать до перекладацьких універсалій: 1) спрощення і зменшення повторів у цільовому тексті стосовно оригіналу; 2) експлікація у ЦТ; 3) нормалізація ЦТ; 4) перенесення дискурсу (*discourse transfer*) та інтерференція у ЦТ; 5) диференційна дистрибуція повідомлень у цільовій мові [там само, p. 288–291].

Вивчаючи питання впливу перекладу на стан культури-приймача, М.К. Гарбовський підкреслює той факт, що «незалежно від історичної обумовленості, умов комунікації, мовних комбінацій, які стикаються в перекладі, розбіжностей у прагматичній орієнтованості переклад <…> дозволяє виявити *універсальні іманентні якості*» [46, с. 3–19].

Саме такі якості ототожнюються з перекладацькими універсаліями. Наприклад, Мона Бейкер визначає універсалії перекладу як риси, що виявляються в перекладних, але відсутні в неперекладних текстах, причому такі риси не стають результатом взаємного впливу мовних систем [252, p. 223–243].

Як бачимо, визначення перекладацьких універсалій в даному випадку обмежується розрізняльними характеристиками мовного та дискурсивно-текстового характеру, притаманними текстам цільової мови порівняно з вихідними текстами й паралельними текстами, створеними мовою оригіналу.

На відміну від суто мовного розуміння перекладацьких універсалій представники дескриптивного напряму перекладознавства, зокрема ізраїльської школи DTS (Descriptive Translation Studies), асоціюють поняття універсалій з нормами перекладацької поведінки, закономірностями або законами перекладу, що визначаються цільовою культурою. Так, Гідеон Турі виокремлює серед універсалій перекладу *закон стандартизації*, відповідно до якого відбувається модифікація внутрішньотекстових зв'язків оригіналу в ЦТ шляхом перерозподілу та пристосування таких зв'язків до норм культури-реципієнта. До перекладацьких універсалій дослідник відносить також *закон інтерференції*, який стосується не лише мов, а й двох культур, задіяних в процесі перекладу [400, p. 48; 56].

С.В. Засєкін виділяє три основні підходи до наукового вивчення універсалій перекладу: 1) розгляд історичних та соціальних детермінант перекладу; 2) типові мовні риси перекладу, спільні для всіх цільових текстів; 3) когнітивні процеси обробки та передачі інформації, які зумовлюють появу перекладацьких універсалій. Беручи до уваги синтез усіх названих підходів, дослідник висуває гіпотезу про психолінгвістичну природу перекладацьких універсалій. Як результат психолінгвістичного експерименту, зокрема, на матеріалі зіставного аналізу оригіналу та версій перекладу художнього тексту, вчений пропонує поняття «психолінгвістичні універсалії» [87, с.110-117]. На базі емпіричного дослідження були виділені такі типові риси цільових текстів: (а) збільшення обсягу перекладу порівняно з оригіналом; (б) експлікація синтаксичних зв'язків у тексті перекладу шляхом уведення дискурсивних маркерів у цільовий текст;

(в) стереотипізація перекладного тексту; (г) спрощення тексту перекладу за рахунок зменшення обсягу лексичного складу та підвищення частоти вживання окремих лексем [там само, с. 115]. Водночас дослідник не акцентує увагу на суто мовних явищах, які зустрічаються в перекладних текстах, а підкреслює своє розуміння психолінгвістичних універсалій як *імовірнісних суб'єктивних рішень* перекладача, пов'язаних з евристичним вибором стратегії перекладу.

Перекладознавчиня Є. Краснопєєва, розглядаючи взаємодію понять «перекладний дискурс» та «перекладацькі універсалії», також орієнтується на реалізацію універсалій у тексті перекладу. Вона розуміє універсалії перекладу як «відображення впливу особливостей ментальних операцій у процесі перекладу, а також прагматичного складника прототипної комунікативної ситуації, в межах якої породжується перекладний дискурс» [129, с. 108-113]. Як зазначає авторка, в усіх перекладах, на відміну від паралельних текстів, створених цільовою мовою, виявляються потенційно універсальні характеристики, що виникають унаслідок впливу на процес перекладу когнітивних і комунікативних детермінант, спільних для всіх мовних пар. До когнітивних детермінант належать особливості розумових операцій у процесі перекладу, які отримують різні термінологічні позначення в перекладознавстві, зокрема, фаза перекодування, перекладацька інтерпретація, *девербалізація* (термін Д. Селескович та М. Ледерер) [376, p. 97; 377, p. 37; 93, с. 52]. Комунікативні детермінанти перекладу ототожнюються з прагматичною складовою комунікації між відправником, перекладачем та отримувачем повідомлення. Важливим здобутком авторки є гіпотеза про спільну дію когнітивних та комунікативних детермінант, які разом становлять «детермінанти іманентних властивостей текстів, занурених у прототипну комунікативну ситуацію перекладу» [там само, с. 110], причому під прототипною комунікативною ситуацією мається на увазі переклад у вузькому значенні, тобто друга фаза перекладацького процесу (зміна коду, *ревербалізація*, перевираження).

Отже, можна зробити висновок, що категорія перекладацьких універсалій має дивергентні тлумачення як у вітчизняній, так і в зарубіжній теоріях перекладу. Більшість перекладознавців розуміють універсалії перекладу

за аналогією з семантичними (мовними) універсаліями, презентуючи конкретні реалізації таких явищ у перекладних текстах. Такий підхід пояснюється дослідженнями універсалій перекладу переважно з позицій корпусного перекладознавства – перспективного напряму теорії перекладу, пов'язаного з комп'ютерною обробкою великих баз даних (корпусів) оригіналів, перекладів та паралельних текстів, що належать до вибіркового об'єкта розвідки.

Ми, у свою чергу, ототожнюємо універсалії перекладу не з типовими результатами перекладацьких рішень, які реалізуються в ЦТ, а з набором універсальних категорій, притаманних будь-якому виду перекладу.

У цьому плані видається цікавим розподіл категорій на два типи, запропонований у статті О. Кальниченка, В. Подміногіна під назвою «*Переклад: категорія класична, прототип чи кластер*?» [94, с. 14-18]. Автори ставлять питання про статус категорії перекладу з метою знайти універсальне визначення перекладу як об'єкта дослідження перекладознавства. у межах наведеної класифікації розрізняються класичні та некласичні (прототипні) категорії.

Так, Джон Лакофф трактує класичну категорію як абстрактне вмістилище, до якого належать об'єкти з певними спільними властивостями. Важливим є той факт, що однорідні об'єкти можуть знаходитись або всередині однієї категорії, або поза її межами [див. 331, p. 6]. Автори статті підкреслюють детермінованість класичної категорії поняттям необхідних і достатніх умов, причому такі умови «утворюють незмінну межу для входження» об'єктів до відповідної категорії та «вважаються визначальними сутніми властивостями, що притаманні всім членам даної категорії» [94, с. 15].

У середині XX століття на зміну класичній категоризації прийшло нове розуміння категорії, висунуте спочатку Л. Віттгенштейном у межах філософії, а згодом – у річищі когнітивної психології. Так, авторка теорії прототипів Е. Рош відкидає чітке розмежування між членами однієї й тієї самої категорії, пропонуючи нове бачення градуйованої будови поняття з прототипом у центрі та розпливчастими межами на периферії [368, p. 73-86]. Отже, різниця між класичною та прототипною категоріями полягає, з одного боку, в рівності всіх

членів для класичної категорії, з іншого боку, в наявності кращого зразка (прототипа), частотних зразків і маргінальних членів для прототипної категорії.

Окреслюючи проблематичність існування універсальної дефініції поняття «переклад», Б. Гарріс зауважує, що «на визначення поняття «переклад» впливає тип перекладу, яким цікавиться автор <…>, і хоча ці визначення мусять узгоджуватись у кількох основних моментах <…> бо інакше саме поняття «перекладу» буде зруйноване, вони варіюються і шириною охоплення і відносною вагою, що надається <окремим> властивостям» [295, p. 100]. Отже, можна зробити висновок, що в межах класичної категорії неможливо надати універсальне визначення для поняття «переклад», оскільки воно не буде задовольняти необхідним та достатнім умовам, тобто не матиме спільної суттєвої ознаки, необхідної для розрізнення даного поняття від інших пов'язаних понять (наприклад, переклад – імітація – інтерпретація – переспів). У той же час прототипна категорія відповідає відносності поняття «переклад», надаючи можливість «розміщення різних визначень відносно одне одного, зі скупченням (кластером) у центрі, де існує найбільше згоди або схрещень» [94, с. 17].

Ми відносимо переклад до прототипних категорій, що дозволяє запропонувати власну дефініцію поняття перекладу, в тому числі спеціального, крізь призму синергетики. Оскільки синергетика перекладу вивчає синергізм та синергію перекладацької діяльності (див. авторську дефініцію у п. 1. 1), у нашому визначенні ми обмежимось діяльнісним розумінням перекладу як процесу, беручи до уваги в першу чергу динаміку системи самоорганізації. Таким чином, з погляду синергетики *переклад* становить *надскладну систему зовнішнього та внутрішнього рівнів самоорганізації своїх компонентів, яка відзначається набором синергетичних універсалій*. Слід нагадати, що під універсалією ми розуміємо не типові мовні риси перекладних текстів, а універсальні закономірності (*принципи* в методології синергетики), притаманні будь-якому виду перекладу незалежно від жанру тексту й пари мов.

Перш ніж окреслити синергетичні універсалії перекладу, доцільно згадати основні онтологічні властивості перекладу, виокремлені сучасними дослідниками

в межах когнітивно-діяльнісної парадигми перекладознавства (див., напр., [39; 2; 162; 190]). Серед них тотожність, когнітивний дисонанс, вторинність, гармонія, телеологічна подвійність. Наприклад, М.К. Гарбовський закладає основні онтологічні риси перекладу в дефініцію поняття перекладного дискурсу: «сукупність мовленнєвих творів, яку відрізняють онтологічні особливості *вторинності, телеологічної подвійності* та необхідність подолання міжмовної та міжкультурної асиметрії, може визначатись як перекладний дискурс » [47, с. 130].

Цікавою в плані онтології перекладу уявляється категорія телеологічної подвійності, тобто комунікативний акт, опосередкований за допомогою перекладача. Поняття телеологічної подвійності в перекладі можна пояснити з погляду теорії мовленнєвої діяльності, що передбачає наявність двох комунікативних актів у процесі перекладу. Так, будь-який переклад становить дві комунікативні події: у першому комунікативному акті перекладач виконує роль реципієнта, у другому комунікативному акті здіснюється передача змісту першого комунікативного акту, *призначеного для іншого реципієнта в інших умовах комунікації* з подоланням мовного та культурного бар'єру [пор. 341, p. 25]

Розглядаючи переклад як універсальну категорію, У. Стекконі провів семіотичний аналіз, результатом якого стало виокремлення трьох семіотичних рис поняття перекладу: подібність, несхожість, посередництво [386, p. 471– 489].

З нашого боку, ми також виокремлюємо дві онтологічні риси перекладацької діяльності: *тотожність* та *вторинність*. Причому ми розкриваємо поняття тотожності через широкий спектр додаткових атрибутів: тотожність смислу, значення, мети, реакції, образу, інтерпретації, наміру, змісту, форми. Можна помітити, що всі названі онтологічні риси перекладу редукуються до кількох: тотожність, несхожість, вторинність, посередництво.

В аспекті виокремлення синергетичних універсалій плідною для нашого дослідження виявилась розвідка Т.І. Домброван, представлена у статті «Лінгвосинергетика: від бінарності до тернарності» [60, с. 341-348]. Авторка розглядає системні тріади категорій лінгвосинергетики, базуючись на синергетичній методології конструктивізму. У статті досліджуються

полікомпонентні єдності (тріади) фундаментальних категорій лінгвістики та філософії як засоби відновлення цілісності синергетичної системи мови. Інакше кажучи, тріади використовуються у вигляді інструментів синтезованого опису мовної системи. Дослідниця звертає увагу на три онтологічні властивості мови з погляду синергетики: відкритість, нелінійність, когерентність.

Підкреслюється, що названі характеристики становлять «три кити» самоорганізації, тобто здатності системи до упорядкування своєї внутрішньої структури за наявності достатньо великої кількості елементів, що взаємодіють між собою [58, с. 5]. На думку Т.І. Домброван, саме когерентність як функціональне узгодження підсистем робить систему системою, не дозволяючи цілому або його окремим частинам зруйнуватись в процесі роботи [60, с. 343].

Суть поняття самоорганізації репрезентовано за допомогою тріади рівноправних компонентів, всередині якої кожен з них знаходиться у відношеннях комплементарності, а третій компонент слугує мірою суміщення двох інших компонентів [14, с. 26] (див. Схему 6):

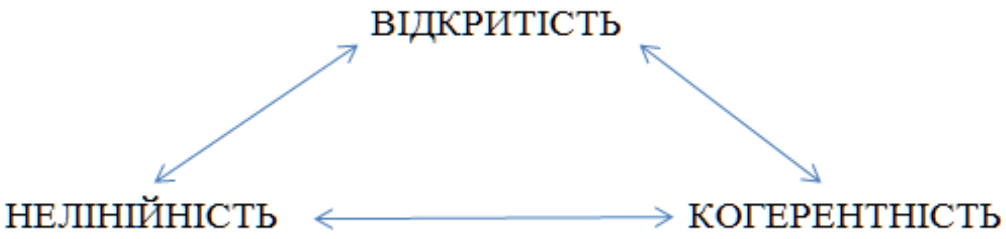

Схема 6. Тріада самоорганізації системи за Т.І. Домброван

Авторка концепції тернарності вважає тріади інструментом *синтезу* на відміну від класичних діад типу «синхронія-діахронія», «план вираження-план змісту», «мова-мовлення», що функціонують як засоби аналізу досліджуваного об’єкта шляхом його розділу на опозиції [60, с. 344]. Крім того, у згаданій статті наводяться приклади інших тріад, важливих для лінгвосинергетики з погляду методології, зокрема: (а) мова – мислення – *мовлення*; (б) форма – зміст – *розвиток*; (в) частина – ціле – *параметр порядку* [там само, с. 346].

У класичній семіотиці знаходимо приклади існування тріад (трикутників) для пояснення понять знаку, знакової системи та перебігу процесів означення. Так, Ю.С. Степанов наводить визначення знакової системи як «матеріального посередника, що слугує обміну інформацією між двома іншими матеріальними системами» [208, с. 90]. У свою чергу, дефініція поняття «знак», на думку вченого, детермінується визначенням самої знакової системи, тобто знак є посередником між двома різними системами (див. Схему 7) [там само, с. 92]:

Схема 7. Тріада поняття «знак» за Ю.С. Степановим

Як бачимо, відношення між знаком-посередником та двома іншими компонентами семіотичної системи представлене у формі лінії, тобто має місце лінійність, закритість та детермінованість. Утім, сам автор підкреслює, що наведена схема стосується лише найпростіших форм знаків і втрачає актуальність у випадку її використання у надскладних семіотичних системах, наприклад, у мові. Тому для високо розвинених семіотичних систем було запропоновано інше відношення, відоме під назвою семантичний трикутник Г. Фреге (див. Схему 8) [281, S. 28; 235, с. 17]:

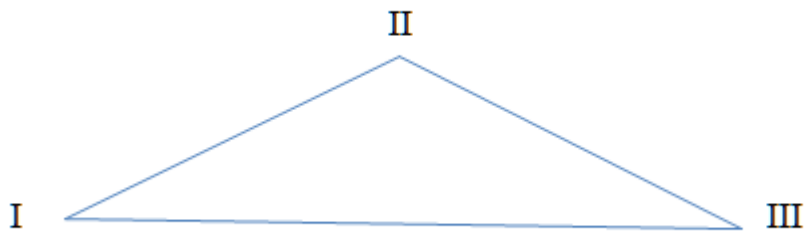

Схема 8. Семантичний трикутник Г. Фреге

На схемі представлено тріаду відношень між предметом (денотатом) – I, знаком (десигнатом) – II, та поняттям про предмет (сигніфікатом) – III.

Головною відмінністю між лінійною схемою репрезентації знака-посередника Ю.С. Степанова та семантичним трикутником Г. Фреге постає ускладнення відношень між окремими компонентами семіотичної системи, оскільки окремі верхівки трикутника (I – III) контактують не лише з посередником (знаком) у напрямку I–II, II–III, а й одна з одною напряму.

Більше того, компоненти трикутника можуть пов'язуватись між собою в будь-яких напрямках (див. поняття «обертання» трикутника Г. Фреге) [208, с. 92-97]. Таким чином, пересвідчуємось, що в семіотиці, починаючи з кінця XIX століття, вже існувала тріада як інструмент синергетичного опису для процесів означення всередині системи мови.

Лінгвістичне перекладознавство також пропонує тріади для опису перекладацького процесу у вигляді комунікативної моделі перекладу. Класична модель двомовної комунікації була вперше висунута наприкінці 60-тих років минулого століття представником Лейпцизької школи О. Каде [309, S. 3-19; 411, S. 119-218]. Цікаво, що згадана модель деякою мірою повторює як лінійну тріаду Ю.С. Степанова, так і семантичний трикутник Г.Фреге (див. Схему 9):

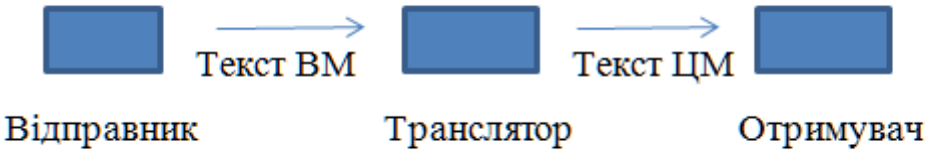

Схема 9. Комунікативна модель трансляції О. Каде (спрощений варіант)

Наведена схема у спрощеному варіанті демонструє комунікативну модель трансляції (процесу перекладу) лінійного типу, де перекладач виконує роль посередника між відправником та отримувачем повідомлення (пор. з тріадою поняття «знак» на Схемі 7). Утім, представлення перекладацького процесу з погляду теорії комункації не обмежується лінійним ланцюжком із трьох елементів. Пояснюючи окремі фази трансляції, О.Каде пропонує ускладнений варіант моделі, що утворюється з двох тріад та однієї діади (див. Схему 10):

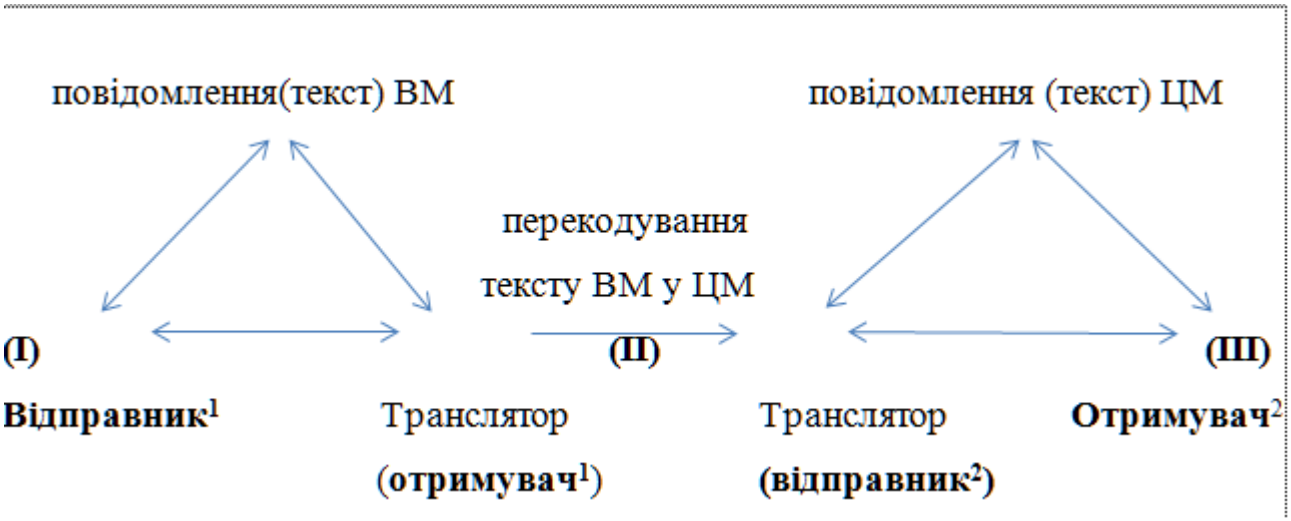

Схема 10. Комунікативна модель трансляції О. Каде (повний варіант)

На схемі можемо спостерігати дві тріади, які символізують першу (І) та третю (ІІІ) фази перекладацького процесу відповідно. Протягом першої фази перекладач виконує роль отримувача повідомлення мовою оригіналу (отримувач[1]) від носія вихідної мови (відправник[1]). У третій фазі транслятор сам стає відправником повідомлення мовою перекладу (відправник[2]), призначеного для кінцевого реципієнта (отримувач[2]). Під час другої фази відбувається зміна коду повідомлення з вихідної на цільову мову (власне переклад). Отже, робимо висновок, що на основі наведеної моделі демонструється подвоєння комунікації між «первинним» відправником повідомлення, транслятором-посередником та кінцевим реципієнтом у вигляді комунікативних тріад (фази І, ІІІ). Утім, друга фаза перекладацького процесу зберігає лінійну форму, яка репрезентує процес перекодування знаків ВМ у знаки ЦМ. Слід зазначити, що лінійна форма моделювання головної фази трансляції О.Каде не дозволяє відтворити динаміку відкритої нерівноважної системи взаємодії компонентів, якою і є переклад.

На нашу думку, структурні чарунки синтезу (термін Р.Г. Баранцева) [14, с. 23] у вигляді тріад можна застосувати для опису синергетичної системи перекладу. З цією метою скористаємось концепцією тернарності категорій і запропонуємо власну тріаду представлення перекладацької діяльності на засадах синергетики (див. Схему 11):

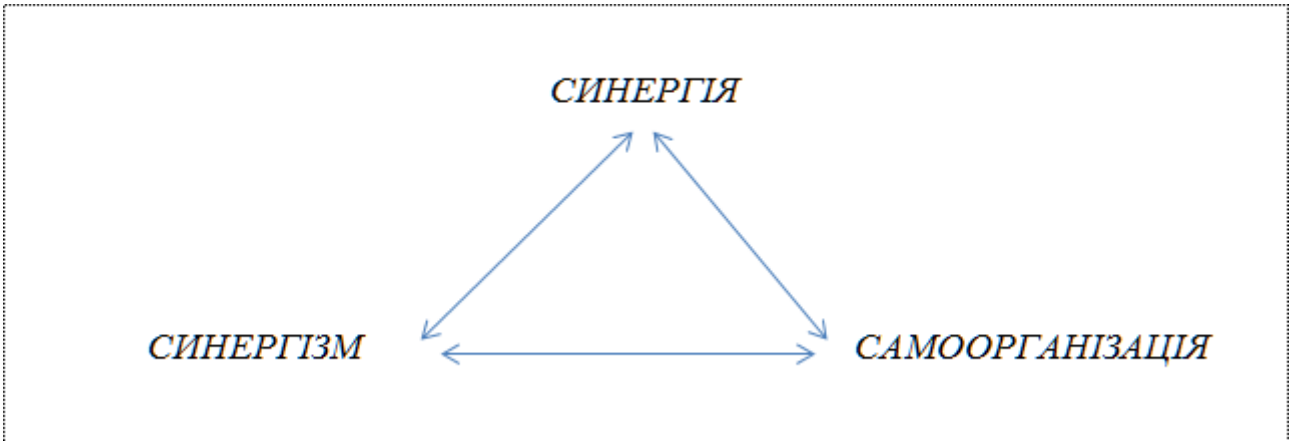

Схема 11. Синергетична тріада процесу перекладу

На схемі представлено три категорії-детермінанти відкритої системи процесу перекладу крізь призму синергетики. Як ми вже згадували, переклад становить надскладну систему зовнішнього та внутрішнього рівнів самоорганізації своїх компонентів з певним набором синергетичних універсалій. Оскільки синергетичне знання ґрунтується на «принципі циклічної причинності між елементами та системою в цілому, поведінкою елементів та параметрами порядку, системою й навколишнім середовищем, суб'єктом і об'єктом» [115, с. 16], можна допустити, що самоорганізація системи в цілому упорядковується фазами синергізму та синергії.

Отже, синергетична система перекладу є системою самоорганізації, яка на кожному рівні розвитку проходить через фази синергізму та синергії своїх елементів. Наприклад, на внутрішньому рівні самоорганізації здійснюється робота перекладача безпосередньо з текстом повідомлення, яка охоплює синергізм та синергію першого і другого порядку. У першій фазі перекладацького процесу транслятор сприймає інформацію та розуміє («девербалізує») повідомлення. Результат першої фази перекладу, тобто розуміння вихідного тексту або його частин з боку перекладача ми називаємо *синергією першого порядку*. Утім, синергія не може відбутися без *синергізму*[1], тобто процесу когерентної взаємодії елементів, у даному випадку когнітивних зусиль виконавця перекладу (узгодженої послідовності нейронних зв'язків у його мозку). У другій фазі трансляції перекладач знову вдається до когнітивних зусиль з метою ревербалізації повідомлення – відбувається синергізм[2]. Результат синергізму[2]

становить остаточне формулювання повідомлення цільовою мовою (синергія^2 – синергія другого порядку), відоме як результат перекладу.

Відтак, усі компоненти синергетичної тріади перекладацького процесу взаємозумовлені та функціонують у кооперативній взаємодії, оскільки без синергізму та синергії немає самоорганізації системи, а без потенційної здатності системи до самоорганізації в ній не можуть відбутись ані синергізм, ані синергія. У свою чергу, здатність системи до самоорганізації визначають її базові синергетичні характеристики відкритості, нелінійності та когерентності.

У запропонованому вище визначенні перекладу як синергетичної системи залишається відкритим питання про синергетичні універсалії. З нашого погляду, до таких універсалій належать категорії синергетичної тріади процесу перекладу: синергізм, синергія та самоорганізація. Оскільки на підставі синергетичних паралелей між мовою й перекладом можна стверджувати, що процес перекладу становить таку саму відкриту нелінійну систему, як і мова, ми відносимо *самоорганізацію* з її складовими *синергізмом* та *синергією* до синергетичних універсалій перекладу. Згадані категорії характеризують будь-які види й форми перекладу, незалежно від пари мов, тому що відтворюють універсальні закономірності обробки та передачі інформації у надскладних системах.

До переліку синергетичних універсалій перекладу ми додаємо також *параметри порядку* як регулюючі фактори перекладацької діяльності на зовнішньому або внутрішньому рівнях самоорганізації (пор. тріаду «частина – ціле – параметр керування» [60, с. 346], а також *динамічну ієрархію* перекладацьких рішень (див. п. 3.3.1). Окремо слід згадати про принцип подвійного входження, який належить до синергетичних універсалій системи перекладу найвищого рівня абстракції (див. п. 3.1.1 нижче).

Якщо далі розвивати думку про синергетичні універсалії перекладу, не обмежуючись лише процесуальним аспектом перекладацької діяльності, можна висунути гіпотезу про синергетичну тріаду категорій перекладу-як-результату.

Ми вважаємо, що на відміну від *трансляції транслят* матиме інші складові тріади універсальних категорій (див. Схему 12):

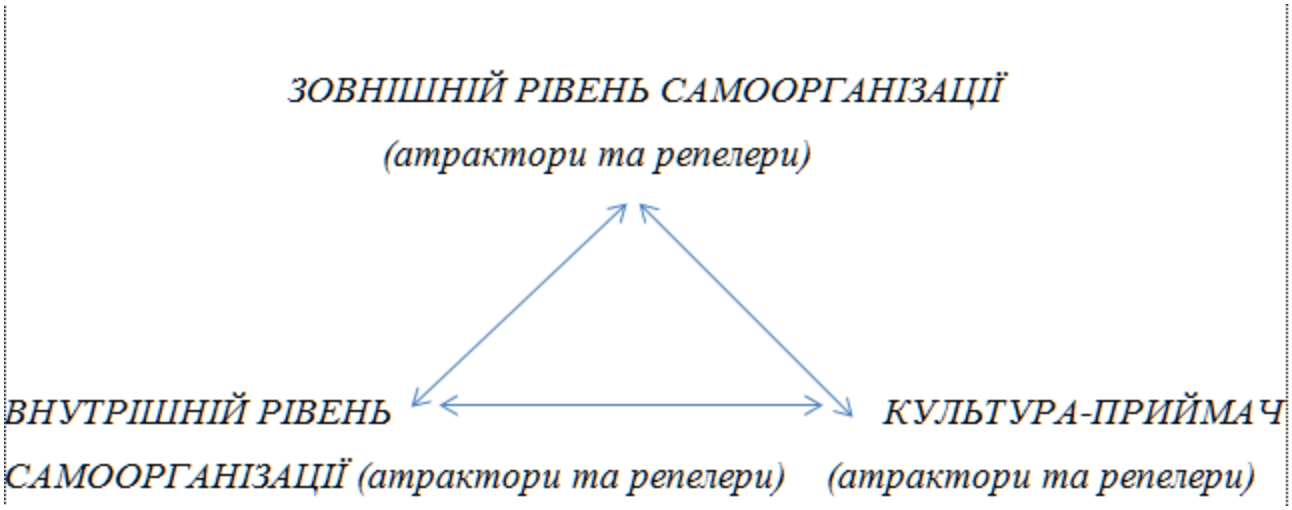

Схема 12. Синергетична тріада результату перекладу

Схема висвітлює три синергетичні універсалії перекладу, які характеризують його кінцевий результат – транслят. На основі наведеної тріади можна визначити *результат перекладу* як матеріальну реалізацію синергетичної взаємодії внутрішнього та зовнішнього рівнів самоорганізації перекладацького процесу з культурою-приймачем. Під атракторами та репелерами кожного рівня ми розуміємо домінанти перекладу і обмежувальні фактори відповідно. Відображення внутрішнього рівня самоорганізації у трансляті стосується насамперед відношень *еквівалентності* (структурно-мовні та семантичні розбіжності) між оригіналом і транслятом, зовнішній рівень містить відношення *адекватності*, пов'язані з екстралінгвістичними факторами, зокрема, перекладацькою компетенцією та дискурсом (жанрово-стилістичні конвенції, подолання когнітивного дисонансу, дискурсивні розбіжності у представленні інформації). Вплив фактора культури на переклад реалізується через *прийнятність* транслята в цільовій культурі, яка може мати різні ступені: центральна або маргінальна роль перекладу, «непрозорість» перекладу серед паралельних текстів цільовою мовою або, навпаки, «прозорість» транслята як зразок нового жанру для культури-приймача.

Отже, на підставі проведеного аналізу поняття перекладацьких універсалій, у тому числі з позицій синергетики, можна зробити такі висновки. Наукове визначення універсалій перекладу відбувається у двох напрямах: з одного боку,

під універсаліями розуміють типові риси перекладних текстів, не пов'язані зі структурно-мовними розбіжностями, які не мають місце у паралельних текстах, створених цільовою мовою. З іншого боку, універсалії перекладу ототожнюють з категоріями, якостями або ознаками, що існують незалежно від виду перекладу, типу текстів та пари досліджуваних мов.

Ми розуміємо *перекладацькі універсалії* як іманентні закономірності функціонування перекладу, спільні для надскладних систем мовленнєво-розумової природи, причому ми розрізняємо такі універсалії для перекладу-процесу та перекладу-результату. З огляду на *процес перекладу* (трансляцію) були виділені такі синергетичні універсалії: синергізм, синергія, самоорганізація, параметр порядку, динамічна ієрархія. До синергетичних універсалій, які реалізуються в *результаті перекладу* (трансляті), належать: (1) атрактори (A) та репелери (R) внутрішнього рівня самоорганізації (маркери еквівалентності); (2) A та R зовнішнього рівня самоорганізації (маркери адекватності); (3) A та R культури-приймача (маркери прийнятності). Беручи до уваги два основних тлумачення перекладацьких універсалій, прийняті в перекладознавстві, можна запропонувати опозицію *семіотичні* vs. *синергетичні універсалії перекладу*. У цьому контексті до семіотичних універсалій перекладу належать конкретні явища, зафіксовані у транслятах, але відсутні в неперекладних паралельних текстах. У свою чергу, до синергетичних універсалій перекладу можна віднести закономірності функціонування системи перекладу, спільні для надскладних систем мовленнєво-розумової природи, які (а) визначають процес перекладу та (б) відображуються у трансляті.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ І

1. Шляхом аналізу змісту й обсягу поняття «синергетика» за методом словникових дефініцій було встановлено *різний обсяг поняття* «синергетика» в міждисциплінарній науковій парадигмі, а саме – незбіг сукупності предметів, які співвідносять з даним поняттям. У *змісті поняття* «синергетика» було виявлено спільність розрізняльної ознаки, яка характеризує *об'єкт наукового дослідження* – надскладні системи. Такою ознакою виступає самоорганізація систем, що відбувається шляхом кооперативної взаємодії їхніх складових частин. За результатами аналізу, зміст поняття «синергетика» охоплює вивчення будь-яких надскладних систем, здатних до самоорганізації, а обсяг поняття містить усі спеціальні науки, що досліджують такі системи.

2. З метою визначення поняття «синергетика» в перекладознавстві були розглянуті поняттєве поле та поняттєва система синергетики в міждисциплінарному аспекті. На підставі номінацій лексично споріднених понять, наведених у різномовних словниках, було реконструйоване поняттєве поле поняття «синергетика» українською та німецькою мовами. Поняттєве поле ми ототожнюємо із семантичним полем, виходячи з того, що основу семантичного поля складає спільна семантична ознака – категоріальна сема. Унаслідок реконструкції поняттєвого поля було виявлено категоріальну сему синергетики – спільна дія, співпраця, кооперація.

3. Поняттєва система на відміну від поняттєвого поля становить структуровану множину номінацій, об'єднаних між собою поняттєвими зв'язками. За результатами реконструкції поняттєвої системи поняття «синергетика» було встановлено онтологічний міжпоняттєвий зв'язок ієрархічного підтипу між поняттями *синергетика, синергізм та синергія*. Синергетика як наука про надскладні системи з кооперативною взаємодією елементів займається об'єктами навколишньої дійсності, які мають схожі властивості. До таких властивостей належать *синергізм* та *синергія* об'єктів. На підставі аналізу були виявлені суттєві розрізняльні ознаки змісту понять

«синергізм» та «синергія». Ними стали ознака *процесуальності* для поняття «синергізм» та ознака *результату дії* для поняття «синергія».

4. Унаслідок реконструкції поняттєвого поля й поняттєвої системи синергетики у міждисциплінарному аспекті було побудовано поняттєву систему синергетики в теорії перекладу. Вона становить сукупність номінацій для понять, об'єднаних спільністю об'єкта дослідження. Шляхом абстрагування об'єктів дослідження в поняття були отримані позначення наук, які займаються вивченням синергетичних систем: лінгвосинергетика, синергетика тексту, синергетика дискурсу, синергетика перекладу. Властивості об'єктів дослідження названих наук абстрагуються в суттєві ознаки, які відрізняють поняття перекладу як синергетичної системи від розуміння перекладу в перекладознавстві. Розрізняльними ознаками перекладу як синергетичної системи виступають *спільна дія елементів, системність, самоорганізація, динамічна ієрархія.*

5. Дані про поняттєву систему синергетики в контексті перекладознавства дозволили вивести визначення терміна «синергетика перекладу». ***Синергетика перекладу*** становить міждисциплінарний напрям досліджень перекладацької діяльності як системи, здатної до самоорганізації, що охоплює синергізм і синергію перекладу. Під синергізмом та синергією ми розуміємо, відповідно, *процес* і *результат перекладу*.

6. Виникнення синергетики перекладу було підготовлене протягом еволюції змісту й обсягу понять «енергія» та «синергія», яка відбувалась у межах різних наукових напрямів: теологічної та лінгвофілософської традицій; соціальних практик; міждисциплінарних метатеорій; парадигми формальних моделей представлення структури надскладних систем. Як наслідок вивчення історичних аспектів синергетики було побудоване поняттєве поле, що ілюструє основні етапи розвитку синергетичної думки від античності до наших часів.

7. Початком розгортання синергетичних парадигм наукового знання стала філософія Арістотеля з трьома поняттєвими категоріями буття матерії: *energeia, dynamis, entelechia.* Поняття синергії, що етимологічно походить від злиття понять

ergon та *energeia*, лягло в основу двох головних напрямів дослідження надскладних систем: (1) теологічного та (2) міждисциплінарного.

8. Поняттєве поле синергетичної парадигми досліджень дозволяє зробити висновок, що трансформація поняття «синергія» відбувалась дедуктивним шляхом – від максимально узагальненого розуміння в теологічній і лінгвофілософській традиціях до вузькофахового дослідження самоорганізації у синергетиці Г.Гакена. Синергетика перекладу поряд з лінгвосинергетикою належить до парадигми формальних моделей представлення надскладних систем як похідного напряму міждисциплінарної метатеорії – синергетики.

9. За аналогією з «образами мови» Ю.С. Степанова було створено таблицю «образів перекладу», які у хронологічній послідовності повторюють розвиток теорії перекладу й поступову зміну парадигм перекладознавства: переклад як «образ мови», переклад як «образ тексту», переклад як «образ мети комунікації», переклад як «образ інтерпретатора»», переклад як «образ культури», переклад як «образ дискурсу», переклад як «образ когнітивної діяльності», переклад як «образ саморегулювальної системи». Кожний «образ перекладу» в межах конкретної парадигми перекладацьких досліджень визначає *домінанти перекладу*. Універсально-системологічний погляд на переклад як систему самоорганізації дозволить залучити домінанти будь-якого рівня для пояснення перебігу перекладацького процесу й обґрунтування рішень перекладача.

10. Унаслідок аналізу поняття перекладацьких універсалій було виокремлено універсалії перекладу на засадах синергетики. З погляду синергетики перекладацькі універсалії становлять іманентні закономірності функціонування перекладу, спільні для надскладних систем мовленнєво-розумової природи. Ці універсалії розрізняються для перекладу-процесу та перекладу-результату. З огляду на *процес перекладу* були виділені такі синергетичні універсалії: синергізм, синергія, самоорганізація, параметр порядку, динамічна ієрархія. До синергетичних універсалій, які реалізуються в *результаті перекладу*, належать: (1) атрактори (A) та репелери (R) внутрішнього рівня самоорганізації (маркери еквівалентності); (2) A та R зовнішнього рівня

самоорганізації (маркери адекватності); (3) A та R культури-приймача (маркери прийнятності).

Основні положення Розділу I відображені в таких публікаціях автора: [72, с. 131-137]; 73, с. 111-124]; 77, с. 111-125; 75, с. 117-125].

РОЗДІЛ ІІ. СИНЕРГЕТИЧНА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕКСТІВ

2.1. Метамова і метод синергетики перекладу

Одним з пріоритетних завдань синергетики перекладу як напряму перекладознавства постає створення синергетичної методології дослідження перекладацького процесу загалом, та перекладу спеціальних текстів зокрема.

Враховучи складність поставленого завдання, спочатку слід звернутись до онтологічних засад філософії науки і принципів аутентичної синергетики [147; 163]. Так, у монографії «Методологія синергетики в постнекласичній науці та освіті» В.Г. Буданов розглядає синергетику в трьох аспектах взаємодії із суспільством: 1) синергетика як картина світу; 2) синергетика як методологія; 3) синергетика як наука [28, с. 11]. У цьому зв'язку академік В.С. Стьопін підкреслює, що синергетика об'єднує галузеві наукові картини реальності та формує принципи нової загальнонаукової картини світу [209, с. 334, 338, 343; 31]. Відтак, синергетика порівнюється із соціальним мегапроектом, який через свою методологію об'єднує різні аспекти буття культури.

Оскільки до проблемного поля синергетики належить насамперед формування простору міждисциплінарної комунікації, методологія синергетики у визначенні В.Г.Буданова отримує якісні ознаки «відкритої адаптивної методології становлення» [28, с. 13]. Мету такої методології дослідник убачає, по-перше, в організації поля зустрічі та створенні метамови діалогу синергетиків, математиків та представників гуманітарних наук. По-друге, синергетична методологія має надати інструментарій для розуміння синергетичних принципів побудови моделей реальності [там само, с. 14].

Для спеціальних теорій перекладу це означає перспективу створення поетапного синергетичного моделювання перекладацького процесу, універсалізацію і спеціалізацію моделей перекладу, а також аналіз та оцінку результату перекладу, насамперед множинних перекладів, за принципами аутентичної синергетики.

Водночас необхідно пам’ятати, що метамова і метод «класичної» синергетики значною мірою спираються на нелінійну математику, фізику та інші природничі науки. У процесі розвитку синергетики шляхом наукових експериментів було встановлено подібність явищ самоорганізації в різних системних об’єктах, зокрема, живої, неживої та соціальної природи [209, с. 343]. Даний факт викликав необхідність побудови універсальної мови синергетики для роботи зі складністю (complexity). Ми асоціюємо згадану «універсальну мову» з категорійно-поняттєвим апаратом синергетики як частиною її методології, тобто дослідницьким інструментарієм для вивчення надскладних систем самоорганізації, до яких належить і переклад.

Як свого часу підкреслював ще А. Ейнштейн, «поняття, які виявились корисними в упорядкуванні речей, легко набувають над ними таку владу, що ми забуваємо про їхнє людське походження і приймаємо їх за щось незмінно дане. Тоді вони стають «необхідностями мислення», «даними a priori» <…> Такі омани часто на довгий час стають перешкодами на шляху наукового прогресу. Тому <…> ми наполягаємо на необхідності проаналізувати давно встановлені поняття і вказати, від яких умов залежить їхня виправданість та можливість уживання, як вони, зокрема, виникають із даного досвіду <…>. Саме у такий спосіб розбивається їхня перебільшена влада. Їх усувають, якщо вони не можуть належним чином себе узаконити; виправляють, якщо їхню відповідність даним предметам було встановлено занадто недбало; замінюють на інші, якщо може бути розвинена н о в а с и с т е м а, якій ми через певні причини надаємо перевагу» [*розрядка наша. – М.Д.*][цит. за 22, с. 185-186].

У контексті перекладознавства таку нову систему понять, у тому числі, категорійно-поняттєвий апарат для пояснення закономірностей перебігу перекладацького процесу, може запропонувати синергетика.

В.Г. Буданов справедливо зауважує, що сьогодні синергетика швидко інтегрується в гуманітарні науки, в межах яких традиційні терміни синергетики розуміють і використовують переважно на метафоричному рівні, відкриваючи занадто широкий простір для інтерпретацій та аналогій [28, с. 10]. Учений оцінює

так звану метафоричну синергетику на прикладі двох конкуруючих тенденцій. З одного боку, метафоричне уживання модних термінів синергетики, зокрема «атрактор», «біфуркація», «фрактал», утворює позитивний канал міждисциплінарної комунікації та сприяє розширенню горизонтів гуманітарних наук. З іншого боку, існує небезпека засмічення простору внутрішньодисциплінарної та міждисциплінарної комунікації через хибні метафори [там само, с. 12]. Ми вважаємо, що слід адаптувати вживання термінів аутентичної синергетики в гуманітарних науках, у тому числі в синергетиці перекладу, зосередившись на тих загальних синергетичних принципах, які актуалізуються й успішно верифікуються для досліджуваних об'єктів (у нашому випадку для процесу та результату спеціального перекладу). Одним із вдалих прикладів такої адаптації може слугувати глосарій основних понять синергетики для філологів, розміщений у колективній монографії під редакцією професора Л.С. Піхтовнікової «Синергетика у філологічних дослідженнях» [206, с. 319-324].

Розмірковуючи про природу синергетики, основоположник синергетичного наукового напряму Герман Гакен звертає увагу на те, що природні структури на відміну від людських артефактів виникли «самі по собі», на основі спільної взаємодії елементів шляхом самоорганізації. Підкреслюється факт взаємного впливу елементів не тільки один на одного, тобто всередині системи, а й відношення між власне системою і навколишнім середовищем [293, S. 4].

У зв'язку з цим дослідник формулює два центральних питання теорії самоорганізації: 1) як взаємодія елементів системи приводить до утворення високоорганізованих структур шляхом самоорганізації? 2) чи існують загальні принципи утворення структур шляхом самоорганізації незалежно від природи їхніх частин? Сам автор концепції зазначає, що синергетика обмежується звуженою поставою питання, досліджуючи *якісну зміну* макроскопічної поведінки системи та *емерджентність* нових якостей [там само, S. 5-6].

Послідовники синергетичного напряму досліджень намагаються відповісти на поставлені питання, виділяючи сутнісні властивості феноменів самоорганізації не тільки в точних та природничих науках, а й у циклі гуманітарних дисциплін

(див. [50; 180, с.48-52; 83; 206, 190]). Так, було висунуто гіпотезу, що переклад, подібно до живих організмів та фізичних явищ, також становить систему самоорганізації [134; 135; 136; 137]. Дане твердження суперечить концепції синергетики Г.Гакена, оскільки переклад є людським артефактом і потенційно не може мати ознак спонтанної або самочинної організації своєї структури.

Досліджуючи зв'язок між особливостями перекладу і властивостями самоорганізації систем живої та неживої природи, які не належать до артефактів, Л.В. Кушніна робить висновок про когнітивну природу самоорганізації перекладу. Авторка справедливо допускає, що професійний перекладач ніколи не зможе точно передбачити, яким буде його майбутній переклад [32, с. 18].

Тому в даному випадку доцільно говорити про певний ступінь самоорганізації перекладацького процесу. Л.В. Кушніна обґрунтовує самоорганізацію перекладу через наявність перешкод, що впливають на результат перекладу в полі перекладацького простору. На думку дослідниці, унікальність тексту перекладу як продукту самоорганізації полягає у створенні різних конфігурацій перекладацького простору через домінування смислів одного з полів [там само]. У свою чергу, ми вважаємо це положення актуальним лише для художнього і поетичного перекладу, у той час, як для перекладу спеціальних текстів діють інші синергетичні принципи.

Неможливість прогнозування результату спеціального перекладу пояснюється наявністю двох рівнів самоорганізації ССП. З одного боку, множинність взаємозв'язків між ВТ і ЦТ на *внутрішньому рівні* самоорганізації системи зумовлює множинність рішень перекладача, що становлять об'єкт дослідження лінгвістичної теорії перекладу. З іншого боку, поєднання між *внутрішнім* та *зовнішнім* рівнями самоорганізації в системі (вплив *макросистеми* дискурсу та *мегасистеми* ноосфери), поряд із незамкненістю обох рівнів зумовлюють багатоваріантність ПР у *мікросистемі* цільового тексту.

У наступному підрозділі буде розглянуто спеціальний переклад як систему самоорганізації з погляду німецької школи лінгвосинергетики.

2.2. Ознаки самоорганізації спеціального перекладу

Синергетичний характер мовної системи висвітлено в роботах представників німецької школи лінгвосинергетики. Так, у колективній монографії «*Korpuslinguistische Untersuchungen zur quantitativen und systemtheoretischen Linguistik*» (укр. «*Корпусні дослідження у квантитативній та системно-теоретичній лінгвістиці*») лінгвосинергетиці присвячено окремий розділ під назвою «*Einführung in die Synergetische Linguistik*» (укр. «*Вступ до синергетичної лінгвістики*»), де автори наводять синергетичні ознаки мови як системи, зокрема динаміку, процесуальність, варіативність, гетерогенність [299, S. 7]. Один з основоположників напряму лінгвосинергетики в Німеччині Райнгард Кьолер (Reinhard Köhler) так пояснює синергетичність мови: «так само, як інші системи самоорганізації, мова характеризується наявністю кооперативних та конкуруючих процесів, які поряд із зовнішніми факторами впливу на мову (психологічними, біологічними, фізичними, соціологічними і т. ін.) визначають динаміку системи» [316, S. 101].

Згадані зовнішні фактори (*флуктуації* в термінології синергетики) впливають на системні величини та структуру мови, що приводить до закономірних змін на її мікро- та макрорівнях. Для мови такими флуктуаціями системного середовища виступають, зокрема, культура, суспільство, біологічні та фізіологічні якості людини як носія мови, канал передачі інформації.

Усі ці фактори створюють так звані *граничні умови*, які становлять обмеження для можливого розвитку мовної системи [299, S. 4]. Граничні умови узгоджуються із *системними вимогами*, тобто об'єктивними вимогами, що висуваються до системи, забезпечуючи її життєздатність.

У сукупності системних вимог до мови як надскладної системи К.Гофман (Chr.Hoffmann) та А.Кротт (A.Krott) розрізняють три групи: 1) основні системні вимоги; 2) формуючі системні вимоги; 3) системні вимоги загального управління [там само, S. 5]. Серед *основних* системних вимог (1) названі кодування; специфікація; деспецифікація; уживання.

Формуючі системні вимоги (2) охоплюють безпеку передачі інформації та принцип мовної економії. У свою чергу, принцип економії містить велику підгрупу вимог, серед яких: мінімізація зусиль на продукування, кодування й декодування повідомлень; мінімізація кількості та обсягу значення мовних знаків для вираження відповідного смислу; мінімізація зусиль пам'яті; незалежність від контексту; специфікація контексту; інваріантність відношення «знак – значення»; гнучкість згаданого відношення.

До системних вимог *загального управління* мовної системи (3) належать вимога пристосування та вимога стабільності. Наведені вимоги, відповідно до концепції німецької школи лінгвосинергетики, складають аксіоми синергетичного моделювання мови. Суттєвим для лінгвосинергетики є той факт, що в процесі розвитку мовної системи задіяні не всі вимоги, а постає залежність між окремими системними вимогами та флуктуаціями як зовнішніми факторами впливу на систему. Таким чином, взаємодія між внутрішньомовними процесами розвитку та системними вимогами до мови під впливом флуктуацій складає механізми самоорганізації та саморегуляції мови як синергетичної системи.

У свою чергу, *переклад* у семіотично-процесуальному значенні демонструє ознаки надскладних утворень, спільні з мовою, тобто належить до систем самоорганізації та саморегуляції. Доречність аналогії між двома системами пояснюється насамперед тим, що мова і переклад мають однакову комунікативну природу, пов'язану з передачею інформації. Різниця полягає лише в особливій опосередкованій формі комунікації при перекладі.

У контексті спеціального перекладу фахова мова, фаховий текст, автор, адресат і перекладач виконують подвійну роль. З одного боку, вони стають носіями міжкультурної фахової комунікації, з іншого боку, названі фактори становлять елементи відкритої системи самоорганізації спеціального перекладу.

Основну ознаку фахової комунікації становить «повідомлення в межах фаху і про фах» (R. Stolze) [389, S. 23]. У свою чергу, сам фах та «фаховість» об'єктів повідомлення визначаються лише шляхом комунікації. Ми погоджуємось із твердженням Г. Кальферкемпера (H. Kalverkämper), що «фаховість у вигляді

якості предмета, ознаки стану речей або діяльнісного взаємозв'язку є властивістю, даної не від природи, а в процесі комунікації» [312, S. 54]. Наведений факт дає нам право ототожнити вимоги до мови як системи самоорганізації комунікативної природи з вимогами до перекладу як подібної системи вторинної комунікації.

Щоправда, не всі системні вимоги до мови мають однакову релевантність для спеціального перекладу. У спеціальному перекладі такі вимоги узгоджуються зі ступенем фаховості тексту. Так, для спеціального тексту з *високим ступенем фаховості* (абстрактності) [106, с. 45; 103, с. 354; 311, S. 117], де широко представлені елементи відповідної фахової мови, пріоритетними стають такі системні вимоги: 1) специфікація (для змісту тексту); 2) незалежність від контексту (для термінів); 3) інваріантність відношення «знак – значення»; 4) економія, зокрема, мінімізація кількості та обсягу значення мовних знаків для вираження відповідного смислу; 5) безпека передачі інформації (однозначність); 6) стабільність значень.

Протилежний полюс, до прикладу, економічні тексти, утворюють продукти з *низьким ступенем фаховості*, в яких представлено незначну кількість елементів фахової мови. Для цих текстів діють інші системні вимоги: 1) деспецифікація (для змісту тексту загалом); 2) контекстна специфікація (для фахової лексики); 3) мінімізація зусиль для декодування повідомлень; 4) гнучкість зв'язку між знаком та значенням; 5) вимога пристосування.

Розглянемо конкретний приклад фрагмента фахового тексту та його множинних транслятів крізь призму синергетики перекладу. Як вже було згадано, системні вимоги до фахового перекладу як системи самоорганізації залежать від ступеня фаховості оригінального тексту. Аналізований текст має назву «*Die Rolle der Rechnungshöfe im Haushaltskreislauf in Deutschland und ihre potentiellen positiven Wirkungen in der Gesellschaft»* (укр. «*Роль рахункових палат у бюджетному циклі Німеччини та їхній потенційний позитивний вплив на суспільство»*). За даними доперекладацького аналізу, оригінал належить до текстів фахової мови економіки, маючи невелику кількість фахових мовних елементів у порівнянні з обсягом цілого тексту.

До фахових мовних елементів слідом за Р.Штольце [389, S. 45] ми відносимо: а) фахову термінологію у вузькому розумінні; б) наявність невербальних елементів у тексті, зокрема, таблиць, малюнків, діаграм; в) інтертекстуальні відсилки; г) жанрові конвенції побудови конкретних видів тексту; д) синтаксичну складність; є) стилістичну нейтральність.

Текст оригіналу виконує інформативну й когнітивну функції. Інформативна функція полягає у відтворенні спеціальної інформації; когнітивна функція слугує поширенню фахового знання про бюджетний цикл у Федеративній Республіці Німеччина. За критерієм інформаційного типу в тексті переважає змістово-фактуальна інформація. Стосовно літературної норми оригінал, як і всі стандартні фахові тексти, належить до нейтрального стилю загальнонаціональної мови.

Автор німецькомовного оригіналу Лотар Шпільгоф – експерт у галузі бюджетного циклу – виступає консультантом для своїх потенційних адресатів. Його текст слугував інформаційною підтримкою для українських фахівців під час урядових консультацій. Однак, оскільки перебіг бюджетного циклу ФРН від самого початку був недостатньо відомим для українських політиків, рівень фахових фонових знань у продуцента оригіналу і адресатів перекладу виявився неоднаковим. Цей факт визначив структуру й мовні особливості оригіналу.

Абсолютна частота уживання елементів фахової мови (10 термінів із 520 слововживань фрагмента загалом) свідчить про низький ступінь фаховості фрагмента оригінального тексту, запропонованого для перекладу. З цього випливає, що більшу частину фахового словникового складу фрагмента (33 одиниці із 43 одиниць спеціальної лексики загалом) утворюють не терміни фахової мови економіки, а слова й вирази загальнонаціональної мови у фаховому значенні (колокації), а також реалії.

Проілюструємо цю тезу на прикладі фрагмента, перекладеного професійним учасником ринку перекладацьких послуг у напрямку «німецька-українська» мови, членом Асоціації перекладачів України, зареєстрованим як приватний підприємець у м. Києві [повнотекстові версії див. ВТ №1; ЦТ №1 – варіант 1.1, Додаток С]:

1. (ВТ №1) *Die Rolle der **Rechnungshöfe** im **Haushaltskreislauf** in Deutschland und ihre potentiellen positiven Wirkungen in der Gesellschaft*	1.1. *Роль **рахункових палат** у **бюджетному циклі** Німеччини та їхні потенційні позитивні ефекти у суспільстві*
I. Vorbemerkung	*І. Попередні зауваження*
*Geldmangel der **öffentlichen Hand** ist mit Ausnahme einiger Staaten ein weltweites Problem <…> Neben **Legislative** und **Exekutive** sind auch die **Rechnungshöfe** mittelbar mitverantwortlich dafür, dass **öffentliche Mittel** so wirtschaftlich wie möglich ausgegeben werden <…>*	*Брак **державних коштів**, за винятком кількох країн, є всесвітньою проблемою. <…> Поряд із **законодавчою** та **виконавчою владою**, **рахункові палати** опосередковано також несуть солідарну відповідальність за те, щоб **державні кошти** витрачалися якомога раціональніше <…>*

Як бачимо, в тексті мають місце деякі ознаки високого ступеня фаховості: терміни фахової мови економіки *der Haushaltskreislauf, der Rechnungshof*, а також терміни в галузі політики – *Legislative, Exekutive.* Вони за правилами передаються еквівалентами: *бюджетний цикл, рахункова палата, законодавча влада, виконавча влада.* Утім, спостерігаються одиниці загальнонаціональної мови у фаховому значенні, зокрема: (а) *öffentliche Hand,* (б) *öffentliche Mittel.* Загальновживаний прикметник *öffentlich* у першому випадку (а) уживається в межах стійкої колокації, отримуючи термінологічне значення – *öffentliche Hand.*

Перекладач відтворює словосполучення шляхом генералізації: *брак державних коштів.* Слід зауважити, що стале словосполучення *öffentliche Hand* залежно від контексту має прямий відповідник українською мовою: *державний бюджет.* Тому в наведеному фрагменті слід було б відтворити цю колокацію, використовуючи еквівалент: *дефіцит державного бюджету.*

У другому випадку (б) прикметник *öffentlich* уживається у незв'язаному словосполученні й означає *die Verwaltung eines Gemeinwesens betreffend, kommunal* (такий, що стосується управління загальним добробутом, благами суспільства,

общини; комунальний) [497, S. 1158]. Перекладач застосовує в цільовому тексті частковий семантичний відповідник *державні кошти*, що абсолютно правильно, виходячи з контексту оригіналу.

У межах авторського експерименту аналізований фрагмент було запропоновано для перекладу в академічній групі студентів-магістрів першого курсу (п'ятий рік навчання) зі спеціальності «Переклад з німецької мови» Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Порівняймо відтворення розглянутих термінів, термінологічної колокації та незв'язаного словосполучення в перекладі студента-магістра [ВТ №1; ЦТ №1 – варіант 1.2, Додаток С]:

1. *Die Rolle der **Rechnungshöfe** im **Haushaltskreislauf** in Deutschland und ihre potentiellen positiven Wirkungen in der Gesellschaft*	1.2. *Роль **Рахункових палат** у **бюджетному циклі** Німеччини та їхні потенційні позитивні впливи в суспільстві*
I. Vorbemerkung	*І. Передмова*
*Geldmangel der **öffentlichen Hand** ist mit Ausnahme einiger Staaten ein weltweites Problem <…> Neben **Legislative** und **Exekutive** sind auch die **Rechnungshöfe** mittelbar mitverantwortlich dafür, dass **öffentliche Mittel** so wirtschaftlich wie möglich ausgegeben werden <…>*	*За винятком деяких країн, нестача коштів у **державному бюджеті** є світовою проблемою. <…>Поряд із **законодавчою** та **виконавчою владою Рахункові палати** також опосередковано відповідають за те, щоб **державні кошти** витрачались максимально рентабельно<…>*

Як показує приклад, відтворення термінів фахової мови економіки й політики не викликає труднощів, оскільки вони передаються еквівалентами. Також можна пересвідчитись, що майбутній перекладач коректно застосовує прямий відповідник для колокації *öffentliche Hand – державний бюджет,* а також частковий семантичний відповідник для незв'язаного словосполучення *öffentliche Mittel – державні кошти.* Хотілось би підкреслити, що останнє словосполучення було слушно відтворене більшістю студентів, на відміну від колокації *öffentliche*

Hand, де в багатьох випадках здійснювалась невмотивована конкретизація: *державний сектор економіки, державний сектор, державна казна.*

Проаналізований фрагмент оригіналу містить приклади елементів загальнонаціональної мови у фаховому значенні, представлені у вигляді двох словосполучень, залежних від контексту: колокації *öffentliche Hand* та незв'язаного словосполучення *öffentliche Mittel.* Саме ці елементи реалізують системну вимогу *контекстної специфікації,* характерну для фахової лексики в текстах з низьким ступенем фаховості. Згадана вимога, на нашу думку, становить один із синергетичних *параметрів порядку* (див. глосарій основних понять синергетики) [206, с. 323], який організує весь процес спеціального перекладу. Водночас контекстна специфікація загальновживаних елементів мови у фаховому значенні є однією з головних проблем спеціального перекладу.

Розглянемо інший параметр порядку, характерний для спеціального перекладу як системи самоорганізації. Цей параметр охоплює тексти будь-якого рівня фаховості, оскільки реалізує загальний принцип мовної економії.

За К. Гофманн та А.Кротт принцип економії належить до формуючих системних вимог, які включають, зокрема, *мінімізацію зусиль на кодування повідомлення*. Спочатку продемонструємо згадану вимогу на матеріалі фрагмента оригіналу та його перекладу, виконаного професійним перекладачем – приватним підприємцем [ВТ №1; ЦТ №1 – варіант 1.1, Додаток С]:

2. (ВТ №1) *Die 66. Generalversammlung der Vereinten Nationen hat am 22. Dezember 2011 eine Resolution zur "Förderung einer effizienten, rechenschaftspflichtigen, wirksamen und transparenten öffentlichen Verwaltung durch Stärkung der Obersten Rechnungskontrollbehörden" angenommen und darin ausdrücklich*	1.1. (ЦТ № 1) *22 грудня 2011 р. 66-ю Генеральною асамблеєю ООН було прийнято резолюцію про «Стимулювання ефективного, підзвітного, дієвого та прозорого державного управління шляхом підсилення вищих державних органів рахункового контролю».* *І цією резолюцію було чітко сформульовано, що рахунковими*

anerkannt, dass Rechnungshöfe diese Aufgabe nur dann objektiv und wirkungsvoll erfüllen können, wenn sie ***von den zu prüfenden Stellen*** *unabhängig gestellt und gegen Einflüsse von außen geschützt sind.*	*палатами це завдання може бути ефективно та об'єктивно виконане лише за умови їхньої незалежності від* ***ревізійних органів*** *та захисту від зовнішнього впливу.*

Фрагмент оригіналу, виділений жирним курсивом, становить *мінімізацію кодування повідомлення* німецькою мовою, яка полягає у використанні поширеного атрибута в модальному значенні: *den zu prüfenden Stellen*. Згаданий атрибут мінімізує первинну пропозицію, тобто модальну конструкцію *sein+ zu +Infinitiv*, а саме: *Rechnungshöfe sollen von den Stellen unabhängig gestellt sein,* ***die zu prüfen sind*** *(Рахункові палати повинні бути незалежними від організацій,* ***які вони мають перевіряти)***. У перекладі можна побачити, що перекладач не відчув системну вимогу економії первинного повідомлення, і помилково відтворив поширений атрибут з часткою *zu* через прикметник у функції означення: ***ревізійні органи*** *(prüfende Stellen)*. Звісно, таке перекладацьке рішення призвело до викривлення змісту повідомлення.

Розглянемо студентський переклад фрагмента [ЦТ №1; ВТ №1, варіант 2.2]:

2. *Die 66. Generalversammlung der Vereinten Nationen hat am 22. Dezember 2011 eine Resolution zur "Förderung einer effizienten, rechenschaftspflichtigen, wirksamen und transparenten öffentlichen Verwaltung durch Stärkung der Obersten Rechnungskontrollbehörden" angenommen und darin ausdrücklich anerkannt, dass Rechnungshöfe diese Aufgabe nur dann objektiv und wirkungsvoll erfüllen können, wenn sie*	2.2. (ЦТ № 1) *22-го грудня 2011-го року на 66-й Сесії Генасамблеї ООН було прийнято резолюцію про «Сприяння підвищенню ефективності, підзвітності, результативності та прозорості державного управління шляхом зміцнення вищих ревізійних установ». У резолюції зазначалося, що робота рахункової палати може бути об'єктивною та ефективною лише тоді, коли вона є незалежною від*

von den zu prüfenden Stellen *unabhängig gestellt und gegen Einflüsse von außen geschützt sind.*	***суб'єктів, діяльність яких вона перевіряє****, і не зазнає зовнішнього впливу.*

Як бачимо, студент-перекладач цілком адекватно декодує первинне повідомлення, відтворюючи його відповідно до норм мови перекладу через підрядне означальне речення: *суб'єктів,* ***діяльність яких вона перевіряє.***

Отже, можна зробити висновок, що, з одного боку, системна вимога мінімізації кодування повідомлення може становити труднощі перекладу навіть у тексті з низьким рівнем фаховості. З іншого боку, загальний принцип, який реалізується в даній мінімізації, притаманний текстам як низького, так і високого рівня фаховості, оскільки він становить синергетичний параметр порядку для мовної системи загалом і не залежить від дискурсу.

За результатами порівняльно-перекладацького аналізу економічного тексту та його множинних перекладів можна зробити такі проміжні висновки про синергетичну природу спеціального перекладу. Спеціальний переклад подібно до мови слід розглядати як систему самоорганізації та саморегуляції. Оскільки будь-яке фахове знання передається шляхом комунікації через мову, системні вимоги до мови як надскладної відкритої нелінійної системи повністю збігаються із вимогами до спеціального перекладу як схожої системи опосередкованої комунікації. Переклад спеціальних текстів характеризується спонтанними кооперативними процесами пристосування перекладацьких рішень до наявних системних вимог. Звідси випливає, що система спеціального перекладу, а саме її *внутрішній рівень самоорганізації*, перебуває в постійному взаємообміні з навколишнім середовищем, зокрема нормами цільового дискурсу, окремими складниками компетенції перекладача, вимогами замовника, факторами часу, місця й умов виконання перекладу, тобто *зовнішнім рівнем самоорганізації*, що свідчить про синергетичний характер самої системи.

Системні вимоги до спеціального перекладу залежать від ступеня фаховості відповідного вихідного тексту. Для текстів високого ступеня фаховості такими вимогами стали: специфікація; незалежність від контексту; інваріантність зв'язку

«знак – значення»; безпека передачі інформації; мінімізація змісту та обсягу значення знаків мови для вираження відповідного смислу; стабільність.

Для текстів низького ступеня фаховості діють системні вимоги деспецифікації загального змісту; контекстної специфікації фахової лексики; мінімізації зусиль декодування повідомлення; гнучкість відношення між знаком та значенням; пристосування. Текстам будь-якого рівня фаховості притаманна формуюча системна вимога мовної економії, що полягає в мінімізації зусиль під час кодування первинної пропозиції.

Системні вимоги до перекладу фахових текстів становлять синергетичні *параметри порядку*, які визначають домінанти перекладу вихідних текстів. Виявлені під час порівняльно-перекладацького аналізу синергетичні параметри порядку, а саме: контекстна специфікація фахової лексики та мінімізація кодування повідомлення, є труднощами перекладу в текстах низького рівня фаховості, зокрема, у проаналізованому економічному тексті.

Викладене вище дає можливість узагальнити системні ознаки самоорганізації спеціального перекладу. До таких ознак відносимо: 1) наявність системних вимог до спеціального перекладу як надскладної системи опосередкованої комунікації; 2) збіг системних вимог до мови і до спеціального перекладу, що пояснюється однаковою комунікативною природою обох утворень; 3) залежність системних вимог до спеціального перекладу від ступеня фаховості відповідного вихідного тексту; 4) функціональне навантаження системних вимог в системі перекладу фахового тексту, а саме – виконання функцій синергетичних параметрів порядку; 5) відношення детермінації між параметрами порядку і домінантами перекладу фахових текстів за моделлю *синергетичний параметр порядку → домінанта перекладу*; 6) залежність труднощів спеціального перекладу від параметрів порядку, реалізованих на різних рівнях фахового тексту.

У наступному підрозділі ми розглянемо теоретичні засади методології дослідження перекладу крізь призму синергетики. У межах синергетичної методології будуть проаналізовані глибинні категорії, придатні для опису та моделювання спеціального перекладу як дворівневої системи самоорганізації.

2.3. Типи наукової раціональності в контексті спеціального перекладу

Первинними теоретичними засадами дослідження в синергетиці перекладу можуть слугувати не стільки закони аутентичної синергетики як синтезу математики, фахової предметної області та філософії, скільки філософія науки в «чистому» вигляді. Так, розглядаючи наукові революції в історії науки, академік В.С.Стьопін робить висновок про існування чотирьох типів наукової раціональності, що змінювали не тільки нормативну структуру наукового дослідження, а й самі філософські підвалини науки [209, с. 315]. Учений виділяє: (а) дисциплінарну класичну науку; (б) дисциплінарно організовану класичну науку; (в) некласичний тип науки; (г) постнекласичний тип наукової раціональності [там само, с. 325]. Основоположним для розробки синергетичної методології в перекладознавстві є той факт, що кожен з типів наукової раціональності дозволяє провести методологічні паралелі як з теорією, так і з історією перекладу. Отже, розглянемо конкретніше характеристики названих періодів.

2.3.1. Класичний тип наукової раціональності

Перший тип наукової раціональності пов'язується зі становленням класичного природознавства у XVII столітті. Методологічні принципи класичної науки формувала ідея про вилучення категорії суб'єкта та його пізнавальних процедур з наукового опису дійсності. Метою такого вилучення стає досягнення об'єктивної істини, тобто побудови абсолютної, механістичної картини природи з жорсткими причинно-наслідковими відношеннями. Розуміння й обґрунтування природних феноменів характеризувалось редукцією знань до фундаментальних законів та уявлень механіки, тобто фізико-механістична картина природи була ідентичною загальнонауковій картині світу. *Суб'єкт* як такий мав статус ідеальної суверенної категорії, що на певній дистанції спостерігає за властивостями об'єктів свого дослідження. У свою чергу, *об'єктами* розгляду слугували так звані малі системи, тобто механічні пристрої у вигляді замкненої системи з невеликою кількістю елементів та жорстко детермінованими зв'язками

між ними. Теоретичні засади вивчення малих систем обмежувались аксіомою: властивості *цілого* повністю визначаються через стан і властивості його *частин*, а основними одиницями такого вивчення вважались категорії речі, процесу, причинності [209, с. 316]. Причому «річ» асоціювалася з фізичним тілом; «процес» – з переміщенням тіл у просторі з плином часу; «причинність» трактувалась відповідно до радикального закону причинно-наслідкового зв'язку П.-С. де Лапласа. Згідно з уявленнями французького вченого, причинність має необхідну та всезагальну природу, а будь-яке явище у світі можна точно спрогнозувати завдяки універсальним обчислювальним процедурам, базуючись на знанні всіх початкових умов. Інакше кажучи, лише неповнота знань може перешкоджати, за П. Лапласом, застосуванню принципу причинності для наукового пояснення природних феноменів [457].

Академік В.С. Стьопін ототожнює наведений етап наукового розвитку з *першим типом класичної раціональності* в історії техногенної цивілізації. Автор концепції підкреслює, що кожна стадія еволюції відзначається особливим станом наукової діяльності, спрямованої на постійне зростання об'єктивно-істинного знання [209, с. 325].

З метою представлення етапів еволюції науки вчений пропонує схематично зобразити кожен з типів наукової раціональності, використовуючи категорії суб'єкта, об'єкта й засобів дослідження (див. Схему 13 нижче).

Як видно зі Схеми, класичний тип наукової раціональності (I) зосереджує увагу лише на об'єкті розвідки з одночасним вилученням суб'єкта, а також засобів та процедур діяльності останнього. В.С.Стьопін підкреслює, що винесення категорій суб'єкта й засобів дослідження за рамки самої розвідки розглядалось на етапі класичної науки як необхідна умова для отримання об'єктивно-істинного знання про світ [там само, с. 326]. Внутрішньонаукові цінності й цілі, хоча й залишаються поза межами пізнавального акту, все ж таки імпліцитно визначають стратегії дослідження, а також способи фрагментації світу. Крім того, вони детермінуються загальносоціальними цінностями та цілями, які домінують в культурі Нового часу (епосі першої глобальної наукової революції).

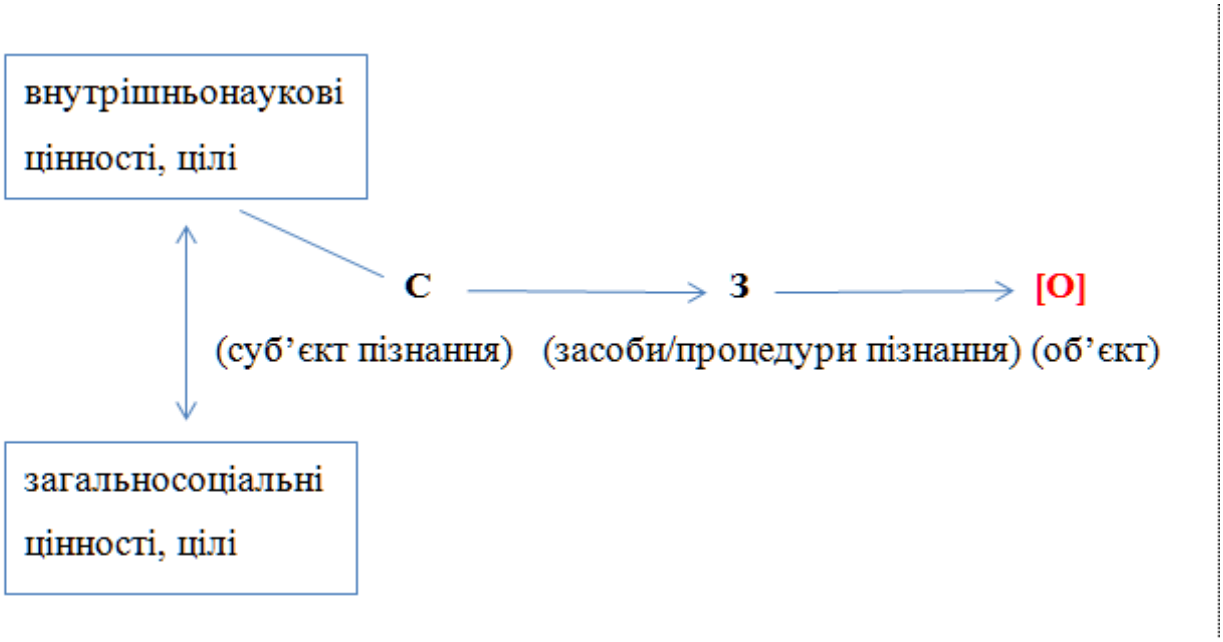

Схема 13. Класичний тип наукової раціональності за В.С.Стьопіним

Використання класифікації В.С.Стьопіна в контексті синергетичної методології перекладу видається можливим у двох напрямах. По-перше, в мікромасштабі типи наукової раціональності асоціюються з етапами історії перекладознавства XX століття. Наприклад, класичній стадії розвитку науки відповідають лінгвістична теорія перекладу і компаративна стилістика. По-друге, сама структура наукового дослідження, представлена в межах кожного типу, екстраполюється на особливості вивчення трансляції в теорії перекладу.

Розмірковуючи про перший тип наукової раціональності, В.Г. Буданов зауважує, що отримані знання мають об'єктивний характер, тобто не залежать ані від способу постановки питання (засобів спостереження), ані від рівня мислення дослідника [28, с. 44]. У перекладознавстві такий тип відповідає класичній теорії еквівалентності, а саме: однозначні відповідники (еквіваленти) для одиниць вихідної мови у мові перекладу відповідають об'єктам типу I, оскільки їх значення *об'єктивне*, зафіксоване у словнику, тому не залежить від засобів спостереження, процедур пізнання та підготовки дослідника.

Утім, перекладацькі «класичні» еквіваленти, що входять до об'єктів типу I, суворо обмежені типом перекладацької відповідності. Так, за розподілом В.Коллера ми відносимо еквіваленти до групи денотативної еквівалентності за типом відповідності «один до одного» (1:1 Entsprechung) [318, S. 229].

До них традиційно належать однозначні термінологічні відповідники, а також еквіваленти для власних назв і деяких реалій, зокрема географічних.

Якщо скористатись теорією рівнів еквівалентності, можна віднести об'єкти класичного типу наукової раціональності до п'ятого типу еквівалентності В.Н. Комісарова. Сам автор теорії рівнів еквівалентності визначає згаданий тип як максимальний ступінь близькості змісту оригіналу й перекладу, який може існувати між текстами різними мовами [122, с. 78]. Серед характерних ознак п'ятого типу еквівалентного відношення між оригіналом і перекладом В.Н.Комісаров наводить: 1) високий ступінь паралелізму в структурній (синтаксичній) організації тексту; 2) максимальну співвіднесеність лексичного складу, що реалізується в можливості знайти відповідники для всіх знаменних слів оригіналу в перекладі; 3) збереження в перекладі всіх основних частин змісту оригіналу, серед яких: а) мета комунікації; б) позамовна ситуація; в) спосіб опису позамовної ситуації. Крім того, автор підкреслює максимально можливу спільність окремих сем, які входять до значень співвіднесених слів у ВТ і ЦТ, причому така спільність в ідеалі стосується не лише предметно-понятійного, а й конотативного значення лексичних одиниць [там само, с. 79].

Одразу слід застерегти, що п'ятий тип еквівалентності зустрічається в межах слова, синтагми, стійкого словосполучення, кліше, формули, окремого речення, але не на рівні цілого тексту. Наведемо приклад висловлення з німецькомовного науково-технічного тексту жанру навчальної літератури (підручник) та його авторизованого перекладу українською мовою [511, S. 140; 507, с. 140, див. також ВТ № 2 і ЦТ №2 – Додаток С]:

1. (ВТ №2) *Kleine Windkraftanlagen haben Nennleistungen von weniger als 100 kW und arbeiten mit Rotordurchmessern bis zu 20 m.*	1.1. (ЦТ №2) *Малі вітрогенератори мають номінальну потужність меншу ніж 100 кВт і працюють з діаметром ротора до 20 м.*

Наведений приклад свідчить про відповідність вимогам п'ятого типу еквівалентності за В.Н.Комісаровим, оскільки в ньому спостерігаються всі п'ять ознак еквівалентного відношення: а) синтаксичний паралелізм (просте поширене

речення із сурядним зв'язком та однорідними присудками – *haben ... und arbeiten – мають ... і працюють*); б) майже повний збіг частинномовного складу (всі знаменні частини мови оригіналу представлені в перекладі); в) збіг предметно-понятійного значення, відсутність конотативного забарвлення та нерелевантність внутрішньолінгвістичного значення для термінологічних одиниць оригіналу й перекладу: *Windkraftanlage, Nennleistung, Rotordurchmesser*; г) еквіваленти для прецизійної лексики (100, 20), одиниць виміру довжини (м) та потужності електричного струму (кВт). Серед інших значущих частин оригіналу, які формують функціонально-ситуативний зміст повідомлення, в перекладі відтворюються: г) мета комунікації (інформування учнів про роботу вітрогенератора); д) ідентифікація однієї й такої самої позамовної ситуації (технічні характеристики вітрогенератора); є) однаковий спосіб опису пропозиції (збереження всіх термінів, за допомогою яких здійснюється опис позамовної ситуації та їх тема-рематичного розташування в реченні).

Отже, можна виснувати про належність п'ятого рівня еквівалентності за В.Н.Комісаровим до об'єкта наукового дослідження типу І в межах класичної наукової раціональності. Нагадаємо, що об'єкти типу І є автономними від інших факторів пізнання, тобто не детермінуються засобами дослідження та компетенцією дослідника, презентуючи наукову істину для всіх учасників за будь-яких умов експерименту. На користь нашого припущення про відповідність п'ятого рівня еквівалентності об'єктові класичної науки у тріаді «суб'єкт – засоби – (об'єкт)» говорить той факт, що подібні речення зі збігом всіх змістових частин легко піддаються комп'ютерному перекладові.

Навіть суб'єкт, який не володіє іноземною мовою, поряд з професійним перекладачем отримає під час перекладу таких висловлень практично однаковий результат. Для підтвердження нашої тези порівняймо переклад наведеного вище фрагмента з відтворенням через комп'ютерний перекладач Google (див. нижче).

Якщо абстрагуватись від несуттєвої лексичної варіативності та технічної недосконалості комп'ютерної програми перекладу (див. виноски), можна зафіксувати майже повну ідентичність перекладу, зробленого людиною (1.1)

і машиною (1.2). Це свідчить про відносну незалежність результату експерименту як від експериментатора, так і від інструментів дослідження.

1.1. (ЦТ №2) *Малі вітрогенератори мають номінальну потужність меншу ніж 100 кВт і працюють з діаметром ротора до 20 м.*	1.2. (комп. переклад) *Малі вітрові турбіни*[1] *мають номінальну потужність менше 100 кВт і працювати**[2] *з діаметром ротора до 20 м.*

Схожі випадки еквівалентності аналізує Г.Е. Мірам [153, с. 19; 20-23]. Розвиваючи свою концепцію перекладу як паралельної мовленнєвої реалізації іншою мовою, дослідник пропонує класифікацію перекладацької еквівалентності за класами: 1) повна структурно-семантична еквівалентність; 2) часткова семантична еквівалентність; 3) часткова прагматична еквівалентність. У цьому зв'язку повна структурно-семантична еквівалентність, за твердженням автора, відображає типологічну подібність мов, будучи доволі поширеним явищем навіть для різноструктурних мов [там само, с. 16-17]. Г.Е. Мірам справедливо підкреслює, що структурна і семантична еквівалентність застосовується в першу чергу під час перекладу технічних, офіційно-ділових текстів та інших видів клішованих мовленнєвих продуктів. Вона переважає під час трансформаційного підходу до перекладу, який відрізняють *регулярність еквівалентів*, а також подільність концепту вихідного тексту на концептуальні фрагменти [153, с. 18]. Оскільки повна структурно-семантична еквівалентність за змістом поняття збігається з п'ятим рівнем еквівалентності В.Н. Комісарова, вона також може вважатись об'єктом дослідження у класичному типі наукової раціональності.

Інший приклад реалізації першого типу наукової раціональності в перекладознавстві в когнітивному значенні демонструє знання перекладачем рідної мови. Оскільки володіння рідною мовою *A* (мовою оригіналу для напрямку

---

[1] Незбіг у перекладі терміна пояснюється застосуванням трансформації конкретизації, оскільки вітрова турбіна становить основну частину працюючого вітрогенератора. Тому наведена трансформація не впливає на зміст вихідного повідомлення і може бути прийнятною як рівноцінний варіант перекладу.

[2] Синтаксична помилка пов'язана із неможливістю розпізнавання граматичного омоніма оригіналу програмою комп'ютерного перекладу (arbeiten – форма третьої особи множини vs. arbeiten – неозначена форма дієслова)

трансляції А → В, та, відповідно, мовою перекладу для напрямку трансляції В → А, де В – іноземна мова) становить вроджену біологічну програму людини, яка «запускається» шляхом соціалізації, можна порівняти вроджену мовну компетенцію з об'єктом дослідження типу І, який не залежить від інструментів дослідження та самого дослідника. Інакше кажучи, перекладач *об'єктивно завжди* краще знає рідну мову і зрозуміє загальний смисл повідомлення, сформульованого рідною мовою (принаймні, в нейтральному літературному стилі на рівні розмовно-побутового дискурсу).

Отже, формування й розвиток класичної науки з фокусом на об'єкт дослідження та одночасною елімінацією засобів і суб'єкта розвідки становить перший тип наукової раціональності. В історичному плані ця епоха триває з XVII до першої половини XIX століття, охоплюючи першу та другу глобальні наукові революції: дисциплінарний і дисциплінарно організований етап. Класичний тип наукового дослідження отримує свою реалізацію в лінгвістичному перекладознавстві на прикладі теорії рівнів еквівалентності, де структурно-семантична еквівалентність між оригіналом і перекладом (точніше, їхніми окремими одиницями на рівні слова, синтагми, речення) не детермінується ані засобами, ані суб'єктом пізнання. Схожий приклад класичного об'єкта дослідження з погляду перекладознавства становить трансформаційний підхід з регулярними відповідниками на системно-структурному рівні мовної пари.

2.3.2. Некласичний тип наукової раціональності

Розглянемо другий тип наукової раціональності, враховуючи методологічні паралелі з новітньою історією перекладознавства і загальною теорією перекладу. Академік В.С.Стьопін визначає другий етап розвитку науки як становлення *некласичного* вчення про природу, що охоплює період з кінця XIX до середини XX століття. Суть некласичного типу наукової раціональності, згідно з автором концепції, полягає в розумінні *відносної істинності* теорій та картини світу, розроблених на попередньому, класичному етапі. Іншими словами, єдиній абсолютній істині (теорії) протиставляються декілька теоретичних представлень

одного й того самого фрагмента реальності, кожне з яких може претендувати на істину, оскільки містить різні елементи об'єктивно-істинного знання.

Головною ознакою некласичного етапу розвитку науки стало звернення до нових норм пізнання, які відкрили шляхи до вивчення складних систем, здатних до саморегуляції. В.С.Стьопін перелічує відмінність нових об'єктів дослідження від класичних малих систем: 1) рівнева організація; 2) наявність відносно автономних і варіабельніх підсистем; 3) масова стохастична (ймовірнісна) взаємодія їхніх елементів; 4) існування керувального рівня та зворотних зв'язків, що забезпечують цілісність системи [209, с. 318]. Учений висвітлює радикальну зміну уявлень про суб'єкт дослідження та об'єкт наукового пізнання. Так, суб'єкт починає визнаватись активним учасником подій, який знаходиться всередині досліджуваного світу, а не поза ним. Виникає новий образ об'єкта дослідження у вигляді складної системи, де стан цілого не зводиться до суми станів його частин [там само, с. 319].

Якщо звернутись до тріади категорій «суб'єкт», «об'єкт», «засоби дослідження», можна побачити зміну відношень між трьома елементами, характерну для нової епохи некласичної науки (див. Схему 14):

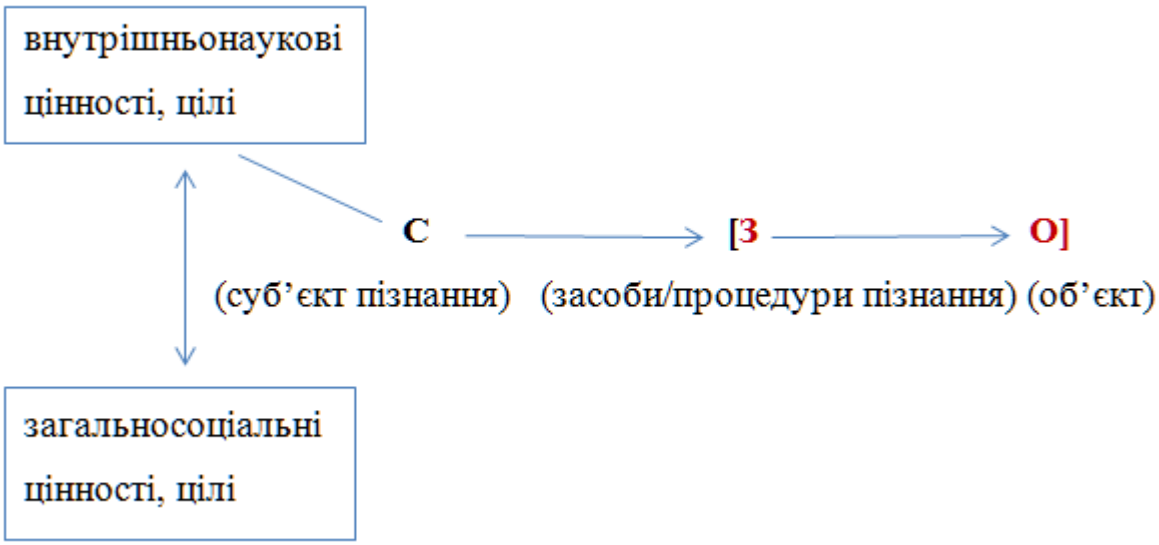

Схема 14. Некласичний тип наукової раціональності за В.С.Стьопіним

Відповідно до наведеної схеми некласичний тип наукової раціональності враховує зв'язки між знаннями про об'єкт і характером засобів, операцій та

процедур наукової діяльності [209, с. 326-327]. Зважаючи на це, В.Г. Буданов підкреслює, що в науковому дослідженні некласичного періоду виникає детермінація між об'єктом і засобами його дослідження, тобто на перший план висувається *система відліку спостерігача* [28, с. 44-46].

Для теорії перекладу некласична схема наукового дослідження типу II означає в першу чергу відхід від постулатів еквівалентності, в тому числі прийняття буквального та вільного перекладу поряд із семантично та стилістично точним відтворенням оригіналу, характерним для класики. У плані історичної еволюції перекладознавства виникає герменевтика перекладу, а також розвиваються феноменологічні та деконструктивістські погляди на переклад. На базі некласичної парадигми здійснюється моделювання процесу перекладу, насамперед художнього та поетичного, в залежності від методу його виконання. Взаємозв'язок між результатом перекладу, обґрунтуванням перекладацьких рішень та перекладацьким методом знаходить своє відображення в багатьох новітніх роботах з теорії перекладу [119; 54; 204]. Саме він стає прикладом другого типу некласичної наукової раціональності в теорії перекладу.

Наведений детермінативний зв'язок між перекладацьким рішенням, перекладацьким продуктом та методом перекладу зумовлює інший приклад застосування типу II в перекладознавстві: оцінка якості перекладу. Критерії оцінювання перекладацького результату, а також ступеня сформованості окремих компетенцій перекладача варіюються в залежності від типу перекладу, виду перекладу, жанру перекладного тексту, допоміжних засобів, доступних для перекладача, умов виконання перекладу, й навіть виконавця (людина/машина) [288; 305; 313, S. 277-284; 335; 146, с. 169-174; 86; 102].

Як ми вже згадували, провідну роль у некласичній схемі наукового пізнання відіграє система відліку спостерігача. З цього випливає необхідність чітко прописаних критеріїв оцінки якості перекладу для кожного випадку перекладацької діяльності, тобто здійснюється оцінка об'єкта з урахуванням засобів його дослідження (точки відліку).

Наведемо приклади порівняльно-перекладацького аналізу некласичного типу на матеріалі німецькомовного тексту жанру «проповідь» [ВТ №3 – Додаток С] та його множинних перекладів українською мовою, виконаних студентами магістратури Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка [ЦТ №3, варіант 1.1 – Додаток С].

1. (ВТ №3) *«Petrus […] lief zum Grab» (Lk 24,12). Welche Gedanken schwirrten während dieses Laufes durch den Kopf und das Herz des Petrus? Das Evangelium sagt uns, dass die Elf – darunter auch Petrus – dem Zeugnis der Frauen, ihrer österlichen Botschaft nicht geglaubt hatten. Ja, «die Apostel hielten das alles für Geschwätz» (V. 11).*	1.1. (ЦТ №3) *«Петро біг до гробниці». Які саме думки витали в цей час в його голові та серці? Євангеліє говорить нам, що одинадцятеро, а серед них і Петро, не повірили свідченням жінок, пасхальній звістці, яку вони принесли. Так, «апостоли прийняли це все за просту балаканину».*
Auch die Frauen, die frühmorgens hinausgegangen waren, um ein Werk der Barmherzigkeit zu verrichten und die Salben zum Grab zu bringen, hatten dieselbe Erfahrung gemacht. Sie «erschraken und blickten zu Boden», waren aber bestürzt, als sie die Worte der Engel hörten: «Was sucht ihr den Lebenden bei den Toten?» (V. 5).	*Також жінки, які вийшли рано-вранці, щоб здійснити обряд милосердя і принести мазі до гробниці, побачили те саме. Вони «злякались і дивились на землю», але були приголомшені, коли почули слова янгола: «Чому ви шукаєте живого серед мертвих?»*

Для того, щоб адекватно оцінити перекладацький продукт, представлений у варіанті 1.1, необхідно з'ясувати мету виконання перекладу. В даному випадку переклад тексту було запропоновано студентам у межах самостійної роботи з дисципліни «Жанрові теорії перекладу». Тому, з одного боку, текст перекладався з навчально-тренувальною метою, з іншого боку, перевірялись не тільки мовна, а й жанрово-стилістична та дискурсивна компетенції студентів.

Враховуючи наведені передумови, оберемо конкретну *точку відліку* для оцінки якості перекладу. З цією метою скористаємося матрицею оцінювання письмового перекладу, запропонованою проф. Л.М. Черноватим у підручнику «Методика викладання перекладу як спеціальності» [230, С. 228].

Параметри комплексного оцінювання якості письмового перекладу, висунуті та адаптовані на базі критеріїв, розроблених, зокрема в роботі Н.Н. Гавриленко [40], містять такі пункти: 1) стратегія, обрана для перекладу, та її відповідність цільовому тексту; 2) ступінь смислової еквівалентності ВТ і ЦТ, тобто ступінь їхньої відповідності з погляду смислу; 3) ступінь функціональної еквівалентності ВТ і ЦТ, тобто ступінь їхньої відповідності з погляду функцій; 4) ступінь інтенціонально-афективної еквівалентності ВТ і ЦТ як ступінь їхньої відповідності з погляду інтенції автора ВТ та сприйняття адресатом ЦТ, інакше кажучи, ступінь адекватності передачі інтенції автора ВТ у ЦТ з урахуванням розбіжностей соціокультурних та предметних потенціалів автора ВТ і адресата ЦТ; 5) ступінь відповідності мовного оформлення ЦТ нормам цільової мови; 6) ступінь коректності використаної термінології; 7) ступінь відповідності ЦТ дискурсивним та жанровим характеристикам ВТ; 8) ступінь обґрунтованості використаних способів перекладу; 9) ступінь відповідності обраної стратегії перекладу характеру ВТ і комунікативній ситуації (очікуванням адресатів); 10) ступінь відповідності ЦТ вимогам замовника [230, с. 235].

Слід зазначити, що серед можливих стратегій перекладу (1) згадуються: а) послівний переклад, тобто збереження синтаксичної структури речень ВТ; б) смисловий переклад, під яким мається на увазі передача смислу ВТ при одночасній відсутності синтаксичного паралелізму між ВТ та ЦТ; в) комбінована стратегія з елементами як послівного, так і смислового перекладу [там само].

Отже, порівнюючи оригінал релігійного тексту соціально-психологічного дискурсу (1) та його варіант перекладу (1.1), можна встановити, що перекладач у цілому послуговується комбінованою стратегією перекладу наведеного уривку. Так, у першому, третьому й четвертому реченнях застосовується стратегія послівного перекладу з максимально можливим синтаксичним і лексичним

паралелізмом між двома мовами: 1) «*Petrus […] lief zum Grab» – «Петро біг до гробниці»*; 3) *Das Evangelium sagt uns, dass die Elf – darunter auch Petrus – dem Zeugnis der Frauen, ihrer österlichen Botschaft nicht geglaubt hatten – Євангеліє говорить нам, що одинадцятеро, а серед них і Петро, не повірили свідченням жінок, їх пасхальній звістці;* 4) *Ja, «die Apostel hielten das alles für Geschwätz» – Так, «апостоли прийняли це все за просту балаканину»*. У частинах другого та п'ятого речень використовується смисловий переклад: 2) *Welche Gedanken schwirrten* ***während dieses Laufes*** *durch den Kopf und das Herz des Petrus?– Які* ***саме*** *думки* ***витали в цей час*** *в його голові та серці?* 5) *Auch die Frauen, …* ***hatten dieselbe Erfahrung gemacht****. – Також жінки…* ***побачили те саме.***

Першу частину шостого речення відтворено через послівний переклад: 6) *Sie «erschraken und blickten zu Boden», waren aber bestürzt, als sie die Worte der Engel hörten… – Вони «злякались і дивились на землю», однак були приголомшені, коли почули слова янгола*. У другій частині одного й того самого речення ключове питання передається за допомогою смислової еквівалентності: *«****Was*** *sucht ihr den Lebenden bei den Toten?» – «****Чому*** *ви шукаєте живого серед мертвих?»*

На підставі порівняльно-перекладацького аналізу робимо висновок, що комбінована стратегія (критерій 1), обрана для перекладу згаданого уривку, в цілому відповідає цільовому тексту. Аналізуючи досягнення смислової еквівалентності між оригіналом і його перекладом (критерій 2), можемо констатувати її досягнення на рівні всіх наведених речень.

З огляду на функціональну еквівалентність вихідного та цільового тексту (критерій 3), доцільно зробити декілька зауважень. Зважаючи на мету й завдання перекладу, слід звернути увагу на відтворення біблійних цитат у варіанті перекладу 2.1. Як бачимо, у першому реченні відсутнє посилання на біблійну книгу (Lk – Євангеліє від Луки), а також на главу та стих (Lk 24,12), які цитуються в оригіналі. Таку саму ситуацію фіксуємо в четвертому (V. 11) та шостому реченнях (V. 5) транслята.

Оскільки ми маємо справу з перекладом релігійного тексту, необхідно дотримуватись вимог до релігійного перекладу, які полягають в обов'язковому

відтворенні посилання на авторитетні джерела в оригіналі. Такі посилання формують жанрову специфіку релігійного тексту й одночасно виступають носієм функції оригіналу – звернення (апелювання) до емоційного світу віруючих. Тому робимо висновок про неповну функціональну еквівалентність з оригіналом у першому, четвертому та шостому реченнях перекладу.

Що стосується передачі інтенції автора ВТ у ЦТ з урахуванням розбіжностей соціокультурних та предметних потенціалів автора ВТ і адресатів ЦТ (критерій 4), можемо констатувати, що намір автора не повністю зреалізовано у першому, четвертому та шостому реченнях перекладного тексту, оскільки не дотримується жанрово-дискурсивний принцип відтворення цитат оригіналу. Згадане правило полягає в пошуку офіційних відповідників для наведених біблійних цитат мовою перекладу. Це означає, що виконавець мав скористатись одним з опублікованих перекладів Біблії українською мовою, наприклад, перекладом митрополита Івана Огієнка [476; 477], або перекладом Івана Хоменка [456], знайшовши там відповідні рядки (стихи) українською мовою.

Як бачимо, у варіанті перекладу 1.1. перекладач послуговується власним відтворенням цитат авторитетного джерела, тим самим порушуючи інтенцію автора та очікування адресатів.

У плані мовного оформлення ЦТ (критерій 5) можна сказати, що переклад у цілому відповідає нормам цільової мови. Відтворення використаної термінології (критерій 6) також не викликає заперечень, оскільки уривок не містить вузькофахових богословських термінів, а за стилем належить до літературного стилю загальнонаціональної мови.

З огляду на ступінь відповідності ЦТ дискурсивним та жанровим характеристикам релігійного тексту (критерій 8), можемо зробити такі самі зауваження, що і для критеріїв 3 та 4 (відсутність посилань на біблійні джерела та некоректність відтворення біблійних цитат у тексті перекладу).

Розглядаючи ступінь обґрунтованості використаних способів та прийомів перекладу (критерій 9), вважаємо більшість прийнятих перекладацьких рішень цілком обґрунтованими, оскільки половина випадків практично не викликає

мовних труднощів перекладу (див. послівний переклад речень 1, 3, 4). Перекладацькі трансформації в інших випадках застосовуються, на наш погляд, цілком коректно (див. вище трансформацію генералізації в реченні 2 та семантичний парафраз як зміну способу опису позамовної ситуації в реченні 5).

Наступним критерієм оцінювання якості перекладу (критерій 10), згідно з обраною матрицею, виступає ступінь відповідності стратегії перекладу характерові оригіналу та комунікативній ситуації, в якій переклад буде використовуватись. Повертаючись до інших критеріїв якості досліджуваного перекладу, слід констатувати його часткову невідповідність характеру ВТ, а також очікуванням адресатів саме з функціонально-комунікативного погляду. Хоча в аспекті семантичної та смислової евівалентності переклад не викликає сумнівів, прагматичні порушення у відтворенні цитат і посилань не дозволяють оцінити наведений варіант на «відмінно».

Аналіз перекладу за останнім критерієм оцінювання, а саме – ступенем відповідності вимогам замовника (критерій 11), практично повторює висновки попереднього пункту. Оскільки замовником перекладу виступає в даному випадку вищий навчальний заклад (університет), де в межах навчального процесу перевіряються не тільки мовна, а й жанрова та дискурсивна компетенції студентів, слід констатувати неповну відповідність транслята вимогам замовника. Таким чином, на матеріалі наведеного уривку та варіанта його перекладу робимо висновок про високий рівень мовної компетенції, але недостатньо сформовану жанрову й дискурсивну компетенцію студентів у перекладі релігійних текстів.

За комплексними параметрами оцінювання переклад задовольняє вимогам відповідності обраній стратегії перекладу ВТ, смислової еквівалентності, мовного оформлення, обґрунтованості прийомів перекладу та використаної термінології. Утім, транслят 1.1. не повністю відповідає ВТ з огляду на функціональну, жанрово-стилістичну та інтенціонально-афективну еквівалентності, а також за ступенем відповідності комунікативній ситуації та вимогам замовника (критерії 3, 4, 8, 10, 11).

Продемонструємо інший варіант перекладу згаданого уривку релігійного тексту, який за обраною матрицею оцінювання може претендувати на високу кількість балів [ЦТ №3, варіант 1.2 – Додаток С]:

1. (ВТ №3) «*Petrus […] lief zum Grab» (Lk 24,12). Welche Gedanken schwirrten während dieses Laufes durch den Kopf und das Herz des Petrus? Das Evangelium sagt uns, dass die Elf – darunter auch Petrus – dem Zeugnis der Frauen, ihrer österlichen Botschaft nicht geglaubt hatten. Ja, «die Apostel hielten das alles für Geschwätz» (V. 11).*	1.2. (ЦТ №3) *«Петро [...] до гробу побіг» (Лк. 24: 12). Які ж думки вирували, поки Петро біг, у його голові та серці? У Євангелії сказано, що одинадцять апостолів, серед них і Петро, не повірили свідченню жінок, тобто у їх вість про воскресіння. «Та слова їхні здалися їм вигадкою» (там само, 11).*
Auch die Frauen, die frühmorgens hinausgegangen waren, um ein Werk der Barmherzigkeit zu verrichten und die Salben zum Grab zu bringen, hatten dieselbe Erfahrung gemacht. Sie «erschraken und blickten zu Boden», waren aber bestürzt, als sie die Worte der Engel hörten: «Was sucht ihr den Lebenden bei den Toten?» (V. 5)	*Це ж диво пережили і жінки, які пішли рано-вранці виявити своє милосердя і принести пахощі до гробу. Тоді «налякались вони й посхиляли обличчя додолу», приголомшені словами ангелів: «Чого ви шукаєте Живого між мертвими?» (там само, 5).*

На підставі наведеного варіанта перекладу 1.2. можна побачити усунення недоліків у порівнянні з перекладом 1.1. По-перше, транслят відповідає вимогам функціональної та інтенціонально-афективної еквівалентності, оскільки перекладач здійснює коректні посилання на біблійні джерела, використовуючи загальноприйняті скорочення мовою перекладу: *Lk 24,12 – Лк. 24: 12.*

По-друге, під час відтворення біблійних цитат виконавець скористався українським перекладом Біблії митрополита Івана Огієнка, що свідчить про знання жанрових засад релігійного перекладу: *«Петро [...] до гробу побіг»;*

«Та слова їхні здалися їм вигадкою»; «налякались вони й посхиляли обличчя додолу»; «Чого ви шукаєте Живого між мертвими?».

Єдиною зауважою до виконаного перекладу можна вважати невмотивоване вживання посилання «там само»: *(V. 11) – (там само, 11); (V. 5) – (там само, 5).* Назване посилання стилістично не відповідає типу релігійного тексту, оскільки використовується переважно під час посилань у текстах наукового стилю. В оригіналі ми спостерігаємо скорочення, не типове для релігійних текстів мовою перекладу: V.5, що означає *Vers 5* (стих 5). З нашого погляду, на місці згаданих скорочень оригіналу в перекладі слід було б навести повне посилання на біблійну книгу, номер глави та номер стиха: *Лк. 24: 5.*

Отже, на матеріалі аналізу релігійного тексту соціально-психологічного дискурсу за матрицею оцінювання Л.М. Черноватого можна зробити висновок про відносність оцінки об'єкта дослідження. Так, якщо ми будемо оцінювати варіант перекладу 1.1. за іншою матрицею, наприклад, за критеріями п'яти рівнів еквівалентності В.Н. Комісарова (див. вище), ми встановимо повну відповідність транслята п'ятому рівню еквівалентності.

Інакше кажучи, переклад 1.1. за критеріями В.Н. Комісарова зберігатиме високий ступінь синтаксичного й лексичного паралелізму, указання на позамовну ситуацію, а також спосіб опису позамовної ситуації. Лише мета комунікації буде досягнута не повністю, оскільки відсутні посилання на авторитетні джерела в релігійній промові. Утім, якщо припустити, що переклад 1.1. є усною стенограмою промови адресанта (папи Римського Франциска), то зауваження до перекладу усуваються автоматично, так само, якщо встановити метою перекладу лише перевірку мовної компетенції студентів.

Таким чином, відносність наукової істини під час зміни інструмента дослідження (некласичний тип наукової раціональності ІІ) може бути продемонстрована в теорії перекладу на прикладі оцінки якості транслята за різними критеріями.

2.3.3. Постнекласичний тип наукового пізнання

Розглянемо останній тип наукової раціональності, який асоціюється з четвертою глобальною революцією пізнання і знаменує собою зародження постнекласичної науки, що триває по сьогоднішній день. Як зауважує академік В.С.Стьопін, перехід від класичного до некласичного, а згодом і до постнекласичного типу наукового дослідження був зумовлений кризою настанов класичного раціоналізму, розумінням факту зануреності суб'єкта пізнання до навколишньої дійсності, а також залежності спостерігача від соціальних обставин, що детермінують установки, ціннісні й цільові орієнтації наукових розвідок [209, с. 320]. Останні радикальні зміни у філософії науки відбуваються, на думку вченого, наприкінці XX – на початку XXI століття.

У цей період на зміну дисциплінарно організованій науці висуваються міждисциплінарні проблемно спрямовані форми дослідницької діяльності – комплексні програми наукових досліджень. Відбувається так зване зрощення фундаментальних та прикладних знань різних наук, їхніх принципів, методів і наукових уявлень. Можна зробити висновок, що науки стають взаємозалежними, утворюючи фрагменти цілісної загальнонаукової картини світу. Коло об'єктів міждисциплінарних досліджень, відповідно до концепції В.С.Стьопіна, охоплює не лише системи, здатні до самоорганізації, а й більш складний тип конструкцій, який належить до *систем, що історично розвиваються*.

Специфіка взаємодії суб'єкта пізнання з такими об'єктами, на відміну від попередньої зовнішньо-дистанційної ролі спостерігача (типи наукової раціональності I, II), полягає у включенні людини до самої системи з можливістю зміни її (системи) вірогідних станів [там само, с. 322; 27, с. 64]. Залучення активного суб'єкта до тріади відношень «суб'єкт – засоби – об'єкт розвідки», а також значне ускладнення об'єктів дослідження приводить до зміни уявлень про методи наукової роботи. В основі синтезованого методу знаходяться ідеї еволюції та універсального історизму.

Так, історичний розвиток системного об'єкта, варіабельність його поведінки вимагають особливого способу для його опису та прогнозування ймовірнісних

станів буття і становлення системи. Тому дослідник стикається з проблемою вибору деякої лінії розвитку із сукупності можливих шляхів еволюції системи, а також з необхідністю побудови прогностичних сценаріїв розвитку системи в точках біфуркації. Згадана емпірична стратегія успішно реалізується в новітніх дослідженнях у галузі лінгвістичної синергетики, зокрема, діахронічної лінгвосинергетики, де мова виступає як надскладна система історичного розвитку, що еволюціонує за принципами синергетики [62; 63, с. 87-115; 61; 59].

На думку В.С. Стьопіна, постнекласичний тип наукового пізнання розглядається в контексті соціальних умов буття науки та *соціальних наслідків* застосування результатів наукових досліджень. Наукова раціональність постнекласичного зразка становить особливу частину життя суспільства, яка визначається на кожному етапі свого розвитку загальним станом культури даної історичної епохи, її ціннісними орієнтаціями та світоглядними настановами [209, с. 325]. У межах третього типу наукової раціональності у тріаді категорій «суб'єкт– засоби/методи/процедури пізнання – об'єкт», на відміну від першого та другого типів, враховуються не тільки отримані знання про об'єкт як такий (тип I), та/або співвіднесеність цих знань з інструментами дослідження об'єкта (тип II), а й їхні відношення до суб'єкта – ініціатора та виконавця розвідки. Крім того, поведінка суб'єкта під час виконання дослідження корелює з ціннісно-цільовими структурами науки й суспільства.

У цьому зв'язку В.Г. Буданов підкреслює, що відповідь на запитання про принцип дії об'єкта дослідження залежить від трьох складників: 1) властивостей об'єкта; 2) способу постановки запитання (точки відліку); 3) можливостей розуміння суб'єкта, який запитує (психологічні, професійні, соціальні фактори) [28, с. 47]. Розглянемо схему відношень між суб'єктом, засобами та об'єктом наукової розвідки відповідно до постнекласичного зразка наукової раціональності (тип III – див. Схему 15 нижче). Як бачимо, три філософські категорії суб'єкта, об'єкта й засобів дослідження утворюють одну систему (С-З-О) взаємозумовлених факторів здійснення наукового експерименту на засадах постнекласичної наукової раціональності.

Схема 15. Постнекласичний тип наукової раціональності за В.С. Стьопіним

У схематичній формі експлікуються зв'язки факторів наукового пізнання за двома напрямакми: 1) зв'язок між внутрішньонауковими та загальносоціальними цінностями й цілями; 2) зв'язок між наведеними цінностями й цілями та власне системою проведення дослідження (С-З-О).

Реалізацію постнекласичного підходу в перекладознавстві можна продемонструвати на матеріалі перекладу спеціальних текстів, користуючись загальними принципами здійснення міжкультурної фахової комунікації. Як ми вже згадували вище, постнекласичний тип наукової раціональності, окрім системи взаємопов'язаних категорій суб'єкта, засобів і об'єкта досліджень у контексті загальнонаукових та загальносоціальних цінностей, враховує *соціальні наслідки* застосування результатів розвідок. Фактор соціальних наслідків безпосередньо корелює з одним із критеріїв розмежування художніх та спеціальних текстів, запропонованих В. Коллером у перекладознавчій типології жанрів тексту. Цей критерій отримує назву *soziale Sanktion/praktische Folgen* (укр. *соціальні санкції/практичні наслідки*) й означає результат участі перекладача та реципієнта у фаховій комунікації [318, S. 274].

Автор типології підкреслює, що на відміну від естетичної міжкультурної комунікації, яка в переважній більшості випадків не становить небезпеки для суспільства, хибний, розпливчастий або неповний переклад фахового тексту

може викликати відчутні негативні (а інколи й фатальні) наслідки для адресатів перекладу [там само, S. 276]. Думку В. Коллера розділяє німецький теоретик спеціального перекладу Г.-Р. Флук (H.-R. Fluck), встановлюючи кореляцію між критерієм соціальних санкцій/практичних наслідків і поняттям інваріантності змісту в перекладі спеціальних текстів: *Begeht der technische Übersetzer Fehler, können dadurch erhebliche Kosten oder Konsequenzen hervorgerufen werden. Daher ist das Prinzip der inhaltlichen Invarianz bei der Fachübersetzung unbedingt zu befolgen* (укр. *Якщо перекладач спеціальних текстів припуститься помилки, через неї можуть виникнути значні витрати або наслідки. Тому необхідно обов'язково дотримуватись принципу інваріантності змісту під час спеціального перекладу*) [278, S. 216]. З цього випливає подальший критерій розподілу спеціальних і художніх текстів: можливість та необхідність внесення змін до тексту перекладу з метою «виправлення» змісту оригіналу.

Як відомо, традиційну вимогу до перекладу спеціальних текстів становить передача змісту, що охоплює не тільки відтворення змістового інваріанта оригіналу, а й мовно-стилістичну адекватність ВТ і ЦТ. Серед універсалій спеціального перекладу Г.-Р. Флук наводить критерії фаховості, однозначності, чіткості, ефективності та економії [там само, S. 221]. Утім, у практиці спеціального перекладу нерідко виникають прецеденти, коли перекладач змушений корегувати вихідний текст у трансляті, оскільки зміст оригіналу є нелогічним, неповним або незрозумілим. У свою чергу, художні тексти становлять цілісні автономні утворення, які не залишають перекладачу опцій для виправлень, тому що такі додавання будуть суперечити авторському задуму. Принципова можливість внесення виправлень у транслят спеціального тексту на відміну від художнього перекладу зумовлюється кількома факторами.

По-перше, інформація у спеціальних текстах відноситься до фрагментів позамовної дійсності, обмежених відповідною фаховою областю. Зміст спеціального тексту діаметрально відрізняється від індивідуально-авторського фіктивного світу, який перекладач не має права виправляти в художньому перекладі. На думку Г.Штегера, «істина» (die „Wahrheit“) стану

справ, представленого у спеціальному тексті, не збігається з «істиною» стану справ, що висловлюється в розмовно-побутовому мовленні, та «істиною», висвітленою в художньому тексті [387, S. 289-319]. У контексті спеціального перекладу також не можна погодитися з висловленням К.Райс, яка стверджує: *Den Translator (als Translator) interessieren weder objektive Realität noch Wahrheitswerte* (укр. *Перекладача (як перекладача) не цікавлять ані об'єктивна реальність, ані значення істинності*) [362, S. 26]. Наведена теза не «спрацьовує» для спеціального перекладу, оскільки під час перекладу спеціальних текстів фактори об'єктивної реальності, істинні значення й технічні величини, представлені у вихідних текстах, просуваються на перший план, формуючи інваріант перекладу. Тому сама мета фахової комунікації, в тому числі міжкультурної, що полягає у передачі інформативного змісту про позамовний фрагмент дійсності, визначає можливість адаптації оригіналу до потреб адресатів.

По-друге, критерій соціальних санкцій/практичних наслідків для певних жанрів тексту (наприклад, інструкцій з експлуатації, юридичних документів, сертифікатів безпеки матеріалу) детермінує необхідність виправлення вихідного тексту в перекладі за умови його очевидної некоректності. З огляду на постнекласичний тип наукової раціональності «виправлення» оригіналу в спеціальному перекладі можуть слугувати прикладом участі суб'єкта у постнекласичній системі наукового пізнання: (С-З-О).

Продемонструємо такі зміни на матеріалі оригіналу науково-технічного тексту з аграрної економіки, його авторизованого перекладу, а також множинних транслятів українською мовою, виконаних студентами Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (див. нижче) [511, S. 139; 507, с. 139, див. також ВТ № 4 і ЦТ №4 – варіант 1.0, Додаток С]:

В авторизованому варіанті перекладу наведеного фрагмента 1.0 спостерігаємо відсутність структурно-семантичного паралелізму з текстом оригіналу, що виявляється у двох напрямках. З одного боку, в перекладі випущена частина складнопідрядного речення вихідного тексту – підрядне означальне *das auf der Absorberfläche angeordnet ist (яка розташована на абсорбуючій поверхні)*.

1. (ВТ №4) *Solarthermie – Sie produziert aus Sonnenenergie Warmwasser. Die einfachste Form der Sonnenenergienutzung ist die Absorbertechnik.*	1.0. (ЦТ №4) *Сонячна теплова енергія є джерелом теплої води. Найпростішою формою використання сонячної енергії є поглинальний метод.*
Die auf die dunklen Absorberflächen auftreffenden Sonnenstrahlen nehmen die Energie auf (absorbieren sie) und geben sie an ein flüssigkeitsführendes Rohrsystem ab, das auf der Absorberflache angeordnet ist.	***Сонячні промені потрапляють на темні абсорбуючі поверхні, які приймають енергію та віддають її системі труб з циркулюючою рідиною.***
Die Anwärmung des flüssigen Mediums ist hier begrenzt.	*В такій системі можливість нагрівання рідини до певної температури обмежена.*

Згадана трансформація не впливає на основний зміст первинної пропозиції, однак втрачається певна частина інформації про предмет повідомлення, тобто додаткові характеристики поглинальної системи використання сонячної енергії (дані про локальне розташування труб).

З іншого боку, в перекладі можна помітити синтаксичну трансформацію третього речення оригіналу, яку здійснено шляхом заміни синтаксичних ролей через додавання підрядного означального, відсутнього в тексті-джерелі.

Так, у вихідному тексті спостерігаємо складнопідрядне речення з поширеним атрибутом *die auf die dunklen Absorberflächen auftreffenden Sonnenstrahlen (сонячні промені, які потрапляють на темні абсорбуючі поверхні)*, однорідними присудками *aufnehmen (приймати, абсорбувати), abgeben (віддавати)* та вже згаданим підрядним означальним *das auf der Absorberfläche angeordnet ist*. Функцію підмета в оригіналі виконує іменник *die Sonnenstrahlen (сонячні промені)* у складі конструкції поширеного атрибута. Відповідно, присудки *aufnehmen, abgeben* відносяться до названого підмета.

Утім, у перекладі бачимо інше розташування головних членів речення: поширений атрибут відтворюється через просте речення *сонячні промені потрапляють на темні абсорбуючі поверхні*. Крім того, однорідні присудки первинної пропозиції *приймати, віддавати* входять до складу підрядного означального, відсутнього в оригіналі, й відносяться до іншого члена речення у трансляті – додатка *(темні абсорбуючі) поверхні.* Як вже було сказано, первинне підрядне означальне оригіналу в перекладі вилучене.

Порівнюючи зміст аналізованого речення у вихідному тексті й трансляті, можна встановити відхилення від первинної пропозиції оригіналу на рівні змістово-фактуальної інформації (фрагмента позамовної дійсності). Інакше кажучи, у цільовому тексті втрачено інваріант перекладу для спеціального тексту – передача змісту повідомлення. Утім, рішення авторизованого перекладача вважаємо цілком виправданим, оскільки виконавець орієнтувався не на структурно-семантичний паралелізм перекладу з наведеним висловленням оригіналу, а на фактори мети комунікації, ідентифікації позамовної ситуації та опису даної ситуації. Для підтвердження даної тези спробуємо відтворити згадане речення українською мовою без застосування синтаксичних трансформацій:

1. *Die auf die dunklen Absorberflächen auftreffenden Sonnenstrahlen nehmen die Energie auf (absorbieren sie) und geben sie an ein flüssigkeitsführendes Rohrsystem ab, das auf der Absorberflache angeordnet ist.*	1*[3] *Сонячні промені, які потрапляють на темні абсорбуючі поверхні, приймають (абсорбують) енергію та віддають її до системи труб з циркулюючою рідиною, яка розташована на абсорбуючій поверхні.*

Наведений гіпотетичний переклад фрагмента (1*) демонструє високий ступінь синтаксичного та семантичного паралелізму з оригіналом, характерний для п’ятого типу еквівалентності В.Н.Комісарова. Утім, на рівні позамовної ситуації можна побачити відсутність логіки в орігіналі, яка виражається

[3] Гіпотетичний переклад п’ятого типу еквівалентності з високим ступенем синтаксичного і семантичного паралелізму

в хибному причинно-наслідковому зв’язку пропозиції: *die Sonnenstrahlen nehmen die Energie auf und geben sie an ein <…> Rohrsystem ab (сонячні промені абсорбують енергію та передають її до системи труб)*.

Оскільки йдеться про поглинальний метод використання сонячної енергії через абсорбуючі поверхні, зрозуміло, що сонячні промені *не можуть абсорбувати енергію* та *напряму передавати* її до системи труб. Цей процес здіснюється за допомогою поглинальних поверхонь, які й виконують функції абсорбції енергії з сонячних променів та її подальшої передачі до труб для нагрівання рідини. Очевидно, перекладач встановив некоректність опису пропозиції у ВТ, що призвело до необхідності виправлення оригіналу в перекладі.

Розглянемо приклади відтворення наведеного висловлення у транслятах, виконаних студентами-магістрами (див. 1.1):

1. (ВТ №4) *Solarthermie – Sie produziert aus Sonnenenergie Warmwasser. Die einfachste Form der Sonnenenergienutzung ist die Absorbertechnik.*	1.1. (ЦТ №4) *Геліотермальна енергетика – отримання теплої води за допомогою енергії сонця. Найпростішою формою використання сонячної енергії є техніка абсорбування.*
Die auf die dunklen Absorberflächen auftreffenden Sonnenstrahlen nehmen die Energie auf (absorbieren sie) und geben sie an ein flüssigkeitsführendes Rohrsystem ab, das auf der Absorberflache angeordnet ist.	***Сонячні промені потрапляють на темні абсорбуючі поверхні, які вбирають енергію (абсорбують) і передають її на систему труб, по яких тече рідина. Ця система з’єднана з абсорбуючими поверхнями.***
Die Anwärmung des flüssigen Mediums ist hier begrenzt.	*Нагрівання рідкої речовини є обмеженим.*

Як бачимо, у варіанті перекладу 1.1 подібно до авторизованого перекладу 1.0 відбувається виправлення первинної пропозиції. Перекладач так само використовує підрядне означальне, відсутнє в оригіналі (*які вбирають енергію*

і передають її на систему труб), що відноситься до непрямого додатка *абсорбуючі поверхні*, змінюючи предикативну групу вихідного тексту в трансляті. Отже, якщо в оригіналі однорідні присудки *aufnehmen, abgeben* відносились до підмета *die Sonnenstrahlen*, то в перекладі вони входять до складу новоствореного підрядного означального, а функцію присудка у трансляті виконує трансформований дієприкметник із поширеного атрибута вихідного тексту: *auftreffend – потрапляють.*

Отже, робимо висновок, що виконавець перекладу 1.1 прагнув досягти мети комунікації (*пояснення принципу роботи поглинального методу в геліотермальній енергетиці*), а також ідентифікації позамовної ситуації в оригіналі й трансляті за рахунок виправлення хибних причинно-наслідкових зв'язків у ВТ. На нашу думку, перекладач відтворив домінанту перекладу фрагмента за третім типом еквівалентності В.Н. Комісарова (збереження в перекладі мети комунікації, спільності позамовної ситуації та способу її опису) [див. 122, с. 57-61].

Наведемо інший варіант відтворення аналізованої пропозиції ВТ (1.2):

1. Solarthermie – Sie produziert aus Sonnenenergie Warmwasser. Die einfachste Form der Sonnenenergienutzung ist die Absorbertechnik.	*1.2. (ЦТ №4) Геліотермія*[4]: під час цього процесу відбувається нагрівання води сонячною енергією. Найпростіший прилад, що використовує сонячну енергію – абсорбер.*
Die auf die dunklen Absorberflächen auftreffenden Sonnenstrahlen nehmen die Energie auf (absorbieren sie) und geben sie an ein flüssigkeitsführendes Rohrsystem ab, das auf der Absorberflache angeordnet ist.	***Темна поверхня абсорбера накопичує (абсорбує) енергію сонячних променів, що потрапляють на неї, та віддає цю енергію розташованому під поверхнею трубопроводу, у якому тече рідина.***

[4] Хибний переклад термінологічної одиниці Solarthermie за аналогією з терміном Geothermie – геотермія

Die Anwärmung des flüssigen Mediums ist hier begrenzt.	*Рідину всередині, що діє як посередник, можна нагрівати тільки до певної температури*

У представленому варіанті перекладу 1.2 знову спостерігаємо виправлення первинної пропозиції оригіналу (речення 3), яке перекладач здійснює шляхом смислового перекладу. Відбувається заміна синтаксичних ролей через трансформацію головних частин речення: функцію підмета виконує іменник *поверхня*, що в оригіналі входить до складу поширеного атрибута, а іменник *промені,* який становить у вихідному тексті частину предикативної групи *поширений атрибут+підмет+присудок,* у трансляті стає непрямим додатком.

Отже, наведений варіант перекладу 1.2 відрізняється від варіанта 1.1 лише за синтаксичними ролями, в той час, як семантичні ролі залишаються однаковими. Відповідно, можна констатувати збіг виправленої пропозиції фрагмента ВТ (1) у варіантах перекладу 1.1 та 1.2.

Підтвердимо дану тезу, порівнявши обидва варіанти в таблиці:

варіанти перекладу	варіант 1.1	варіант 1.2
синтаксичні ролі у реченні	*сонячні промені*	*сонячних променів*
	підмет	**непрямий додаток** у родовому відмінку
	темні абсорбуючі поверхні	*темна поверхня абсорбера*
	непрямий додаток у знахідному відмінку	**підмет**
семантичні ролі у реченні	*сонячні промені*	*сонячних променів*
	пацієнс	**пацієнс**
	темні абсорбуючі поверхні	*темна поверхня абсорбера*
	агенс	**агенс**

Табл. 4. Розподіл синтаксичних та семантичних ролей у «виправленому» перекладі (варіанти 1.1, 1.2) фрагмента (1) ВТ №4

Як видно з Таблиці 4, семантичні ролі в обох варіантах перекладу збігаються, має місце лише різний синтаксичний спосіб опису однієї й такої самої позамовної ситуації. Відповідно до наведених варіантів, зміст «виправленої» пропозиції оригіналу можна сформулювати так: *сонячні промені потрапляють на поверхню абсорбера. Поверхня <агенс> абсорбує енергію сонячних променів <пацієнс> та передає її до системи труб. У системі труб циркулює рідина. Вона нагрівається за допомогою абсорбованої енергії сонця.*

Слід зазначити, що більшість студентів-перекладачів вдались до виправлення тексту оригіналу в перекладі, оскільки «відчули» нелогічність первинної пропозиції. У цьому зв'язку наведемо ще кілька прикладів відтворення хибної інформації вихідного тексту в транслятах:

1. *Die auf die dunklen Absorberflächen auftreffenden Sonnenstrahlen nehmen die Energie auf (absorbieren sie) und geben sie an ein flüssigkeitsführendes Rohrsystem ab, das auf der Absorberflache angeordnet ist.*	1.3. (ЦТ №4) *Темна поглинаюча* ***поверхня всмоктує*** *енергію, яка потрапляє від сонячних променів,* ***абсорбує*** *її і* ***передає*** *до системи труб, у якій циркулює рідина.*

У варіанті перекладу 1.3 так само, як і в попередніх варіантах, спостерігаємо зміну семантичної ролі носія дії з пасивної (пацієнс) в оригіналі на активну (агенс) у перекладі: *<…> поверхня всмоктує <…>, абсорбує і передає <енергію>*. Розглянемо ще один приклад:

1. *Die auf die dunklen Absorberflächen auftreffenden Sonnenstrahlen nehmen die Energie auf (absorbieren sie) und geben sie an ein flüssigkeitsführendes Rohrsystem ab, das auf der Absorberflache angeordnet ist.*	1.4. (ЦТ №4) *Темні* ***поверхні поглинають (абсорбують)*** *енергію сонячних променів й* ***віддають*** *її до системи труб, де циркулює рідина.*

Наведений варіант перекладу 1.4. практично повторює зміну семантичних ролей, яка відбувається в перекладацьких версіях 1.1, 1.2, 1.3, а також в авторизованому перекладі: *поверхні поглинають й <…> віддають <енергію>*.

Утім, не всі виконавці здійснювали виправлення первинної пропозиції в перекладі, про що свідчать такі варіанти:

1. *Die auf die dunklen Absorberflächen auftreffenden Sonnenstrahlen nehmen die Energie auf (absorbieren sie) und geben sie an ein flüssigkeitsführendes Rohrsystem ab, das auf der Absorberflache angeordnet ist.*	1.5. (ЦТ №4) ***Сонячні промені**, що **потрапляють** на темну площину абсорберу, **несуть** в собі енергію **(яка абсорбується площиною)** та **передають** її до системи труб з циркулюючою рідиною. Ця система розміщена на площині абсорберу.*

Даний приклад 1.5 можна вважати проміжним варіантом транслята, порівняно з перекладацькими версіями 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, а також авторизованим перекладом. На нашу думку, виконавець лише частково виправляє первинну пропозицію, застосовуючи смисловий переклад: *сонячні промені несуть енергію, **яка абсорбується площиною**.* Однак інша частина перекладеного речення характеризується структурно-семантичним паралелізмом з оригіналом, що суперечить логіці позамовної ситуації: *сонячні промені **несуть** <…> енергію <…>та **передають** її до системи труб.*

Наведений варіант перекладу демонструє високий ступінь структурно-семантичної еквівалентності з оригіналом, але він недостатньо враховує фактори мети комунікації та позамовної ситуації, оскільки надає розпливчастий опис технології використання сонячної енергії. Інакше кажучи, частина домінантної інформації ВТ у даній перекладацькій версії втрачається.

Наведемо ще один приклад відтворення аналізованої пропозиції (1.6):

1. *Die auf die dunklen Absorberflächen auftreffenden Sonnenstrahlen nehmen die Energie auf (absorbieren sie) und geben sie an ein flüssigkeitsführendes Rohrsystem ab, das auf der*	1.6. (ЦТ №4) *Сонячні промені потрапляють на темну абсорбуючу поверхню, поглинають енергію та передають її до трубопровідної мережі з циркулюючою рідиною, яка*

Absorberflache angeordnet ist.	*сполучена з абсорбуючою поверхнею.**[5]

Варіант перекладу 1.6 відзначається найвищим ступенем структурно-семантичного паралелізму порівняно з попередніми варіантами транслятів. Водночас названа версія є найбільш віддаленою від позамовної ситуації, презентованої в оригіналі. Саме орієнтація перекладача на формальну структуру оригіналу без урахування специфіки позамовної ситуації зумовила відсутність виправлення первинної пропозиції за критерієм соціальних санкцій/практичних наслідків. Тому наведений варіант слід визнати неадекватним, тобто таким, що не відповідає факторам мети комунікації, ідентифікації позамовної ситуації та способу її опису у спеціальному перекладі.

Отже, проаналізувавши відтворення пропозиції ВТ з хибним причинно-наслідковим зв'язком у студентських перекладах, можна дійти висновку, що в чотирьох із шести випадків перекладачі вдались до виправлення інформації оригіналу. З огляду на критерій соціальних санкцій/практичних наслідків В. Коллера, який набуває особливої ваги у спеціальному перекладі, варіанти перекладу 1.1, 1.2, 1.3, 1.4 з «виправленою» пропозицією ми відносимо до адекватних перекладацьких рішень. Варіант 1.5 знаходиться на межі між правильним та хибним перекладацьким рішенням, оскільки частина необхідної інформації в перекладі втрачається. Зрештою, варіант 1.6, який формально відповідає п'ятому найвищому типу еквівалентності за В.Н. Комісаровим, не можна вважати адекватним перекладом, оскільки не встановлено логічний причинно-наслідковий зв'яок між явищами, презентованими в оригіналі.

Розглянемо розподіл синтаксичних і семантичних ролей у фрагменті ВТ та його авторизованому перекладі за допомогою таблиці (див. Табл. 5 нижче).

На підставі даних у Таблиці 5 можна встановити місце «виправлення» пропозиції ВТ у перекладі. Воно пов'язане зі зміною семантичних ролей для носія ключової інформації фрагмента оригіналу – іменника *Absorberflächen* .

[5] Хибний варіант студентського перекладу наведеного фрагмента

вид ролей у реченні	оригінал	авторизований переклад
синтаксичні ролі	*die <…> Sonnenstrahlen*	*сонячні промені*
	підмет	**підмет**
	<…> die dunklen Absorberflächen <…>	*<…> темні абсорбуючі поверхні, <…>*
	непрямий додаток знахідного відмінка у складі поширеного атрибута	**непрямий додаток знахідного відмінка**
семантичні ролі	*die <…> Sonnenstrahlen*	*сонячні промені*
	агенс	**агенс**
	<…> die dunklen Absorberflächen <…>	*<…> темні абсорбуючі поверхні, <…>*
	пацієнс	***агенс***

Таблиця 5. Розподіл синтаксичних та семантичних ролей у пропозиції фрагмента (1) ВТ №4 та його авторизованому перекладі (1.0)

Як бачимо, синтаксичні ролі для наведеного іменника в оригіналі й перекладі збігаються: кожен з них виступає у функції непрямого додатка. Утім, якщо у ВТ названий додаток лише входить до складу поширеного атрибута й не має відношення до предикативної групи (однорідних присудків), тобто виконує роль пацієнса, у перекладі непрямий додаток *абсорбуючі поверхні* бере на себе функцію активного носія дії – агенса, відсутню в оригіналі.

Для підтвердження коректності перекладацького рішення в авторизованому перекладі слід здійснити так звану «предикативну згортку» інформації, представленої в оригіналі, та «виправленої» інформації в перекладі до простіших синтаксичних структур. Якщо «розкласти» первинну пропозицію наведеного фрагмента ВТ, вона виглядатиме так: ***Die Sonnenstrahlen*** *treffen auf die dunklen Absorberflächen auf.* ***Die Sonnenstrahlen absorbieren die Energie****[6] *und geben sie an*

[6] Хибний причинно-наслідковий зв’язок у пропозиції вихідного тексту

ein Rohrsystem weiter. Das Rohrsystem enthält und transportiert (führt) Flüssigkeit. Das Rohrsystem ist auf der Absorberfläche angeordnet. Предикативна згортка дозволяє виявити хибний причинно-наслідковий зв'язок у ВТ, який призвів до необхідності виправлень в авторизованому перекладі – ***die Sonnenstrahlen absorbieren die Energie*** *(сонячні промені абсорбують енергію)*.

Згортка пропозиційної інформації в авторизованому перекладі матиме такий вигляд: *сонячні промені потрапляють на темні абсорбуючі поверхні. Поверхні приймають енергію. Поверхні передають прийняту енергію системі труб. У системі труб циркулює рідина. Рідина нагрівається.*

Як бачимо, в перекладі не відбувається порушень причинно-наслідкового ланцюжку: *енергія сонця – поверхня – абсорбція – система труб – нагрівання рідини.* Можна пересвідчитись, що колектив авторизованих перекладачів, а також студенти, які запропонували варіанти перекладу 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, вирішили не застосовувати знаковий спосіб перекладу (структурно-семантичний паралелізм з оригіналом), а скористались смисловим способом відтворення домінанти повідомлення. Для цього, очевидно, виконавці поглибили свою фахову компетенцію з геліотермальної енергетики за допомогою довідкових матеріалів, паралельних текстів та локалізованих веб-сторінок виробників у галузі відновлюваних джерел енергії.

З огляду на постнекласичний тип наукової раціональності «виправлення» інформації оригіналу в перекладі, продемонстроване вище, може слугувати яскравим прикладом участи суб'єкта в науковому пізнанні згідно з тріадою відношень «суб'єкт – засоби – об'єкт дослідження». Відповідно до принципів постнекласичного типу наукових розвідок суб'єкт бере активну участь у дослідженні об'єкта і вносить свої корективи у перебіг дослідницького процесу, які впливають на результат.

У перекладознавстві постнекласичний тип наукової раціональності відповідає напрямам функціональної, когнітивно-діяльнісної, соціокультурної та універсально-системологічної парадигм перекладу. Наприклад, прагматика перекладу, скопос-теорія, теорія полісистеми й напрями «культурного повороту»

в художньому перекладі, соціологія перекладу, «образ перекладу» як когнітивної діяльності, зрештою, синергетика перекладу в синхронії та діахронії реалізують методологічні настанови постнекласичного типу наукового пізнання. Якщо розподілити типи об'єктів дослідження перекладознавства за типами наукової раціональності, отримаємо таку таблицю (див. Табл. 6):

типи наукової раціональності	**об'єкт і засоби дослідження в теорії перекладу**
класичний (I)	художні та спеціальні тексти поза контекстом (або у вузькому ситуативному контексті), ВТ і ЦТ як замкнені системи (*мікросистеми*), категорія еквівалентності (денотативний, структурно-семантичний, конотативний плани) = засіб дослідження зв'язку між оригіналом і перекладом
некласичний (II)	художні та спеціальні тексти в широкому контексті (дискурсі), принцип «текст+контекст=новий текст», ВТ і ЦТ як відкриті системи двох рівнів з факторами «текст», «дискурс» (*макросистеми*), категорія еквівалентності (функціональний, нормативно-текстовий, формально-естетичний плани) та категорія адекватності = засоби дослідження зв'язку між оригіналом і перекладом
постнекласичний (III)	художні та спеціальні тексти у глобальному контексті (дискурсі, історії, культурі), ВТ і ЦТ як

	мегасистеми двох рівнів самоорганізації у синхронічному та діахронічному аспектах, фактори «текст», «дискурс», «історія», «культура», «традиція», «перекладацька компетенція», категорії еквівалентності, адекватності й прийнятності (культурологічний аспект) = засоби дослідження зв'язку між оригіналом і перекладом

Табл. 6. Категорії «об'єкт» і «засіб» у теорії перекладу за типами наукової раціональності

У Таблиці 6 наведено паралелі між типом наукового пізнання, об'єктами теорії перекладу й засобами дослідження цих об'єктів. До прикладу, класичний тип наукової раціональності відзначає як суто зовнішня позиція суб'єкта стосовно об'єкта, так і незалежність останнього від засобів дослідження та спостерігача. Тому до об'єктів дослідження класичного типу I в теорії перекладу ми віднесли художні та спеціальні тексти, ізольовані від широкого контексту.

Такі об'єкти (мікросистеми) цілком відповідають настановам лінгвістичного перекладознавства і розглядаються за принципами дотримання денотативної, конотативної та структурно-семантичної еквівалентності (див. прикл. 1, 1.1 вище). Інакше кажучи, інструментом вивчення зв'язку між ВТ і ЦТ типу I виступає категорія еквівалентності, а саме її денотативний, конотативний і структурно-семантичний аспекти. У свою чергу, оцінка якості перекладу залежить від збереження або втрати відповідних аспектів еквівалентності у трансляті.

Об'єкти дослідження некласичного типу наукової раціональності II становлять художні та спеціальні тексти, включені до широкого дискурсивного контексту. Такий контекст охоплює, з одного боку, традиційні фактори комунікативної ситуації, зокрема адресанта, адресата, предмет повідомлення,

особливості умов комунікації, в тому числі «комунікативний шум». З іншого боку, дискурсивний контекст, зокрема для спеціального перекладу, містить норми фахової комунікації в певній галузі, жанрово-стилістичні конвенції оформлення тексту (technical writing), вимоги замовника та очікування потенційних адресатів.

Тексти оригіналу й перекладу розглядаються з різних точок зору, що стає можливим завдяки зміні уявлень про об'єкти теорії перекладу. Вихідний та цільовий тексти порівнюються з відкритими системами (макросистемами), що включають два рівні самоорганізації: внутрішній рівень, тобто зміст і форма самого тексту, і зовнішній рівень дискурсивних факторів, перелічених вище. Обидва рівні в межах кожної макросистеми зумовлюють одне одного, утворюють складну сукупність взаємозв'язків між макросистемами, і в такий спосіб впливають на процес і результат перекладацької діяльності, формуючи елементи самоорганізації мегасистеми перекладу.

Оскільки результат перекладу, а також полюс його оцінки можуть змінюватись залежно від засобу наукового пізнання (точки відліку), інструментами дослідження некласичного типу II стають додаткові аспекти категорії еквівалентності, які охоплюють функціональний, нормативно-текстовий та формально-естетичний плани. Сюди ж можна віднести й категорію адекватності, яка, на наш погляд, практично дорівнює першому рівню еквівалентності В.Н. Комісарова з домінантою мети комунікації. Вивчення транслята і його критика відбуваються у суворій відповідності з метою перекладу та заздалегідь визначеними критеріями оцінки якості перекладу.

У постнекласичному типі наукової раціональності всі категорії системи пізнання взаємозумовлені та включені до пізнавального процесу. Суб'єкт не ізольований від об'єкта й засобів його дослідження, а безпосередньо занурений у мінливий розвиток досліджуваного явища. Тому об'єкти дослідження постнекласичного типу охоплюють художні та спеціальні тексти у максимально широкому (глобальному) контексті, під яким маються на увазі не лише дискурсивні фактори, що впливають на переклад у синхронії, а й діахронічні фактори перекладацької традиції, моди, культурних норм, фреймів знань,

загальнонаукових цінностей та цілей, а також всі види перекладацької компетенції як реалізація суб'єктивного фактора перекладу. Вони утворюють так звану перекладацьку мегасистему двох рівнів самоорганізації, причому до зовнішнього рівня належать не тільки дискурс, а й культура (ноосфера) та історичний розвиток системи.

Інструменти дослідження відношень між оригіналом і перекладом включають, окрім вищезгаданих категорій еквівалентності та адекватності, додаткову категорію прийнятності, пов'язану з культурологічним аспектом прийняття («вписування») перекладу в цільову культуру.

Утім, хронологічна зміна трьох типів наукової раціональності в еволюції науки не виключає одночасне існування трьох відповідних типів дослідження (об'єктів та засобів) у теорії перекладу. На думку В.С.Стьопіна, виникнення кожного нового типу наукової парадигми не приводить до зникнення методологічних настанов попередніх типів [209, с. 325], а лише до обмеження сфери їх застосування, що ми і спостерігаємо в сучасному перекладознавстві.

У наступному розділі ми сконцентруємо увагу на синергетичних принципах Буття і Становлення, які визначають характер перекладу як системи самоорганізації, а також розглянемо конкретні одиниці аналізу перекладу, що належать до категорійно-поняттєвого апарату синергетики.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІ

1. Синергетику можна розглядати в ракурсі трьох аспектів взаємодії із суспільством: 1) синергетика як картина світу; 2) синергетика як методологія; 3) синергетика як наука. Синергетична методологія дослідження надскладних систем має онтологічні ознаки відкритості, адаптивності та процесуальності. Метою синергетичної методології у спеціальних теоріях перекладу стає побудова синергетичних моделей перекладацького процесу; універсалізація та спеціалізація процесуальних моделей перекладу; аналіз і оцінка результатів перекладу спеціальних текстів на засадах класичної синергетики.

2. Шляхом порівняння перекладу з надскладними об'єктами нематеріальної природи, зокрема, із системою мови, було встановлено, що переклад становить систему самоорганізації, подібно до інших живих і неживих систем. Доказом цього стає непередбачувана конфігурація об'єктивних і суб'єктивних факторів впливу на перекладацьку діяльність, упорядкованих у просторі й часі. Неможливість чіткого прогнозування перекладацьких рішень та їх множинність у спеціальному перекладі пояснюються існуванням двох незамкнених рівнів самоорганізації ССП: внутрішнім мікрорівнем тексту перекладу та зовнішнім рівнем, що охоплює макрорівень дискурсу та мегарівень культури.

3. З метою порівняння синергетичних систем мови й перекладу та виокремлення ознак спеціального перекладу як системи самоорганізації було розглянуто оригінал та множинні переклади спеціального економічного тексту. Результати порівняльно-перекладацького аналізу в річищі німецької школи лінгвосинергетики дозволили встановити й узагальнити системні ознаки самоорганізації спеціального перекладу. До таких ознак належать: 1) наявність системних вимог до спеціального перекладу як надскладної системи опосередкованої комунікації; 2) збіг системних вимог до мови і до спеціального перекладу; 3) залежність системних вимог до спеціального перекладу від ступеня фаховості відповідного вихідного тексту; 4) виконання системними вимогами функцій синергетичних параметрів порядку в системі перекладу спеціального тексту; 5) відношення детермінації між параметрами порядку і домінантами

перекладу спеціальних текстів; 6) залежність труднощів спеціального перекладу від параметрів порядку, реалізованих на різних рівнях спеціального тексту.

4. Еволюція перекладу в історичному та системно-процесуальному аспектах відповідає трьом типам наукової раціональності у класифікації академіка В.С. Стьопіна. Названа класифікація охоплює класичний, некласичний і постнекласичний типи наукового пізнання. Кожен з наведених типів раціональності схематично можна представити у вигляді тріади відношень між категоріями суб'єкта, об'єкта й засобів наукового дослідження. У контексті синергетики перекладу типи наукової раціональності, з одного боку, збігаються з етапами історії перекладознавства як самостійної дисципліни середини XX – початку XXI століть. З іншого боку, принципи філософії науки, що лежать в основі названих типів наукового пізнання, утворюють теоретичне підґрунтя для аналізу особливостей перекладацького процесу як синергетичної системи, а також для оцінки результатів перекладу.

5. У межах класичного типу наукової раціональності об'єкт розвідки не залежить ані від суб'єкта, ані від засобів свого розгляду, оскільки здобуті знання мають характер об'єктивної істини, незалежної від зовнішніх факторів. Об'єктами класичного типу наукової раціональності виступають малі замкнені системи. В історії перекладознавства класичним етапом наукового пізнання можна вважати лінгвістичну теорію перекладу. Класичний тип наукової раціональності в перекладі відбиває теорія рівнів еквівалентності, тому що еквіваленти відрізняються об'єктивно-істинним значенням, закріпленим у словнику, яке не залежить від засобів аналізу та суб'єкта перекладу.

6. Обсяг дії класичного типу наукової раціональності в теорії перекладу обмежується типом перекладацької відповідності «один до одного» згідно з п'ятим типом еквівалентного відношення між оригіналом і перекладом. Це означає, що в класичному типі наукового пізнання відношення між ВТ і ЦТ встановлюються за п'ятьма ознаками: 1) високий ступінь синтаксичного паралелізму в структурі ЦТ; 2) максимальна співвіднесеність лексичного складу ЦТ і ВТ, тобто наявність у ЦТ відповідників для всіх знаменних слів оригіналу;

3) збереження мети комунікації у ЦТ; 4) ідентичність позамовної ситуації ВТ і ЦТ; 5) ідентичність способу опису позамовної ситуації у ВТ і ЦТ. Було встановлено, що основним засобом дослідження класичного типу в теорії перекладу слугує відношення структурно-семантичної еквівалентності між ВТ і ЦТ. Лише перекладацькі об'єкти класичного типу піддаються комп'ютерному перекладові на будь-якому мікрорівні мови, зокрема на рівні лексеми, синтагми, синтаксеми, надфразової єдності.

7. З погляду когнітивної теорії перекладу перший тип наукової раціональності також реалізується у знанні рідної мови з боку перекладача. Вроджена мовна компетенція як об'єкт дослідження перекладознавства становить біологічний фактор, автономний від засобів дослідження та фактору суб'єкта перекладу, тобто інших компетенцій перекладача, які не належать до вроджених біологічних здібностей. Цим пояснюється об'єктивно вища якість перекладу рідною мовою з іноземної, на відміну від напрямку перекладу з рідної мови іноземною мовою.

8. Некласичний тип наукової раціональності на відміну від класичного типу характеризується відносною істинністю отриманих знань про об'єкт дослідження, оскільки можуть існувати декілька теоретичних уявлень про один і той самий фрагмент дійсності, кожне з яких відбиває різні аспекти буття об'єкта. Новими об'єктами некласичного типу слугують складні системи з багаторівневою організацією та когерентною взаємодією елементів усередині системи. Даний факт свідчить про синергетичний характер як об'єкта, так і засобів його пізнання. Відношення суб'єкта, об'єкта й засобів дослідження один до одного детермінуються взаємозв'язком між об'єктом і засобами його розгляду, тобто отримані знання залежать від інструментів та процедур дослідження об'єкта. В історії перекладознавства етап некласичного пізнання відповідає поступовому відходу від теорії еквівалентності та одночасній появі досліджень індивідуального стилю перекладача, методів перекладу і феномена множинної перекладацької інтерпретації, зокрема в річищі герменевтики та феноменології перекладу.

З погляду некласичного типу наукової раціональності стають прийнятними буквальний та вільний переклад у теорії художнього перекладу.

9. Важливий аспект реалізації принципу некласичного наукового пізнання утворює оцінка якості перекладу. Для адекватної оцінки результату перекладу вирішальну роль відіграє чітко визначена точка відліку (засоби дослідження об'єкта), тобто критерії оцінки якості перекладацького продукту. За принципами некласичного типу наукової раціональності було проведено ППА оригіналу релігійного тексту жанру «проповідь» німецькою мовою та його множинних перекладів українською мовою. З цією метою було використано матрицю оцінювання письмового перекладу проф. Л.М.Черноватого. За результатами аналізу було встановлено залежність оцінки перекладу не тільки від обраних критеріїв оцінювання (інструментів дослідження, що стосуються відношення між оригіналом і перекладом), а й від «зовнішніх» факторів, які імпліцитно присутні в матриці оцінювання: жанру тексту, виду перекладу, вимог замовника, мети міжкультурної комунікації.

10. Третій постнекласичний тип наукової раціональності відрізняється від попередніх типів входженням суб'єкта пізнання до системи взаємозв'язку з іншими категоріями тріади: об'єктом і засобами дослідження. Суб'єкт наукової розвідки втрачає зовнішньо-дистанційну роль спостерігача і активно залучається до роботи системи пізнання поряд з факторами внутрішньонаукових і загальносоціальних цілей та цінностей. У постнекласичному типові наукової раціональності постає зворотний зв'язок між властивостями об'єкта, способом постави запитання й можливостями розуміння суб'єкта розвідки. У свою чергу, об'єкти дослідження постнекласичного типу належать до надскладних синергетичних систем, що історично розвиваються.

11. В теорії перекладу реалізацію постнекласичного типу наукової раціональності можна спостерігати на прикладі міжкультурної фахової комунікації, яка враховує соціальні наслідки застосування результату спеціального перекладу. Фактор соціальних наслідків безпосередньо відбиває участь перекладача у міжкультурній фаховій комунікації, оскільки хибний

переклад спеціального тексту в більшості випадків чинить негативний вплив на адресата. Дія цього фактора зумовлює принципову можливість та необхідність внесення змін або виправлень змісту оригіналу до тексту перекладу як відображення активної участі суб'єкта в перекладацькому процесі.

12. В історії перекладознавства постнекласичному типові наукового пізнання відповідають функціональна, соціологічна, когнітивно-діяльнісна та універсально-системологічна парадигми дослідження перекладу.

13. У межах синергетичної методології дослідження перекладу було створено таблицю категорій об'єкта і засобів пізнання в теорії перекладу, розподілених за типами наукової раціональності. Для класичного типу наукової раціональності об'єктом дослідження виступають замкнені мікросистеми ВТ і ЦТ поза контекстом або у вузькому ситуативному контексті. Засобом дослідження зв'язку між оригіналом і перекладом слугують відношення денотативної, структурно-семантичної та конотативної еквівалентності.

14. Для некласичного типу наукового пізнання об'єктами слугують макросистеми ВТ і ЦТ у широкому дискурсивному контексті. Дані синергетичні макросистеми мають два рівні самоорганізації: 1) внутрішній рівень, який охоплює зміст і форму тексту; 2) зовнішній рівень, що містить фактори дискурсу, зокрема, жанрово-стилістичні конвенції фахової комунікації. Засоби дослідження зв'язку між ВТ і ЦТ некласичного типу формують відношення еквівалентності у функціональному, нормативно-текстовому та формально-естетичному аспектах, а також відношення адекватності ЦТ щодо мети комунікації.

15. Об'єкти постнекласичного типу з погляду теорії перекладу становлять ВТ і ЦТ у глобальному контексті з урахуванням факторів синхронії та діахронії. Такі об'єкти утворюють синергетичні мегасистеми двох рівнів самоорганізації, де зовнішній рівень охоплює дискурс, історію та культуру/ноосферу. Засоби дослідження зв'язку між ВТ і ЦТ включають усі види еквівалентності, адекватність і прийнятність ЦТ для цільового дискурсу, культури та історичного розвитку суспільства-приймача.

Основні положення Розділу ІІ відображені в таких публікаціях автора: [267, S. 222-229; 74, с. 220-227; 78, с. 287-289; 79, pp. 51-56].

РОЗДІЛ ІІІ. ПРИНЦИПИ БУТТЯ І СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ СПЕЦІАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ: ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ

3.1. Принципи та одиниці аналізу ССП у фазі Буття

У межах синергетичної методології здійснюються спроби визначити саме поняття синергетичного принципу. Наприклад, В.Г.Буданов формулює синергетичні принципи як мінімальний набір загальних властивостей, що характеризують розвиток системи, зручний для практичних цілей опису та моделювання [28, с. 64]. Серед методологічних принципів синергетики О.М. Князєва та С.П. Курдюмов згадують когерентність, нерівноважність та самоорганізацію [116, с. 56]. Г. Гакен вважає основними принципами синергетичної науки принцип підпорядкування та попереднього критичного уповільнення в точці біфуркації [223, с. 27].

В.Г. Буданов пропонує сім основних принципів синергетики, розділяючи їх на принципи Буття і принципи Становлення системи [29, с.143-173]. У синергетичних дослідженнях як природничого, так і гуманітарного напрямів підкреслюється, що будь-який процес еволюції системного об’єкта реалізується через низку змін опозиційних якостей – умовних станів порядку й хаосу в системі, які з’єднано фазами переходу до хаосу, що викликає загибель структури, та виходу з хаосу, тобто самоорганізації системи [14; 30, с. 285-304; 18, с. 20-37; 142; 191; 188; 189]. Так, структурні принципи Буття системного об’єкта характеризують фазу порядку, стабільне функціонування, прозорість та простоту опису системи. Серед принципів Буття надскладних систем В.Г. Буданов виділяє (1) гомеостатичність; (2) ієрархічність [28, с. 49].

Назва першого принципу походить від поняття *гомеостазу* (від грецьк. гомео – подібний, однаковий і stasis – стан). За даними Великого енциклопедичного словника, гомеостаз позначає відносну динамічну постійність складу і властивостей внутрішнього середовища та стійкість основних фізіологічних функцій організму [421, с. 320]. Поняття гомеостазу застосовують насамперед у біології для характеристики біоценозу, також у генетиці та кібернетиці. Філософський енциклопедичний словник наводить таке

тлумачення терміна «гомеостаз»: властивість організму підтримувати свої параметри та фізіологічні функції в певному діапазоні, що ґрунтується на стійкості внутрішнього середовища організму стосовно збурливих впливів зовнішнього середовища [483, с. 121].

У контексті синергетичного дослідження, в тому числі для синергетики спеціального перекладу, важливим є факт поширення ідеї гомеостазу від опису біологічних процесів на кібернетичні процеси. Так, у 1948 році У. Ешбі застосував уявлення про гомеостаз для обґрунтування моделей біологічних, технічних та соціальних систем зі зворотним зв'язком [див. 246, с. 41]. Було встановлено, що в еволюції різних типів систем їхня стійкість, як правило, зростає, оскільки виробляються складніші та багаторівневі комплекси зворотних зв'язків. Утім, відомо, що абсолютного гомеостазу системи досягти неможливо, що підтверджується, з одного боку, незворотністю хвороб і старіння для живих організмів, з іншого боку, зношуванням для технічних систем та їхньою здатністю адекватно реагувати лише на чітко визначені збурення зовнішнього середовища. Отже, в понятті гомеостазу відбивається діалектика стійкості та мінливості, притаманна як природним, так і штучним системам [483, с. 121].

На думку В.Г. Буданова, гомеостаз у контексті синергетичної методології – це явище підтримання програми функціонування системи в деяких рамках, що дозволяють їй досягати своєї мети. З погляду синергетики система отримує корегуючі сигнали від мети-еталона, які не дозволяють системному об'єктові збитися з курсу. Таке корегування здійснюється за рахунок негативних зворотних зв'язків, які пригнічують відхилення у поведінці системи, зумовлені впливом факторів зовнішнього середовища. Названа мета існування системи в синергетиці асоціюється з поняттям *атрактора* – програми поведінки системи у стані гомеостазу [28, с. 49]. У цьому зв'язку Л.С. Піхтовнікова підкреслює, що параметрами системних об'єктів вважаються їхні стійкі характеристики, які можуть змінювати значення, не змінюючи своєї визначеності. Даний унікальний набір параметрів та діапазон відповідних значень, характерний для стійкого стану системи, авторка називає атрактором [206, с. 321].

У спеціалізованих словниках можна знайти схожі тлумачення терміна. Так, словник під назвою «Концепції сучасного природознавства» визначає атрактор (від лат. attractio – тяжіння) як точку або множину точок (замкнену криву), до якої прагнуть параметри стану дисипативної системи, тобто кінцевий стан дисипативної системи [436, с. 15]. У словнику-довіднику з філософії для студентів медичної спеціалізації знаходимо таке визначення: атрактор – потенційний стан системи, до якого вона еволюціонує [461, с. 18]. За О.М. Князєвою, атрактором може виступати точка або стійкий фокус неминучого сходження фазових траєкторій руху складної системи. Дослідниця порівнює дію атрактора з конусом тяжіння, який немов би «затягує» до себе множину можливих траєкторій системи, визначених різними початковими умовами. Відтак, дія атрактора полягає в тому, що він здійснює детермінацію майбутнього стану системи, тобто в методологічному значенні можна провести аналогію між атрактором і поняттям мети, обраної системою [114, с. 161-179]. За даними Словника-тезауруса російської ділової лексики компанії ABBYY, поняттю «атрактор» відповідає точка тяжіння [470].

У контексті перекладу загалом і спеціального перекладу зокрема, атрактором слід вважати синонімічні поняття домінанти перекладу (за П.Торопом) [213, с. 28], інваріанта в перекладі (за Л.Л.Нєлюбіним) [442, с. 61], або функціональної константи (за К.Райс) [364]. Інакше кажучи, атрактор у перекладі – те, що повинно залишатись незмінним у результаті перекладацького процесу, тобто інформація, призначена для передачі. Атрактором перекладу спеціальних текстів слугує, на нашу думку, функціональний зміст вихідного повідомлення (пор. дефініцію інваріанта перекладу Л.Л. Нєлюбіна) [442, с. 61] як складна взаємодія семантичної, дискурсивно-ситуативної (комунікативної) та дискурсивно-фахової (спеціальної) інформації, що за умови вірного відтворення в перекладі стає фактором досягнення мети комунікації.

Суворо кажучи, з погляду синергетики спеціального перекладу мета міжкультурної фахової комунікації сама по собі стає атрактором перекладу. Наша думка підтверджується також розумінням атрактора в дусі К. Райс,

яка розрізняє типи текстів, призначені для перекладу, за їхньою функцією. Іншими словами, саме відтворення функції слугує атрактором перекладу того чи того виду тексту. Так, атрактором перекладу науково-технічних текстів за К. Райс стає інформативна функція, оскільки названі тексти у класифікації дослідниці належать до інформативного типу [364, S. 82-83].

Отже, гомеостатичність як перший синергетичний принцип Буття системи перекладу пов'язано з фазою стабільності системи (результатом перекладу) та її атрактором, тобто досягненням чи недосягненням мети комунікації через відтворення або втрату інваріанта в перекладі.

Другий принцип Буття системи під назвою «ієрархічність» відбиває основний закон існування базових структур Всесвіту. Згідно з В.Г. Будановим, смисл ієрархії будь-якої структури полягає у складній природі вищих рівнів стосовно нижчих. Наприклад, упорядкована структура на нижчому рівні формує елемент хаосу для вищого рівня, тобто «Космос попередньої структури слугує Хаосом наступної» [28, с. 50]. Показовим прикладом нематеріальної ієрархії слугує система мови, в межах якої нижчий рівень фонем утворює вищий рівень морфем, у свою чергу, нижчий рівень морфем формує вищий рівень лексем, нижчий рівень лексем складає вищий рівень синтаксем, а нижчий рівень синтаксем утворює надфразову єдність як складову частину тексту.

З погляду синергетики всі окремі елементи нижчого рівня, утворюючи цілісну структуру на вищому рівні, передають їй частину своїх функцій, які відтепер реалізуються на рівні всієї системи.

Даний ефект Г.Гакен називає терміном «параметри порядку», які у стислій формі відбивають напрям еволюції та мету діяльності (атрактор) системи [293, S. 16]. Самі параметри порядку функціонують за принципом підпорядкування, що означає синхронну поведінку сукупності елементів нижчого рівня як реакцію на зміну параметра порядку вищого рівня. Іншими словами, принцип підпорядкування полягає в керуванні нижчим рівнем з боку вищого рівня. В.Г. Буданов називає параметри порядку колективними змінними з довгим життям (рос. долгоживущие переменные), які детермінують поведінку змінних

з коротким життям (рос. короткоживущие переменные). У цьому зв'язку вчений слідом за Г. Гакеном виділяє три рівні ієрархічної взаємодії елементів системи: мікро-, макро- та мегарівень [28, с. 51]. Відповідно до назви рівнів мікрорівень системи утворюють змінні з коротким життям, а вищий макрорівень формують параметри порядку, тобто змінні з довгим життям. Зрештою, мегарівень утворено за допомогою так званих «вічних», надзвичайно повільних змінних, які підпорядковують собі поведінку елементів макросистеми, отримуючи назву «керувальних параметрів» [там само, с. 52].

Другий синергетичний принцип ієрархії, який визначає фазу Буття системи, присутній також в теорії перекладу, в тому числі спеціального. На нашу думку, наведений принцип реалізується в перекладі у вигляді ієрархії категорій: текст перекладу – текст перекладу в цільовому дискурсі – текст перекладу в цільовій культурі (ноосфері). Відтак, сам перекладний текст ми ототожнюємо з мікрорівнем системи, дискурс, до якого входить текст перекладу, асоціюється з макрорівнем, а культурно-історичне середовище можна вважати мегарівнем функціонування системи перекладу. Таким чином, закони синергетики можна застосувати для дослідження ЦТ на мікро-, макро- та мегарівнях системи.

Нагадаємо, що цикл життєдіяльності надскладних систем містить не тільки структурну фазу Буття, а й процесуальну фазу Становлення системи. Принципи Становлення системи розділено на дві групи відповідно до етапів розвитку системи самоорганізації. Перша група вміщує породжувальні принципи, серед яких: нелінійність; нестійкість; незамкненість (опис та приклади реалізації принципів першої групи у спеціальному перекладі див. пп. 3.2.1, 3.2.2, 3.2.3).

Друга група охоплює конструктивні принципи: динамічну ієрархічність, а також можливість спостережуваності, тобто проведення експерименту з різними точками відліку [28, с. 49] (опис і приклади імплементації принципів другої групи у спеціальному перекладі див. розділ III, п. 3.3.1, а також розділ II, п. 2.3.2).

У синергетичній методології дослідження перекладу обидві групи можуть отримати статус засобу дослідження залежно від об'єкта розвідки. Наприклад, аналіз результату перекладу слід виконувати лише на основі принципів Буття

системи, оскільки розглядається статичний об’єкт. У свою чергу, процес перекладу доцільно вивчати, керуючись принципами Становлення системи, тому що саме вони призначені для опису й моделювання динамічних об’єктів.

Зважаючи на складність, системність і новизну застосування методології синергетики на матеріалі спеціального перекладу, в наступному підрозділі буде спочатку розглянуто семіотичний принцип синергетичного дослідження в перекладознавстві. Вибір саме цього принципу зумовлено універсальним характером дії останнього, оскільки він базується на семіотичній природі двох систем самоорганізації – мови і перекладу.

3.1.1. Принцип подвійного входження

Серед рівнів міждисциплінарної комунікації, що застосовуються з метою опису надскладних систем, В.Г.Буданов виокремлює такі: 1) *узгодження мов суміжних наук*, тобто загальну феноменологічну базу, в межах якої кожна дисципліна використовує свій тезаурус (наприклад, лінгвістика і теорія перекладу); 2) трансдисциплінарність у формі *узгодження мов неспоріднених дисциплін*, зокрема фізики і лінгвістики тексту; 3) *евристичну гіпотезу-аналогію* як перенесення конструкції однієї дисципліни до іншої, наприклад, фізичні закономірності екстраполюються на теорію перекладу; 4) *конструктивний міждисциплінарний проект*, тобто організовану форму взаємодії дисциплін для створення й управління надскладними системами; 5) міждисциплінарність як *мережеву комунікацію, що здатна до самоорганізації*, зокрема, Інтернет [31].

Для встановлення синергетичних ознак перекладу як надскладної нелінійної системи доцільно скористатись принципом подібності до інших систем самоорганізації і в першу чергу розглянути синергетичні ознаки системи мови. Наш вибір зумовлюється, з одного боку, близькістю феноменів мови і перекладу з погляду комунікації, а з іншого боку, спадковістю категорійно-понятєвого апарату лінгвістики для перекладознавства, оскільки лінгвістика в історичному плані слугувала фундаментом виникнення теорії перекладу як самостійної наукової дисципліни.

З погляду синергетики *система* становить сукупність об’єктів однакової або різної природи, що знаходяться між собою у взаємозв’язку, за рахунок чого сукупність перетворюється на цільність, отримуючи нові функції та якості, які не випливають з функцій та якостей її складових частин [206, с. 8]. Саме синергетичний ефект спільної дії елементів системи, який виражається у набутті нею нових якостей, є основною ознакою самоорганізації. Серед умов самоорганізації системи М.Ю. Климонтович наводить (1) відкритість; (2) первинне відхилення від рівноваги, зумовлене спрямованою або випадковою дією ззовні; (3) кооперативність та узгодженість усіх процесів, що відбуваються всередині системи [113].

Іншими факторами саморегуляції системи стають ієрархічність, дисипативність (обмін енергією та інформацією з навколишнім середовищем і всередині системи у вигляді розсіювання та відсікання надлишкової інформації), нелінійність. Окремі етапи розвитку систем, здатних до саморегуляції, пояснюються за допомогою таких базових понять синергетики, як флуктуація (від лат. fluctuatio – коливання); біфуркація (від лат. bifurkus – розгалуження); атрактор (від англ. attract – притягувати; нім. Attraktion – привабливість, тяжіння, притягальна сила, атракція); репелер (від англ. repellency – відштовхування, протидія, перешкода); а також через принципи негативного та позитивного зворотного зв’язку.

Дослідження вітчизняних учених останнього десятиліття переконливо доводять той факт, що мовна система є однією з найбільших систем самоорганізації, яка містить власне мову, мовні особистості та мовну картину світу [206, с. 9]. Серед новітніх парадигм лінгвістичної науки ще у 2008 році О.О. Селіванова згадує синергетичну парадигму мовознавства, яка «увінчує» список напрямів досліджень мови, займаючи останнє місце після когнітивно-дискурсивної парадигми. Авторка підкреслює, що «в основі синергетичної парадигми мовознавства лежить розуміння мовної системи як складної, відкритої, нелінійної, еволюційної, яка функціонує за рахунок взаємодії власних підсистем і взаємної детермінованості інших зовнішніх систем середовища (етносу, його

культури, свідомості, соціуму) й перебуває у стані більшої чи меншої рівноваги (є нестійкою, нестабільною), маючи регуляторні механізми, які забезпечують динаміку, самоорганізацію та збереження цієї системи» [200, с. 34-35]. Т.І. Домброван, представниця нового напряму вітчизняної синергетичної лінгвістики під назвою «діахронічна лінгвосинергетика», прямо асоціює мову із синергетичною системою. Авторка надає окрему дефініцію поняття *синергетичної системи*, яку репрезентує мова: синергетична система – це відкрита, динамічна, адаптивна система, здатна до самоорганізації, що утворюється з багатьох складноорганізованих підсистем, які коеволюціонують у різному темпі та керуються певними параметрами порядку [206, с. 25].

Отже, можна поставити знак рівності між поняттями мови та синергетичної системи, що не суперечить більш раннім уявленням про систему мови. Наприклад, у межах функціонального підходу Празької лінгвістичної школи мову кваліфікують як динамічну, рухому, мінливу «систему систем», тобто мова становить систему мовних рівнів, кожен з яких також утворює систему. При цьому ключове поняття *функції* також розділяється на функцію мови в суспільному житті (зовнішній рівень) та функцію мовного елемента в системі мови (внутрішній рівень співвідношення з іншими елементами) [488, с. 453].

Іншими показниками синергетичності мови можна вважати наявність різної організації підсистем мови, зокрема із «жорсткою» та менш «жорсткою» структурою, що приводить до різного темпу розвитку відповідної підсистеми та різного ступеня її *рівноваги*. Крім того, до синергетичних ознак мови як системи слід, на нашу думку, віднести асиметрію форми і змісту, а також боротьбу консервативної тенденції (стійкості системи) з факторами мовної еволюції, у тому числі з прагненням до економії мовних засобів, побудови аналогій і досягнення регулярності [там само, с. 452-454].

У семіотичному значенні мова складає фундамент для перекладу як складного виду психолінгвістичної діяльності у двомовній комунікації, оскільки формує два знакові коди для їхньої подальшої девербалізації та ревербалізації з боку перекладача. Семіотичне розуміння мови у вигляді засобу кодування

й декодування повідомлень узгоджується з семіотичним визначенням перекладу Л.Л. Нєлюбіна: процес мовленнєво-мовної комунікації у двомовній ситуації, тобто такій ситуації, коли комунікативна діяльність здійснюється в *кодах двох різних знакових систем* [442, с. 138].

Отже, на підставі наведених фактів можна стверджувати, що переклад як динамічний, відкритий, нелінійний процес зміни кодів (не лише мовного, а й культурного, дискурсивного, історичного, ідеологічного характеру) також становить синергетичну систему, здатну до когерентної взаємодії всіх елементів за принципом синергізму задля досягнення результату – синергії. Причому, з нашого погляду, синергія послідовно супроводжує двохфазний процес перекладу, тобто відбувається спочатку на етапі розуміння смислу вихідного повідомлення (фаза девербалізації), потім на етапі перевираження смислу в цільовому тексті (фаза ревербалізації).

Процес перекладу в синергетичному ракурсі вперше було розглянуто Л.В. Кушніною на початку XXI століття [див. 134; 135]. Вона ототожнює переклад з безперервним процесом міжмовної та міжкультурної комунікації, що полягає в синергетичному транспонуванні смислу в континуумі польових структур [137, с. 111]. Як зазначає сама авторка, основу ідеї утворює синергетичний світогляд, відповідно до якого переклад становить нелінійний нерівноважний процес, котрому, поряд із порядком та гармонією, рівною мірою притаманні категорії хаосу, випадковості та дезорганізації [136, с. 82]. Синергетичну природу перекладу Л.В. Кушніна вбачає у здатності тексту до саморозвитку та самоорганізації як за рахунок енергії та інформації, що надходять ззовні, так і за рахунок інформації самого тексту. Дослідниця підкреслює той факт, що саме розвідки в галузі лінгвосинергетики стали поштовхом для розробки першої синергетичної концепції перекладу [там само, с. 81].

Якщо розглянути модель мови в синергетичному аспекті й порівняти стани розвитку мови як системи саморегуляції з основними етапами перекладацького процесу, можна дійти висновку, що переклад матиме всі ознаки системи саморегуляції подібно до мови.

Так, згідно зі схемою синергетичних перетворень лінгвістичної системи Р.Г. Піотровського, мовна система проходить у своєму розвитку такі етапи: (1) стан стійкості (стабільності) – (2) втрата стабільності під впливом флуктуацій – (3) зона нерівноважності системи з точкою біфуркації – (4) перехід до нового стійкого стану [177, с. 7]. На нашу думку, цикл основних станів розвитку мови в синергетичному аспекті повністю корелює з перебігом перекладацького процесу. Спробуємо пояснити нашу аналогію на конкретному прикладі.

Припустімо, що письмовий переклад спеціальних текстів у змодельованому вигляді містить п’ять складових елементів (у реальності їх більше): замовника перекладу, виконавця перекладу, реципієнта перекладу, текст оригіналу і текст перекладу. Перед отриманням замовлення на переклад виконавець (його когнітивна система) залишається у стані стабільності (1). Після отримання замовлення й ознайомлення з текстом оригіналу в когнітивній системі виконавця відбувається втрата стабільності (2). У даному випадку флуктуаціями, які викликали втрату стійкого стану когнітивної системи виконавця, виступають зовнішні джерела інформації: вимоги замовника і сам текст оригіналу.

Після прийняття замовлення виконавець по закінченню необхідної підготовчої роботи починає працювати з текстом. Під час виконання перекладу когнітивна система виконавця неминуче входить у зону нерівноважності, намагаючись прийняти перекладацьке рішення в точці біфуркації, тобто обрати оптимальний варіант перекладу з декількох можливих (3). Після проходження всіх точок біфуркації та завершення перекладу когнітивна система виконавця знову входить у стан стабільності (4).

Цей доволі спрощений опис, звісно, не враховує багатьох інших компонентів перекладацького процесу, однак дає загальне уявлення про відповідність перекладу синергетичним законам розвитку надскладних систем.

Слід окремо зауважити, що цикл синергетичних перетворень у перекладі не обмежується лише факторами зіткнення когнітивної системи виконавця із зовнішніми джерелами інформації. Багаторазове проходження такого самого циклу очікує на перекладача під час продукування власне тексту перекладу.

Подальші синергетичні паралелі в системах мови і перекладу можна встановити на основі типології міждисциплінарної комунікації В.Г. Буданова, використовуючи перший та другий рівні опису.

Так, на *першому рівні узгодження мов суміжних наук*, зокрема, лінгвістики і перекладознавства, спостерігаємо такі спільні ознаки для системи мови й перекладу: 1) ієрархічна будова; 2) поняття еквівалентності елементів у синтагматиці мови, та у відношенні між оригіналом і перекладом; 3) симетрічні та несиметричні синонімічні відношення у мовній системі та у міжмовній комунікації; 4) системні відношення всередині мови («алгебра» мови – термін Ю.С. Степанова) [208, с. 75-76] та їхня кореляція із системними перекладацькими відповідниками («алгебра» перекладу); 5) відношення актуальної деривації та його аналогія із семантичними перекладацькими трансформаціями, зокрема, генералізацією і конкретизацією; 6) наявність поняття мовних (семантичних) універсалій та перекладацьких універсалій; 7) асиметричні відношення між вершинами семантичного трикутника Г.Фреге «(1) денотат / річ – (2)знак/слово/позначення – (3) поняття/концепт/смисл» за принципом «обертання трикутника» [там само, с. 92-99].

На другому рівні *узгодження мов неспоріднених дисциплін* виокремлюються інші спільні ознаки мови й перекладу як синергетичних систем. Серед них слід назвати: 1) наявність поняття *інваріанта* в математиці, лінгвістиці та теорії перекладу; 2) поняття *одиниці фізичної величини*, *одиниці виміру* у фізиці, техніці та метрології, а також *мовної одиниці* у лінгвістиці та *одиниці перекладу* в перекладознавстві; 3) поняття *когезії* та *когерентності* у фізиці, лінгвістиці тексту і теорії перекладу; 4) поняття *інтерференції* у фізиці, лінгвістиці та перекладознавстві.

Зрештою, існує головний, третій рівень синергетичного паралелізму між мовною системою і системою перекладу. В.Г. Буданов називає цей рівень евристичною гіпотезою-аналогією, тобто екстраполяцією принципів, моделей, конструктів однієї неспорідненої дисципліни на іншу дисципліну [31].

Основна спільна ознака між системами мови й перекладу, на нашу думку, знаходиться на перетині філософії, семіотики і синергетики. Її можна сформулювати як «відношення подвійного входження». Наше визначення базується на оригінальній концепції академіка Ю.С. Степанова про сутність мови як предмета сучасної філософії, тобто подвійне відношення «містити в собі» та «входити до <певного класу об'єктів>» [208, с. 14]. Сам автор пояснює згадане відношення таким чином: «з одного боку, мова *входить* до лінії еволюції знакових систем, <тому вона> становить лише ступінь цієї еволюції (*відношення «входити до класу об'єктів»* – примітка наша. *М.Д.*), з іншого боку – мова *містить у собі* всі знакові системи в ментальному, інформаційному значенні, оскільки «всі вони інтерпретуються через мову» [там само, с. 13-15].

У свою чергу, сутність перекладу як системи також можна пояснити через відношення подвійного входження. Так, перекладач як суб'єкт перекладу є одним із компонентів процесу міжмовної та міжкультурної комунікації, його центральною ланкою, тобто він *входить* до комунікативного процесу передачі інформації. Утім, суб'єкт перекладу не просто виконує роль посередника, а одночасно *містить* коди *двох різних знакових систем* та інтерпретує сукупність кодів однієї знакової системи через сукупність кодів іншої знакової системи. Під знаковою системою в даному випадку ми розуміємо не тільки мову, а й дискурс, у тому числі його фахові, інституціональні, історичні та ідеологічні аспекти, а також культуру, тому вживаємо вираз «сукупність кодів».

Р.К. Міньяр-Бєлоручев підкреслює в цьому контексті специфічне «подвоєння компонентів комунікації», яке відбувається лише під час перекладу: «поява перекладу створює якісно новий вид комунікації – комунікації з подвоєними компонентами, метою якої стає передача повідомлення. Передача повідомлення (тобто інформації, призначеної джерелом для передачі) і становить обов'язкову ознаку перекладу» [152, с. 37].

Якщо далі продовжити думку про подвійне входження як онтологічну сутність перекладу, можна продемонструвати згадане відношення на прикладі взаємодії двох рівнів самоорганізації системи спеціального перекладу (ССП).

Перекладацьке замовлення (вихідний текст) як носій унікальної інформації становить елемент *внутрішньої системи самоорганізації* спеціального перекладу.

Внутрішній рівень самоорганізації ССП фактично обмежується передачею структурно-семантичної інформації оригіналу в цільовому тексті, яку здійснює суб'єкт перекладу, враховуючи фактори конкретної комунікативної ситуації: адресанта, зміст, мету й адресата перекладу. Утім, для досягнення адекватності перекладу «нижній» рівень системи не може бути замкненим, а має *містити в собі* фактори зовнішнього рівня самоорганізації перекладацького процесу, тобто компоненти макро- і мегарівнів системи, зокрема, норми цільової фахової мови та дискурсу, вимоги замовника, потреби адресатів, лінгвокультурні обмеження.

Окремо слід згадати про когнітивні здатності перекладача до виконання замовлення (перекладацьку компетенцію), що належить до зовнішнього рівня самоорганізації перекладу. Крім того, зовнішній рівень самоорганізації містить психологічний та фізичний стан виконавця, а також умови його роботи.

Таким чином, внутрішній рівень самоорганізації ССП, маючи відкритий характер, *містить у собі* компоненти зовнішнього рівня самоорганізації системи, релевантні для успішного виконання перекладацького замовлення. Водночас внутрішній рівень самоорганізації ССП *входить* до навколишнього середовища і стає частиною цільового дискурсу й культури-приймача у вигляді транслята.

Ознакою синергетичності системи перекладу в даному випадку стає відкритість, незамкненість та взаємообумовленість обох рівнів (див. Рис.1):

Рис. 1. Подвійне входження як синергетична ознака перекладу

На рисунку зображено спільну синергетичну ознаку для системи мови та системи перекладу, яка базується на принципі подвійного входження. Велика верхня дуга символізує зовнішній рівень системи самоорганізації перекладу, в той час, як нижня дуга репрезентує внутрішній рівень даної системи. Як бачимо, обидва рівні системи незамкнені, що утворює передумову для когерентної взаємодії всіх елементів як на одному рівні, так і між ними (синергізму). Внаслідок успішної взаємодії елементів на обох етапах перекладацького процесу виникає синергетичний ефект (синергія) як основа адекватного перекладу. Синергія першого порядку стосується першого етапу перекладу (фази інтерпретації смислу ВТ), синергія другого порядку відбувається під час перевираження повідомлення на другому етапі виконання перекладу.

У наступному підрозділі будуть представлені дві одиниці аналізу ССП, які формують дослідницький інструментарій синергетики у фазі Буття системи.

3.1.2. Інформація та інформаційна ентропія

Серед прикладів кооперативної взаємодії елементів системи в межах її внутрішнього рівня, а також у взаємозв'язку між внутрішнім рівнем системи й навколишнім середовищем (зовнішнім рівнем), поряд з магнітною силою та гравітацією Г. Гакен згадує перенесення енергії, речовин та *інформації* [293, S. 3]. На сьогодні поняття інформації в перекладознавстві ще недостатньо розроблене, хоча існує окрема інформаційна теорія перекладу, запропонована Р.К.Міньяр-Бєлоручевим. Відповідно до положень автора, метою перекладу стає передача повідомлення, тобто інформації, призначеної джерелом для передачі адресату, а саме – всіх компонентів інформації, значущих для даного виду комунікації. На думку Л.Л. Нєлюбіна, головний здобуток інформаційної теорії перекладу полягає у визнанні того факту, що перехід від однієї мови до іншої відбувається не на рівні трансформацій, а на інформаційному рівні. Тому в концепції інформаційного перекладу ВТ розглядається не як об'єкт міжмовної трансформації, а як носій різних видів інформації [442, с. 69]. У свою чергу, процес перекладу, асоціюється не з трансформаційними перетвореннями, а з пошуком та передачею інформації (див. також [2, с. 60-61]) .

Сам автор теорії інформаційного перекладу вважає повідомлення, тобто *інформацію*, призначену для передачі, *інваріантом* перекладу, й відносить передачу інформації до обов'язкових ознак перекладу, що відрізняють останній від інщих видів відтворення вихідного тексту. У межах теорії виділяються кілька видів інформації, релевантних для здійснення перекладу: 1) семантична інформація; 2) ситуативна інформація; 3) інформація про структуру мовленнєвого твору, здатна викликати додатковий естетичний ефект у комуніканта.

У цьому зв'язку Р.К.Міньяр-Бєлоручев підкреслює: залежно від мети своєї діяльності, мовленнєвої ситуації та інших факторів джерело (адресант) відбирає для матеріалізації у мовленні ту інформацію і той спосіб організації мовленнєвого твору, які, на думку адресанта, можуть за даних умов мати необхідний комунікативний ефект [152, с. 35]. Важливим спостереженням ученого в плані перекладу виступає думка про те, що добрана адресантом інформація для матеріалізації у мовленні своїх думок не обов'язково збігається з інформацією, призначеною для передачі. Іншими словами, інформаційний зміст повідомлення не збігається з його смислом. Зважаючи на це, автор пояснює сутність смислу як похідного поняття від взаємодії двох основних видів інформації: семантичної та ситуативної. Отже, не слід ототожнювати поняття *повідомлення* з мовленнєвим твором, оскільки воно завжди становить інформацію, призначену для передачі (інваріант перекладу), причому питома вага різних видів інформації, які формують повідомлення, може змінюватись як у кожному мовленнєвому акті, так і в процесі перекладу [там само, с. 36]. Тому головним завданням перекладача стає відтворення не всіх видів інформації ВТ, а лише тієї інформації, що призначена адресантом для передачі цільовій аудиторії, тобто повідомлення.

Слід зазначити, що види інформації, виокремлені Р.К.Міньяр-Бєлоручевим, розподіляються також за критерієм комунікативної цінності й пов'язані з категорією інформаційного запасу отримувача. Так, текст оригіналу може містити унікальну (ключову), додаткову, уточнювальну, повторну, фонову та нульову інформацію. Саме останні два види інформації стають, на нашу думку, факторами інформаційної ентропії, формуючи перешкоди на шляху до якісного перекладу.

Для перекладознавства видається релевантним розуміння інформації, висунуте академіком Ю.С. Степановим у монографії «Мова і метод. До сучасної філософії мови» [208, с. 166]. На думку автора, поняття інформації формує заключну ланку в низці трьох фундаментальних категорій: *матерія – енергія – інформація*. У роботі наведено два діаметрально протилежних тлумачення інформації з погляду дослідників знакової теорії. З одного боку, відповідно до думки засновника кібернетики Н. Вінера, інформація відокремлюється від енергії та матерії. Учений вважає, що інформація не пов'язується з енергією і матерією безпосереднім шляхом, так само, як і теорія інформації та загальна семіотика не пов'язані з теорією матеріальних знакових систем, тобто є суто абстрактними теоріями [36, с. 50].

З іншого боку, Ю.С. Степанов, Г.П. Мельников, І. Земан розглядають інформацію як особливу частину енергії, оскільки загальна семіотика вивчає всі матеріальні та енергетичні знакові системи, а абстрактна семіотика є лише одним із розділів загальної семіотики, що вивчає енергетично слабкі знакові системи, де інформація дійсно максимально відрізняється від енергії [208, с. 166]. Ю.С. Степанов визначає знакову систему як матеріального посередника, що слугує обміну *інформацією* між двома іншими матеріальними системами.

Поняття інформації, яке входить до визначення будь-якої знакової системи, в тому числі мови, ототожнюється з особливою енергією, причому робиться висновок про те, що енергетичні витрати на існування самої знакової системи пропорційні енергетичному обсягові інформації, яка передається за допомогою даної системи. Ю.С. Степанов наводить приклади трьох випадків співвідношення між енергією та інформацією всередині знакової системи.

Так, верхньою енергетичною межею передачі інформації стає біологічна або фізична взаємодія знаків у живій природі (для передачі інформації необхідно витратити максимальну кількість енергії). Нижньою енергетичною межею передачі інформаційного повідомлення слугує знакова система найвищого рівня абстракції, зокрема, символічна або математична логіка (штучна мова формул). У цьому випадку енергія зливається з інформацією, майже дорівнює нулю та

прагне до максимальної відмінності від матеріальних систем, посередником між якими вона виступає. Найбільш чітко інформація відрізняється від енергії в системах *самоналаштування* [208, с. 92], зокрема, у природній мові людини.

Визначення інформації, запроповане Ю.С. Степановим, становить особливий інтерес з огляду на синергетичний характер перекладу. За дефініцією вченого, інформація становить упорядковану, організовану енергію, а в більш вузькому значенні – ступінь організованості або визначеності повідомлення, що протистоїть неорганізованій енергії – *ентропії* [там само, с. 166].

Поняття ентропії набуває все більшої евристичної сили в гуманітарних науках, у тому числі в перекладознавстві [див. напр., 5, с. 25-36; 148, с. 72].

Будучи багатогранним феноменом, ентропія отримує різні тлумачення у фізиці та в теорії інформації. Так, у перекладознавчому словнику Л.Л. Нєлюбіна ентропія пояснюється з огляду на теорію інформації як міра невизначеності стану об'єкта; міра невизначеності деякої ситуації (випадкової величини) з кінцевою або вирахуваною кількістю результатів [442, с. 258].

Словник іншомовних слів надає тільки фізичне визначення ентропії: 1) фізична величина; характеризує розсіяння, знецінення енергії у явищах та процесах, які ми спостерігаємо, перехід усіх видів енергії в теплову <енергію> та рівномірний розподіл останньої між усіма тілами природи [463, с. 815].

У Фізичному енциклопедичному словнику під редакцією А.М. Прохорова знаходимо кілька предметних областей застосування поняття ентропії: «ентропія – (від грецьк. entropia – поворот, перетворення), поняття, що вперше було введене у термодинаміці для визначення міри невідновного розсіяння енергії.

Поняття ентропії широко застосовується в інших галузях науки: у статистичній фізиці як ступінь вірогідності здійснення якого-небудь макроскопічного стану; в *теорії інформації* як міра невизначеності якогось дослідження, що може мати різні результати <…> На підставі уявлень про інформаційну ентропію, зокрема, можна вивести всі найважливіші положення статистичної фізики» [428, с. 903-904]. Як бачимо, у вузькофаховому довідковому

виданні з природничих наук постулюється тісний зв'язок між поняттями ентропії та інформації, в тому числі через теорію інформації.

У свою чергу, користуючись даними енциклопедичних джерел, ми виявили такі тлумачення для поняття «інформація»: 1) (від лат. informatio – роз'яснення, викладення) – інформування, повідомлення про стан справ, які-небудь події, чиюсь діяльність; 2) основне поняття кібернетики [435, с. 150]. Друге значення інформації базується на ідеях кібернетики про те, що як живі організми, так і машини, подібні до ЕОМ та сучасних комп'ютерів, здатні переробляти повідомлення, подані «на вході» (так звані «вхідні сигнали»), в інформацію «на виході» («вихідні сигнали»). Феномен інформації у кібернетичному розумінні вивчається, з одного боку, теорією інформації, з іншого боку, стає об'єктом математичної статистики.

Якщо теорія інформації розглядає кількість та якість інформації вихідних сигналів стосовно вхідних, зокрема, викривлення сигналів через шуми в процесі їхньої передачі, то математичну статистику цікавлять імовірнісні закономірності передачі інформації, під час яких не відбувається інформаційних втрат.

Важливим висновком кібернетики з огляду на інформацію стає той факт, що поняття інформації, тобто відомостей про досліджуваний об'єкт, у конкретних випадках кожного разу може визначатись по-різному. Наведена теза підтверджує свою релевантність саме для перекладознавства. Так, Р.К.Міньяр-Бєлоручев у роботі «Теорія і методи перекладу» пропонує класифікацію мовленнєвих продуктів за типами інформації. Автор виокремлює семантичну і ситуаційну інформацію. На основі співвідношення даних типів інформації у вихідному тексті, та, відповідно, їхньої цінності для перекладу, дослідник розділяє цільові (I), тематичні (II) та інформативні (III) висловлення [152, с. 37-43].

До прикладу, цільові висловлення зустрічаються в діалогічному мовленні розмовного стилю. Для розуміння таких мовленнєвих актів Р.К.Міньяр-Бєлоручев визначає цінність ситуаційної та семантичної інформації через відношення *1:1*. Це означає, що для адекватного перекладу цільових висловлень однаково важливими стають обидва типи інформації, представлені в оригіналі.

Тематичні висловлення (тексти), згідно з автором концепції, майже не несуть семантичної інформації, а містять лише ситуаційну інформацію. Інакше кажучи, зміст тематичних висловлень визначається темою тексту, тобто конкретною комунікативною ситуацією, причому самі продукти комунікації мають низький рівень інформативності. На перший план висуваються стереотипні мовленнєві засоби, набір яких обмежений темою мовленнєвого твору. Для даного типу висловлень характерним є співвідношення цінності інформації *1:0*, де 1 – ситуаційна інформація, а 0 відповідає семантичній інформації.

Зрештою, інформативні висловлення визначаються наявністю переважно семантичної інформації, що формує основу повідомлення адресанта, призначеного для передачі адресату. Третьому типу висловлень притаманне ціннісне співвідношення ситуаційної та семантичної інформації, відповідно, *0:1*.

Наведена класифікація стає незамінною для перекладача в процесі виявлення інваріанта перекладу, тобто інформації, призначеної для передачі, оскільки, як вже було сказано, інформаційний зміст тексту не завжди збігається з його смислом. З огляду на переклад спеціальних текстів саме інформативні висловлення становлять інтерес для нашого дослідження, оскільки фахові тексти у традиційних перекладознавчих класифікаціях належать до інформативного типу мовленнєвих продуктів [див. напр., 364, S. 83].

Утім, інші види висловлень також присутні у фахових текстах, зокрема спеціальних текстах гуманітарного профілю, які належать до апелятивного типу. В даному випадку ми маємо на увазі тематичні мовленнєві акти низького ступеня інформативності. Як ми покажемо далі на прикладах, навіть фахові тексти інформативного типу не обмежуються лише семантичною інформацією. Ситуаційна інформація в таких текстах також слугує невід'ємною частиною повідомлення, призначеного для адресата. Однак у випадку фахових текстів ситуаційна інформація пов'язується не стільки з мовленнєвою ситуацією, скільки з фаховим дискурсом, до якого входить відповідний вихідний текст. Саме цей тип інформації слугує, на нашу думку, фактором ентропії спеціального перекладу.

Повертаючись до співвідношення між категоріями ентропії та інформації, слід згадати про важливу ідею основоположника теорії інформації Клода Шеннона: інформація знаходиться у зворотній залежності від ентропії, оскільки усуває невизначеність вибору [239, с. 669–685].

Розглядаючи інформаційні аспекти ентропії, Норберт Вінер проводить дві паралелі: з одного боку, між ентропією та хаосом, з іншого боку, між інформацією та упорядкованістю. За словами кібернетика, ентропія означає міру хаосу, а кількість інформації формує міру впорядкованості [35, с. 23].

Суголосно з поглядами К. Шеннона та Н. Вінера франко-американський фізик Л.Н. Бріллюен розглядає ентропію як міру нестачі інформації, а інформацію трактує як негативну складову ентропії, називаючи інформацію негентропією [23; 24]. Таким чином, робимо висновок, що поняття інформації та ентропії виступають антонімами одне до одного, і можуть навіть визначатись одне через інше (див. вище дефініцію Л.Н. Бріллюена).

У книзі «Текст як об’єкт лінгвістичного дослідження» І.Р.Гальперін так само протиставляє ентропію інформації, характеризуючи два значення терміна «інформація». Згідно з автором, інформація в загальноприйнятому розумінні ототожнюється з будь-яким повідомленням, оформленим як словосполучення номінативного характеру. Причому інформація в наведеному побутовому значенні дорівнює номінації, смислу або змісту [43, с. 26].

Термінологічне значення поняття «інформація» використовується в теорії комунікації та передбачає вживання цього терміна лише в контексті отримання нових відомостей про предмети, явища, події об’єктивної дійсності. І.Р. Гальперін констатує, що науково-термінологічне значення поняття «інформація» знімає деяку невизначеність у сприйнятих та частково зрозумілих об’єктах [там само, с. 27]. Відтак, поняття ентропії та інформації розміщуються на протилежних семантичних полюсах. В іншій роботі учений висуває припущення про те, що мовні одиниці самі по собі не несуть жодної інформації, але можуть брати участь у процедурі зняття ентропії, тобто формують смисл висловлення у мовленні, а також сприяють досягненню комунікативного ефекту в цілому [41].

Автор справедливо виділяє два аспекти поняття «інформація», релевантні як для лінгвістики тексту, так і для перекладу. Перший аспект має комунікативний характер і охоплює проблематику тема-рематичної структури висловлення. З огляду на цілий текст підкреслюється фактор невідомої інформації (нового), пов'язаний з багатьма іншими позамовними факторами, зокрема, соціальними, освітніми, віковими, культурними, часовими обмеженнями. Можна погодитись з думкою І.Р. Гальперіна про те, що повідомлення буде інформативним для отримувача лише за умови його новизни. У випадку вже відомого або незрозумілого змісту таке повідомлення (текст) втрачає інформативність для адресата. Іншим аспектом інформації стає цінність.

До прикладу, повторюваність інформації призводить до втрати її цінності. Утім, деякі художні та наукові тексти належать до категорії прецедентних, тобто таких, що мають загальнолюдське естетичне або пізнавальне значення. Саме тому ці тексти навіть при багаторазовому прочитанні завжди слугують джерелом нової інформації для читача.

Зважаючи на різні жанри текстів та різноплановість поняття інформації, І.Р. Гальперін пропонує класифікацію інформації як основної категорії тексту. Вона охоплює три види: 1) змістово-фактуальна інформація; 2) змістово-концептуальна інформація; 3) змістово-підтекстова інформація [43, с. 28].

Так, змістово-фактуальна інформація становить повідомлення про факти, події, процеси, що відбуваються у навколишній дійсності, в реальному або уявному світі. До основних ознак змістово-фактуальної інформації належать експліцитність, тобто безпосередня вербальна реалізація в тексті; буттєвий (екзистенціальний) характер; предметно-логічні значення мовних одиниць-носіїв даного виду інформації. Змістово-фактуальна інформація знімає ентропію щодо нового, невідомого фрагмента позамовної дійсності.

Змістово-концептуальна інформація повідомляє адресату про індивідуально-авторське бачення відношень між явищами, які презентуються за допомогою змістово-фактуальної інформації; розуміння автором їхньої значущості для всього суспільства та окремих індивідуумів, творче

переосмислення причинно-наслідкових зв’язків між реальними та уявними подіями. Основні ознаки змістово-концептуальної інформації включають імпліцитність, тобто відсутність або недостатність вербальної реалізації; можливість різних інтерпретацій; естетико-художній характер; творче вираження задуму автора. Така інформація знімає естетико-пізнавальну ентропію [там само].

Змістово-підтекстова інформація становить приховане повідомлення, яке отримується зі змістово-фактуальної інформації завдяки здатності мовних одиниць породжувати асоціативні й конотативні значення, а також можливості тексту прирощувати нові смисли. На підставі своїх специфічних ознак змістово-підтекстова інформація утворює цілісність з іншими видами інформації в тексті, усуваючи ентропію ціннісного характеру.

Під час перекладу спеціальних, у першу чергу науково-технічних, довідкових і навчальних текстів, на перший план висувається змістово-фактуальна інформація, яку можна асоціювати з семантичною інформацією у класифікації Р.К. Міньяр-Бєлоручева. Інші види повідомлень, а саме – змістово-концептуальна та змістово-підтекстова інформація релевантні переважно для перекладу художніх та апелятивних текстів.

На нашу думку, застосування категорії ентропії видається плідним не тільки в межах лінгвістики тексту та інформаційної теорії перекладу. Як показують відомі розробки в галузі ймовірнісної семіотики (зокрема, теоретико-інформаційна модель вірша А.М. Колмогорова та дослідження кількості інформації у структурі художнього тексту Ю.М. Лотмана [117, с. 213-223; 144], поняття ентропії можливо екстраполювати з теорії інформації як на мовознавство, так і на загальну теорію перекладу, в тому числі на синергетику перекладу.

Зі свого боку, пропонуємо дефініцію ентропії в контексті синергетичного підходу до вивчення перекладацької діяльності: *ентропія* – міра невизначеності інформації про об’єкт перекладу (ВТ), яка зумовлює хибні перекладацькі рішення на мікро-, макро- і мегарівнях системи перекладу. Під мікрорівнем системи в даному випадку мається на увазі цільовий текст, де відтворено домінанту перекладу ВТ. Макрорівень означає відповідність перекладного тексту цільовому

дискурсові (для спеціальних текстів – позиція в цільовому фаховому дискурсі). Під мегарівнем розуміємо входження тексту перекладу до цільової культури. Отже, чим вище дефіцит інформації у вихідному тексті (ентропія), тим нижча якість його перекладу, аж до повного нерозуміння та відмови суб'єкта перекладу від перекладацького замовлення. Навпаки, якщо ентропія вихідного тексту прагне до нуля, не виникає складнощів під час його перекладу.

Розглядаючи інформаційну ентропію як потенційну одиницю аналізу тексту в синергетичній методології перекладу, не можна обійти увагою декілька запитань, що постають у зв'язку з процедурою аналізу. По-перше, на якому рівні виникає інформаційна ентропія, які мовні одиниці стають носіями інформаційної ентропії, чим викликається невизначеність тексту та його окремих одиниць? По-друге, як впливають одиниці високого рівня інформаційної ентропії на глобальні й локальні перекладацькі стратегії? Яким чином спрямувати перекладача на подолання інформаційної ентропії з метою мінімізації хибних перекладацьких рішень? Спробуємо відповісти на поставлені запитання за допомогою практичного аналізу спеціальних текстів та їх множинних перекладів.

Спочатку наведемо кілька теоретичних зауважень. Обираючи ентропію інструментом дослідження перекладу в контексті синергетичної методології, ми спирались, по-перше, на дефініцію ентропії мови за А.М. Колмогоровим. У процесі математичного вивчення можливостей поетичної творчості та перекладу учений вивів формулу ентропії мови (H): $H = h_1 + h_2$, де h_1 складає смислову інформацію або інформаційну ємність, а h_2 відповідає так званій залишковій ентропії, тобто тій невизначеності (гнучкості) мови, яка залишається після відтворення семантичної інформації оригіналу. Даний показник h_2 має також іншу назву: міра синонімії [118, с. 3-11; див. також 92, с. 149-152].

По-друге, певний інтерес для нашої розвідки становить визначення ентропії вихідного тексту, запропоноване Т.П. Андрієнко у статті «Інформаційні характеристики тексту як фактор реалізації стратегії перекладу» [5, с. 25-35]. Авторка вважає ентропію оригіналу першочерговим чинником прийняття перекладацьких рішень і визначає дане явище як «міру інформаційної

невизначеності (місткості) вихідного тексту, що складається з кількості інформації на одиницю повідомлення і кількості можливих варіантів вираження/інтерпретації того самого смислу» [там само, с. 29].

Можна погодитися з тим, що рівень ентропії залежить від типу тексту, як показують попередні дослідження А.М. Колмогорова та його учнів [214, с. 149]. До прикладу, газетні тексти характеризуються як мовленнєві продукти з низьким рівнем ентропії, оскільки містять багато мовних кліше і штампів. У свою чергу, художні та поетичні тексти мають високий рівень ентропії, оскільки оцінюються за критерієм непередбачуваності лексичного складу та стилістичних засобів.

Ця гіпотеза цілком узгоджується з теорією типів висловлень Р.К. Міньяр-Бєлоручева, де тематичні висловлення з нульовою семантичною інформацією переважно належать до публіцистичних та дипломатичних текстів. Отже, можна зробити попередній висновок, що інформаційна ентропія виникає на рівні тексту. Втім, незрозумілий текст високого рівня ентропії становить не причину, а наслідок інформаційного дефіциту. Тому логічно припустити, що ентропія притаманна всім повнозначним, а також структурно-композиційним одиницям, які складають текст, починаючи від лексеми (реалії, терміна, стилістично диференційованої лексики, культурного концепта) до речення і надфразової єдності (поєднання кількох синтаксем шляхом когезії та кореферентності).

Крім того, не слід забувати, що крім об’єктивних мовних факторів ентропії існують суб’єктивні фактори сприйняття інформації з боку перекладача. Для виконавця перекладу з високим рівнем перекладацької компетенції рівень ентропії тексту завжди нижчий, ніж для недосвідченого перекладача. У випадку трансляції спеціальних текстів до факторів інформаційної ентропії обов’язково додається фахова компетенція перекладача.

Відповідаючи на запитання про характер одиниць-носіїв невизначеності тексту, доцільно повернутись до вже згаданої концепції Т.П. Андрієнко. Ми погоджуємося з гіпотезою авторки в тому, що інформаційна ентропія в перекладі повинна містити не тільки кількісні, а й якісні показники інформації. Так, дослідниця пропонує визначати ентропію вихідного тексту через кількість

реалізованих інформативних виборів, а саме: а) кількість мовних одиниць, вживання яких є непередбачуваним з огляду на тип і структуру тексту, попередній контекст, жанрові або дискурсивні конвенції, стилістичні норми; б) кількість мовних одиниць, що припускають інші варіанти вираження одного й того самого смислу [5, с. 29-30].

Отже, критеріями високого рівня інформаційної ентропії для мовних одиниць стають їх багатозначність та непередбачуваність. З нашого боку додамо, що наведені параметри стосуються не тільки одиниць лексичного рівня, а й синтаксем та їхніх комбінацій (надфразових єдностей). Слід зауважити, що практичні результати аналізу оригіналу і множинних перекладів спеціальних текстів підтверджують дану тезу.

Для відповіді на запитання про фактори виникнення інформаційної ентропії на різних мовних рівнях ми звернулись до розвідки І.Р. Гальперіна, присвяченій незвичним сполученням слів, яку сам автор виконав у річищі теорії семантичної валентності [42, с. 61-70]. Спираючись на концепцію вченого, розроблену на матеріалі семантичних парадоксів, а також відхилень від граматичної та стилістичної мовних норм у поезії, ми дійшли таких висновків про причини ентропії. По-перше, інформаційна ентропія на лексичному, граматичному й структурно-композиційному рівнях вихідного тексту має різні шляхи виникнення.

Так, ентропія лексичного рівня, на нашу думку, пов’язана з подвійною реалізацією контекстуального та предметно-логічного (словникового) значення в межах однієї лексичної одиниці, причому у свідомості перекладача одне значення пригнічує інше. Власні спостереження на матеріалі німецько-українського перекладу спеціальних текстів показують, що в німецькій мові такими одиницями найчастіше стають абстрактні віддієслівні іменники (*Vermögensabschöpfung, Zuständigkeitsverteilung*), абстрактні дво- і багатоосновні іменники (*Haushaltskreislauf, Orientierungshilfe, Rechtsrahmen*), абстрактні дієслова (*angleichen, aufnehmen, weiterleiten, erstatten*), ментальні дієслова (*wahrnehmen*), складні прикметники, прислівники, дієприкметники у функціях означення та обставини (*gegliedert, anschließend, netztauglich, wirtschaftlich*), а також тематичні

кліше, стереотипні формули та вирази (*in den Genuss kommen, den Unterschied machen*). Наведені одиниці загальнонаціональної мови, не будучи складовими спеціальних підмов та терміносистем, становлять значно більші труднощі перекладу спеціальних текстів, ніж фахова термінологія, зафіксована в галузевих словниках. Крім того, такі одиниці задовольняють критеріям непередбачуваності та багатозначності, тобто стають «кандидатами» в носії інформаційної ентропії.

У цьому зв'язку І.Р. Гальперін зазначає, що непередбачуваність наведених одиниць деавтоматизує мовний код (викликає ефект «стримання» свідомості), подібно до тропів або стилістичних фігур у художніх текстах. Деавтоматизація коду зумовлює подвійне сприйняття значення одиниці: предметно-логічне і контекстуальне [42, с. 65]. Свідомість перекладача спочатку утримує обидва значення, а потім обирає одне з них залежно від низки умов, серед яких тип і вид тексту, перекладацька й фахова компетенції, психологічний стан виконавця, вид перекладацької діяльності (усний послідовний, письмовий, синхронний переклад, переклад з аркуша), умови здійснення перекладу.

Як уявляється, типові помилки під час перекладу одиниць високого рівня ентропії пов'язані з пригніченням контекстуального значення через предметно-логічне у свідомості перекладача. У такий спосіб ситуаційна (для спеціальних текстів – дискурсивно-ситуативна й дискурсивно-фахова) інформація не «відчувається» перекладачем як домінанта перекладу, а помилково замінюється семантичною інформацією в трансляті. Це призводить до викривлення або у крайньому випадку до повної втрати домінанти перекладу в цільовому тексті.

Розглянемо приклади лексичних одиниць високого рівня ентропії у спеціальних німецьких текстах та проаналізуємо їхнє відтворення у множинних перекладах українською мовою, виконаних студентами-магістрами Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. З цією метою скористаємось фрагментами тексту інформативного типу на матеріалі підручника з аграрної економіки Grundstufe Landwirt [511, S. 217, див. також ВТ №5 і ЦТ №5 – варіант 1.1, Додаток С]:

1. (ВТ №5) *Vernetzung – zwischen den Lebewesen einer* ***Biozönose*** *bestehen zahlreiche Wechselwirkungen.* ***Die Nahrungskette*** *fällt am starksten auf. Sie beginnt in jedem Fall bei grünen Pflanzen,* ***den Produzenten****.*	1.1. (ЦТ №5) *Схрещення: між живими організмами* ***біоценозу*** *відбуваються численні взаємообміни речовин. Найбільше таких обмінів відбуваються у* ***харчовому ланцюжку****, який у будь-якому випадку бере свій початок у зелених рослин-****продуцентів****.*
Von deren ***Biomasse*** *leben alle anderen Organismen* ***des Ökosystems****, Menschen, Tiere und auch Pflanzen ohne* ***Chlorophyll****,* ***die Konsumenten****.*	*За рахунок їх біомаси живуть всі інші організми* ***екосистеми****, люди, тварини та рослини без вмісту* ***хлорофілу****, що називаються* ***конзументами***[7]***.***

Наведений фрагмент оригіналу містить декілька термінологічних одиниць, що належать до терміносистем біології, екології та ботаніки: *die Biozönose, die Nahrungskette, der Produzent, die Biomasse, das Ökosystem, das Chlorophyll, der Konsument.* Серед них потенційні труднощі перекладу можуть становити лише два міжгалузеві терміни-омоніми, які входять одразу до кількох терміносистем у межах фахової мови економіки, екології, біології та ботаніки: *der Produzent* та *der Konsument.* Термінологічне значення названих одиниць у галузі біології, до якої належить текст оригіналу, не зафіксоване у двомовних словниках.

Як бачимо, у варіанті перекладу 1.1. перекладач, скориставшись паралельними текстами й одномовним тлумачним словником, знайшов еквіваленти термінів біологічного дискурсу цільовою мовою: *продуценти, консументи* (у перекладі *–конзументи* як результат транскрипції) [див. 422, с. 567; с. 1152]. Утім, виконавець перекладу зіткнувся з проблемою відтворення одиниці на початку тексту: *die Vernetzung – схрещення**[8].

[7] Орфографію і стилістику виконавця перекладу збережено.
[8] Хибний варіант перекладу одиниці з високим рівнем інформаційної ентропії.

З нашого погляду, саме ця лексема може слугувати прикладом одиниці високого рівня інформаційної ентропії. По-перше, вона полісемічна: у багатомовному онлайн-словнику *Multitran* ми нарахували 16 галузевих значень для даного терміна російською мовою. Слід окремо зазначити, що в проаналізованих шести словниках німецько-українського напрямку, в тому числі двох друкованих та чотирьох електронних джерелах, лексема *die Vernetzung* взагалі відсутня [438; 449; 454; 452; 444; 475]. Інші електронні словники надають хибний переклад названої одиниці [453 ; 489; 445].

По-друге, ця лексема є досить непередбачуваною для наведеного жанру тексту з огляду на його тематику. По-третє, полісемічність аналізованої одиниці припускає багато варіантів вираження смислу заголовка, який формує тему цілого абзацу. Таким чином, робимо висновок, що віддієслівний абстрактний іменник *die Vernetzung* становить одиницю високого ступеня інформаційної ентропії на лексичному рівні вихідного тексту.

Високий ступінь ентропії іменника підтверджується хибними перекладацькими рішеннями інших виконавців: 1.2. *die Vernetzung – зв'язок**; 1.3 *die Vernetzung – об'єднання в систему**. У даному випадку за умови відсутності одиниці у словнику слід було б скористатись смисловим способом перекладу.

В авторизованому перекладі підручника знаходимо такий варіант відтворення лексеми: 1.0. *die Vernetzung* – ***взаємозв'язки в біоценозах*** [507, с. 217]. Можна констатувати, що перекладач використав смисловий спосіб передачі полісемічної одиниці (прийом описового перекладу з додаванням).

Наведемо приклади інших одиниць інформаційної ентропії на лексичному рівні, розміщених в тексті під назвою «*Sonnenenergie*», та розглянемо особливості їх відтворення українською мовою [511, S. 138-139, див. також ВТ №4 і ЦТ №4, варіант 1.2 – Додаток С]:

1. (ВТ №4) ***Solarthermie*** *– Sie produziert aus Sonnenenergie Warmwasser. <…> Bei der* ***Kollektortechnik*** *ist der* ***Absorber***	1.2. (ЦТ № 4) ***Геліотермія:*** *під час цього процесу відбувається нагрівання води сонячною енергією.*

unter Glas in einem isolierten ***Gehäuse****[9] *eingefügt.*	*<…> У* ***колекторах абсорбер*** *розташовано під склом, у ізольованому* ***корпусі.***
Bei dieser Technik wird die einströmende Energie nicht wieder abgestrahlt und erwärmt die Absorberflächen ohne größere Verluste.	*При використанні такої техніки енергія, що надходить, не відбивається, і нагріває поверхню абсорбера без значних втрат.*
Der Absorber wird von einem flüssigen ***Medium**** *durchströmt und transportiert die* ***Energiemenge*** *bei einer bestimmten Temperatur zu einem* ***Wärmetauscher****. Dieser übergibt die* ***Wärmeenergie*** *an die Flüssigkeit im* ***Warmwasserspeicher****.*	*Всередині абсорбера тече* ***рідина****, яка за певної температури переносить* ***енергію*** *до* ***теплообмінного апарату****.* ***Теплообмінник*** *передає теплову енергію рідині у* ***резервуарі для зберігання****.*

Даний фрагмент характеризується значною кількістю термінів, які входять до терміносистеми галузі відновлюваних джерел енергії: *Solarthermie, Kollektortechnik, Absorber, Wärmetauscher, Wärmeenergie, Warmwasserspeicher.*

Як бачимо, відтворення таких термінів не викликає труднощів у студента-перекладача. У наведеному варіанті перекладу 1.2. деякі терміни передаються шляхом генералізації (*Kollektortechnik – колектор; Energiemenge – енергія*), що не перешкоджає розумінню смислу й не викривлює зміст первинного повідомлення. Інші термінологічні одиниці повністю або частково калькуються (*Wärmetauscher – теплообмінник; Solarthermie* – геліотермія), а також перекладаються еквівалентом для даного дискурсу (*Absorber – абсорбер*).

Утім, названий фрагмент містить декілька одиниць високого ступеня ентропії, які становили труднощі для інших виконавців перекладу. Прикладами можуть слугувати словосполучення *flüssiges Medium* та іменник *das Gehäuse.* Обидві лексеми належать до так званих міжсистемних лексичних одиниць-

[9] Одиниця високого рівня інформаційної ентропії

омонімів. Це означає, що залежно від контексту вони можуть входити до терміносистем різних галузей науки й техніки, а також виступати як одиниці загальнонаціональної мови (детальніше про це див. [232; 234]).

Так, за даними Великого німецько-українського словника В. Мюллера, абстрактний іменник *das Medium* охоплює два загальновживаних та два галузевих значення мовою перекладу, жодне з яких не підходить за контекстом: 1) засіб; 2) засіб (ЗМІ); 3) фіз. середовище; 4) гр. середній стан [438, с. 427]. До прикладу, онлайн-словник Multitran наводить 10 галузевих термінологічних відповідників іменника для російської мови [486].

Таким чином, лексема *das Medium* задовольняє критеріям виокремлення одиниць інформаційної ентропії, будучи багатозначним і малоймовірнісним феноменом в тексті, присвяченому альтернативним джерелам енергії.

Що стосується одиниці *das Gehäuse*, зауважимо, що вона задовольняє лише одному з критеріїв, релевантних для одиниць високого рівня ентропії, а саме – багатозначності. Основним значенням іменника *das Gehäuse,* за даними тлумачного словника DUDEN, виступає *feste, schützende Umhüllung um etwas* (укр. *тверде захисне покриття, оболонка чогось*) [496]. Згаданий словник В.Мюллера німецько-українського напрямку наводить два загальновживаних та два фахових значення лексеми, причому перше значення охоплює чотири варіантні відповідники: 1) корпус, кожух, коробка, футляр; 2) черепашка (молюска); 3) бот. серцевина; 4) спорт. розм. ворота [438, с. 268].

У багатомовному онлайн-словнику Multitran кількість відповідників для фахових значень лексеми *das Gehäuse* російською мовою дорівнює 22-м лексикографічним записам [486].

Зважаючи на основне значення лексеми *das Gehäuse* у німецькій мові, слід визнати, що вона є передбачуваною, тобто високоймовірнісною одиницею в науково-технічному тексті. Тим не менш результати перекладу свідчать про високий рівень ентропії обох проаналізованих лексем.

Наведемо варіанти відтворення словосполучення *flüssiges Medium* як одиниці ентропії у студентських перекладах: *1.5. – рідке середовище**[10]*; 1.6. – водне середовище*; 1.4. – рідинне середовище*; 1.1. – рідка речовина; 1.3. – рідкий носій*. Порівняймо відтворення словосполучення високого рівня ентропії з авторизованим перекладом: *flüssiges Medium – 1.0. рідкий агент (носій)* [507, с. 139]. На підставі аналізу множинних перекладів можна констатувати адекватне відтворення словосполучення лише у варіантах 1.1 та 1.3.

Розглянемо відтворення іншої одиниці високого ступеня ентропії *das Gehäuse* у перекладах, виконаних студентами: *1.5. – камера**[11]*; 1.6. – корпус; 1.4. – капсула*; 1.1. – корпус; 1.3. – ємність*.* В авторизованому перекладі аналізовану одиницю відтворено так: *das Gehäuse – 1.0. корпус* [507, с. 139]. Як бачимо, три із п’яти наведених рішень є хибними, тобто якість перекладу одиниці залишається такою самою, як і в попередньому випадку: 2 вірних рішення (варіанти 1.1, 1.6) vs. три невірних рішення (варіанти 1.3, 1.4, 1.5).

Отже, робимо висновок про те, що одиниці інформаційної ентропії лексичного рівня становлять труднощі для перекладу саме завдяки полісемії та непередбачуваності. Хибне відтворення таких одиниць обумовлюється двома причинами. По-перше, виконавці перекладу обирають семантичну інформацію (загальномовне значення лексеми) для відтворення пропозиції, не враховуючи дискурсивно-фахову інформацію (галузеве значення).

По-друге, перекладачі невірно обирають галузеве значення зі списку наданих у словнику, орієнтуючись не на фахову компетенцію, а на мовну інтуїцію, що неприпустимо при перекладі спеціальних текстів.

Оскільки ентропія, як вже було згадано вище, не обмежується тільки лексичним рівнем оригіналу, наведемо приклади і проаналізуємо причини синтаксичної ентропії. З цією метою скористаємось уже згаданим уривком німецького навчального тексту, присвяченого сонячній енергії, та його

[10] Хибний варіант перекладу словосполучення високого ступеня інформаційної ентропії
[11] Хибний варіант перекладу лексичної одиниці високого ступеня інформаційної ентропії

множинними студентськими перекладами [511, S. 139, див. також ВТ №4 і ЦТ №4, варіант 1.5, Додаток С]:

1. (ВТ №4) ***Der*** *Absorber* ***wird*** *von einem flüssigen Medium* ***durchströmt*** *und* ***transportiert*** *die Energiemenge bei einer bestimmten Temperatur zu einem Wärmetauscher.*	1.5. (ЦТ №4) ***Абсорбер буде протікати по рідкому середовищу****[12] ***та транспортуватиме****[13] *певну кількість енергії при визначеній температурі до теплообмінника.*

На матеріалі даного фрагмента спостерігаємо викривлення семантичної інформації оригіналу в перекладі, зумовлене синтаксичною ентропією вихідного речення. Очевидно, перекладач не звернув уваги на пасивну конструкцію оригіналу, що призвело до заміни семантичних ролей у трансляті (*Absorber* – пацієнс, *Medium* – агенс у ВТ; *абсорбер* – агенс, *рідкий агент* – пацієнс у ЦТ) Розглянемо відтворення цього речення в інших версіях [ВТ і ЦТ №4, версія 1.6]:

1. ***Der*** *Absorber* ***wird*** *von einem flüssigen Medium* ***durchströmt*** *und* ***transportiert*** *die Energiemenge bei einer bestimmten Temperatur zu einem Wärmetauscher.*	1.6. (ЦТ №4) ***Поглинач отримує*** *енергію через водне середовище і* ***передає*** *кількість енергії****[14] *за певної температури до теплообмінника, який… <…>

У варіанті перекладу 1.6 знову бачимо синтаксичний буквалізм під час відтворення синтаксеми ВТ: заміна семантичних ролей, тобто пацієнс стає агенсом (*поглинач передає енергію…*) Проаналізуємо останній варіант відтворення пропозиції [ВТ №4 і ЦТ №4, варіант 1.3, Додаток С]:

1. ***Der*** *Absorber* ***wird*** *von einem flüssigen Medium* ***durchströmt*** *und* ***transportiert*** *die Energiemenge <…> zu einem Wärmetauscher.*	1.3 (ЦТ №4) ***Струм до поглинача надходить від рідкого носія****[15]****,*** *що потім передає певну кількість енергії за певної температури до теплообмінника.*

[12] Хибне відтворення лексеми високого рівня інформаційної ентропії
[13] Хибне перекладацьке відтворення синтаксичної структури речення, зумовлене синтаксичною ентропією.
[14] Див. 8
[15] Хибне перекладацьке відтворення семантичної структури речення оригіналу

У даному варіанті можна побачити правильний розподіл семантичних ролей у трансляті (*рідкий носій, що потім передає…*), водночас у перекладі присутнє невмотивоване додавання семантичної інформації, якої немає в оригіналі (*струм до поглинача надходить…*)

Ми допустили, що перекладач зробив асоціативну помилку під час відтворення дієслова *durchströmen* (*протікати, циркулювати*), керуючись хибною асоціацією з іменником *der Strom* (*потік, течія, електричний струм*), який семантично походить від німецького дієслова. Цікаво, що під час обговорення перекладу з виконавцем наша гіпотеза цілком підтвердилась.

Повертаючись до синтаксичної ентропії оригіналу, порівняємо розглянуті студентські трансляти з авторизованим перекладом [507, с. 139, див. також ВТ №4 і ЦТ №4, варіант 1.0, Додаток С]:

1. ***Der*** *Absorber* ***wird*** *von einem flüssigen Medium* ***durchströmt*** *und* ***transportiert*** *die Energiemenge bei einer bestimmten Temperatur zu einem Wärmetauscher.*	1.0. (ЦТ №4) *Через поглинач* ***циркулює рідкий агент*** *(носій), який нагрівається і* ***транспортує*** *отриману енергію до теплообмінника.*

На матеріалі авторизованого перекладу спостерігаємо правильне відтворення семантичних ролей синтаксеми оригіналу (*рідкий агент циркулює… і транспортує*). Водночас у перекладі бачимо перекладацьку тактику додавання семантичної інформації, відсутньої в оригіналі: *агент, який нагрівається.*

З огляду на дискурсивний контекст повідомлення, таке додавання уявляється цілком виправданим, оскільки надає додаткову інформацію про колекторний метод використання сонячної енергії, полегшуючи сприйняття навчального тексту адресатами. Отже, спробуємо з’ясувати причини появи хибних перекладацьких рішень, пов’язаних з відтворенням саме цієї синтаксеми в перекладі. За результатами аналізу множинних перекладів відношення правильних та хибних відтворень наведеного речення дорівнює 3:3.

На нашу думку, викривлення семантичної інформації в половині студентських транслятів зумовлюється синтаксичною ентропією вихідного

речення. Докладний аналіз структури наведеної синтаксеми дозволяє побачити граматичну двозначність: ***Der*** *Absorber* ***wird*** *von einem flüssigen Medium* ***durchströmt*** *und* ***transportiert*** *die Energiemenge… Я*кщо ми поставимо запитання *(Was transporitiert die Energie? – Що передає енергію?),* за формальною структурою речення таким носієм стає саме абсорбер. Можна пересвідчитись у цьому, якщо додати до речення оригіналу корелят *er* (він): *Der Absorber wird von einem flüssigen Medium durchströmt und* **<** ***er*** **>** *transportiert die Energiemenge.* Оскільки речення ВТ є складносурядним, за правилами синтаксиса пропущений член речення відноситься до підмета (абсорбер).

Водночас семантика речення допускає можливість постановки іншого корелята (*es*) та, відповідно, появи іншого референта – *das flüssige Medium (рідкий агент).* Цю тезу легко перевірити, якщо піддати речення ВТ синтаксичній трансформації: *Das flüssige Medium durchströmt den Absorber und* **<*es*>** *transportiert die Energiemenge <…> zu einem Wärmetauscher.* Нашу гіпотезу підтверджує авторизований переклад, а також декілька вірних студентських відтворень даного речення, зокрема [ВТ №4 і ЦТ №4, варіант 1.1, Додаток С]:

1. ***Der*** *Absorber* ***wird*** *von einem flüssigen Medium* ***durchströmt*** *und* ***transportiert*** *die Energiemenge bei einer bestimmten Temperatur zu einem Wärmetauscher*.	1.1 (ЦТ №4) ***В поглиначі циркулює рідка речовина*** *і* ***транспортує*** *енергію при певній температурі до теплообмінника*.

У варіанті 1.1 спостерігаємо, по-перше, коректну трансформацію пасивної конструкції оригіналу в активну (*речовина циркулює в поглиначі… і транспортує…)* По-друге, перекладач вірно здійснює референцію дієслова *транспортувати* до об’єкта в непрямому відмінку *von einem flüssigen Medium* (укр. *рідка речовина).* Ми вважаємо, що синтаксична ентропія аналізованого речення випливає з його граматичної двозначності, що полягає в одночасній наявності в реченні однорідних присудків у пасиві (*wird … durchströmt*) та в активі (*transportiert*). Саме цей фактор спричинив нерозуміння семантичних ролей, а також викликав труднощі семантичної референції для активного

присудка у більшості перекладачів. На наш погляд, з граматичною двозначністю пов’язана також тактика додавання уточнювальної інформації в авторизованому перекладі. Таким чином, синтаксична ентропія призвела до викривлення семантичної інформації речення ВТ у половині транслятів.

Утім, необхідно зауважити, що володіння фаховою компетенцією в галузі відновлюваних джерел енергії, зокрема, знання принципу роботи колектора, знімає всі непорозуміння, пов’язані із синтаксичною ентропією вихідного речення. У випадку достатньої фахової компетенції перекладач застосував би смисловий спосіб перекладу наданої пропозиції (див., напр., [231, с. 492-501]).

Підсумовуючи викладене вище, зробимо висновки. Поняття інформаційної ентропії можна використати як інструмент синергетичної методології дослідження перекладу. У контексті синергетики перекладу спеціальних текстів ми розуміємо ентропію як міру невизначеності інформації про об’єкт перекладу (ВТ) на мікрорівні, що призводить до хибних перекладацьких рішень на макро- та мегарівнях системи перекладу.

Під час перекладу науково-технічних текстів на перший план висуваються дискурсивно-фаховий та семантичний типи інформації. Явище інформаційної ентропії у вигляді дефіциту інформації першого або другого типу може виникати на рівні окремої лексеми, синтаксеми, надфразової єдності ВТ, що призводить до нерозуміння (ентропії) цілого тексту оригіналу.

Невизначеність тексту на лексичному рівні виникає, з одного боку, через багатозначність та непередбачуваність окремих лексем, уживаних у вихідному тексті. З іншого боку, лексична ентропія пов’язана з когнітивними особливостями перекладача утримувати у свідомості водночас два значення лексичної одиниці ВТ: предметно-логічне і контекстуальне (дискурсивне). У процесі подальшого перекладу одне значення пригнічується іншим залежно від рівня компетенції перекладача. Якщо переважає мовна компетенція, відбувається вибір предметно-логічного значення і знакового способу перекладу. У випадку переваги фахової компетенції обирається контекстуальне значення та смисловий спосіб перекладу.

Синтаксична ентропія ВТ виникає на тлі граматичної двозначності речень оригіналу. Через таку двозначність перекладач невірно розподіляє семантичні ролі та здійснює хибну референцію в межах речення або надфразової єдності. Як правило, синтаксична ентропія знімається за рахунок трансформації вихідного речення (мовна компетенція) або шляхом розуміння смислу повідомлення (дискурсивна компетенція перекладача). Інформаційна ентропія на локальному рівні призводить до викривлення смислу тексту на глобальному рівні, тому її слід вважати проблемою перекладу саме для спеціальних текстів, спрямованих на передачу семантичного та дискурсивно-фахового типів інформації. На підставі порівняльного аналізу спеціальних текстів (4 оригінали текстів інформативного типу на матеріалі підручника з аграрної економіки) та їх множинних перекладів (загалом 82 варіанти перекладів партнерів різного експертного статусу) були виокремлені одиниці інформаційної ентропії у ВТ.

На лексичному рівні ними стали одиниці загальнонаціональної мови, які не належать до спеціальних підмов: абстрактні віддієслівні іменники; абстрактні складні іменники; абстрактні й ментальні дієслова; складні прикметники, прислівники, дієприкметники; мовленнєві кліше. Усі названі одиниці лексичного рівня оригіналу, за даними аналізу, задовольняють критеріям багатозначності й непередбачуваності для науково-технічного тексту.

На синтаксичному рівні носіями інформаційної ентропії виступають граматично двозначні речення з пасивними конструкціями, однорідними присудками, множинними корелятами, що відносяться до одного референта, а також складнопідрядні речення, де присутній причинно-наслідковий зв’язок.

З нашого погляду, мінімізація хибних перекладацьких рішень у трансляції спеціальних текстів повинна починатися з підвищення фахової та пошуково-дослідницької компетенцій перекладачів, зокрема, вміння користуватись довідковими матеріалами, в тому числі паралельними текстами й першоджерелами. Необхідно надавати перевагу дискурсивній інформації перед семантичною (знаковими структурами мови), оскільки саме дискурсивно-фахова інформація зменшує інформаційну ентропію ВТ та підвищує якість перекладу.

У наступному підрозділі ми повернемось до принципів Становлення системи на матеріалі перекладу спеціальних текстів і розпочнемо наш розгляд з процесуального принципу нелінійності.

3.2. Алгоритм дії ССП у фазі Становлення: породжувальні принципи

3.2.1. Точки біфуркації як прояв нелінійності перекладу

Як ми вже згадували, одну з необхідних і достатніх умов Становлення будь-яких систем самоорганізації, в тому числі системи трансляції спеціальних текстів, складає нелінійність перекладу. Принцип нелінійності належить до основоположних законів синергетики перекладу, який може пояснити перебіг перекладацького процесу. На нашу думку, саме нелінійність поряд з принципами нестійкості та незамкненості формує засадничі основи синергетичної методології дослідження перекладу.

Розглянемо розуміння поняття «нелінійність» у його опозиції до поняття «лінійність». За даними Сучасного філософського словника [467, с. 448], лінійність та нелінійність становлять характеристики динаміки певних процесів, які використовуються класичними (лінійними) та некласичними (нелінійними) науками. З одного боку, лінійність асоціюється з односпрямованістю процесу або явища, тобто безальтернативною реалізацією деякої сутності, цілі або структури. Лінійність стає можливою за наявності конкретних умов: 1) рушійною силою лінійного розвитку визнається єдиний початок, субстанція, однорідна реальність; 2) названий початок приймається за універсальну систему відліку; 3) досліджуваний елемент системи співвідноситься з іншими елементами за принципами «ціле-частина», «причина-наслідок»; 4) еволюція системи розглядається лише в ракурсі ускладнення організації досліджуваного об’єкта на шляху до поставленої мети; 5) фактори вищого порядку, а також випадкові фактори не мають суттєвого впливу на структуру і напрям розвитку об’єкта; 6) для лінійних об’єктів можливий лише редукціоністський опис стану замкненої системи, який матиме матеріальний або телеологічний характер.

З іншого боку, нелінійність ототожнюється з можливістю багатоваріантного розвитку системного об’єкта, що відбувається через такі передумови: 1) система (об’єкт, процес) відзначається гетерогенністю та поліморфністю; 2) для нелінійних об’єктів неможливо застовувати універсальну систему відліку; 3) відношення між елементами системи становить динамічне співіснування, де частина може брати на себе функції цілого, а ролі частин можуть змінюватись; 4) еволюція системи розглядається як пошук з боку системного об’єкта адекватних відповідей на виклики середовища. У перебігу еволюційного процесу можливі зміни цілей системи, суттєва модифікація її структури, інтеграція та кооперація з іншими системами. Спрямованість розвитку нелінійного об’єкта виявляється не у вигляді низки жорстких причинно-наслідкових зв’язків, а як результат перетину різних подієвих потоків (факторів впливу), які підсилюють або нейтралізують один одного. Крім того, в процесі обміну інформацією між системою та середовищем відсутні будь-які обмеження, тобто залежно від контексту значущі елементи можуть перетворитись на незначущі, а випадкові фактори впливу навпаки, можуть набути статус визначальних, що приводить до кардинальної зміни самого системного об’єкта.

Зрештою, адекватний опис нелінійної системи можливий лише у формі комплексного представлення системного об’єкта, тобто сукупності окремих релевантних характеристик, які тематизують різні сторони досліджуваного явища [там само, с. 449]. В.Г. Буданов пов’язує опозицію «лінійності-нелінійності» з так званим «принципом суперпозиції». Він визначається за формулою: сума рішень є рішення. Інакше кажучи, результат сумарного впливу на систему складає суму результатів – лінійний відгук системи, який *прямо пропорційний впливу* на неї [28, с. 53]. Учений підкреслює, що принцип суперпозиції становить основну властивість усіх лінійних систем.

У свою чергу, нелінійність є порушенням принципу суперпозиції в межах деякого явища: результат суми впливів на систему не дорівнює сумі результатів цих впливів. Для поняття нелінійності діє формула: результат суми причин ≠ сумі результатів причин [там само, с. 54].

Застосування понять лінійності та нелінійності уявляється плідним у контексті синергетичної методології дослідження перекладу. Перспективність застосування категорій лінійності-нелінійності у синергетиці перекладу стосується декількох аспектів. По-перше, сутність наведених категорій відбиває традиційні проблеми перекладознавства і мовознавства, серед яких взаємодія мови та мислення, лінійність мовлення (тексту) та нелінійність думки, множинність перекладів, варіабельність перекладацьких рішень та її межі, наукове обґрунтування результатів перекладу, критерії оцінки якості перекладу, прогнозування та мінімізація трансляційних помилок.

По-друге, визначальні ознаки лінійних та нелінійних систем практично відповідають об’єктам дослідження різних типів наукової раціональності, описаних вище. Так, лінійні системи розглядаються в межах класичного типу наукової раціональності. Якщо повернутись до таблиці кореляції між типом наукової раціональності та об’єктами й засобами дослідження в теорії перекладу (див. Табл. 6, п. 2.3.3), можна встановити, що тексти оригіналу й перекладу поза контекстом, замкнені лише на змісті й формі, становлять приклад лінійного об’єкта дослідження класичного типу. Такі лінійні мікросистеми формують об’єкт розвідок у галузі лінгвістичного перекладознавства та контрастивної лінгвістики.

Нелінійні системи, а саме – тексти оригіналу й перекладу в широкому та глобальному контекстах дискурсу, історії та культури відповідно, стають об’єктами дослідження некласичного і постнекласичного типів наукового пізнання. Нелінійні макросистеми оригіналу й перекладу складають об’єкти дослідження насамперед синергетики перекладу, прагматики перекладу, когнітивно-діяльнісної теорії перекладу, соціології та етики перекладу, герменевтики, феноменології та деконструкції в художньому перекладі, жанрових теорій перекладу, а також теорії міжкультурної фахової комунікації.

По-третє, нелінійність поряд з відкритістю, нестійкістю та дисипацією належить до іманентних властивостей систем самоорганізації, до яких входить і переклад. Переклад у синергетичному розумінні практично містить всі ознаки нелінійного системного об’єкта, наведені вище: (1) гетерогенність, тобто

наявність двох рівнів самоорганізації; (2) відсутність єдиної точки відліку під час оцінки перекладу; (3) обмін інформацією з навколишнім середовищем на всіх етапах перекладацького процесу; (4) можливість заміни структури і деяких частин змісту тексту, зміна функції перекладу (мети міжкультурної комунікації), заміна типу цільової аудиторії відповідно до вимог замовника перекладу. Зрештою, сам процес перекладу становить нелінійний феномен, оскільки охоплює щонайменш три різні напрямки: а) зв'язок з об'єктом перекладу (оригіналом); б) зв'язок зі структурою мислення суб'єкта перекладу; в) зв'язок об'єкта перекладу з навколишньою дійсністю. Така різновекторність перекладацького процесу стає передумовою для Становлення системи, тобто її переходу від фази Буття до креативного хаосу і знову до порядку.

На думку Л.С. Піхтовнікової, нелінійність системи є необхідною умовою для її самоорганізації. Дослідниця підкреслює той факт, що малі зміни параметрів у лінійних системах зумовлюють незначні відхилення в їхньому стані, у той час, як навіть дрібні зміни параметрів викликають значні трансформації устрою та поведінки нелінійних систем. Такі відхилення накопичуються в системі та приводять її до нестійкого стану, тобто в точку біфуркації, де відбувається вибір одного з подальших шляхів розвитку системи [206, с. 320-321].

Розглянемо приклади проходження точки біфуркації у нелінійних об'єктах на прикладі фрагмента есе лауреата Нобелівської премії з літератури Еліаса Канетті „*Masse und Macht*" (укр. «*Маса і влада*») та його множинних перекладів.

У рамках дослідницького експерименту група студентів-магістрів Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка отримала перекладацьке завдання, що містило два етапи: 1) переклад німецькомовного фрагмента соціально-психологічного есе Е.Канетті українською мовою; 2) письмове пояснення (протокол ТАР) перекладацького рішення, прийнятого виконавцем під час перекладу заголовка есе.

Розглянемо фрагмент оригіналу [513, S. 11], перший варіант його перекладу та протокол перекладацького рішення, складений виконавцем (див. ВТ №6 і ЦТ №6, варіант 1.1, Додаток С):

1. (ВТ №6) ***Umschlagen der Berührungsfurcht***	1.1. (ЦТ №6) ***Звільнення від страху перед дотиком***
Nicht fürchtet der Mensch mehr als die Berührung durch Unbekanntes. Man will sehen, was nach einem greift, man will es erkennen oder zumindest einreihen können. Überall weicht der Mensch der Berührung durch Fremdes aus <…>.	*Понад усе людина боїться дотику невідомого. Ми прагнемо побачити, що нас торкається, зрозуміти чи принаймні розпізнати його. Люди повсюдно намагаються уникнути прямого контакту з чужим <…>*
Es ist die Masse allein, in der der Mensch von dieser Berührungsfurcht ***erlöst werden*** *kann. Sie ist die einzige Situation, in der diese Furcht in ihr Gegenteil umschlägt.*	*Лише в масі може людина* ***звільнитися*** *від цієї боязні перед дотиком. Маса створює єдине можливе середовище, де цей страх перетворюється на його протилежність.*

(протокол ТАР 1.1 *[16]) *В українському перекладі заголовка було застосовано прийом модуляції при відтворенні слова «Umschlagen», бо «звільнення» не є його прямим лексичним відповідником, але, зважаючи на зміст уривка, можна зв'язати поняття перетворення страху на його протилежність зі звільненням від нього. Крім того, якщо страх перетворюється на свою протилежність, то ця протилежність, очевидно, буде чимось позитивним, а отже слово «звільнення» з його позитивними конотаціями може бути тут вжито, зокрема і тому, що в тексті також згадується звільнення від страху – «von dieser Berührungsfurcht erlöst werden».*

Прокоментуємо наведений варіант перекладу 1.1 та протокол перекладацького рішення з погляду синергетики. На нашу думку, для адекватного перекладу заголовка необхідно знайти *атрактор* наведеного фрагмента, тобто домінуючий смисл, ту «силу тяжіння», навколо якої концентрується весь зміст фрагмента, як фактуальний, так і підтекстовий.

[16] Орфографія, стилістика та пунктуація автора протоколу збережені

Одразу підкреслимо, що для перекладу студентам були запропоновані втричі довші уривки, ніж наведено в даній роботі. На підставі протоколу 1.1. можна побачити, що виконавець визначив атрактор запропонованого фрагмента, який знаходиться в останньому абзаці оригіналу: *Es ist die Masse allein…* У варіанті перекладу 1.1 вербальна реалізація атрактора асоціюється з пасивною формою дієслова *erlösen* – укр. *позбавляти, звільняти від чогось* [438, с. 216], що і вплинуло на кінцевий переклад заголовка.

Таким чином, згідно з даними протоколу 1.1, варіантами проходження точки біфуркації в перекладі заголовка стали: *перетворення (страху) на протилежність – протилежність страху як позитивна якість – **звільнення від страху***. Обране перекладацьке рішення виділено жирним курсивом.

Під час формування остаточного варіанта щодо відтворення заголовка майже всі виконавці вказують на складність його перекладу та необхідність детального ознайомлення з усім текстом. Тому можна стверджувати, що з погляду синергетики перша втрата стабільності системи відбулась вже під час спроби перекладу заголовка на початку роботи. Флуктуаціями, які викликали втрату стабільності, стало когнітивне нерозуміння смислу заголовка. Когнітивна система виконавця, знаходячись у зоні нерівноважності, опиняється в точці біфуркації. Цей процес відображено у ТАР-протоколах «думай вголос».

Розглянемо другий варіант перекладу разом з доданим протоколом перекладацького рішення (див. ВТ №6 і ЦТ №6, варіант 1.2, Додаток С):

1. ***Umschlagen der Berührungsfurcht***	1.2. (ЦТ №6) ***Переборний страх дотику оточуючих людей***
Nicht fürchtet der Mensch mehr als die Berührung durch Unbekanntes. Man will sehen, was nach einem greift, man will es erkennen oder zumindest einreihen können. Überall weicht der Mensch der Berührung durch Fremdes aus <…>.	*Ніщо так не лякає людину, як дотик невідомого. Коли хтось або щось торкається вас, хочеться бачити, знати, чи хоча б розпізнати, що ж воно таке. Людина всюди намагається уникати чужих дотиків <…>.*

Es ist die Masse allein, in der der Mensch von dieser Berührungsfurcht ***erlöst werden*** *kann. Sie ist die einzige Situation, in der diese Furcht in ihr Gegenteil* ***umschlägt.***	*Людина може* ***перебороти*** *страх дотику оточуючих людей лише в масі. Це єдиний випадок, коли такий страх* ***перетворюється на свою протилежність.***

(протокол ТАР 1.2*[17]) *Переклад назв статей завжди становив певні труднощі для перекладача. Це зумовлено різницею між мовленнєвими узусами мови оригіналу та мови перекладу. В перекладі повністю зберегти прагматичний вплив, що є в оригіналі, не вдалося через різні традиції німецької та української мов. Як подається в словнику Abbey Lingvo 12, слово "Umschlag" має такі відповідники, як " перемена", "перелом", "изменение ". Моїм перекладацьким рішенням було застосувати трансформацію контекстуальна заміна: "Переборний страх дотику оточуючих людей". У тексті йдеться про те, що цю фобію торкання оточуючих людей можна подолати, тобто психологічний стан людини зміниться. Прикметник "переборний" має саме таке значення, що пасує контексту. Що стосується слова "Berührungsfurcht", то я вирішила перекласти його описово, застосувавши трансформацію додавання, від чого переклад сприймається цільовою аудиторією природньо та адекватно*.

Отже, у протоколі 1.2 ланцюжок варіантів проходження точки біфуркації під час перекладу заголовка виглядає так: *Umschlag – перемена – перелом – изменение – подолання фобії – зміна психологічного стану людини –* ***переборний*** *страх*. На підставі наведеного перекладу і протоколу 1.2 бачимо, що виконавець так само, як і у варіанті 1.1, «відчув» вербалізований атрактор у дієслові *erlösen – звільняти*. Утім, перекладач не знайшов еквівалента для названого дієслова, тому застосував досить приблизний контекстуальний відповідник *перебороти*, який у трансформованому вигляді потрапляє до заголовка есе: *переборний страх* <…>

З нашого погляду, не можна погодитись з таким рішенням перекладача, оскільки останній замінює авторську семантику звільнення, позбавлення, полегшення, на семантику активної боротьби та протидії страху. У такий спосіб

[17] Орфографія, стилістика та пунктуація автора протоколу збережені

перекладач викривлює зміст первинної пропозиції, в якій ідеться про пасивну роль людини у натовпі, оскільки не сама людина переборює свій страх дотику, а натовп звільняє її від цього страху. Додатковим доказом пасивної ролі суб'єкта висловлення на мовному рівні слугує пасивна форма дієслова *erlöst werden* (укр. *бути звільненим кимось або через щось*).

Наведемо третій варіант перекладу заданого фрагмента і відповідний протокол перекладацького рішення (див. ВТ №6 і ЦТ №6, варіант 1.3, Додаток С):

1. ***Umschlagen der Berührungsfurcht***	1.3. (ЦТ №6) ***Вгамування страху перед доторком***
Nicht fürchtet der Mensch mehr als die Berührung durch Unbekanntes. Man will sehen, was nach einem greift, man will es erkennen oder zumindest einreihen können. Überall weicht der Mensch der Berührung durch Fremdes aus <…>.	*Ніщо не лякає людину так, як доторк невідомого. Вона хоче бачити, хоче знати чи принаймні уявляти собі те, що її торкається. Людина завжди намагається уникати чужого доторку <…>.*
Es ist die Masse allein, in der der Mensch von dieser Berührungsfurcht ***erlöst werden*** *kann. Sie ist die einzige Situation, in der diese Furcht in ihr Gegenteil* ***umschlägt.***	*І тільки в масі людина може* ***звільнитися*** *від страху перед доторком. Це - єдина ситуація, коли цей страх* ***переходить у свою протилежність***.

(протокол ТАР 1.3*[18]) *Я вирішив перекласти назву тексту як "Вгамування страху перед доторком" через зміст останнього речення. Оскільки , яким би не був страх перед доторком: легким або панічним – все ж є така ситуація, коли навіть страх переходить у свою протилежність і ми можемо перетворити недолік на свою перевагу.*

Текст перекладу, наведений у варіанті 1.3, а також доданий до нього протокол дозволяють зробити висновок, що перекладач установив інший атрактор фрагмента, керуючись змістом останнього речення оригіналу. Вербальною реалізацією атрактора у варіанті 1.3, вирішальною для перекладу заголовка, стало

[18] Орфографія, стилістика та пунктуація автора протоколу збережені

дієслово *umschlagen* у складі незв'язаного словосполучення *in das Gegenteil umschlagen* (укр. *перетворюватись на свою протилежність*), що на формально-мовному рівні збігається із заголовком ВТ *Umschlagen der Berührungsfurcht*. Отже, відповідно до протоколу 1.3, варіанти проходження точки біфуркації в перекладі заголовка мають такий вигляд: *Umschlagen – перехід страху у свою протилежність – перетворення недоліку на перевагу –* ***вгамування*** *страху.*

Розглянемо четвертий варіант перекладу запропонованого фрагмента разом з його протоколом (див. ВТ №6 і ЦТ №6, варіант 1.4, Додаток С):

1. ***Umschlagen der Berührungsfurcht***	1.4. (ЦТ №6) ***Страх перед дотиком і його метаморфози***
Nicht fürchtet der Mensch mehr als die Berührung durch Unbekanntes. Man will sehen, was nach einem greift, man will es erkennen oder zumindest einreihen können. Überall weicht der Mensch der Berührung durch Fremdes aus <…>.	*Нічого так не боїться людина, як незрозумілого дотику. Коли випадково доторкаєшся до чогось, хочеться побачити, хочеться дізнатися або принаймні здогадатися, що це. Людина завжди намагається уникати чужорідного дотику <…>.*
Es ist die Masse allein, in der der Mensch von dieser Berührungsfurcht erlöst werden kann. Sie ist die einzige Situation, in der diese Furcht in ihr Gegenteil umschlägt.	***Звільнити*** *людину від цього страху перед дотиком здатна лише маса. Тільки в неї страх* ***переходить у свою протилежність.***

(протокол ТАР 1.4*[19]) *Переклад заголовку цього тексту виявився не таким простим, як здавалося. Спочатку треба було все прочитати, щоб зрозуміти, про що йдеться в цьому тексті. Оскільки слово* das Umschlagen *можна перекласти як зміни (різкі), перехід, я вирішила знайти <…>відповідник до цього слова – метаморфози, що підходить до змісту цього тексту.*

[19] Орфографія, стилістика та пунктуація автора протоколу збережені

Як бачимо, виконавець перекладу 1.4 визначив атрактор фрагмента так само, як і виконавець попереднього варіанта 1.3. Вербалізований атрактор *umschlagen,* який повторюється у німецькому заголовку есе, зумовлює напрямок смислового розвитку в перекладацькому відтворенні назви фрагмента. Отже, протокол 1.4 демонструє такі етапи проходження точки біфуркації в перекладі заголовка есе: *das Umschlagen – різкі зміни – перехід –* ***метаморфози*** *(страху).*

Наведемо п'ятий приклад відтворення фрагмента ВТ і протокол перекладацького рішення (див. ВТ №6 і ЦТ №6, варіант 1.5, Додаток С):

1. ***Umschlagen der Berührungsfurcht***	1.5. ***Страх перед доторком та його видозміни***
Nicht fürchtet der Mensch mehr als die Berührung durch Unbekanntes. Man will sehen, was nach einem greift, man will es erkennen oder zumindest einreihen können. Überall weicht der Mensch der Berührung durch Fremdes aus <…>.	*Ніщо так не лякає людину, як доторк незнайомця. Ми хочемо бачити, знати чи хоча б здогадуватися, хто до нас доторкнувся. Людина повсякчас уникає небажаних чужих дотиків.<…>.*
Es ist die Masse allein, in der der Mensch von dieser Berührungsfurcht ***erlöst werden*** *kann. Sie ist die einzige Situation, in der diese Furcht in ihr Gegenteil* ***umschlägt.***	*Лише у масі людина може* ***позбавитись*** *від цього страху перед доторком. Лише в ній страх* ***видозмінюється*** *і набуває свого протилежного значення.*

(протокол ТАР 1.5*[20]) *Заголовок статті можливо перекласти лише після прочитання самої статті. Слово „Umschlagen" (віддієслівний іменник) означає процес різкої зміни, перетворення, переходу з одного стану в інший. Зважаючи на те, що в тексті йдеться про суперечливу природу страху, зокрема те, що страх перед чужорідним доторком зникає у натовпі незнайомців, можна вважати, що мова йде про видозміни або метаморфози страху за різних умов середовища.*

[20] Орфографія, стилістика та пунктуація автора протоколу збережені

Тому для перекладу слова „Umschlagen“ було обрано варіант „видозміни“, а слово „Berührungsfurcht“ перекладено описово.

Базуючись на варіанті перекладу 1.5 та відповідному протоколі, можна побачити, що виконавець встановлює атрактор фрагмента в останньому реченні, подібно до розглянутих вище варіантів 1.3, 1.4. У тексті перекладу спостерігаємо додавання дієслова «видозмінюватись», що підкреслює, з погляду виконавця, обґрунтованість перекладу заголовка.

Згідно з протоколом 1.5, етапи проходження точки біфуркації в перекладі заголовка виглядають таким чином: *Umschlagen – різка зміна – перетворення – перехід – суперечлива природа страху – видозміна (метаморфоза) страху*.

Розглянемо шостий варіант перекладу фрагмента і протокол перекладацького рішення, створений виконавцем (див. ВТ №6 і ЦТ №6, варіант 1.6, Додаток С):

1. ***Umschlagen der Berührungsfurcht***	1.6. ***Страх перед доторком та його перетворення***
Nicht fürchtet der Mensch mehr als die Berührung durch Unbekanntes. Man will sehen, was nach einem greift, man will es erkennen oder zumindest einreihen können. Überall weicht der Mensch der Berührung durch Fremdes aus <…>.	*Ніщо не лякає людину більше, ніж дотик невідомого. Коли випадково доторкаєшся до чогось, хочеться побачити, хочеться дізнатися або принаймні здогадатися, що це. Люди завжди намагаються уникати чужорідного доторку <…>.*
Es ist die Masse allein, in der der Mensch von dieser Berührungsfurcht erlöst werden kann. Sie ist die einzige Situation, in der diese Furcht in ihr Gegenteil ***umschlägt.***	*Тільки маса здатна звільнити людину від страху перед доторком. Це єдина ситуація, в якій цей страх перетворюється на свою протилежність.*

(протокол ТАР 1.6*[21]) *Назву, я дала, попередньо прочитавши і повністю переклавши уривок. На мою думку, така назва найкраще розкриває зміст даного уривку, хоч її було і важко підібрати, беручи до уваги неоднозначне слово "Umschlagen", а також те, що есе є соціально-психологічним. До того ж це лише уривок, а неповний текст.*

Відповідно до варіанта перекладу 1.6, а також доданого протоколу пересвідчуємось, що перекладач встановлює атрактор цілого фрагмента на підставі змісту останнього речення. Вербалізований атрактор *umschlagen* детермінує відтворення заголовка. Протокол 1.6 демонструє такий ланцюжок проходження точки біфуркації під час перекладу назви фрагмента: *in das Gegenteil umschlagen – Umschlagen – перетворення*.

З метою пошуку домінанти проаналізуємо відтворення фрагмента ВТ у професійному перекладі Олекси Логвиненка, виданому в Києві у 2001 році [510, с. 9-10; див. також ВТ №6 і ЦТ №6, варіант 1.0укр].

1. ***Umschlagen der Berührungsfurcht***	1.0. ukr (ЦТ №6) ***Погамування страху перед доторком***
Nicht fürchtet der Mensch mehr als die Berührung durch Unbekanntes. Man will sehen, was nach einem greift, man will es erkennen oder zumindest einreihen können. Überall weicht der Mensch der Berührung durch Fremdes aus <…>.	*Ніщо не лякає людину так, як доторк невідомого. Вона хоче бачити, хоче знати чи принаймні уявляти собі те, що її торкається. Людина повсюди намагається уникати чужого доторку <…>.*
Es ist die Masse allein, in der der Mensch von dieser Berührungsfurcht erlöst werden kann. Sie ist die einzige Situation, in der diese Furcht in ihr Gegenteil ***umschlägt.***	*І тільки в масі людина може* ***звільнитися*** *від страху перед доторком. Це – єдина ситуація, в якій такий страх* ***обертається на свою протилежність.***

[21] Орфографія, стилістика та пунктуація автора протоколу збережені

Кінцевим результатом проходження точки біфуркації у перекладі О. Логвиненка став абстрактний іменник ***погамування.*** Наведений варіант демонструє відтворення заголовка за допомогою приблизного контекстуального відповідника, причому важко сказати, який атрактор було обрано як орієнтир під час перекладу назви фрагмента. Можна допустити, що хід думок професійного перекладача збігається з альтернативою перекладацьких рішень, викладеною в протоколі 1.3. Цікаво, що студентський протокол 1.3. єдиний, який належить виконавцю чоловічої статі.

За даними ВТССУМ, дієслово *погамувати* означає: 1) не давати виявлятися; стримувати; 2) те саме, що заспокоювати; 3) утамовувати (голод, спрагу) [422, с. 1002]. Українсько-російський словник у 4-х томах, укладений Б. Грінченком, надає два відповідники російською мовою: остановить, усмирить [465, с. 229]. Отже, семантичне поле наведеного дієслова охоплює значення *зупинки, стримання, упокорення, утихомирення, утамування, приборкання*.

Як бачимо, жоден з варіантів семантичного поля не відповідає ані вербалізованому атрактору *звільнення*, ані атрактору *обертання на протилежність*. З нашого погляду, український переклад назви фрагмента не відтворює інваріант повідомлення, а демонструє нелінійність перекладу, зумовлену суб'єктивною перекладацькою інтерпретацією. Для порівняння розглянемо переклад есе російською мовою 1997 року видання, виконаний Леонідом Іоніним [509, с. 18-19, див. також ВТ №6 і ЦТ №6, варіант 1.0рус]:

1. ***Umschlagen der Berührungsfurcht***	1.0 rus ***Обращенный страх прикосновения***
Nicht fürchtet der Mensch mehr als die Berührung durch Unbekanntes. Man will sehen, was nach einem greift, man will es erkennen oder zumindest einreihen können. Überall weicht der Mensch der Berührung durch Fremdes aus <…>.	*Человеку страшнее всего прикосновение неизвестного. Он должен видеть, что его коснулось, знать или, по крайней мере, представлять, что это такое. Он везде старается избегать чужого прикосновения<…>.*

Es ist die Masse allein, in der der Mensch von dieser Berührungsfurcht erlöst werden kann. Sie ist die einzige Situation, in der diese Furcht in ihr Gegenteil ***umschlägt.***	*И только в массе человек может освободиться от страха перед прикосновением. Это единственная ситуация, где этот страх* ***переходит в свою противоположность.***

Аналізуючи текст перекладу російською мовою, можна допустити, що перекладач обирає атрактор, керуючись змістом останнього речення – *переходить в свою противоположность.* На підставі цього припущення проходження точки біфуркації під час перекладу заголовка може виглядати так: *переход страха в свою противоположность – переход – обращение –* ***обращенный страх***. Слід зазначити, що аналогічно до українського перекладу О.Логвиненка в російському трансляті перекладач так само вживає приблизний контекстуальний відповідник. Утім, на відміну від українського варіанта рішення російського перекладача піддається реконструкції через атрактор, оскільки дієприкметник *обращенный* має спільну семантику з ключовим словосполученням уривку – *переход (обращение) в свою противоположность.*

Коротко проаналізуємо отримані результати з погляду синергетики, враховуючи нелінійність перекладу як системного об’єкта високого ступеня самоорганізації. На нашу думку, наведений фрагмент есе Е.Канетті містить два атрактори, визначальні для перекладу заголовка, однак вони функціонують на двох різних рівнях інформації тексту. Прийняття перекладацьких рішень студентами в точці біфуркації, відповідно до протоколів, зумовлено орієнтацією на атрактор змістово-фактуальної інформації, який реалізується на поверхневому рівні мови: *Umschlagen – die Furcht schlägt in ihr Gegenteil um.*

Утім, ключовою фразою з домінуючим смислом виступає попереднє речення фрагмента: *Es ist die Masse allein, in der der Mensch von dieser Berührungsfurcht* ***erlöst werden*** *kann.* Ми вважаємо, що саме дієслово ***erlösen –*** укр. ***звільнити*** становить вербальний атрактор ВТ, але на змістово-підтекстовому рівні інформації. Інакше кажучи, унаслідок зміни оточення людини від самотності

до маси вона звільняється від почуття страху перед доторком. Результат дії згаданого дієслова (*Erlösung* – укр. *звільнення*) і стає протилежністю страху.

За результатами кількісного аналізу проходження точок біфуркації під час перекладу заголовка виявилось, що 70% перекладачів (14 перекладів із 20 робіт загалом), обрали атрактор, вербалізований у дієслові *erlösen*. 30% перекладачів (6 варіантів із 20-ти перекладів), серед яких автор перекладу книги Е.Канетті російською мовою Леонід Іонін, віддали перевагу іншому атрактору, вербалізованому в дієслові umschlagen. Наведені дані свідчать про нелінійність перекладу, зумовлену суб'єктивним фактором інтерпретації змісту ВТ окремими перекладачами. Необхідно підкреслити, що змістово-підтекстовий атрактор *Erlösung* відчувається більшістю перекладачів, оскільки вони акцентують увагу на семантичних аспектах зникнення страху через ***звільнення*** (протокол 1.1), або через активні зусилля людини: ***переборний*** страх (1.2), ***вгамування*** страху (1.3), ***погамування*** страху (1.0 ukr). Решта перекладачів відштовхуються від поверхневого атрактору *umschlagen – перетворюватись*: ***метаморфози*** (1.4); ***видозміни*** (1.5); ***перетворення*** (1.6).

З нашого погляду, ті виконавці, які сконцентрувались на поверхневому аттракторі, надали переклади, більш віддалені від домінуючого смислу тексту. Так, *метаморфози* або *видозміни* можна трактувати як послідовний цикл перетворень почуття страху, якого немає в оригіналі. Російський варіант *обращенный страх* викликає небажані асоціації з наверненням у якусь віру, або з перевертнем і також не відтворює головну ідею тексту.

Хоча інші версії також можна вважати дискусійними, зважаючи на заміну ролі суб'єкта в перекладі, більш адекватними перекладами заголовка есе є ті варіанти, що орієнтуються на змістово-підтекстовий атрактор.

На нашу думку, обрання різних атракторів у наведених варіантах перекладу та відсутність переконливої більшості перекладацьких рішень на користь того чи того атрактора свідчить про нелінійність процесу перекладу, яка зумовлюється багатьма факторами (флуктуаціями). Перший фактор становить когнітивна компетенція перекладача, тобто можливість цілісного сприйняття і розуміння

гуманітарного тексту високого ступеня складності. Результатом роботи когнітивної компетенції стає вибір атрактора. Другий фактор складають загальномовна і перекладацька компетенції, зокрема, вибір відповідника для одиниць високого рівня інформаційної ентропії, або ревербалізація абстрактних пропозицій оригіналу рідною мовою. Третій фактор складають випадкові зовнішні впливи, серед яких слід назвати можливість користування довідковими матеріалами, знайомство з офіційним перекладом різними мовами, час і умови здійснення перекладу, психологічний та фізичний стан виконавця.

Сукупність дії названих факторів створює феномен нелінійності перекладу, який ми спостерігаємо на матеріалі множинних різномовних та різностатусних транслятів (жоден з варіантів перекладу заголовка не повторювався).

У контексті нелінійності також слід згадати про *принцип зворотного зв'язку*, який використали всі перекладачі. Для адекватного відтворення заголовка виконавці неодноразово повертались від кінця тексту на його початок, намагаючись знайти точки опертя для своїх рішень. Яскравим прикладом здійснення негативного зворотного зв'язку вважаємо протокол 1.1.

Під час перекладу суб'єкт проходить шлях від первинного варіанта *перетворення страху*, продиктованого котекстом словосполучення *перетворення на свою протилежність* (*in ihr Gegenteil umschlagen*) до знаходження точки опертя у дієслові *erlösen*. Таким чином, через негативний зворотний зв'язок виконавець корегує сам себе, знаходячи нові смисли у фрагменті ВТ.

Проведений аналіз спеціального тексту і його множинних перекладів крізь призму нелінійності дозволяє зробити такі висновки. Категорії синергетики, серед яких біфуркація, флуктуація, атрактор, а також принципи нелінійності та негативного зворотного зв'язку можуть виступати інструментами порівняльно-перекладацького аналізу оригіналу і його множинних перекладів. Згадані інструменти дозволяють, з одного боку, здійснити об'єктивну критику перекладного тексту; з іншого боку, вони оптимізують перекладацькі рішення для досягнення адекватності перекладу.

Точками біфуркації у спеціальних текстах виступають всі поняття, які припускають неоднозначне трактування (одиниці високого рівня інформаційної ентропії). Флуктуації під час перекладу можуть мати як зовнішній, так і внутрішній характер. У випадку зовнішніх флуктуацій ідеться про вимоги замовника та інші екстралінгвістичні фактори. Внутрішні флуктуації пов'язані з труднощами у розумінні вихідного тексту на будь-якому рівні перекладацької компетенції. За результатами експерименту з використанням протоколів перекладацьких рішень було встановлено, що вибір варіанта перекладу в точці біфуркації необхідно здійснювати лише відповідно до атрактора тексту. Якщо атрактор встановлено невірно, в цільовому тексті втрачається перекладацький інваріант, тобто руйнується вся синергетична система перекладу.

Важливим фактором адекватного перекладу спеціального тексту стає принцип негативного зворотного зв'язку. Циклічний рух перекладача від початку до кінця перекладного тексту і знов на початок дозволяє знайти точки опертя для обґрунтування перекладацьких рішень, і таким чином провести самокорекцію перекладу. Завдяки зворотному зв'язку також виникає емерджентність, що слугує основною ознакою самоорганізації перекладу як синергетичної системи.

У наступному підрозділі буде розглянуто другий принцип Становлення системи, який формує основу синергетичної методології дослідження спеціального перекладу, а саме – принцип нестійкості.

3.2.2. Нестійкість системи у відношеннях перекладацької рівноваги

Серед трьох принципів Становлення систем самоорганізації, у тому числі спеціального перекладу, чільне місце займає нестійкість (в іншій термінології – нерівноважний стан) системи. Л.С. Піхтовнікова відносить нестійкість до визначальних факторів створення й саморозвитку надскладних систем поряд з ієрархічністю та здатністю до обміну інформацією з навколишнім середовищем – дисипативністю. На думку дослідниці, нелінійність як іманентна властивість системи самоорганізації приводить її до стану нерівноважності. Інакше кажучи, відбувається непропорційний відгук системного об'єкта на вплив незначних флуктуацій середовища, просування об'єкта до точки біфуркації та подальший

вибір напряму еволюції [206, с. 321]. Слід погодитися з твердженням авторки про те, що самоорганізація надскладної системи стає можливою лише завдяки нерівноважному станові системного об’єкта, оскільки в положенні рівноваги немає жодного розвитку [там само, с. 320].

Пояснюючи принцип нестійкості, В.Г. Буданов підкреслює необхідність виконання системою умов нелінійності та незамкненості для переходу від структурної фази Буття (порядку) до породжувальної фази трансформацій. Учений практично ототожнює нерівноважність системи з поняттям точок біфуркації, тобто нестійким станом, якому відповідає точка у просторі керувальних параметрів мегарівня [28, с. 58]. У свою чергу, безпосередні моменти проходження точок біфуркації з боку системи метафорично порівнюються з «хаосом випробувань альтернатив» [там само, с. 43].

Відтак, точки біфуркації як альтернативи прийняття рішень щодо системного розвитку стають факторами породження нової якості всередині системи. Для перекладу успішність проходження точок біфуркації з боку перекладача означає ступінь досягнення еквівалентності, адекватності і прийнятності на рівнях мови, дискурсу й культури відповідно.

На нашу думку, прояви нелінійності перекладу і нерівноважні стани перекладацького процесу в цілому, виражені через точки біфуркації, можна пов’язати з поняттям рівноваги. Логічно допустити, що опозиція стійкості/нестійкості системи реалізується через відношення рівноваги, які або присутні у фазі Буття об’єкта, або встановлюються в процесі його розвитку.

Виконуючи перекладацьке замовлення, а також під час порівняльно-перекладацького аналізу та оцінювання результатів перекладу, ми постійно стикаємося з рівноважністю або нерівноважністю синергетичної системи спеціального перекладу. Для обґрунтування нашої тези розглянемо кілька визначень поняття рівноваги. Традиційно семантика наведеного поняття стосується розуміння рівноваги у фізиці, зокрема, у класичній механіці.

Так, за даними Великого енциклопедичного словника під редакцією академіка О.М. Прохорова, рівновага механічної системи дорівнює стану

механічної системи, що знаходиться під впливом сил, під час якого всі її точки займають своє місце стосовно аналізованої системи відліку. Рівновага має місце, коли всі сили, що впливають на тіло, взаємно врівноважені.

Рівновага тіла може бути (а) *стійкою,* (б) *нестійкою* та (в) *байдужою*. *Стійким* називається такий вид рівноваги, коли після малого відхилення від положення рівноваги тіло знову повертається до нього, точніше, здійснює малі коливання навколо положення рівноваги. *Нестійка* рівновага виникає тоді, коли після незначного відхилення від положення рівноваги тіло все більше й більше віддаляється від нього. Про *байдужу* рівновагу йдеться, якщо тіло після незначного відхилення від положення рівноваги продовжує залишатись у рівновазі в новому положенні [421, с. 1091].

Інші значення поняття рівноваги, представлені в наведеному джерелі, стосуються вузькофахових фізичних термінів «термодинамічна рівновага» та «рівноважний процес». Крім того, в контексті гуманітарних дисциплін згадується теорія рівноваги, під якою мається на увазі назва соціально-історичних концепцій, що намагаються пояснити процеси розвитку і функціонування суспільства або його елементів на підставі принципу рівноваги, запозиченому з природничих наук. До прикладу, поняття рівноваги може розглядатись як умовна точка відліку під час вивчення систем, що розвиваються [там само].

Тлумачний словник С.І. Ожегова надає одне пряме і два непрямих визначення рівноваги: 1) стан спокою, у якому знаходиться <…> тіло під впливом рівних, протилежно спрямованих, і тому взаємно руйнуючих одна одну сил (*стійка, нестійка рівновага)*; 2) *непрям.* стійке співвідношення між чим-небудь; 3) *непрям.* стан спокою, урівноваженості в настрої, у будь-яких відносинах (*душевна рівновага*) [450, с. 585].

У Загальноекономічному і економіко-математичному тлумачному словнику Л.І. Лопатнікова знаходимо таке пояснення терміна: рівновага (equilibrium) – загальне поняття, що відноситься до різних ситуацій, які характеризуються взаємодією різноспрямованих сил, чий вплив взаємно погашується таким чином, що властивості системи під час спостереження залишаються незмінними. <…>

Рівновага <…> системи розглядається у двох аспектах: статична <рівновага>, тобто положення, стан рівноваги (*точка рівноваги*), та динамічна <рівновага>, тобто врівноважений, або збалансований процес розвитку. Поняття рівноваги тісно пов'язане з поняттям стійкості системи (*гомеостаз*). Якщо під час зовнішнього впливу на систему незмінність її властивостей зберігається, ми маємо справу зі стійкою рівновагою, у зворотному випадку йдеться про нестійку рівновагу [485].

У спеціалізованому Фізичному енциклопедичному словнику знову спостерігаємо розподіл поняття рівноваги на три види. Так, у словниковій статті «Стан рівноваги» останній асоціюється зі станом динамічної коливальної системи, що не змінюється в часі. Стани рівноваги можуть бути стійкими, нестійкими та байдуже-стійкими. Рух системи поблизу положення рівноваги (при незначному відхиленні) може бути суттєво різним залежно від типу рівноваги. До прикладу, у стійкому стані рівноваги <…> після незначного збурення (відхилення) система повертається до первинного положення, здійснюючи згасаючі коливання <…> Поблизу нестійкого стану рівноваги малі відхилення збільшуються з одночасним нарощуванням коливань. <…> Зрештою, у випадку байдуже-стійкої рівноваги малі відхилення приводять до незгасаючих коливань поблизу стану рівноваги [480, с. 602].

Поняття трьох видів рівноваги у класичній механіці можна екстраполювати на спеціальну теорію перекладу з метою пояснення принципу нестійкості синергетичної системи перекладацького процесу. Тут необхідно зробити одне важливе застереження. Хоча нестійкість сама по собі становить типову ознаку системи самоорганізації у фазі Становлення, тобто є суто процесуальною властивістю системи перекладу, ми можемо вивчати нестійкість трансляційного процесу лише на матеріалі готових транслятів. Інакше кажучи, ми будемо здійснювати поступову реконструкцію відношень рівноваги в системі, керуючись кінцевими результатами перекладу.

Наш підхід у цьому розумінні узгоджується з думкою В.Г. Буданова. Учений підкреслює, що будь-яку відкриту систему, в тому числі процес

перекладу, можна вважати замкненою протягом такого часового відрізку, який є коротшим, ніж дія самої системи. Якщо час опису і спостереження за системою значно менше, ніж час існування самої системи, така модель може бути виправданою [28, с. 56]. Отже, розглянемо три відношення рівноваги в контексті синергетики спеціального перекладу. З цією метою скористаємось оригіналом науково-технічного тексту німецькою мовою, присвяченого технологіям збирання, транспортування та відведення стічних вод, а також його множинними перекладами українською мовою, які виконали учасники Всеукраїнської студентської олімпіади з перекладу, що проводилась в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка протягом 2013-2016 років (у даному випадку використано матеріали 2014 року).

Джерелом наданого тексту оригіналу слугувала офіційна веб-сторінка провідного виробника сучасного обладнання в галузях водопостачання, водовідведення, опалення, кондиціювання, охолодження, а також сонячної та геотермічної енергії – німецької компанії Wilo [див. 519]. Проаналізуємо фрагмент ВТ (1) та варіант його перекладу (див. ВТ і ЦТ №7, варіант 1.1):

1. (ВТ №7) ***Abwassersammlung und – transport.***	1.1*[22]. (ЦТ №7) ***Відкачування*** *та транспортування стічних вод.*
Wilo-Lösungen für Ein- und Zweifamilienhäuser	***Рішення від Wilo*** *для одно- та двоквартирних будинків*
Abwassersammlung und -transport sind oft eine große ***Herausforderung****.*	*Відкачування та транспортування стічних вод часто становлять* ***проблему****.*
Wilo *stellt* ***Fachhandwerkern*** *für alle Fälle die richtige Lösung bereit, die ihre Kunden durch hohe* ***Haltbarkeit, lange Lebensdauer****, zuverlässige Belastbarkeit im Einsatz überzeugt.*	***Wilo*** *приготував для* ***сантехніків*** *рішення, яке сподобається їхнім клієнтам своєю* ***надійністю та довговічністю****.*

[22] Орфографію, пунктуацію та стилістику виконавця перекладу збережено

Mit ***Wilo-AxumLift*** *bietet Wilo die* ***zukunftsorientierte*** *Alternative für die* ***Druckentwässerung*** *von Toiletten, Duschen, Badewannen und Waschmaschinen. Das äußerst* ***wirtschaftliche*** *Komplettsystem lässt sich besonders einfach einbauen und* ***warten.***

Напірна установка водовідведення Wilo-AxumLift – альтернатива майбутнього *у* ***відкачуванні*** *стічних вод туалету, душу, ванни та пральної машини. Надзвичайно* ***вигідна*** *готова система проста у встановленні та* ***експлуатації.***

На підставі порівняльно-перекладацького аналізу фрагмента (1) і його перекладу (1.1) в цільовому тексті були виділені точки біфуркації, які реалізують принцип нестійкості системи та водночас входять у певні відношення рівноваги з оригіналом. У текстах прикладу названі точки виділено жирним шрифтом.

Для унаочнення результатів скористаємось таблицею (див. Табл. 7.1):

тип перекладацького відношення рівноваги	**фрагмент оригіналу (1)**	**варіант перекладу (1.1)**
стійка рівновага (I)	Abwassersammlung und – transport	відкачування та транспортування стічних вод
	Ein- und Zweifamilienhäuser	одно- та двоквартирні будинки
	Herausforderung	проблема
	hohe Haltbarkeit und lange Lebensdauer	надійність та довговічність
	Druckentwässerung	відкачування
	das wirtschaftliche Komplettsystem	вигідна готова система

нестійка рівновага (II)	Fachhandwerker	сантехніки*[23]
	zukunftsorientierte Alternative	альтернатива майбутнього*[24]
	Wilo-Lösungen	рішення від Wilo*[25]
	<…> lässt sich besonders einfach <…> warten	<готова система > *проста у* <…> експлуатації *[26]
байдужа рівновага (III)	Wilo-AxumLift	Wilo-AxumLift
відсутність рівноваги (IV)	–	–

Таблиця 7.1. Відношення перекладацької рівноваги в точках біфуркації (фрагмент ВТ 1, варіант перекладу 1.1.)

Прокоментуємо наведену таблицю. У графах (I), (II), (III) представлені три відношення перекладацької рівноваги, потенційно присутні в будь-якому перекладі. Перший тип становить стійка рівновага, яка охоплює два класичних відношення відповідності в перекладознавстві: (а) прямі відповідники (еквіваленти); (б) часткові відповідники. Незважаючи на те, що поняття стійкої рівноваги асоціюється з пошуком прямих відповідників, у межах спеціального перекладу йдеться в першу чергу про ситуативну відповідність, тобто про варіантні та контекстуальні відповідники для певного фахового контексту.

Таким чином, стійка рівновага системи спеціального перекладу досягається не на формально-мовному (семантичному), а на дискурсивно-ситуативному рівні. Це не означає, що прямі семантичні відповідники виключаються з поля відношень стійкої рівноваги, втім, у спеціальних текстах вони займають другорядну позицію.

До прикладу, в табличній графі (I) «стійка рівновага» можна побачити лише один прямий семантичний відповідник (*Ein- und Zweifamilienhäuser – одно- та двоквартирні будинки*). Решта лексичних одиниць належать до категорії

[23] Хибне перекладацьке рішення
[24] Так само (див. посилання вище)
[25] Так само
[26] Так само

часткових відповідників на рівні дискурсивно-ситуативної інформації: *Abwassersammlung / Druckentwässerung – відкачування*. Хоча на рівні семантики наведені одиниці не є синонімами й мають свої еквіваленти (*Abwassersammlung – збирання стічних вод; Druckentwässerung – напірне водовідведення*) вживання контекстуального відповідника «*відкачування»* з боку перекладача не порушує зміст пропозиції, а сам переклад відтворює інваріант ВТ. З погляду синергетики завдяки встановленню стійкої рівноваги система перекладу переходить від фази хаосу (процесу) до фази порядку (результату), досягаючи мети комунікації.

Те ж саме стосується й інших ситуативних відповідників, які входять до відношення стійкої рівноваги типу I: *Herausforderung – проблема* (еквівалент – «*виклик»*); *Haltbarkeit – надійність* (еквівалент – «*довговічність»*); *wirtschaftlich – вигідний* (еквівалент для текстів технічного дискурсу – «*економічний»* / еквівалент у наведеному ситуативному контексті – «*енергоефективний»*).

Графа «нестійкої рівноваги» (тип II) містить приблизні перекладацькі відповідники, які мають хибний характер і призводять до часткового викривлення первинної пропозиції, не порушуючи при цьому загальний смисл повідомлення. Отже, за рахунок втрати певних частин інформації система входить до стану нестійкої рівноваги, однак не руйнується повністю, оскільки домінанта перекладу в цілому зберігається. Відношення нестійкої рівноваги в перекладі можуть бути пов’язані з хибними перекладацькими рішеннями на семантичному або ситуативному рівнях відтворення інформації.

Так, у варіанті перекладу 1.1. спостерігаємо: (1) невмотивовану семантичну трансформацію конкретизації (*Fachhandwerker – сантехніки**, за наявності еквівалента «*спеціалісти*»); (2) приблизний описовий переклад словосполучення *zukunftsorientierte Alternative – альтернатива майбутнього** (за наявності еквівалента «*перспективний*» для складного прикметника); (3) невірний вибір значення для дієслова «warten» – *експлуатація** (еквівалент – «*технічне обслуговування*»). Очевидно, перекладач припустився асоціативної помилки, керуючись неправильним вибором одного зі значень віддієслівного іменника *Wartung – експлуатація*.

Крім того, до вербалізації відношення нестійкої рівноваги у варіанті 1.1. відносимо (4) цитатне перенесення (транскодування) назви німецької компанії-виробника «Wilo» без пояснення адресатам тексту, до чого відноситься транскодований референт: *Wilo-Lösungen – рішення від Wilo**. Останній випадок стосується необхідності уживання прийомів додавання й уточнення інформації оригіналу в межах стратегії локалізації веб-сторінки виробника.

Третій тип «байдужої рівноваги» (III) охоплює лише ті еквіваленти, які принципово не залежать від контексту. Такі еквіваленти традиційно включають власні назви, географічні назви, унікати, абревіатури, прецизійну лексику у вигляді цифр, дат, формул, міжнародних одиниць виміру системи СІ.

Наведений варіант перекладу 1.1 демонструє приклад відношення байдужої рівноваги у формі цитатного перенесення назви моделі обладнання для водовідведення: Wilo-AxumLift. Утім, слід зауважити, що перекладач, на відміну від попереднього випадку хибного відтворення назви та другого речення ВТ (*Wilo stellt* <…> *für alle Fälle die richtige Lösung bereit – Wilo* приготував* <…> *рішення*), застосовує правильний прийом перекладацького уточнення для референта, який виражено власною назвою: *Mit Wilo-AxumLift bietet Wilo* <…> *– Напірна установка водовідведення Wilo-AxumLift.*

Окрім представлених трьох типів перекладацької рівноваги в системі спеціального перекладу необхідно враховувати можливість загальної руйнації системи або її складових частин через відсутність рівноваги (тип IV). Під відсутністю перекладацької рівноваги ми розуміємо хибне перекладацьке рішення на рівні смислу пропозиції, яке порушує домінанту перекладу вихідного тексту (передачу інформаційного змісту). Через відсутність перекладацької рівноваги збільшується ентропія системи, і після хаотичної фази Становлення не наступає фаза порядку. мета фахової комунікації не досягається, оскільки ВТ у цілому або значні частини останнього залишаються незрозумілими для адресатів.

Розглянемо відношення перекладацької рівноваги, представлені в інших варіантах перекладу одного й того самого фрагмента (1). Для цього порівняймо

точки біфуркації, визначені для варіанта 1.1., з іншими перекладацькими версіями (див. ВТ №7 і ЦТ №7, варіант 1.2, Додаток С):

1.(ВТ №7) Abwassersammlung und – transport.	1.2. *[27](ЦТ №7) **Накопичення і відведення** стічних вод. **Напірні установки від «Віло»** – чудове рішення для будинків на одну чи дві сім'ї.
Wilo-Lösungen für Ein- und Zweifamilienhäuser	
Abwassersammlung und -transport sind oft eine große ***Herausforderung****.*	*Накопичення і відведення стічних вод часто виявляються серйозним* ***викликом****.*
Wilo *stellt* ***Fachhandwerkern*** *für alle Fälle die richtige Lösung bereit, die ihre Kunden durch hohe* ***Haltbarkeit, lange Lebensdauer****, zuverlässige Belastbarkeit im Einsatz überzeugt.*	***«Віло»*** *пропонує* ***професійним ремісникам*** *правильне рішення на всі випадки життя, яке вражає клієнтів своєю високою* ***витривалістю, довготривалістю*** *експлуатації,* ***надійністю*** *у використанні.*
Mit ***Wilo-AxumLift*** *bietet Wilo die* ***zukunftsorientierte*** *Alternative für die* ***Druckentwässerung*** *von Toiletten, Duschen, Badewannen und Waschmaschinen.*	***Компанія «Віло»*** *пропонує альтернативу у сфері* ***напірного водовідведення*** *туалетів, душів, ван та пральних машин.*
Das äußerst ***wirtschaftliche*** *Komplettsystem lässt sich besonders einfach einbauen und* ***warten****.*	***Економічно вигідну комплексну*** *систему легко встановити та* ***використовувати****.*

Як бачимо, основні точки біфуркації у варіанті 1.2 збігаються з місцями вибору перекладацьких рішень у перекладі фрагмента 1.1, розглянутому вище. Відтак, у даних точках біфуркації реалізується принцип нестійкості системи конкретного перекладу. Проаналізуємо відношення перекладацької рівноваги у варіанті 1.2 в таблиці (див. Табл. 7.2):

[27] Орфографію, пунктуацію та стилістику виконавця перекладу збережено

тип перекладацького відношення рівноваги	**фрагмент оригіналу (1)**	**варіант перекладу (1.2)**
стійка рівновага (I)	Abwassersammlung und – transport	накопичення і відведення стічних вод
	Ein- und Zweifamilienhäuser	будинки на одну чи дві сім'ї
	Herausforderung	виклик
	hohe Haltbarkeit und lange Lebensdauer, zuverlässige Belastbarkeit im Einsatz	висока витривалість, довготривалість експлуатації, надійність у використанні
	Druckentwässerung	напірне водовідведення
	das wirtschaftliche Komplettsystem	економічно вигідна комплексна система
	Wilo	Компанія «Віло»
нестійка рівновага (II)	Fachhandwerker	професійні ремісники*[28]
	Wilo stellt <…> die richtige Lösung bereit <…>	«Віло»*[29] пропонує <…> правильне рішення<…>
	<…> lässt sich besonders einfach <…> warten	<…> систему легко <…>використовувати*[30]
байдужа рівновага (III)	Wilo	«Віло»
відсутність рівноваги (IV)	–	–

Таблиця 7. 2. Відношення перекладацької рівноваги в точках біфуркації (фрагмент 1, варіант перекладу 1.2.)

[28] Хибне перекладацьке рішення
[29] Так само (див. вище)
[30] Так само (див. вище)

Якщо порівняти результати проходження точок біфуркації у варіантах 1.1, та 1.2, можна встановити, що існують спільні місця встановлення типів перекладацької рівноваги. Так, шість із семи випадків стійкої рівноваги (тип I) збігаються у розглянутих варіантах перекладу.

Утім, наведені перекладацькі рішення в межах стійкої рівноваги не є еквівалентами, відрізняючись одне від одного аспектами відтворення двох типів інформації оригіналу: семантичної та дискурсивної. По-перше, варіант 1.2 містить три формально-семантичні еквіваленти порівняно з одним прямим відповідником варіанта 1.1: *Ein- und Zweifamilienhäuser – будинки на одну чи дві сім'ї; Herausforderung – виклик; das wirtschaftliche Komplettsystem – економічно вигідна комплексна система.* По-друге, хоча точки біфуркації варіанта 1.2 збігаються з варіантом перекладу 1.1, ситуативні відповідники, представлені у версії 1.2, відтворюють інші сторони пропозиційної ситуації оригіналу: *hohe Haltbarkeit und lange Lebensdauer, zuverlässige Belastbarkeit im Einsatz – висока витривалість, довготривалість експлуатації, надійність у використанні; Druckentwässerung – напірне водовідведення.* Крім того, у версії 1.2 має місце відношення стійкої рівноваги, відсутнє в попередньому варіанті: *Wilo – компанія «Віло».* Наявність такого відтворення власної назви оригіналу свідчить про вищий рівень дискурсивно-текстової компетенції виконавця перекладу 1.2.

У графі нестійкої рівноваги (тип II) спостерігаємо збіг трьох точок біфуркації з варіантом 1.1. Так само, як і в першому варіанті перекладу, виконавець приймає хибні рішення під час відтворення лексем *Fachhandwerker, warten* та власної назви Wilo. Однак відношення нестійкої рівноваги вербалізуються в даному варіанті по-іншому.

Так, відтворюючи лексичну одиницю *Fachhandwerker,* перекладач застосовує семантичний паралелізм – *професійні ремісники*, хоча існує еквівалент «спеціалісти». Цікаво, що в процесі виконання завдання учасник Олімпіади спочатку обрав вірний варіант перекладу – *фахівці*, що було зафіксовано під час перевірки транслятів. Утім, перекладач, на жаль, відмовився від нього, закресливши правильне рішення.

Дієслово «*warten*» у варіанті 1.2 перекладається за допомогою приблизного підбору відповідника на основі контексту найближчого оточення. Очевидно, перекладач орієнтувався на загальний смисл відповідного речення оригіналу, не будучи знайомим з еквівалентом лексеми *warten* у фаховому контексті. Хоча дане рішення не призводить до руйнації системи перекладу, воно викривлює частину інформації, призначеної для адресата перекладного тексту.

Якщо уважно придивитись до змісту всього фрагмента ВТ (встановити атрактор), можна побачити, що оригінал призначено саме для фахівців з установки обладнання, сигналом чого слугує лексема *Fachhandwerker*. Тому правильним рішенням у відтворенні лексеми *warten* може слугувати лише вибір прямого відповідника для технічного дискурсу – *обслуговувати.* Допускаємо, що виконавець просто не відчув термінологічність дієслова, оскільки лексема *warten* становить міжсистемний омонім: 1) загальновживане значення (а) *чекати;* загальновживане значення (б) *доглядати людей, тварин*; 2) термінологічне значення для текстів технічної галузі *обслуговувати, утримувати у справному стані, доглядати (машини)* [438, S. 692].

Останнім випадком нестійкої рівноваги в аналізованому варіанті можна вважати відсутність прийому уточнення під час відтворення назви фірми-виробника обладнання для водовідведення: ***Wilo*** *stellt <…> die richtige Lösung bereit –* ***«Віло»*** *пропонує <…> правильне рішення.* Наведений вибір повторює хибне рішення, прийняте в попередньому варіанті перекладу 1.1.

Щоправда, виконавець варіанта 1.2 виявляє непослідовність у відтворенні власної назви – позначення фірми-виробника: *Mit Wilo-AxumLift bietet* ***Wilo*** *die zukunftsorientierte Alternative <…> –* ***Компанія «Віло»*** *пропонує альтернативу <…>* Згадана непослідовність маркує ще одну ознаку нестійкості системи спеціального перекладу – негомогенність проходження точок біфуркації, тобто множинне відтворення одного й того самого випадку всередині самої системи.

Що стосується відношення байдужої рівноваги, тут має місце лише один приклад – транслітерація самої власної назви компанії, незалежна від контексту:

Wilo – «Віло». Зрештою, у варіанті 1.2. немає випадків відсутності рівноваги, оскільки названа версія перекладу загалом відтворює домінанту вихідного тексту.

Для підтвердження нашого припущення щодо збігу точок біфуркації у різних перекладах одного й того самого спеціального тексту, тобто закономірної нестійкості системи, розглянемо ще один варіант перекладу учасника Олімпіади (див. ВТ №7 і ЦТ №7, варіант 1.3, Додаток С):

1. (ВТ №7) *Abwassersammlung und – transport. Wilo-Lösungen für Ein- und Zweifamilienhäuser*	1.3.*[31] (ЦТ №7) *Збір і перевезення стічних відходів. Пропозиції компанії Wilo («Віло») для будинків на одну і дві родини*
Abwassersammlung und -transport sind oft eine große ***Herausforderung****.*	*Збір і перевезення стічних вод часто пов'язане зі значними* ***труднощами****.*
Wilo *stellt* ***Fachhandwerkern*** *für alle Fälle die richtige Lösung bereit, die ihre Kunden durch hohe* ***Haltbarkeit, lange Lebensdauer****,* ***zuverlässige Belastbarkeit im Einsatz*** *überzeugt.*	***Фірма Wilo (Віло) має у розпорядженні спеціалізовані інструменти, за допомогою яких можна знайти вирішення будь-якої проблеми.*** *Клієнти фірми можуть переконатися у їх* ***високій надійності і довговічності*** *при використанні за* ***допустового навантаження****.*
Mit ***Wilo-AxumLift*** *bietet Wilo die* ***zukunftsorientierte*** *Alternative für die* ***Druckentwässerung*** *von Toiletten, Duschen, Badewannen und Waschmaschinen.*	*Wilo (Віло) пропонує* ***напірну установку водовідведення Wilo-Axumlift*** *(Віло-Аксумліфт) як перспективну альтернативу відведенню стічних вод з туалетів, душів, ванн і стиральних машинок за допомогою тиску.*

[31] Орфографію, пунктуацію та стилістику виконавця перекладу збережено

*Das äußerst **wirtschaftliche** Komplettsystem lässt sich besonders einfach einbauen und **warten**.*	***Допоміжна система**, крім того, що є, безперечно, **бюджетною**, також є легкою у встановленні, а ще її легко **доглядати**.*

Для унаочнення результатів ППА скористаємось таблицею відношень рівноваги (див. Табл. 7.3):

відношення перекладацької рівноваги	**фрагмент оригіналу (1)**	**варіант перекладу (1.3)**
стійка рівновага (I)	Wilo-Lösungen	Пропозиції компанії Wilo («Віло»)
	Ein- und Zweifamilienhäuser	будинки на одну і дві родини
	Herausforderung	труднощі
	Mit Wilo-AxumLift bietet Wilo <…>	Wilo (Віло) пропонує напірну установку водовідведення Wilo-Axumlift (Віло-Аксумліфт) <…>
	Druckentwässerung	відведення стічних вод
	zukunftsorientierte Alternative	перспективна альтернатива
	Wilo	Фірма Wilo (Віло)
	<…> lässt sich besonders einfach <…> warten	<…> її легко доглядати
нестійка рівновага (II)	Abwassersammlung und –transport	збір і перевезення стічних відходів*[32]

[32] Хибне перекладацьке рішення

	Das äußerst wirtschaftliche Komplettsystem <…>	Допоміжна* система, крім того, що є, безперечно, бюджетною*[33] <…>
байдужа рівновага (III)	Wilo	Wilo (Віло) *також* Wilo («Віло»)
	Wilo-AxumLift	Wilo-Axumlift (Віло-Аксумліфт)
відсутність рівноваги (IV)	Wilo stellt Fachhandwerkern für alle Fälle die richtige Lösung bereit, die ihre Kunden durch hohe Haltbarkeit, lange Lebensdauer, zuverlässige Belastbarkeit im Einsatz überzeugt.	Фірма Wilo (Віло) має у розпорядженні спеціалізовані інструменти, за допомогою яких можна знайти вирішення будь-якої проблеми*[34]. Клієнти фірми можуть переконатися у їх високій надійності і довговічності при використанні за допустового навантаження*[35].

Таблиця 7.3. Відношення перекладацької рівноваги в точках біфуркації (фрагмент ВТ 1, варіант перекладу 1.3)

На підставі таблиці 7.3 можна пересвідчитись у наявності спільних відношень рівноваги з попередніми варіантами перекладу. До прикладу, в графі

[33] Так само (див. вище)
[34] Так само (див. вище)
[35] Так само (див. вище)

«стійка рівновага» у трьох випадках спостерігається збіг точок біфуркації з варіантом 1.1, у чотирьох випадках точки прийняття альтернативних рішень збігаються з варіантом 1.2. Нагадаємо, що збіг точок біфуркації не означає еквівалентність відповідників у трьох варіантах перекладу на мовному рівні. Він сигналізує про правильні перекладацькі рішення на ситуативному або семантичному рівнях інформації оригіналу, які, проте, відрізняються у різних версіях перекладу фрагмента.

Необхідно окремо зазначити, що в процесі встановлення стійкої рівноваги виконавець варіанта 1.3 лише двічі скористався семантичними еквівалентами, віддаючи перевагу дискурсивним відповідникам. Серед формально-мовних еквівалентів слід назвати: *Ein- und Zweifamilienhäuser – будинки на одну і дві родини; zukunftsorientierte Alternative – перспективна альтернатива*. У решті випадків уживані: (1) прийом перекладацького додавання-уточнення: *Wilo-Lösungen – пропозиції компанії Wilo («Віло»); Wilo – фірма Wilo (Віло)*; *Wilo-AxumLift – напірна установка водовідведення Wilo-Axumlift (Віло-Аксумліфт);* (2) дискурсивний відповідник: *Druckentwässerung – відведення стічних вод;* (3) контекстуальний відповідник найближчого оточення: *Herausforderung – труднощі;* (4) дискурсивний відповідник *warten – доглядати.*

У графі «нестійка рівновага» не зафіксовано жодного збігу з попередніми варіантами перекладу. Утім, можна побачити хибні перекладацькі рішення в інших точках біфуркації, які частково викривлюють зміст первинної пропозиції: *Abwasser – стічні відходи** (еквівалент – «*стічні води*»); *das Komplettsystem – допоміжна* система* (еквівалент – «*закінчена <готова> система*»); *wirtschaftlich – бюджетний** (еквіваленти для різних типів дискурсів – «*економічний/енергоефективний/рентабельний/прибутковий*»). Підкреслимо, що наведені відношення нестійкої рівноваги не порушують домінанту перекладу вихідного тексту, яка полягає в передачі інформаційного змісту – рекламної інформації для фахівців щодо продукції компанії «Віло» в галузі водовідведення.

Перекладацьке відношення байдужої рівноваги у варіанті 1.3 містить дві власні назви: (1) позначення компанії-виробника обладнання, яке відтворюється

шляхом транскрипції у двох варіантах: (а) *Wilo – Віло*; (б) *Wilo – «Віло»*; (2) номенклатура моделі напірної установки водвідведення, що передається через цитатне перенесення з уточнювальною перекладацькою транскрипцією: *Wilo-AxumLift – Wilo-Axumlift (Віло-Аксумліфт)*.

Утім, найцікавіший приклад перекладацького відношення в наведеному варіанті 1.3. становить відсутність рівноваги (тип IV). Виконавець завдання, намагаючись застосувати смисловий спосіб перекладу, викривлює зміст первинної пропозиції, представлений у реченні: *Wilo stellt Fachhandwerkern für alle Fälle die richtige Lösung bereit, die ihre Kunden durch hohe Haltbarkeit, lange Lebensdauer, zuverlässige Belastbarkeit im Einsatz überzeugt*.

У варіанті 1.3 спостерігаємо, по-перше, синтаксичне розділення елементів смислу пропозиції на два речення: (1) *Фірма Wilo (Віло) має у розпорядженні спеціалізовані інструменти, за допомогою яких можна знайти вирішення будь-якої проблеми**; (2) *Клієнти фірми можуть переконатися у їх високій надійності і довговічності при використанні за допустового навантаження**.

По-друге, в реченні перекладу (1) відбувається викривлення семантичної інформації через хибний переклад частини пропозиції *Wilo stellt Fachhandwerkern für alle Fälle die richtige Lösung bereit*. Очевидно, перекладач припускається семантичної помилки під час відтворення лексеми *Fachhandwerker,* здійснюючи хибну асоціацію з поняттям «інструменти». Можна допустити, що виконавець керувався семантичним полем поняття «*Handwerk*» (ремесло) як основи похідного іменника *Fachhandwerker* та застосовує невмотивовану трансформацію конкретизації за принципом метонімічного перенесення pars pro toto: *Fachhandwerker* (спеціалісти) – *Handwerk* (ремесло) – *das handwerkliche Werkzeug* (ремісничий інструмент) – *спеціалізовані інструменти**.

По-третє, невірне проходження точки біфуркації під час перекладу лексеми *Fachhandwerker* «тягне» за собою весь смисл аналізованого й наступного перекладних речень. Так, семантичний фокус (рема) частини речення *Wilo stellt Fachhandwerkern für alle Fälle die richtige Lösung bereit* (укр. *– компанія Віло надає спеціалістам вірне рішення на будь-які випадки життя*), вербалізований

в іменнику *die Lösung* (укр. – *рішення*), стає частиною хибного причинно-наслідкового зв'язку в перекладі 1.3: *інструменти, за допомогою яких можна знайти вирішення будь-якої проблеми**. Викривлений смисл пропозиції зумовлює хибний когерентний зв'язок наступного речення з попереднім: семантичний референт – *інструменти**; граматичний корелят – *їх висока надійність та довговічність**. Крім того, в перекладі має місце вибір хибного відповідника для лексеми *die Belastbarkeit – <граничне>допустове навантаження*.*

Отже, можна зробити висновок, що відтворення наведеного відрізка ВТ характеризується повною відсутністю рівноваги, яка призводить до руйнації синергетичної системи в даній частині транслята. Таким чином, мета фахової комунікації в аналізованому варіанті 1.3 не досягається, оскільки у трансляті втрачено домінанту перекладу для інформативного типу текстів. Інакше кажучи, адресати отримують значно викривлену семантичну інформацію центральної частини оригіналу, яка впливає на весь зміст перекладного фрагмента, не відповідає наміру замовника перекладу та спотворює мету комунікації.

Даний приклад відсутності рівноваги свідчить про релевантність встановлення стійкої рівноваги, особливо в системі спеціального перекладу, яка усуває іманентну нестійкість синергетичної системи, та уможливлює системний перехід від фази Становлення (процесу) до фази порядку (результату перекладу).

Розглянемо відношення перекладацької рівноваги на матеріалі іншого фрагмента одного й того самого тексту та його множинних перекладів, акцентуючи увагу на відношеннях нестійкої рівноваги та відсутності рівноваги. Крім того, проаналізуємо фактори виникнення порушень рівноваги, особливості вербальної реалізації точок порушення рівноваги системи, а також вплив порушень обох типів на синергетичну систему спеціального перекладу в цілому (див. ВТ №7 і ЦТ №7, варіант 2.1, Додаток С):

2. *(ВТ №7) Die Wilo-AxumLift ist in* 2.1.*[36] (ЦТ №7) *«Wilo-AxumLift» unterschiedlichen Versionen erhältlich, наявні у різноманітних варіантах,* ***у***

[36] Орфографію, пунктуацію та стилістику виконавця перекладу збережено

***abgestimmt auf die spezifischen Anforderungen vor Ort**:*

***FIT:** Beim **vordefinierten** Schachtsystem sind Pumpe und Regeltechnik optimal aufeinander abgestimmt.*

***PRO:** Mit der anderen Lösung lassen sich unterschiedliche Komponenten miteinander kombinieren. So kann individuell auf Kundenwünsche eingegangen werden.*

Produktvorteile

*Robustes, stoßfestes Edelstahlgehäuse – ideal für den mobilen **Einsatz***

Schnelle Installation dank anschlussfertiger Pumpe (Plug & Pump)

Mantelstromkühlung und Überwachung der Motortemperatur

***Hochwertige Motorabdichtung** mit zusätzlichem Schmutzabweiser*

***залежності від особливостей місцевості*[37].**

***Поєднання*[38]:** *у шахтовій системі, **що була розроблена спеціально для конкретної місцевості**[39], насос та необхідна для керування техніка оптимально налаштовані один під одне.*

***Переваги*[40]:** *За іншого вирішення різноманітні компоненти можуть **змішатися**[41]. А таким чином можуть бути враховані індивідуальні побажання клієнтів.*

Переваги продукту:

*– міцний, ударостійкий корпус з високоякісної сталі ідеально підходить для **транспортування**[42];*

– швидке встановлення завдяки готовому до використання насосу («Plug & Pump» - система);

–

*- високоякісне **покриття мотору**[43] з додатковим відштовхуванням бруду;*

[37] Хибне перекладацьке рішення
[38] Так само (див. вище)
[39] Так само (див. вище)
[40] Так само (див. вище)
[41] Так само (див. вище)
[42] Хибне перекладацьке рішення
[43] Хибне перекладацьке рішення

Lösbare Anschlusskabel und Schwimmerschalter *- **мобільний*[44]* *кабель підключення та **датчик рівню води*[45]**.*

У наведеній версії перекладу 2.1 проаналізуємо лише приклади перекладацького відношення нестійкої рівноваги та критичні випадки відсутності рівноваги, виділені жирним шрифтом. З цією метою скористаємось вже відомою таблицею у скороченому варіанті (див. Табл. 8.1):

відношення перекладацької рівноваги	**фрагмент оригіналу (2)**	**варіант перекладу (2.1)**
нестійка рівновага (тип II)	<…> unterschiedliche Komponenten <lassen sich> miteinander kombinieren	<…> різноманітні компоненти можуть змішатися*[46]
	<…> ideal für den mobilen Einsatz	<…> ідеально підходить для транспортування*[47]
	hochwertige Motoabdichtung	високоякісне покриття мотору*[48]
	Lösbare Anschlusskabel	мобільний*[49] кабель
відсутність рівноваги (тип IV)	Die Wilo-AxumLift ist in unterschiedlichen Versionen erhältlich, **abgestimmt auf die spezifischen**	«Wilo-AxumLift» наявні у різноманітних варіантах, **у залежності від особливостей місцевості*[50]**

[44] Так само (див. вище)
[45] Так само (див. вище)
[46] Так само (див. вище)
[47] Так само (див. вище)
[48] Так само (див. вище)
[49] Так само (див. вище)
[50] Так само (див. вище)

	Anforderungen vor Ort	
	FIT:	поєднання
	PRO:	переваги
	Beim **vordefinierten** Schachtsystem sind Pumpe und Regeltechnik optimal aufeinander abgestimmt.	у шахтовій системі, **що була розроблена спеціально для конкретної місцевості*[51]** <…>
	Mantelstromkühlung und Überwachung der Motortemperatur	–
	Schwimmerschalter	датчик рівню води*[52]

Таблиця 8.1. Відношення перекладацької рівноваги в точках біфуркації (фрагмент ВТ 2, варіант перекладу 2.1)

Отже, у графі «нестійка рівновага» спостерігаємо викривлення семантичної інформації оригіналу на рівні окремих лексичних одиниць, що на рівні тексту не призводить до руйнації синергетичної системи спеціального перекладу, оскільки домінанта оригіналу в цілому відтворюється у трансляті.

Появу нестійкої рівноваги у варіанті 2.1, на нашу думку, викликають два фактори. По-перше, деякі хибні рішення пов'язані з недостатністю загальномовної та фахової перекладацьких компетенцій виконавця. Так, хибне відтворення частини пропозиції *ideal für den mobilen **Einsatz** – ідеально підходить для **транспортування*** відбувається через незнання українського відповідника одиниці високого рівня інформаційної ентропії *der Einsatz.* Наведена лексема характеризується винятковою полісемантичністю.

До прикладу, Великий німецько-український словник В. Мюллера наводить дев'ять значень названої одиниці, два з яких відносяться до загальновживаних, а сім належать до галузевих значень лексеми [438, с. 193]. Причому навіть у

[51] Так само (див. вище)
[52] Так само (див. вище)

межах одного загальновживаного значення представлені декілька синонімів (див. семантичні відповідники для фрагмента (2) – *введення у дію; впровадження; застосування; використання*) [там само, S. 193].

Крім того, можна допустити асоціативну помилку, зумовлену контекстом найближчого оточення лексеми: *der* ***mobile*** *Einsatz.* Очевидно, виконавець зосереджує увагу на значенні прикметника, здійснюючи хибну інтерпретацію всієї частини пропозиції. Наведений випадок нестійкої рівноваги демонструє недостатність загальномовної компетенції перекладача.

Доказом недостатньо сформованої фахової компетенції може слугувати хибне відтворення словосполучення *hochwertige Motorabdichtung – високоякісне покриття мотору*.* За даними ВНУС, іменник *die Abdichtung* має такі термінологічні значення: 1) ущільнення, герметизація; 2) (ущільнювальна) прокладка; 3) гідроізоляція [438, S. 14]. За даними паралельного тексту (опис типорядів продукції компанії «*Wilo»*), еквівалент терміна-композита *Motorabdichtung* становить *ущільнення двигуна (мотора)* (див. локалізовану веб-сторінку виробника Wilo в Україні [508], також каталог продукції Віло [451]).

Ще один випадок неправильного відтворення терміна у варіанті 2.1 становить *lösbare Anschlusskabel – мобільний* кабель <підключення>*. У контексті технічної характеристики напірної установки водовідведення слід було б обрати еквівалент для технічного дискурсу: *кабелі з рознімним з'єднанням.*

По-друге, відношення нестійкої рівноваги можуть спричиняти конкретні умови здійснення перекладу: обмежений час, нервове напруження перекладача, наявність жорстких вимог щодо якості результату перекладу, відповідальність. Саме такі ситуативні фактори супроводжували виконання наведеного варіанта 2.1 (Всеукраїнська студентська олімпіада з великою кількістю учасників та контролем з боку членів журі). На нашу думку, саме фактор ситуації виконання перекладу зумовлює хибні рішення у стилістичному й мовному оформленні тих елементів ВТ у ЦТ, які не становлять особливих труднощів перекладу. До таких випадків у варіанті 2.1 відносимо: *unterschiedliche Komponenten <lassen sich> miteinander kombinieren – різноманітні компоненти можуть змішатися*.*

Розглянемо випадки відсутності рівноваги, які демонструють невірний вибір шляху розвитку системи з боку перекладача після проходження точки біфуркації. Нагадаємо, що відсутність рівноваги є критичною для існування системи, оскільки призводить до втрати ключових частин інформації та позбавлення функціональності тексту перекладу для адресатів. Такі втрати можуть стосуватись як семантичної, так і дискурсивної інформації ВТ. Враховуючи домінанту перекладу спеціального тексту, що полягає в передачі інформаційного змісту оригіналу, викривлення або вилучення обох типів інформації призводить до ефекту катастрофи системи (за аналогією з поняттям елементарної математичної катастрофи Р. Тома) [396; 9, с. 219-277]. У нашому розумінні катастрофа системи означає неможливість здійснення міжкультурної фахової комунікації через відсутність рівноваги.

Хибні проходження точок біфуркації, що призводять до руйнації системи спеціального перекладу, можуть відбуватись як на рівні речення (абзацу / надфразової єдності), так і на рівні словосполучення та окремої лексеми. Так, прикладом відсутності рівноваги системи у варіанті 2.1 на рівні речення слугує викривлення частини пропозиції фрагмента (2): *Die Wilo-AxumLift ist in unterschiedlichen Versionen erhältlich,* ***abgestimmt auf die spezifischen Anforderungen vor Ort*** *– «Wilo-AxumLift» наявні у різноманітних варіантах,* ***у залежності від особливостей місцевості*****. Порушення синергетичної системи пов'язано з неправильним проходженням точки біфуркації під час перекладу стійкого словосполучення *vor Ort* – укр. *на місці* та одночасним вилученням ключового іменника *die Anforderungen – потреби.*

Про недостатність перекладацької компетенції свідчить той факт, що виконавець не відчуває фразеологічну нероздільність конструкції *vor Ort*, перекладаючи її як ізольовану лексичну одиницю *der Ort – місцевість*.* Можна помітити наслідки прийнятого рішення спочатку на рівні словосполучення: виконавець вилучає іменник *die Anforderungen – потреби*, замінює його на хибний контекстуальний відповідник *особливості*, прагнучи досягти цілісності змісту пропозиції: *особливості місцевості.* У такий спосіб

хибне рішення «розтягується» до рівня речення *«Wilo-AxumLift» наявні у різноманітних варіантах* <…>. Потім шляхом семантичної когерентності відсутність рівноваги «захоплює» наступний абзац: <…> *у шахтовій системі,* ***що була розроблена спеціально для конкретної місцевості*.***

Очевидно, перекладач семантично узгоджує відтворення дієприкметника *vordefiniert* з попереднім реченням (ключове слово – *місцевість*), не звертаючи уваги на хибність відтворення значення самого атрибута. Отже, виникає ефект катастрофи всієї системи спеціального перекладу.

Слід зауважити, що в новітніх німецько-українських словниках відсутній еквівалент лексеми *vordefiniert* [438; 449]. Німецько-український політехнічний словник-мінімум, та двомовний політехнічний словник у двох напрямках перекладу також не надають лексикографічного запису для названої одиниці [443; 446]. За даними багатомовного онлайн-словника *Multitran*, російськими відповідниками даної лексеми виступають *заданный, предусмотренный; заранее заданный; предварительно определенный* [486]. Перекладач інтуїтивно відчуває семантику дієприкметника, додаючи у свій варіант перекладу прислівник *спеціально та* атрибут *конкретної* <*місцевості*>. Утім, з огляду на контекст оригіналу загалом, на нашу думку, слід було б скористатись контекстуальним відповідником *готовий* або *укомплектований.*

Наступний приклад відсутності перекладацької рівноваги стосується хибного відтворення терміна, уживаного в межах технічної характеристики установки напірного водовідведення: *Schwimmerschalter – датчик рівню води**. У даному випадку відбувається невірний вибір відповідника в переліку галузевих еквівалентів терміна-омоніма *Schwimmerschalter*, представлених у словнику. Можна допустити, що перекладач скористався багатомовним онлайн-словником Multitran, або одним з його аналогів, оскільки у друкованих німецько-українських політехнічних словниках термін *Schwimmerschalter* відсутній [446; 443].

Так, словник Multitran наводить кілька еквівалентів терміна російською мовою, актуальних для різних галузей техніки: 1) водопостачання (рос. водоснабжение – поплавковое реле); 2) холодильна техніка (рос. холодильная

техника – реле уровня); 3) суднобудування (рос. судостроение – поплавковый сигнализатор уровня); 4) електроніка (рос. электроника –поплавковый выключатель). Для контексту фрагмента (2) еквівалентом терміна *Schwimmerschalter* слугує останній варіант зі списку: *поплавковий вимикач.* Це підтверджують дані паралельного тексту, а саме – онлайн-каталог продукції компанії «Wilo» в Україні, перекладений українською мовою (див., напр., технічні характеристики моделі Wilo-Rexa FIT на локалізованій веб-сторінці компанії Wilo [508]). Очевидно, через брак фахової компетенції перекладач обрав еквівалент терміна для технічної галузі суднобудування – датчик рівня води*.

Утім, якби виконавець перекладу скористався пошуковою компетенцією, він міг би за аналогією встановити відношення стійкої рівноваги, навіть не володіючи достатньою компетенцією в галузі водопостачання та водовідведення. До прикладу, німецько-український та українсько-німецький політехнічний словник, виданий авторським колективом Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, наводить такі однокореневі терміни з основою *schwimm-*: *das Schwimmergehäuse – поплавцева камера карбюратора; schwimmerlos – безпоплавковий; der Schwimmerniveauregler – поплавковий регулятор рівня; das Schwimmerventil – поплавковий клапан* [446, с. 892-893]. У свою чергу, термін *der Schalter* також представлений у названому джерелі еквівалентами *перемикач, вимикач, комутатор* [там само, с. 878]. Отже, за умови звернення до спеціалізованого словника було б неважко знайти еквівалент терміна, навіть незрозумілого за контекстом.

Ще одним прикладом нестійкості системи, що виникає через відсутність рівноваги, може слугувати вилучення з перекладу фрагмента технічної характеристики установки напірного водовідведення (модель версії PRO): *Mantelstromkühlung und Überwachung der Motortemperatur*. Очевидно, цей випадок пов’язано з недостатністю фахової компетенції перекладача для відтворення терміна *die Mantelstromkühlung*, відсутнього в німецько-українських політехнічних словниках (див. згадані джерела [446; 443]).

Для пошуку еквівалента, так само, як у прокоментованих вище відношеннях нестійкої рівноваги, слід було б скористатись паралельними текстами українських перекладів на локалізованій веб-сторінці компанії-виробника «Wilo». За даними веб-сторінки, еквівалентами терміна *die Mantelstromkühlung*, а також незв'язаного словосполучення *Überwachung der Motortemperatur* виступають *автоматичне охолодження корпусу* і *термічний контроль двигуна* відповідно. Утім, не слід забувати, що правила виконання завдань під час Олімпіади не дозволяли перекладачам користуватись доступом до мережі Інтернет, що пояснює рішення виконавця залишити незрозумілий для нього фрагмент без перекладу.

Показовий приклад руйнації системи перекладу після перетину точки біфуркації на рівні лексеми демонструє відтворення номенклатурних найменувань FIT і PRO. Ми поділяємо думку більшості термінознавців, що номенклатури належать до особливої страти професійної комунікації. На відміну від інших страт, зокрема, термінів та професіоналізмів на позначення узагальнених денотатів, серед яких предмети, явища та відношення, номенклатура об'єднує позначення часткових, одиничних або серійних предметів та явищ, що сприймаються як одиничні [51, с. 51]. Низка авторитетних термінологів, у тому числі В.М. Лейчик, С.Д. Шелов, О.В. Суперанська, вважають номенклатуру окремим підвидом спеціальної лексики, який утворює проміжну ланку між термінами та власними назвами [див. 141, с. 13-24; 210, с. 78; 238].

Професор Т.Р. Кияк відносить номенклатури до окремого словотвірного типу термінологічних одиниць з особливою архітектонікою (див. класифікацію словотвірних типів термінів) [169, с. 13-15; 108, с. 39]. Інші науковці, в тому числі О.І. Голованова, З.І. Комарова, відносять номенклатури поряд з науковою термінологією до пріоритетних зон «штучної номінації» [51, с. 56; 121].

Під час перевірки результатів перекладу науково-технічного тексту, виконаного учасниками Всеукраїнської студентської олімпіади з перекладу, виявилось, що номенклатури становлять типову точку нестійкості системи спеціального перекладу, порушуючи відношення рівноваги всередині системи. Незважаючи на те, що зміст і зовнішня структура (*Layout*) фрагмента (2)

«підказують» правильний напрям перекладу, більшість виконавців не впорались із поставленим завданням. Ключовим словом, тобто атрактором для правильного проходження точки біфуркації в перекладі, стає лексема *Versionen* (укр. *різні варіанти <моделі>*): *Die Wilo-AxumLift ist* ***in unterschiedlichen Versionen*** *erhältlich <…>*. Саме ця одиниця формує семантичний референт для номенклатур-корелятів наступного речення: FIT і PRO.

На рівні схематичного розташування елементів тексту (зовнішньої структури оригіналу) можна побачити абзац і маркований список, який сигналізує початок опису кожного варіанта моделі напірної установки водовідведення *Wilo-AxumLift*. В аналізованому варіанті перекладу 2.1 виконавець не відмежовує номенклатуру від загальновживаної лексики, про що свідчить хибне перекладацьке рішення: *FIT: – поєднання*; PRO: – переваги**. Таким чином, викривлення лише однієї лексичної одиниці в перекладі призводить до порушень розуміння цілого блоку інформації, присвяченого технічній характеристиці відповідної моделі. Повторне хибне відтворення номенклатури «тягне» за собою цілу систему та руйнує домінанту перекладу. Отже, двічі обраний хибний шлях розвитку після проходження точок біфуркації на рівні лексичних одиниць викликає катастрофу системи спеціального перекладу спочатку на рівні надфразової єдності, потім на рівні цільового тексту загалом.

Для порівняння наведемо інші версії відтворення фрагмента (2), які демонструють нестійку рівновагу системи, або призводять до порушення всієї ССП (див. ВТ №7 і ЦТ №7, варіант 2.2, Додаток С):

2. (ВТ №7) Die Wilo-AxumLift ist in unterschiedlichen Versionen erhältlich, ***abgestimmt auf die spezifischen Anforderungen vor Ort:***	*2.2. (ЦТ №7)*[53] Установки Wilo-AxumLift (Віло-Аксумліфт) можна отримати у різних варіантах збирання, підлаштованих під специфічні вимоги на місці.*

[53] Орфографія, пунктуація та стилістика виконавця перекладу збережені

FIT: *Beim* ***vordefinierten*** *Schachtsystem sind Pumpe und Regeltechnik optimal aufeinander abgestimmt.*	***– Оптимальність****[54]: завдяки* ***продуманій заздалегідь****[55]* ***системі камер**** насос і пристрій керування оптимально налаштовані для сумісної роботи.*
PRO: *Mit der anderen Lösung lassen sich unterschiedliche Komponenten miteinander kombinieren. So kann individuell auf Kundenwünsche eingegangen werden.*	***– Ще один плюс****: в залежності від варіанту встановлення різні компоненти можна поєднувати між собою – таким чином* ***здійснюються**** індивідуальні побажання клієнта.*
Produktvorteile	*До переваг цього товару належать:*
Robustes, stoßfestes Edelstahlgehäuse – ideal für den mobilen **Einsatz**	*– міцний, стійкий до ударів корпус із сталі – робить установку ідеальною для* ***портативного використання****[56]*
Schnelle Installation dank anschlussfertiger Pumpe (Plug & Pump)	*– швидке встановлення завдяки насосу з готовим підключенням (так звана система «Plug & Pump» – «Плаг енд памп»)*
Mantelstromkühlung und Überwachung der Motortemperatur	*– охолодження кожуху двигуна за* ***допомогою потоку води****[57], контроль температури двигуна*
Hochwertige **Motorabdichtung** *mit zusätzlichem Schmutzabweiser*	*– високоякісне* ***покриття**** **двигуна** з додатковим шаром, який відштовхує бруд*

[54] Хибне перекладацьке рішення
[55] Тут і далі на сторінці так само (див. вище)
[56] Хибне перекладацьке рішення
[57] Тут і далі в таблицях варіанта перекладу 2.2 так само (див. вище)

Lösbare Anschlusskabel und Schwimmerschalter	*– **роз'ємний*** кабель підключення і перемикач, **що реагує на зміну рівня води****

Так само, як і у варіанті 2.1, проаналізуємо відношення нестійкої рівноваги та випадки відсутності рівноваги, представлені у версії перекладу 2.2. Для унаочнення результатів скористаємось таблицею (див. Табл. 8.2):

відношення перекладацької рівноваги	**фрагмент оригіналу (2)**	**варіант перекладу (2.2)**
нестійка рівновага (тип II)	So kann individuell auf Kundenwünsche eingegangen werden.	<…> таким чином здійснюються***** індивідуальні побажання клієнта.
	<…> ideal für den mobilen Einsatz	<…> робить установку ідеальною для портативного*[58] використання
	hochwertige Motorabdichtung	високоякісне покриття*[59] двигуна
	lösbare Anschlusskabel	роз'ємний***** кабель підключення
відсутність рівноваги (тип IV)	*FIT:*	***оптимальність****
	Beim **vordefinierten Schachtsystem** sind Pumpe und Regeltechnik optimal aufeinander abgestimmt.	<…> завдяки **продуманій заздалегідь* системі камер*** насос і пристрій керування оптимально

[58] Хибне перекладацьке рішення

[59] Тут і далі на сторінці так само (див. вище)

		налаштовані для сумісної роботи
	PRO:	**ще один плюс***
	Mantelstromkühlung	охолодження кожуху двигуна за **допомогою потоку води***
	Schwimmerschalter	перемикач, що **реагує на зміну рівня води***

Таблиця 8.2. Відношення перекладацької рівноваги в точках біфуркації (фрагмент ВТ 2, варіант перекладу 2.2)

На підставі порівняльно-перекладацького аналізу варіантів перекладу 2.1 та 2.2 фрагмента оригіналу (2) можна встановити, що більшість точок біфуркації для перекладацького відношення нестійкої рівноваги та в напрямку відсутності рівноваги збігаються. Так, три із чотирьох випадків нестійкої рівноваги повторюються в аналізованих варіантах перекладу. Даний факт свідчить про типові точки нестійкості системи спеціального перекладу, які становлять труднощі для виконавців.

Прикладом невірного проходження першої точки біфуркації у варіанті 2.2, так само, як і у варіанті 2.1, може слугувати відтворення частини пропозиції: *ideal für den* ***mobilen Einsatz*** *– <…> робить установку ідеальною для* ***портативного використання****[60]. Появу нестійкої рівноваги викликає контекст найближчого оточення лексеми *der Einsatz,* що належить до одиниць високого рівня інформаційної ентропії (див. вище аналіз відношення нестійкої рівноваги у варіанті 2.1). Аналогічно до варіанта 2.1 виконавець перекладу 2.2. припускається асоціативної помилки під час відтворення атрибута *mobil – портативний**[61]. Очевидно, перекладач змішує неспоріднені поняття *портативний* (кишеньковий) та *мобільний* (пересувний). Утім, зважаючи на контекст цілого фрагмента, хибне відтворення лексеми не порушує домінанту перекладу.

[60] Хибне перекладацьке рішення
[61] Тут і далі на сторінці так само (див. вище).

Другий приклад нестійкої рівноваги у версії 2.2 також повторює хибне перекладацьке рішення варіанта 2.1: *hochwertige Motorabdichtung – високоякісне покриття* двигуна* (див. вище аналіз версії 2.1). Третя спільна точка біфуркації зумовлює іншу вербалізацію відношення нестійкої рівноваги в аналізованому варіанті: *lösbare Anschlusskabel – роз'ємний* кабель підключення.* По-перше, у перекладі невірно відтворюється категорія числа (однина замість множини в оригіналі), оскільки перекладач не звернув уваги на закінчення прикметника.

По-друге, хоча виконавець правильно відчув семантичне наповнення прикметника *lösbar*, він обирає хибний відповідник українською мовою. Можна допустити, що перекладацьке рішення було прийняте під впливом інтерференції російської технічної підмови: рос. *разъем*. Отже, для технічного дискурсу цільової мови еквівалентом словосполучення *lösbare Anschlusskabel* виступає описовий переклад *кабелі з рознімним з'єднанням* [459, с. 607]. Слід зауважити, що галузеве значення прикметника *lösbar* відсутнє в німецько-українських політехнічних словниках. У свою чергу, Великий німецько-український словник В. Мюллера надає лише одне значення, актуальне для технічного дискурсу: *розбірний* [438, с. 416]. Утім, контекст фрагмента не дозволяє застосувати це значення для відтворення прикметника оригіналу. Тому для пошуку еквівалента слід скористатись паралельними текстами, ілюстраціями моделей з названим типом кабелю в мережі Інтернет (наприклад, за допомогою сервіса Google-зображення), а також проконсультуватись зі спеціалістами в галузі інженерії та електротехніки.

Зрештою, останній приклад нестійкої рівноваги формує відтворення пропозиції: *So kann individuell auf Kundenwünsche eingegangen werden – <…> таким чином здійснюються* індивідуальні побажання клієнта*. У даному випадку відбувається викривлення семантичної інформації на рівні оформлення цільового висловлення. Очевидно, перекладач не зміг підібрати необхідний відповідник для одиниці високого рівня інформаційної ентропії – дієслова *eingehen*. Полісемантичність лексеми підтверджують дані ВНУС: у лексикографічному джерелі наведено сім значень для перехідного дієслова та

чотири стійкі вирази для перехідного дієслова *eingehen*. Еквівалент у даному контексті становить значення лексеми: *брати до уваги (щось); зважати на <...>; звертати увагу на <...>* [438, с. 189]. Як варіант відтворення дієслова *eingehen* можна обрати контекстуальний відповідник *урахувати*.

Розглянемо приклади відсутності рівноваги, представлені у варіанті 2.2. На підставі порівняльно-перекладацького аналізу версій перекладу 2.1, 2.2 для фрагмента (2) констатуємо, що п'ять із шести випадків порушення системи перекладу в обох варіантах збігаються. Утім, вербалізація хибного перекладацького рішення після проходження однієї й такої самої точки біфуркації у варіанті 2.2 відрізняється від версії 2.1.

У першому прикладі відсутності рівноваги відбувається хибне відтворення не лише дієприкметника у функції означення *vordefiniert*, а й іменника *das Schachtsystem*, до якого він відноситься: *beim* ***vordefinierten Schachtsystem*** *<…> – <…> завдяки* ***продуманій заздалегідь* системі камер*.***

Зважаючи на відсутність еквівалента для лексеми *vordefiniert* у німецько-українських лексикографічних джерелах, припускаємо, що перекладач скористався російським відповідником *предварительно определенный*, наведеним в одному з багатомовних онлайн-словників (див. вище аналіз відсутності рівноваги системи у варіанті 2.1), та невмотивовано змінив його частину. Що стосується перекладу лексеми *das Schachtsystem*, яку також не представлено в жодному зі спеціалізованих та загальномовних словників, тут слід було б орієнтуватись на калькування як традиційний прийом відтворення німецького терміна-композита: *das Schachtsystem* – укр. *шахтова/шахтна система*.

Отже, хибне проходження точок біфуркації під час передачі окремих складових словосполучення призводить до порушення змісту ключового фрагмента ВТ, в якому презентується технічна характеристика моделі *Wilo-AxumLift* версії *FIT*. У названому прикладі відбувається викривлення як семантичної, так і дискурсивно-фахової інформації на рівні окремих лексем, що «тягне» за собою всю надфразову єдність оригіналу.

Решта випадків відсутності рівноваги, виявлених у варіанті 2.2, стосується викривлення дискурсивно-фахової та дискурсивно-ситуативної інформації. Так, відомі на матеріалі попереднього варіанта 2.1 два терміни відтворено шляхом описового перекладу та невмотивованих уточнювальних додавань з боку виконавця: 1) *die Mantelstromkühlung – охолодження кожуху двигуна за* ***допомогою потоку води****[62]; 2) *der Schwimmerschalter – перемикач, що* ***реагує на зміну рівня води****[63] (еквіваленти цих термінів див. вище у коментарі до варіанта 2.1). Наведені хибні рішення відносимо до викривлень дискурсивно-фахової інформації, оскільки вони зумовлені недостатньою сформованістю фахової перекладацької компетенції виконавця.

Викривлення дискурсивно-ситуативної інформації, з нашого погляду, можна проілюструвати на відомому прикладі відтворення номенклатур *FIT* та *PRO*. У варіанті перекладу 2.2, подібно до розглянутого варіанта 2.1, перекладач також не «відчуває» номенклатуру у складі загальновживаної лексики: *FIT: – оптимальність*; PRO: – ще один плюс** (див. коментар до цього випадку вище). Оскільки номенклатурні найменування як назви продуктів компанії поряд із замовником та адресатом перекладу формують фактори позамовної комунікативної ситуації, похибки в їхньому відтворенні вважаємо викривленням дискурсивно-ситуативної інформації ВТ.

Слід зазначити, що саме відтворення номенклатур виявилось однією з головних точок нестійкості системи. Так, серед 21 виконавця завдань Олімпіади з перекладу лише двоє вірно відтворили названі одиниці спеціальної лексики. Правильні варіанти проходження точки біфуркації в перекладі номенклатур виглядають так: 1) *напірну установку водовідведення можна придбати у різних* ***варіантах*** *<… >* ***Варіант*** *«Fit»: <… >* ***Варіант*** *«Pro»: <… >*; 2) *Wilo-Axumlift існує у декількох* ***комплектаціях*** *<… > Система* ***FIT:*** *<… > Система* ***PRO:*** Таким чином, два наведених перекладацьких рішення формують відношення

[62] Хибне перекладацьке рішення
[63] Тут і далі на сторінці так само (див. вище).

стійкої рівноваги для смислового блоку ВТ «технічна характеристика комплектацій моделі установки водовідведення *Wilo-Axumlift*».

Решта перекладачів обирають один з трьох хибних шляхів проходження точки біфуркації, який порушує відношення перекладацької рівноваги в системі спеціального перекладу. У першому випадку шість виконавців, як вже було згадано, змішали номенклатуру з неспеціальною лексикою, не відчувши семантичного референта номенклатурних найменувань у попередньому реченні, зокрема (див. також варіанти 2.1, 2.2): FIT – *недоліки**; FIT – *супер**; PRO – *переваги*,* PRO – *зручність**[64]. У другому випадку троє виконавців вилучають номенклатуру із перекладу. Названі рішення викликають відсутність рівноваги у ЦТ, призводячи до руйнації всієї системи.

У третьому випадку десятеро перекладачів під час відтворення номенклатур уживають прийоми або цитатного перенесення, або траслітерації без уточнення корелята: *FIT – Фіт**[65]; *PRO – Про**[66]. Наведене рішення формує відношення нестійкої рівноваги, яке викривлює інформацію лише в межах окремої пропозиції, залишаючи домінанту перекладу незмінною.

Спробуємо пояснити причини масової похибки під час відтворення номенклатур у технічному тексті. На думку Г.Г. Шпета, весь лексичний склад мови розподіляється на категорії *лексиса* і *логоса*. Так, ізольоване слово не має жодного смислу, оскільки не становить повідомлення, хоча й належить до засобів спілкування. Такі слова входять до категорії *лексиса*, тобто інструмента для передачі смислу, який можна використати в різних напрямах. Ізольовані слова (лексичні одиниці) розташовуються в *лексиконі* як інвентар номінативних можливостей мови. На відміну від лексиса, слово в межах інформаційного повідомлення отримує назву *логос*.

Г.Г. Шпет підкреслює, що категорія лексиса містить так звані номени. За визначенням філософа, *номен* є знаком, пов'язаним з іменуванням емпіричної речі не в акті мислення, а під час акту сприйняття та уявлення. Отже, номен

[64] Хибне перекладацьке рішення
[65] Так само (див. вище)
[66] Так само (див. вище)

можна віднести до лексичних одиниць, за допомогою яких ми можемо йменувати предмет і сприймати його без співвідношення з іншими предметами в системі класифікацій. Оскільки у номенів спостерігається послаблений зв'язок з поняттями, вони належать до категорії лексиса.

На відміну від номенів терміни входять до категорії логоса, оскільки відбивають процес пізнання й займають певне місце в системі класифікацій предметів, явищ та процесів навколишньої дійсності, словесно відображуючи систему понять конкретної науки. У свою чергу, номенклатура, так само, як і номени, має досить слабкий зв'язок з поняттями, відрізняється номінативним характером і не завжди відбиває сутність позначуваних речей. Якщо для терміна визначальний фактор його вживання й розуміння становить термінологічне поле (контекст), номени можуть вільно уживатись поза контекстом, оскільки властивості іменованих речей не змінюються залежно від спеціальної або загальновживаної сфери спілкування [243; 242, с. 221].

Відтак, номінативні властивості номенклатур, що віддаляють їх від термінів та наближають до неспеціальної лексики, викликали похибку сприйняття даних одиниць з боку більшості виконавців та призвели до невірного відтворення цих найменувань у перекладі.

Підсумовуючи аналіз нестійкості системи спеціального перекладу на матеріалі фрагмента тексту, запропонованого виконавцям на Всеукраїнській студентській олімпіаді з перекладу, можна зробити такі висновки.

По-перше, більшість перекладів (19 із 21 варіанта робіт загалом) демонструє одні й такі самі точки біфуркації, які зумовлюють порушення відношень перекладацької рівноваги всередині системи спеціального перекладу. Даний факт свідчить про наявність типових точок нестійкості системи, характерних не лише для конкретного вихідного тексту, а й для спеціального перекладу загалом. Хибні рішення унаслідок проходження таких точок біфуркації викликають порушення перекладацької рівноваги типу II (нестійка рівновага) або типу IV (відсутність рівноваги). Факторами порушення перекладацької рівноваги за абсолютною частотою уживання (кількістю випадків хибних перекладацьких

рішень) виявились: 1) викривлення/втрата дискурсивно-фахової інформації оригіналу в перекладі – 192 хибних рішення у 21 перекладі; 2) викривлення/втрата семантичної інформації ВТ у трансляті – 168 хибних рішень; 3) викривлення/втрата дискурсивно-ситуативної інформації ВТ у цільовому тексті – 84 хибних рішення. Причинами порушення відношень рівноваги у перекладі в порядку зменшення їхнього впливу стали: (а) недостатність фахової перекладацької компетенції; (б) недостатність загальномовної компетенції перекладача; (в) недостатність комунікативно-прагматичної компетенції як відсутність знань про фактори комунікативної ситуації (адресант, адресат, місце, час, предмет повідомлення); (г) недостатньо сприятливі умови виконання перекладу, пов'язані з обмеженим часом, забороною користування довідковими матеріалами в мережі Інтернет, контролем, нервовим напруженням учасників.

По-друге, мовними факторами нестійкості системи, які зумовили хибний вибір перекладацького рішення, виявились у порядку зменшення впливу фактора: 1) одиниці високого рівня інформаційної ентропії, зокрема (а) багатозначні лексеми, що належать до різних частин мови: іменники *der Einsatz, Fachhandwerker, Belastbarkeit, Haltbarkeit*; (б) дієприкметники у функції означення *vordefiniert, zukunftsorientiert,* прикметники *wirtschaftlich, lösbar* – помилки під час відтворення даного типу одиниць зафіксовано у всіх досліджених варіантах перекладу; 2) номенклатурні найменування моделей FIT, PRO – перекладацькі помилки виявлено у 19 варіантах перекладу із 21 роботи загалом; 3) складні терміни, відсутні в галузевих словниках: *Mantelstromkühlung, Motorabdichtung, Druckentwässerung, Abwassersammlung, Schwimmerschalter* – помилки встановлено у 18 перекладацьких версіях; 4) власні назви компанії-виробника та її виробів – помилки під час відтворення виявлено у 15 варіантах перекладу ВТ; 5) стандартизовані кліше та вирази, характерні для рекламних текстів: *vor Ort, auf etw./aufeinander abstimmen, auf die Wünsche eingehen* – помилки встановлено у 10 варіантах перекладу; 5) реалії німецького суспільства: *Ein- und Zweifamilienhäuser* – зафіксовано помилки у 8 перекладацьких версіях. Названі одиниці ВТ у вербалізованому вигляді маркують точки нестійкості

системи спеціального перекладу. По-третє, було встановлено випадки негомогенності перекладацьких рішень у межах одного й того самого перекладу. Переважно вони стосувались прийомів відтворення власних назв і номенклатур: негомогенність виявлено у 5 варіантах перекладу фрагмента.

По-четверте, було виявлено ступінь релевантності відтворення окремих видів інформації оригіналу в перекладі. Так, загальна дискурсивно-ситуативна інформація, а також семантична інформація припускає втрату її окремих компонентів, або уживання хибних відповідників у перекладі без порушення мети комунікації. Такі викривлення/втрати ми відносимо до випадків нестійкої рівноваги. На противагу ситуативній інформації втрата або викривлення дискурсивно-фахової інформації завжди призводить до катастрофи всієї синергетичної системи, оскільки не відтворюється домінанта перекладу. Названі викривлення ми відносимо до відсутності рівноваги.

У наступному підрозділі буде розглянуто останній породжувальний принцип дії синергетичної системи, який стосується незамкненості перекладу спеціальних текстів у фазі Становлення.

3.2.3. Незамкненість рівнів перекладу: мова, дискурс, культура

Як вже було згадано вище, етапи Становлення системи самоорганізації, тобто процесуальні аспекти її розвитку та життєдіяльності, визначаються трьома породжувальними і двома конструктивними методологічними принципами синергетики. Поряд з проаналізованими принципами нелінійності та нестійкості важливу роль для функціонування системи спеціального перекладу відіграє незамкненість. В контексті синергетики названий принцип можна ототожнити з принципом дисипації – обміном системи інформацією та енергією з навколишнім середовищем.

У цьому зв’язку В.Г. Буданов справедливо зауважує: хоча в природі всі системи є тією чи іншою мірою незамкненими, першою в історії класичною ідеалізацією об’єкта наукового пізнання стало уявлення про нього як про замкнену, ізольовану систему, що не взаємодіє з іншими тілами [28, с. 56]. Крім того, перші уявлення про об’єкти дослідження як про замкнені системи

узгоджуються з розумінням об’єкта в межах класичного типу наукової раціональності, який виділяє академік В.С.Стьопін у концепції глобальних наукових революцій (детальніше про класичний тип наукової раціональності та його реалізацію у перекладі див. вище, п. 2.3.1). Слід підкреслити, що з погляду фізики замкнена система завжди рухається у напрямку своєї руйнації, оскільки за другим законом термодинаміки ентропія системи або зростає, або залишається постійною величиною. Таким чином, у замкненій системі хаос не зменшується, а навпаки, з плином часу буде лише зростати, порядок поступово зникає, а сама система приречена до загибелі [там само]. Утім, живі організми та соціальні системи за своєю природою не належать до замкнених об’єктів, знаходяться в процесі постійного обміну енергією з іншими системами, й тому мають можливість зменшувати ентропію, переходячи від фази хаосу до порядку. Можна стверджувати, що саме онтологічна ознака відкритості сприяє розвиткові, еволюції та самоорганізації таких систем.

На нашу думку, переклад становить зразок надскладної відкритої системи соціально-розумової природи, поряд з мовою, дискурсом, історією та культурою. Система перекладу, так само, як усі інші згадані синергетичні системи, має свої одиниці виміру: атрактори та репелери. *Атрактор* системи спеціального перекладу *в широкому значенні* ми ототожнюємо з метою міжкультурної фахової комунікації (МФК), тобто досягненням порозуміння між різномовними адресантом оригіналу та адресатом перекладу. *У вузькому значенні* атрактор дорівнює домінанті перекладу вихідного тексту, адекватне відтворення якої в цільовому тексті означає досягнення мети МФК.

У свою чергу, домінанта перекладу містить конкретний тип інформації оригіналу, релевантний для відтворення в перекладі – інформацію, призначену для передачі (детальніше див. п. 3.1.2). Наприклад, для науково-технічних текстів такою домінантою слугує дискурсивно-фахова інформація.

Поняття *репелера* ми розуміємо як обмежувальний фактор для розвитку та життєдіяльності надскладної системи у фазі її Становлення. Так, типовими *об’єктивними репелерами* для системи спеціального перекладу можуть виступати

граматичні норми мови перекладу, жанрово-стилістичні конвенції оформлення конкретного виду тексту (норми фахового цільового дискурсу), вимоги замовника перекладу, ступінь інформованості адресатів про предмет повідомлення або, у термінології Р.К.Міньяр-Бєлоручева, інформаційний запас цільової аудиторії [152, с. 50-53]. Серед *суб'єктивних репелерів* слід назвати насамперед ступінь сформованості перекладацької компетенції та її конкретних підвидів: мовної, дискурсивно-фахової, комунікативно-прагматичної, дослідницько-пошукової.

У контексті породжувального принципу незамкненості слід згадати про засадничий принцип семіотики, який формує основу відкритості системи спеціального перекладу, відбиваючи семіотичну природу як мови, так і трансляції, а саме – відношення подвійного входження (детальніше див. вище п. 3.1.1). Суворо кажучи, між цими двома принципами можна поставити знак рівняння, оскільки вони практично не відрізняються один від одного.

Як відношення подвійного входження, так і принцип незамкненості мають одну онтологічну ознаку – відкритість системи. Для перекладу це означає можливість обміну даними та наявність зворотного зв'язку між внутрішнім та зовнішнім рівнями системного об'єкта. Відмінність між наведеними принципами полягає лише у критерії їхнього дисциплінарного розподілу: відношення подвійного входження належить до семіотики, а принцип незамкненості системи становить частину синергетичної методології дослідження системних об'єктів. Утім, подвійне входження можна вважати засадничим принципом життєдіяльності синергетичних систем мови й перекладу. У цьому розумінні подвійне входження займає найвищу позицію в переліку синергетичних закономірностей Буття і Становлення системи спеціального перекладу.

На думку В.Г. Буданова, принцип відкритості зумовлює дві визначальні можливості еволюції системного об'єкта. По-перше, він сприяє самоорганізації Буття системи у формі існування стабільних нерівноважних структур макрорівня, тобто визначає відкритість макрорівня до мікрорівня за наявності фіксованих керувальних параметрів. По-друге, відкритість надає змогу для самоорганізації Становлення системи, а саме – можливості зміни типу нерівноважної структури,

а також зміни типу атрактора, тобто маркує відкритість макрорівня до мегарівня змінних керувальних параметрів системи [28, с. 57].

У контексті синергетики перекладу це означає подвійне входження рівнів системи один до одного. З одного боку, керувальні параметри макрорівня дискурсу (репелери) обмежують ревербалізацію тексту перекладу на мікрорівні його існування. З іншого боку, макрорівень цільового дискурсу також може змінюватись відповідно до «повільних змінних» мегарівня історії та культури-приймача. Інакше кажучи, результат перекладу спеціального тексту (мікрорівень) у синхронії завжди залежить від обмежувальних факторів (об'єктивних та суб'єктивних репелерів) макрорівня дискурсу. Водночас відкритість макрорівня до мікрорівня викликає феномен множинності перекладу, незважаючи на вимоги однозначної передачі інформації в перекладі спеціальних текстів.

У свою чергу, результати перекладів у діахронії завжди зумовлені регулювальними факторами цільової культури, зокрема ідеологією, перекладацькою традицією, модою, а також тенденціями історичного розвитку перекладознавства (новими підходами до перекладу). Факторами мегарівня пояснюється, на нашу думку, феномен «переписування» художніх перекладів, а також явище «покращення/переробки» спеціальних перекладів, зокрема навчальних текстів, пов'язане з науково-технічним прогресом.

Наведемо приклади реалізації принципу незамкненості системи спеціального перекладу, акцентуючи увагу на взаємодії внутрішнього та зовнішнього рівнів самоорганізації в перекладному тексті. З цією метою скористаємось фрагментом німецькомовного Кодексу ділової етики університету імені Карла і Франца м. Грац (Австрія) та його множинних перекладів українською мовою, виконаних учасниками семінару підвищення кваліфікації для перекладачів під егідою Австрійського культурного форуму в місті Києві, Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Австрійської академічної служби обміну 25-27.03.2015.

Керівник семінару маг. Г.Фляйшманн, викладач Інституту теоретичного і прикладного перекладознавства в університеті імені Карла і Франца м. Грац,

перекладач-практик, запропонував учасникам перекласти фрагмент тексту, що належить до адміністративно-ділового дискурсу в галузі освіти. Текст оригіналу супроводжувався перекладацьким замовленням-інструкцією: *Angenommener ÜS-Auftrag: Die Universität Graz lässt ihren „Werte- und Verhaltenskodex“ in mehrere Sprachen übersetzen* (укр. *гіпотетичне перекладацьке замовлення: університет міста Грац доручив перекласти свій «Кодекс ділової етики» різними мовами*).

Таким чином, наведена інструкція слугувала необхідним контекстом для доперекладацького аналізу оригіналу, що мав допомогти встановити компоненти комунікативної ситуації, до якої належить вихідний текст. Розглянемо пропонований фрагмент ВТ і варіант його перекладу (див. ВТ №8 та ЦТ №8, варіант 1.1, Додаток С):

1. (ВТ №8) *Querschnittsmaterie Gleichstellung*	1.1. (ЦТ №8) *Рівноправність як предмет огляду*[67]
Chancengerechtigkeit ist als Norm selbstverständlich und im ***Konsens*** *der Universitätsmitglieder* ***verankert****.*	*Рівні можливості є цілком природньою нормою та вже давно зафіксовані**[68] *у взаємній угоді**[69] *співробітників університету.*
Handlungsrelevanz *bekommt dieser Konsens erst, wenn den Faktoren proaktiv entgegen gewirkt wird, die die gerechte Verteilung von* ***Zugangs-*** ***Mitgestaltungs-*** *und* ***Aufstiegschancen*** *begrenzen; seien es nur auf bestimmte* ***ForscherInnencharaktere abgestimmte Interaktionen*** *oder Verfahrensweisen,*	*Однак ця взаємна згода набуває актуальності лише тоді, коли ведеться активна боротьба із факторами, що обмежують справедливе розподілення шансів на* ***вступ****[70]*, активну участь в житті університету та кар'єрний ріст, навіть якщо* ***ці дії або стратегії, які***

[67] Орфографія, пунктуація та стилістика виконавця перекладу збережені
[68] Хибне перекладацьке рішення
[69] Так само (див. вище)
[70] Хибне перекладацьке рішення

die indirekt Privilegien für bestimmte Gruppen bedeuten.	***непрямо означають наявність привілеїв для певних груп, націлені лише на розвиток взаємодії між дослідниками та дослідницями**[71].*
Das Ziel ist ein Umfeld, in dem Menschen mit unterschiedlichen gesellschaftlichen Hintergründen zur Wissenschaft und den weiteren gesellschaftlichen Aufgaben der Universitäten beitragen können.	*На меті мається створення середовища, в якому люди з різних соціальних сфер зможуть вносити свій вклад в розвиток науки та виконання інших суспільних завдань.*

У наведеному фрагменті (1) жирним шрифтом виділені одиниці, які вербалізують незамкненість системи перекладу на різних рівнях. Водночас дані одиниці становлять точки біфуркації, тобто місця нестійкості системи, які неоднаково проходили виконавці перекладу. У більшості випадків хибні рішення, прийняті на етапі проходження маркованих точок, призводили до порушення або до повної втрати перекладацької рівноваги в системі (38 варіантів перекладу із 40 виконаних робіт загалом).

Спробуємо з'ясувати причини виникнення нестійкої рівноваги або втрати останньої, розглянувши відношення точок біфуркації до різних рівнів системи спеціального перекладу. Для цього скористаємось таблицею рівнів самоорганізації спеціального перекладу (див. Табл. 9.1):

фрагмент оригіналу 1	**точки незамкненості системи перекладу 1.1.**	
	внутрішній рівень самоорганізації (I)	зовнішній рівень самоорганізації (II)
Querschnittsmaterie *Gleichstellung*		*рівноправність як* ***предмет огляду***
Chancengerechtigkeit ist	*Рівні можливості <…>*	

[71] Так само (див. вище)

<…> im ***Konsens*** *der Universitätsmitglieder* ***verankert***	*вже давно* ***зафіксовані*[72] у взаємній угоді*[73]*** *співробітників університету*	
Handlungsrelevanz *bekommt dieser Konsens erst <…>*		*Однак ця взаємна згода* ***набуває актуальності*** *лише тоді <…>*
gerechte Verteilung von ***Zugangs-, Mitgestaltungs-*** *und* ***Aufstiegschancen***		*справедливе розподілення шансів на* ***вступ****, активну участь в житті університету та кар'єрний ріст*
<…> seien es nur auf bestimmte ***ForscherInnencharaktere abgestimmte Interaktionen*** *oder Verfahrensweisen, die indirekt Privilegien für bestimmte Gruppen bedeuten*	*<…> навіть якщо* ***ці дії або стратегії, які непрямо означають наявність привілеїв для певних груп, націлені лише на розвиток взаємодії між дослідниками та дослідницями****	

Таблиця 9.1. Точки незамкненості системи спеціального перекладу (фрагмент ВТ 1, варіант перекладу 1.1)

У таблиці 9.1 представлені точки біфуркації оригіналу, які становлять труднощі для перекладача, оскільки маркують місця незамкненості системи спеціального перекладу. Відтворення названих точок у трансляті розподілено на дві графи таблиці відповідно до рівня незамкненості системи: точки

[72] Хибне перекладацьке рішення
[73] Тут і далі на сторінці так само (див. вище)

незамкненості внутрішнього рівня самоорганізації (I); точки незамкненості зовнішнього рівня самоорганізації (II).

На першому етапі аналізу розглянемо проходження точок біфуркації в місцях незамкненості внутрішнього рівня синергетичної системи. Нагадаємо, що під внутрішнім рівнем системи спеціального перекладу мається на увазі суто мовний рівень, тобто відтворення семантики і структури оригіналу цільовою мовою. Відтак, «внутрішні» точки незамкненості транслята ми асоціюємо зі впливом системи лексичних і граматичних значень мови оригіналу, актуалізованої у вихідному тексті, на результат перекладу. У випадку недостатньої професійної компетенції виконавця такий вплив призводить до хибних перекладацьких рішень, особливо у спеціальних текстах. Внутрішня незамкненість системи може реалізуватись, зокрема, у вигляді інтерференції вихідної мови, або через невмотивований паралелізм на семантичному та синтаксичному рівнях перекладу.

Проаналізуємо ці випадки детальніше, користуючись таблицею 9.1. Так, факт внутрішньої незамкненості системи спостерігаємо вже у відтворенні першого речення оригіналу: *Chancengerechtigkeit ist <…> im* ***Konsens*** *der Universitätsmitglieder* ***verankert*** *– Рівні можливості <…> вже давно* ***зафіксовані*[74] у взаємній угоді*[75]*** *співробітників університету.* На наш погляд, місцями незамкненості внутрішнього рівня системи в даному випадку слугують дві точки біфуркації: іменник *der Konsens* та дієслово *verankern.*

Оскільки система мови оригіналу, як і будь-яка інша мовна система, є незамкненим об’єктом, що припускає множинність вибору, перекладач неправильно обирає значення лексем із лексикона (пор. визначення Г. Шпета для лексиса і логоса). Це призводить до викривлення не тільки семантичної, а й ситуативної інформації ВТ у перекладі, тобто лексис не перетворюється на логос.

[74] Хибне перекладацьке рішення
[75] Тут і далі на сторінці так само (див. вище)

Так, виконавець буквально відтворює обидві лексеми, не беручи до уваги ситуативний контекст повідомлення: *der Konsens – взаємна угода**[76]*; verankern – <бути> зафіксованим**[77]*.

Однак, макрорівень системи (комунікативна ситуація) вимагає вибору інших відповідників для даних одиниць. Відповідно до інформації ВНУС, іменнику *der Konsens* відповідають два значення українською мовою: 1) *згода, схвалення;* 2) дип. *консенсус* [438, с. 383]. Очевидно, перекладач, спираючись на неправильно обране значення лексеми *згода*, модифікує його в ЦТ на невмотивований варіант *взаємна угода.* Цікаво, що вже в наступному реченні перекладу цей варіант несподівано перетворюється на *взаємну* ***згоду*** (див. версію 1.1).

Якщо звернутись до одномовних лексикографічних джерел, зокрема, до Універсального тлумачного словника німецької мови DUDEN, можна встановити, що іменник *der Konsens* має такі значення: (1) (bildungsspr.) *Übereinstimmung der Meinungen: zu einem Konsens kommen; es besteht kein Konsens darüber, dass…* (укр. *образ. 1) збіг думок: дійти консенсусу; існує консенсус в питанні про те, що…*); (2) (veraltend) *Zustimmung, Einwilligung: seinen Konsens zu etwas geben* (укр. *застар. згода, схвалення: дати свою згоду на щось*) [497, S. 937].

Пошук у лексикографічних джерелах інших мовних напрямків (див., напр., багатомовний онлайн-словник Multitran) надає такі результати: (а) для німецько-російського напрямку: *согласие, одобрение, единомыслие, общее согласие по спорным вопросам, консенсус, разрешение* [486]; (б) для англійсько-російського напрямку, крім вже наведених відповідників: *согласованность действий, договоренность, консолидированное мнение, единогласное решение, гармония взглядов*, *единая позиция* [там само]. Можна побачити, що як в німецько-російському, так і в англійсько-російському варіанті перекладу лексеми «*der Konsens/consensus»* присутні часткові відповідники значення *збіг думок*, представленого у словнику DUDEN: рос. *единомыслие, единая позиция*.

[76] Хибне перекладацьке рішення
[77] Так само (див. вище).

Ситуативний контекст фрагмента, наведений в інструкції перекладацького замовлення (див. вище), дозволяє дійти висновку, що для перекладу лексеми *der Konsens* слід обрати значення *Übereinstimmung der Meinungen*. Частковими відповідниками, які вербалізують назване значення в перекладі українською мовою, можуть виступити словосполучення *єдина позиція* або *спільна думка.*

Розглянемо другу точку внутрішньої незамкненості в цьому реченні – дієслово *verankern.* За даними ВНУС, лексична одиниця *verankern* охоплює два значення: 1) ставити на якір (корабель); 2) зафіксувати, записати (щось десь); закріплювати (щось чимсь); *im Gedächtnis ~ закріплювати в пам'яті; etw. gesetzlich ~* узаконити щось [438, S. 649]. Отже, в цьому випадку виконавець перекладу неправильно обирає значення лексеми з наведеного списку: *verankert – зафіксовані**[78]. Багатомовні словники, зокрема для німецько-російського мовного напрямку, крім вузькофахових значень дієслова, наводять також непряме значення: рос. *укоренить* [486].

Очевидно, що в ситуативному контексті фрагмента ВТ, зважаючи на значення іншого члена колокації ***im Konsens*** *verankert* <*sein*>, слід було б обрати відповідник *закріплені* або *укорінені.* Нашу думку підтверджують також дані паралельного перекладу Кодексу ділової етики англійською мовою, розміщеного на веб-сторінці університету імені Карла і Франца м. Грац [518].

Відповідно до паралельного перекладу дієслово «*verankern»* відтворюється англійською мовою через відповідник *to root* – бути укоріненим: *As a generally acknowledged principle, equal opportunity* ***is rooted*** *in* ***a consensus*** *among members of the university community* [там само]. Те ж саме стосується й вибору відповідника для попередньої точки біфуркації: *der Konsens* – англ. *consensus.*

Отже, можна зробити висновок про незамкненість внутрішнього рівня системи спеціального перекладу як фактор прийняття хибних перекладацьких рішень. З одного боку, причиною неправильного вибору перекладача стала відкритість мовної системи оригіналу, оскільки кожна з проаналізованих лексем охоплює декілька значень, актуальних для різних комунікативних ситуацій.

[78] Хибне перекладацьке рішення

З іншого боку, наявність багатозначності сигналізує про високий рівень інформаційної ентропії лексичних одиниць оригіналу. Зрештою, хибний вибір на мікрорівні системи впливає на макрорівень, тобто на результат перекладу, який втрачає функціональність у цільовому дискурсі.

Втрата функціональності перекладу відбувається через первинне викривлення семантичної інформації ВТ з боку перекладача – хибний вибір значення для конкретної комунікативної ситуації. Перекладацька похибка призводить до викривлення ситуативної інформації та, відповідно, до втрати домінанти перекладу. Ми, у свою чергу, пропонуємо власний варіант перекладу цього речення: *Chancengerechtigkeit ist als Norm selbstverständlich und im* ***Konsens*** *der Universitätsmitglieder* ***verankert*** *– рівність можливостей є природною нормою, закріпленою в єдиній позиції співробітників університету з цього питання.* Можна ревербалізувати смисл пропозиції таким чином: *рівність можливостей є природною нормою, яку одностайно визнають усі співробітники університету.*

Розглянемо ще один випадок незамкненості внутрішнього рівня системи спеціального перекладу, представлений у варіанті 1.1 (див. табл. 9.1): *<...> seien es nur auf bestimmte* ***ForscherInnencharaktere abgestimmte Interaktionen*** *oder Verfahrensweisen, die indirekt Privilegien für bestimmte Gruppen bedeuten – <...> навіть якщо* ***ці дії або стратегії, які непрямо означають наявність привілеїв для певних груп, націлені лише на розвиток взаємодії між дослідниками та дослідницями****[79] У наведеному фрагменті ЦТ спостерігаємо хибне відтворення точок незамкненості на лексичному та синтаксичному рівнях. Розглянемо спочатку «внутрішню» лексичну незамкненість.

В оригіналі точками лексичної незамкненості на внутрішньому рівні системи для варіанта перекладу 1.1. виступають три лексичні одиниці: іменники *die Interaktion, die Verfahrensweise* та дієслово *auf etw. abstimmen.* За даними ВНУС, абстрактна лексема *die Interaktion* має таке фахове значення: *псих.* інтеракція, взаємодія (у міжособистісних стосунках) [438, S. 351].

[79] Хибне перекладацьке рішення

У перекладі спостерігаємо відтворення іменника *die Interaktion* через невмотивовану трансформацію додавання: *розвиток взаємодії**[80].

Утім, хибне рішення, що призвело до відсутності рівноваги під час відтворення пропозиції ВТ, зумовлюється неправильним проходженням іншої точки незамкненості: дієслова з прийменниковим керуванням *auf etw. abstimmen*. Варіант перекладу 1.1 демонструє хибний відповідник наведеного дієслова: *націлені на…**[81] Відповідно до інформації ВНУС, перехідне дієслово «*abstimmen»* має два значення: 1*) настроювати (музичний інструмент, радіоприймач)*; 2) *узгоджувати, підбирати; розраховувати* [там само, S. 28] (пор. також переклад конструкції *abgestimmt auf die spezifischen Anforderungen vor Ort*, див. п. 3.2.2).

За даними онлайн-словника *Multitran* для німецько-російського напрямку перекладу, лексема «*abstimmen»* охоплює десять вузькофахових значень, окрім загальновживаного: рос. *сверить, согласовывать, производить настройку, подбирать, совпадать, сочетаться, регулировать, подгонять, подстраивать* [486]. У ситуативному контексті ВТ відповідниками дієслова *«abstimmen»* можуть виступати останні два варіанти зі словника *Multitran*: укр. *підлаштовувати, підганяти,* а також друге значення, розміщене у ВНУС – *розраховувати*.

Словник Multitran також наводить переклад окремих конструкцій, у складі яких знаходиться багатозначне дієслово, зокрема: *die Rede auf die Zuhörer abstimmen* – рос. *ориентировать содержание выступления на определенного слушателя* [486]. Як уявляється, лексема «*орієнтувати»* може слугувати адекватним контекстуальним відповідником для дієслова «*abstimmen*» у ЦТ.

Однак хибні перекладацькі рішення, зумовлені незамкненістю внутрішнього рівня системи СП, не вичерпуються лише лексичним рівнем перекладу. На синтаксичному рівні у варіанті 1.1 також спостерігаються значні відхилення від первинної пропозиції оригіналу. Так, перекладач невмотивовано змінює тип синтаксичного зв'язку речення оригіналу, невірно інтерпретуючи з'єднувальний

[80] Хибне перекладацьке рішення
[81] Так само (див. вище).

елемент *seien es* <…>, а також змінюючи порядок слідування синтаксичних членів речення ВТ у перекладі.

По-перше, в аналізованому реченні варіанта 1.1 спостерігаємо хибне відтворення конструкції *sei(en) es + Nominativ* через додавання сполучника *навіть якщо,* який маркує підрядне речення поступки. Насправді, названа конструкція виконує функцію розділового сполучника *чи то... або….* По-друге, виконавець перекладу здійснює невмотивоване перерозташування елементів пропозиції ВТ, підпорядковуючи підрядне означальне речення *die indirekt Privilegien für bestimmte Gruppen bedeuten (*укр. *які непрямо означають наявність привілеїв для певних груп)* хибному членові головного речення: *die Interaktionen.*

Наведене рішення «тягне» за собою хибне відтворення поширеного атрибута *auf bestimmte ForscherInnencharaktere abgestimmte Interaktionen*. Отже, у перекладі відбувається перетворення дієприкметника «*abgestimmt»* у функції означення на предикат пасивного стану «*націлені».* Як бачимо, у трансляті втрачається первинний розділовий зв'язок між окремими частинами пропозиції ВТ: *seien es nur… oder (*укр. *чи то… або).* Таким чином, у перекладі руйнується дискурсивно-ситуативна інформація ВТ, призначена для передачі.

Запропонуємо власний варіант перекладу даного речення: *Handlungsrelevanz bekommt dieser Konsens erst, wenn den Faktoren proaktiv entgegen gewirkt wird, die die gerechte Verteilung von* ***Zugangs- Mitgestaltungs-*** *und* ***Aufstiegschancen*** *begrenzen; seien es nur auf bestimmte* ***ForscherInnencharaktere abgestimmte Interaktionen*** *oder Verfahrensweisen, die indirekt Privilegien für bestimmte Gruppen bedeuten – Але ця єдина позиція стає ефективною лише тоді, коли відбувається превентивна боротьба з факторами, що обмежують справедливий розподіл можливостей* ***доступу до ресурсів, активної участі в житті університету та кар'єрного зростання*** *для співробітників;* ***чи то йдеться про види діяльності, орієнтовані на певних дослідників, або про способи дій, які непрямим чином означають привілеї для певних груп.***

Отже, робимо висновок, що аналізоване речення оригіналу містить кілька точок незамкненості внутрішнього рівня ССП, які актуалізуються як на лексичному, так і на синтаксичному рівнях перекладу.

На другому етапі аналізу розглянемо випадки незамкненості зовнішнього рівня системи спеціального перекладу. Зовнішній рівень перекладу ми визначаємо як вплив зовнішніх факторів системи на відтворення домінанти оригіналу в цільовому тексті. До зовнішніх факторів упливу на результат перекладу належать: 1) фаховий дискурс мови оригіналу та вихідної лінгвокультури; 2) фаховий дискурс мови перекладу та цільової лінгвокультури; 3) конкретна комунікативна ситуація, частину якої становить текст оригіналу; 4) тип тексту оригіналу, від якого залежить домінанта перекладу; 5) інформаційний запас адресатів перекладу; 6) вимоги замовника перекладу; 7) когнітивні здатності перекладача (види перекладацької компетенції); 8) суб'єктивні фактори як умови для виконання перекладу (пошуковий інструментарій, визначений термін виконання завдання, фізичний та психологічний стан виконавця, сума перекладацького гонорару). Усі наведені фактори можуть відігравати роль випадкових флуктуацій усередині системи, призводячи до викривлення різних типів інформації ВТ у перекладі. У крайньому випадку йдеться про втрату домінанти перекладу внаслідок дії флуктуацій, тобто про загибель усієї синергетичної системи.

Розглянемо перший випадок хибного перекладацького рішення, пов'язаний з незамкненістю зовнішнього рівня системи (див. Табл. 9.1): *<es wird> den Faktoren proaktiv entgegen gewirkt, die die gerechte Verteilung von Zugangs-, Mitgestaltungs- und Aufstiegschancen begrenzen <…> – ведеться активна боротьба із факторами, що обмежують справедливе розподілення шансів на* ***вступ****[82]*, *активну участь в житті університету та кар'єрний ріст.*

Потенційними точками незамкненості зовнішнього рівня системи в даному реченні виступають іменники-композити *Zugangs-, Mitgestaltungs- und Aufstiegschancen*. Слід підкреслити, що названі лексичні одиниці однаково

[82] Хибне перекладацьке рішення

маркують місця незамкненості як зовнішнього, так і внутрішнього рівнів синергетичної системи. Так, на внутрішньому рівні системи дані іменники належать до одиниць високого рівня інформаційної ентропії (багатозначних лексем) оригіналу, які не мають еквівалентів мовою перекладу.

Наприклад, ВНУС не надає еквівалента для німецького дієслова «*mitgestalten»* та похідного іменника «*die Mitgestaltung».* Для іменника *der Zugang* у лексикографічному джерелі представлені три значення: 1) доступ; 2) вхід; прохід; *військ.* підступ; 3) приріст; приплив; надходження, поповнення [438, S. 731]. Що стосується іменника *der Aufstieg,* він також охоплює три значення українською мовою: 1) підйом, сходження; 2) піднесення, зліт; 3) (бурхливий) розвиток, розквіт, просування; *спорт.* перехід до вищої ліги [там само, S. 75]. Отже, з одного боку, для відтворення позначувальних слів *Zugang, Mitgestaltung, Aufstieg* у складних іменниках *Zugangs-, Mitgestaltungs- und Aufstiegschancen* необхідно шукати контекстуальний відповідник.

З іншого боку, наведені іменники, як ми вже згадували, маркують місця незамкненості зовнішнього рівня ССП. Відношення до факторів зовнішнього рівня реалізується, по-перше, у значенні кожної з цих одиниць, актуальному для дискурсу відповідної фахової галузі. Так, значення згаданих іменників у фрагменті (1) відповідають адміністративно-діловому дискурсу в галузях освіти, науки, ділової етики і прав людини. По-друге, зовнішня незамкненість реалізується в частоті застосування мовних одиниць як ознаки конкретного дискурсу, а також у їхній стилістичній забарвленості, наприклад у належності до тезаурусу певної фахової сфери.

Можна стверджувати, що висока частота вживання абстрактних іменників *Zugangs-, Mitgestaltungs- und Aufstiegschancen* є характерною для німецькомовного адміністративно-ділового дискурсу. Уживання цих одиниць не обмежується названим типом дискурсу, однак відбувається лише в рамках офіційно-ділового, публіцистичного та наукового стилів . Отже, такі точки незамкненості присутні, як правило, у спеціальних текстах офіційно-ділових жанрів, що за своєю тематикою належать до напрямів освіти, науки та юриспруденції.

Вербалізацією точки незамкненості зовнішнього рівня ССП у варіанті 1.1 стало хибне відтворення іменника *die Zugangschance – шанси на вступ**[83]. Спробуємо пояснити хибний вибір перекладача з погляду синергетики. Як вже було згадано, текст оригіналу належить до адміністративно-ділового дискурсу в галузі вищої освіти. За тематикою він присвячений етиці ділових взаємин між співробітниками університету. Жанр тексту легко визначити, ґрунтуючись на інструкції перекладацького замовлення, доданої до оригіналу, де згадується першоджерело: *Werte- und Verhaltenskodex der Uni Graz* – укр. *Кодекс ділової етики університету м. Грац* (див. інструкцію вище).

Можна допустити, що перекладач має невисоку мовну компетенцію, тому що не звертає уваги на еквівалент для лексеми «*der Zugang»*, присутній у цільовій мові. Утім, наше припущення виявилось хибним, оскільки: а) всі перекладачі даного фрагмента як учасники семінару є висококваліфікованими кадрами – викладачами перекладу провідних ВНЗ України; б) протягом семінару з підвищення кваліфікації через спільне виконання практичних перекладацьких вправ та проведення дискусій можна було пересвідчитись у високій мовній компетенції всіх учасників. Тому припускаємо, що виконавець в даному випадку робить асоціативну помилку, пов'язану з належністю ВТ до освітнього дискурсу.

Якщо гіпотетично реконструювати протокол прийняття перекладацького рішення, останній міг би виглядати так: *Zugangs-, Mitgestaltungs- und Aufstiegschancen – рівні можливості кар'єрного зростання в університеті, рівні можливості участі у колективному житті університету, рівні можливості* ***вступу до університету****[84]. Причому ключовим словом в даному варіанті стає саме університет, а не рівні можливості, що і спричинило, на нашу думку, хибне перекладацьке рішення. Слід зазначити, що лексема «*die Zugangschance»* має свій узуальний відповідник, усталений в офіційно-ділових текстах різних жанрів: *доступ до ресурсів*. Саме цей відповідник як точку незамкненості зовнішнього рівня системи в цільовому тексті слід було б обрати для адекватного перекладу.

[83] Хибне перекладацьке рішення

[84] Хибне перекладацьке рішення за ТАР 1.1.

Розглянемо інші місця незамкненості зовнішнього рівня ССП, вербалізовані в перекладацьких рішеннях варіанта 1.1. Одразу слід зауважити, що проходження точок біфуркації в місцях незамкненості як внутрішнього, так і зовнішнього рівнів системи, не завжди виявляється хибним. Якщо перекладацьку рівновагу в межах пропозиції не порушено, таке рішення має право на життя, оскільки не руйнує загальну домінанту перекладу. Інакше кажучи, вся синергетична система спеціального перекладу залишається життєздатною.

Нагадаємо, що прийнятні перекладацькі рішення балансують між трьома типами перекладацької рівноваги: стійка рівновага, нестійка рівновага і байдужа рівновага. Наведемо приклади відтворення точок «зовнішньої» незамкненості у варіанті 1.1, які не порушують домінанту перекладу фрагмента (1). Першу точку незамкненості зовнішнього рівня формує заголовок фрагмента: *Querschnittsmaterie Gleichstellung.* Складність його відтворення випливає з кількох факторів. По-перше, обидва іменники містять ознаки одиниць інформаційної ентропії: багатозначність, абстрактність, складну двоосновну структуру. Причому іменник «*die Querschnittsmaterie»* відзначається не лише полісемантичністю, а й непередбачуваністю для даного жанру тексту.

По-друге, співвідношення семантичної та ситуативної інформації, закладене в заголовок, також є нерівномірнім. До прикладу, носієм семантичної інформації виступає другий іменник «*die Gleichstellung»,* у той час, як семантична інформація іменника «*Querschnittsmaterie»* дорівнює нулю. Саме цей факт зумовлює труднощі під час відтворення заголовка у більшості виконавців. Необхідно підкреслити, що лексема «*Querschnittsmaterie»* вербалізує дискурсивно-ситуативну інформацію цілого фрагмента. Утім, приблизне відтворення цієї інформації не становить проблему для розуміння теми тексту, відтак припускає встановлення нестійкої рівноваги в перекладі.

З нашого боку зауважимо, що встановлення стійкої рівноваги у відтворенні лексеми «*Querschnittsmaterie»* не уявляється можливим, оскільки для даної одиниці відсутній еквівалент українською мовою. Це підтверджують, зокрема, дані наявних друкованих німецько-українських словників (див. [438; 449]).

Так, у ВНУС знаходимо лише прямі фахові значення лексеми «*der Querschnitt*»: *поперечний переріз; (поперечний) розріз; профіль* [438, S. 488]. Новий німецько-український і українсько-німецький словник під редакцією В.Ф. Малишева та В.А. Кібенка надає лише одне значення: *поперечний розріз* [449, с. 190]. Утім, контекст фрагмента ВТ не дозволяє обрати жоден з наведених відповідників, оскільки вони відтворюють інше значення одиниці.

Якщо звернутись до багатомовних словників, у тому числі німецько-російського напрямку перекладу, можна виявити неспеціальне значення іменника «*der Querschnitt*»: рос. *обзор* (*durch A – чего-л.*) [486].

Що стосується другого компонента складного іменника – *die Materie* – слід зауважити, що неспеціальне значення, необхідне для його перекладу українською мовою, присутнє лише у ВНУС: 1) *філос.* матерія; 2) *фіз.* речовина; 3) ***тема, предмет викладу*** [438, S. 426]. У той же час словник В.Ф. Малишева не наводить дане значення у словниковій статті, залишаючи тільки еквіваленти для галузей фізики та філософії [див. 449, с. 166]. Як бачимо, для адекватного перекладу заголовка в даному контексті слід обрати неспеціальне значення.

Наведений варіант 1.1 демонструє саме таке перекладацьке рішення: ***Querschnittsmaterie*** *Gleichstellung – рівноправність як* ***предмет огляду*** (див. Табл. 9.1). Очевидно, на основі даних лексикографічних джерел для різних мовних напрямків перекладач правильно обирає неспеціальні значення обох компонентів складного іменника та відтворює його шляхом калькування.

Для порівняння наведемо варіанти перекладу заголовка, запропоновані іншими виконавцями*[85]: ***Querschnittsmaterie*** *Gleichstellung* – (1.2) *кодекс рівноправності**[86]; (1.3) *рівність залежить в однаковій мірі від усіх*; (1.4) *різноаспектна рівність*. Можна пересвідчитись, що виконавці застосовують різні прийоми відтворення назви тексту. На нашу думку, всі наведені варіанти вербалізують точку незамкненості зовнішнього рівня ССП.

[85] Орфографія та стиль виконавців перекладу збережені
[86] Хибне перекладацьке рішення

Незамкненість системи виявляється у зв'язку заголовка з комунікативною ситуацією, до якої належить ВТ. Можна дійти висновку, що виконавці по-різному відтворюють дискурсивно-ситуативну інформацію в перекладі, орієнтуючись на зміст цілого фрагмента. Втім, усі перекладачі однаково звертаються до вищого рівня системи ССП (дискурсу), залишаючи семантичний рівень інформації, про що свідчать парафрази й додавання в перекладі (варіанти 1.2, 1.3, 1.4).

З погляду семантики лише варіант 1.1 найповніше відтворює семи заголовка: *предмет огляду.* У цьому відношенні слід ще раз нагадати про відносну нерелевантність способів та прийомів відтворення дискурсивно-ситуативної інформації заголовка, оскільки: (а) вони не впливають на домінанту перекладу; (б) носієм ключової інформації заголовка виступає іменник «*Gleichstellung»*. Саме тому під час відтворення назви фрагмента (1) спостерігається виняткова множинність варіантів перекладу, причому більшість перекладацьких рішень можна вважати прийнятними для цільового дискурсу.

Останнє зауваження до цього прикладу стосується шляхів мінімізації перекладацьких зусиль. Перш за все можна порекомендувати перекладачам звернутись до першоджерела та паралельних текстів іншими мовами. Так, на веб-сторінці австрійського університету імені Карла і Франца м. Грац можна знайти паралельний переклад документа англійською мовою.

Вивчення названого перекладу значно полегшить сприйняття оригіналу і проходження точок біфуркації, пов'язаних з незамкненістю ССП на зовнішньому та внутрішньому рівнях. До прикладу, заголовок фрагмента кодекса ділової етики ***Querschnittsmaterie*** *Gleichstellung* перекладається англійською мовою як *overriding issue* [514, p. 20]). Саме таке словосполучення наводить словник Multitran для англійсько-російського напрямку: *overriding issue* – рос. *важная проблема, важный вопрос; основной вопрос* [486].

У свою чергу, пропонуємо власний варіант перекладу заголовка: *Querschnittsmaterie Gleichstellung – принцип рівності можливостей.* У даному варіанті було застосовано вилучення іменника «*Querschnittsmaterie»* як носія

нерелевантної інформації та його заміна на контекстуальний відповідник, що відповідає нормам офіційно-ділового стилю мови перекладу.

Розглянемо останній приклад незамкненості зовнішнього рівня ССП для варіанта 1.1., наведений у таблиці (див Табл. 9.1): ***Handlungsrelevanz*** *bekommt dieser Konsens erst, wenn den Faktoren proaktiv entgegen gewirkt wird <…> – Однак ця взаємна згода* ***набуває актуальності*** *лише тоді, коли ведеться активна боротьба із факторами <…>*. У даному випадку ми знову стикаємося з комбінацією дії внутрішнього та зовнішнього рівнів незамкненості системи. З одного боку, складний іменник «*die Handlungsrelevanz»* належить до одиниць високого рівня інформаційної ентропії, оскільки: (а) не має еквівалента мовою перекладу; (б) охоплює широкий спектр контекстуальних значень. Відтак, наведений іменник вербалізує точку незамкненості внутрішнього рівня ССП.

Що стосується дії зовнішнього рівня ССП, адекватний переклад цієї лексеми можна здійснити лише з урахуванням типу дискурсу, до якого належить ВТ, та змісту всього фрагмента. Оскільки іменник «*die Handlungsrelevanz»* виступає носієм ситуативної інформації, можна допустити його приблизний переклад, який не вплине на домінанту ВТ. Порівняймо відтворення названої одиниці в інших перекладацьких версіях: ***Handlungsrelevanz*** *bekommt dieser Konsens erst <…>* (1.2) *Але це схвалення* ***стає ефективним*** *лише тоді, коли <…>*; (1.3) *Втім, цей консенсус* ***діє належним чином*** *лише за умови <…>*; (1.4) *Це положення суспільної угоди* ***набуває актуальності*** *лише тоді, <…>*.

Як бачимо, всі виконавці у наведених варіантах 1.2, 1.3, 1.4 застосовують прийом транспозиції, перетворюючи складний іменник оригіналу на предикативну конструкцію в перекладі. На нашу думку, необхідність застосування транспозиції свідчить про незамкненість структурно-мовного рівня ССП, у той час, як множинність відтворення лексеми доводить незамкненість зовнішнього рівня системи, оскільки кожний виконавець по-різному сприймає дискурсивно-ситуативну інформацію, що лежить в основі фрагмента (1).

Отже, в результаті аналізу варіанта 1.1 з позицій синергетики можна дійти висновку, що вимоги замовника (університету імені Карла і Франца, м. Грац,

Австрія) на переклад фрагмента Кодексу ділової етики в розглянутому варіанті не виконано. Мета міжкультурної комунікації, що в даному випадку полягає в ознайомленні абітурієнтів, іноземних студентів, зарубіжних колег з основними принципами ділової етики університету, прийнятими у взаємодії співробітників один з одним, не досягається в перекладі. Втрата домінанти перекладу відбувається через викривлення семантичної інформації у точках незамкненості на внутрішньому рівні самоорганізації ССП.

Для порівняння наведемо приклади вербалізації точок незамкненості ССП на матеріалі інших варіантів відтворення фрагмента (1). Проаналізуємо варіант перекладу 1.2 (див. ВТ №8 та ЦТ №8, перекладацьку версію 1.2, Додаток С):

1. (ВТ №8) ***Querschnittsmaterie Gleichstellung***	1.2. (ЦТ №8) Різноаспектна ***рівність***[87]
Chancengerechtigkeit ist als Norm selbstverständlich und im ***Konsens*** *der Universitätsmitglieder* ***verankert.***	*Рівність можливостей є безумовною нормою, закріпленою у суспільній угоді**[88] *членів університету.*
Handlungsrelevanz bekommt dieser Konsens erst, wenn den Faktoren proaktiv entgegen gewirkt wird, die die gerechte Verteilung von Zugangs- Mitgestaltungs- und ***Aufstiegschancen*** *begrenzen;* ***seien es nur auf bestimmte ForscherInnencharaktere abgestimmte Interaktionen*** *oder Verfahrensweisen, die indirekt Privilegien für bestimmte Gruppen bedeuten.*	*Це* ***положення суспільної угоди****[89] *набуває актуальності лише тоді, коли постає потреба у активній протидії факторам, що обмежують справедливий розподіл можливостей 1) доступу до ресурсів, 2) впливу на життя університету та 3)* ***особистого розвитку****[90]****, чи йдеться виключно про дискримінацію на рівні узгодженої взаємодії дослідниць та дослідників****[91]****, чи***

[87] Орфографія, пунктуація та стилістика виконавця перекладу збережені
[88] Хибне перекладацьке рішення
[89] Так само (див. вище).
[90] Хибне перекладацьке рішення
[91] Так само (див. вище).

	процедури, які у непрямий спосіб обумовлюють привілеї для певних груп.
Das Ziel ist ein Umfeld, in dem Menschen mit unterschiedlichen gesellschaftlichen Hintergründen zur Wissenschaft und den weiteren gesellschaftlichen Aufgaben der Universitäten beitragen können.	*Мета полягає у створенні середовища, у якому люди різного соціального походження мають можливість зробити свій внесок у науку та інші суспільні аспекти життя університету.*

Виділені жирним шрифтом одиниці в тексті прикладу маркують точки незамкненості ССП на внутрішньому та зовнішньому рівнях самоорганізації. Розглянемо вербалізацію «внутрішніх» та «зовнішніх» місць незамкненості системи за допомогою таблиці: (див. Табл. 9.2):

фрагмент оригіналу 1	**точки незамкненості системи перекладу 1.2.**	
	внутрішній рівень самоорганізації (I)	зовнішній рівень самоорганізації (II)
Querschnittsmaterie *Gleichstellung*		***Різноаспектна рівність***
Chancengerechtigkeit ist <…> im ***Konsens*** *der Universitätsmitglieder* ***verankert***	*Рівність можливостей є безумовною нормою,* ***закріпленою у суспільній угоді*[92] членів університету.***	
Handlungsrelevanz bekommt ***dieser Konsens*** *erst <…>*	*Це* ***положення суспільної угоди****[93] *набуває актуальності лише тоді <…>*	

[92] Хибне перекладацьке рішення
[93] Хибне перекладацьке рішення

gerechte Verteilung von ***Zugangs-, Mitgestaltungs-*** *und* ***Aufstiegschancen***	*справедливий розподіл можливостей 1) доступу до ресурсів, 2) впливу на життя університету та 3)****особистого розвитку*****[94]*	
<…> seien es nur auf bestimmte ***ForscherInnencharaktere abgestimmte Interaktionen*** *oder Verfahrensweisen, die indirekt Privilegien für bestimmte Gruppen bedeuten*		*<…>* ***чи йдеться виключно про дискримінацію на рівні узгодженої взаємодії дослідниць та дослідників*[95], чи*** *процедури, які у непрямий спосіб обумовлюють привілеї для певних груп.*

Таблиця 9.2. Точки незамкненості в системі спеціального перекладу (фрагмент оригіналу 1, варіант перекладу 1.2)

Як бачимо, варіант перекладу 1.2 демонструє однакові точки біфуркації в місцях незамкненості ССП у порівнянні з варіантом 1.1 (див. Табл. 9.1 вище). Мається на увазі, що одні й такі самі випадки відкритості системи, з одного боку, стосовно мови (внутрішня незамкненість), з іншого боку, стосовно дискурсу (зовнішня незамкненість) викликають типові перекладацькі труднощі під час відтворення спеціального тексту.

Спочатку проаналізуємо вербалізацію точок внутрішньої незамкненості ССП у варіанті 1.2. Перший випадок хибного перекладацького вибору, так само, як у варіанті 1.1, пов’язано з невірним відтворенням лексеми *der Konsens* –

[94] Так само (див. вище).
[95] Так само (див. вище).

*суспільна угода**[96]. Названа одиниця високого рівня інформаційної ентропії «тягне» за собою хибне відтворення дієслова «*verankern*». Реакція хибного вибору відбувається тому, що іменник «*угода*» за нормами цільової мови уживається в межах колокації *бути закріпленим у …* Відтак, відкритість системи лексичних значень мови оригіналу (багатозначність іменника «*der Konsens*») спричиняє викривлення смислу всієї пропозиції: *Рівність можливостей є безумовною нормою**, закріпленою у суспільній угоді**[97] членів університету.*

У свою чергу, невірне перекладацьке рішення на рівні когерентного зв'язку між реченнями зумовлює порушення перекладацької рівноваги в межах цілої надфразової єдності: (1) *Рівність можливостей є безумовною нормою**,** закріпленою у **суспільній угоді**[98] членів університету.* (2) ***Це положення суспільної угоди**[99] набуває актуальності лише тоді,* <…>. Обидва речення поєднані між собою шляхом експліцитної семантичної кореференції, тобто відсилкою до референта, що маркує рематичну інформацію у реченні (1): *суспільна угода*. Кореференція здійснюється за допомогою корелята *це положення* – тематичної інформації з ознаками відомості та означеності. Отже, маркерами теми в реченні (2) виступають, по-перше, вказівний займенник та уточнювальне слово; по-друге, повтор маркера реми попереднього речення.

Таким чином, спостерігаємо відсутність перекладацької рівноваги для фрагмента оригіналу загалом, оскільки втрачається домінанта перекладу – *ознайомлювальна інформація* про принципи ділової етики для співробітників університету імені Карла і Франца м. Грац в Австрії.

Другим прикладом незамкненості внутрішнього рівня ССП для варіанта 1.2 слугує елемент пропозиції *gerechte Verteilung von **Zugangs**-, **Mitgestaltungs**- und **Aufstiegschancen** – справедливий розподіл можливостей 1) доступу до ресурсів, 2) впливу на життя університету та 3) **особистого розвитку**[100]* (див. Табл. 9.2). У даному випадку відкритість системи лексичних значень

[96] Хибне перекладацьке рішення
[97] Так само (див. вище).
[98] Так само (див. вище).
[99] Так само (див. вище).
[100] Хибне перекладацьке рішення

іменника «*Aufstieg»* як структурного компонента складної лексеми «*Aufstiegschancen*» зумовлює невірний вибір відповідника з боку перекладача. Оскільки контекст фрагмента (1) не дозволяє обрати еквівалент зі списку значень, наведених у ВНУС (див. 438, с. 75, також перелік значень вище), необхідно знайти контекстуальний відповідник. Слід зауважити, що для одиниці високого рівня інформаційної ентропії «*der Aufstieg*» існує узуальний відповідник німецькою мовою, обмежений рамками офіційно-ділового, публіцистичного та правничого дискурсів: *кар'єрне зростання*. Саме цей відповідник обирає виконавець варіанта 1.1: *кар'єрний ріст* (див. вище табл. 9.1).

Проаналізуємо точки незамкненості зовнішнього рівня ССП, представлені у варіанті 1.2 (див. табл. 9.2). По-перше, виконавець обирає контекстуальний відповідник для відтворення заголовка фрагмента, оскільки орієнтується не на семантичну, а на дискурсивно-ситуативну інформацію оригіналу.

Другим прикладом незамкненості зовнішнього рівня ССП, який ілюструє відкритість системи у напрямку «від дискурсу до перекладу», стало хибне відтворення частини речення: *<…> seien es nur auf bestimmte* ***ForscherInnencharaktere abgestimmte Interaktionen –*** *<…> чи йдеться* ***виключно про дискримінацію на рівні узгодженої взаємодії*** *дослідниць та дослідників**[101] Під час проходження «зовнішньої» точки біфуркації, яка охоплює не окремі лексичні одиниці, а всю частину пропозиції другого речення ВТ, виконавець загалом рухається у вірному напрямку.

Про це свідчить додавання лексеми «*дискримінація»*, що відбиває смисл речення (а) на рівні змісту цілого тексту; (б) на позамовному рівні дискурсу демократії та рівних можливостей для всіх у Європі. Утім, потенційний позитивний вплив факторів зовнішнього рівня ССП на результат перекладу, на жаль, нівелюється «внутрішніми» факторами незамкненості системи.

Негативний вплив факторів внутрішнього рівня самоорганізації ССП відбувається у напрямку «від системи мови оригіналу до перекладу». Так, перекладач застосовує прийом семантичного паралелізму під час відтворення

[101] Так само (див. вище).

двох проблемних точок біфуркації: *abgestimmte Interaktionen – узгоджена взаємодія**[102]. Як ми вже згадували, наведені лексеми вимагають пошуку контекстуальних відповідників, оскільки не містять семантичної інформації (див. вище аналіз варіанта 1.1). Дане хибне рішення призводить до втрати перекладацької рівноваги не тільки в аналізованій пропозиції, а й у межах фрагмента загалом. На нашу думку, можливо було б «врятувати» синергетичну систему перекладу у варіанті 1.2 і встановити перекладацьку рівновагу, зберігши ключове слово *дискримінація.* За цієї умови адекватне відтворення пропозиції мало б виглядати так: <…> *seien es nur auf bestimmte* ***ForscherInnencharaktere abgestimmte Interaktionen –*** <…> *чи йдеться* ***про дискримінацію через урахування особистих інтересів певних*** *досліджень**[103]

Отже, в результаті аналізу незамкненості внутрішнього та зовнішнього рівнів ССП на матеріалі множинних транслятів тексту адміністративно-ділового дискурсу можна зробити такі висновки. Загалом, точки незамкненості системи збігаються у 38-ми транслятах із 40 виконаних перекладів. Однак, унаслідок аналізу було встановлено, що точки незамкненості неоднаково розподілені за рівнями в різних варіантах перекладу одного й того самого фрагмента. Так, під час проходження однієї точки біфуркації на результат перекладу можуть впливати або внутрішні, або зовнішні фактори самоорганізації системи.

Результати аналізу виявили, що більшість перекладацьких помилок за абсолютною частотою уживання (162 випадки у 40 перекладах) пов’язано з незамкненістю внутрішнього рівня ССП, тобто негативним впливом поверхневих мовних структур ВТ на переклад. На нашу думку, негативний вплив мікрорівня оригіналу на мікрорівень перекладу мінімізується лише шляхом звернення до макрорівня ССП – рівня дискурсу.

Більшість перекладацьких похибок, що призвели до втрати домінанти перекладу, можна було б уникнути, якби виконавці використали синергетичний принцип «Top-down», що означає рух думки «згори – донизу»: від законів

[102] Хибне перекладацьке рішення
[103] Гіпотетичний авторський варіант перекладу зі збереженям ключового слова на основі варіанта 1.2 .

дискурсу до тексту перекладу. У цьому контексті шляхами редукції кількості перекладацьких помилок стають: (а) звернення до тексту-першоджерела перекладацького замовлення; (б) вивчення паралельних текстів мовою оригіналу, що належать до одного й того самого дискурсу; (в) вивчення паралельних текстів мовою перекладу; (г) урахування об'єктивних репелерів, тобто мовних і стилістичних норм цільової мови, актуальних для жанру тексту, призначеного для перекладу; (д) складання тематичного глосарія контекстуальних та узуальних відповідників для даного типу дискурсу.

Окремо слід зауважити, що проаналізовані точки біфуркації двох рівнів зумовили порушення рівноваги в перекладах *усіх* виконавців без виключення (20 проаналізованих варіантів учасників семінару-викладачів та 20 паралельних перекладів студентів у письмовій та усній формах перевірки). Це підтверджує нашу гіпотезу про рівневий характер ССП, а також визначальну роль незамкненості як фактора ускладнення пошуку перекладацьких рішень.

У наступному підрозділі буде розглянуто алгоритм дії конструктивного принципу самоорганізації синергетичних систем, спільного для мови й перекладу, а саме – принципу динамічної ієрархії.

3.3. Конструктивні принципи становлення ССП

3.3.1. Динамічна ієрархія перекладу спеціальних текстів

Розглядаючи закономірності функціонування спеціального перекладу як системи самоорганізації, слід звернутись до конструктивного принципу синергетики під назвою «динамічна ієрархія». Вибір згаданого принципу для опису ССП зумовлюється тим, що саме динамічна ієрархія презентує алгоритм дії перекладацького процесу.

За визначенням Словника іншомовних слів, «ієрархія (від грецьк. hierarchia) – «службова драбина», низка посад, звань і т. ін. відповідно до принципу підпорядкування й переходу від нижчого до вищого» [463, с. 257].

Ключовими словами дефініції стають поняття підпорядкування та переходу від нижчого до вищих щаблів системи.

На думку академіка Ю.С. Степанова, відношення ієрархії формують загальний принцип будови мовної системи, причому ієрархія має місце не тільки в парадигматиці, а й у синтагматиці мови. Учений пояснює ієрархію в парадигматиці як відношення класу та його елементів: «алофони складають клас – фонему, морфи утворюють клас – морфему, граматичні морфи збираються до класів, потім до класів класів, потім до класу класів класів <…>, утворюючи граматичну категорію; значення слів складають клас значень» [208, с. 65]. Ієрархія у синтагматиці в концепції Ю.С. Степанова ототожнюється з поняттям *еквівалентності*, тобто мається на увазі встановлення еквівалентності елементів у різних позиціях на рівні синтагми, речення і тексту. Дослідник зауважує, що під час опису системи мови рівні ієрархії зводяться до двох основних: (а) конкретний рівень спостереження; (б) абстрактний рівень представлення.

З нашого погляду, доказом синергетичності системи мови може слугувати спостереження Ю.С. Степанова про особливий тип відношення між парадигматикою (системою мови) та синтагматикою (її реалізацією в тексті). Учений підкреслює, що «принцип ієрархії класів у парадигматиці виявляється як принцип розгортання або ієрархії довжин у синтагматиці: чим вище ярус парадигми, тим довше синтагма, де ця парадигма реалізується» [там само, с. 60]. Прикладом синергетичної взаємозалежності двох вимірів мови, релевантним для перекладу, можуть слугувати елементи структурного ланцюжкового аналізу[104], виконаного на матеріалі фрагмента тексту жанру «звіт» [див. ВТ №9, Додаток С].

Скажімо, якщо поставити запитання: про яку частину мови йдеться у випадку німецької лексеми «*Absprachen*?», це завдання вирішується без контексту на рівні однієї категорії без додаткових ознак: *іменник*.

Якщо ми запитуємо, до якого роду й числа відноситься згаданий іменник, ми також можемо відповісти на рівні ізольованої лексеми (лексиса), оскільки

[104] Ланцюжковий аналіз – структурна методика, яка становить дослідження лінійних синтаксичних структур, представлених ядерними конструкціями і право- й лівобічними поширювачами – багатокомпонентними ланцюжками, членованими на інші елементарні одиниці [200, с. 55].

морфеми *–e* та *–n* у парадигматиці німецької мови сигналізують про належність іменника *Absprachen* до жіночого роду множини.

Утім, якщо поставити запитання: в якому відмінку вжито іменник «*Absprachen*?», нам знадобиться котекст (найближче оточення в реченні). Спочатку додамо «лівобічний» котекст, тобто ті елементи, що знаходяться ліворуч від іменника на рівні словосполучення: ***und konkreten*** *Absprachen.* Як бачимо, на рівні словесної групи також не вдається знайти відповідь на запитання про відмінок іменника. Ознака сутності у формі прикметника *konkreten* сигналізує лише про ту інформацію, яка вже нам відома: множина іменника.

Спробуємо додати «правобічний» котекст, тобто елемент, розташований праворуч від іменника: *Absprachen* ***zugewartet.*** Можна пересвідчитись, що і «правобічний» котекст не дає змогу остаточно встановити відмінок відповідної лексеми. Щоправда, на підставі морфеми *zu-* у складі партиципа II від неозначеної форми дієслова «*zuwarten»* можна гіпотетично віднести іменник «*Absprachen»* до давального відмінку, оскільки на рівні парадигматики німецькі дієслова з префіксом *zu-* мають керування давального відмінку. Однак, ця гіпотеза потребує перевірки на рівні цілого речення.

Наведемо речення повністю: *An dieser Stelle wird daraufhin gewiesen, dass seitens der ukrainischen Gesprächspartner bereits um Unterstützung bei der Evaluierung des bestehenden Rechtsrahmens und Begleitung bei neuen Gesetzesvorschlägen durch deutsche Experten gebeten wurde* ***und konkreten Absprachen zugewartet wird*** [BT №9, S.1]. У прикладі спостерігаємо підтвердження гіпотези про давальний відмінок лексеми «*Absprachen».*

З погляду лінгвосинергетики це означає, що в німецькій мові категорія відмінка для частини мови «іменник» знаходиться на щабель вище у граматичній ієрархії, ніж категорія роду і числа, оскільки потребує більшого розгортання синтагми для встановлення відповідного відмінка (від рівня словосполучення до рівня повного двоскладового речення або частини складнопідрядного речення, що містить предикацію). Виключенням з даного правила стають лише іменники

сильної та мішаної відміни в родовому відмінку однини, де присутній морфемний «сигнал» відмінка *–s, (e)s, (en)s.*

З погляду теорії перекладу взаємозалежність ієрархічної будови парадигматики і синтагматики (відповідно, системи й тексту в термінології Ю.С. Степанова) пояснює необхідність дочитувати або прослуховувати речення до кінця, перш, ніж його перекладати. Звідси випливає ідея про синергетичний принцип ієрархії в перекладі подібно до ієрархії парадигматики та синтагматики мовної системи. Ієрархію в перекладі, на нашу думку, доцільно розглядати на прикладі категорії «перекладацького рішення» [397; 413].

Концепція ієрархії перекладацьких рішень уперше розробляється у статті А. Павлової «*Strategie der Übersetzung und Beurteilung der Übersetzungsqualität*» (укр. «*Перекладацька стратегія і оцінка якості перекладу*») [355, S. 256-271]. Авторка наголошує на тому, що основний об'єкт перекладу становить не текст, а дискурс, оскільки жоден текст не може розглядатись і перекладатись ізольовано від власних інтертекстуальних зв'язків, тобто від паралельних, тематично пов'язаних текстів – складових дискурсу [там само, S. 260]. Дослідниця пропонує модель ієрархічної структури рішень, які перекладач приймає під час трансляції. Згадана структура наведена у такій послідовності (див. Схему 16):

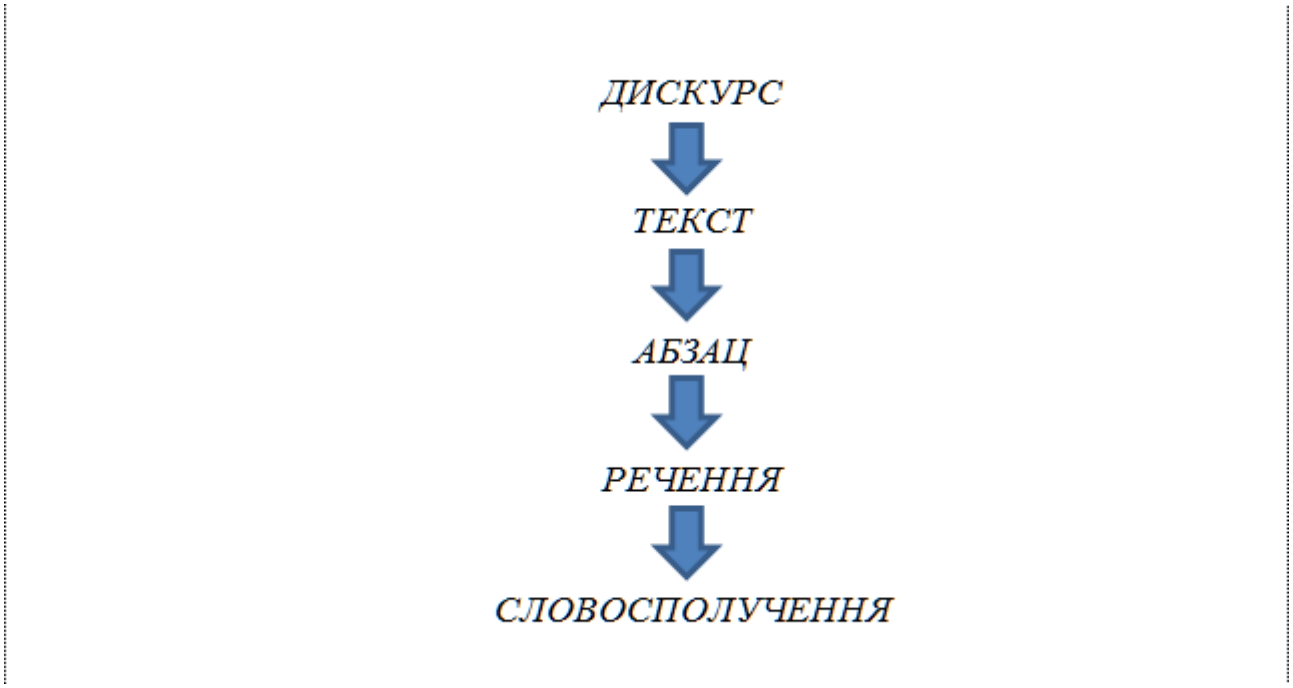

Схема 16. Ієрархія перекладацьких рішень за А. Павловою

На схемі представлено п’ять рівнів прийняття перекладацьких рішень за принципом низхідного руху, від найвищого до найнижчого щабля. Необхідно уточнити, що авторка моделі створювала її в контексті оцінки якості перекладу, ставлячи перед собою відповідні завдання, зокрема, розробку критеріїв оцінювання транслята, а також створення алгоритму для вибору стратегії перекладу. Ми розглядаємо ієрархію перекладацьких рішень як первинну модель, що підтверджує синергетичний характер перекладацького процесу.

Прокоментуємо наведену схему з погляду синергетики перекладу. По-перше, так само, як і в мовній системі, де елементи нижчого рівня складають клас, а сукупність класів утворює граматичну або семантичну категорію, всі одиниці перекладу «нижчого» рівня утворюють одиницю «вищого» рівня. Наприклад, перекладені словосполучення (колокації) утворюють речення, перекладені речення формують абзац, із перекладених абзаців складається цілий текст, а готовий переклад тексту стає частиною дискурсу цільової культури.

По-друге, всі перекладацькі рішення «нижчого» рівня перекладу зумовлюються одиницями «вищого» рівня, тобто остаточне оформлення перекладу певної одиниці відбувається лише з огляду на вищий рівень її функціонування в тексті. Так, семантику окремих слів визначають на рівні незв’язаних колокацій (у фразеологічно зв’язаних словосполученнях лексеми-складники утворюють цілісність), переклад словосполучень перевіряють на рівні речення, відтворення смислу окремих речень залежить від надфразової єдності (абзацу), переклад абзацу пов’язаний з його функцією в тексті, а сам текст має гармонійно входити до дискурсу культури-приймача.

Можна погодитися з думкою А. Павлової, яка вважає, що окреме слово не може бути одиницею перекладу: «*Wörter gibt es nur im Wörterbuch, für Texte hinsichtlich der Übersetzung sind sie eher irrelevant*» (укр. *слова існують тільки у словниках, для текстів у плані перекладу вони радше нерелевантні*) [355, S. 259].

З нашого погляду, ізольовані слова не утворюють одиниць перекладу, оскільки *інваріанти значення* слів зафіксовані у словниках, тобто мають відношення до мовної системи, а в тексті ми завжди маємо справу з *варіантами*

значення. Отже, найнижчою одиницею перекладу, на рівні якої приймається перекладацьке рішення, стає слово не у вигляді лексиса, а слово-логос, яке на мікрорівні ВТ знаходиться в контексті найближчого оточення – у реченні. Наступною одиницею перекладу стає словосполучення (вільна і зв'язана колокація), далі йдуть речення, абзац, текст, а найвищою одиницею слугує дискурс. На рівні дискурсу й тексту обираються глобальні стратегії перекладу, на всіх нижчих рівнях ідеться про локальні стратегії перекладацької діяльності.

У наступному підрозділі буде розглянуто і проаналізовано перекладацькі помилки, керуючись принципом *Top-down* у межах динамічної ієрархії прийняття перекладацьких рішень.

3.3.2. Перекладацькі помилки у спеціальному тексті на рівні дискурсу

Важливим фактором підтвердження синергетичності перекладу як відкритої нелінійної системи стає аналіз помилок, яких припускаються перекладачі на різних рівнях прийняття перекладацьких рішень. Одну з найскладніших і недостатньо розроблених проблем у перекладознавстві становлять помилки на рівні дискурсу. Серед основних дискурсивних помилок дослідники виділяють: 1) невірний вибір синоніма з кількох можливих варіантів; 2) недостатню орієнтованість перекладача на цільову аудиторію, його «залежність» від вихідного тексту; 3) неврахування розбіжностей між вихідною та цільовою культурами [355, S. 259-260]. На нашу думку, механізм виникнення дискурсивних помилок можна реконструювати з позицій синергетики, скориставшись моделлю ієрархії перекладацьких рішень (див. схему 16, п. 3.3.1). Частково на підставі цієї моделі пропонуються і шляхи корекції виявлених помилок на рівні дискурсу.

Отже, проаналізуємо хибні рішення у спеціальному перекладі на вищому рівні ієрархічної структури. З цією метою розглянемо фрагменти тексту адміністративно-ділового дискурсу (див. ланцюжковий аналіз у п. 3.3.1), а також його множинних перекладів [див. ВТ №9 і ЦТ №9, варіант 1.1, Додаток С].

Спочатку необхідно окреслити комунікативну ситуацію, до якої входить ВТ, встановити його пріоритетну функцію, а також належність до певного жанру.

Вихідний текст має назву «*Bericht über die Evaluierung und Faktensammlung/Gutachtereinsatz im Rahmen der technischen Zusammenarbeit mit der Ukraine»* (в офіційному перекладі українською мовою – *звіт про оцінку ситуації та зібрані факти/робота експерта в рамках технічної співпраці з Україною*).

Як бачимо, вже на рівні заголовка можна визначити жанр тексту – звіт. З цього випливають інформативна й оцінна функції оригіналу. Автором вихідного тексту виступає експерт Німецького товариства міжнародної співпраці ГІЦ (GIZ GmbH), залучений для проведення моніторингу й оцінки протидії відмиванню доходів у рамках проектної співпраці між ГІЦ (за дорученням Федерального уряду ФРН) та органами державного управління України, насамперед правоохоронними органами.

Особливість вихідного тексту полягає в тому, що він має *подвійну адресованість*: з одного боку, реципієнтом тексту виступає некомерційне федеральне підприємство ГІЦ у Німеччині (члени правління), які приймають і затверджують поданий експертом звіт. З іншого боку, текст адресований українським фахівцям у галузі фінансового моніторингу, а також представникам керівної ланки правоохоронних органів, серед яких Генеральна прокуратура України та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Розглянемо фрагмент оригіналу та його переклад, виконаний професійним перекладачем-фрілансером, членом Спілки перекладачів України, співробітником провідних українських бюро перекладів (ВТ №9 і ЦТ №9, варіант 1.1, Додаток С):

1. (ВТ №9) ***Der Tatbestand der Geldwäsche*** *ist im Artikel 209 des ukrainischen Strafgesetzbuches zu finden. Weitere Regelungen enthält das neue* ***Geldwäschegesetz****. Es wurde an die Standards und Empfehlungen der* ***Financial Action Task Force*** *angeglichen.*	1.1. (ЦТ №9) ***Склад злочину по відмиванню грошей*** *сформульовано у статті 209 Кримінального Кодексу України. Інші положення містить новий* ***закон по боротьбі з відмиванням грошей****. Він був приведений у відповідність зі стандартами та рекомендаціями* ***Financial Action Task Force (FATF)****.*

На підставі порівняльного аналізу фрагмента ВТ і ЦТ можна побачити декілька перекладацьких похибок, пов'язаних саме з дискурсивним рівнем перекладу. Так, інформаційний зміст (пропозицію) речення *der Tatbestand der Geldwäsche ist im Artikel 209 des ukrainischen Strafgesetzbuches zu finden* відтворено без достатнього урахування жанрової специфіки офіційно-ділового стилю як ознаки ділового дискурсу, до якого належить текст оригіналу. Жанрово-стилістичні норми юридичного документа, на який посилається автор оригіналу (*Artikel 209 des ukrainischen Strafgesetzbuches*), вимагають інших формулювань. Оскільки в даному випадку йдеться про семантичний паралелізм на рівні словосполучення ЦТ (*склад злочину по відмиванню грошей*), даний варіант потребує корегування на рівні речення, тексту й дискурсу.

Спочатку розглянемо альтернативні перекладацькі рішення для всієї пропозиції, вираженої в реченні. В одному з перекладів студентів-магістрів Київського національного університету імені Тараса Шевченка знаходимо такий варіант (див. ВТ №9 і ЦТ №9, варіант 1.2, Додаток С):

1. (ВТ №9) ***Der Tatbestand der Geldwäsche*** *ist im Artikel 209 des ukrainischen Strafgesetzbuches zu finden.*	1.2 (ЦТ №9) ***Дії, що кваліфікуються як відмивання грошових коштів і іншого майна****, описуються у статті 209 Кримінального Кодексу України*

Слід підкреслити, що для прийняття даного рішення й досягнення адекватності транслята перекладачу було необхідно вийти за межі не тільки речення й абзацу, що цілком логічно для спеціальних текстів ділового та юридичного підстилів, а й просунутись від рівня тексту до рівня дискурсу. Наведений варіант (1.2) демонструє такий шлях прийняття перекладацького рішення: *слово* (-) *словосполучення* (-) *речення* (-) *абзац* (-) текст (-) дискурс (+)

Позначки (-) поряд з іменуванням рівнів ієрархії перекладацьких рішень символізують неможливість остаточного вибору серед альтернативних варіантів перекладу. Лише на завершальному рівні дискурсу точку біфуркації в перекладі згаданого словосполучення було пройдено. Вибір саме такого варіанта перекладу пояснюється кількома причинами. По-перше, перекладач скористався

формулюванням із паралельного тексту цільовою мовою, що належить до юридичного дискурсу – статті 209 Кримінального кодексу України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», п. 1: *Вчинення фінансової операції чи правочину з* ***коштами або іншим майном****, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, <…> караються позбавленням волі на строк від трьох до шести років <…>* [432]. Важливим фактором вибору стало посилання на це джерело у вихідному тексті.

По-друге, очевидно, перекладач звернувся до правничих довідкових джерел у мережі Інтернет, зокрема, сайтів, на яких пропонується науково-практичний коментар до Кримінального Кодексу України [426]. Саме там знаходимо інший варіант назви статті 209 ККУ *«Легалізація (відмивання)* ***грошових коштів та іншого майна****, здобутих злочинним шляхом».* По-третє, вибір кліше юридичного дискурсу «*дії, що кваліфікуються, як…*» цілком виправданий з огляду на його нормативність і частоту вживання в законодавчих документах (див., напр.,[474]).

Хоча зміст повідомлення відтворено в цілому вірно, спостерігається дещо описовий характер перекладу (*дії … описуються у статті…*), чого варто уникати у спеціальних текстах з цільовою аудиторією фахівців.

Кримінальний Кодекс України у класифікації юридичних документів належить до нормативних текстів, які відзначаються перформативністю, тобто становлять *юридичну дію, виражену в тексті* [236, с. 57]. Для адекватного відтворення колокації (*der Tatbestand der Geldwäsche*), слід звернутись до паралельних текстів – нормативних документів у галузі кримінального права. Ми пропонуємо такий варіант перекладу (див. ВТ і ЦТ №9, варіант 1.3):

1. (ВТ №9) ***Der Tatbestand der Geldwäsche*** *ist im Artikel 209 des ukrainischen Strafgesetzbuches zu finden.*	1.3. (ЦТ №9) ***Склад злочину з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (далі у тексті скорочено – відмивання грошей),*** *сформульовано у статті 209 Кримінального Кодексу України.*

Згадане рішення було прийнято на рівні дискурсу після ознайомлення з паралельними цільовими текстами юридичного дискурсу нормативного та інтерпретативного типу. Серед нормативних юридичних документів ми насамперед скористались офіційною назвою статті 209 Кримінального кодексу України, на яку посилається автор оригіналу. Іншим джерелом вибору нашого варіанта перекладу слугував інтерпретативний текст наукового характеру, призначений для юристів-фахівців, а саме – автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України» [226 , с. 3].

Як бачимо, тема документа частково збігається з темою тексту для перекладу. Автор дисертації у вступі спочатку називає правову норму (*норма про легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом*), потім пропонує скорочення цієї назви (*далі у тексті скорочено – відмивання грошей*) [там само], а потім наводить повне формулювання згаданої норми у назві статті Кримінального кодексу України.

На відміну від тексту оригіналу *«Bericht über die Evaluierung und Faktensammlung…»,* який має подвійну адресованість, текст перекладу втрачає одного зі своїх адресатів (правління ГІЦ) і набуває вузькофахового характеру, оскільки за вимогами замовника ЦТ призначений для підвищення кваліфікації українських фахівців з юридичною освітою. Саме тому ми обрали варіант (1.3) з повною назвою складу злочину і перекладацьким уточненням, яке вводить скорочену назву правової норми для подальшого тексту перекладу.

Наступна неточність в офіційному перекладі стосується відтворення реалії *das Geldwäschegesetz* як маркера юридичного дискурсу в тексті оригіналу. Тут спостерігаємо описовий переклад: *закон по боротьбі з відмиванням грошей* (див. варіант 1.1). З погляду синергетики хибне відтворення власної назви пов’язане з тим, що перекладач пройшов точку біфуркації раніше, ніж цього вимагала система перекладу. За нашим припущенням, перехід (переклад лексеми) відбувся максимально на рівні абзацу, а мінімально на рівні речення.

Зважаючи на рівень тексту не можна погодитись з рішенням перекладача. В оригіналі прихована реалія *das Geldwäschegesetz* має прикінцеву виноску, де чітко вказано назву українського закону, перекладену німецькою мовою, а також дату набуття ним чинності: *Gesetz „Über die Vorbeugung und Bekämpfung der Legalisierung der Einkünfte aus Straftaten oder Terrorfinanzierung (Geldwäsche)“; in Kraft getreten am 06.02.2015* (Закон «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», набув чинності 06.02.2015) [427]

Для порівняння наведемо переклад магістра Київського національного університету імені Тараса Шевченка (див. ВТ і ЦТ №9, варіант 1.4, Додаток С):

1. (ВТ №9) *Weitere Regelungen enthält das neue* ***Geldwäschegesetz.***	1.4. (ЦТ №9) *Більш детальні положення містяться в* ***Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, …».***

Можна побачити, що варіант 1.4, виконаний студентом-магістром, виявився більш адекватним. Перекладач врахував цілісність системи спеціального перекладу, відчув приховану реалію (назву закону), і прийняв перекладацьке рішення на рівні тексту, уважно вичитавши його до кінця.

Крім того, у варіанті 1.4 виконавець дотримується *принципу переваги своєї реалії в перекладі*, сформульованому С. Влаховим та С. Флоріним [38, с. 124].

Наступна дискурсивна помилка у варіанті перекладу 1.1 пов’язана з відтворенням власної назви, запозиченої з англійської мови: ***Financial Action Task Force***. Перекладач застосовує прийом транскодування без перекладу власної назви цільовою мовою (див. варіант 1.1). Утім, в українському перекладі виконавець додає до іншомовного вкраплення скорочення *(FATF).*

З таким рішенням можна погодитись лише частково, оскільки, як було вказано вище, текст оригіналу має специфічну адресованість: він охоплює широке коло фахівців різних галузей. Хоча переклад спеціального тексту призначений у першу чергу для фахівців, які володіють дискурсом фінансового моніторингу та

кримінального права, залишається можливість нерозуміння наведеного транскодування. На нашу думку, доцільно було б розшифрувати назву організації українською мовою, додавши до неї офіційну назву мовою оригіналу, тим більше, що для цієї реалії існує усталений відповідник у цільовій мові.

Наведемо інший варіант відтворення назви організації (див. ВТ №9 і ЦТ №9, варіант 1.9, Додаток С):

1. (ВТ №9) *Es <das Geldwäschegesetz> wurde an die Standards und Empfehlungen der* ***Financial Action Task Force*** *angeglichen.*	1.9. (ЦТ №9) *Його було адаптовано відповідно до стандартів та рекомендацій* ***Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF).***

Як бачимо, у варіанті перекладу (1.9) власну назву подано з додаванням загальноприйнятої абревіатури. Крім того, дотримано синергетичний принцип ієрархії перекладацьких рішень. Це означає, що у випадку неможливості розшифрування реалії на рівнях речення, абзацу й тексту перекладач звертається до найвищого рівня і знаходить рішення в паралельному тексті цільового юридичного дискурсу (приклад див. «Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) [468]).

Розглянемо ще одну помилку дискурсивного рівня, а саме – відтворення міжсистемної термінологічної одиниці. Помилка стосується хибного перекладу лексеми «*der Vortatenkatalog»,* що призводить до значного викривлення змісту повідомлення на рівні речення. На нашу думку, неправильне відтворення згаданої одиниці пов’язане з її словотвірною структурою. Німецька лексема належить до міжсистемних одиниць, структура яких утворюється з двох частин, причому одна частина є терміном, а інша – одиницею загальнонаціональної мови.

Так, у терміносистемі фахової мови права присутній термін *die Vortat* (укр. *предикативний/предикатний злочин*), що означає «будь-який кримінальний злочин, в результаті якого виникли доходи, що можуть стати предметом злочину...» [431, с. 304]. Одиниця *der Vortatenkatalog* відсутня у спеціалізованих та одномовних тлумачних словниках, що дає змогу відтворювати лексему як

словосполучення за моделлю «термін+ нетермін». Утім, необхідно звернути увагу на принцип ієрархії перекладацьких рішень. На рівнях речення й абзацу можна обрати «чорновий» варіант перекладу, який потім підлягатиме перевірці на рівні дискурсу. Наведемо приклад з перекладу студента (див. ВТ і ЦТ №9, варіант 1.2):

На прикладі варіанта 1.2 спостерігаємо, що для відтворення міжсистемної одиниці перекладач обрав прийом калькування: *перелік предикативних злочинів.* Можна погодитися з даним рішенням, оскільки воно верифікується на рівні цільового дискурсу. У паралельних юридичних текстах схожої тематики вживається саме така словесна група: *перелік предикатних злочинів* [126, с. 251].

1. (ВТ №9) *Eine wesentliche Anpassung <im Geldwäschegesetz> ist die Aufnahme der Steuerverkürzung / -hinterziehung in* ***den Vortatenkatalog***.	1.2 (ЦТ №9) *Важливим поліпшенням нової версії закону стало включення таких дій, як заниження суми податку та ухилення від сплати податків, до* ***переліку предикативних злочинів***.

Порівняймо цей переклад з рішенням у варіанті (1.1):

1. *Eine wesentliche Anpassung ist die Aufnahme der Steuerverkürzung / -hinterziehung in* ***den Vortatenkatalog***.	1.1. (ЦТ №9) *Суттєвим моментом такої гармонізації стало включення випадків неповної сплати/ приховування податків до* ***Єдиного реєстру досудових розслідувань***.

У наведеному варіанті спостерігаємо невмотивоване пристосування перекладу до цільового фахового дискурсу, що порушує первинне значення повідомлення. В оригінальному тексті не йдеться про реєстр досудових розслідувань навіть на лексичному рівні, а на рівні дискурсу (фрагмента реальності), перекладач викривлює змістово-фактуальну інформацію.

Відповідно до варіанта 1.1, податкові злочини немов би одразу потрапляють до реєстру досудових розслідувань у справі легалізації доходів, хоча їх навіть немає в переліку протиправних діянь, зафіксованому в Законі

«*Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму*».

Такий логічний парадокс показує хибність перекладацького рішення, зумовлену екстралінгвістичними факторами дискурсу. Продемонструємо інші приклади перекладацьких дискурсивних помилок на матеріалі одного й того самого ВТ жанру «звіт» (див. ВТ №9 і ЦТ №9, варіант 1.1, Додаток С):

1. (ВТ №9) *Die Einleitung von Geldwäscheverfahren kann jederzeit bei Verdachtserlangung erfolgen.*	1.1 (ЦТ №9) *Кримінальна справа стосовно відмивання грошей, за наявності підозри, може бути відкрита будь-коли.*
Es soll hier aber der Verlauf einer ***Geldwäscheverdachtsmeldung*** *durch einen nach dem ukrainischen Geldwäschegesetz* **Verpflichteten** *des Finanzsektors dargestellt werden.*	*Але для цього, повинно надійти* ***повідомлення*** *від одного з* ***суб'єктів надання фінансових послуг****, яке, за законом про боротьбу з відмиванням грошей,* ***носить обов'язковий характер****.*
In diesen Fällen erfolgt die Meldung des Verpflichteten an den State Financial Monitoring Service (SFMS).	*У таких випадках* ***повідомлення від згаданого суб'єкта*** *надходить до Державної служби фінансового моніторингу (ДСФМ).*

У наведеному фрагменті ВТ перекладацькі труднощі становлять одиниці загальнонаціональної мови, ужиті в термінологічному значенні (приховані терміни): *die Geldwäscheverdachtsmeldung, der Verpflichtete*. Необхідне значення згаданих лексем відсутнє у фахових двомовних та одномовних тлумачних словниках, тому перекладач пропонує контекстуальний переклад з використанням прийому генералізації: *Geldwäscheverdachtsmeldung – повідомлення, яке носить обов'язковий характер; der Verpflichtete – суб'єкт надання фінансових послуг.*

Можна допустити, що виконавець прийняв перекладацьке рішення на рівні абзацу або смислової частини тексту (розділу документа). Утім, вузькофаховий характер тексту, спрямованого на аудиторію фахівців

у галузі права та фінансового моніторингу, робить небажаним застосування генералізованого перекладу, особливо для термінологічних одиниць. Тому приходимо до висновку, що процес вибору варіантів перекладу в даному випадку не повинен обмежуватись рівнем абзацу, смислової частини документа і навіть цілого тексту. У термінології синергетики це означає необхідність проходження точки біфуркації на рівні дискурсу. Розглянемо альтернативні перекладацькі рішення для цього фрагмента – див. приклад 1.2:

Варіант перекладу (1.2) демонструє звернення перекладача до найвищого рівня ієрархії перекладацьких рішень – рівня дискурсу. Очевидно, виконавець «відчув» приховані терміни в лексемах *die Geldwäscheverdachtsmeldung, der Verpflichtete,* і для досягнення адекватності перекладу скористався цільовим паралельним текстом – Законом України «*Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму*» [427].

1. (ВТ №9) *Die Einleitung von Geldwäscheverfahren kann jederzeit bei Verdachtserlangung erfolgen.*	1.2 (ЦТ №9) *Провадження щодо відмивання грошових коштів і іншого майна може бути відкрито з моменту виникнення підозри.*
Es soll hier aber der Verlauf einer ***Geldwäscheverdachtsmeldung*** *durch einen nach dem ukrainischen Geldwäschegesetz* ***Verpflichteten*** *des Finanzsektors dargestellt werden.*	*Однак при цьому один із* ***суб'єктів первинного фінансового моніторингу****, зазначених у Законі Україні про запобігання відмиванню доходів, повинен надати* ***повідомлення про підозру у відмиванні коштів****.*
In diesen Fällen erfolgt die Meldung des Verpflichteten an den State Financial Monitoring Service (SFMS).	*У подібних випадках* ***суб'єкт первинного фінансового моніторингу*** *повідомляє Державну службу фінансового моніторингу (ДСФМ).*

Ми цілком погоджуємось з рішенням перекладача, оскільки вже на рівні колокації в оригіналі прослідковується «підказка», тобто інтертекстуальна відсилка до згаданого Закону: *der* ***nach dem ukrainischen Geldwäschegesetz*** *Verpflichtete des Finanzsektors*. Утім, остаточне проходження точки біфуркації відбувається після детального ознайомлення з текстом Закону й розуміння того фрагмента реальності, про який ідеться у ВТ.

Перш за все перекладач повинен розглянути позначення термінів та їх визначення, запропоновані у Загальних положеннях Закону (Розділ І, Стаття 1), зокрема п. 1, пп. 4 – *фінансова операція;* п.1, пп. 5 – *фінансовий моніторинг;* п.1, пп. 6 – *об'єкт фінансового моніторингу;* п.1, пп. 7 – *державний фінансовий моніторинг;* п.1, пп. 8 – *первинний фінансовий моніторинг;* п.1, пп. 11 – *повідомлення про фінансову операцію;* п.1, пп. 12 – *неподання суб'єктом первинного фінансового моніторингу інформації про фінансову операцію, що підлягає фінансовому моніторингу;* п.1, пп. 16 – *Спеціально уповноважений орган;* п.1, пп. 17 – *активи* [427, с.1].

На основі отриманої інформації про фрагмент реальності перекладач може обрати позначення терміна цільовою мовою, виходячи зі змісту ВТ. У варіанті (1.2) ми спостерігаємо саме такий шлях: перекладач обирає **дискурсивний еквівалент** для одиниці *der Verpflichtete – суб'єкт первинного фінансового моніторингу.* Утім, інший термін *die Geldwäscheverdachtsmeldung* відтворюється описово: *повідомлення про підозру у відмиванні коштів.*

Наведемо ще один варіант перекладу абзацу (див. ВТ і ЦТ №9, варіант 1.4):

1. (ВТ №9) *Die Einleitung von Geldwäscheverfahren kann jederzeit bei Verdachtserlangung erfolgen.*	1.4 (ЦТ №9) *Провадження щодо відмивання грошей може відкриватись з моменту виникнення підозри або достатніх підстав для підозри.*

Es soll hier aber der Verlauf einer ***Geldwäscheverdachtsmeldung*** *durch einen nach dem ukrainischen Geldwäschegesetz* **Verpflichteten** *des Finanzsektors dargestellt werden.*	*У відповідності з ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, ...»* ***суб'єкт первинного фінансового моніторингу*** *зобов'язаний подати* ***повідомлення про фінансову операцію, що підлягає фінансовому моніторингу****.*
In diesen Fällen erfolgt die Meldung des Verpflichteten an den State Financial Monitoring Service (SFMS).	*В цих випадках повідомлення* ***суб'єкта первинного фінансового моніторингу*** *подається до Державної служби фінансового моніторингу (Держфінмоніторинг).*

Як показує приклад 1.4, перекладач також скористався паралельним цільовим текстом Закону України «*Про запобігання та протидію легалізації доходів…*» і знайшов еківаленти для прихованих термінів оригіналу на рівні дискурсу. Так, лексему «*der Verpflichtete»* в перекладі відтворено як «*суб'єкт первинного фінансового моніторингу»* (див. аналогічний варіант 1.2), а термінологічна одиниця «*die Geldwäscheverdachtsmeldung»* передається згідно з визначенням Закону України у вигляді розгорнутої словесної групи: *повідомлення про фінансову операцію, що підлягає фінансовому моніторингу.*

Ми погоджуємось з перекладацьким рішенням 1.4, прийнятим на рівні дискурсу, оскільки: (а) воно відтворює жанрові особливості тексту оригіналу (вузькофахове спрямування, цільова група фахівців, офіційно-діловий стиль); (б) спостерігається константність функції текстів оригіналу й перекладу; (в) текст перекладу органічно входить до фахового дискурсу культури-приймача, тобто відповідає не тільки критерію адекватності, а й критерію прийнятності.

Проаналізуємо останній приклад помилок, пов'язаних з неврахуванням рівня дискурсу під час перекладу. З цією метою скористаємось офіційним перекладом (див. ВТ і ЦТ №9, варіант 1.1, Додаток С):

1. (ВТ №9) *Im Jahr 2014 sind nach Auskunft des SFMS ca. 1,2 Mio. Verdachtsmeldungen erstattet worden und 3.042,82 Mio. UAH gemäß der sog.* ***Freezing Order*** *„eingefroren“ worden.*	1.1 (ЦТ №9) *За даними ДСФМ, у 2014 році надійшло близько 1,2 млн. повідомлень про підозру відмивання грошей, та згідно із* ***«розпорядженням про заморозку» (Freezing order)*** *було блоковано коштів на суму 3.042, 82 млн. грн.*
Ob und in welcher Höhe anschließend weitere ***vermögensabschöpfende Maßnahmen*** *getroffen werden konnten, ist nicht bekannt.*	*Про впровадження подальших* ***заходів з повернення активів*** *та розмір таких активів відомостей немає.*

Як бачимо, у першому реченні фрагмента (1) перекладач стикається з необхідністю відтворення специфічної групи суспільно-політичних реалій – (назви документа *Freezing Order*). Виконавець вирішує дане завдання на рівні речення за допомогою калькування, додаючи в дужках іншомовне вкраплення (англійський варіант назви) без змін у текст перекладу. Зважаючи на фаховий характер перекладного тексту, можна лише частково погодитись з рішенням перекладача щодо передачі власної назви.

Утім, відтворення термінологічної колокації «*vermögensabschöpfende Maßnahmen»* у цільовому тексті ми визнаємо адекватним. Слід підкреслити, що переклад терміна «*Vermögensabschöpfung»* відсутній у двомовних словниках німецько-українського напрямку, а значення терміна не зафіксоване навіть в Універсальному тлумачному словнику DUDEN.

Незважаючи на цей факт, перекладач коректно розв’язав завдання на рівні тексту, перейшовши на вищий щабель ієрархії перекладацьких рішень. В оригіналі, написаному німецькою мовою, можна спостерігати дублювання окремих розділів тексту англійською мовою поряд з німецькими назвами, наприклад, *Geldwäschebekämpfung / Anti-Money Laundering; Vermögensabschöpfung / Asset Recovery.* Очевидно, перекладач скористався паралельними позначеннями англійською мовою, взятими з різних частин вихідного тексту, що зумовило

адекватне відтворення німецького терміна: англ. *asset recovery* = нім. *Vermögenabschöpfung* – укр. *повернення активів;* відповідно, *vermögensabschöpfende Maßnahmen – заходи з повернення активів.*

Наведемо інші варіанти перекладу абзацу (див. ВТ і ЦТ №9, варіант 1.2):

1. (ВТ №9) *Im Jahr 2014 sind nach Auskunft des SFMS ca. 1,2 Mio. Verdachtsmeldungen erstattet worden und 3.042,82 Mio. UAH gemäß der sog.* ***Freezing Order*** *„eingefroren" worden.*	1.2 (ЦТ №9) *У 2014 році згідно із даними ДСФМ було подано майже 1,2 мільйонів повідомлень про підозру; відповідно до* ***розпорядження про арешт коштів та інших цінностей*** *було "заморожено" 3 млн. 42 280 гривень.*
Ob und in welcher Höhe anschließend weitere ***vermögensabschöpfende Maßnahmen*** *getroffen werden konnten, ist nicht bekannt.*	*Немає відомостей щодо того, чи було вжито* ***заходів з вилучення майна****, і, відповідно, на яку суму було здійснено* ***вилучення****.*

Під час відтворення реалії у варіанті 1.2 перекладач не вдається до перенесення іншомовного вкраплення у ЦТ, а перекладає реалію описово, користуючись загальним змістом повідомлення. Можна допустити, що виконавець звернувся до паралельних юридичних текстів, оскільки в перекладі використано словесну групу «*арешт коштів та інших цінностей»*.

Утім, рівень дискурсу не «спрацював», оскільки вже на рівні речення і частин тексту були допущені помилки у відтворенні ключових маркерів фахового дискурсу, зокрема, *vermögensabschöpfende Maßnahmen – заходи з вилучення майна**. Очевидно, перекладач здійснив неправильний вибір галузевого значення терміна «*Vermögenabschöpfung»*, наведеного в онлайн-словнику *Multitran* для німецько-російського напрямку перекладу. Виконавець надав перевагу перекладові терміна «*вилучення майна»* із двомовного словника, який не підходить на рівні вихідного тексту й дискурсу (порівняйте локальну стратегію перекладу цього терміна у варіанті 1.1).

Ми пропонуємо такий варіант відтворення цього фрагмента (див. ВТ №9 і ЦТ №9, варіант 1.3, Додаток С):

1. (ВТ №9) *Im Jahr 2014 sind nach Auskunft des SFMS ca. 1,2 Mio. Verdachtsmeldungen erstattet worden und 3.042,82 Mio. UAH gemäß der sog.* ***Freezing Order*** *„eingefroren“ worden.*	1.3 (ЦТ №9) *У 2014 році, за даними ДСФМ, було подано майже 1,2 млн. повідомлень про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу. Відповідно до* ***Заборони розпорядження активами (Freezing order)*** *було “заморожено” 3 млн. 42 280 гривень.*
Ob und in welcher Höhe anschließend weitere ***vermögensabschöpfende Maßnahmen*** *getroffen werden konnten, ist nicht bekannt.*	*Наразі невідомо, чи проводились* ***заходи з повернення активів*** *і якої суми вони стосувались.*

Обґрунтуємо наш варіант перекладу (1.3). Для відтворення суспільно-політичної реалії – назви документа ***Freezing Order –*** ми обрали перекладацьке рішення на рівні дискурсу. Було використано корпус паралельних текстів, які належать до фахового дискурсу повернення активів. Спочатку ми звернулись до офіційного документа, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 року під назвою «*Стратегія розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року*» [469]. У тексті Стратегії було знайдено формулювання «*порядок виявлення та подальшого заморожування активів осіб, причетних до фінансування тероризму…*» [там само].

Утім, даний варіант перекладу ми відкинули, оскільки на формально-семантичному рівні він не узгоджується з назвою оригіналу ***Freezing Order.*** Було прийнято рішення шукати необхідне формулювання в міжнародних документах. Остаточний варіант перекладу було знайдено у практичному посібнику для міжнародної співпраці, укладеному Міністерством юстиції США

та Державним департаментом США під назвою «*Механізми та процедури повернення активів у США*» [437]. Цей текст розміщено на офіційному сайті організації *StAR* (*Stolen Asset Recovery Initiative*), яка об'єднала між собою глобальних партнерів *Світовий банк* та *UNODC* (*Управління ООН з наркотиків та злочинності*) з метою протидії міжнародній корупції та відмиванню доходів. У розділі ІІ згаданого посібника, перекладеного українською мовою, заголовки окремих підрозділів та їх зміст приблизно відтворюють значення як самої власної назви ***Freezing Order***, так і цілого німецькомовного тексту оригіналу. Серед таких заголовків, бачимо, зокрема, «*Заборона розпорядження активами (заморожування або арешт)…*», «*Заборона розпорядження активами шляхом правозастосування іноземних ордерів та вироків*», та ін. [там само, с. 6-8].

Тому ми скористались формулюванням назви документа з тексту, що належить до міжнародного фахового дискурсу повернення активів (*Заборона розпорядження активами*), а також у дужках додали англійську назву цієї реалії, подану в оригіналі без перекладу.

На підставі проаналізованого тексту та його множинних перекладів можна зробити такі проміжні висновки. У перекладах спеціальних текстів адміністративно-ділового дискурсу, спрямованих на фахову аудиторію, спостерігається кілька видів помилок на рівні дискурсу. По-перше, встановлено традиційні відхилення від жанрових норм цільового дискурсу у формі калькування та описового перекладу (див. прикл. 1–1.1; 1–1.2); невірного вибору галузевого значення терміна (див. прикл. 1–1.4); цитатного перенесення (транскодування) ключових тематичних одиниць із вихідного в цільовий текст (прикл. 1–1.1). Назвемо їх *дискурсивно-цільовими* помилками.

По-друге, в межах спеціального тексту виявлено два інші типи дискурсивних помилок, пов'язаних з рівнями самого дискурсу. На нашу думку, дискурс як сукупність факторів, що зумовлюють породження та сприйняття тексту, плюс сам спеціальний текст як складова частина дискурсу, поділяється на два рівні: 1) рівень комунікативної ситуації, до якої уміщено ВТ; 2) рівень фахової

сфери, яка складає зміст спеціального вихідного тексту. Відповідно до цих рівнів розділяємо *дискурсивно-ситуативні* та *дискурсивно-фахові* помилки.

До дискурсивно-ситуативних помилок відносимо хибну ідентифікацію учасників комунікативної ситуації та предмета повідомлення з боку перекладача – див. прикл. 1–1.1 (переклад терміна *der Verpflichtete*). Дискурсивно-фахові помилки стосуються нерозуміння перекладачем вузькофахових логічних зв'язків та відношень, про які йдеться у ВТ, що призводить до викривлення змістово-фактуальної інформації (див. прикл. 1-1.1, переклад одиниці *der Vortatenkatalog*).

Отже, в результаті порівняльно-перекладацького аналізу з погляду синергетики було виявлено три типи хибних рішень у перекладі спеціального тексту: дискурсивно-цільові, дискурсивно-ситуативні та дискурсивно-фахові помилки. Названі вади зумовлено не тільки об'єктивними факторами дискурсу, а й суб'єктивними факторами самоорганізації системи спеціального перекладу, зокрема, вибором варіанта перекладу на хибному рівні ієрархії перекладацьких рішень, що свідчить про неврахування цілісності рівнів ССП з боку перекладача.

У наступному підрозділі ми розглянемо типові помилки в перекладі спеціального тексту, пов'язані з нижчими рівнями перекладацької ієрархії.

3.3.3. Перекладацькі помилки на рівнях речення, абзацу й тексту

Синергетичний характер спеціального перекладу виявляється не тільки у взаємодії зовнішньої та внутрішньої самоорганізації ССП (зв'язок дискурс – оригінал – транслят), а й усередині самого тексту, на внутрішньому рівні самоорганізації перекладу (зв'язок оригінал – транслят).

На думку А. Павлової, для якісного перекладу необхідно враховувати: (1) намір/мету автора оригіналу або замовника тексту перекладу; (2) вид вихідного тексту та його жанрові конвенції; (3) функцію оригіналу і його складових частин; (4) змістові й логічні зв'язки між частинами тексту; (5) універсалії дискурсу, що реалізуються в тексті оригіналу. До конкретних проблем перекладу на нижчих рівнях ієрархії перекладацьких рішень дослідниця відносить розпізнавання теми і реми, а також розкриття подвійного смислу речення (граматичного або лексичного) [355, S. 261]. Справедливо зазначається,

що на рівні тексту перекладацька стратегія полягає у розпізнаванні загального змісту повідомлення (зокрема, у перекладі заголовків), у той час, як на рівні абзацу здійснюється остаточний вибір лексики, оскільки для цього не достатньо рівня речення [там само].

Продемонструємо помилки в перекладі спеціального тексту на рівні словосполучення, речення і надфразової єдності на матеріалі згаданого документа жанру «звіт» (див. ВТ №9 і ЦТ №9, варіант 1.1, Додаток С):

1. (ВТ №9) *Der SFMS ist eine Verwaltungsinstitution ohne Strafverfolgungskompetenz.*	1.1 (ЦТ №9) *ДСФМ є адміністративною інституцією без повноважень правоохоронного органу.*
Von dort ***wird die Aufgabe der Financial Intelligence Unit (FIU) wahrgenommen*** *und es erfolgt eine zentrale Erstbearbeitung aller Geldwäscheverdachtsmeldungen.*	*ДСФМ* ***доручає* відділенню фінансової розвідки (FIU)*** *централізовану первинну обробку всіх повідомлень про підозру відмивання грошей.*

Як бачимо, у варіанті 1.1 на рівні окремої лексичної одиниці спостерігається невірне відтворення дієслова: *wahrnehmen – доручати**. За даними ВНУС, лексема «*wahrnehmen»* має чотири основних значення: 1) *сприймати (органами почуттів); зауважувати; відчувати; почувати*; 2) *використовувати (свою перевагу, скористатися з нагоди, своїм правом*; 3) *дотримуватися (термінів, інтересів);* 4) *виконувати (обов'язок, брати на себе виконання завдання, нести відповідальність)* [438, с. 688-689].

Відтак, уже на рівні речення можна обрати відповідний варіант перекладу даної полісемічної одиниці з кількох можливих, а саме – *виконувати.* Результатом неправильного рішення на рівні окремої лексеми стало викривлення змістово-фактуальної інформації в межах цілої надфразової єдності оригіналу.

Для порівняння наведемо інші варіанти перекладу цього фрагмента (див. ВТ №9 і ЦТ №9, варіант 1.4, Додаток С):

1. (ВТ №9) *Der SFMS ist eine Verwaltungsinstitution ohne Strafverfolgungskompetenz.*	1.4 (ЦТ №9) *Вона <Державна служба фінансового моніторингу> є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, але без права на здійснення функції кримінального переслідування.*
Von dort ***wird die Aufgabe der Financial Intelligence Unit (FIU) wahrgenommen*** *und es erfolgt eine zentrale Erstbearbeitung aller Geldwäscheverdachtsmeldungen.*	***Служба виконує функцію підрозділів фінансових розвідок*** *та проводить аналіз повідомлень про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу.*

На підставі фрагмента 1.4 можемо пересвідчитись, що виконавець прийняв правильне перекладацьке рішення на рівні речення, обравши відповідне значення полісемічної одиниці «*wahrnehmen»*. Розглянемо ще один варіант перекладу даного абзацу (див. ВТ №9 і ЦТ №9, варіант 1.2, Додаток С):

1. (ВТ №9) *Der SFMS ist eine Verwaltungsinstitution ohne Strafverfolgungskompetenz.*	1.2 (ЦТ №9) *ДСФМ є адміністративним органом і не має повноважень здійснювати кримінальне переслідування.*
Von dort ***wird die Aufgabe der Financial Intelligence Unit (FIU) wahrgenommen*** *und es erfolgt eine zentrale Erstbearbeitung aller Geldwäscheverdachtsmeldungen.*	***Вона виконує функції підрозділу фінансової розвідки (ПФР),*** *зокрема, централізовано здійснює первинну обробку всіх повідомлень про підозру у відмиванні коштів.*

Наведений фрагмент 1.2 також демонструє правильний вибір значення лексеми «*wahrnehmen»* з боку перекладача, який не викривлює первинну пропозицію оригіналу й коректно відтворює змістово-фактуальну інформацію вихідного тексту. Утім, слід зазначити, що більшість виконавців невірно пройшли точку біфуркації, оскільки 15 із 20-ти перекладачів припустилися однієї й тієї самої змістової помилки в даному реченні.

Наведемо кілька фрагментів хибних перекладів для підтвердження наших міркувань (див. прикл. 1.5, 1.6, 1.7, 1.8). Неправильне перекладацьке рішення в кожному варіанті відмічене символом *.

1. (ВТ №9) *Der SFMS ist eine Verwaltungsinstitution ohne Strafverfolgungskompetenz. Von dort* ***wird die Aufgabe der Financial Intelligence Unit (FIU) wahrgenommen*** *und es erfolgt eine zentrale Erstbearbeitung aller Geldwäscheverdachtsmeldungen.*	1.5 (ЦТ №9) *Державна служба моніторингу фінансів – це адміністративна інстанція без права на кримінальне переслідування.* ***Звідти завдання переймає* Служба фінансового нагляду**** *і відбувається перша обробка всіх заяв стосовно підозр щодо відмивання грошей.*
1. (ВТ №9) *Der SFMS ist eine Verwaltungsinstitution ohne Strafverfolgungskompetenz.*	1.6 (ЦТ №9) *Державна служба фінансового моніторингу – це адміністративна установа, що не має повноважень кримінального переслідування.*
Von dort ***wird die Aufgabe der Financial Intelligence Unit (FIU) wahrgenommen*** *und es erfolgt eine zentrale Erstbearbeitung aller Geldwäscheverdachtsmeldungen.*	***Звідти завдання передається* Підрозділу фінансової розвідки (FIU)*** *і відбувається централізоване первинне опрацювання всіх заяв про підозрілі операції з відмивання коштів.*
1. (ВТ №9) *Der SFMS ist eine Verwaltungsinstitution ohne Strafverfolgungskompetenz.*	1.7 (ЦТ №9) *Державна служба фінансового моніторингу – це адміністративна інстанція без права на кримінальне переслідування.*
Von dort ***wird die Aufgabe der Financial Intelligence Unit (FIU) wahrgenommen*** *und es erfolgt eine zentrale Erstbearbeitung aller*	***Далі справа передається* Підрозділу фінансової розвідки (FIU)*** *і відбувається перша перевірка підозри відмивання грошей.*

Geldwäscheverdachtsmeldungen.

1. (ВТ №9) *Der SFMS ist eine Verwaltungsinstitution ohne Strafverfolgungskompetenz.*	1.8 (ЦТ №9) *ДСФМ є адміністративною установою без повноваження на кримінальне переслідування.*
Von dort ***wird die Aufgabe der Financial Intelligence Unit (FIU) wahrgenommen*** *und es erfolgt eine zentrale Erstbearbeitung aller Geldwäscheverdachtsmeldungen.*	***Це завдання на себе бере* Підрозділ фінансової розвідки (ПФР)*** *і проводить центральну первинну обробку всіх повідомлень про здійснення відмивання коштів.*

Аналогічно до прикладу 1.1 перекладачі у варіантах 1.5, 1.6, 1.7, 1.8 неправильно інтерпретують фрагмент реальності, викладений в оригіналі, тобто хибно розділяють функції учасників комунікативної ситуації, до якої належить текст оригіналу. Через неадекватний переклад на рівні речення викривлюється первинна пропозиція ВТ: *Державна служба фінансового моніторингу (ДСФМ) виконує функції підрозділу фінансової розвідки (ПФР) в Україні.*

Для підтвердження правильності такого тлумачення пропозиції оригіналу достатньо звернутись до інформації, поданої на офіційному сайті Державної служби фінансового моніторингу України [424]. Відповідно до загальних відомостей про Державну службу фінансового моніторингу, представлених на сайті, можна дізнатись, що одне з основних завдань служби становить «***забезпечення представництва України*** *в установленому порядку в міжнародних організаціях з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом <…> Подібні організації діють більш, ніж у 100 країнах світу та мають загальноприйняту назву «****підрозділ фінансової розвідки****» (ПФР)*» [там само].

Зважаючи на те, що більшість виконавців не «відчули» первинну пропозицію оригіналу, спробуємо з’ясувати причину такої помилки. По-перше, неправильне перекладацьке рішення було прийняте вже на рівні окремої лексичної одиниці (хибний вибір значення з переліку, наведеного у словнику).

По-друге, за принципом ієрархії перекладацьких рішень невірно обране значення лексеми «потягнуло» за собою зміст цілого речення, зробивши з одного учасника комунікативної ситуації двох: ДСФМ та ПФР. Зрештою, викривлення первинної пропозиції на рівні речення призвело до викривлення змісту цілого абзацу, порушуючи когерентні зв'язки між окремими реченнями в межах смислової частини тексту (надфразової єдності).

Ми вважаємо, що першопричина цієї помилки знаходиться не на рівні колокації «*die Aufgabe wahrnehmen»,* а на рівні речення. Вона полягає у нерозумінні кореферентних зв'язків між аналізованим та попереднім реченням прикладу. Очевидно, перекладачі буквально проінтерпретували першу частину складносурядного речення *Von dort wird die Aufgabe der FIU wahrgenommen,* не відчувши кореференцію між корелятом-прислівником *dort* та його референтом з попереднього речення *der SFMS.* Додатковим фактором хибного перекладу стала пасивна конструкція, що використовується в даному випадку без семантичного суб'єкта- носія дії, який знаходиться в попередньому реченні, а місце граматичного суб'єкта (підмета) займає займенниковий прислівник у сполученні з прийменником *von dort* (Platzhalter).

Якщо змінити синтаксичну структуру другого речення аналізованого прикладу 1 на модель (1а) *«граматичний суб'єкт-підмет + присудок у процесуальному пасиві + семантичний суб'єкт у синтаксичній функції об'єкта в непрямому відмінку»* абзац у цілому виглядав би так:

1а	***Der SFMS ist eine Verwaltungsinstitution ohne Strafverfolgungskompetenz. *Die Aufgabe der FIU wird von der SFMS wahrgenommen*** <…>	*ДСФМ є адміністративним органом без права на кримінальне переслідування. Функцію ПФР виконує ДСФМ.*

У прикладі (1а) речення зі зміненою синтаксичною структурою відмічене символом *. У такий спосіб знімається нерозуміння на рівні кореферентного зв'язку між двома реченнями. Можна запропонувати модель (1б) *«граматичний суб'єкт-підмет + присудок у процесуальному пасиві + займенниковий прислівник*

у синтаксичній функції обставини», яка також дасть змогу уникнути хибної інтерпретації вихідного висловлення:

1б. ***Der SFMS*** *ist eine Verwaltungsinstitution ohne Strafverfolgungskompetenz.* ****Die Aufgabe der FIU wird von dort wahrgenommen*** *<…>*	*ДСФМ є адміністративним органом без права на кримінальне переслідування. (Дослівно: Звідти виконують функції ПФР*) Вона виконує функції ПФР.*

У фрагменті (1б) речення зі зміненою синтаксичною структурою також відмічене символом *. Як бачимо на прикладі моделі (1б), вона відрізняється від оригіналу лише порядком розташування компонентів усередині речення (порівняйте з оригіналом ***Von dort wird die Aufgabe der Financial Intelligence Unit (FIU) wahrgenommen***). Це підтверджує нашу думку про нерозуміння кореферентності між корелятом-займенниковим прислівником *dort* та його референтом-семантичним суб'єктом дії *der SFMS* з попереднього речення.

Існує ще одна гіпотеза про причину масової помилки у розумінні згаданої пропозиції. Хибне рішення може бути пов'язане з подвійним граматичним (синтаксичним) смислом на рівні словосполучення *die Aufgabe der FIU*. В ізольованому вигляді названа словесна група може мати дві синтаксичні інтерпретації: (1) *N + Genitivobjekt (Wessen Aufgabe? Aufgabe der FIU)*; (2) *N + Dativobjekt (Wem wird die Aufgabe übergeben? der FIU).* Звісно, на рівні предикації ця подвійність синтаксичного смислу знімається.

Утім, більшість перекладачів (15 із 20-ти виконавців) неправильно відтворили значення дієслова «*wahrnehmen»* у складі колокації *die Aufgabe wahrnehmen.* Тому допускаємо, що виконавці не «відчули» предикативну групу *die Aufgabe wird <von der SFMS> wahrgenommen*, і здійснили невірну асоціацію в перекладі за аналогією з конструкцією *die Aufgabe wird an die FIU weitergeleitet.*

Вважаємо, що значна кількість хибних варіантів перекладу пояснюється не відсутністю лексичної компетенції перекладачів, а нерозумінням семантичних ролей, закладених у синтаксичній структурі речення, а також неврахуванням кореферентних зв'язків на рівні абзацу.

Цікаво, що деякі переклади наведеного фрагмента містять ще один подвійний смисл на рівні словосполучення *die Aufgabe der FIU*. Наведемо приклад зі студентського перекладу (див. ВТ №9 і ЦТ №9, варіант 1.9, Додаток С):

1. (ВТ №9) *Der SFMS ist eine Verwaltungsinstitution ohne Strafverfolgungskompetenz.*	1.9 (ЦТ №9) *Ця служба <Державна служба фінансового моніторингу> – центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, але без права кримінального переслідування.*
Von dort ***wird die Aufgabe der Financial Intelligence Unit (FIU) wahrgenommen*** *und es erfolgt eine zentrale Erstbearbeitung aller Geldwäscheverdachtsmeldungen.*	*Служба* ***виконує завдання*** *Підрозділу фінансових розвідок та здійснює первинний аналіз заяв про підозру у відмиванні грошей.*

На матеріалі фрагмента 1.9 спостерігаємо, що виконавець правильно передає кореферентний зв'язок між першим та другим реченням оригіналу (*der SFMS – von dort*), залишаючи в перекладі одного учасника комунікативної ситуації – Державну службу фінансового моніторингу (*Ця служба – Служба*). Утім, на рівні другого речення виникає подвійний семантичний смисл у межах синтагми *Служба* ***виконує завдання*** *Підрозділу фінансових розвідок.* Відповідно до змістово-фактуальної інформації, представленої в перекладі цієї частини речення, складається враження, що Державна служба фінансового моніторингу і Підрозділ фінансової розвідки – дві різні організації, одна з яких (ДСФМ) *виконує завдання*, надані іншою організацією (ПФР). Утім, як було доведено вище, ДСФМ сама становить підрозділ фінансової розвідки в Україні, тобто виконує його *функції.* Тому можна зробити висновок, що навіть за умови формально вірного вибору еквівалента для лексичної одиниці *die Aufgabe – завдання* [див. перелік значень у ВНУС 438, с. 67], переклад отримує небажаний подвійний смисл, пов'язаний із семантикою лексеми.

Порівняймо два приклади, які розкривають згаданий подвійний смисл у цільовій мові (*приклади наші. – М.Д.*): (1) *Maria hat einen Sohn bekommen. Jetzt*

muß Maria Mutteraufgaben wahrnehmen. (1.1) *У Марії народився син. Зараз Марія мусить* ***виконувати завдання*** *матері.* Варіант перекладу 1.1. показує можливість двох інтерпретацій пропозиції: (1.1а) *Марія має зараз нові материнські обов'язки після народження сина;* (1.1б) *Марія отримала нові завдання* ***від своєї матері.*** Звісно, інтерпретація 1.1б усуває когерентність між першим та другим реченням, однак у більш широкому контексті вона також стає можливою. Тому для адекватного перекладу на рівні лексеми, який узгоджуватиметься з вищими рівнями ієрархії, слід обрати не еквівалент, а частковий семантичний відповідник: (1.2) *У Марії народився син. Зараз Марія мусить* ***виконувати функції*** *матері.*

Отже, для відтворення пропозиції ВТ, перекладачі також скористались частковим семантичним відповідником, не зафіксованим у словнику – *функція* (див. приклади 1.2, 1.4). З погляду синергетики останній розглянутий уривок демонструє негативну самоорганізацію спеціального перекладу на нижчих рівнях ієрархії (руйнування ССП у напрямі від колокації до надфразової єдності).

Наведемо інші приклади помилок на рівні речення, які призводять до порушення внутрішнього рівня ССП (див. ВТ №9 і ЦТ №9, варіант 1.1):

1. (ВТ №9) *Verfolgungsbehörden sind die Generalstaatsanwaltschaft, das Innenministerium/die Polizei, der State Security Service oder auch der State Fiscal Service.*	1.1 (ЦТ №9) *Правоохоронними органами (у дослівному перекладі: органами кримінального переслідування) є Генеральна прокуратура, МВД, СБУ, а також Державна фіскальна служба.*
Durch diese Institutionen erfolgen weitere Ermittlungen und Beweiserhebungen, ***um die durch den SFMS über den Sachverhalt der Meldung hinausgehenden weitergesteuerten Informationen in ein Gerichtsverfahren einbringen zu können.***	*Ці державні установи здійснюють подальше розслідування та збір доказів,* ***щоб долучити до судового провадження інформацію, яка виходить за межі змісту первинних повідомлень *та передається від ДСФМ до компетентних органів.***

Наведений фрагмент оригіналу містить перекладацьку проблему на рівні речення *Durch diese Institutionen…* У структурі цього речення присутня інфінітивна конструкція *um…zu,* яка охоплює два поширені атрибути, «вкладені» один до одного: а) *die durch den SFMS weitergesteuerten Informationen* (укр. *інформація, що надійшла від ДСФМ*); б) *die über den Sachverhalt der Meldung hinausgehenden Informationen* (укр. *інформація, яка перевищує обсяг даних повідомлень від суб'єктів первинного фінансового моніторингу*). За граматичними нормами цільової мови поширений атрибут перекладається українською мовою через підрядне означальне речення.

На матеріалі варіанта 1.1 спостерігаємо неточність у відтворенні одного з поширених атрибутів оригіналу, а саме – конструкції (а). З нашого погляду, неточність перекладу в частині ****та передається від ДСФМ до компетентних органів*** можна пояснити нерозумінням когерентних зв'язків у ВТ з боку перекладача, що спричинило порушення причинно-наслідкового зв'язку в межах даного речення ЦТ. Якщо порівнювати зміст фрагмента перекладу (1.1) з оригіналом (1) залишається незрозумілим, до *яких* компетентних органів Державна служба фінансового моніторингу (ДСФМ) передає інформацію і *коли* це відбувається. За логікою перекладу, спочатку правоохоронні органи «долучають до судового провадження інформацію, яка виходить за межі змісту первинних повідомлень (не уточнюється, яких та/або від кого)», а потім «передається від ДСФМ до компетентних органів». Утім, така інтерпретація свідчить про викривлення змістово-фактуальної інформації оригіналу.

Для того, щоб перевірити правильність рішення 1.1, достатньо звернутись до смислової частини тексту і навести контекстуальну інформацію. Додамо до фрагмента (1) ще три попередніх речення (див. ВТ №9 і ЦТ №9, варіант 1.1):

1а (ВТ №9) *Die primäre Aufgabe des SFMS ist die Sammlung von Informationen und Zusammenstellung eines anzeigefähigen Sachverhaltes.*	1.1а (ЦТ №9) *Завдання ДСФМ полягає насамперед у зборі інформації та її перевірці на наявність сигналів про правопорушення.*

Dieser wird an die zuständige Strafverfolgungsbehörde weitergeleitet.	***Інформація, яка містить такі сигнали, передається до компетентних правоохоронних органів.***
Die Zuständigkeit ist abhängig von Inhalt und Schwere des konkreten Vorwurfes geregelt.	*Вибір компетентного правоохоронного органу залежить від змісту та важкості конкретного правопорушення.*
Verfolgungsbehörden sind die Generalstaatsanwaltschaft, das Innenministerium/die Polizei, der State Security Service oder auch der State Fiscal Service.	*Правоохоронними органами є Генеральна прокуратура, МВД, СБУ, а також Державна фіскальна служба.*
Durch diese Institutionen erfolgen weitere Ermittlungen und Beweiserhebungen, ***um die durch den SFMS über den Sachverhalt der Meldung hinausgehenden weitergesteuerten Informationen in ein Gerichtsverfahren einbringen zu können.***	*Ці державні установи здійснюють подальше розслідування та збір доказів,* ***щоб долучити до судового провадження інформацію, яка виходить за межі змісту первинних повідомлень *та передається від ДСФМ до компетентних органів.***

Отже, контекст лише трьох попередніх речень смислової частини тексту знімає більшість запитань стосовно змісту перекладу 1.1. На основі контексту можна реконструювати причинно-наслідковий зв’язок між окремими подіями фрагмента реальності, представленого в тексті, а саме: *1)* ***спочатку*** *ДСФМ збирає інформацію: 2)* ***потім*** *ця інформація передається до компетентних правоохоронних органів; 3)* ***після цього*** *правоохоронні органи здійснюють подальше розслідування і долучають* ***наявну інформацію від ДСФМ*** *до судового провадження.* Відтак, пересвідчуємось у порушенні логічного зв’язку під час

відтворення поширеного атрибута *die durch den SFMS weitergesteuerten Informationen* у фрагменті перекладу 1.1.

Пропонуємо власний варіант перекладу речення (див. ВТ і ЦТ №9, варіант 1.3):

1 (ВТ №9) *Durch diese Institutionen erfolgen weitere Ermittlungen und Beweiserhebungen,* ***um die durch den SFMS über den Sachverhalt der Meldung hinausgehenden weitergesteuerten Informationen in ein Gerichtsverfahren einbringen zu können.***	1.3 (ЦТ №9) *Ці установи здійснюють подальше розслідування та збір доказів,* ***щоб долучити до судового провадження інформацію ДСФМ, яка перевищує обсяг даних, отриманих на підставі повідомлень суб'єктів первинного фінансового моніторингу .***

Відмінністю варіанта 1.3 від варіанта 1.1 є логічна послідовність розкриття пропозицій, «зашифрованих» у двох поширених атрибутах речення оригіналу, а саме: 1) інформація, яку долучають до судового провадження, *вже знаходиться в розпорядженні правоохоронних органів* (див. розширений контекст 1а); 2) ця інформація надійшла від ДСФМ і перевищує за обсягом та змістом початкову інформацію про правопорушення у формі відмивання доходів; 3) ДСФМ отримала початкову інформацію про відмивання доходів через повідомлення суб'єктів первинного фінансового моніторингу відповідно до законодавства.

Однак ми допускаємо, що перекладач на рівні тексту правильно зрозумів «зашифровані» пропозиції. Тоді хибне перекладацьке рішення у варіанті 1.1 пояснюється невдалою побудовою синтаксичної структури речення (частиною ****та передається від ДСФМ до компетентних органів***), через що виникає подвійний семантичний смисл ***та *<потім> передається від ДСФМ до компетентних органів***. Для точності перекладу виконавцю достатньо було прибрати цю частину підрядного означального, перефразувавши її, наприклад, так: *щоб долучити до судового провадження* ***/інформацію, надану ДСФМ / інформацію від ДСФМ/ інформацію ДСФМ,*** *яка виходить за межі змісту первинних повідомлень.*

Так знімається подвійний семантичний смисл попередньої та наступної дії. Отже, можна зробити висновок, що навіть за умови розуміння змісту повідомлення з боку перекладача недбале перевираження цього змісту на рівні речення призводить до порушення системи на рівні смислової частини тексту.

Розглянемо ще один приклад порушення внутрішнього рівня самоорганізації ССП, що бере свій початок на рівні речення (див. ВТ №9 і ЦТ №9, варіант 1.4, Додаток С):[105]:

1. (ВТ №9) *Ein anderer Aspekt bzw. eine weitere Problemstellung in bezug auf die Geldwäschebekämpfung wird insbesondere durch den State Fiscal Service nach der nunmehr erfolgten Umsetzung der dritten Empfehlung der FATF gesehen, nach welcher eine möglichst weite Auslegung betreffend der Vortaten angeregt wird und in der Konsequenz in der Ukraine auch Steuerstraftaten als Vortat der Geldwäsche gesehen werden.*	1.4 (ЦТ №9) *Інший аспект, або постановка завдання по відношенню до протидії відмиванню доходів полягає у* ****застосуванні Державною фіскальною службою*** *третьої рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Вона передбачає* ****«застосування поняття злочину "відмивання коштів" до усіх серйозних злочинів з метою охоплення якомога ширшого спектру предикатних злочинів, а тому і до податкових злочинів (пов'язаних з прямими та непрямими податками).***

Наведений фрагмент оригіналу (1) містить ознаку фахового тексту, що традиційно належить до труднощів спеціального перекладу – синтаксичну складність. В аналізованому складнопідрядному реченні спостерігаємо три особливості: 1) нагромадження пасивних конструкцій як типову рису офіційно-ділового стилю; 2) наявність поширеного атрибута; 3) підрядне означальне речення з однорідними членами. Перекладач намагається спростити речення

[105] Невірні перекладацькі рішення у варіанті 7.1 відмічено символом *та виділено жирним шрифтом.

оригіналу, розбиваючи його на дві частини (варіант 1.4). Утім, перше речення перекладу характеризується неадекватним відтворенням пропозиції оригіналу.

Хибне перекладацьке рішення зумовлюється нерозумінням семантичних ролей усередині пасивної конструкції головної частини складнопідрядного речення з боку перекладача: *Ein anderer Aspekt <…> in bezug auf die Geldwäschebekämpfung wird <…> durch den State Fiscal Service nach der <…> Umsetzung der dritten Empfehlung der FATF gesehen*.) У названій частині речення спостерігаємо таке розташування синтаксичних членів: *граматичний суб'єкт-підмет (der Aspekt und die Problemstellung) + присудок у процесуальному пасиві* (*gesehen werden*) + *семантичний суб'єкт дії у синтаксичній функції додатка* (*durch den State Fiscal Service*).

Перекладач не відчуває семантичного суб'єкта дії – агенса, який у пасивній конструкції займає позицію пацієнса (додаток). Відповідно, не ідентифікується предикативна група, що складає пропозицію речення ВТ: ***der State Fiscal Service sieht*** *einen anderen Aspekt in bezug auf die Geldwäschebekämpfung*. Наслідком нерозуміння семантичних ролей з боку перекладача стають хибні рішення на рівнях колокації (***застосуванні Державною фіскальною службою***), речення (***аспект полягає у застосуванні**…*), а також смислової частини тексту.

Що стосується другого речення варіанта 1.4, воно демонструє значне викривлення змістово-фактуальної інформації оригіналу, пов'язане з хибною глобальною стратегією перекладу. Під хибною глобальною стратегією в даному випадку ми розуміємо руйнування системи в напрямку «згори-донизу», тобто від рівня дискурсу до рівня речення й навіть окремої лексеми.

На матеріалі перекладу можна побачити, що виконавець здійснює кілька невмотивованих додавань, надаючи інформацію, відсутню в оригіналі: ***застосування поняття злочину "відмивання коштів" до усіх серйозних злочинів**; ***до податкових злочинів (пов'язаних з прямими та непрямими податками).** Відчувається, що перекладач скористався додатковою інформацією на рівні дискурсу (паралельних текстів). Утім, зміст другого речення ЦТ залишається далеким від оригіналу, оскільки перекладач відтворює своє власне

розуміння фрагмента реальності на основі вивчених довідкових матеріалів, але без достатньої опори на оригінал.

Наведемо інші варіанти перекладу (див. ВТ №9 і ЦТ №9, варіанти 1.2, 1.1):

1. (ВТ №9) *Ein anderer Aspekt bzw. eine weitere Problemstellung in bezug auf die Geldwäschebekämpfung wird insbesondere durch den State Fiscal Service nach der nunmehr erfolgten Umsetzung der dritten Empfehlung der FATF gesehen, nach welcher eine* ***möglichst weite Auslegung betreffend der Vortaten*** *angeregt wird und in der Konsequenz in der Ukraine auch* ***Steuerstraftaten als Vortat der Geldwäsche*** *gesehen werden.*	1.2 (ЦТ №9) *Інший аспект боротьби з відмиванням коштів, що охоплює ширшу проблематику, стосується, насамперед Державної фіскальної служби. Тепер, з моменту впровадження третьої рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей, очікується* ***більш широке трактування предикативних злочинів.*** *Це означає, що в Україні як* ***предикативні злочини з відмивання коштів будуть розглядатися також і податкові злочини.***
1. (ВТ №9) *Ein anderer Aspekt bzw. eine weitere Problemstellung in bezug auf die Geldwäschebekämpfung wird insbesondere durch den State Fiscal Service nach der nunmehr erfolgten Umsetzung der dritten Empfehlung der FATF gesehen, nach welcher eine* ***möglichst weite Auslegung betreffend der Vortaten*** *angeregt wird und in der Konsequenz in der Ukraine auch* ***Steuerstraftaten als Vortat der Geldwäsche*** *gesehen werden.*	1.1. (ЦТ №9) *Інший аспект, а відповідно – ще одну проблему, яка постає у зв'язку з боротьбою з відмиванням грошей, Державна фіскальна служба України вбачає після нещодавньої імплементації третьої рекомендації FATF, яка впроваджує* ***максимально широку трактовку предикативних злочинів****, внаслідок чого в Україні* ***податкові злочини****, скоєні у зв'язку з* ***відмиванням грошей, також вважаються предикативними****.*

На матеріалі варіантів 1.2, 1.1 спостерігаємо правильну інтерпретацію змісту пропозиції, закладеної в оригіналі. У фрагменті вихідного тексту жирним шрифтом виділено семантичне ядро речення (дві реми): ***möglichst weite Auslegung betreffend der Vortaten, Steuerstraftaten als Vortat der Geldwäsche.*** Як бачимо, у варіантах 1.2, 1.1 виконавці коректно відтворюють пропозицію вихідного висловлення, насамперед його семантичне ядро: ***широке трактування предикативних злочинів; максимально широка трактовка предикативних злочинів; податкові злочини розглядаються як предикативні злочини; податкові злочини вважаються предикативними.***

Виконавець варіанта 1.2 спрощує первинну синтаксичну структуру речення оригіналу (1), розбиваючи його на три предикативні одиниці. Згадана локальна стратегія цілком виправдовує себе, оскільки робить прозорим зміст вихідного повідомлення, «зашифрований» у складнопідрядному реченні.

У варіанті 1.1 перекладач зберігає первинну структуру оригіналу, водночас дещо ускладнивши синтаксичну структуру речення цільового тексту. Втім, дані ускладнення є обов'язковими елементами перекладу, оскільки зумовлюються, по-перше, нормами мови перекладу (*Problemstellung in bezug auf die Geldwäschebekämpfung* – укр. *проблему, яка постає у зв'язку з боротьбою з відмиванням грошей*), по-друге, відтворюють семантичне ядро вихідного речення описовим способом (*Steuerstraftaten als Vortat der Geldwäsche* – укр. *податкові злочини, скоєні у зв'язку з відмиванням грошей*).

Можна пересвідчитись, що виконавці варіантів перекладу 1.2, 1.1 здійснили остаточний вибір (верифікацію) перекладацького рішення на рівні смислової частини тексту. Проходження точки біфуркації на рівні смислової частини дозволило перекладачам, з одного боку, уникнути помилок на рівні колокацій, які складають семантичне ядро вихідного речення, а з іншого боку, правильно інтерпретувати пропозиції, «приховані» у його складній синтаксичній структурі. Отже, робимо висновок про взаємозумовленість перекладацьких рішень на різних рівнях ієрархії та можливість проходження цих рівнів у двох напрямках: «згори - донизу», та «знизу-догори».

Підведемо підсумки викладеного вище. Ієрархія перекладу спеціальних текстів функціонує подібно до ієрархії граматичних категорій у синтагматиці мови. Обидві системи характеризуються принципами підпорядкування й детермінації елементів нижчого рівня через елементи вищого рівня. Утім, синергетичність обох систем виявляється по-різному. Якщо ієрархія системи мови знаходиться у фазі порядку, тобто символізує фазу Буття в синергетичній методології, то ієрархія системи спеціального перекладу має динамічний характер, а саме – циклічні фази переходу від фази порядку до хаосу і знов до порядку, що символізує фазу Становлення системи.

Принцип підпорядкування перекладацьких рішень не «спрацьовує» у суворій послідовності від нижчого до вищого рівня, а в більшості випадків потребує «перестрибування» від найнижчого щабля (лексеми-логоса) до найвищого щабля дискурсу й навпаки.

За даними порівняльно-перекладацького аналізу, стрибкоподібний перехід від найнижчого до найвищого рівня перекладацьких рішень, а також верифікація рішень на нижчих рівнях ієрархії за допомогою рівнів вищого порядку стають специфічними ознаками спеціального перекладу. У методології синергетики згадані особливості позначено терміном *динамічна ієрархія*.

Дотримання принципу динамічної ієрархії результує в адекватному перекладові, під час якого відтворюється домінанта ВТ та не відбувається жодних інформаційних втрат (5 адекватних перекладів із 20-ти проаналізованих робіт). Порушення законів динамічної ієрархії призводить до виникнення дискурсивно-цільових, дискурсивно-ситуативних і дискурсивно-фахових помилок, які зумовлюються хибними перекладацькими рішеннями на рівнях лексеми, колокації, речення та абзацу цільового тексту. Із 20-ти досліджених робіт шляхом ППА виявлено 14 транслятів із частковою втратою інформації та 1 неадекватний переклад з повною втратою домінанти ВТ через недотримання динамічної ієрархії. З цього випливає, що саме динамічна ієрархія стає передумовою адекватного перекладу, формуючи процеси становлення ССП.

Останній розділ присвячено етапу моделювання ССП у синергетиці перекладу. Буде запропоновано універсальну синергетично-інформаційну модель, яка формує основу методики ППА і ДПА в галузі спеціального перекладу. Крім того, за допомогою порівняльно-перекладацького аналізу буде продемонстровано механізм дії моделі на матеріалі інформативного тексту, його перекладу-еталона і множинних партнерських перекладів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІІ

1. Принципи дослідження синергетики перекладу збігаються з принципами функціонування надскладних систем у класичній синергетиці. Вивчення системи спеціального перекладу як синергетичного об'єкта можна здійснювати у межах двох фаз розвитку: 1) фази Буття; 2) фази Становлення. Фаза Буття системи асоціюється з її статичним положенням, фаза Становлення дорівнює динамічному станові системи. У контексті перекладознавства наведені фази відповідають результату перекладу (фаза Буття) і процесові перекладу (фаза Становлення).

2. Фаза Буття ССП маркує стабільний стан системи, підпорядковуючись принципам гомеостатичності та ієрархічності. Принцип гомеостатичності пов'язується з програмою дії системи у напрямку атрактора. У загальній теорії перекладу атрактором системи стає інформація, призначена для передачі – домінанта перекладу. У синергетиці спеціального перекладу поняття атрактора відповідає меті міжкультурної фахової комунікації. Під час перекладу спеціальних текстів роль атрактора виконує один із трьох видів інформації, призначеної для передачі: семантична, дискурсивно-ситуативна, або дискурсивно-фахова. Якщо атрактор вихідного тексту адекватно відтворюється в перекладі, мету комунікації можна вважати досягнутою. Принцип ієрархічності відбиває закономірності розташування елементів усередині системи. Синергетичним законом ієрархії елементів у структурі системи виступає більш складна природа вищого рівня стосовно нижчого. Вищі елементи утворюють параметри порядку для нижчих елементів, тобто визначають правила поведінки системи. З погляду синергетики будь-яка система містить три рівні ієрархічної взаємодії: мікрорівень, макрорівень та мегарівень. У спеціальному перекладі принцип ієрархічності реалізується через тріаду відношень: текст перекладу (мікрорівень) – текст перекладу в цільовому дискурсі (макрорівень) – текст перекладу в цільовій культурі та в історії (мегарівень).

3. Динамічна фаза Становлення системи охоплює дві групи принципів залежно від етапу розвитку об'єкта: 1) породжувальні принципи; 2) конструктивні принципи. До першої групи належать принципи нелінійності, нестійкості та

незамкненості. Друга група містить динамічну ієрархічність та принцип спостережуваності, що полягає у можливості проведення дослідницького експерименту за різними точками відліку. Синергетична методологія дослідження дозволяє скористатись принципами Буття і Становлення системи як інструментами аналізу спеціального перекладу. Аналіз результату перекладу виконується на основі принципів Буття системи, оскільки вони моделюють статичний стан об'єкта. Вивчення закономірностей процесу перекладу проводиться за принципами Становлення системи, що придатні для моделювання динамічних об'єктів.

4. На основі типології міждисциплінарної комунікації В.Г. Буданова було встановлено синергетичні паралелі між системами мови і перекладу. На рівні евристичної гіпотези спільну ознаку систем становить відношення подвійного входження. Для синергетичної системи спеціального перекладу подвійне входження реалізується у взаємодії двох рівнів самоорганізації перекладацького процесу: зовнішнього та внутрішнього. Вихідний текст як носій унікальної інформації становить елемент *внутрішньої системи самоорганізації* спеціального перекладу. На внутрішньому рівні здійснюється передача структурно-семантичної інформації, поданої в тексті оригіналу, з урахуванням комунікативно-прагматичних елементів: адресанта, змісту, мети і адресата перекладу. Для досягнення адекватності ЦТ внутрішній рівень системи не може бути замкненим, а навпаки, уміщує фактори зовнішнього рівня її самоорганізації. До таких факторів належать норми фахової мови перекладу, жанрово-стилістичні конвенції цільового дискурсу, інформаційний запас адресатів, вимоги замовника, ідеологічні та лінгвокультурні обмеження. Внутрішній рівень самоорганізації ССП *містить у собі* компоненти зовнішнього рівня, водночас *входячи* до нього у вигляді транслята як частина цільового дискурсу й культури.

5. У відношенні подвійного входження обидва рівні ССП відзначаються незамкненістю, що стає передумовою когерентної взаємодії всіх елементів (синергізму). У свою чергу, внаслідок успішної взаємодії елементів на обох етапах перекладацького процесу виникає синергетичний ефект (синергія)

як основа адекватного перекладу. Синергія першого порядку стосується фази девербалізації ВТ, синергія другого порядку відбувається під час ревербалізації вихідного тексту з боку перекладача.

6. Синергетична методологія дослідження перекладу охоплює не тільки принципи класичної синергетики, а й окремі категорії, що можуть використовуватись як дослідницькі інструменти під час перекладацького аналізу. Було встановлено, що до таких категорій належать інформація та інформаційна ентропія. Наведені категорії у синергетиці позначають, відповідно, упорядковану та неупорядковану енергію. У контексті перекладознавства поняття інформації можна пояснити як міру визначеності знань про об'єкт перекладу – вихідний текст. Ентропія асоціюється з мірою невизначеності інформації про об'єкт перекладу, яка зумовлює хибні перекладацькі рішення на мікро-, макро- та мегарівнях ССП. Мікрорівень системи дорівнює відтворенню домінантного типу інформації оригіналу в цільовому тексті, макрорівень відповідає позиції тексту перекладу в цільовому дискурсі, а мегарівень означає прийняття перекладу в цільову культуру.

7. Було встановлено принцип ієрархії перекладацьких рішень як синергетичну ознаку системи спеціального перекладу. Відповідно до моделі ієрархії перекладацьких рішень всі одиниці перекладу «нижчого» рівня утворюють одиницю «вищого» рівня перекладу. Перекладацькі рішення «нижчого» рівня перекладу зумовлюються одиницями «вищого» рівня, тобто остаточне оформлення перекладу певної одиниці відбувається лише з огляду на вищий рівень її реалізації в тексті. Найнижчою одиницею перекладу, на рівні якої приймається перекладацьке рішення, стає лексема, а найвищою – дискурс. Між інформаційною ентропією та якістю перекладу існує зворотна залежність: чим вище ентропія ВТ, тим нижче якість транслята.

8. На матеріалі ППА 4-х оригіналів і 82-х множинних перекладів науково-технічного тексту в галузі відновлюваних джерел енергії виявлені два типи інформації, релевантні для перекладу спеціальних текстів: дискурсивно-фахова і семантична інформація. Дефіцит інформації обох типів може виникати на рівнях

від лексеми до надфразової єдності, викликаючи інформаційну ентропію цілого ВТ. Факторами ентропії лексичного рівня стали: 1) полісемантичність, у тому числі термінологічна омонімічність лексем вихідної мови та їхня непередбачуваність у конкретному жанрі ВТ; 2) когнітивна здатність суб'єкта перекладу до утримання у свідомості водночас двох значень лексеми ВТ: предметно-логічного і контекстуального значення. Під час перекладу відбувається пригнічення одного значення через інше залежно від компетенції перекладача. Виконавці з високим ступенем сформованості мовної компетенції обирають предметно-логічне значення лексеми, послуговуючись знаковим способом перекладу. Перекладачі з високим рівнем фахової компетенції обирають контекстуальне значення лексичної одиниці, використовуючи смисловий спосіб перекладу. Одиницями вербалізації ентропії на лексичному рівні, за результатами аналізу, стали загальновживані лексеми, серед яких абстрактні віддієслівні іменники; абстрактні складні іменники; абстрактні й ментальні дієслова; складні прикметники, прислівники, дієприкметники; стійкі словосполучення-колокації. До факторів синтаксичної ентропії належить синтаксична двозначність речень ВТ. Синтаксична двозначність зумовлює невірний розподіл семантичних ролей усередині синтаксеми, а також хибну референцію в межах окремого речення або абзацу. Синтаксична ентропія усувається на етапі ДПА шляхом трансформації речення ВТ, що відповідає мовній компетенції перекладача, або шляхом виявлення смислу пропозиції, що відповідає фаховій компетенції виконавця. Одиницями вербалізації синтаксичної ентропії, за даними аналізу, стали граматично двозначні речення з пасивними конструкціями, однорідними присудками, множинними корелятами одного референта, а також складнопідрядні речення, де присутній причинно-наслідковий зв'язок.

9. Принцип нелінійності як породжувальний принцип фази Становлення ССП, належить до необхідних і достатніх умов еволюції надскладних систем, у тому числі перекладу. Переклад як система самоорганізації містить ознаки нелінійного системного об'єкта, серед яких: 1) гетерогенність – наявність двох рівнів самоорганізації; 2) відсутність єдиної точки відліку під час оцінки

перекладу; 3) обмін інформацією з навколишнім середовищем на обох етапах перекладацького процесу; 4) можливість заміни структури і частин змісту тексту, зміна функції перекладу, заміна типу цільової аудиторії на вимогу замовника перекладу. Нелінійність процесу перекладу реалізується у трьох напрямках: відношення до тексту оригіналу як об'єкта перекладу; відношення до структури мислення суб'єкта перекладу; відношення до позамовних факторів дійсності.

10. З метою виявлення шляхів проходження точок біфуркації у нелінійних об'єктах було проведено ППА фрагмента соціально-психологічного есе Е.Канетті та його 20-ти множинних перекладів. Виконавці перекладу отримали експериментальне завдання, яке поряд з перекладом включало створення протоколу перекладацького рішення, прийнятого під час відтворення заголовка есе. Результати аналізу дозволили дійти висновку про характер точок біфуркації у ВТ. Точки біфуркації в аналізованому жанрі становлять одиниці високого рівня інформаційної ентропії. Вибір варіанта перекладу в точці біфуркації має відбуватись у напрямку атрактора тексту. Крім того, фактором адекватного перекладу, за даними аналізу, став принцип зворотного зв'язку. Він реалізується через циклічний рух виконавця перекладу від початку до кінця ЦТ і знов на його початок. Зворотний зв'язок дозволив перекладачам обґрунтувати прийняті рішення і здійснити самокорекцію перекладу. За результатами аналізу проходження точок біфуркації у перекладі заголовка виявилось, що 70% перекладачів (14 перекладів із 20-ти виконаних транслятів) обрали один і той самий атрактор, вербалізований у дієслові «*erlösen»*. 30% виконавців (6 варіантів перекладу) віддали перевагу іншому атрактору, вербалізованому в дієслові «*umschlagen»*. Наведені дані свідчать про нелінійність перекладу, зумовлену суб'єктивними факторами інтерпретації змісту вихідного тексту окремими перекладачами, ступенем сформованості їх перекладацької компетенції та випадковими флуктуаціями.

11. Принцип нестійкості утворює другий породжувальний принцип у фазі Становлення ССП. У класичній синергетиці нестійкість системи відповідає точкам біфуркації як фактору еволюції системи через породження нових якостей.

У синергетиці перекладу нестійкий стан системи реалізується через відношення перекладацької рівноваги. Відповідно до евристичної гіпотези дослідження, було виділено три відношення перекладацької рівноваги: 1) стійка рівновага; 2) нестійка рівновага; 3) байдужа рівновага. З метою представлення принципу нестійкості системи спеціального перекладу було проведено ППА науково-технічного тексту в галузі технологій водовідведення та його множинних перекладів. За даними аналізу, стійка рівновага охоплює два відношення перекладацької відповідності: еквіваленти і часткові відповідники. Оскільки рівновага ССП досягається не на формально-мовному, а на дискурсивно-ситуативному рівні, засобами встановлення стійкої рівноваги стали не тільки еквіваленти, а й контекстуальні відповідники для цільового дискурсу водовідведення. Нестійка рівновага системи асоціюється зі втратою певних частин інформації оригіналу в перекладі. У межах даного типу рівноваги не відбувається руйнації ССП, оскільки домінанта перекладу зберігається. Засоби встановлення нестійкої рівноваги включають хибні перекладацькі відповідники, що призводять до часткового викривлення конкретної пропозиції, не порушуючи при цьому смисл цілого ВТ. Байдужа рівновага означає рівновагу елементів системи поза контекстом. Засоби встановлення байдужої рівноваги включають еквіваленти, незалежні від контексту, зокрема, власні назви та прецизійну лексику. Окремий тип перекладацького відношення всередині ССП утворює відсутність рівноваги. Відсутність перекладацької рівноваги означає хибне перекладацьке рішення на рівні змісту пропозиції, яке порушує домінанту перекладу, призводячи до руйнації всієї синергетичної системи.

12. За результатами ППА було встановлено, що система спеціального перекладу містить типові точки нестійкості. Це підтверджують одні й такі самі точки біфуркації у 19-ти із 21-го варіанта проаналізованих перекладів, які зумовили порушення перекладацької рівноваги у ССП. Хибні перекладацькі рішення належать до типу II – нестійкої рівноваги, і типу IV – відсутності рівноваги. За кількістю випадків хибних перекладацьких рішень факторами порушення рівноваги ССП стали: 1) викривлення/втрата дискурсивно-фахової

інформації оригіналу в перекладі – 192 хибних рішення у 21 варіанті перекладу; 2) викривлення/втрата семантичної інформації ВТ – 168 випадків хибних рішень перекладачів; 3) викривлення/втрата дискурсивно-ситуативної інформації ВТ у цільовому тексті – 84 хибних перекладацьких рішення. Серед причин порушення рівноваги ССП виявлено у порядку зменшення впливу фактора: недостатність фахової перекладацької компетенції; недостатність загальномовної компетенції перекладача; недостатність комунікативно-прагматичної компетенції; недостатньо сприятливі умови виконання перекладу.

13. Серед вербалізованих точок нестійкості ССП у 21-му проаналізованому трансляті виявлено: 1) одиниці високого рівня інформаційної ентропії: багатозначні іменники, дієприкметники у функції означення, полісемічні прикметники – помилки у всіх варіантах перекладу; 2) номенклатурні найменування – встановлено помилки у 19-ти варіантах перекладу; 3) терміни-композити, не зафіксовані у галузевих словниках – знайдено помилки у 18-ти варіантах перекладу; 4) власні назви – виявлено помилки у 15-ти варіантах перекладу; 5) кліше та вирази, не властиві для науково-технічних текстів – помилки у 10-ти варіантах перекладу; 5) суспільно-політичні реалії – помилки у 8-ми перекладацьких версіях. Були встановлені випадки негомогенності перекладацьких рішень в межах одного перекладу (5 варіантів із 21 дослідженого транслята). Аналіз виявив ступінь релевантності відтворення окремих видів інформації оригіналу в перекладі. Відповідно до результатів ППА дискурсивно-ситуативна та семантична інформація припускають втрату окремих компонентів, або уживання хибних відповідників у перекладі без порушення мети комунікації. Такі викривлення належать до типу нестійкої рівноваги. У свою чергу, втрата або викривлення дискурсивно-фахової інформації призводить до катастрофи всієї ССП, оскільки не відтворюється домінанта перекладу. Такі викривлення означають відсутність рівноваги.

13. Третій породжувальний принцип синергетики у фазі Становлення системи утворює незамкненість системного об’єкта. Принцип незамкненості в контексті синергетики перекладу означає обмін інформацією та наявність

зворотного зв’язку між внутрішнім та зовнішнім рівнями самоорганізації ССП. З метою вивчення характеру дії та потенційного впливу незамкненості системи на результат перекладу було проведено ППА фрагмента Кодексу ділової етики університету імені Карла і Франца м. Грац та його множинних перекладів. За результатами ППА виявлено, що точки незамкненості ССП збігаються у 38-ми транслятах із 40 виконаних перекладів. Водночас аналіз показав неоднаковий розподіл точок незамкненості за внутрішнім та зовнішнім рівнями у ЦТ різних виконавців. За критерієм абсолютної частоти (162 випадки у 40 перекладах) більшість помилок перекладачів пов’язані з незамкненістю внутрішнього рівня системи, тобто негативним впливом структурно-семантичної інформації ВТ на переклад. Мінімізація впливу оригіналу на ЦТ досягається через вихід на рівень дискурсу.

14. Ієрархія перекладу спеціальних текстів має спільні риси з ієрархією граматичних категорій у синтагматиці мови, які полягають у підпорядкуванні й детермінації елементів нижчого рівня через елементи вищого рівня. Синергетичність обох систем виявляється по-різному: ієрархія системи мови знаходиться у фазі порядку, у той час, як ієрархія ССП має динамічний характер, що виявляється у циклічних фазах переходу від порядку до хаосу і знов до порядку. З метою представлення принципу дії динамічної ієрархії був проведений ППА економічного тексту і його 20-ти варіантів перекладу. Як показав аналіз, до механізмів *динамічної ієрархії* ССП належать: 1) стрибкоподібний перехід від найнижчого до найвищого рівня перекладацьких рішень; 2) верифікація рішень на нижчих рівнях ієрархії за допомогою рівнів вищого порядку. Результатом дотримання принципу динамічної ієрархії стає адекватний переклад без інформаційних втрат зі збереженою домінантою. За даними ППА, динамічну ієрархію перекладацьких рішень було дотримано лише у 5-ти варіантах із 20-ти досліджених транслятів. Порушення динамічної ієрархії ССП призвело до збою системи у вигляді дискурсивно-цільових, дискурсивно-ситуативних і дискурсивно-фахових помилок. Результати аналізу

виявили 14 варіантів перекладу із частковою втратою та 1 переклад з повною втратою домінанти ВТ через недотримання принципу динамічної ієрархії.

Основні положення Розділу ІІІ відображені у таких публікаціях автора: [70, с. 187-192; 67, с. 9-14; 71, с. 166-174; 65, pp. 74-77; 64, с. 86-91; 66, с. 15-25; 81, с. 330-336; 82, с. 161-165; 268, S. 159-167].

РОЗДІЛ IV. СИНЕРГЕТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ СПЕЦІАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ

4.1. Кельнська когнітивно-ситуативна модель перекладача

Завершальний етап моделювання в синергетиці перекладу, поряд з побудовою універсальної моделі ССП, а також описом механізмів реалізації даної моделі на практиці, потребує звернення до вже існуючих моделей у галузі спеціального перекладу. Спеціальна теорія перекладу як частина загальної теорії перекладу протягом останніх двадцяти років надзвичайно глибоко розробляється в західному перекладознавстві, зокрема, в німецькій школі спеціального перекладу (див., напр., [277; 286; 289; 292; 306; 327; 328; 374]). Окрім загальної теорії перекладу фундаментом для побудови спеціальних теорій перекладу традиційно слугують дослідження фахових мов і термінознавство [300; 324; 367].

Серед актуальних напрямів спеціальної теорії перекладу слід назвати теорію контекстно-ситуативного перекладу (*Situated Translation*) Г. Ріску [366], концепцію міжкультурної фахової комунікації Р. Штольце [389], інтегративну модель одно- й багатомовної фахової комунікації К. Шуберта [375] та Кельнську когнітивно-ситуативну модель перекладача спеціальних текстів Р. Крюгера [325]. Застосування останнього напряму видається плідним у синергетиці спеціального перекладу, оскільки автор концепції, з одного боку, проводить експліцитні паралелі з синергетикою, з іншого боку, модель розраховано саме на перекладача спеціальних текстів. Розглянемо когнітивно-ситуативну модель детальніше.

Теоретичним підґрунтям побудови Кельнської моделі слугують засади когнітивної транслятології в поєднанні з теорією міжкультурної фахової комунікації. Автор моделі дотримується думки Р. Штольце щодо еволюції теорії перекладу, розподіленої на три етапи: 1) порівняння мовних систем оригіналу і перекладу; 2) вивчення текстів з погляду лінгвістики тексту та стилістики тексту, орієнтованих на переклад; 3) звернення дослідницької уваги на особистість перекладача [390, S. 3-6]. За словами А.Честермана, у новітній історії перекладу відбувається поворот від власне перекладацьких студій до вивчення категорії перекладача як суб’єкта перекладу [265, p.13].

Р. Крюгер справедливо вважає когнітивний напрям досліджень, зокрема, надбання когнітивної лінгвістики й концептології, перспективними для спеціальної теорії перекладу. Презентуючи власну концепцію, вчений узагальнює когнітивні напрями перекладознавства, в тому числі для спеціального перекладу, у вигляді трьох парадигм: (а) переклад як маніпуляція символів; (б) переклад як розпізнавання зразків; (в) переклад як інтелектуально-ситуативна діяльність [325, S. 275; 279; 284]. Порядок розташування когнітивних парадигм одна за одною відповідає їхній появі в процесі історичного розвитку перекладознавства.

Перша парадигма під назвою «маніпуляція символів» [366, S.68] становить початковий етап вивчення людської когніції у 50-тих – 60-тих роках XX століття, під час якого процеси пізнання порівнюють з процесами обробки інформації в комп'ютері. Звідси випливає так звана комп'ютерна метафора, що шляхом аналогії намагається пояснити когнітивні процеси, які протікають у мозку людини під час перекладу. Етап маніпуляції або *обробки символів* за термінологією Г. Штронера [392, S. 43] має свої витоки, по-перше, у трансформаційній граматиці Н. Хомського, по-друге, в кібернетиці та теорії інформації, по-третє, в теорії комунікації на базі моделі К. Шеннона та В. Вівера [див. 379; 380; 383, pp. 1-28]. Ключові положення математичної моделі комунікації потрапляють у перекладознавство і плідно розробляються, зокрема, О. Каде у Лейпцизькій школі перекладу (див. дефініцію перекладу як зміни кодів) [310, S. 33].

Сам В. Вівер, будучи основоположником машинного перекладу, навіть порівнює перекладацький процес із проблемою символів та криптографії на рівні знаків, стверджуючи, що «стаття, написана російською мовою, насправді написана англійською мовою, тільки закодована у якісь дивні символи, які необхідно декодувати» [410, p. 18].

Відтак, у межах цієї парадигми перекладач отримує функцію «місця перемикання» (англ. *Code-Switch,* нім. *Schaltstelle*), залишаючись просто безособовим елементом комунікативного ланцюжка *код*^{1} *– декодування – перекладач як місце перемикання кодів – рекодування – код*^{2}. Процес перекладу, так само, як і одномовна комунікація, має лінійний характер та підпорядковується

певним правилам (алгоритмам), за допомогою яких адресант кодує повідомлення і надсилає його отримувачу через певний канал зв'язку. У свою чергу, отримувач декодує повідомлення, використовуючи однакові алгоритми [366, S. 69].

Р. Крюгер наводить головні недоліки першої когнітивної парадигми в теорії перекладу, спираючись на три пункти. По-перше, уявлення про переклад у вигляді алгоритмізованої заміни кодів не пояснює всю складність перекладацького процесу, який не обмежується лише операціями інтерлінгвального трансферу. По-друге, відбувається невиправдана редукція когніції людини до логічних та раціональних процесів, у той час, як інші фактори, наприклад, індивідуальний досвід перекладача, мотивація виконавця, контекст перекладу, залишаються поза увагою дослідників [326, S. 53]. По-третє, в ракурсі спеціального перекладу важливим фактором комунікативного процесу стає успішне досягнення мети комунікації, незважаючи на так званий «інформаційний дефіцит» (*defiziente Information*) [див. 392, S. 51]. Р.Крюгер підкреслює, що саме цей фактор не враховується в межах парадигми маніпуляції символів.

Учений наводить один з багатьох прикладів експлікації семантичної інформації в науково-технічному перекладі, яку неможливо здійснити шляхом простої заміни кодів: (1) англ. *[...] there are three main approaches to capturing the CO2* ***generated from a primary fossil fuel*** *[...]*. (2) нім. *[...] es [gibt] drei Hauptansätze zur Abtrennung des* ***bei der Verbrennung eines fossilen Primärenergieträgers [...] entstandenen*** *CO2* [325, S. 278]. Для унаочнення експлікації додамо переклади цих речень українською мовою: англ. – укр: *існує три головні підходи до вловлювання вуглецю,* ***утвореного з первинного викопного палива.*** нім. – укр.: *існує три головні підходи до вловлювання вуглецю,* ***утвореного з первинного викопного енергоносія шляхом згоряння.***

На матеріалі перекладу з німецької мови бачимо, що перекладач використовує прийом додавання, тобто експлікує інформацію, імпліцитно присутню в пропозиції ВТ: *[...] generated from a primary fossil fuel –* ***bei der Verbrennung*** *eines fossilen Primärenergieträgers [...] entstandenen CO2.* Доданим елементом виступає словосполучення *bei der Verbrennung* (укр. *утвореного*

шляхом згоряння), відсутнє в англійському оригіналі. Так перекладач усуває дефіцит семантичної інформації, використовуючи власний когнітивний потенціал знань у фаховій області, до якої належить ВТ. Очевидно, що перекладацький алгоритм зміни кодів, що лежить в основі як первинних, так і сучасних програм машинного перекладу, не здатен здійснити таку операцію.

Наведена критика виявила слабкі місця першої парадигми когнітивного перекладознавства і зумовила появу другого напряму когнітивної транслятології під назвою «розпізнавання зразків». Нові дослідження в когнітології виявили, що «природа передбачила для мозку людини зовсім іншу будову, ніж інформатики вкладають у стандартний комп'ютер» [366, S. 48]. Тому в наукових уявленнях про перебіг мовленнєво-розумових процесів, у тому числі перекладу, відбувається заміна комп'ютерної метафори на так звану мозкову метафору конекціонізму.

Під поняттям конекціонізму мається на увазі сукупність взаємозв'язків між мільйонами нейронів у структурі людського мозку. З цього випливає, що когніція в даній парадигмі на відміну від попередніх уявлень становить процес розпізнавання зразків на базі нейронних мереж. Отже, людське знання репрезентується не у вигляді визначених заздалегідь символів (кодів), а у формі активації певних зразків мислення й діяльності, розподілених всередині нейронної мережі мозку [365, S. 15]. Своєрідним девізом нової когнітивної парадигми може слугувати висловлення Д. Румельхарта: *the knowledge is in the connections – знання знаходиться у зв'язках* [369, p. 75].

Абстрактними одиницями представлення знань у конекціонізмі, переважно в когнітивній семантиці, слугують поняття фрейму, схеми, сценарію або домена. Названі терміни, представлені в концепціях фреймової семантики Ч. Філмора [275, p. 111-137] та когнітивної граматики Р. Лангакера [333], успішно розробляються і в перекладознавстві, зокрема, в роботах М. Снел-Горнбі, П. Кусмауля, Г. Крінгса [404, S. 184-205; 329; 321; 255].

За визначенням Д. Буссе, фрейм асоціюється з абстрактною, комплексною структурою елементів знань, що активуються через мовні вирази або ланцюжки виразів. Мовні значення є результатом названого процесу активації.

Самі значення складають мережеву структуру елементів знань, які в процесі розуміння тексту піддаються реконструкції за допомогою звернення до фонових знань суб'єкта-отримувача [260, S. 85], (див. також визначення фрейма в Енциклопедії мовознавства (Lexikon der Sprachwissenschaft) [501, S. 224].

Наведена дефініція уявляється перспективною в контексті спеціального перекладу. Так, Д. Буссе розрізняє два онтологічні статуси фрейма: 1) колективний (*allgemein*) соціальний фрейм; 2) індивідуальний когнітивний фрейм. У першому випадку фрейми утворюють організовану структуру спільного знання фахівців у відповідному фаховому дискурсі, маючи абстрактну природу. У другому випадку фрейми складають рамкові структури знань індивіда у вигляді нейронних зв'язків мозку, які зберігаються в пам'яті людини, активуючись за наявності відповідного завдання. На нашу думку, фрейми як інструмент організації людських знань доцільно використовувати для вирішення завдань теорії та дидактики спеціального перекладу, зокрема, для обґрунтування перекладацьких рішень у формі протоколів ТАР (див. вище п. 3.2.1).

У роботі Р. Крюгера, присвяченій фаховому перекладу крізь призму когнітивної транслятології, наведено модель перекладацького процесу в межах парадигми розпізнавання зразків (див. Схему 17 нижче, також 325, S. 281):

Відповідно до графічного представлення моделі перекладач отримує провідний статус серед її компонентів, оскільки задіює індивідуальний когнітивний фрейм (ІКФ) на обох етапах процесу перекладу. На першому етапі відбувається інтерпретація ВТ за низхідним і висхідним принципами (*Top-Down* та *Bottom-up* відповідно). На другому етапі перекладу виконавець на основі інтерпретації ВТ здійснює конструкцію ЦТ.

Рамкова структура знань суб'єкта перекладу (див. Схему 17) формується з трьох елементів знань – складових ІКФ: 1) фрейм цільової ситуації; 2) фрейм регістру цільової мови; 3) фрейм фахової області, до якої належить оригінал. Р. Крюгер відносить наведену модель до макроскопічної перспективи перекладацької діяльності на відміну від мікроскопічних алгоритмів декодування й рекодування в моделі зміни кодів.

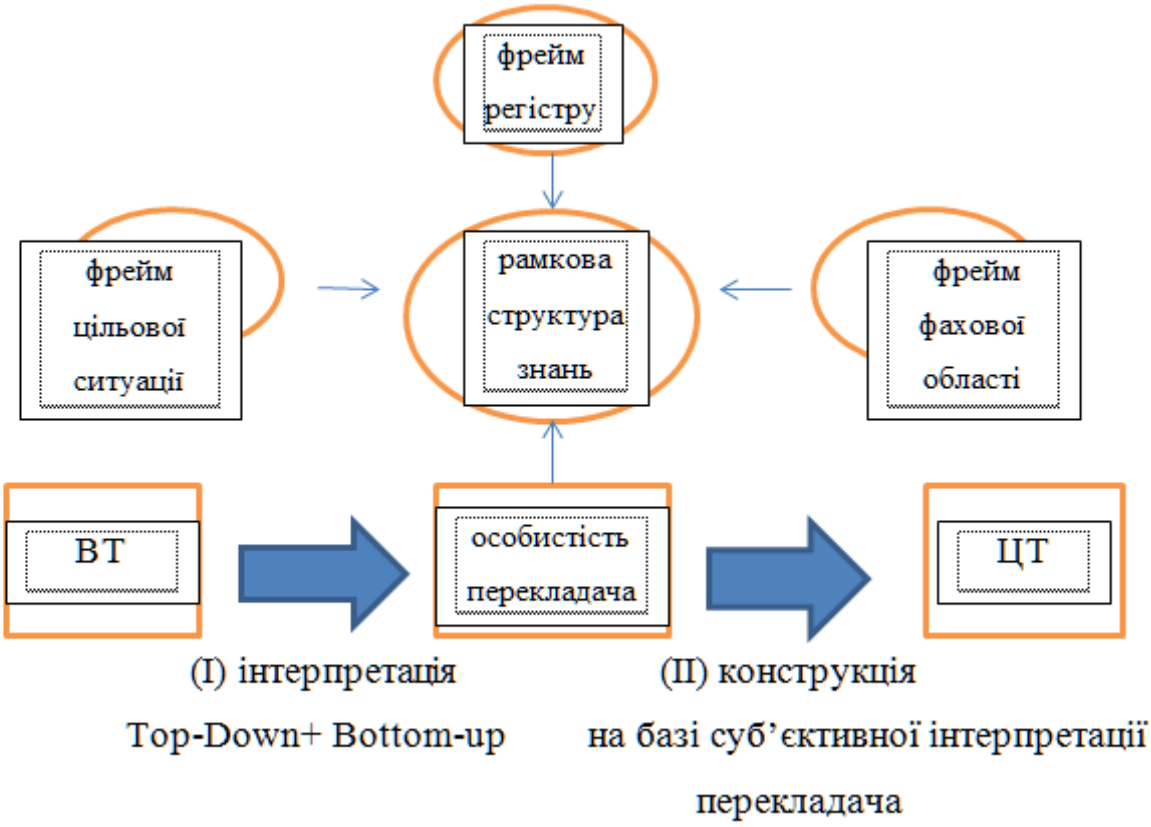

Схема 17. Модель процесу перекладу в парадигмі розпізнавання зразків

Макроскопічність моделі розпізнавання зразків пов'язано з нелінійною організацією знання перекладача у формі когерентної взаємодії фреймів, що приводить до множинних інтерпретацій та непередбачуваності кінцевого результату перекладу. Розуміння даного факту свідчить про зміну сприйняття перекладу як лінійного процесу, що відбувається за визначеними правилами, на розуміння нелінійного характеру трансляції. Розглянемо схему детальніше.

У контексті спеціального перекладу перший фрейм цільової ситуації активується під час доперекладацького аналізу, коли перекладач визначає мету комунікації та функцію ВТ, від якої залежить домінанта перекладу. Відповідно до функції приймається рішення про застосування глобальних стратегій перекладу ВТ. Другий фрейм регістру цільової мови містить знання виконавця про граматичні та жанрово-стилістичні норми мови перекладу, які можуть вимагати додаткової експлікації інформації. Даний фрейм активується під час другого етапу перекладу у фазі конструкції ЦТ.

Зрештою, третій фрейм фахової області відповідає фоновим знанням суб'єкта перекладу про галузь життєдіяльності, представлену у вихідному тексті. Причому такі знання можуть бути як поверхневими (дефіцитними), так і енциклопедичними. Названий фрейм «покриває» обидва етапи перекладацького процесу, оскільки, з одного боку, забезпечує розуміння ВТ на етапі інтерпретації, з іншого боку, зумовлює адекватне уживання термінології та жанрово-стилістичних зразків на етапі конструкції ЦТ.

У випадку значного інформаційного запасу перекладача стосовно предмета перекладу можна говорити про близькість ІКФ до колективного соціального фрейму як сукупності колективних знань про певний фрагмент об'єктивної дійсності (фахову область). Утім, Р. Крюгер справедливо зауважує, що на практиці перекладач, навіть якщо він спеціалізується в конкретній фаховій сфері, завжди «програє» спеціалісту даної галузі, оскільки має прогалини в індивідуальному когнітивному фреймі.

Незважаючи на макроскопічний характер парадигми розпізнавання зразків, до складу якої входять не тільки суб'єктивний фактор перекладача, а й когнітивні особливості індивідуальної та колективної структури знань, парадигма конекціонізму також виявила свої недоліки. До її негативних сторін відносять, по-перше, недостатнє урахування впливу факторів комунікативної ситуації на когнітивну діяльність перекладача [392, S. 53]. По-друге, конекціонізм «замикає» пояснення всіх процесів на індивідуумі, залишаючи поза увагою інші зовнішні фактори [366, S. 71]. Вилучення фактора взаємодії перекладача з навколишнім середовищем призвело до неповноти моделі та викликало необхідність розширення дослідницького фокусу на інші складники перекладу.

На думку Г. Ріску, когнітивною парадигмою перекладознавства, що максимально враховує всі особливості процесу спеціального перекладу, може слугувати напрям *Situated Translation* – контекстно-ситуативний переклад [там само, S. 38]. Концепція контекстно-ситуативного перекладу має свої витоки в теорії ситуативно обумовленої когніції – сучасному напрямі когнітивних

міждисциплінарних досліджень. Новизна цієї парадигми полягає в розширенні функціонально-діяльнісного напряму досліджень перекладу в бік когнітивістики.

Механізм дії контекстно-ситуативного перекладу відтворюється через метафору екосистеми. За словами Р. Штронера, метафора екосистеми ґрунтується на переконанні, що когніція є результатом специфічного відношення між живим організмом та навколишнім середовищем. Когніцію визначають не стільки можливості ізольованого людського мозку, скільки когнітивна діяльність людини у взаємодії зі своїм оточенням [392, S. 54]. Тому Р. Штронер розділяє визначення екосистеми на традиційне та когнітивне розуміння цього поняття.

Так, звичайна екосистема становить природну єдність живих організмів та об'єктів навколишнього середовища, яка підтримує власну рівновагу шляхом взаємодії між елементами. На противагу природній екосистемі, когнітивна екосистема асоціюється з адаптивною системою, до складу якої входять два компоненти: живі організми та об'єкти їхнього середовища життєдіяльності [там само, S. 56]. За аналогією з когнітивною екосистемою, носієм якої стає людина, в концепції контекстно-ситуативного перекладу виникає поняття перекладацької екосистеми. Авторка теорії Г. Ріску уточнює елементи перекладацької екосистеми, стверджуючи, що когнітивні процеси перекладу можна пояснити лише з урахуванням взаємодії мозку перекладача, тіла останнього, артефактів та інших індивідуумів [366, S. 73]. Загалом, термін «артефакти» (від лат. arte – штучний та factus – зроблений) стосується продуктів і результатів діяльності людини, тобто позначає штучно створені предмети і явища. Отже, світ артефактів утворює штучне середовище буття людини, «другу природу», яка має не лише об'єктивні властивості, а й суб'єктивну цінність [418].

У контексті спеціального перекладу до артефактів належать всі допоміжні засоби здійснення перекладацької діяльності, в тому числі традиційні двомовні словники, одномовні лексикографічні джерела, довідники, енциклопедії, електронні багатомовні словники, бази даних пам'яті перекладів (технології *translation memory*), а також програми машинного перекладу.

Під терміном «інші індивідууми» в теорії контекстно-ситуативного перекладу маються на увазі всі учасники перекладацького проекту, крім самого перекладача, серед яких замовник, керівник та менеджери проекту, колеги-перекладачі, технічні спеціалісти-консультанти, рецензенти, редактори готового перекладу. Крім того, перевагою теорії контекстно-ситуативного перекладу стосовно інших парадигм перекладознавства стало введення до перекладацької екосистеми факторів фізичного та психічного стану перекладача. Згадані вище елементи мозку й тіла перекладача символізують дію саме цього фактора в когнітивній екосистемі перекладу.

Розширення фокусу дослідницької думки від когнітивних процесів у мозку перекладача до факторів навколишнього середовища й особливостей взаємодії суб'єкта перекладу зі своїм оточенням реалізується в такому твердженні Г. Ріску: «Те, що відбувається в голові перекладачів, повинно доповнюватись тим, що відбувається у них в руках / у комп'ютері / на робочому столі / у мовленні / у діалогах з колегами» [366, S. 91].

Схематично процес перекладу як інтелектуальної контекстно-ситуативної діяльності в перекладацькій екосистемі можна представити таким чином [325, S. 286] (див. Схему 18 нижче).

Наведена модель у графічному вигляді зображує переклад як інтелектуальну контекстно-ситуативну діяльність. Центральне місце в перекладацькій екосистемі посідає перекладач, що бере на себе активну роль у процесі перекладу, водночас орієнтуючись на умови конкретної ситуації, в межах якої виконується замовлення. Перший етап спеціального перекладу становить ситуативна інтерпретація ВТ, другий етап містить ситуативну конструкцію цільового тексту. Фаза власне перекладу детермінується іншими елементами перекладацької екосистеми, які розподілені на групи: 1) артефакти; 2) партнери проекту; 3) ментальний стан суб'єкта перекладу.

До прикладу, серед можливих артефактів екосистеми наведені: 1) база даних пам'яті перекладів (артефакт 1: *translation memory system*); 2) вимоги до оформлення ЦТ (артефакт 2: в оригіналі – *Styleguide*).

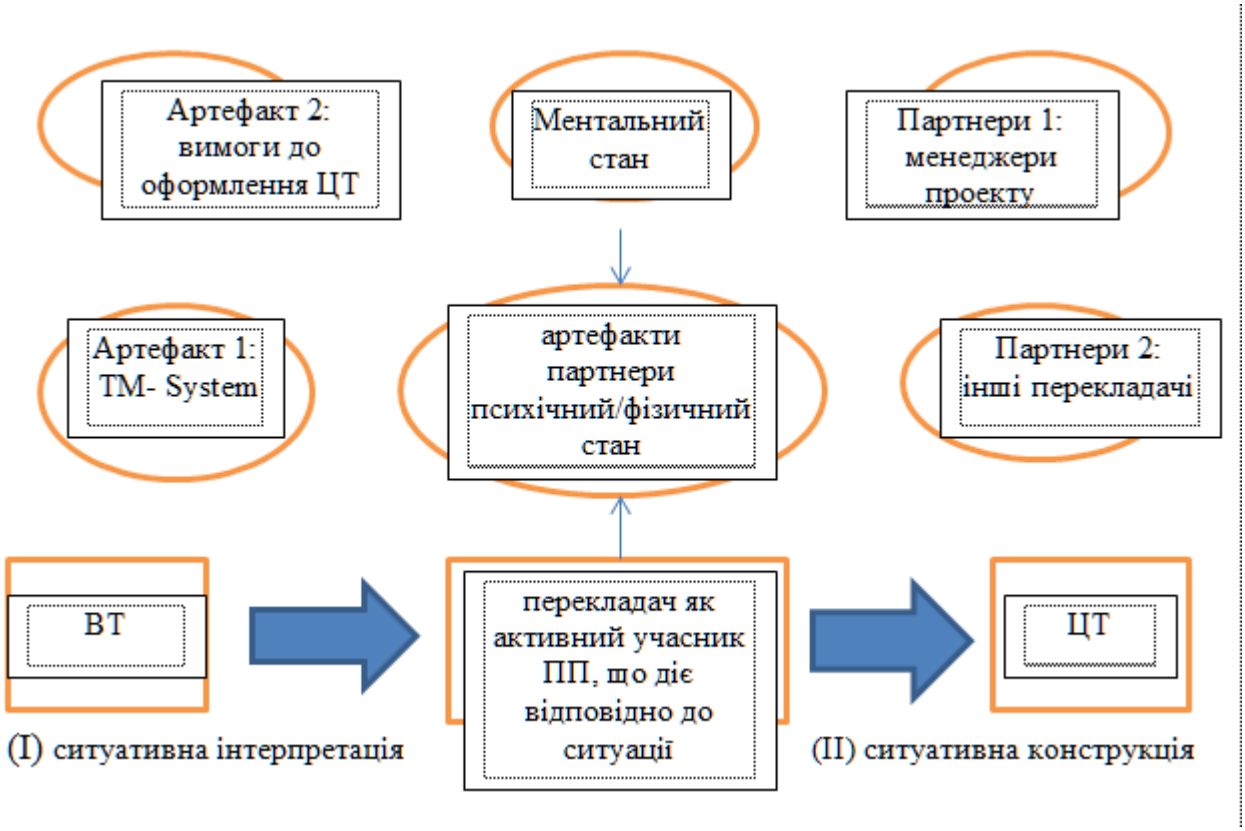

Схема 18. Модель процесу перекладу в парадигмі когнітивної перекладацької екосистеми

Елемент «партнери» охоплює менеджерів проекту, а також інших перекладачів – учасників проекту, які виконують одне й те саме перекладацьке замовлення. Зрештою, елемент «психічний/фізичний стан» маркує відповідний стан виконавця, що впливає на якість результату перекладу.

З нашого боку зауважимо, що наведена модель когнітивної перекладацької екосистеми може слугувати підтвердженням теоретичних засад синергетики перекладу, де переклад розглядається як нелінійна незамкнена система когерентної взаємодії внутрішнього та зовнішнього рівнів.

Якщо екстраполювати елементи моделі екосистеми на синергетику спеціального перекладу, можна встановити, що її нижня синтагматична частина, тобто відношення перекладача до ВТ і ЦТ, відповідає внутрішньому рівню ССП. У свою чергу, верхня частина моделі у вигляді парадигматичної мережі відбиває фактори зовнішнього рівня системи спеціального перекладу. Крім того, всі наведені елементи в синергетичному значенні можуть вважатись параметрами

порядку, які детермінують проходження точок біфуркації, встановлення перекладацької рівноваги та місця незамкненості ССП.

Утім, на думку Р. Крюгера, модель контекстно-ситуативного перекладу також не позбавлена деяких вад. Серед них дослідник називає, по-перше, занадто великий масштаб моделювання процесу перекладу, що призводить до перебільшення ролі ситуативних аспектів трансляції за рахунок вилучення аспектів роботи перекладача власне з вихідним і цільовим текстами.

По-друге, в межах моделі перекладацької екосистеми не залишається місця для фреймової семантики, хоча саме організація та презентація спеціальних знань перекладача у вигляді фреймів могла б стати актуальним та необхідним елементом системи на всіх етапах перекладацького процесу.

У свою чергу, Р. Крюгер на основі позитивних здобутків теорії контекстно-ситуативного перекладу й напряму ситуативно обумовленої когніції пропонує своє бачення спеціального перекладу у вигляді *Кельнської когнітивно-ситуативної моделі перекладача спеціальних текстів* (нім. *das Kölner Modell des situierten Fachübersetzers*) [325, S. 292]. Метою створення когнітивно-ситуативної моделі слугувала спроба максимально повного представлення ролі перекладача у професійному середовищі, а також опис усіх релевантних факторів упливу на перекладацьку когніцію виконавця в умовах, наближених до реальних [там само].

Теоретичне підґрунтя Кельнської моделі складають, поряд з напрямом *Situated Translation* Г. Ріску, теорія трансляційної діяльності Ю. Гольц-Мянттярі, інтегративна модель одно- й багатомовної фахової комунікації К. Шуберта, модель робочих фаз перекладацького процесу У. Райнке, профіль трансляційної компетенції С. Гьопферіх, а також моделі Х. Серрано-Пікераса, які демонструють вплив артефактів на когніцію перекладача [366; 302; 375; 361; 290; 378].

Розглянемо детальніше саму модель та механізми її реалізації [325, S. 294] (див. Схему 19 нижче). Незважаючи на те, що конструкція має назву *Кельнська когнітивно-ситуативна модель перекладача спеціальних текстів*, на схемі знаходимо позначення *перекладацька екосистема*.

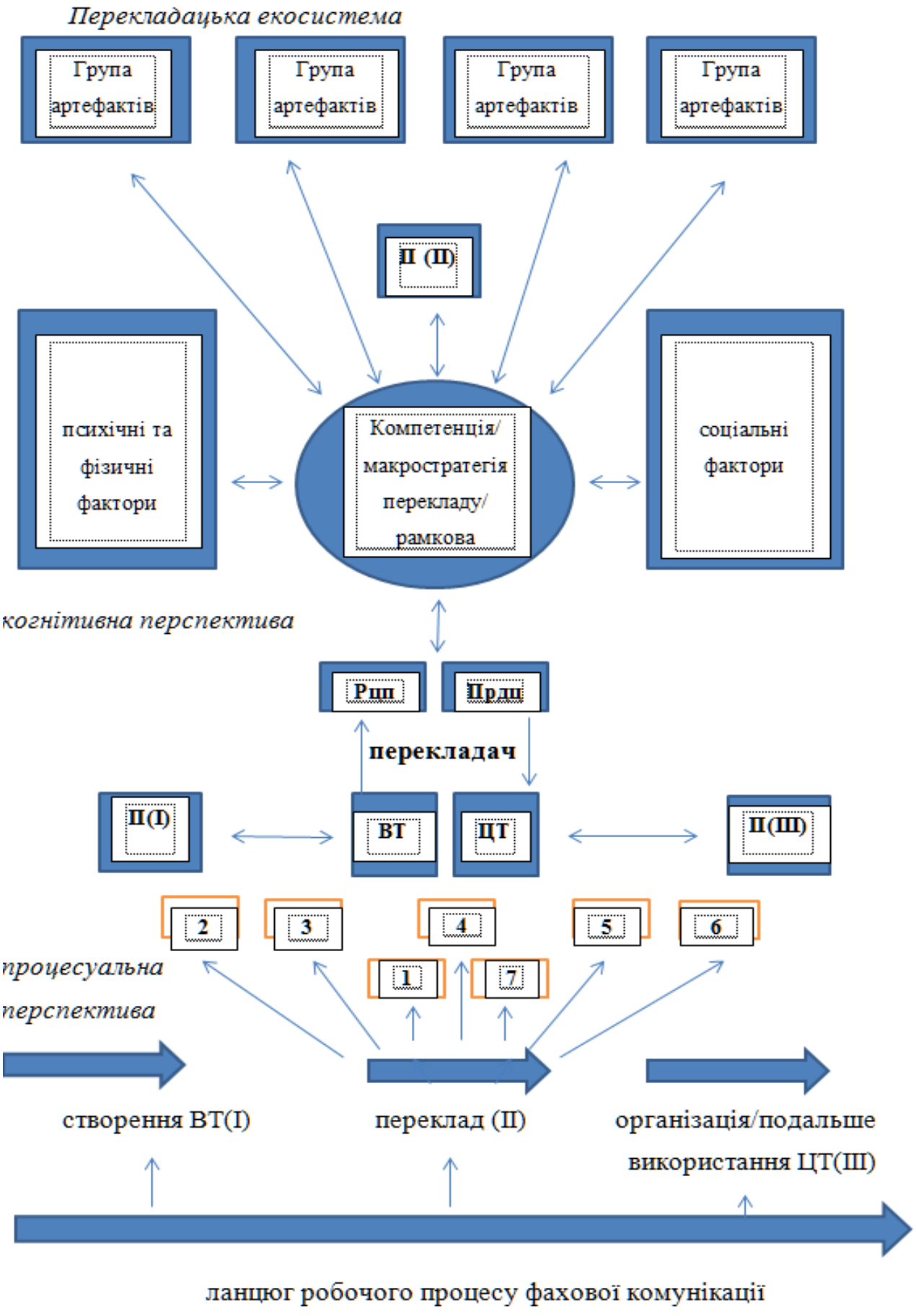

Схема 19. Кельнська когнітивно-ситуативна модель перекладача СТ

Уживаючи цей термін, Р. Крюгер експліцитно маркує відношення моделі до теорії контекстно-ситуативного перекладу. Відтак, перекладацька екосистема складається із центрального компонента – перекладача, а також допоміжних компонентів його професійного середовища, що знаходяться в дуальному зв'язку між собою, визначаючи цикл життєдіяльності системи [392, S. 57].

Визначальним принципом дії екосистеми виступає розподіл останньої на два рівні: процесуальну перспективу та когнітивну перспективу. Процесуальна перспектива містить ланцюг робочого процесу фахової комунікації, що лінійно протікає в часі. Окремі етапи робочого процесу розташовані у хронологічній послідовності уздовж темпоральної осі. Робочий процес містить три фази: 1) створення спеціального вихідного тексту (фаза I); 2) переклад спеціального ВТ (фаза II); 3) організація й подальше використання цільового тексту (фаза III).

Так, перша фаза створення ВТ (I) охоплює всі робочі процеси формулювання, написання, редагування, пояснення, обробки, узагальнення, графічного та мультимедійного представлення змісту фахової комунікації [375, S. 132]. З погляду спеціальної теорії перекладу наведена фаза стосується створення та підготовки оригіналу спеціального тексту для його подальшої трансляції в перекладацькому проекті.

Фаза перекладу (II) охоплює всі робочі процеси, за допомогою яких зміст фахової комунікації вихідною мовою відтворюється цільовою мовою, тобто власне спеціальний письмовий або усний переклад [там само, S. 133].

Зрештою, фаза організації та подальшого використання ЦТ (III) означає організацію інформаційних потоків з боку підприємства шляхом підготовки й надання ЦТ для подальшого використання у цільовій фаховій комунікації.

Як бачимо, друга фаза моделі, у свою чергу, містить декілька етапів проходження перекладацького процесу: 1-7. З метою логічного розподілу етапів 1-7 відповідно до суттєвих ознак спеціальної трансляції Р. Крюгер виділяє *внутрішній* та *зовнішній процеси перекладу*. Так, під внутрішнім процесом перекладу маються на увазі традиційні фази сприйняття (рецепції) ВТ

та ревербалізації (продукції) ЦТ. У наведеній моделі внутрішній процес перекладу відповідає позначкам 3, 4, 5 у квадратах для фази (II).

Позначка 3 маркує підготовку до перекладу, інакше кажучи, доперекладацький аналіз вихідного тексту (ДПА). Позначка 4 стосується власне перекладу, тобто відтворення змісту ВТ цільовою мовою. Під позначкою 5 мається на увазі контроль якості готового перекладацького продукту.

На основі когнітивно-ситуативної моделі перекладача можна побачити, що фаза II не обмежується лише роботою з текстом ВТ (див. тлумачення позначок 3-5). До прикладу, етап підготовки (3) охоплює не тільки ДПА вихідного тексту, а й аналіз інструкцій замовника, а також визначення макростратегії перекладу та термінологічно-інформаційний пошук. Етап (4) містить власне переклад, а етап (5) спрямований на перекладацьке самокорегування змісту й форми ЦТ.

У свою чергу, зовнішній процес перекладу охоплює, відповідно до моделі, ті фази роботи перекладацького проекта, які або передують власній роботі перекладача з текстом, або слідують за нею. На схемі зовнішній процес перекладу маркують позначки 1-2 та 6-7. Так, етап 1 означає початок роботи перекладацького проекту (нім. *Projektanstoß*). Він може містити вивчення потреб потенційних клієнтів-споживачів спеціального перекладу, аналіз змісту й обсягу замовлення та перемовини щодо перекладацького гонорару.

Етап 2 «підготовче управління проектом» передбачає формулювання вимог до перекладу з боку замовника, складання договору, надання повної інформації для перекладу, насамперед самого ВТ, і за необхідності, супутніх контекстних матеріалів. Названі етапи 1-2 характеризують відрізок робочого процесу, що передує роботі перекладача з текстом.

На етапах 6-7 зовнішнього перекладацького процесу відбувається робота вже з готовим цільовим текстом. Так, етап 6 під назвою «завершальне управління проектом» містить передачу та архівацію перекладацького продукту, а також розрахунки з виконавцями за роботу. Сьомий етап моніторингу й оцінки результату (нім. *Nachbereitung*) означає кінцеве корегування цільового тексту

з боку зовнішніх експертів та учасників робочого процесу, наприклад, через відгуки клієнтів або рекламації [325, S. 295].

Унаслідок цілісного представлення перекладацької екосистеми у вигляді моделі, автор приходить до важливих висновків. По-перше, окремі фази ланцюга робочого процесу фахової комунікації мають нечіткі межі, тобто гнучко перетікають одна в одну, а в деяких місцях навіть перетинаються.

По-друге, модель дозволяє зрозуміти, що перекладач не виступає ізольованим агентом процесу спеціального перекладу, а повноцінно виконує свою функцію лише шляхом взаємодії з іншими учасниками екосистеми. Ідеться не тільки про безпосередніх колег перекладача, які беруть участь у виконанні одного й того самого перекладацького замовлення (фаза II). У межах екосистеми значну роль відіграють також «зовнішні» партнери перекладацького проекту, які задіяні у фазах створення ВТ (I) та подальшого використання ЦТ (III). Детальніше категорію партнерів буде розглянуто нижче.

Проаналізуємо інші складові моделі. Як підкреслює Р. Крюгер, верхня частина екосистеми символізує когнітивну перспективу існування моделі, не «прив'язану» до темпоральної осі. Центральний елемент перекладацької екосистеми утворює особистість перекладача, що виконує подвійну функцію: реципієнта вихідного тексту (Рцп) та продуцента цільового тексту (Прдц). Визначальні фактори перекладацької діяльності розміщені в голові перекладача як суб'єкта перекладу. Згідно з моделлю, до них належать: 1) компетенція; 2) макростратегія перекладу; 3) рамкова структура знань виконавця.

Розмірковуючи про сутність поняття «компетенція перекладача», автор моделі пропонує розділяти його за критерієм внутрішнього або зовнішнього процесу перекладу. Так, «внутрішня» перекладацька компетенція охоплює традиційне розуміння компетенції як здатності до створення цільових текстів, що відповідають функції ВТ, потребам адресатів та нормам цільової культури [290, S. 144]. У даному випадку йдеться насамперед про мовну компетенцію, а також враховуються комунікативна та культурологічна компетенції перекладача. У свою чергу, «зовнішня» компетенція покриває не тільки фазу

власне перекладу, а й усі фази перекладацького процесу, що передують перекладові або слідують за ним (див. структуру і зміст перекладацьких компетенцій у роботах [227, с. 232; 233, с. 22-26; 57, с. 40; 33, с. 11; 44; 45; 143; 168; 274; 321; 347; 360; 382; 416]).

Отже, компетенція зовнішнього перекладацького процесу охоплює всі знання, здатності й стратегії успішного перекладача, які зумовлюють адекватне виконання завдань перекладу [325, S. 296]. Тут мається на увазі, що успішний переклад визначається не лише високим ступенем сформованості мовної та культурологічної компетенцій, а й іншими позамовними факторами, зокрема, когнітивними здатностями самого перекладача, впливом партнерів, наявністю артефактів та об'єктивними умовами виконання перекладацького замовлення, серед яких фізичні, психічні та соціальні фактори.

Провідні зарубіжні перекладознавці пітверджують залежність компетенції перекладача від зовнішнього середовища у своїх роботах. Наприклад, С. Гьопферіх вважає, що компетенції як такої не існує, оскільки наші когнітивні процеси (компетенція) детермінуються робочими умовами й професійним оточенням. Дослідниця підкреслює, що спосіб поведінки перекладача під час виконання замовлення, а також характер перекладацьких рішень, прийнятих суб'єктом перекладу, залежить не тільки від його «внутрішньої» когнітивної компетенції, а й від умов роботи, оточення і конкретної ситуації [290, S. 13].

Наступний когнітивний фактор, визначальний для перекладацької діяльності, формує макростратегія перекладу. Поняття макростратегії займає чільне місце у функціонально-діяльнісних теоріях перекладу. Так, Г. Гьоніг вважає макростратегію контролюючою інстанцією перекладацького процесу, що допомагає перекладачу приймати рішення на рівні мікростратегій [303, S. 55-57].

Р. Крюгер розрізняє макростратегії з погляду функціоналізму та з погляду контекстно-ситуативного перекладу. У першому випадку поняття макростратегії фактично обмежується вибором одного з двох методів перекладу на етапі доперекладацького аналізу. До прикладу, характер ВТ і вимоги замовника перекладу підштовхують перекладача обрати або метод одомашнення, або метод

очуження ще до початку перекладу. У другому випадку йдеться про контекстно-ситуативну макростратегію, обрану на підставі не лише мовних факторів ВТ, а й з урахуванням більшості елементів перекладацької екосистеми. Так, контекстно-ситуативна стратегія не передбачає «раз і назавжди» обраний метод перекладу, а дозволяє гнучку зміну поведінки перекладача відповідно до конкретної комунікативної ситуації.

Останній когнітивний фактор у голові перекладача презентує рамкова структура знань. Як ми вже згадували, для спеціального перекладу така структура містить індивідуальний когнітивний фрейм перекладача з трьома складовими: 1) комунікативно-прагматичною (фрейм цільової ситуації); 2) жанрово-стилістичною (фрейм жанрово-стилістичних норм ЦМ); 3) фаховою (фрейм фахової області ВТ). Р. Крюгер підкреслює, що рамкова структура знань в концепції перекладацької екосистеми не існує ізольовано в голові перекладача, а знаходиться в постійному обміні інформацією з навколишнім середовищем, тобто під впливом інших елементів моделі, зокрема, партнерів проекту. Розглянемо категорію партнерів детальніше.

Вивчаючи фактор партнерства, Г. Ріску зауважує, що вилучення елемента партнерів із розгляду перекладацького процесу означає нехтування важливим аспектом трансляційної діяльності, оскільки взаємні очікування учасників проекту, зрештою, визначають цілі та кінцевий результат перекладу [366, S. 93]. У рамках моделі партнери проекту представлені позначками П(I), П(II) та П(III), відповідно до фаз робочого процесу фахової комунікації. Групи партнерів розподілено також за функціональними ролями, які вони виконують у перекладацькому процесі. Автор моделі підкреслює, що учасники можуть одночасно входити до кількох груп залежно від специфіки робочого процесу фахової комунікації [325, S. 296].

Так, група партнерів проекту I містить підприємство-споживача, замовників перекладу, автора ВТ і менеджерів початкової фази перекладацького проекту. Група II охоплює тих осіб, які безпосередньо задіяні в процесі перекладу ВТ, тобто інші перекладачі проекту, лектор та менеджери другої фази. Група III

містить підприємства-споживачів ЦТ, замовників ЦТ, менеджерів завершальної фази проекту, практичних користувачів (впроваджувачів) ЦТ, пасивних реципієнтів ЦТ. Як бачимо, категорії споживача й замовника присутні як на початковій, так і на завершальній фазах робочого процесу МФК.

Суб'єкт перекладу, будучи центральним елементом перекладацької екосистеми, контактує з різними партнерами залежно від етапу перекладацького проекту. Так, під час роботи з текстом ВТ іноді необхідно проконсультуватись з автором оригіналу, до прикладу, для «розшифрування» незрозумілих абревіатур. Для уточнення вимог щодо оформлення й термінів здачі готового продукту потрібен зв'язок або із замовником, або з менеджерами проекту. У фазі власне перекладу в рамках великих проектів перекладач повинен в обов'язковому порядку узгоджувати свої дії з іншими перекладачами-учасниками робочого процесу. З одного боку, таке узгодження може відбуватись на рівні термінології, стилю викладу, технічного оформлення ЦТ. З іншого боку, узгодження стосується позамовних факторів, пов'язаних, наприклад, з часовим або тематичним розподілом відрізків вихідного тексту, призначених для перекладу, між конкретними учасниками.

З метою контролю якості перекладу, насамперед адекватності відтворення інформаційного змісту ВТ, на завершальній фазі перекладачі звертаються до зовнішніх експертів, серед яких можуть бути спеціалісти підприємства-споживача і потенційні практичні користувачі ЦТ. На етапі доопрацювання перекладу враховується також думка технічних редакторів щодо оформлення, а також зворотний зв'язок з пасивними реципієнтами-неспеціалістами щодо стилю перекладу.

Слід погодитись з автором моделі в тому, що характер взаємодії перекладача з партнерами великою мірою залежить від особистого професійного статусу виконавця. На практиці, якщо перекладач є штатним працівником великого бюро перекладів, він, як правило, не має доступу до автора ВТ, замовника ЦТ або до підприємства-споживача. У такому випадку всі питання робочого процесу фахової комунікації вирішують менеджери.

В іншому випадку, якщо виконавець перекладу має статус приватного підприємця, він має прямий контакт із замовником ЦТ. Крім того, перекладач-підприємець повинен самостійно забезпечити, і за необхідності підтримувати зворотний зв'язок з автором ВТ, реципієнтами (впроваджувачами) ЦТ та іншими особами, у тому числі зовнішніми експертами.

Розглянемо об'єктивні фактори моделі, визначальні для трансляційної діяльності суб'єкта перекладу. Насамперед необхідно проаналізувати соціальні фактори (див. Схему 19 вище). В рамках аналізованої моделі до них належать робоче середовище і професійний статус (в оригіналі – нім. *Arbeitswelt und beruflicher Status*) [325, S. 298]. Названі фактори, у свою чергу, включають інструменти моделювання соціального простору за концепцією П. Бордо, серед яких знаходимо категорії поля, капіталу і габітусу [259, S. 37-43].

Отже, першим соціальним фактором професійної діяльності перекладача виступає *поле*. У цьому зв'язку Е. Прунч згадує два метафоричних тлумачення поняття «поле»: 1) силове поле за аналогією з фізикою ; 2) простір для гри за аналогією зі спортом. Спираючись на друге розуміння, дослідник надає таке визначення поля: *простір для гри за певними правилами, в межах якого учасники гри взаємодіють між собою, маючи різні ступені владних повноважень* [359, S. 316]. На думку вченого, окремі поля утворюють політика, економіка, наука, релігія, мистецтво і література. Крім того, в роботі підкреслюється, що взаємозв'язки та закономірності всередині поля обмежені просторовими й часовими рамками, а також залежать від інституційних умов [там само]. З нашого погляду, поле в соціологічному значенні можна порівняти з поняттям дискурсу як утворення, що окреслює межі певної галузі людської життєдіяльності

Визначальним фактором існування поля згідно з теорією П.Бордо виступають *владні повноваження* окремих учасників. Відтак, поле становить історично структурований простір гри влади. У контексті спеціальної теорії перекладу, в тому числі когнітивно-ситуативної моделі перекладача спеціальних текстів, полем трансляційної діяльності суб'єкта перекладу слугують міжкультурна фахова комунікація та локалізація. Учасниками поля, крім самих

перекладачів, виступають представники цільової аудиторії як прямі споживачі перекладацьких послуг, що поділяються на дві категорії: активні «впроваджувачі» ЦТ і пасивні реципієнти ЦТ.

З боку постачальників послуг до учасників поля належать насамперед великі багатомовні бюро перекладів, так звані *Multi Language Vendors*, а також малі перекладацькі бюро *Single Language Vendors*, які спеціалізуються на одній парі мов або на одному фаховому напрямі, нерідко виступаючи «постачальниками» замовлень для великих оферентів. Крім того, поле спеціального перекладу охоплює штатних співробітників перекладацьких відділів у державних та дипломатичних структурах, освітніх закладах, а також членів професійних спілок перекладачів і сегмент приватних підприємців.

Другий соціальний фактор впливу на трансляційну діяльність перекладача становить категорія *капіталу*. За концепцією П. Бордо капітал існує у вигляді сукупності всіх матеріальних та духовних благ, якими реально або потенційно володіють індивідуум, група чи певна інституція [там само, S. 316]. Інакше кажучи, поняття капіталу не обмежується матеріальними засобами, а містить також і духовні надбання у формі набутих знань, вмінь та навичок.

У соціології перекладу капітал асоціюється із владними повноваженнями учасників поля, маючи три різновиди: 1) економічний капітал; 2) культурний капітал; 3) соціальний капітал [там само, S. 317]. У цьому зв'язку П. Бордо підкреслює, що кожен з наведених різновидів капіталу можна «перевести» у так званий символічний капітал, який має вагу в системі цінностей певного суспільства. Під символічним капіталом французький соціолог розуміє «форму економічного, культурного й соціального капіталу, прийняту та визнану легітимною в суспільстві» [258, S. 117].

У контексті когнітивно-ситуативної моделі Р. Крюгер вказує на взаємозалежність обсягу капіталу перекладача та його оцінки як експерта. Інакше кажучи, ступінь володіння тим чи тим капіталом визначає експертний статус конкретного перекладача серед інших гравців у полі спеціального перекладу [325, S. 299-300]. З нашого погляду, вирішальну роль для перекладача

відіграють культурний та соціальний вид капіталу. Релевантність названих видів залежить від суспільства, в якому працює перекладач. Так, *соціальний капітал* асоціюється із соціально-професійними зв'язками суб'єкта перекладу. За визначенням Е. Прунча, соціальний капітал репрезентує діяльнісні ресурси, які індивідуум отримав завдяки членству у професійних мережах, чи шляхом міжособистісних стосунків. У свою чергу, наявність сталих професійних контактів є результатом індивідуальних інвестиційних стратегій перекладача, спрямованих на створення соціальних зв'язків [359, S. 317].

Так, у німецькому суспільстві важливу роль відіграє членство суб'єкта перекладу у професійних спілках перекладачів, наприклад, BDÜ (*Bundesverband der Dolmetscher und Übersetzer e.V.* – укр. *Федеральний союз усних і письмових перекладачів*) [494], та його філіалах у федеральних землях ФРН, зокрема, *BDÜ Landesverband Bayern e.V.* [491] *BDÜ Landesverband Thüringen e.V.* [493] або *BDÜ Landesverband Berlin-Brandenburg e.V.* [492].

Належність перекладача до одного з таких об'єднань надає йому багато переваг на ринку перекладацьких послуг Німеччини, серед яких розширений доступ замовників до особистих даних членів Союзу, безкоштовні заходи підвищення кваліфікації та користування фаховою періодикою (див., напр., журнал *MDÜ – Fachzeitschrift für Dolmetscher und Übersetzer* – укр. *спеціалізований журнал для усних та письмових перекладачів*) [502].

Для українського ринку перекладацьких послуг соціальний капітал перекладача у формі членства у профспілках, зокрема АПУ (Асоціація перекладачів України) не є вирішальним. В умовах української економіки гравці перекладацького поля намагаються встановити прямі контакти з клієнтами шляхом особистих стосунків, або через мережу Інтернет. Так, соціальним капіталом перекладачів України може слугувати реєстрація на міжнародному порталі для бюро перекладів та приватних підприємців *ProZ.com* [455], де зберігаються дані більш, ніж 300.000 професійних усних та письмових перекладачів. Інший приклад соціального капіталу українських перекладачів становлять зв'язки у соціальній мережі *LinkedIn* або у групах *Facebook*.

Вагомим фактором підтвердження статусу перекладача як експерта у західному та в українському суспільстві виступає культурний капітал виконавця. Під культурним капіталом загалом Е. Прунч розуміє сукупність нематеріальних об'єктів, як-то освіта, знання, навички, креативність, мистецтво та його продукти [359, S. 317]. Культурний капітал (КК) може існувати у трьох формах: 1) об'єктивний КК; 2) інкорпорований КК; 3) інституційний КК.

Об'єктивний капітал охоплює артефакти, зокрема, предмети культури та мистецтва. Для перекладача об'єктивний капітал становлять тексти, серед яких електронні бази даних паралельних текстів, а також програми пам'яті власних перекладів (системи *Translation Memory*). Інкорпорований КК є найціннішою формою культурного капіталу, оскільки охоплює теоретичні знання, практичні вміння та навички, здатність до навчання нового, а також креативність мислення. Інкорпований капітал перекладачі набувають протягом навчання у ВНЗ, шляхом багаторічного практичного досвіду і через щоденну самоосвіту. Інвестицією у такий капітал стає час, витрачений на здобуття знань. У випадку інституційного культурного капіталу йдеться про наявність професійних відзнак, у першу чергу дипломів про закінчення профільного ВНЗ, а також наявність наукового ступеня, звання і спеціальних винагород. На нашу думку, проблемою українського суспільства загалом, у тому числі учасників ринку перекладацьких послуг, є надання переваги інституційному капіталові перед інкорпорованим. Це означає, що диплом і ступінь досі мають вищу цінність у суспільстві, ніж реальні знання.

Економічний вид капіталу набуває вирішального значення передусім не для самого перекладача, а для інших учасників поля. Утім, капітал у звичайному розумінні також важливий для суб'єкта перекладу, якщо він має статус приватного підприємця для розвитку бізнесу, а також як засіб мотивації.

Розглянемо останній соціальний фактор перекладацької діяльності – габітус. За твердженням Р. Крюгера, експертний статус перекладача, якого він набуває за рахунок акумуляції трьох форм капіталу, або через визнання інших учасників перекладацького поля, відбивається у габітусі суб'єкта [325, S. 300]. Е. Прунч визначає габітус як «*правила гри поля, визнані та сприйняті з боку перекладача*»

[359, S. 318]. Дані правила дозволяють суб'єктові перекладу узгоджувати власні дії з діяльністю інших гравців поля міжкультурної фахової комунікації.

Г. Гьоніг асоціює поняття габітусу перекладача з психологічними категоріями впевненості виконавця у собі та довірою до суб'єкта перекладу з боку замовника перекладацьких послуг. Учений зауважує, що дані категорії є взаємозалежними: перекладач, не впевнений у своїх знаннях, ніколи не отримає довіри замовника; у свою чергу, замовник, що не довіряє перекладачу, потенційно знижує його професійну самооцінку [303, S. 77]. Р. Крюгер зі свого боку підкреслює, що дефіцит довіри замовника та відсутність упевненості суб'єкта перекладу негативно впливають на мотивацію перекладача, що призводить до суттєвого зниження якості перекладу.

Мотивація сама по собі входить до групи інших факторів, представлених у когнітивно-ситуативній моделі, під назвою фізичні та психічні фактори (див. Схему 19 вище). Серед основних факторів даної групи автор моделі називає, по-перше, заниження складності трансляційної діяльності з боку «зовнішніх» учасників поля, тобто тих, хто безпосередньо не займається перекладацькою діяльністю. Даний фактор призводить, як ми вже згадували, до заниження експертного статусу перекладача і, відповідно, до зниження мотивації.

По-друге, важливим психічним фактором впливу на результат перекладу виступає дефіцит часу на виконання перекладацького замовлення. На жаль, недостатній відрізок часу для виконання завдань становить специфіку ринку перекладу як в Європі, так і в Україні. Зрештою, вагому роль відіграє також фізичний стан виконавця, зокрема, фізична чи моральна виснаженість, що, безумовно, негативно впливає на продукт перекладу.

Розглянемо останню групу факторів впливу на перекладацьку діяльність у перекладацькій екосистемі. Відповідно до Кельнської моделі (див. Схему 19), вони відповідають *артефактам* перекладацького поля, що формують чотири групи: 1) група 1 – експліцитні інструменти керування; 2) група 2 – допоміжні комп'ютерні засоби перекладу (в оригіналі – *CAT-Tools*); 3) група 3 – неспеціальні

засоби електронної обробки даних (нім. *EDV allgemein*); 4) група 4 – загальні допоміжні засоби для здійснення трансляційної діяльності.

Перша група містить так звані експліцитні інструменти керування, які становлять релевантні засоби впливу на трансляційну когніцію та результат перекладу. Назва цієї групи артефактів походить від визначення фахової комунікації К. Шуберта. Німецький дослідник асоціює фахову, в тому числі міжкультурну комунікацію, з «керованою комунікацією», в межах якої застосовуються певні інструменти керування [375, S. 136].

Серед таких інструментів слід назвати в першу чергу вихідний текст, тобто пріоритетний інструмент спеціального перекладу [там само, S. 94]. У цьому контексті мається на увазі, що фаховий інформаційний зміст тексту оригіналу становить домінанту перекладу. Іншим керувальним інструментом для перекладача слугують вимоги до оформлення цільового тексту. Вони можуть існувати у вигляді змістових, мовних, організаційних та дизайнерських інструкцій. Так, мовні інструкції можуть містити вимоги до орфографії та пунктуації, відтворення прецизійної лексики, а також вимоги до стандартизації термінології. Крім того, до експліцитних інструментів керування можуть входити термінологічні стандарти країни цільової мови, власна система пам’яті перекладів досвідченого перекладача, а також директиви технічної редакції [325, S. 302].

До прикладу, у Федеративній республіці Німеччина такими директивами слугують положення Німецького товариства технічної комунікації (нім. *die Gesellschaft für Technische Kommunikation – tecom Deutschland e.V.*) під назвою *Regelbasiertes Schreiben – Deutsch für technische Kommunikation* (укр. *правила оформлення документів – німецька мова у технічній комунікації*) [503]. У рамках наведеної директиви перекладачі спеціальних, у першу чергу, науково-технічних текстів, можуть орієнтуватись на правила орфографії, пунктуації, побудови текстів, речень, уживання окремих слів, а також створення функціонально адекватних перекладних текстів [498].

Другу групу артефактів складають допоміжні комп’ютерні засоби перекладу (в оригіналі – англ. *computer-aided-translation-Tools*). У когнітивно-

ситуативній моделі *CAT-Tools* займають провідне місце у функціонуванні перекладацької екосистеми та реалізації когніції перекладача. Р. Крюгер розрізняє як позитивні, так і негативні сторони застосування даної групи артефактів у перекладацькому процесі.

З одного боку, системи управління термінологічними базами даних слугують інструментами організації знань і можуть вважатись розширенням когнітивної структури знань перекладача з мозкової діяльності на об'єкти матеріального світу. Наприклад, застосування систем пам'яті перекладів (в оригіналі – англ. *Translation Memory Systems*) забезпечує стандартизацію процесу спеціального перекладу, а також гомогенність використання термінів не лише в межах терміносистеми, а й у перекладах одного перекладача та/або серед учасників перекладацького проекту. Застосування систем машинного перекладу дозволяє перекладачу сконцентруватись лише на фазі попереднього та заключного редагування тексту, а сам переклад виконуватиметься машиною.

З іншого боку, на практиці відомо, що якість машинного перекладу дотепер залишається низькою, тому виграний час від цього виду перекладу може збільшитись за рахунок редагувальних процесів. Те ж саме стосується й систем пам'яті перекладів, які можуть містити невірні перекладацькі відповідники, що автоматично переносяться до інших перекладів. Хоча володіння системами *CAT-Tools* нині становить обов'язкову вимогу для перекладача спеціальних текстів на ринку, слід визнати, що такі системи поки не можуть замінити або навіть значно полегшити традиційний процес людського перекладу.

Третю групу артефактів утворюють, відповідно до схеми, неспеціальні засоби електронної обробки даних. До них належать програмне забезпечення, зокрема, програми текстової обробки інформації (Word), програми представлення даних (Excel) або певний браузер для пошуку даних у мережі Інтернет (Internet Explorer, Google Chrom, Opera, Mozilla Firefox). Р. Крюгер зауважує, що програмне забезпечення загалом не становить інструмент, релевантний для вивчення суто трансляційної діяльності. Утім, наявність таких програм,

налаштованих під конкретні потреби перекладача, значно економить час, полегшуючи процес технічного оформлення ЦТ.

Те ж саме стосується і четвертої групи артефактів під назвою «загальні допоміжні засоби для здійснення трансляційної діяльності» (нім. *allgemeine Arbeitshilfsmittel*). Названа група охоплює всі інструменти перекладача, що безпосередньо не становлять компоненти перекладацької діяльності, зокрема умови робочого процесу (модель комп'ютера, робочі меблі, наявність другого монітора для пошукових цілей).

Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що Кельнська когнітивно-ситуативна модель перекладача спеціальних текстів у багатьох аспектах може вважатись підґрунтям синергетичної моделі спеціального перекладу. По-перше, на сьогодні вона є найповнішою моделлю спеціального перекладу, яка враховує не тільки фази робочого процесу міжкультурної фахової комунікації (процесуальна перспектива), а й детально описує когнітивні передумови професійної діяльності перекладача (когнітивна перспектива).

По-друге, Кельнська модель ґрунтується на концепціях ситуативно обумовленої когніції та контекстно-ситуативного перекладу, беручи за основу метафору екосистеми. Отже, поняття системи наразі розробляється не лише з когнітивного погляду, а й у ракурсі спеціального перекладу.

По-третє, результати розгляду моделі дозволяють стверджувати, що всі наведені фактори впливу на перекладацьку когніцію знаходяться в когерентному зв'язку один з одним. Інакше кажучи, синергізм елементів перекладацької екосистеми стає необхідною і достатньою умовою синергії, тобто кінцевого результату перекладу. Зрештою, серед перспектив застосування Кельнської моделі ми вбачаємо її використання як методологічної основи для синергетичного моделювання, аналізу та опису реальних трансляційних систем.

Отже, у наступному підрозділі буде представлено першу синергетичну модель системи спеціального перекладу на основі принципів синергетики перекладу і деяких елементів Кельнської когнітивно-ситуативної моделі перекладача спеціальних текстів.

4.2. Моделювання системи спеціального перекладу в синергетиці

З метою розв'язання ключового завдання дисертаційного дослідження, що полягає у створенні моделі ССП для різних типів спеціальних текстів, слід звернутись до синергетичних принципів моделювання поведінки систем у фазі Становлення. До таких принципів належить, у першу чергу, динамічна ієрархічність (емерджентність), представлена вище на практичному матеріалі (див. п. 3.3.1). На думку В.Г. Буданова, емерджентність становить узагальнення принципу підпорядкування Г. Гакена стосовно процесів становлення, тобто народження параметрів порядку під час взаємодії більше, ніж двох рівнів. Учений підкреслює, що сам процес становлення дорівнює процесові зникнення та подальшого народження одного з рівнів системи у взаємодії щонайменш трьох ієрархічних рівнів системного об'єкта [28, с. 59].

Іншим принципом, що утворює основу синергетичного моделювання, стає принцип спостережуваності, який разом з динамічною ієрархією входить до низки конструктивних принципів Становлення системи. Принцип спостережуваності у синергетиці визначається як залежність інтерпретацій від масштабу спостереження та очікуваного результату [там само, с. 62]. За словами В.І. Аршинова, принцип спостережуваності підкреслює обмеженість та відносність наших уявлень про систему в результаті дослідницького експерименту [10, с. 23]. З нашого боку додамо, що принцип спостережуваності відповідає нормам некласичного типу наукової раціональності, представленого вище (див. п. 2.3.2). Згідно з нормами цього типу наукового пізнання результат експерименту (знання про об'єкт) залежить від інструментів дослідження останнього, тобто відповідь на дослідницьке запитання зумовлюється способом постановки завдання або, інакше кажучи, масштабом спостережень [209, с. 318].

У процесі синергетичного моделювання будь-яких систем самоорганізації, в тому числі системи спеціального перекладу, можна виділити кілька основних етапів. До таких етапів, за В.Г. Будановим, належать: 1) постановка завдання для конкретної дисципліни у поєднанні з міждисциплінарною експертизою; 2) переведення внутрішньодисциплінарних понять та емпіричних даних

у тезаурусу синергетики; 3) встановлення базових процесів, зворотних зв'язків та принципів синергетики на емпіричному матеріалі; 4) узгодження принципів синергетики на емпіричному матеріалі, унаслідок чого виникає так звана «кільцева причинність»; 5) побудова структурно-функціональної когнітивної моделі; 6) конструювання формальної динамічної моделі; 7) побудова «реальної» моделі; 8) математичне рішення моделі; 9) інтерпретація результатів експерименту; 10) корегування моделі на будь-якому етапі з метою замкнення герменевтичного кола моделювання [28, с. 68-70].

Якщо порівняти зміст нашої роботи з окресленими етапами, можна побачити, що в контексті синергетики спеціального перекладу можна виконати лише пункти 1-5 та 9-10. Обґрунтуємо наведену тезу детальніше. Згідно з пунктом 1 ключове завдання сформульовано в меті роботи – створення синергетичної теорії перекладу спеціальних текстів. У свою чергу, кінцевою метою синергетики спеціального перекладу стає підвищення якості перекладу спеціальних текстів.

Прогнозоване підвищення якості спеціального перекладу може відбуватись двома шляхами. Першим шляхом, окресленим у роботі, вважаємо створення синергетичної методології дослідження ССП для визначення домінанти перекладу ВТ і мінімізації перекладацьких помилок на всіх рівнях ЦТ. Другий шлях утворює моніторинг і оцінка результатів перекладу спеціальних текстів для обґрунтування правомірності прийнятих перекладацьких рішень та викриття механізмів дії впливу на трансляційну когніцію перекладача. Обидва шляхи досягнення мети нашої розвідки реалізуються на практиці за допомогою синергетичної моделі.

Другий етап моделювання (пункт 2) становить визначення категорій загальної і спеціальної теорій перекладу в термінах синергетики, тобто переведення категорійно-понятєвого апарату перекладознавства в апарат класичної синергетики. Зміна тезаурусу дозволяє представити процес перекладу в термінах синергетики, здійснити вивчення проблем перекладу в синергетичному ракурсі, і відтак, запропонувати для них нове рішення.

Третій етап, тобто виявлення і реалізація принципів синергетики на емпіричному матеріалі (пункт 3), було розглянуто на прикладі трьох типів

наукової раціональності у спеціальному перекладі (див. розділ II), та практичного втілення принципів Буття і Становлення ССП (див. розділ III).

Четвертий етап узгодження принципів синергетики між собою на основі «кільцевої причинності» буде представлено власне у вигляді синергетичної моделі системи спеціального перекладу (розділ IV).

Викладене вище стосується і пункту 5, який містить побудову структурно-функціональної когнітивної моделі. Названа модель становить кінцеве представлення елементів, зв'язків, структури й функцій системи з вибором системного конфігуратора відповідно до поставленого завдання [28, с. 69]. У контексті синергетики спеціального перекладу ми асоціюємо системний конфігуратор з поняттям точки відліку синергетичної моделі.

Пункти моделювання 6, 7, 8 (див. вище) поки не уявляється можливим реалізувати на матеріалі дослідження перекладу, оскільки вони передбачають розробку і створення математичних алгоритмів за типами рівнянь або у вигляді комп'ютерних програм. Як вже було доведено, нелінійність, незамкненість та нерівноважність двох системних об'єктів – мови й перекладу – не дозволяють формалізувати процес перекладу мовою алгоритмів.

Пункт 9, який передбачає інтерпретацію результатів експерименту, буде представлено нижче у розділі IV. Зрештою, пункт 10, тобто корегування окремих частин синергетичної моделі, залишається перспективою подальших теоретичних і прикладних досліджень у річищі синергетики перекладу.

У наступному підрозділі ми розглянемо універсальну синергетично-інформаційну модель ССП, побудовану за принципом домінанти перекладу. У термінах синергетичного моделювання це означає, що категорія домінанти перекладу виступатиме системним конфігуратором даного типу моделі.

4.3. Синергетично-інформаційна модель системи спеціального перекладу

Опис і моделювання системних об'єктів з позицій синергетики можна здійснити за допомогою представлення об'єкта на трьох рівнях його існування: мікрорівні, макрорівні та мегарівні. У цьому контексті необхідно згадати принцип

подвійного входження як суттєву синергетичну ознаку перекладу (див. п. 3.1.1). Відповідно до принципу подвійного входження ССП має два незамкнені рівні самоорганізації: внутрішній та зовнішній. З погляду синергетики названі рівні самоорганізації можна розподілити по рівнях Становлення системи так: внутрішній рівень = мікрорівень; зовнішній рівень = макрорівень + мегарівень.

Основним законом Становлення синергетичних систем у класичній синергетиці виступає формула: МЕГА+МІКРО=МАКРО$_{new}$. Це означає, що керувальні параметри верхнього мегарівня, об'єднуючись з короткостроковими змінними нижнього мікрорівня, утворюють параметри порядку, тобто довгострокові колективні змінні нового макрорівня [28, с. 60]. Наведена формула разом з принципом подвійного входження складає основу для створення першої синергетичної моделі ССП (див. Рис. 2).

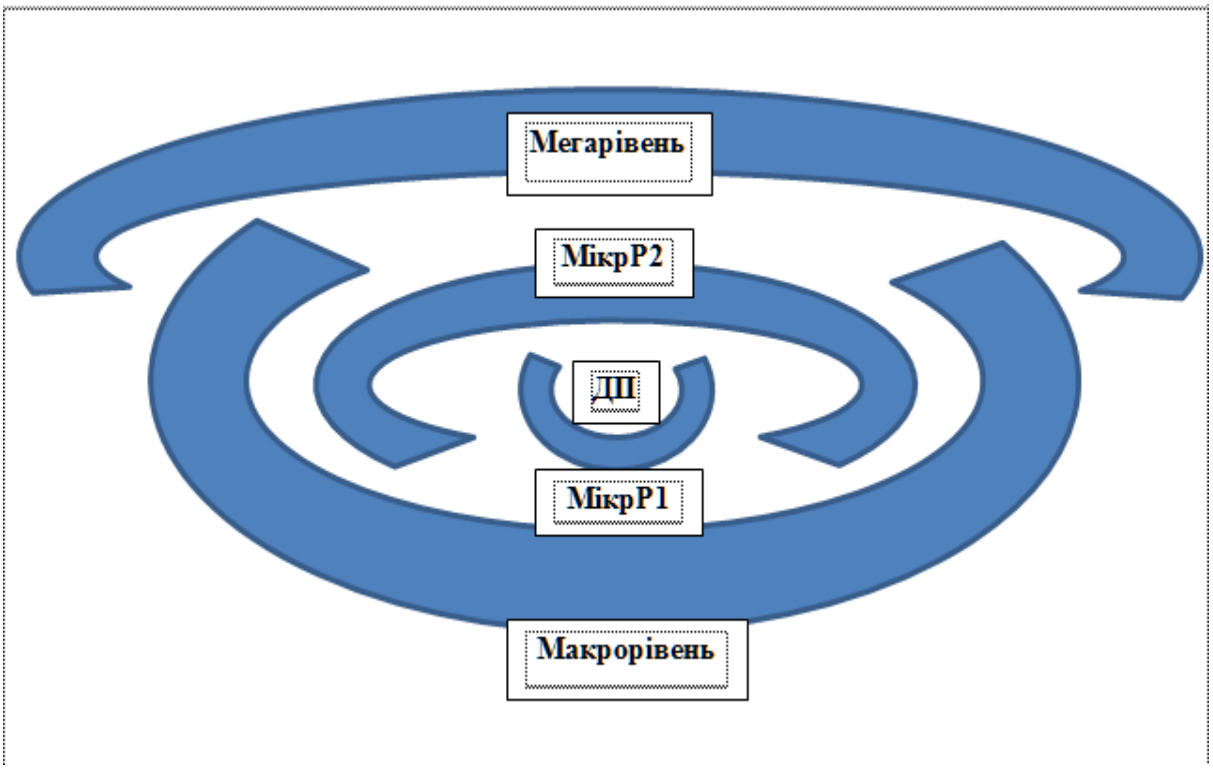

Рис. 2. Синергетично-інформаційна модель ССП

Прокоментуємо наведену модель. Як видно з рисунку, система спеціального перекладу охоплює чотири рівні: мікрорівень1 (МікрР1), мікрорівень 2 (МікрР2), макрорівень та мегарівень. В аспекті самоорганізації ССП внутрішній рівень містить дві незамкнені внутрішні дуги – мікрорівень 1 та мікрорівень 2. У свою чергу, зовнішній рівень самоорганізації ССП відповідає двом зовнішнім дугам –

макро- та мегарівню моделі. У контексті спеціального перекладу кожен з рівнів системи отримує своє специфічне наповнення.

Так, у центрі системи знаходиться *домінанта перекладу* (ДП). Дана категорія слугує точкою відліку для опису та перевірки механізму дії моделі. Мікрорівень 1 (МікрР1) містить одиниці перекладу вихідного тексту у висхідній ієрархії перекладацьких рішень: лексема – колокація – речення – абзац, які вербалізують семантичні та граматичні значення ВТ. Мікрорівень 2 (МікрР2) охоплює фактори комунікативної ситуації, вербалізовані у ВТ.

Слід зауважити, що мікрорівень 2 охоплює лише фактори конкретного комунікативного акту, що реалізується за допомогою тексту ВТ. Отже, мікрорівні 1, 2 обмежуються експліцитною інформацією *структурно-семантичного* та *комунікативно-прагматичного* характеру, яку можна виявити у вихідному тексті .

Макрорівень ССП символізує тип фахового дискурсу. У межах даного рівня розміщено інші типи інформації, що існують в тексті оригіналу переважно в імпліцитному вигляді. До них належить, по-перше, *дискурсивно-ситуативна* інформація, тобто указання на жанрово-стилістичні та змістові категорії дискурсу, прямо не представлені у ВТ. Такими категоріями, за В.І. Карасиком, слугують (1) стильова приналежність ВТ; 2) жанровий канон та клішованість; 3) ступінь ампліфікації або компресії інформації; 4) адресованість; 5) інформативність; 6) модальність; 7) інтертекстуальність; 8) прийнятність у вихідному фаховому дискурсі та лінгвокультурі [99, с. 182].

По-друге, макрорівень містить *дискурсивно-фахову* інформацію, тобто спеціальні дані, що стосуються конкретної галузі знань, імпліковані у вихідному тексті. Даний тип інформації не потребує пояснень для спеціалістів-носіїв мови оригіналу, але в більшості випадків викликає труднощі у неспеціаліста-перекладача під час ДПА та рецепції вихідного тексту.

Зрештою, мегарівень загалом відповідає рівню культури. Для системи спеціального перекладу ми пропонуємо інше позначення мегарівня – *ноосфера*, оскільки саме передача знань є фактором досягнення мети міжкультурної фахової комунікації. На нашу думку, ноосфера охоплює, з одного боку, колективні

соціальні фрейми людства як сукупність знань про навколишній світ, накопичених людською спільнотою за весь період своєї біологічної еволюції, історичного, культурного та науково-технічного розвитку.

З іншого боку, до ноосфери належать всі типи наукової раціональності (див. п. 2.3.1, 2.3.2, 2.3.3) як інструменти дослідження знань, організованих та структурованих у вигляді колективних соціальних фреймів. Мегарівень містить так звану фонову інформацію – потенційно безкінечні енциклопедичні знання про певні об’єкти та ситуації ВТ. Окремо слід зазначити, що перекладач як активний суб’єкт перекладу присутній на всіх рівнях ССП: на мікрорівні як учасник акту міжмовного посередництва; на макрорівні як учасник фахового дискурсу в міжкультурній фаховій комунікації; на мегарівні як частина ноосфери, де у складі колективного соціального фрейма знаходяться мовна, перекладацька та фахова компетенції виконавця перекладу.

Точку відліку синергетично-інформаційної моделі ССП формує домінанта перекладу, яка лягла в основу механізму дії моделі. Як відомо, домінантою перекладу спеціальних текстів слугує передача інформаційного змісту. Утім, як показано в коментарі до моделі, інформаційний зміст може мати різну природу, від семантичної до дискурсивно-фахової, а також дві форми представлення: експліцитну та імпліцитну інформацію.

Метою створення синергетично-інформаційної моделі стала перспектива її використання на етапі доперекладацького (ДПА) та порівняльно-перекладацького (ППА) спеціальних текстів. Так, у межах ДПА за допомогою моделі перекладач може визначити домінантні типи інформації оригіналу, що стає передумовою адекватного перекладу спеціального тексту. У свою чергу, під час ППА на підставі моделі можна перевірити адекватність відтворення домінанти перекладу за різними типами інформації, а також обґрунтувати правомірність обраних перекладацьких рішень.

У наступному підрозділі ми продемонструємо реалізацію моделі на прикладі синергетично-інформаційної методики перекладацького аналізу.

4.4. Інформаційні алгоритми перекладацького аналізу спеціальних текстів

Перш ніж перейти до практичного аналізу тексту за допомогою моделі, необхідно поетапно окреслити синергетично-інформаційну методику, окремо для ППА і ДПА. Розпочнемо з порівняльно-перекладацького аналізу як джерела знань про інформаційну структуру текстів оригіналу і перекладу в межах ССП. Методика ППА за синергетично-інформаційною моделлю системи спеціального перекладу складається з кількох етапів.

Першим кроком на шляху ППА стає **(1)** *аналіз цільового тексту* або одного з варіантів множинних перекладів оригіналу. На даному етапі необхідно виділити всі місця в тексті, незрозумілі для адресата, тобто для «зовнішнього» суб'єкта перекладацького аналізу. Виокремлені фрагменти маркують потенційні порушення міжкультурної фахової комунікації з погляду виконавця ППА.

Другий етап містить **(2)** *розгляд вихідного тексту* за критеріями мети й атрактора. По-перше, необхідно встановити мету створення та застосування тексту оригіналу у вихідній фаховій комунікації. Виявлена мета експліцитно формулюється у вигляді пропозиції. Також можна вказати функцію ВТ, що практично дорівнює меті. По-друге, відповідно до мети визначається атрактор системи. Тут мається на увазі виявлення інформації, призначеної для передачі, тобто домінанта перекладу у міжкультурній фаховій комунікації.

Зауважимо, що у спеціальних текстах з інформативною функцією домінантою перекладу виступає змістово-фактуальна інформація (термін І.Р. Гальперіна) [43, с. 28]. У контексті синергетично-інформаційної моделі ССП змістово-фактуальній інформації відповідають експліцитно представлені семантичний, комунікативно-прагматичний і дискурсивно-фаховий типи інформації. Решта інформації існує у ВТ в імпліцитному вигляді, тому не входить до категорії змістово-фактуальної інформації. Окремо слід застерегти, що змістово-фактуальна інформація ВТ становить домінанту перекладу за умови, якщо замовник не змінює функцію і тип аудиторії цільового тексту в конкретній ситуації міжкультурної фахової комунікації.

Третій етап синергетично-інформаційної методики ППА **(3)** полягає в *порівнянні оригіналу і перекладу за точками біфуркації*, виявленими на етапі аналізу ЦТ (1) та порівняльного розгляду оригіналу й перекладу. Протягом даного етапу суб'єкт ППА встановлює всі структурно-семантичні й змістові розходження між ЦТ і ВТ як альтернативні вибори одного зі шляхів розвитку системи з боку перекладача. У цьому зв'язку підкреслимо, що відсутність розходжень між текстами оригіналу і перекладу означає існування перекладацького відношення стійкої рівноваги або байдужої рівноваги всередині ССП. У свою чергу, незначні розходження між ЦТ і ВТ маркують відношення нестійкої рівноваги. Зрештою, значні відхилення від оригіналу та/або вилучення домінантних типів інформації ВТ у ЦТ означають відсутність рівноваги в системі.

Наступний процедурний етап ППА **(4)** передбачає *представлення даних за допомогою таблиці*. У межах таблиці «А» здійснюється розподіл встановлених точок біфуркації за двома параметрами. Перший параметр таблиці «А» формують рівні одиниць перекладу ВТ та їхнє відтворення у ЦТ відповідно до ієрархії перекладацьких рішень: лексема – колокація – речення – абзац. Необхідно підкреслити, що даний етап обмежується даними, представленими на мікрорівнях моделі 1, 2 (див. коментар до Рис. 2), тобто розглядаються структурно-семантична і комунікативно-прагматична інформація ВТ, вербалізовані в тексті перекладу.

Уведення даних до таблиці «А» може здійснюватись як за низхідним принципом *Top-down*, від рівня абзацу до рівня лексеми, так і за принципом *Bottom-up* – від рівня лексеми до рівня абзацу.

Другий параметр таблиці А утворює розподіл наведених перекладацьких рішень за графами «нестійка рівновага» та «відсутність рівноваги», оскільки саме ці перекладацькі відношення визначають можливість збереження або руйнації всієї системи спеціального перекладу.

На п'ятому етапі процедури ППА **(5)** починається *розгляд кожного випадку відсутності рівноваги в системі***.** Для представлення даних створюється таблиця «Б». За допомогою таблиці суб'єкт ППА розподіляє приклади відсутності рівноваги на рівнях лексеми, колокації, речення й абзацу ЦТ за типами

інформації. Під час аналізу враховуються лише ті типи інформації, що становлять домінанту перекладу ВТ. На даному етапі ППА залучаються всі рівні системи, від обох мікрорівнів до макро- та мегарівня. Ця операція має на меті встановити, дефіцит якого типу інформації спричинив критичне порушення міжкультурної фахової комунікації. Нагадаємо, що руйнація всієї синергетичної системи виникає через хибне відтворення домінанти перекладу на будь-якому рівні ССП.

Шостий етап процедури аналізу **(6)** містить *усунення інформаційного дефіциту* в перекладному тексті з боку суб'єкта ППА. Названа операція передбачає звернення до компонентів макро- і мегарівня, тобто використання даних зовнішнього рівня самоорганізації ССП. Такими компонентами стають, зокрема, *артефакти* і *партнери* суб'єкта ППА. Категорії артефактів і партнерів ми використовуємо у розумінні Р.Крюгера на прикладі когнітивно-ситуативної моделі перекладача спеціальних текстів (див. п. 4.1).

Отже, артефакти охоплюють словники, довідники, енциклопедичні видання й паралельні тексти. Партнерами можуть виступати спеціалісти конкретної фахової галузі вихідного та цільового дискурсу, носії мови оригіналу, а також досвідчені перекладачі-практики, що спеціалізуються на відповідному фаховому напрямі. З нашого боку додамо, що категорія артефактів як джерел знань знаходиться на рівні ноосфери, тобто на мегарівні системи. У свою чергу, партнери, серед яких інші перекладачі, зовнішні експерти, фахівці, редактори, становлять компоненти макрорівня, будучи учасниками фахового дискурсу.

Якщо інформаційний дефіцит виконавця перекладу пов'язано зі *структурно-семантичною* інформацією, суб'єкт ППА з метою усунення дефіциту звертається до словників різного типу та формату представлення. Серед них, у першу чергу, двомовні друковані та онлайн-видання, граматичні довідники, одномовні тлумачні словники ВМ та ЦМ, багатомовні онлайн-словники з вбудованими системами пам'яті перекладів [444], системи контекстуального пошуку за готовими перекладами, програми автоматичного перекладу, власні системи пам'яті перекладів, наприклад, SDL Trados [505].

За наявності дефіциту *комунікативно-прагматичної* інформації в перекладі, суб'єкт ППА повинен насамперед скористатись даними вихідного тексту. Непрямими джерелами комунікативно-прагматичної інформації часто слугують так звані метадані (метатексти у термінології П. Торопа) [213, с. 111-118]. У спеціальному перекладі до них належать інструкції замовника, дані про автора та джерело ВТ, інформація про цільову аудиторію, допоміжні матеріали у вигляді презентацій, слайдів, веб-сторінок, рекламних брошур.

Якщо фактори комунікативної ситуації експліцитно не представлені у ВТ, ідеться про *дискурсивно-ситуативний тип* інформації. У випадку дискурсивно-ситуативного дефіциту, тобто імплікованих категорій дискурсу, релевантних для розуміння ЦТ, але не розкритих у перекладі, суб'єкт ППА звертається до паралельних текстів однієї й такої самої комунікативної ситуації відповідного типу фахового дискурсу ВМ та ЦМ. Головним принципом пошуку в паралельних текстах має бути збіг факторів комунікативної ситуації: адресанта, адресата й предмета повідомлення, а також однаковий стиль і жанр тексту.

Якщо пошук у паралельних текстах не дає результату, слід скомбінувати його з довідковими матеріалами щодо предмета повідомлення. Такими довідковими джерелами на сьогодні часто слугують веб-сторінки компаній-виробників продукту, створені мовою оригіналу; локалізований контент мовою перекладу; першоджерела, пов'язані з темою повідомлення, наприклад, підручники, патентні винаходи, статті у фахових журналах.

Дискурсивно-фахова інформація має ключовий характер для спеціального тексту і завжди входить у домінанту перекладу. Для усунення дискурсивно-фахового інформаційного дефіциту суб'єкт ППА звертається до спеціалізованих джерел знань, серед яких термінологічні бази даних, зокрема, SDL Multiterm [505], термінологічні стандарти мови оригіналу та мови перекладу, в тому числі офіційні видання національних стандартів України ДСТУ ISO [див., напр., 441; 425], а також вузькогалузеві лексикографічні й термінографічні джерела (вичерпний список довідників та міжнародних термінологічних баз даних див. [154, с. 444-448]).

Зрештою, нестача фонової інформації усувається за допомогою багатогалузевих енциклопедій, енциклопедичних словників за фаховими напрямами, спеціалізованих довідкових видань, у тому числі науково-популярного характеру в онлайн-форматі вихідною та цільовою мовами. Слід зауважити, що в сучасних умовах діяльності перекладача дефіцит інформації поповнюється в першу чергу через пошукові системи в мережі Інтернет.

На сьомому етапі процедури аналізу **(7)** суб'єкт ППА пропонує *свій варіант відтворення домінанти перекладу* на рівнях лексеми, колокації, речення або абзацу з метою відновлення життєздатності ССП. Відтак, суб'єкт ППА виправляє хибні перекладацькі рішення, досягаючи мети міжкультурної фахової комунікації.

Восьмий етап роботи за синергетично-інформаційною методикою ППА **(8)** становить *обґрунтування прийнятих перекладацьких рішень* шляхом ТАР-протоколу. Складання такого протоколу здійснюється за методом інтроспекції.

Утім, інтроспекція протікає не стихійно, а підпорядковується рівням динамічної ієрархії, які збігаються з рівнями синергетично-інформаційної моделі: мікроР1 (мова) – мікроР2 (комунікативна ситуація) – макрорівень (дискурс) – мегарівень (ноосфера). Принцип динамічної ієрархії під час укладання протоколу реалізується через непослідовність проходження окремих рівнів. Саме на цьому етапі перевіряється та реалізується дія синергетичної формули становлення ССП: МІКРО+МЕГА= $МАКРО_{new}$.

Слід уточнити, що суб'єкт ППА обґрунтовує не тільки власні перекладацькі виправлення, а й «простежує» вибір відповідників з боку виконавця перекладу. На даному етапі відбувається реконструкція процесу спеціального перекладу: з'ясовуються причини хибного проходження точок біфуркації перекладачем; окреслюються шляхи вірного вибору перекладацьких рішень.

Зрештою, на останньому етапі здійснюється *моніторинг і оцінка результатів перекладу* **(9)***[106]. Суб'єкт ППА порівнює не лише оригінал і переклад, а долучає до аналізу результати власних виправлень, а також за наявності екземпляр перекладу-еталона. Таким еталоном для спеціальних текстів

[106] Для розгляду встановлених випадків нестійкої рівноваги суб'єкт ППА повторює процедурні етапи 5-9.

слугує, як правило, офіційний, зокрема, авторизований переклад, виконаний професійними перекладачами – штатними співробітниками бюро перекладів, державних структур, міжнародних організацій, або зареєстрованими приватними підприємцями. Переклад-еталон публікується у вигляді текстового або онлайн-документа, який пройшов експертизу якості. Після завершення моніторингу й оцінки суб'єкт ППА формулює власні висновки і надає рекомендації щодо покращення якості спеціального перекладу.

Коротко розглянемо процедурні етапи синергетично-інформаційної методики ДПА спеціального тексту. Методика ДПА на багатьох етапах повторює процедури аналізу, окреслені вище в рамках ППА. Виключення складають лише етапи (1), (3), (8), (9). Так, на першому етапі ДПА (1) виконавець перекладу аналізує ВТ, виділяючи всі незрозумілі місця як суб'єктивні точки біфуркації системи. На даному етапі на матеріалі вихідного тексту потенційно виявляються випадки відсутності рівноваги у ССП, а також встановлюються віртуальні перекладацькі відношення нестійкої рівноваги. Другий етап, що полягає у визначенні мети, функції та домінанти перекладу збігається з процедурою ППА.

На етапі (3) перекладач класифікує виокремлені місця ВТ за відношеннями перекладацької рівноваги: а) відношення нестійкої рівноваги як «сумнівні» перехідні рішення; б) відношення відсутності рівноваги як повні інформаційні дефіцити перекладача. На етапі (4) виконавець перекладу вербалізує відношення нестійкої рівноваги й заносить дані у таблицю «А». Етапи (5), (6), (7) повторюють процедуру ППА. На етапі (8) перекладач обґрунтовує власні варіанти перекладацьких рішень через ТАР-протокол відповідно до принципу динамічної ієрархії. Етап (9) виконується після завершення перекладу цілого тексту.

Таким чином, синергетично-інформаційна модель ССП за критерієм домінанти перекладу слугує основою методики ДПА і ППА спеціальних текстів. У наступному підрозділі ми продемонструємо застосування синергетично-інформаційної методики ППА на матеріалі тексту інформативного типу.

4.5. Методика порівняльно-перекладацького аналізу інформативних текстів: практичний аспект

Прикладом для демонстрації механізму дії синергетично-інформаційної моделі ССП було обрано фрагмент науково-технічного тексту німецькою мовою, наведений у підручнику з аграрної економіки [511, S. 14-15**]**, а також його множинні переклади, виконані студентами-магістрами Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ккористуючись алгоритмом синергетично-інформаційної методики ППА, на етапі аналізу **(1)** розглянемо перший варіант перекладу (див. ВТ №10 і ЦТ №10, варіант 1.1, Додаток С):

1.1 (ЦТ №10) Атом***[107]

Будова : Атом (від гр. atomos= неподільний) – найменша частинка хімічного елементу; однак вчені вже давно довели, ***що і його****[108] *можна поділити на ще менші частинки.*

Атом складається з ядра (що у свою чергу складається з ***матеріальних частинок)****[109] *та з оболонки.* ***Матеріальні частинки* складають за своєю кількістю у більше ніж 99%*** *всю атомну масу.* ***Деякі з них протони*** *-позитивно заряджені, інші – нейтрони –****негативно*.***

Протони та нейтрони утворюють нуклони. Вони визначають масове число ***в атомній масі****.* ****Кількість протонів в атомному ядрі показує атомний номер, що і є визначальним фактором для* ***відмінності**** *окремих елементів.*

Атомні ядра елементу мають однакову кількість протонів, проте часто різну кількість нейтронів, тому їх маса може бути різною. Атоми з однаковими зарядами ядра, але з різними масовими числами називаються ізотопами. Хімічні елементи є здебільшого ***ізотопно-геохімічними*.***

У наведеному варіанті жирним шрифтом виділені місця потенційного порушення міжкультурної фахової комунікації. З погляду адресата перекладу в особі виконавця ППА відмічені рішення характеризуються нечіткістю

[107] Орфографія, пунктуація та стиль виконавця перекладу збережені
[108] Потенційне порушення міжкультурної фахової комунікації
[109] Тут і далі на сторінці так само (див. вище)

термінології, невідповідністю цільовому дискурсу, невдалими стилістичними формулюваннями, а у деяких випадках – семантичною двозначністю.

Так, до невідповідності цільовому дискурсу, яке, очевидно, пов'язано з викривленням дискурсивно-фахової інформації, відносимо хибне уживання термінів *матеріальні частинки*[110], атомна маса*[111], ізотопно-геохімічні елементи**. Невдалі формулювання, що не відповідають стилістичним нормам мови перекладу, включають такі речення й частини пропозицій: (а) *Матеріальні частинки** ***складають за своєю кількістю у більше ніж 99%**** *всю атомну масу.* (б) ***Деякі з них протони**** *– позитивно заряджені, інші – нейтрони –****негативно****. (в) <…> *що і є визначальним фактором для* ***відмінності**** *окремих елементів.*

Зрештою, семантична двозначність прослідковується в першому реченні: ***Атом*** *(від гр. atomos= неподільний) – найменша частинка хімічного* ***елементу****; однак вчені вже давно довели,* ***що і його**** *можна поділити на ще менші частинки*. У даному випадку за синтаксичною структурою незрозуміло, до якого члена головного речення відноситься корелят «*і його*»: до «*атома*» чи до «*хімічного елемента*». Безумовно, зміст речення знімає дану двозначність, однак у науковому тексті слід було б формулювати висловлення більш чітко.

На другому етапі ППА **(2)** розглянемо фрагмент ВТ (див. прикл. 1) [511, S. 14, також ВТ №10] з метою встановлення функції і домінанти його перекладу.

1. (ВТ №10) **Atom**

Aufbau *– Ein Atom (von griech. Atomos=unteilbar) ist zwar das kleinste Teilchen eines chemischen Grundstoffes oder Elements; es kann aber – wie die Wissenschaft längst bewiesen hat – sehr wohl geteilt werden.*

Es besteht aus einem Atomkern mit Massenteilchen und aus einer Hülle. Die Massenteilchen bestimmen mit einem Anteil von mehr als 99% das Atomgewicht. Einige davon, die Protonen sind elektrisch positiv (+) geladen, andere sind elektrisch neutral (Neutronen).

[110] Хибне перекладацьке рішення
[111] Тут і далі на сторінці так само (див. вище).

Protonen und Neutronen bilden zusammen die Nukleonen. Sie bestimmen die Massenzahl im Atomkern. Die Anzahl der Protonen im Atomkern ergibt die Kernladungszahl oder Ordnungszahl. Sie ist für die Unterschiedlichkeit der einzelnen Grundstoffe (Elemente) maßgeblich.

Die Atomkerne eines Elements besitzen zwar alle die gleiche Zahl von Protonen, haben aber häufig unterschiedlich viele Neutronen, so dass auch ihre Masse verschieden ist. Atome mit gleicher Kernladungszahl, aber verschiedener Massenzahl werden als Isotope bezeichnet. Chemische Elemente sind meist Isotopengemische.

Для визначення мети створення й застосування ВТ (функції) спочатку розглянемо мікрорівень оригіналу. Відповідно до синергетично-інформаційної моделі ССП, мікрорівень містить мовні дані, тобто первинні пропозиції ВТ, вербалізовані у сукупності лексичних і граматичних значень – структурно-семантичній інформації (МікрР1). Крім того, до мікрорівня належать вербалізовані дані про фактори комунікативної ситуації, до якої входить текст оригіналу: адресанта, адресата і предмет повідомлення – комунікативно-прагматична інформація (МікрР2).

Розгляд структурно-семантичної інформації дозволяє виснувати, що вихідний текст належить до наукового стилю. Про це свідчать лексичні, текстуальні та стилістичні маркери в тексті: терміни, іншомовні слова, займенникові або іменникові когезійні зв’язки між реченнями, конструкції процесуального і результативного пасиву.

Показником наукового стилю слугує також аргументативне та класифікаційно-розділове представлення інформації в конструкціях деяких речень: ***einige davon****… sind* – ***andere*** *sind <…>; die Atomkerne* ***besitzen zwar*** *…* ***haben aber*** *<…>,* ***so dass****… <…>*. Крім того, на рівні цілого фрагмента спостерігається логіка тематичної прогресії тексту, тобто послідовна зміна тема-рематичної інформації в комунікативній перспективі ВТ. Тематична прогресія реалізується через граматичну когезію. Так, терміни-іменники «вводять» рему попереднього речення, а повтори іменників та займенники-кореляти маркують тему в кожному наступному реченні оригіналу.

На смисловому рівні оригіналу показниками атрактора стають заголовок ***Atom*** і маркер першого абзацу ***Aufbau***, а також когерентні зв'язки тексту, тобто ключові слова, що маркують домінантний смисл тексту, так званий басейн атрактора (термін В.Г. Буданова) [29]. Когерентні зв'язки формують семантичну мережу ВТ: *Atom – das kleinste Teilchen – der chemische Grundstoff – der Atomkern – die Massenteilchen – die Hülle – die Protonen – die Neutronen – die Nukleonen – die Massenzahl – die Kernladungszahl – das Element – die Masse – Isotope.*

Уже на рівні значень лексем із семантичної мережі можна встановити, що ВТ належить до природознавчих текстів на перетині галузей хімії та фізики. Утім, для остаточного визначення функції та домінанти перекладу слід звернутись до другого мікрорівня ВТ (МікрР2), який містить комунікативно-прагматичну інформацію. Зміст вихідного тексту не надає повної інформації про фактори комунікативної ситуації, до якої належить текст оригіналу. У межах ВТ ми не знаходимо прямих позначень адресанта й адресата оригіналу. Експлікується тільки предмет повідомлення ВТ: *інформація про структуру атома*.

У такому випадку можна звернутись до метаданих, якщо такі дані доступні для суб'єкта ППА. Відповідно до знайдених метаданих було встановлено, що першоджерелом тексту, призначеного для перекладу, слугує підручник з аграрної економіки «*Agrarwirtschaft – Grundstufe Landwirt»* (укр. «*Аграрна економіка – Фермер: базовий рівень*»), розділ 1 «*Naturwissenschaftliche Grundlagen»* (укр. *«Основи природознавства»*) [511, S. 14-15]. Обраний фрагмент складає окремий підпункт 1.2 під назвою «*Atom»,* який включено до пункту 1 «*Chemische Grundlagen»* (укр. «*Основні поняття хімії»*) першого розділу підручника [там само, S. 6]. За жанром ВТ належить до навчальних посібників з фахової підготовки й підвищення кваліфікації спеціалістів та менеджерів у галузі сільського господарства (див. передмову до підручника) [там само, S. 5].

Серед авторського колективу вказані провідні фахівці даної галузі, що працюють у ФРН, зокрема, др. агр. наук Гайнріх Гамрінгер, Технічний університет Мюнхена / м. Вайєнштефан; др. мед.-вет. наук Андреас Дітц, м. Бракель; Дітер Карг, директор профучилищ м. Шенбрунн; а також два

редактори і співавтори ВТ: Горст Лохнер, керівник Державного професійного навчального центру Ансбах/Тріздорф; Йоганнес Бреккер, викладач професійного коледжу Вільгельма Норманна, м. Херфорд [там само, S. 3].

Отже, за отриманою комунікативно-прагматичною інформацією про учасників ситуації можна визначити мету створення і застосування ВТ: надання знань про структуру й будову атома для майбутніх спеціалістів у галузі аграрної економіки. Функція ВТ походить від мети і безпосередньо пов'язується як з типом тексту, так і з комунікативною ситуацією. Отже, за типом тексту ВТ має інформативну функцію (див. типологію текстів К. Райс) [364, S. 83], а додаткові функції оригіналу становлять загальноосвітня і дидактична підфункції.

Що стосується інформаційної структури ВТ, за його функцією можна стверджувати, що домінантні типи інформації складають семантична і дискурсивно-фахова інформація, представлені в експліцитному вигляді. Зважаючи на інформативну функцію ВТ, слід також враховувати фонову інформацію, яка імпліцитно присутня в оригіналі. Названі типи інформації утворюють домінанту перекладу фрагмента (1).

Перейдемо до третього етапу синергетично-інформаційної методики ППА **(3)**. З цією метою порівняємо фрагмент оригіналу (1) і варіант перекладу (1.1) за точками біфуркації, тобто розходженнями у представленні домінантних видів інформації ВТ і ЦТ (див. ВТ № 10; ЦТ №10, варіант 1.1, Додаток С):

1. (ВТ №10) *Atom*	1.1. (ЦТ №10) *Атом*
*Aufbau – **Ein Atom** (von griech. Atomos=unteilbar) ist zwar das kleinste Teilchen eines chemischen Grundstoffes oder Elements; **es** kann aber – wie die Wissenschaft längst bewiesen hat – sehr wohl geteilt werden.*	*Будова : Атом (від гр. atomos= неподільний) – найменша частинка хімічного елементу; однак вчені вже давно довели, що **і його*[112]** можна поділити на ще менші частинки.*

[112] Порушення міжкультурної фахової комунікації, виявлені на етапі аналізу ЦТ (1)

Es besteht aus einem Atomkern mit ***Massenteilchen*** *und aus einer Hülle.*	*Атом складається з ядра (що у свою чергу складається з* ***матеріальних частинок)****[113] та з оболонки.*
Die Massenteilchen bestimmen mit einem Anteil von mehr als 99% *das Atomgewicht. Einige davon, die Protonen sind elektrisch positiv (+) geladen, andere sind* ***elektrisch neutral*** *(Neutronen).*	***Матеріальні частинки* складають за своєю кількістю у більше ніж 99%**** *всю атомну масу. Деякі з них протони -позитивно заряджені, інші – нейтрони –****негативно****[114]****.***
Protonen und Neutronen bilden zusammen die Nukleonen. Sie bestimmen die Massenzahl ***im Atomkern.***	*Протони та нейтрони утворюють нуклони. Вони визначають масове число* ***в атомній масі****.**[115]
Die Anzahl der Protonen im Atomkern ergibt die Kernladungszahl oder Ordnungszahl. Sie ist für ***die Unterschiedlichkeit*** *der einzelnen Grundstoffe (Elemente) maßgeblich.*	*Кількість протонів в атомному ядрі показує атомний номер, що і є визначальним фактором для* ***відмінності**** *окремих елементів.*
Die Atomkerne eines Elements *besitzen zwar alle die gleiche Zahl von Protonen, haben aber häufig unterschiedlich viele Neutronen, so dass auch ihre Masse verschieden ist. Atome mit gleicher Kernladungszahl, aber verschiedener Massenzahl werden als Isotope bezeichnet. Chemische Elemente sind meist* ***Isotopengemische.***	***Атомні ядра елементу*****[116] мають однакову кількість протонів, проте часто різну кількість нейтронів, тому їх маса може бути різною. Атоми з однаковими зарядами ядра , але з різним масовими числами називаються ізотопами. Хімічні елементи є здебільшого* ***ізотопно-геохімічними*****.*

[113] Тут і далі на сторінці так само (див. вище).
[114] Порушення міжкультурної фахової комунікації, виявлені на етапі аналізу ЦТ (1)
[115] Тут і далі на сторінці так само (див. вище).
[116] Порушення міжкультурної фахової комунікації, виявлені на етапі ППА ВТ і ЦТ (3)

На підставі порівняння фрагмента ВТ (1) і варіанта його перекладу (1.1) можна побачити, що всі потенційні порушення міжкультурної фахової комунікації, зафіксовані на першому етапі аналізу ЦТ, виявились місцями розходження між оригіналом і перекладом. Крім того, під час порівняльного аналізу було встановлено додаткове порушення МФК в тексті перекладу: ***Die Atomkerne eines Elements*** *besitzen zwar alle die gleiche Zahl von Protonen <…> –* ***Атомні ядра елементу****[117] *мають однакову кількість протонів <…>.*

Одразу слід зауважити, що всі виявлені розходження не входять до категорії відсутності рівноваги, тобто не призводять до руйнації домінанти перекладу. Утім, наведені хибні рішення утворюють відношення нестійкої рівноваги ССП, ускладнюючи розуміння цільового тексту з боку адресатів. Отже, перейдемо до четвертого етапу ППА **(4)**, який передбачає представлення отриманих даних у таблиці (див. Табл. 10.1А):

одиниці перекладу ВТ	відтворення одиниць перекладу в ЦТ за типом відношення «нестійка рівновага»
(I) рівень лексеми і колокації ВТ	(Ia) рівень колокації ЦТ
<Es besteht aus einem> ***Atomkern mit Massenteilchen*** *<…>*	*<Атом складається> з ядра <…> <і>* ***матеріальних частинок****[118]
<…> ***elektrisch neutral*** *(Neutronen)*	*<…>– нейтрони –****негативно****[119]
<…> die Massenzahl ***im Atomkern***	*<…> масове число* ***в атомній масі.****
Isotopengemische	*<…>* ***ізотопно-геохімічними****
(II) рівень речення ВТ	(IIa) рівень речення ЦТ
Aufbau – ***Ein Atom*** *(von griech. Atomos=unteilbar) ist zwar das kleinste*	*Будова : Атом (від гр. atomos= неподільний) – найменша частинка*

[117] Порушення міжкультурної фахової комунікації, виявлене на етапі ППА ВТ і ЦТ (3)
[118] Нестійка рівновага ССП на рівні колокації
[119] Тут і далі на сторінці так само (див. вище).

Teilchen eines chemischen Grundstoffes oder Elements; ***es*** *kann aber – wie die Wissenschaft längst bewiesen hat – sehr wohl geteilt werden.*	*хімічного елементу; однак вчені вже давно довели, що* ***і його****[120] *можна поділити на ще менші частинки.*
Die Massenteilchen ***bestimmen mit einem Anteil von mehr als 99%*** *das Atomgewicht.*	*Матеріальні частинки* ***складають за своєю кількістю у більше ніж 99%****[121] *всю атомну масу.*
Die Atomkerne eines Elements *besitzen zwar alle die gleiche Zahl von Protonen, haben aber häufig unterschiedlich viele Neutronen, so dass auch ihre Masse verschieden ist.*	***Атомні ядра елементу****[122] *мають однакову кількість протонів, проте часто різну кількість нейтронів, тому їх маса може бути різною.*
(III) рівень абзацу ВТ	(IIIa) рівень абзацу ЦТ
Die Anzahl der Protonen im Atomkern ergibt die Kernladungszahl oder Ordnungszahl. Sie ist für ***die Unterschiedlichkeit*** *der einzelnen Grundstoffe (Elemente) maßgeblich.*	*Кількість протонів в атомному ядрі показує атомний номер, що і є визначальним фактором для* ***відмінності****[123] *окремих елементів.*

Табл. 10.1(А). Ієрархія перекладацьких рішень у ЦТ за типом відношення «нестійка рівновага»

У таблиці 10.1(А) представлені перекладацькі відношення нестійкої рівноваги, вербалізовані у варіанті 1.1, поряд з пропозиціями оригіналу (1). Наведені відношення класифіковано за висхідним принципом від рівня лексеми і колокації (I), (Ia) через рівень речення (II), (IIa) до абзацу (III), (IIIa) в ієрархії перекладацьких рішень.

Таблиця 10.1(А) дозволяє отримати уявлення про всі випадки порушення міжкультурної фахової комунікації у ЦТ, а також про рівні одиниць перекладу,

[120] Нестійка рівновага ССП на рівні речення
[121] Так само (див. вище).
[122] Так само (див. вище).
[123] Нестійка рівновага ССП на рівні абзацу

на яких здійснено ці порушення. Фактично в наведених прикладах відбувається викривлення тих типів інформації, що становлять домінанту перекладу ВТ.

Наступний етап здійснення процедури ППА **(5)** передбачає створення таблиці представлення даних Б. Таблиця презентуватиме кожен випадок нестійкої рівноваги у ЦТ, класифікований за видами інформації, що становлять домінанту перекладу аналізованого фрагмента. Крім того, види інформації оригіналу марковано за їхньою належністю до відповідного рівня ієрархії перекладацьких рішень ЦТ та рівнів ССП (див. Табл. 10.1Б):

випадки нестійкої рівноваги на рівнях перекладацьких рішень ЦТ (принцип Bottom-up)	типи інформації як домінанта перекладу ВТ		
	структурно-семантична інформація *мікрорівень ССП*	дискурсивно-фахова інформація *макрорівень ССП*	фонова інформація *мегарівень ССП*
(Іа) рівень колокації ЦТ			
Атом складається> з ядра <…> <і> ***матеріальних частинок****		+	
*<…>– нейтрони –****негативно****	+		(+)
<..>масове число ***в атомній масі****	+		(+)
<…> ***ізотопно-геохімічними****	+		(+)
(ІІа) рівень речення ЦТ			
Будова : Атом (від гр. atomos= неподільний) – найменша частинка хімічного елементу; однак вчені вже давно довели, що ***і його**** *можна поділити на ще менші частинки.*	+		
Матеріальні частинки	+		

складають за своєю кількістю у більше ніж 99%* *всю атомну масу.*			
Атомні ядра елементу* *мають однакову кількість протонів, проте часто різну кількість нейтронів, тому їх маса може бути різною.*	(+)		+
(IIIа) рівень абзацу ЦТ			
Кількість протонів в атомному ядрі показує атомний номер, що і є визначальним фактором для ***відмінності**** *окремих елементів.*			+

Табл. 10.1 (Б). Відношення нестійкої рівноваги у ЦТ за рівнями ієрархії перекладацьких рішень і домінантними типами інформації

Прокоментуємо дані, наведені у таблиці 10.1(Б). У лівій частині таблиці представлено випадки нестійкої рівноваги ЦТ, зареєстровані на попередніх етапах ППА (етапи 1, 3). Подібно до таблиці 10.1А, всі приклади розташовано у висхідному порядку від рівня колокації (Іа) через рівень речення (IIа) до абзацу (IIIа) цільового тексту.

У правій частині розміщено три типи інформації, які становлять домінанту перекладу вихідного тексту, визначену на другому етапі ППА. Наведені інформаційні типи включають структурно-семантичну інформацію (ССІ), дискурсивно-фахову інформацію (ДФІ) та фонову інформацію (ФІ). У свою чергу, кожен із названих типів відповідає певному рівню синергетично-інформаційної моделі ССП (див. Рис. 2 та коментар вище).

Так, структурно-семантична інформація належить до мікрорівня ССП, тобто сукупності одиниць перекладу різних рівнів, актуалізованих у ВТ, та відтворених у ЦТ через систему лексико-граматичних значень мови перекладу. Дискурсивно-фахова інформація входить до макрорівня системи, який

формується конкретним типом фахового дискурсу. Зрештою, фонова інформація становить складову частину мегарівня ССП – ноосфери.

За даними таблиці спостерігаємо, що на рівні колокації ЦТ (Іа) три випадки нестійкої рівноваги пов'язано з дефіцитом ССІ, а один випадок стосується нестачі дискурсивно-фахової інформації. Дефіцит ССІ свідчить про недостатню сформованість мовної компетенції перекладача, що вимагає звернення до лексикографічних та граматичних довідкових джерел.

Пробіли ДФІ усуваються, як правило, за допомогою терміносистем відповідних галузей знання. За змістом фрагмент оригіналу належить до фахового дискурсу хімії. Утім, в даному випадку не йдеться про вузькофахову спеціалізацію, оскільки, як вже було згадано, ВТ має загальноосвітню функцію, а цільовою аудиторією виступають студенти й учні професійних училищ за спеціальністю «аграрна економіка». Відтак, достатньо скористатись паралельними текстами одного й того самого жанру і дискурсу мовою перекладу.

На рівні речення ЦТ (ІІа) можна побачити, що два випадки нестійкої рівноваги походять від нестачі ССІ, а один випадок викликано дефіцитом фонових знань перекладача. Для усунення дефіциту ФІ слід звертатись до енциклопедичних джерел інформації. На рівні абзацу ЦТ (ІІІа) також спостерігаємо нестачу ФІ у виконавця перекладу, що призводить до виникнення нестійкої рівноваги у трансляті. Отже, на шостому етапі **(6)** усувається інформаційний дефіцит виконавця перекладу, відображений у ЦТ.

На сьомому етапі **(7)** суб'єкт ППА розміщує свій варіант перекладу, встановлюючи відношення стійкої рівноваги на місці хибних рішень у ЦТ.

Тут необхідно зробити важливе застереження. Виконання етапів ППА (6) – усунення інформаційного дефіциту та (7) – «відновлення» тексту перекладу шляхом виправлень суб'єкта ППА – залежить від завдання, поставленого перед початком аналізу. Такі завдання можуть бути двох видів: 1) оцінити ступінь перекладацької компетенції виконавця ЦТ у порівнянні перекладу з оригіналом, тобто оцінка результатів перекладу; 2) визначити особливості реалізації особистості перекладача в тексті перекладу, зокрема, стиль, методи, способи

і прийоми перекладу, властиві конкретному виконавцю. Очевидно, стратегії усунення дефіциту інформації ЦТ та «виправлення» хибних місць перекладу мають бути різними відповідно до характеру завдання ППА.

Так, у першому випадку маємо справу переважно з практично-дидактичним завданням, яке часто зустрічається у навчанні перекладу та під час проведення дослідницького експерименту. Стратегія ППА для даного виду завдання полягає у порівнянні варіанта перекладу з перекладом-еталоном (процедурні етапи 6,7).

У другому випадку завдання ППА стосується не оцінки якості продукту, а дослідження можливостей перекладу того чи того тексту, які залежать від творчої особистості перекладача. Стратегія ППА для даного виду завдання містить порівняння ЦТ з перекладами інших колег одного професійного статусу, а також надання власного варіанта перекладу за умови втрати рівноваги у ССП.

Таким чином, усунення інформаційного дефіциту й виправлення хибного перекладу може відбуватись шляхом звернення до паралельних перекладів: 1) перекладу-еталона; 2) перекладів партнерів одного експертного статусу; 3) власного перекладу суб'єкта ППА.

У контексті нашої роботи завдання ППА полягає в оцінці продукту перекладу, виявленні синергетичного механізму виникнення перекладацьких помилок та стратегій їхнього виправлення. Тому стратегія проходження етапів ППА (6), (7) для варіанта перекладу 1.1 включає звернення до перекладу-еталона. Розглянемо випадки нестійкої рівноваги ЦТ (1.1) у порівнянні з авторизованим перекладом (1.0) [507, с. 14-15] (див. також ЦТ № 10, варіант 1.0 та варіант 1.1):

1.1. (ЦТ №10) *Атом*	1.0 (ЦТ №10) Атом
*Будова : **Атом** (від гр. atomos= неподільний) – найменша частинка хімічного **елементу**; однак вчені вже давно довели, що **і його*[124]** можна поділити на ще менші частинки.*	*Будова. **Атом** (від грецької atomos – неподільний), хоча і **є** найменшою частинкою хімічного елемента, проте, як уже давно довели науковці, дуже добре **може** ділитися.*

[124] Порушення МФК на рівні речення ЦТ

Атом складається з ядра (що у свою чергу складається з ***матеріальних частинок)****[125] та з оболонки.*

Матеріальні частинки складають за своєю кількістю у більше ніж 99%*[126] всю атомну масу.*

Деякі з них протони -позитивно заряджені, інші – нейтрони – ***негативно****[127].*

Протони та нейтрони утворюють нуклони. Вони визначають масове число ***в атомній масі.****[128]*

Кількість протонів в атомному ядрі показує атомний номер, що і є визначальним фактором для ***відмінності**** *окремих елементів.*

Атомні ядра елементу* *мають однакову кількість протонів, проте часто різну кількість нейтронів, тому їх маса може бути різною.*

Атоми з однаковими зарядами ядра, але з різним масовими числами називаються ізотопами. Хімічні елементи є здебільшого ***ізотопно-геохімічними****.*

Він складається з атомного ядра, маса якого складається із мас ***мікрочастинок****: позитивно заряджених протонів (+),* ***електронейтральних*** *нейтронів та* ***електронної*** *оболонки.*

Число нуклонів (спільна назва протонів і нейтронів) ***в ядрі атома*** *визначає його масове число.*

За кількістю протонів визначається атомний номер ***або порядковий номер елемента в періодичній системі.***

Всі ядра атомів ***одного і того ж елемента*** *мають однакову кількість протонів, проте кількість нейтронів у них досить часто є різною, тому їх маса також відрізняється.*

Атоми з однаковим порядковим номером, але з різним масовим числом називаються ізотопами. Хімічні елементи здебільшого являють собою ***суміші ізотопів.***

---

[125] Порушення МФК на рівні колокації ЦТ
[126] Так само (див.[123])
[127] Так само (див.[124]).
[128] Порушення МФК на рівні колокації ЦТ.

Як бачимо, навіть на рівні обсягу тексту варіант перекладу 1.1 та переклад-еталон 1.0 значно відрізняються один від одного. Спостерігаються також значні відхилення від еталона в місцях інформаційних дефіцитів перекладу 1.1. З метою узагальненого представлення даних обох варіантів скористаємось окремою таблицею (див. Табл. 10.1С):

інформаційні дефіцити ЦТ 1.1 за рівнями одиниць перекладу	усунення дефіцитів у перекладі-еталоні 1.0 через встановлення стійкої рівноваги
(Ia) рівень колокації ЦТ 1.1.	($I_{етал}$) усунення інформаційного дефіциту рівня Ia
*Атом складається з ядра (що у свою чергу складається з **матеріальних частинок**)*[129] та з оболонки.*	*Він складається з атомного ядра, маса якого складається із мас **мікрочастинок***[130] <…>
*Деякі з них протони – позитивно заряджені, інші – нейтрони – **негативно***[131]	*Він складається з атомного ядра, маса якого складається із мас мікрочастинок: позитивно заряджених протонів (+), **електронейтральних***[132] *нейтронів та **електронної***[133] *оболонки.*
*Протони та нейтрони утворюють нуклони. Вони визначають масове число **в атомній масі**.*[134]	*Число нуклонів (спільна назва протонів і нейтронів) **в ядрі атома***[135] *визначає його масове число.*
*Хімічні елементи є здебільшого **ізотопно-геохімічними***[136]*.*	*Хімічні елементи здебільшого являються собою **суміші ізотопів***[137]*.*

[129] Порушення МФК на рівні колокації ЦТ 1.1.
[130] Усунення інформаційного дефіциту ЦТ 1.1. на рівні колокації
[131] Порушення МФК на рівні колокації
[132] Усунення інформаційного дефіциту ЦТ 1.1. на рівні колокації
[133] Експлікація ДФІ в перекладі- еталоні
[134] Так само (див.[130])
[135] Так само (див.[131])
[136] Так само (див.[130])

(IIа) рівень речення варіанта ЦТ 1.1.	($II_{етал}$) усунення інформаційного дефіциту рівня IIа
Будова : Атом (від гр. atomos= неподільний) – найменша частинка хімічного елементу; однак вчені вже давно довели, що ***і його**[138]* *можна поділити на ще менші частинки.*	*Будова.* ***Атом*** *(від грецької atomos – неподільний), хоча і* ***є*** *найменшою частинкою хімічного елемента, проте, як уже давно довели науковці, дуже добре* ***може**[139]* *ділитися.*
Матеріальні частинки ***складають за своєю кількістю у більше ніж 99%**[140]* *всю атомну масу.*	*Він складається з атомного ядра, маса якого складається із мас* ***мікрочастинок**[141]* *<…>*
***Атомні ядра елементу**[142]* *мають однакову кількість протонів, проте часто різну кількість нейтронів, тому їх маса може бути різною.*	*Всі ядра атомів* ***одного і того ж елемента**[143]* *мають однакову кількість протонів, проте кількість нейтронів у них досить часто є різною, тому їх маса також відрізняється.*
(IIIа) рівень абзацу варіанта ЦТ 1.1.	($III_{етал}$) усунення інформаційного дефіциту рівня IIIа
Кількість протонів в атомному ядрі показує атомний номер, що і є визначальним фактором для ***відмінності**[144]* *окремих елементів.*	*За кількістю протонів визначається атомний номер* ***або порядковий номер елемента в періодичній системі**[145]*.

Табл. 10.1(С). Усунення інформаційних дефіцитів ЦТ у перекладі-еталоні

---

[137] Так само (див.[131])
[138] Нестійка рівновага ЦТ на рівні речення
[139] Усунення нестійкої рівноваги ЦТ 1.1. на рівні речення
[140] Так само (див.[137])
[141] Так само (див.[138])
[142] Так само (див.[137])
[143] Усунення нестійкої рівноваги шляхом експлікації ДФІ
[144] Нестійка рівновага ЦТ на рівні абзацу
[145] Усунення нестійкої рівноваги шляхом експлікації ДФІ

Прокоментуємо усунення інформаційних дефіцитів на кожному рівні ЦТ 1.1. за допомогою перекладу-еталона і власної когнітивної реконструкції рішень перекладача. Відповідно до принципу Bottom-up почнемо з рівня колокації.

У першому випадку нестійкої рівноваги варіанта 1.1.: *Атом складається з ядра (що у свою чергу складається з* ***матеріальних частинок****[146]*) термін «*Massenteilchen»* було відтворено як «*матеріальні частинки»*. Згадане хибне рішення пов'язано з дефіцитом дискурсивно-фахової інформації на макрорівні ССП. Очевидно, перекладач класифікує лексему «*Massenteilchen»* як термін фізики. Наше припущення підтверджують дані онлайн-словника *Multitran,* де для німецько-російського напрямку перекладу знаходимо відповідник лексичної одиниці з позначкою «фізичний термін»: *материальная частица* [див. 486].

Утім, як суб'єкт ППА ми не погоджуємось з обраним відповідником. Якщо застосувати стратегію подолання дефіциту дискурсивно-фахової інформації, можна знайти правильне рішення. Для цього слід звернутись до відповідних артефактів, тобто даних, розміщених у фахових словниках.

Скористаємось інформацією українсько-англійсько-німецько-російського словника фізичної лексики (СФЛ) обсягом біля 30.000 лексем з усіх розділів сучасної фізики та дотичних галузей знань. Наш вибір зумовлено тим, що словник було видано за сприяння Українського Науково-технічного центру та української діаспори в Канаді для професійної цільової аудиторії: науковців, аспірантів, студентів, інженерів, *перекладачів з природничих і технічних дисциплін* [478].

Так, термін *Massenteilchen* відсутній у німецькій частині словника. Названу лексему не представлено також в офіційному виданні Універсального тлумачного словника німецької мови DUDEN [497] та в онлайн-форматі словника [496]. Еквівалент терміносполучення «матеріальна частинка» німецькою мовою, за даними СФЛ, становить іменник-композит «*das Materieteilchen»* [478, с. 477]. Для термінів-гіпонімів «*елементарна частинка*» і «*ядрова частинка*» спостерігаємо еквіваленти «*das Elementarteilchen»* і «*das Kernteilchen»* відповідно [там само, с. 478].

[146] Хибне перекладацьке рішення (дефіцит ДФІ)

З цього випливає, що аналізована одиниця має нетермінологічний характер: *Massenteilchen = Teilchen als Teile einer Masse von etw.* (укр. *частинки як складові частини маси чогось*). У контексті ВТ ідеться про ядро атома, тому маються на увазі складові ядра – протони і нейтрони.

Відтворення лексеми *Massenteilchen* у перекладі-еталоні підтверджує наші міркування: *Він <атом> складається з атомного ядра,* ***маса*** *якого складається із* ***мас мікрочастинок****[147] [507, с. 14, також ЦТ № 10, Додаток С]. Як бачимо, в авторизованому перекладі для відтворення лексеми обрано прийом нейтралізації, оскільки перекладач відчуває нетермінологічність одиниці ВТ. Таким чином, слід погодитися з варіантом передачі колокації в перекладі-еталоні.

Якщо звернутись до паралельних перекладів партнерів одного експертного статусу (в нашому випадку студентів), можна побачити варіанти відтворення, схожі з еталоном, зокрема варіант 1.2: (ЦТ № 10, Додаток С) *Він <атом> складається з ядра і його* ***складових частинок****[148] *та з електронної оболонки. В* ***складових частинках****[149] *ядра зосереджується основна частина маси атома (більш ніж 99%).**[150].

Що стосується відтворення лексеми у варіанті 1.1, вважаємо його невмотивованою генералізацією, оскільки *матеріальні частинки* становлять позначення-гіперонім для складових частин усіх матеріальних систем, у тому числі атомів, молекул, макроскопічних тіл різного розміру, живих організмів [421, с. 775]. Крім того, термін *матеріальні частинки* стосується іншого підходу в галузі фізики, який використовується для пояснення закономірностей буття матерії у класичній механіці І. Ньютона. Зважаючи на зміст тексту оригіналу, можна побачити, що у ВТ ідеться про сучасний атомарний підхід до пояснення структури атома, який ґрунтується на здобутках квантової механіки середини ХХ століття. У цьому зв’язку слід зауважити, що в контексті ВТ для передачі лексеми «*Massenteilchen»* можна застосувати термінологічне сполучення

[147] Усунення дефіциту ДФІ на рівні колокації у перекладі-еталоні
[148] Усунення дефіциту ДФІ варіанта 1.1. у варіанті 1.2
[149] Так само (див. вище).
[150] Орфографія, пунктуація і стиль виконавця варіанта 1.2. збережені

«*елементарні частинки»,* оскільки в сучасному дискурсі фізики та хімії протони і нейтрони належать саме до категорії елементарних частинок [див. 480, с. 896].

Це підтверджують паралельні переклади партнерів, зокрема варіант 1.3: *Атом складається з атомного ядра, що містить* ***елементарні частинки****[151], та оболонки.* ***Елементарні частинки*** *складають більш від 99 % атомної маси.**[152]. У такому випадку можна говорити про експлікацію дискурсивно-фахової інформації в цільовому тексті.

Розглянемо наступний випадок нестійкої рівноваги у варіанті 1.1: *Деякі з них <складових частинок ядра> протони – позитивно заряджені, інші – нейтрони –****негативно****[153]. Даний приклад хибного рішення перекладача зумовлено дефіцитом структурно-семантичної інформації. У складі речення ВТ наведена лексема відтворюється так: *Einige davon, die Protonen sind elektrisch positiv (+) geladen, andere sind* ***elektrisch neutral*** *(Neutronen*) [511, S. 14, також ВТ № 10, Додаток С]. Отже, на рівні експліцитної ССІ слід було б перекласти колокацію дослівно, що й було зроблено в перекладі-еталоні: *<…> маса <ядра> складається із мас мікрочастинок: позитивно заряджених протонів (+),* ***електронейтральних****[154] нейтронів та електронної оболонки* [507, с. 14, також ЦТ № 10, варіант 1.0, Додаток С]. Очевидно, перекладач припускається асоціативної помилки на підставі хибної асоціації понять «позитивний-негативний», не звертаючи увагу на експліцитну ССІ оригіналу.

У паралельних перекладах партнерів спостерігаємо відсутність дефіциту ССІ для даного випадку, зокрема у варіанті 1.2 (ЦТ № 10, Додаток С): *До них <мікрочастинок> належать: протони (частинки з позитивним зарядом) та нейтрони (****електрично нейтральні****[155] частинки)*. Схожа ситуація має місце у варіанті 1.3 (ЦТ № 10, Додаток С): *Деякі з них <елементарних частинок> мають позитивний електричний заряд і називаються протони, інші є*

---

[151] Усунення дефіциту ДФІ варіанта 1.1. у варіанті 1.3.
[152] Орфографія, пунктуація і стиль виконавця варіанта 1.3. збережені
[153] Хибне перекладацьке рішення (дефіцит СІ)
[154] Усунення дефіциту СІ варіанта 1.1. у перекладі-еталоні
[155] Усунення дефіциту СІ у варіанті 1.2.

електрично нейтральними*[156] *і мають назву нейтрони.* Отже, у перекладі-еталоні та в паралельних перекладах 1.2, 1.3 не відбувається порушення МФК, пов'язаного з дефіцитом структурно-семантичної інформації.

Наступний випадок інформаційного дефіциту має характер, подібний до прикладу, представленого вище. Виконавець варіанта 1.1 невмотивовано відтворює лексему оригіналу «*der Atomkern»* через колокацію «*атомна маса»: Sie bestimmen die Massenzahl* ***im Atomkern*** *– Вони визначають масове число* ***в атомній масі****[157]****.*** Можна допустити, що рішення перекладача ґрунтується на феномені негативного зворотного зв'язку.

Очевидно, виконавець робить помилку на текстуальному рівні, повертаючись під час перекладу до ключової одиниці семантичної мережі фрагмента, що знаходиться в попередньому абзаці. Такою одиницею, ймовірно, виступає лексема «*das Atomgewicht»* у складі речення: *Die Massenteilchen bestimmen mit einem Anteil von mehr als 99%* ***das Atomgewicht*** [511, S. 14, також ВТ № 10, Додаток С]. Отже, перекладач, спираючись на дану точку мережі, встановлює хибну семантичну когерентність у тексті перекладу: *Матеріальні частинки складають за своєю кількістю у більше ніж 99% всю* ***атомну масу****[158]<…> Протони та нейтрони утворюють нуклони. Вони визначають масове число* ***в атомній масі****[159]* Як бачимо, виконавець розглядає повтор словосполучення як семантичний корелят для референта попереднього абзацу. Утім, вважаємо дане рішення невмотивованим, оскільки в оригіналі локатив експліцитно представлено за допомогою словосполучення «*im Atomkern»,* яке слід було б відтворити еквівалентом *– ядро атома.*

У перекладі-еталоні спостерігаємо відсутність небажаних асоціацій та негативного зворотного зв'язку: (1.0) *Число нуклонів (спільна назва протонів і нейтронів)* ***в ядрі атома*** *визначає його масове число* [507, с. 14, також ЦТ № 10, варіант 1.0]. Паралельні переклади партнерів також не демонструють відхилень

---

[156] Усунення дефіциту СІ у варіанті 1.3.
[157] Хибне перекладацьке рішення (дефіцит СІ)
[158] Одиниця семантичної мережі[1]
[159] Одиниця семантичної мережі[2]

від пропозиції ВТ: (1.2) *Вони <нуклони> визначають масове число* ***в ядрі атома***; (1.3) *Разом протони та нейтрони називають нуклонами. Їх кількість визначає масове число* ***ядра атома.*** Отже, можна виснувати, що в даному випадку слід зберегти домінанту ВТ, яка полягає у незміненій передачі експліцитної ССІ оригіналу в перекладі.

Розглянемо останній випадок інформаційного дефіциту на рівні колокації ЦТ та його усунення в перекладі-еталоні. Він стосується відтворення лексеми «*Isotopengemische»* через невмотивований композит у складі речення: (1) *Chemische Elemente sind meist* ***Isotopengemische*** – (1.1) *Хімічні елементи є здебільшого* ***ізотопно-геохімічними**[160].*** На нашу думку, перекладач так само, як і в другому випадку (див. вище), припускається асоціативної помилки. Можливо, це відбувається навіть на рівні фонетично-орфоепічних асоціацій: *Gemisch – геохімічний.* Якби виконавець скористався традиційним засобом усунення дефіциту ССІ, звернувшись до словника або до пам'яті перекладів [499], такої помилки можна було б легко уникнути.

Це підтверджують також дані еталона і паралельних перекладів партнерів одного експертного статусу: (1.0) *Хімічні елементи здебільшого являють собою* ***суміші ізотопів*[161]*** [507, с. 14; також ЦТ № 10, варіант 1.0]; (1.2) *Хімічні елементи є здебільшого* ***сумішшю двох і більше ізотопів*[162]***; (1.3) *Більшість хімічних елементів існують як* ***ізотопні суміші.*[163]***

Проаналізуємо інформаційний дефіцит на більш високому рівні ієрархії перекладацьких рішень – на рівні речення. Перший випадок становить відтворення першого речення оригіналу: (1) *Aufbau – Ein Atom (von griech. Atomos=unteilbar) ist zwar das kleinste Teilchen eines chemischen Grundstoffes oder Elements; es kann aber – wie die Wissenschaft längst bewiesen hat – sehr wohl geteilt werden* [511, S. 14]. У варіанті перекладу 1.1 спостерігаємо порушення семантичної кореференції всередині речення, що викликає небажану

[160] Хибне перекладацьке рішення (дефіцит СІ).
[161] Усунення дефіциту СІ варіанта 1.1. у перекладі-еталоні
[162] Усунення дефіциту СІ варіанта 1.1. у варіанті 1.2
[163] Усунення дефіциту СІ варіанта 1.1. у варіанті 1.3

двозначність: *Будова: **Атом** (від гр. atomos= неподільний) – найменша частинка хімічного **елементу**; однак вчені вже давно довели, що **і його*[164]** можна поділити на ще менші частинки* (див. етап ППА 1 вище).

Порівняймо відтворення кореферентних зв'язків речення в перекладі-еталоні: (1.0) *Будова. **Атом** (від грецької atomos – неподільний), хоча і **є** найменшою частинкою хімічного елемента, проте, як уже давно довели науковці, дуже добре **може** ділитися* [507, с. 14]. Можна побачити, що в реченні еталона здійснюється вилучення займенникових корелятів для референта «*Атом*».

Синтаксична структура речення перекладу-еталона дозволяє не здійснювати семантичну кореференцію, оскільки в реченні наявний лише один підмет-референт – атом. Структура складнопідрядного речення містить головне речення: ***Атом** дуже добре **може** ділитися*, та два підрядних речення поступки: 1) *хоча і **є** найменшою частинкою хімічного елемента*; 2) *проте, як уже давно довели науковці.* Причому присудок першого підрядного речення корелює з підметом головного речення.

Розглянемо особливості семантичної кореференції в паралельних перекладах партнерів. Так, у варіанті 1.2 спостерігається така сама двозначність, як у варіанті 1.1: *Будова: хоча **атом** (гр. atomos – «неподільний) є найменшою частинкою хімічного **елемента**, **його*[165]**, як довела наука вже давно, також можна поділити*.

Утім, варіант 1.3 демонструє подолання семантичної двозначності за рахунок уведення займенникового корелята не в родовому, а у називному відмінку: *Будова. Хоча **атом** (від грец. atomos – неподільний) – найменша частинка будь-якого хімічного елемента, **він** все-ж таки, як було вже давно доведено наукою, є подільним*. Оскільки граматичні відмінки референта і корелята збігаються (*атом – він*), семантична двозначність усувається.

Отже, можна зробити висновок, що норми мови перекладу можуть спричинити появу семантичної двозначності в реченні ЦТ, яка утворює дефіцит

---

[164] Хибне перекладацьке рішення (дефіцит СІ – семантична двозначність)
[165] Хибне перекладацьке рішення (дефіцит СІ – семантична двозначність)

семантичної інформації для адресата. Тому слід уникати такої двозначності шляхом зміни структури речення у ЦТ або шляхом синтаксичного паралелізму.

Розглянемо наступний випадок інформаційного дефіциту ЦТ 1.1 на рівні речення, а також його усунення в перекладі-еталоні та паралельних перекладах. Цікавий приклад становить переклад такого речення оригіналу: (1) ***Die Massenteilchen bestimmen mit einem Anteil von mehr als 99%*** *das Atomgewicht* – (1.1) *Матеріальні частинки* ***складають за своєю кількістю у більше ніж 99%**** *всю атомну масу.* З нашого погляду, відтворення даного речення не викликає критичного порушення МФК, оскільки, за виключенням хибного терміна *матеріальні частинки*, становить лише стилістично невдале формулювання змісту пропозиції ВТ у перекладі.

Утім, порівняння з перекладом-еталоном демонструє вилучення ССІ оригіналу, присутньої в цьому реченні, за рахунок предикативної згортки [511, S. 14; 507, с. 14, також ВТ № 10 і ЦТ № 10, 1.0, Додаток С]:

1. (ВТ №10) *Es besteht aus einem Atomkern mit Massenteilchen und aus einer Hülle.* ***Die Massenteilchen bestimmen mit einem Anteil von mehr als 99% das Atomgewicht****. Einige davon, die Protonen sind elektrisch positiv (+) geladen, andere sind elektrisch neutral (Neutronen).*	1.0 (ЦТ №10) *Він складається з атомного ядра, маса якого складається із мас мікрочастинок: позитивно заряджених протонів (+), електронейтральних нейтронів та електронної оболонки*.

Як бачимо, в перекладі-еталоні (1.0) відбувається семантико-синтаксична трансформація об’єднання змісту трьох речень фрагмента (1) до одного. Відтак, в авторизованому перекладі аналізоване речення повністю вилучається. Як суб’єкт ППА не можемо погодитися з даним рішенням, оскільки вилучається частина інформації ВТ, що становить домінанту перекладу. Показово, що в перекладах партнерів не відбувається такого вилучення, наприклад: (1.2) *В складових частинках ядра зосереджується основна частина маси атома (більш ніж 99%)*; (1.3) *Елементарні частинки складають більш від 99 % атомної*

маси. Тому пропонуємо свій варіант відтворення даного речення: *Елементарні частинки* ***складають більше ніж 99% усієї маси атома****[166]*.

Розглянемо останній випадок інформаційного дефіциту варіанта 1.1 на рівні речення. Значущість даного прикладу для аналізу полягає в тому, що порушення МФК виникає через нестачу інформації, яка *імпліцитно* присутня в тексті оригіналу (див. вище позначку (+) для ССІ у Табл. 10.1Б). Тому для перекладу таких випадків слід застосовувати експлікацію ССІ. У свою чергу, для здійснення такої експлікації потрібно володіти ФІ.

На матеріалі варіанта 1.1 можна пересвідчитись, що перекладач не відчуває імпліцитну ССІ оригіналу: (1) ***Die Atomkerne eines Elements*** *besitzen zwar alle die gleiche Zahl von Protonen, haben aber häufig unterschiedlich viele Neutronen, so dass auch ihre Masse verschieden ist* [511, S. 14] – (1.1) ***Атомні ядра елементу****[167] мають однакову кількість протонів, проте часто різну кількість нейтронів, тому їх маса може бути різною.*

Переклад ускладнюється тим, що поверхнева структура наведеного речення ВТ приховує семантичну інформацію за рахунок граматичної двозначності. По-перше, колокація «*Die Atomkerne eines Elements»* з граматичного погляду цілком коректно може відтворюватись як «*атомні ядра елемента»*. Неозначений артикль у родовому відмінку *eines* маркує нову інформацію (рему), тобто перше згадування об'єкта в реченні. По-друге, лексема *eines* може виконувати функцію іншої частини мови, тобто не артикля, а вказівного займенника у значенні *певний, конкретний, один і той самий* (пор. нім. ***ein*** *und derselbe,* ***ein*** *und dergleiche*). Отже, в даному випадку можна говорити про явище граматичної омонімії як фактор ускладнення перекладу.

Утім, уважний аналіз ВТ може зняти граматичну двозначність, оскільки в попередньому реченні вже мало місце згадування іменника «*das Element»*: *Sie ist für die Unterschiedlichkeit der einzelnen Grundstoffe (**Elemente)** maßgeblich* [511, S. 14]. Отже, «*eines»* у родовому відмінку не може виконувати функцію

---

[166] Усунення дефіциту СІ з боку суб'єкта ППА
[167] Хибне перекладацьке рішення (дефіцит ФІ).

неозначеного артикля, тому що іменник «*Element»* в аналізованому реченні не є новою інформацією – ремою.

Стає зрозуміло, що одиниця *«eines»* виконує функцію займенника. Наше припущення підтверджують дані перекладу-еталона: (1.0) *Всі ядра атомів* ***одного і того ж елемента*** *мають однакову кількість протонів, проте кількість нейтронів у них досить часто є різною, тому їх маса також відрізняється* [507, с. 14]. Паралельні переклади демонструють схожі варіанти відтворення граматичного омоніма: (1.2) *Хоча ядра* ***одного хімічного елемента*** *мають однакову кількість протонів, кількість їх нейтронів часто може значно відрізнятись, що і забезпечує їх різну масу*; (1.3) *Хоча* ***всі ядра атомів певного елемента*** *мають однакову кількість протонів, кількість нейтронів у них часто різна, і тому їх маса не є однаковою.*

Можна зробити висновок, що в даному випадку дефіцит ССІ, ускладнений граматичною двозначністю, знімається через урахування цілісності фрагмента – комунікативної перспективи ВТ, яка реалізується в тема-рематичних відношеннях між реченнями. Утім, навіть за умови недостатньої мовної компетенції перекладача приховану семантичну інформацію можна реконструювати через усунення дефіциту фонової інформації.

За синергетично-інформаційною методикою ППА дефіцит фонової інформації усувається шляхом звернення до спеціалізованих довідкових видань, зокрема фахових енциклопедичних словників. Так, якщо використати дані Фізичного енциклопедичного словника, у статті «Ізотопи» можна отримати таку інформацію: *ізотопи – різновиди* ***даного*** *хімічного елемента, які відрізняються за масою ядер. Маючи однакові заряди ядер, але розрізняючись за числом нейтронів, ізотопи мають однакову будову електронних оболонок, тобто дуже схожі хімічні властивості, і займають одне й те саме місце у періодичній системі хімічних елементів (звідси термін «ізотоп» – від грець. isos – однаковий, і topos – місце)* [480, с. 215]. Отже, наведена енциклопедична інформація може сприяти вірному вибору рішення під час перекладу аналізованого речення ВТ.

Проаналізуємо випадок інформаційного дефіциту на рівні абзацу у варіанті 1.1. Він стосується хибного відтворення абзацу ВТ [511, S. 14, також ВТ №10 і ЦТ № 10, варіант 1.1., Додаток С]:

1. (ВТ №10) *Die Anzahl der Protonen im Atomkern ergibt die Kernladungszahl oder Ordnungszahl. Sie ist für* ***die Unterschiedlichkeit*** *der einzelnen Grundstoffe (Elemente) maßgeblich.*	1.1. (ЦТ№10) *Кількість протонів в атомному ядрі показує атомний номер, що і є визначальним фактором для* ***відмінності****[168] *окремих елементів.*

З нашого погляду, цей приклад репрезентує дефіцит фонової інформації у перекладача, що призводить до виникнення нестійкої рівноваги ССП і зниження ефективності міжкультурної фахової комунікації. Для усунення даного дефіциту необхідно звернутись до енциклопедичних довідників напряму фізики або хімії і знайти інформацію, що стосується ключової одиниці семантичної мережі ВТ: *die Kernladungszahl – атомний номер*.

Так, за даними Фізичного енциклопедичного словника, атомний номер (або порядковий номер) є номером елемента у періодичній системі елементів. Він дорівнює числу протонів у ядрі атома, а також визначає хімічні та більшість фізичних властивостей атома [480, с. 42].

Таким чином, хибний відповідник «*відмінності*» у ЦТ 1.1 слід замінити на експлікацію фонової інформації, як це було зроблено в перекладі-еталоні: (1.0) *За кількістю протонів визначається атомний номер* ***або порядковий номер елемента в періодичній системі****[169] [507, с. 14]. У паралельних перекладах партнерів також спостерігаємо прийоми експлікації ФІ: (1.3) *Кількість протонів в атомному ядрі визначає заряд ядра або* ***порядковий номер елемента***. *Вона є вирішальною для* ***розрізнення окремих хімічних елементів***; (1.4) *Кількість протонів у ядрі показує заряд атомного ядра, що є* ***порядковим номером***

[168] Хибне перекладацьке рішення (дефіцит ФІ).
[169] Усунення дефіцита ФІ у перекладі-еталоні через прийом експлікації

елемента у періодичній системі. Цей номер і є головним ідентифікатором *хімічного елемента***.**

Таким чином, робимо висновок, що дефіцит ФІ успішно усувається за допомогою артефактів на мегарівні системи спеціального перекладу.

Проведений аналіз дозволяє ідентифікувати його з восьмим процедурним етапом ППА **(8)**, який полягає в обґрунтуванні перекладацьких рішень як виконавця перекладу, так і суб'єкта ППА, в тому числі рішень, добраних з перекладу-еталона та паралельних партнерських перекладів.

Підсумовуючи викладене вище, перейдемо до останнього етапу моніторингу і оцінки перекладу **(9)**. Результати аналізу підтверджують ефективність запропонованої синергетично-інформаційної методики ППА. По-перше, розгляд ЦТ на початковому етапі аналізу дозволяє виявити потенційні місця порушення міжкультурної фахової комунікації в тексті перекладу. По-друге, дані мікрорівня моделі надають змогу визначити мету, функцію та домінанту перекладу вихідного тексту, вирішальні для адекватного транслята.

По-третє, порівняльний аналіз ВТ і ЦТ за критерієм розходження у відтворенні домінантних типів інформації стає підготовчим етапом для обґрунтування перекладацьких рішень та відновлення ССП, а також стає базою для виявлення додаткових порушень МФК у перекладі.

По-четверте, представлення даних у таблиці за типами перекладацької рівноваги дозволяє отримати цілісне уявлення про особливості відтворення одиниць перекладу ВТ у ЦТ. По-п'яте, класифікація випадків нестійкої рівноваги за типами інформації надає змогу визначити причини виникнення інформаційного дефіциту й окреслити стратегії поповнення інформації (усунення дефіциту).

По-шосте, звернення до перекладу-еталона і до паралельних перекладів партнерів одного експертного статусу дозволяють об'єктивно оцінити якість перекладацького продукту і визначити шляхи виправлення хибних рішень перекладача. Зрештою, реконструкція хибних рішень у формі ТАР-протоколу надає змогу виявити синергетичні механізми здійснення перекладацького процесу і встановити закономірності фази Становлення ССП.

Отже, в результаті проведеного ППА фрагмента (1) і варіанта його перекладу (1.1) [ВТ № 10, ЦТ № 10 варіант 1.1, Додаток С] можна зробити такі висновки. Було виявлено вісім випадків нестійкої рівноваги у ЦТ. Встановлені відношення нестійкої рівноваги можна віднести до часткових порушень МФК, оскільки вони не призвели до руйнації системи спеціального перекладу, а домінанту ВТ у цілому було відтворено.

Більшість виявлених інформаційних дефіцитів (5 випадків із 8-ми зареєстрованих дефіцитів загалом) стосувались пробілів у структурно-семантичній інформації, яка знаходиться на мікрорівні моделі ССП. Це означає, що уважний аналіз мовної структури і метаданих оригіналу з боку перекладача дозволив би уникнути більшості хибних рішень. Крім того, наведений результат свідчить про недостатній рівень сформованості мовної та комунікативно-прагматичної компетенції виконавця.

Решта випадків інформаційного дефіциту належали до категорій фонової інформації (2 випадки), та дискурсивно-фахової інформації (1 випадок). З одного боку, це свідчить про меншу задіяність даних макро- та мегарівня ССП у розглянутому перекладі. З іншого боку, такі випадки становлять більш значущі порушення МФК, зважаючи на мету, функцію і домінанту перекладу ВТ.

Слід окремо зазначити, що три зафіксовані приклади дефіциту ССІ на рівні колокацій перетинаються з мегарівнем фонової інформації оригіналу. І навпаки, один випадок дефіциту ФІ на рівні речення перетинається з мікрорівнем структурно-семантичної інформації ВТ (див. позначки **(+)** у таблиці 10.1Б вище). Даний факт означає, що навіть за умови недостатньо розвиненої мовної компетенції перекладача дефіцит ССІ поповнюється за рахунок його референційної компетенції – фонових знань. Так само дефіцит ФІ можна певною мірою усунути за рахунок розвиненої загальномовної компетенції виконавця (див. останній приклад інформаційного дефіциту на рівні речення ЦТ). Виявлена залежність між дефіцитом семантичної та фонової інформації свідчить про незамкненість системи і необхідність циклічного переходу від мікро- до мегарівня моделі й назад для здійснення адекватного перекладу.

Установлені збіги між мікро- та мегарівнем ССП на матеріалі окремих випадків нестійкої рівноваги в перекладі доводять справедливість формули Становлення системи: МІКРО+МЕГА=МАКРО$_{new.}$ Нестача інформації на мікрорівні тексту усувається на мегарівні системи спеціального перекладу і навпаки. Результатом такого циклічного руху перекладацької поведінки усередині системи стає новий макрорівень, тобто адекватний текст перекладу як частина цільового фахового дискурсу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ IV

1. Завершальним етапом методології дослідження спеціального перекладу в ракурсі синергетики стає синергетичне моделювання системи спеціального перекладу. Основою для здійснення такого моделювання було обрано Кельнську когнітивно-ситуативну модель перекладача спеціальних текстів. Теоретичне підґрунтя Кельнської моделі формують два напрями: когнітивна транслятологія, у тому числі теорія контекстно-ситуативного перекладу, та теорія міжкультурної фахової комунікації.

2. Кельнська модель базується на трьох когнітивних парадигмах розвитку теорії перекладу XX століття: 1) переклад як маніпуляція символів; 2) переклад як розпізнавання зразків; 3) переклад як інтелектуально-ситуативна діяльність. Особливості розуміння перекладу в кожній парадигмі представлені у вигляді моделей. Когнітивно-ситуативна модель перекладача спеціальних текстів становить спробу цілісного представлення ролі перекладача у професійному середовищі. Метою створення моделі слугує опис усіх факторів впливу на перекладацьку когніцію в умовах, наближених до реальних.

3. Особливість структури Кельнської моделі полягає у наявності двох рівнів представлення елементів: а) процесуальної перспективи; б) когнітивної перспективи. Процесуальна перспектива містить три фази робочого процесу фахової комунікації, розташовані у хронологічній послідовності: створення спеціального вихідного тексту (фаза I); переклад спеціального ВТ (фаза II); організація і подальше використання цільового тексту (фаза III). У другій фазі власне перекладу виділено внутрішній та зовнішній процеси трансляції.

4. Центральний елемент когнітивної перспективи Кельнської моделі формує перекладач, який виконує подвійну функцію: реципієнта ВТ і продуцента ЦТ. Релевантні когнітивні фактори впливу на перекладацький процес з боку суб'єкта перекладу включають компетенцію; макростратегію перекладу; рамкову структуру знань перекладача. До інших елементів когнітивної переспективи моделі з позиції суб'єкта перекладу належать партнери; артефакти; соціальні фактори; психічні та фізичні фактори. Кельнська модель як синтез знань про

функціонально-діяльнісні та когнітивні фактори впливу на переклад, втілює метафору перекладацької екосистеми. Поняття перекладацької екосистеми утворює основу авторської моделі ССП, створеної за принципами синергетики.

5. Процес синергетичного моделювання системи спеціального перекладу охоплює кілька етапів: 1) постановка завдання; 2) переведення категорій перекладознавства та емпіричних даних у тезаурус синергетики; 3) виявлення принципів синергетики та демонстрація їхньої дії на емпіричному матеріалі; 4) побудова синергетично-інформаційної моделі системи спеціального перекладу; 5) створення синергетично-інформаційної методики ППА і ДПА спеціальних текстів; 6) інтерпретація результатів експерименту.

6. Синергетично-інформаційна модель ССП становить ключовий елемент синергетичної методології дослідження спеціального перекладу. Глобальною метою створення моделі стало підвищення якості спеціального перекладу через виявлення синергетичних механізмів, що лежать в основі процесу перекладу як системи самоорганізації. До локальних завдань моделі належить її використання у синергетичній методиці ППА і ДПА.

7. В основі авторської синергетично-інформаційної моделі ССП знаходиться критерій домінанти перекладу як інформації, призначеної для передачі. ССП побудована за принципом подвійного входження, охоплюючи два незамкнені рівні самоорганізації: внутрішній та зовнішній рівень. Модель репрезентує систему спеціального перекладу на чотирьох рівнях її Буття і Становлення: мікрорівень1, мікрорівень 2, макрорівень та мегарівень.

8. Центр системи утворює системний конфігуратор у вигляді домінанти перекладу. Мікрорівень системи 1 містить одиниці перекладу вихідного тексту в ієрархії перекладацьких рішень: лексема – колокація – речення – абзац, вербалізовані через семантичні та граматичні значення мови оригіналу. Мікрорівень системи 2 охоплює фактори комунікативної ситуації ВТ у вербальному вираженні. Мікрорівню 1 відповідає структурно-семантична інформація, представлена у ВТ; мікрорівень 2 маркує експліцитну комунікативно-

прагматичну інформацію ВТ. Обидва рівні формують внутрішній рівень самоорганізації системи спеціального перекладу.

9. Макрорівень ССП містить тип фахового дискурсу, до якого належить текст оригіналу. Макрорівню ССП відповідають два типи імпліцитної інформації: 1) дискурсивно-ситуативна інформація, що маркує жанрово-стилістичні й змістові категорії дискурсу; 2) дискурсивно-фахова інформація як спеціальні знання, імпліковані у ВТ. Мегарівень ССП становить ноосфера, що утворюється сукупністю колективних соціальних фреймів та трьома типами наукової раціональності. Мегарівень містить фонову інформацію, імплікована у ВТ. Макро- та мегарівень утворюють зовнішній рівень самоорганізації системи спеціального перекладу.

10. Авторська синергетично-інформаційна методика ППА на основі моделі охоплює дев'ять етапів: 1) аналіз ЦТ; 2) розгляд ВТ за критерієм мети, функції та домінанти перекладу; 3) порівняння ВТ і ЦТ за виявленими точками біфуркації; 4) представлення розходжень ВТ і ЦТ за графами: а) ієрархія перекладацьких рішень; б) відношення перекладацької рівноваги; 5) класифікація розходжень між ВТ і ЦТ за типами інформації, що становлять домінанту перекладу ВТ; 6) усунення інформаційного дефіциту ЦТ з боку суб'єкта ППА; 7) виправлення хибних перекладацьких рішень суб'єктом ППА; 8) обґрунтування рішень виконавця перекладу і суб'єкта ППА методом інтроспекції (складання ТАР-протоколу); 9) моніторинг і оцінка результатів перекладу.

11. Синергетично-інформаційна методика ДПА відрізняється від методики ППА лише у таких пунктах: (1) аналіз ВТ; (3) виявлення потенційних точок біфуркації у ВТ з позиції суб'єкта ДПА; 4) представлення даних за однією графою «відношення перекладацької рівноваги»; 8) обґрунтування власних перекладацьких рішень; 9) етап виконується після завершення роботи над ЦТ.

12. За синергетично-інформаційною методикою було проведено ППА фрагмента науково-технічного тексту, контрольного варіанта його перекладу, перекладу-еталона і 22-х паралельних партнерських перекладів. Наслідком аналізу стало підтвердження ефективності авторської методики, яка поетапно

дозволяє суб’єкту ППА виявити місця порушення міжкультурної фахової комунікації; визначити домінанту перекладу; з’ясувати причини виникнення інформаційного дефіциту у ЦТ; обрати відповідну стратегію усунення інформаційного дефіциту; дати об’єктивну оцінку якості ЦТ; обґрунтувати власні перекладацькі рішення та рішення виконавця перекладу; виявити й довести синергетичні закономірності фази Становлення ССП за формулою: МІКРО+МЕГА=$МАКРО_{new}$.

Перспективою подальших досліджень у річищі синергетики перекладу вважаємо створення когнітивно-інформаційної моделі ССП за критерієм суб’єкта перекладу, яка могла б слугувати основою для ДПА і ППА текстів різного функціонального спрямування.

Основні положення Розділу IV відображені у таких публікаціях автора: [69, с. 63-81; 76, с. 18-23; 68, с. 113-117; 269, pp.18-22; 270, pp. 34-39].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Комплексне вивчення перекладу спеціальних текстів німецько-українського напрямку крізь призму синергетики утворює фундамент інноваційного напряму розвідок у перекладознавстві – синергетичної теорії перекладу. Об'єкт наукового дослідження синергетики формують надскладні системи, здатні до самоорганізації шляхом кооперативної взаємодії своїх елементів. Переклад як сукупність процесуальних та буттєвих ознак взаємодії перекладача з навколишнім середовищем становить одну з таких систем.

Для визначення змісту й обсягу поняття «синергетика» в контексті теорії перекладу були реконструйовані поняттєве поле та поняттєва система синергетики. За результатами реконструкції встановлено, що розрізняльними ознаками перекладу як об'єкта дослідження синергетики виступають *системність, самоорганізація, динамічна ієрархія перекладацьких рішень* .

Реконструкція поняттєвих зв'язків синергетики дозволяє запропонувати дефініцію терміносполучення *синергетика перекладу.* Синергетика перекладу є міждисциплінарним напрямом досліджень перекладацької діяльності як системи, здатної до самоорганізації, що охоплює *синергізм* та *синергію* перекладу. У категорійно-поняттєвому апараті перекладознавства синергізм та синергія означають *процес* і *результат перекладу*.

Поняттєве поле синергетичної парадигми досліджень демонструє той факт, що трансформація поняття «синергія» в історичному плані проходила дедуктивним шляхом – від максимально узагальненого розуміння в теологічній та лінгвофілософській традиціях до конкретного дослідження феномена самоорганізації в синергетиці Г. Гакена. Синергетика перекладу поряд з лінгвосинергетикою належить до парадигми формальних моделей представлення надскладних систем як похідного напряму міждисциплінарної метатеорії – синергетики.

З погляду концепції глобального еволюціонізму в теорії перекладу спостерігається категорія, подібна до категорії «образів мови» – «образи перекладу». Образи перекладу у хронологічній послідовності репрезентують

розвиток і поступову зміну парадигм перекладознавства: переклад як «образ мови», переклад як «образ тексту», переклад як «образ мети комунікації», переклад як «образ інтерпретатора», переклад як «образ культури», переклад як «образ дискурсу», переклад як «образ когнітивної діяльності», переклад як «образ саморегулювальної системи». Кожний «образ перекладу» в межах конкретної парадигми досліджень визначає *домінанти перекладу*. Універсально-системологічний погляд на переклад як систему самоорганізації дозволяє залучити домінанти будь-якого рівня (мовного, текстового, смислового, дискурсивного, функціонального, культурологічного) для пояснення перебігу перекладацького процесу і обґрунтування рішень перекладача.

До інших категорій перекладознавства, що за своїми ознаками мають синергетичний характер, належать перекладацькі універсалії. З позицій синергетики перекладацькі універсалії становлять іманентні закономірності функціонування перекладу, спільні для надскладних систем соціально-розумової природи. Ці універсалії розрізняються для перекладу-процесу та перекладу-результату. З огляду на *процес перекладу* виділено такі синергетичні універсалії: синергізм, синергія, самоорганізація, параметр порядку, динамічна ієрархія. До синергетичних універсалій, які реалізуються в *результаті перекладу*, входять: (1) атрактори (A) та репелери (R) внутрішнього рівня самоорганізації (маркери еквівалентності); (2) A та R зовнішнього рівня самоорганізації (маркери адекватності); (3) A та R культури-приймача (маркери прийнятності).

Синергетику можна розглядати в ракурсі трьох аспектів взаємодії із суспільством: 1) синергетика як картина світу; 2) синергетика як методологія; 3) синергетика як наука. Синергетична методологія дослідження надскладних систем відрізняється ознаками відкритості, адаптивності та процесуальності. Метою синергетичної методології у спеціальних теоріях перекладу стає побудова синергетичних моделей перекладацького процесу; універсалізація та спеціалізація процесуальних моделей перекладу; аналіз і оцінка результатів перекладу спеціальних текстів на засадах класичної синергетики.

За результатами порівняння категорійних ознак перекладу з ознаками інших надскладних об’єктів нематеріальної природи, насамперед із системою мови, вважаємо, що переклад становить систему самоорганізації, подібно до інших живих і неживих систем. Доказом цього стає непередбачувана конфігурація об’єктивних і суб’єктивних факторів впливу на переклад, упорядкованих у просторі й часі. Неможливість чіткого прогнозування перекладацьких рішень та їх множинність у спеціальному перекладі пояснюються існуванням двох незамкнених рівнів самоорганізації ССП, які взаємодіють за принципом подвійного входження: внутрішнім мікрорівнем тексту перекладу та зовнішнім рівнем, що охоплює макрорівень дискурсу та мегарівень ноосфери.

Порівняльно-перекладацький аналіз оригіналу та множинних перекладів спеціального економічного тексту у річищі німецької школи лінгвосинергетики дозволяє узагальнити ознаки самоорганізації спеціального перекладу. До таких ознак належать: 1) наявність системних вимог до спеціального перекладу як системи опосередкованої фахової комунікації; 2) збіг системних вимог до мови і до спеціального перекладу; 3) залежність системних вимог до спеціального перекладу від ступеня фаховості відповідного вихідного тексту; 4) виконання системними вимогами функцій синергетичних параметрів порядку в системі перекладу спеціального тексту; 5) відношення детермінації між параметрами порядку і домінантами перекладу спеціальних текстів; 6) залежність труднощів спеціального перекладу від параметрів порядку, реалізованих на різних рівнях спеціального тексту.

Еволюція перекладу в історичному та системно-процесуальному аспектах відбувається у відповідності з трьома типами наукової раціональності. Типологія наукової раціональності в концепції В.Стьопіна містить класичний, некласичний і постнекласичний типи наукового пізнання. Кожен з названих типів актуалізує власну тріаду відношень між категоріями суб’єкта, об’єкта й засобів наукового дослідження. Типи наукової раціональності в узагальненому вигляді репрезентують особливості наукового пізнання на етапах виникнення, розвитку та зміни парадигм дослідження перекладу в історії перекладознавства як

самостійної дисципліни середини XX – початку XXI століть. Принципи філософії науки, будучи основою для виділення типів наукового пізнання, у свою чергу, утворюють методологічний інструментарій для аналізу синергетичних особливостей перекладацького процесу та оцінки результатів перекладу.

Методологія синергетики перекладу складає теоретичне підґрунтя для розподілу категорій об'єкта й засобів пізнання у перекладознавстві за типами наукової раціональності. У класичному типі наукової раціональності об'єктом дослідження виступають замкнені мікросистеми ВТ і ЦТ поза контекстом або у вузькому ситуативному контексті. Засобом дослідження зв'язку між оригіналом і перекладом слугують відношення денотативної, структурно-семантичної та конотативної еквівалентності. Для некласичного типу наукового пізнання об'єктами слугують макросистеми ВТ і ЦТ у широкому дискурсивному контексті. Такі синергетичні макросистеми мають два рівні самоорганізації: 1) внутрішній рівень, який охоплює поверхневі мовні структури тексту; 2) зовнішній рівень, що містить жанрово-стилістичні й змістові фактори фахового дискурсу. Засоби дослідження зв'язку між ВТ і ЦТ некласичного типу формують відношення функціональної, нормативно-текстової та формально-екстетичної еквівалентності, а також відношення адекватності ЦТ щодо мети комунікації.

Об'єкти постнекласичного типу з погляду теорії перекладу становлять ВТ і ЦТ у глобальному контексті з урахуванням факторів синхронії та діахронії. Такі об'єкти утворюють синергетичні мегасистеми двох рівнів самоорганізації, де зовнішній рівень охоплює дискурс, історію та культуру. Засоби дослідження зв'язку між оригіналом і перекладом включають всі види еквівалентності, адекватність і прийнятність цільового тексту для дискурсу, культури та історичного розвитку суспільства-приймача.

Принципи дослідження синергетики перекладу випливають з наявних принципів існування надскладних систем, виділених у класичній синергетиці. Дослідження системи спеціального перекладу як синергетичного об'єкта можна здійснювати у межах двох фаз його розвитку: 1) фази Буття; 2) фази Становлення. Фаза Буття системи асоціюється зі статичним положенням останньої, у той час,

як фаза Становлення дорівнює динамічному станові системи. У синергетиці перекладу наведені фази відповідають результату перекладу (фаза Буття) й процесові перекладу (фаза Становлення).

Визначальними принципами, які характеризують фазу Буття системи спеціального перекладу, виступають гомеостатичність та ієрархічність. Принцип гомеостатичності репрезентує програму дії системи у напрямку атрактора. Синергетика спеціального перекладу пов'язує поняття атрактора як домінанти перекладу з метою міжкультурної фахової комунікації. Роль атрактора в перекладі спеціальних текстів виконує тип (частіше кілька типів) інформації, призначеної для передачі: структурно-семантична, дискурсивно-ситуативна, дискурсивно-фахова, фонова інформація. Домінантою перекладу текстів інформативного типу, як правило, слугують структурно-семантична і дискурсивно-фахова інформація.

Сутність принципу ієрархічності полягає у структурній будові системного об'єкта. Закон ієрархії елементів у структурі системи реалізується в ускладненні вищого рівня одиниць стосовно нижчого рівня, причому вищі рівні виступають параметрами порядку для нижчих рівнів системи спеціального перекладу.

У синергетиці будь-яка система містить три рівні ієрархії: мікрорівень, макрорівень та мегарівень. Принцип ієрархічності в теорії перекладу можна уявити у вигляді тріади: текст перекладу (мікрорівень) – текст перекладу в цільовому дискурсі (макрорівень) – текст перекладу в цільовій культурі, в історії та в ноосфері (мегарівень).

Динамічна фаза Становлення системи охоплює дві групи принципів залежно від етапу розвитку об'єкта: 1) породжувальні принципи; 2) конструктивні принципи. До першої групи належать принципи нелінійності, нестійкості та незамкненості. Друга група містить динамічну ієрархію (емерджентність) та принцип спостереження, що полягає в можливості проведення дослідницького експерименту за різними точками відліку.

Синергетична методологія дослідження передбачає використання принципів Буття і Становлення системи у моделюванні спеціального перекладу. Аналіз результату перекладу виконується на основі принципів Буття системи,

оскільки вони моделюють статичний стан об’єкта. Вивчення закономірностей процесу перекладу проводиться за принципами Становлення системи, що придатні для моделювання динамічних об’єктів.

Типологія міждисциплінарної комунікації дозволяє виявити синергетичні паралелі між системами мови й перекладу. На рівні евристичної гіпотези спільну ознаку систем становить відношення подвійного входження. Для синергетичної системи спеціального перекладу подвійне входження реалізується у когерентній взаємодії зовнішнього та внутрішнього рівнів самоорганізації перекладу.

Основним елементом *внутрішнього рівня самоорганізації* ССП виступає вихідний текст – носій унікальної інформації перекладацького замовлення. На внутрішньому рівні здійснюється де- і ревербалізація двох типів інформації, експлікованих у вихідному тексті: структурно-семантичної інформації оригіналу, а також комунікативно-прагматичної інформації – даних про адресанта, зміст, мету й адресата перекладу. Адекватний переклад як мета міжкультурної фахової комунікації передбачає незамкненість внутрішнього рівня системи, оскільки експліцитно представлені структурно-семантична й комунікативно-прагматична інформація оригіналу *містять* фактори зовнішнього рівня самоорганізації системи, які відносяться до макро- й мегарівнів ССП.

Фактори вибору перекладацьких рішень, зумовлені впливом зовнішнього рівня самоорганізації, охоплюють розвиненість терміносистеми відповідної фахової області (ступінь розробленості вихідної та цільової фахових мов), жанрово-стилістичні та змістові категорії фахового дискурсу, спеціальні вимоги замовника, компетентнісні, ідеологічні та лінгвокультурні обмеження у передачі інформації з боку перекладача та її сприйнятті з боку адресатів. Відтак передумовою адекватного перекладу стає відкритий характер внутрішнього рівня ССП, який *містить у собі* компоненти зовнішнього рівня самоорганізації. Поряд з цим внутрішній рівень самоорганізації перекладу на етапі ревербалізації оригіналу сам *входить* до навколишнього середовища у вигляді перекладного тексту, утворюючи елемент цільового фахового дискурсу та лінгвокультури.

Відношення подвійного входження характеризується незамкненістю як внутрішнього, так і зовнішнього рівнів системи, що складає основу когерентної взаємодії всіх елементів (синергізму) не тільки на одному рівні, а й між ними. Результатом ефективної взаємодії елементів на етапах де- і ревербалізації ВТ стає синергетичний ефект (синергія) як основа адекватного перекладу. Синергія першого порядку стосується фази девербалізації, синергія другого порядку відбувається під час перевираження повідомлення – ревербалізації.

Синергетична методологія дослідження перекладу охоплює не тільки принципи класичної синергетики, а й окремі категорії, що можуть використовуватись як дослідницькі інструменти під час аналізу транслятів. До них належать *інформація* та *інформаційна ентропія*. У синергетиці вони протиставлені одна одній, позначаючи, упорядковану та неупорядковану енергію.

Поняття інформації в перекладознавстві можна пояснити як *міру визначеності знань про об'єкт перекладу* – вихідний текст. У свою чергу, ентропія отримує таку дефініцію: *міра невизначеності інформації про об'єкт перекладу, яка зумовлює хибні перекладацькі рішення на мікро-, макро- та мегарівнях ССП.* Мікрорівень системи асоціюється з передачею домінанти ВТ у ЦТ, макрорівень відповідає позиції тексту перекладу в цільовому дискурсі, а мегарівень означає прийняття ЦТ у цільову культуру та ноосферу. Між інформаційною ентропією та якістю перекладу існує зворотна залежність: чим вище ентропія ВТ, тим нижче якість транслята.

За результатами ППА чотирьох науково-технічних текстів *інформативного типу* та їх 82-х множинних перекладів були встановлені фактори та одиниці вербалізації ентропії ВТ на різних рівнях мови. Релевантними для перекладу даного типу текстів стали два типи інформації: дискурсивно-фахова і семантична інформація. Дефіцит інформації обох типів може виникати на рівнях від лексеми до абзацу, викликаючи системну ентропію ВТ.

Іншу синергетичну ознаку системи спеціального перекладу формує *принцип ієрархії перекладацьких рішень*. Відповідно до моделі ієрархії перекладацьких рішень усі одиниці перекладу «нижчого» рівня утворюють одиницю «вищого»

рівня перекладу. Усі перекладацькі рішення «нижчого» рівня перекладу зумовлюються одиницями «вищого» рівня, тобто остаточне оформлення перекладу певної одиниці відбувається лише з огляду на вищий рівень її функціонування в тексті. Найнижчою одиницею перекладу, на рівні якої приймається перекладацьке рішення, стає лексема-логос, а найвищою – дискурс. Ієрархію перекладацьких рішень від найнижчої до найвищої одиниці формує ланцюг: лексема – колокація – речення – абзац – текст – дискурс.

Принцип нелінійності, будучи породжувальним принципом фази Становлення системи, належить до необхідних і достатніх умов еволюції надскладних систем. Переклад як система самоорганізації містить визначальні ознаки нелінійного системного об'єкта, серед яких: 1) гетерогенність, тобто наявність двох рівнів самоорганізації; 2) відсутність єдиної точки відліку під час оцінки перекладу; 3) обмін інформацією з навколишнім середовищем на обох етапах перекладацького процесу; 4) можливість заміни структури і деяких частин змісту тексту, зміна функції перекладу, заміна типу цільової аудиторії відповідно до вимог замовника перекладу. Нелінійність процесу перекладу реалізується у трьох напрямках: відношення до тексту оригіналу як об'єкта перекладу; відношення до структури мислення суб'єкта перекладу; відношення до позамовних факторів навколишньої дійсності.

З метою виявлення шляхів проходження точок біфуркації у нелінійних об'єктах було проведено ППА соціально-психологічного тексту *апелятивного типу* та його 20-ти множинних перекладів. Виконавці отримали експериментальне завдання, яке поряд з перекладом включало створення протоколу конкретного перекладацького рішення. Результати аналізу дозволяють дійти висновку про характер точок біфуркації у спеціальному тексті. Точки біфуркації в аналізованому жанрі «есе» утворюють одиниці високого рівня інформаційної ентропії. Вибір варіанта перекладу в точці біфуркації має відбуватись у напрямку атрактора тексту. За результатами аналізу перекладачі обрали два різні атрактори ВТ (14 виконавців із 20-ти віддали перевагу одному атрактору, шестеро обрали інший атрактор). Даний факт свідчить про нелінійність

перекладу, зумовлену суб'єктивним фактором інтерпретації, ступенем сформованості перекладацької компетенції виконавців та флуктуаціями.

Іншим фактором адекватного перекладу стає принцип зворотного зв'язку. Він реалізується через циклічний рух виконавця перекладу від початку до кінця ЦТ і знов на його початок. Зворотний зв'язок дозволяє перекладачам обґрунтувати прийняті рішення і здійснити самокорегування перекладу.

Принцип нестійкості утворює другий породжувальний принцип у фазі Становлення ССП. У класичній синергетиці нестійкість системи відповідає точкам біфуркації як фактору еволюції системи через породження нових якостей. У синергетиці перекладу нестійкий стан системи можна продемонструвати на прикладі відношень перекладацької рівноваги. Встановлено три перекладацьких відношення: 1) стійка рівновага; 2) нестійка рівновага; 3) байдужа рівновага.

З метою представлення принципу нестійкості системи спеціального перекладу було проведено ППА науково-технічного тексту *інформативного типу* та 21-го варіанта його перекладу. Аналіз показав, що стійка рівновага охоплює два класичних відношення відповідності в теорії перекладу: еквіваленти й часткові відповідники. Оскільки рівновага ССП досягається не на формально-мовному, а на дискурсивно-ситуативному рівні, засобами встановлення стійкої рівноваги слугують не тільки еквіваленти, а й варіантні та контекстуальні відповідники для цільового фахового дискурсу.

Нестійка рівновага системи асоціюється зі втратою певних частин інформації оригіналу в перекладі. У межах даного типу рівноваги не відбувається руйнації ССП, оскільки домінанта перекладу зберігається. Засоби встановлення нестійкої рівноваги містять хибні відповідники, які призводять до часткового викривлення конкретної пропозиції, не порушуючи при цьому смисл цілого ВТ.

Байдужа рівновага означає рівновагу елементів системи поза контекстом. До засобів установлення байдужої рівноваги входять еквіваленти, незалежні від контексту, зокрема, власні назви та прецизійна лексика. Окремий тип перекладацького відношення всередині ССП утворює відсутність рівноваги. Відсутність перекладацької рівноваги означає хибне перекладацьке рішення

на рівні змісту пропозиції, яке порушує домінанту перекладу ВТ, призводячи до руйнації усієї синергетичної системи.

Система спеціального перекладу містить типові точки нестійкості. Це підтверджують одні й такі самі точки біфуркації у 19-ти із 21-го варіанта перекладу, які зумовлюють порушення перекладацької рівноваги всередині ССП. Хибні перекладацькі рішення належать до типу II і типу IV, тобто відношень нестійкої рівноваги та відсутності рівноваги відповідно. У результаті ППА були встановлені вербалізовані точки нестійкості системи, а також зафіксовані випадки негомогенності перекладацьких рішень у межах одного перекладу.

Дані аналізу виявили ступінь релевантності відтворення окремих видів інформації оригіналу в перекладі. Відповідно до результатів ППА, відтворення дискурсивно-ситуативної та семантичної інформації допускає втрату окремих компонентів, а також уживання хибних відповідників у перекладі без порушення мети комунікації. Такі викривлення/втрати належать до типу нестійкої рівноваги. Втрата або викривлення дискурсивно-фахової інформації призводить до катастрофи цілої синергетичної системи, оскільки не відтворюється домінанта перекладу. Такі викривлення означають відсутність рівноваги.

Незамкненість системного об’єкта утворює третій породжувальний принцип синергетики у фазі Становлення системи. У синергетиці перекладу принцип незамкненості означає обмін інформацією та наявність зворотного зв’язку між внутрішнім і зовнішнім рівнями самоорганізації ССП. З метою вивчення характеру дії та потенційного впливу незамкненості системи на результат перекладу було проведено ППА адміністративно-ділового тексту *інформативного типу* та його множинних перекладів (загалом 40 транслятів).

ППА показав, що точки незамкненості системи збігаються для переважної більшості спеціальних перекладів (у 38 варіантах із 40 робіт). Водночас точки незамкненості неоднаково розподіляються за внутрішнім та зовнішнім рівнями у ЦТ різних виконавців. Виявлені помилки у перекладі за критерієм абсолютної частоти – загалом 162 випадки у 40 перекладацьких версіях – спричинено негативним впливом мікрорівня оригіналу на транслят. Це свідчить про

незамкненість внутрішнього рівня ССП. Мінімізація впливу оригіналу на цільовий текст досягається шляхом звернення перекладача до макрорівня системи спеціального перекладу – рівня дискурсу.

Ієрархія перекладу спеціальних текстів має спільні риси з ієрархією граматичних категорій у синтагматиці мови. Обидві системи характеризуються принципами підпорядкування й детермінації елементів нижчого рівня через елементи вищого рівня. Синергетичність обох систем виявляється по-різному. Якщо ієрархія системи мови знаходиться у фазі порядку, то ієрархія ССП має динамічний характер, а саме – циклічні фази переходу від фази порядку до хаосу і знову до порядку.

З метою представлення принципу дії динамічної ієрархії було проведено ППА економічного тексту *інформативного типу* і його 20-ти множинних перекладів. Дані ППА показали, що до механізмів дії системи за принципом *динамічної ієрархії* належать: 1) стрибкоподібний перехід від найнижчого до найвищого рівня перекладацьких рішень; 2) верифікація рішень на нижчих рівнях ієрархії за допомогою рівнів вищого порядку. За даними аналізу, принцип динамічної ієрархії було дотримано лише у 5-ти перекладах із 20-ти виконаних робіт. Саме ці переклади виявилися адекватними. Порушення динамічної ієрархії ССП призводить до збою системи, зокрема до виникнення дискурсивно-цільових, дискурсивно-ситуативних і дискурсивно-фахових помилок, які зумовлюються хибними перекладацькими рішеннями на рівнях лексеми, колокації, речення та абзацу ЦТ. Як показав аналіз, у 14-ти варіантах перекладу із 20-ти відбулась часткова втрата домінантної інформації, а 1 варіант відзначився повною втратою домінанти перекладу ВТ.

Завершальний етап методології дослідження перекладу в аспекті синергетики утворює синергетичне моделювання системи спеціального перекладу. Основою для здійснення такого моделювання слугує Кельнська когнітивно-ситуативна модель перекладача спеціальних текстів. Теоретичне підґрунтя Кельнської моделі визначають два напрями: теорія контекстно-ситуативного перекладу і теорія міжкультурної фахової комунікації.

Передумови створення моделі охоплюють три когнітивні парадигми розвитку теорії перекладу: 1) переклад як маніпуляція символів; 2) переклад як розпізнавання зразків; 3) переклад як інтелектуально-ситуативна діяльність.

Кельнська когнітивно-ситуативна модель перекладача спеціальних текстів репрезентує цілісне представлення ролі суб'єкта перекладу у професійному середовищі. Структура моделі втілює метафору перекладацької екосистеми. Концепція екосистеми перекладу формує фундамент для створення авторської моделі системи спеціального перекладу на засадах синергетики.

Процес синергетичного моделювання ССП містить кілька етапів: 1) постановка завдання; 2) переведення категорій перекладознавства та емпіричних даних у тезаурус синергетики; 3) виявлення та демонстрація принципів дії синергетики на емпіричному матеріалі; 4) побудова універсальної синергетично-інформаційної моделі системи спеціального перекладу; 5) створення синергетично-інформаційної методики ППА і ДПА спеціальних текстів; 6) інтерпретація результатів експерименту.

Синергетично-інформаційна модель ССП містить дані про систему самоорганізації спеціального перекладу. Пропонована авторська модель виконує подвійну функцію. З одного боку, вона слугує фактором виявлення синергетичних механізмів здійснення перекладу-як-процесу. Розуміння принципу дії ССП як синергетичної системи може в перспективі значно підвищити якість спеціального перекладу-результату. З іншого боку, модель утворює основу синергетично-інформаційної методики ППА і ДПА спеціальних текстів.

Точкою відліку синергетично-інформаційної моделі слугує критерій домінанти перекладу як інформації, призначеної для передачі. Модель працює за принципом подвійного входження, оскільки репрезентує ССП на двох незамкнених рівнях самоорганізації: внутрішньому та зовнішньому. Внутрішній рівень охоплює мікрорівень 1 та мікрорівень 2 системи. Мікрорівень 1 містить експліцитну структурно-семантичну інформацію ВТ. Мікрорівню 2 відповідають фактори комунікативної ситуації, вербалізовані в комунікативно-прагматичній інформації оригіналу. Зовнішній рівень ССП охоплює макро- та мегарівень

системи. Макрорівень маркує тип фахового дискурсу, до якого уміщено ВТ. До макрорівня належать два типи імпліцитної інформації: 1) дискурсивно-ситуативна інформація; 2) дискурсивно-фахова інформація. Мегарівень ССП утворює ноосфера як сукупність колективних соціальних фреймів людства і трьох типів наукової раціональності. Мегарівню відповідає потенційно безкінечна фонова інформація, імплікована у вихідному тексті.

Авторська синергетично-інформаційна методика ППА на базі моделі містить дев'ять етапів: 1) аналіз ЦТ; 2) визначення мети, функції і домінанти перекладу (атрактора) ВТ; 3) виявлення відхилень ЦТ від ВТ шляхом порівняння; 4) представлення розходжень між ВТ і ЦТ за принципом ієрархії перекладацьких рішень та відношеннями перекладацької рівноваги; 5) розподіл розходжень між ВТ і ЦТ за домінантними типами інформації; 6) усунення інформаційного дефіциту ЦТ з боку суб'єкта ППА; 7) виправлення хибних рішень перекладача; 8) обґрунтування рішень виконавця перекладу і суб'єкта ППА методом складання ТАР-протоколу; 9) моніторинг і оцінка результатів перекладу.

Синергетично-інформаційна методика ДПА відрізняється від методики ППА за пунктами (1), (3), (4), (8), (9). На етапі ДПА 1 здійснюється аналіз ВТ; на етапі 3 виявляються потенційні труднощі перекладу ВТ з позиції суб'єкта ДПА; на етапі 4 презентуються лише потенційні відношення перекладацької рівноваги; на етапі 8 обґрунтовуються рішення суб'єкта ДПА; дев'ятий етап виконується після завершення перекладу вихідного тексту.

Синергетично-інформаційну методику ППА було апробовано на матеріалі фрагмента науково-технічного тексту, контрольного варіанта його перекладу, авторизованого перекладу-еталона і 22-х паралельних партнерських перекладів. Результати аналізу підтверджують ефективність синергетично-інфомаційної методики. Авторська методика ППА і ДПА поетапно дозволяє суб'єкту аналізу виявити місця порушення міжкультурної фахової комунікації; визначити мету, функцію і домінанту перекладу ВТ; з'ясувати причини виникнення інформаційного дефіциту в перекладі й обрати відповідну стратегію попвнення інформації; дати об'єктивну оцінку якості перекладу; обґрунтувати власні

та проаналізовані перекладацькі рішення; підтвердити закономірності Становлення ССП за формулою: МІКРО+МЕГА=МАКРО$_{new}$.

Парадигма синергетики становить *перспективний* напрям досліджень у перекладознавстві, оскільки враховує всі фактори, релевантні для спеціального перекладу, незалежно від типу (функції) текстів та пари мов.

Головним напрямом подальших розвідок у галузі синергетики перекладу може слугувати імплементація принципів аутентичної синергетики в загальній теорії перекладу, серед яких нелінійність, нерівноважність, незамкненість, динамічна ієрархія та спостережуваність.

Частковими напрямами досліджень у синергетичній парадигмі перекладознавства стають закономірності реалізації принципів Буття і Становлення системи перекладу, обмежені типами текстів: інформативним, експресивним або апелятивним типом. Беручи до уваги тлумачення перекладацьких універсалій, прийняті у перекладознавстві, перспективою досліджень у цьому напрямі можна вважати розгляд опозиції *семіотичні vs. синергетичні універсалії перекладу*.

Синтез «образів перекладу» у синергетичній парадигмі дає можливість побудувати глобальну відкриту модель перекладу як форму представлення міжкультурної комунікації найвищого рівня абстракції. У синергетичному моделюванні перекладу перспективним стає вивчення відношень між категоріями перекладацької компетенції, перекладацького дискурсу та перекладацької рефлексії на матеріалі спеціальних і художніх текстів.

Інноваційним напрямом досліджень вважаємо розбудову спеціалізованих моделей перекладу на засадах когнітивно-діяльнісної парадигми перекладознавства. Окрему перспективу розвідок у синергетиці перекладу становить розгляд інформаційної ентропії у перекладі гуманітарних текстів.

Перспективою застосування авторської синергетично-інформаційної моделі системи спеціального перекладу може слугувати, з одного боку, створення спеціалізованих моделей ССП за критеріями суб’єкта перекладу і типу вихідного тексту. З іншого боку, перспективним стає впровадження синергетично-

інформаційної моделі у спеціальні теорії перекладу й дидактику спеціального перекладу для емпіричного аналізу перекладацьких замовлень та якості їхнього виконання на ринку перекладацьких послуг України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акулинин В.Н. Философия всеединства: От В. С. Соловьёва к П. А. Флоренскому / В.Н.Акулинин. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1990. – 158 с.
2. Алексеева И.С. Профессиональное обучение переводчика. Учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. – Спб.: Институт иностранных языков, 2000. – 192 с.
3. Алексеева Л.М. Перевод как рефлексия деятельности / Л.М.Алексеева // Вестник Пермского ун-та. Российская и зарубежная филология. – Вып. 1(7). – 2010. – С. 45-51.
4. Алефиренко Н.Ф. Лингвокогнитивная синергетика: истоки, принципы, сущность / Н.Ф.Алефиренко // Studia linguistica cognitiva: Наука о языке в изменяющейся парадигме знания. – Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2009. – Вып. 2. – С. 228-255.
5. Андрієнко Т.П. Інформаційні характеристики тексту як фактор реалізації стратегії перекладу /Т.П.Андрієнко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип. 48. – С. 25-36.
6. Андрієнко Т.П. Стратегії і тактики перекладу: когнітивно-дискурсивний аспект (на матеріалі художнього перекладу з англійської мови на українську та російську): Монографія. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – 340 с.
7. Анисимов О.С. Организационные онтологии и анализ систем деятельности (А.А.Богданов и современная методология) / О.С.Анисимов. – М.: ФГОУ Рос АКО АПК, 2002. – 532 с.
8. Аристотель. Метафизика. Переводы. Комментарии. Толкования / Сост. и подг. текста С.И.Еремеев. – СПб.: Алетейя, 2002; Киев: Эльга, 2002. – 832 с.
9. Арнольд В.И. Теория катастроф / В.И.Арнольд // Итоги науки и техники. Серия Современные проблемы математики. Фундаментальные исследования. – Т. 5. – 1986.– С. 219-277.
10. Аршинов В.И. Синергетика как феномен постнеклассической науки. – М.: ИФ РАН, 1999. – 203 с.

11. Аршинов В.И. Синергетическое движение в языке / В.И.Аршинов, Я.И.Свирский // Самоорганизация и наука: опыт философского осмысления. – М., 1994. – С. 33-48.

12. Аршинов В.И. Когнитивные стратегии синергетики / В.И.Аршинов // Онтология и эпистемология синергетики. – М.: ИФРАН, 1997. – С. 12-16.

13. Астафьева О.Н. Эвристические возможности синергетики в исследовании современных социокультурных процессов: дисс. … д-ра филос. наук: 24.00.01 / Астафьева Ольга Николаевна; Росс. акад. гос. службы. – М., 2002. – 371 с.

14. Баранцев Р.Г.Синергетика в современном естествознании/ Р.Г. Баранцев / Предисл. Г.Г.Малинецкого. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 160 с.

15. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) /Л.С.Бархударов. – М.: Междунар. отношения, 1975. – 240 с.

16. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови : Лінгвофілософські нариси : монографія / Флорій Бацевич. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 192 с.

17. Белоусов К.И. Синергетика текста: От структуры к форме / Белоусов Константин Игоревич. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. –248 с.

18. Берталанфи Л. История и статус общей теории систем // Системные исследования. – М., 1972. – С. 20-37.

19. Богданов А.А.Тектология: (Всеобщая организационная наука. В 2х кн.) / Редкол. Л.И.Абалкин и др.; Отд-ние экономики АН СССР; Ин-т экономики АН СССР. – Кн. 1. – М.: Экономика, 1989. – 155 с.

20. Богданов А.А.Тектология: (Всеобщая организационная наука. В 2х кн.) / Редкол. Л.И.Абалкин и др.; Отд-ние экономики АН СССР; Ин-т экономики АН СССР. – Кн. 2. – М.: Экономика, 1989. – 179 с.

21. Борботько В.Г. Принципы формирования дискурса: от психолингвистики к лингвосинергетике / В.Г.Борботько. – М.: «ЛИБРОКОМ», 2011. – 288 с.

22. Борн М. Физика в жизни моего поколения / М.Борн. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1963. – 536 с.

23. Бриллюэн Л. Наука и терия информации / Л. Бриллюэн. – М.: «Государственное изд-во физико-математической литературы», 1960. – 391 с.

24. Бриллюэн Л. Научная неопределенность и информация : пер. с англ. / Л.Бриллюэн. – М.: Мир, 1966. – 271 с.

25. Бронник Л.В. Когнитивно-синергетический подход к языку: предпосылки, сущность, терминология, статус / Л.В. Бронник // Синергетическая лингвистика vs. лингвистическая синергетика: матер. Междунар. науч.- практ. конф. (8-10 апреля). – Пермь: Изд-во Перм. гос. техн. ун-та, 2010. – С. 31-40.

26. Бронник Л.В. Языковая динамика в дискурсе: когнитивно-синергетический подход: автореф. дис. … д-ра филол.наук: 10.02.19 – «Теория языка» / Л.В.Бронник. – М., 2012. – 42 с.

27. Буданов В.Г. Квантово-синергетические онтологии и постнеклассические практики / В.Г.Буданов // Постнеклассические практики: определение предметных областей. – М.: Макс-пресс, 2008. – С. 63-75.

28. Буданов В .Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании / В. Г. Буданов. – М.: Издательство ЛКИ, 2009. – 240 с.

29. Буданов В.Г. Методология и принципы синергетики / В.Г.Буданов // Філософія освіти. –№.1. – Київ, 2006.– С. 143-172.

30. Буданов В.Г. Трансдисциплинарное образование, технологии и принципы синергетики // Синергетическая парадигма /Под ред. В.И.Аршинова, В.Г.Буданова, В.Э.Войцеховича. – М.: УРСС, 2000. – С. 285-304.

31. Буданов В.Г. СИНЕРГЕТИКА: МИРОВОЗЗРЕНИЕ, МЕТОДОЛОГИЯ, НАУКА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://spkurdyumov.ru/what/sinergetika-mirovozzrenie-metodologiya-nauka/2/ – Дата звернення: 19.12.2016.

32. Введение в синергетику перевода: Монография / Л.В.Кушнина, И.Н.Хайдарова, С.С.Назмутдинова [и др.]; под общ. ред. Л.В.Кушниной. – Пермь: Изд-во Пермского нац. исслед. политехн. ун-та, 2014.– 278 с.

33. Вербицкая М.В. Компоненты и уровни переводческой компетенции / М.В. Вербицкая, М.Ю.Соловов // Вестник Моск. ун-та. – 2010. – №4. – С. 9-18 .

34. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера /В.И.Вернадский. – М.: Наука, 1989. – 261 с.

35. Винер Н. Кибернетика и общество / Н. Винер. – М.: Наука, 1958. – 275 с.

36. Винер Н. Кибернетика или управление и связь в животном и машине: пер. с англ. / Н.Винер. – М.: Наука; Главная редакция изданий для зарубежных стран, 1983. – 344 с.

37. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы / В.С.Виноградов. – М.: Высшая школа, 1978. – 350 с.

38. Влахов С. И. Непереводимое в переводе / С. И. Влахов, С. П. Флорин. – М.: Международные отношения, 1980. – 341 с.

39. Воскобойник Г.Д. Лингвофилософские основания общей когнитивной теории перевода: дисс. … д-ра филол.наук: 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / Григорий Дмитриевич Воскобойник. – М.: РГБ, 2005. – 296 с.

40. Гавриленко Н.Н. Обучение переводу в сфере профессиональной коммуникации : монография /Н.Н.Гавриленко. – М: РУДН, 2008. – 175 с.

41. Гальперин И.Р. Информативность единиц языка. Пособие по курсу общего языкознания / И.Р.Гальперин. – М.Высшая школа, 1974. – 175 с.

42. Гальперин И.Р. К проблеме необычных сочетаний слов / И.Р.Гальперин. // Проблемы общего и германского языкознания [посвящается доктору филологических наук, профессору Н.С.Чемоданову]. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. – С. 61-70.

43. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р.Гальперин. – М.: Ком Книга, 2006. – 144 с.

44. Ганічева Т.В. Вплив структури соціокультурно-термінологічного компонента фахової компетенції на якість перекладу / Т.В. Ганічева // Вісник Харк. нац. ун-ту імені В.Н.Каразіна. – 2006. – №726. – С. 223-226.

45. Ганічева Т.В. Соціокультурний компонент перекладацької компетенції / Т.В.Ганічева // Вісник Сумського державного університету. – 2005. – №5 (77).– С. 94-98 (Серія: Філологічні науки).

46. Гарбовский Н. К. Перевод и «переводной дискурс» / Н. К. Гарбовский // Вестн. Моск. ун-та. – 2011. – № 4. – Сер. 22. Теория перевода. – С. 3–19.

47. Гарбовский, Н. К. Русский переводной дискурс: миф или реальность / Н. К. Гарбовский // Русский язык и культура в зеркале перевода : материалы III Междунар. науч.-практ. конф. «Язык и культура в зеркале перевода», 25–29 апреля 2012 г. – С. 130–136.

48. Ґачечіладзе Ґ. Введение в теорию художественного перевода / Ґ. Ґачечиладзе. – Тбилиси: изд-во Тбил. ун-та, 1970. – 285 с.

49. Ґачечиладзе Ґ. Художественный перевод и литературные взаимосвязи / Ґ. Ґачечиладзе. – Москва: Сов. писатель, 1980. – 255 с.

50. Герман И.А. Лингвосинергетика: Монография / И.А.Герман. – Барнаул: Изд-во Алтайской академии экономики и права, 2000. – 168 с.

51. Голованова Е.И. Введение в когнитивное терминоведение: учеб. пособие / Е.И.Голованова. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2011. – 224 с.

52. Григорьев В.П. Поэтика слова. На материале русской советской поэзии / В.П.Григорьев. – Москва: Наука, 1979. – 343 с.

53. Гудманян А.Г. Відтворення власних назв у перекладі: дис. … д-ра філол.наук: 10.02.16 / Гудманян Артур Грантович; Ужгородський держ. ун-т. – Ужгород, 1999. – 446 с.

54. Дворніков А.С. Метод поетичного перекладу Миколи Лукаша в полісистемі української літератури (на матеріалі перекладів трагедії Й.-В. Гете «Фауст» і поезій Ф. Шиллера): автореф. дис. … канд. філол.наук: спец. 10.02.16 – перекладознавство / Андрій Сергійович Дворніков. – Одеса, 2013. – 23 с.

55. Демецька В. Еквівалентність і адекватність відтворення прагматичних текстів у перекладі / Владислава Демецька // Наукові записки. – Випуск 104 (1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2012. – С. 35-39.

56. Демецька В.В. Адаптація як поняття перекладознавства й культурології / В.В.Демецька // Вісник СумДУ. Серія «Філологія». – №1. – 2007. – Т.2. – С. 96-101.

57. Денисова С.П. Типологізація перекладацьких компетенцій / Світлана Денисова // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство) : у 2 ч. –

Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. — Вип. 104 (1). – С. 39-44.

58. Добронравова И.С. Уроки Пригожина: философские основания и культурній контекст нового понимания мира в постнеклассической науке / И.С.Добронравова // Практична філософія. – 2004. – №2. – С. 3-11.

59. Домброван Т.И. Изучение истории языка с позиций постнеклассической научной парадигмы / Т.И.Домброван // Perspektywy rozwoju nauki (Перспективы развития науки), 28-30 ноября 2012. – Gdansk, 2012. – С. 48-52.

60. Домброван Т.И. Лингвосинергетика: от бинарности к тернарности / Т.И.Домброван // Слов'янський збірник: Зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 17. – Ч. 2. – С. 341-348.

61. Домброван Т.И. Лингвосинергетика: Язык как синергетическая система: монография / Т.И.Домброван. – Saarbrücken : LAP Lambert Academic Publishing, 2014. – 308 с.

62. Домброван Т.И. Синергетическая модель развития английского языка: дисс. … д-ра филол.наук: 10.02.04 – германские языки / Татьяна Ивановна Домброван. – Одесса, 2013. – 462 с.

63. Домброван Т.И. Диахроническая дингвосинергетика: развитие языка как синергетический процесс / Т.И.Домброван // Грані сучасної лінгвістики: кол. монографія; за ред. О.Г.Фоменко, В.К.Харченко.– Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2014. – С. 87-115.

64. Дорофеева М.С. Неравновесность системы в синергетике перевода / М.С. Дорофеева // Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Збірник наукових праць. – Вип. 23. – Т. 2. – Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2016. – С. 86-91.

65. Дорофеєва М.С. Відношення перекладацької рівноваги у системі спеціального перекладу / М.С.Дорофеєва // Science And Education a New Dimension. – Philology, IV (21), Issue: 104, 2016. – pp. 74-77.

66. Дорофеєва М.С. Дискурсивні помилки у синергетиці спеціального перекладу / М.С.Дорофеєва // Філологічні трактати. – Том 8, №3. – Суми: СумДУ; Харків: ХНУ імені В.І.Каразіна, 2016. – С. 15-25.

67. Дорофєєва М. Інформаційна ентропія у перекладі спеціальних текстів / М. Дорофєєва // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Іноземна філологія». – К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. – № 1(49). – С. 9-14.

68. Дорофеєва М.С. Когнітивні передумови моделювання системи у синергетиці перекладу / М.С.Дорофеєва // Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. Збірник наукових праць. – Вип. 24. – Т. 2. – Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2016. – С. 113-117.

69. Дорофєєва М.С. Когнітивно-ситуативне моделювання у спеціальному перекладі / Маргарита Сергіївна Дорофєєва // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2016. – №30. – С. 63-81.

70. Дорофеєва М.С. Принцип ієрархії у фаховому перекладі (синергетичний аспект) / М. Дорофєєва // Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики: науковий журнал / редкол. В.І.Кушнерик та ін. – Чернівці: Вид. дім «РОДОВІД», 2016. – Вип. 11-12, Ч. 1. – С. 187-192.

71. Дорофеєва М.С. Принцип подвійного входження як основа синергетики перекладу / М.С. Дорофеєва // Вісник КНЛУ. Серія «Філологія». – Т.19, №2. – Київ: Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 166-174.

72. Дорофеєва М.С. Синергетика в теорії перекладу: становлення термінології / Маргарита Дорофєєва // Наукові записки. – Випуск 144. – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград: Видавець Лисенко В.Ф., 2016. – С. 131-137.

73. Дорофеєва М.С. Синергетика і «образи» перекладу / Дорофєєва М.С. // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: Зб. наукових праць. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. – Вип. 32. – С. 111-124.

74. Дорофеєва М.С. Синергетика і фаховий переклад / Дорофєєва М.С. // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наукових праць. – Вип. 10. – Хмельницький: ФОП Бідюк Є.І., 2016. – Том 1 (А-І). – С. 220-227.

75. Дорофеєва М.С. Синергетичні аспекти перекладу спеціальних текстів / М.С. Дорофеєва // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – Вип. 55. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2015. – С. 117-125.

76. Дорофеєва М.С. Синергетично-інформаційна методика перекладацького аналізу / М.С.Дорофеєва // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Вип. 5. – С. 12-17.

77. Дорофеєва М.С. Універсалії перекладу в контексті синергетики / Дорофєєва М.С. // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: зб. наукових праць. – К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2016. – Вип. 33. – С. 111-125.

78. Дорофєєва М. Класичний тип наукової раціональності у синергетиці перекладу / Маргарита Дорофєєва // Фундаментальные и прикладные исследования: современные научно-практические решения и подходы: сборник материалов I –й Международной научно-практической конференции / ред. А.Душный, М.Махмудов, В.Ильницкий, И.Зимомря. – Баку – Ужгород– Дрогобыч: Посвит, 2016. – С. 287-289.

79. Дорофєєва М.С. Некласичний тип наукової раціональності у синергетиці перекладу / М.С.Дорофєєва // Science And Education a New Dimension. – Philology, IV (21), Issue: 98, 2016. – pp. 51-56.

80. Дорофеєва М.С. Принцип незамкненості у синергетиці перекладу / М.С. Дорофеєва // Філологічні трактати. – Т.8, № 1. – Суми: СумДУ; Харків: ХНУ імені В.І. Каразіна, 2017. – С. 47-56.

81. Дорофеєва М.С. Принцип нелінійності у синергетиці перекладу / Маргарита Дорофеєва // Наукові записки. – Випуск 154. – Серія: Філологічні науки. – Кропивницький: Видавець Лисенко В.Ф., 2017. – С. 330-336.

82. Дорофеева М.С. Принципы становления системы в синергетике специального перевода / М.С. Дорофеева // Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. Збірник наукових праць. – Вип. 25. – Т. 2. – Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2016. – С. 161-165.

83. Єнікєєва С.М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект: ареф. дис… д-ра філол.наук: 10.02.04 – германські мови / Санія Маратівна Єнікєєва; Київський нац.лінгвістичний ун-т.– К., 2011. – 35 с.

84. Ейгер Г.В. Язык и синергетика / Г.В.Ейгер // Вісник Харківського

університету. – 1992. – №372. – С. 131-137.

85. Жлуктенко Ю.О. Проблеми адекватності перекладу / Ю.О.Жлуктенко, О.В.Двухжилов // Теорія і практика перекладу. – К.: Вища школа, 1981. – Вип. 6. – С. 85-91.

86. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання : пер. з англ. / наук. ред. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.

87. Засєкін С.В. Імовірність чи закономірність? Про психолінгвістичні універсалії в перекладі / С.В.Засєкін // Вісник СумДУ, 2006. – №11. – С.110-117.

88. Зеров М.К. Нотатки лекцій з курсу «Методологія та методика перекладу». Б.д. / М.К.Зеров. – Літературний музей Григорія Кочура. Архів.

89. Зеров М.К. Українське письменство / М.К.Зеров; упоряд. М.Сулима. – К.: Основи, 2003. – 1301 с.

90. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад: на матеріалі англомовних перекладів української прози / Р. Зорівчак. – Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.

91. Іваницька М. Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах: монографія / Марія Іваницька. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2015. – 604 с.

92. Иванов Вяч.Вс. Лингвистика третьего тысячелетия: Вопросы к будущему / Вяч. Вс. Иванов. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 208 с.

93. Информационно-коммуникативные аспекты перевода: Сб. науч. тр. – Ч. 1.– Н.Новгород: НГЛУ, 1997. – 153 с.

94. Кальниченко О., Подміногін В. Переклад: категорія класична, прототип чи кластер? / О.Кальниченко, В.Подміногін // Наукові записки. – Випуск 75(5). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2007. – С. 14-18.

95. Кальниченко О.А., Полякова Ю.Ю. Українська перекладознавча думка 1920-х – початку 1930-х років: Хрестоматія вибр. праць з перекладознавства / Укл. Л.Черноватий і В. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2011. – 504 с.

96. Капица С. П., Курдюмов С. П., Малинецкий Г. Г. Синергетика / С.П.Капица, С.П.Курдюмов, Г.Г. Малинецкий. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 288 с.

97. Карабан В.І. Спеціальні теорії перекладу: скільки їх (потрібно)? / В’ячеслав

Карабан // Наукові записки. – Випуск 104 (1). – Серія: Філологічні науки: У 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2012. – С. 26-31.

98. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури: Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В.Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 574 с.

99. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс/ В.И.Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.

100. Катфорд Дж. К. Лингвистическая теория перевода / Дж. К. Катфорд. – М.: URSS, 2004. – 160 с.

101. Кашкин И. Текущие дела (Заметки о стиле переводческой работы) / И.Кашкин // Мастерство перевода. Сборник I. – Москва: Советский писатель, 1959. – С. 106-110.

102. Китайгородская Г.А. Методические основы обучения иностранным языкам / Г.А.Китайгородская. – М.: МГУ, 1986. – 176 с.

103. Кияк Т.Р. Дискурс як чинник перекладу / Т.Р.Кияк // Ми не лукавили з Тобою… (до 70-ліття доктора філологічних наук, професора, академіка АН Вищої школи України, народного депутата Кияка Тараса Романовича). – Чернівці: Букрек, 2014. – С. 354-367.

104. Кияк Т.Р. Лингвистические аспекты терминоведения / Т.Р.Кияк. – К.: УМК ВО, 1989. – 104 с.

105. Кияк Т.Р. Мовна картина світу нації та міжкультурна комунікація / Тарас Кияк // Наукові записки. – Випуск 126. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2014. – С.17-21.

106. Кияк Т.Р. Перекладність дискурсу: міф та реальність / Тарас Кияк // Наукові записки. – Випуск 104 (1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2012. – С.44-47.

107. Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики) / Т. Р. Кияк. – Львов: Вища шк., 1988. – 210 с.

108. Кияк Т.Р., Огуй О.В., Науменко А.М. Теорія та практика перекладу (німецька мова) / Т.Р.Кияк, О.В.Огуй, А.М.Науменко.–

Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.

109. Кияк Т.Р. Категорії семантики в дискурсополі / Тарас Кияк // Наукові записки. – Випуск 144. – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград: Видавець Лисенко В.Ф., 2016. – С. 58-63.

110. Киященко Л.П. В поисках исчезающей предметности (очерки о синергетике языка) / Л.П.Киященко. – М.: Ин-т философии РАН, 2000. – 116 с.

111. Кійко С.В. Мовна і міжмовна омонімія в німецько-українських паралелях: лінгвосинергетичний аспект: автореф. дис. … д-ра філол.наук: спец. 10.02.04 – германські мови; 10.02.15 – загальне мовознавство / Світлана Василівна Кійко. – Київ, 2015. – 32 с.

112. Кійко Ю. Є. Німецько-українські паралелі в інформаційних медіажанрах: фрактальний підхід : монографія / Ю. Є. Кійко; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Родовід, 2016. – 391 с.

113. Климонтович Н. Синергетика: лозунг или наука [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://spkurdyumov.ru/introduction/sinergetika-lozung-ili-nauka. – Назва з екрана.

114. Князева Е. и др. Единая наука о единой природе / Е.Князева // Новый мир, 2000. – №3. – С. 161-179.

115. Князева Е.Н. Основания синергетики: Человек, конструирующий себя и свое будущее / Е.Н.Князева, С.П.Курдюмов. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 264 с.

116. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Основания синергетики / Е.Н.Князева, С.П.Курдюмов. – СПб.: Алетейя, 2002. – 414 с.

117. Колмогоров А. Н. Теория информации и теория алгоритмов / А.Н.Колмогоров. – М.: Наука, 1987. – 304 с.

118. Колмогоров А. Н. Три подхода к определению понятия "количество информации" / А.Н.Колмогоров // Проблемы передачи информации. – 1965. – Т. 1. – № 1. – С. 3–11.

119. Коломієць Л.В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської,

ірландської та американської поезії): Монографія / Л.В.Коломієць. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2004. – 522 с.

120. Коломієць Л.В. Перекладознавчі семінари: методологічно-стильові орієнтири в українському поетичному перекладі від кінця XIX до початку XXI століття (на матеріалі перекладів англомовної поезії та поетичної драми) / Л.В.Коломієць. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2011. – 495 с.

121. Комарова З.И. Семантическая структура специального слова и её лексикографическое описание / З.И.Комарова. – Свердловск: Изд-во УрГУ, 1991. – 156 с.

122. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В.Н.Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.

123. Комиссаров В.Н.Современное переводоведение / В.Н.Комиссаров. – М.: ЭТС, 2004. – 424 с.

124. Коптілов В. Першотвір і переклад: роздуми і спостереження / В.Коптілов. – К.: Дніпро, 1972. – 215 с.

125. Коптілов В. Теорія і практика перекладу: навч. посіб. / В.Коптілов. – К.: Юніверс, 2002. – 280 с.

126. Користін О.Є., Тихонова О.В. Окремі аспекти діяльності слідчих та оперативних працівників щодо виявлення та розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / О.Є.Користін, О.В.Тихонова // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – №1. – 2013.– С. 249-254.

127. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) / І.В.Корунець. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 445 с.

128. Кочур Г. Про Миколу Зерова / Г.Кочур // Дзвін. – 2005. – 5/6. – С. 137-141.

129. Краснопеева Е.С. О месте понятия «переводческие универсалии» в иисследованиях переводного дискурса / Е.С.Краснопеева // Вестник Челябинского государственного университета. – 2015. – № 27 (382). – Филологические науки. – Вып. 98. – С. 108-113.

130. Крюков А.Н. Межъязыковая коммуникация и проблема понимания /

А.Н.Крюков // Перевод и коммуникация. – М.: ИЯ РАН, 1997. – С. 73-83.

131. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е.С.Кубрякова // Язык и наука конца 20 века. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1995. – С. 145-238.

132. Кун Т. Структура научных революций. С вводной статьей и дополнениями 1969 г. / Томас Кун. – М.: Прогресс, 1977. – 300 с.

133. Курдюмов С.П., Малинецкий Г.Г. Программа «Синергетика. Диалоги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=-ZN_4BAfLM4

134. Кушнина Л.В. Взаимодействие языков и культур в переводческом пространстве: гештальт-синергетический подход: дисс. … д-ра филол. наук: 10.02.19 / Кушнина Людмила Вениаминовна; Пермский гос. техн. ун-т. – Пермь, 2004. – 437 с.

135. Кушнина Л.В. Динамика переводческого пространства. Пермь: Изд-во Перм. гос. ун-та, 2003. – 232 с.

136. Кушнина Л.В. Перевод как синергетическая система / Л.В.Кушнина. // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. – Вып. 3(15).– 2011. – С. 81-86.

137. Кушнина Л.В. Языки и культуры в переводческом пространстве / Л.В.Кушнина. – Пермь: Изд-во Перм. гос. техн. ун-та, 2004. – 163 с.

138. Латышев Л.К. Технология перевода: учеб. пособие для студ. лингв. вузов и факультетов / Лев Константинович Латышев. – М.: «Академия», 2005. – 320 с.

139. Латышев Л.К. Перевод: теория, практика и методика преподавания / Л.К.Латышев, А.Л.Семенов. – М.: Академия, 2003. – 192 с.

140. Левяш И.Я. Культурология / И.Я.Левяш. – Минск: НТООО «Тетра Системс», 1998. – 544 с.

141. Лейчик В.М. Номенклатура – промежуточное звено между терминами и собственными именами В.М.Лейчик // Вопросы терминологии и лингвистической статистики. Воронеж, 1974. – С. 13-24.

142. Лима-де-Фариа А. Эволюция без отбора: Автоэволюция формы и функции /

А. Лима-де-Фариа. – М.: Мир, 1991. – 455 с.

143. Лихобабіна А.С. Виплив граматичного компонента перекладацької компетенції на якість різних видів перекладу / А. С. Лихобабіна // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н.Каразіна. – 2009. – №848. – С. 229-236.

144. Лотман Ю.М. Структура художественного текста / Ю.М.Лотман // Об искусстве.– СПб.: «Искусство-СПБ», 1998. – С. 14-285.

145. Лотман Ю.М. Структура художественного текста / Юрий Лотман [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.gumer.info/ bibliotek_Buks/Literat/Lotman/_01.php

146. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Е. та ін. / за заг. ред. С.Ю.Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.

147. Микешина Л.А. Философия науки: Современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования / Л.А.Микешина. – М.: Прогресс-Традиция : МСПИ: Флинта, 2005. – 464 с.

148. Милостивая А.И. Основные типы бифуркационных коммуникативных ситуаций при переводе / А.И. Милостивая // Вестник Ставропольского государственного университета. – №3 (62). – 2009. – С. 72-78.

149. Милостивая А.И. Синергетические аспекты вербальной коммуникации и перевода: Монография / А.И. Милостивая. – Ставрополь: «Параграф», 2012. – 160 с.

150. Милютина М.Г. Материалы для презентации лекционного курса «Общее языкознание» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elibrary.udsu.ru/xmlui/

151. Минченков А.Г. Когнитивно-эвристическая модель перевода (на материале английского языка): автореф. дисс…. д-ра филол.наук: спец. 10.02.04 – германские языки; 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / Алексей Генриевич Минченков. – СПб, 2008. – 33 с.

152. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода / Р.К.Миньяр-Белоручев. – М.: Моск. лицей, 1996. – 208 с.

153. Мирам Г., Гон А. Профессиональный перевод: Учеб. пособие / Г.Мирам, А.Гон. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2003. — 136 с.

154. Міщенко А.Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу: монографія / Міщенко А.Л. – Вінниця: Нова книга, 2013. – 448 с.

155. Москальчук Г.Г. Структура текста как синергетический процесс / Г.Г.Москальчук. — М.: Эдиториал УРСС, 2010. — 296 с.

156. Мышкина Н.Л. Внутренняя жизнь текста: Механизмы. Формы. Характеристики. – Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 1998. – 152 с.

157. Найда Ю. К науке переводить. Принципы соответствий / Ю.К.Найда // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М.: Международные отношения, 1978. – С. 114-137.

158. Науменко А. А чи дійсно «перекладачі-зрадники»? / Анатолій Науменко // Наукові записки. – Випуск 104 (1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім.. В.Винниченка, 2012. – С. 70-76.

159. Науменко А. Періоди та течії в європоцентристській школі перекладу / Анатолій Науменко // Наукові записки. – Випуск 126. – Серія: Філологічні науки: У 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2014. – С. 47-55.

160. Нелюбин Л.Л., Князева Е.Г. Переводоведческая лингводидактика: уч.-метод. пособие. – М.: Флинта, 2009. – 320 с.

161. Нелюбин Л.Л. Переводоведение как наука и ее основные параметры / Л.Л.Нелюбин, Е.Г. Князева // Переводоведческая лингводидактика: уч.-метод. пособие. – М.: Флинта, 2009. – С. 11-19.

162. Нестерова Н.М. Вторичность как онтологическое свойство перевода / дисс. … д-ра филол.наук: 10.02.19 – теория языка / Наталья Михайловна Нестерова. – Пермь, 2005. – 368 с.

163. Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология научного исследования. – М.: Либроком, 2010. – 280 с.

164. Новикова М.А. Проблемы индивидуального стиля в теории художественного перевода (стилистика переводчика): автореф. дисс. … д-ра филол.наук: спец. 10.02.19 – общее языкознание / Марина Алексеевна Новикова. – Л., 1980. – 27 с.

165. Новое в синергетике: новая реальность, новые проблемы, новое поколение / Под ред. Г.Г. Малинецкого. – М.: Наука, 2007. – 381 с.

166. Олександр Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства / за ред. Л.М.Черноватого та В.І.Карабана. – Вінниця: Нова книга, 2007. – 438 с.

167. Олизько Н.С. Синергетические принципы организации художественного дискурса постмодернизма / Н.С. Олизько // Вестник Челябинского государственного университета. Сер. : Филология. Искусствоведение. – 2009. – №10 (148). – С. 84-87.

168. Ольховська А.С. Проблеми змісту перекладацької компетенції / А.С.Ольховська // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В.Винниченка. – 2010. – Вип. 91. – С. 172-176.

169. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. – К.: «КМ Academia», 2000. – 218 с.

170. Переклад англомовної економічної літератури: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / Л.М.Черноватий, В.І.Карабан, І.О.Пенькова, І.П.Ярощук.– Вінниця: Нова Книга, 2012. – 416 с.

171. Переклад англомовної психологічної літератури: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / Л.М.Черноватий, В.І.Карабан, Т.Б.Хомуленко, О.О.Волкова.– Вінниця: Нова Книга, 2007. – 232 с.

172. Переклад англомовної технічної літератури: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / Л.М.Черноватий, В.І.Карабан, Ю.В.Іванко, І.П.Ліпко. – Вінниця: Нова Книга, 2006. – 380 с.

173. Переклад англомовної юридичної літератури: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / Л.М.Черноватий, В.І.Карабан, О.О.Омелянчук. – Вінниця: Нова Книга, 2006. – 656 с.

174. Переклад у наукових дослідженнях представників харківської школи:

колективна монографія / за ред.: Л.М.Черноватого, О.А.Кальниченка, О.В.Ребрія; Кафедра теорії та практики перекладу англійської мови Харківського нац. ун-ту імені В.Н.Каразіна. – Вінниця: Нова книга, 2013. – 568 с.

175. Перекладознавство (німецько-український напрям) / Т.Р.Кияк, А.М.Науменко, О.Ф.Огуй. – К.: Вид-во КНУ, 2010. – 510 с.

176. Пермінова А. В. Рецептивна модель поетичного перекладу (на матеріалі перекладів американської поезії ХХ століття): автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.16 – перекладознавство / Пермінова Алла Вікторівна; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2016. – 34 с.

177. Пиотровский Р.Г. Лингвистическая синергетика: исходные положения, первые результаты, перспективы / Р.Г.Пиотровский. – СПб. : Изд-во С.-Пб. гос. ун-та, 2006. – 160 с.

178. Піхтовникова Л.С. Синергія стилю байки: німецька віршована байка 13-20 ст.: монографія / Л.С.Піхтовнікова. – Х.: Бізнес-інформ, 1999. – 220 с.

179. Піхтовникова Л.С. Стилістика і синергетика дискурсу / Л.С.Піхтовнікова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: кол. монографія; за заг. ред. І.С. Шевченко. – Х.: Константа, 2005. – С. 29-36.

180. Пихтовникова Л.С. Синергетический метод для исследования дискурса в прагмастилистическом аспекте / Л.С.Пихтовникова // Вісник Харк.нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2009. – № 848.– С.48-52.

181. Пихтовникова Л.С. Самоорганизация речевых произведений: информационно-когнитивный аспект / Л.С. Пихтовникова // Синергетика в филологических исследованиях: монография. – Х.: ХНУ имени В.Н.Каразина, 2015. – С. 102-135.

182. Пихтовникова Л.С. Лингвосинергетика: основы и очерк направлений: монография / Л.С. Пихтовникова. – Х.: ХНУ имени В.Н.Каразина, 2012. – 180 с.

183. Пихтовникова Л.С. Самоорганизация дискурса и отдельных типов дискурса / Л.С. Пихтовникова // Синергетика в филологических исследованиях: монография. – Х.: ХНУ имени В.Н.Каразина, 2015. – С. 88-102.

184. Подготовка переводчика: коммуникативные и дидактические аспекты:

колл. монография / авт. колл.: В.А.Митягина и др.; под общ. ред. В.А.Митягиной. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2014. – 304 с.

185. Пономаренко Е.В. Системность функциональных связей в современном английском дискурсе / дисс. … д-ра филол.наук: 10.02.04, 10.02.19 – теория языка / Евгения Витальевна Пономаренко. – Москва, 2004. – 447 с.

186. Пономаренко Е.В. О принципах синергетического исследования речевой деятельности / Е.В. Пономаренко // Вопросы филологии. – М.: Московский институт иностранных языков, 2007. – №1. – С. 14-23.

187. Постовалова В.И. Наука о языке в свете идеала цельного знания / В.И.Постовалова.// Язык и наука конца XX века. – М.: РАН, 1995. – С. 342-420.

188. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса / И. Пригожин, И.Стенгерс. – М.: Прогресс, 1986. – 431 с.

189. Пригожин И. Конец определенности. Время, хаос и новые законы природы / И.Пригожин. – Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2000. – 208 с.

190. Приходько А.Н. Самоорганизация концептивных систем и межкультурный трансфер концептов / А.Н.Приходько // Синергетика в филологических исследованиях: монография; под общ. ред. проф. Л.С.Пихтовниковой. – Х.: ХНУ имени В.Н.Каразина, 2015. – С. 135-154.

191. Пуанкаре А. О науке / А.Пуанкаре. – М.: Наука, 1983. – 560 с.

192. Ребрій О.В. Експериментальне дослідження когнітивних механізмів творчості у перекладі / О.В.Ребрій // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація». – №1. – 2016. – С. 48-53.

193. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я.И.Рецкер. – М.: Междунар. отношения, 1974. – 216 с.

194. Рильський М. Зібр. творів: у 20 т. / М. Рильський. – К.: Наук. думка, 1986-1987. – Т. 16.– 259 с.

195. Руда Т. Максим Рильський як теоретик перекладу / Тетяна Руда // Народна творчість та етнографія. – № 3. – 2005. – С. 4-9.

196. Руденко Д.И. Имя в парадигмах «философии языка» / Д.И.Руденко. – Харьков: Основа, 1990. – 299 с.

197. Рябцева Н.К. Теория и практика перевода: когнитивный аспект / Н.К. Рябцева // Перевод и коммуникация. – М.: ИЯ РАН, 1997. – С. 42-63.

198. Савченко А.В. Тектология А.А.Богданова как прототип современной методологии // Мат-лы межвузовской науч.-пр. конференции молодых ученых «Идеи Богданова А.А. и современность». – М.: РАГС, 2003.– С. 6-12.

199. Сдобников В.В. Теория перевода / В.В.Сдобников, О.В.Петрова.– М.: АСТ: Восток-Запад; Владимир: ВКТ, 2008. – 448 с.

200. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О.О.Селіванова. – Полтава: Довкілля_К, 2008. – 712 с.

201. Селиванова Е.А. Стратегии и тактики переводчика в диалогической модели вторичной коммуникации / Е.А.Селиванова // Вісник Харк. нац. ун-ту імені В.Н.Каразіна. – 2003. – №611. – С. 3-7.

202. Семенець О.О. Лінгвістична синергетика ідіолекту Євгена Маланюка: дис. … д-ра філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / О.О. Семенець. – К., 2005. – 504 с.

203. Семенець О.О. Синергетика поетичного слова / О.О.Семенець. – Кіровоград: Імекс ЛТД, 2004. – 338 с.

204. Сикалюк Ю.И. Способы воспроизведения индивидуального стиля И.Франко в автопереводах (на материале немецкого и украинского языков): автореф. дисс. … канд. филол. наук: спец. 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / Юлия Игоревна Сикалюк. – М.: ИЦ МГУ, 2016. – 22 с.

205. Сильницкий Г.Г. Постмодернизм и синергетика: два подхода к проблеме возникновения нового / Г.Г. Сильницкий // Известия Смоленсокго государственного университета. – Смоленск, 2008. – №1. – С. 115-131.

206. Синергетика в филологических исследованиях: монография / Т.И.Домброван, С.М.Еникеева, Л.С.Пихтовникова, А.Н.Приходько; под общ. ред. проф. Л.С.Пихтовниковой. – Х. : ХНУ имени В.Н.Каразина, 2015. – 340 с.

207. Степанов Ю.С. Изменчивый «образ языка» в науке XX века / Ю.С.Степанов // Язык и наука конца 20 века. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1995. – С. 7-34.
208. Степанов Ю.С. Язык и метод. К современной философии языка / Ю.С.Степанов. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 784 с.
209. Степин В.С. Философия науки. Общие проблемы: учебник для аспирантов и соискателей ученой степени кандидата наук / В. С. Степин. – М: Гардарики, 2006. – 384 с.
210. Суперанская А.В. Терминология и номенклатура / А.В.Суперанская // Проблематика определений терминов в словарях разных типов. – Л.: Наука, 1976. – 265 с.
211. Тахтаджян А.Л. Principia tectologica. Принципы организации и трансформации сложных систем: эволюционный подход. Изд. 2-е, под. и перераб. СПб.: Издательство СПХФА, 2001. — 121 с.
212. Топер П. Перевод и литература: творческая личность переводчика / П. Топер // Вопросы литературы. – 1998. – № 6. – С. 161-178.
213. Тороп П. Тотальный перевод / Пеэтер Тороп. – Тарту: Изд-во Тартуского ун-та: Tartu University Press, 1995. – 220 с.
214. Успенский В. Предварение для читателей “Нового литературного обозрения” к семиотическим посланиям Андрея Николаевича Колмогорова / Владимир Успенский // НЛО, 1997. – №24. – С. 123–215.
215. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (Лингвистические проблемы) / А.В.Федоров. – М.: Изд.дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002.– 416 с.
216. Фесенко Т.А. Лингвоментальная модель процесса перевода / Т.А.Фесенко // Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей. – М.: МАКС Пресс, 2001. – Вып. 20. – С. 58-62.
217. Финкель А.М. О точности стихотворного перевода / А.М.Финкель // Московский лингвистический журнал (Moscow Journal of Linguistics) – Т. 5. – №2. – Москва: РГГУ, 2001. – С. 127-181.
218. Фінкель О.М. Переклад у середній школі / О.М.Фінкель // Українська мова в школі. – 1952. – №5. – С. 44-54.

219. Флоренский П. У водоразделов мысли // П.Флоренский. Имена. – М.: Эксмо, 2006. – 319 с.

220. Фрумкина Р.С. Есть ли у современной лингвистики своя эпистемология? / Р.С.Фрумкина // Язык и наука конца 20 века; под ред. акад. Ю.С.Степанова.– М.: Рос. Академия Наук, Ин-т языкознания РАН, 1995. – С. 74-117.

221. Хайруллин В.И. Лингвокультурологические и когнитивные аспекты перевода: дисс. … д-ра филол. наук: 10.02.20. – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / Владимир Иханович Хайруллин. – М., 1995.– 355 с.

222. Хакен Г. Синергетика / Под ред. д-ра физ.-мат. наук, проф. Ю.Л.Климонтовича и д-ра физ.-мат.наук С.М.Осовца / Герман Хакен.– М.: Изд-во «Мир», 1980. – 404 с.

223. Хакен Г. Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах. – М.: Мир, 1985. – 424 с.

224. Хакен Г. Информация и самоорганизация / Г. Хакен. – М.: Мир, 1991. – 240 с.

225. Хоружий С.С. Что такое SYNERGEIA? Синергия как универсальная парадигма: ведущие предметные сферы, дискурсивные связи, эвристические ресурсы / С.С.Хоружий // Вопросы философии. – М.: Наука, 2011. – № 12. – С. 19-37.

226. Чаричанський О.О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України: автореф. дисс. … канд. юр. наук: спец. 12.00.08 / Олександр Олександрович Чаричанський. – Харків, 2004. – 21 с.

227. Чередниченко О.І. Про мову і переклад / О.І.Чередниченко. – Київ: Либідь, 2007. – 248 с.

228. Чередниченко О.І. Патрон українського перекладу (до 125-річчя від дня народження Миколи Зерова) / Олександр Чередниченко // Стиль і переклад. Зб. наук. праць. – Київ: ВПЦ «Київський університет», 2015. – Вип. 1(2). – С. 5-14.

229. Чередниченко О.І. Категорійний апарат сучасного перекладознавства: стан

і перспективи / Олександр Чередниченко // Наукові записки. – Випуск 144. – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград: Видавець Лисенко В.Ф., 2016. – С. 95-99.
230. Черноватий Л.М. Методика викладання перекладу як спеціальності: підручник для студентів вищих закладів освіти за спеціальністю «Переклад» / Л.М.Черноватий. – Вінниця: Нова книга, 2013. – 376 с.
231. Черноватий Л.М. Інтегративне формування фонових знань та термінологічних навичок у процесі підготовки перекладачів / Л.М.Черноватий // Зб. наук. пр.: Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – 2003. – Вип. 2(6). – НТУ «ХПІ». – С. 492-501.
232. Черноватий Л.М. Міжгалузеві та внутрішньо-галузеві синонімія і омонімія термінів у галузі прикладної лінгвістики та їх переклад / Л.М.Черноватий // Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах: Зб. наук. пр. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – Вип. 8. – С. 238-243.
233. Черноватий Л.М. Особливості різних видів перекладу та зміст формування фахової компетенції майбутніх перекладачів / Л.М.Черноватий // Наукові записки. – Вип. 75(5). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 22-26.
234. Черноватий Л.М. Типологія термінів як інструмент для визначення змісту навчання майбутніх перекладачів / Л.М.Черноватий // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – Київ: ВПЦ «Київський університет», 2006. – №40. – С. 41-44.
235. Черч А. Введение в математическую логику. – Т.1. / А.Черч. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1960. – 488 с.
236. Шаблій О.А. Німецько-український юридичний переклад: методологія, проблеми, перспективи: монографія / О.А.Шаблій. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2012. – 320 с.
237. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А.Д.Швейцер.– М.: Наука, 1988. – 214 с.
238. Шелов С.Д., Лейчик В.М. Номенклатурные наименования как класс научно-технической лексики: состав и функции / С.Д.Шелов, В.М.Лейчик. – СПб: СПбГУ, 2007.– 80 с.
239. Шеннон К. Предсказание и энтропия печатного английского текста /

К. Шеннон. Работы по теории информации и кибернетике / Пер. с англ. под ред. Р. Л. Добрушина и О. Б. Лупанова. С предисл. А. Н. Колмогорова / К.Шеннон. – М.: Изд-во иностранной лит-ры, 1963. – С. 669–685.

240. Шмігер Т. Історія українського перекладознавства XX сторіччя / Тарас Шмігер. – К.: Смолоскип, 2009. – 342 с.

241. Шпенглер О. Закат Европы / О.Шпенглер. – М.: Мысль, 1998. – 663 с.

242. Шпет Г.Г. Сочинения / Густав Густавович Шпет. – М.: Правда, 1989. – 516 с.

243. Шпет Г.Г. Внутренняя форма слова: (Этюды и вариации на темы Гумбольта) / Густав Шпет. – М.: Гос. акад. худ. наук, 1927.– 219 с.

244. Элиас Н. О процессе цивилизации / Н. Элиас. – М.; СПб.: Унив. кн., 2001. – 332 с.

245. Эткинд Е.Г. Поэзия и перевод / Е.Г. Эткинд.– М.-Л.: Советский писатель, 1963. – 430 с.

246. Эшби У.Р. Введение в кибернетику / Под ред. В.А.Успенского / У.Р.Эшби. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1959. – 432 с.

247. Язык и наука конца 20 века / Под ред. акад. Ю.С.Степанова.– М.: Рос. Академия Наук, Ин-т языкознания РАН, 1995. – 320 с.

248. Якобсон Р. О лингвистических аспектах перевода / Роман Якобсон // В.Н.Комиссаров (ред). Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М.: Международные отношения, 1978. – С. 16-24.

249. Apel F., Kopetzki A. Literarische Übersetzung / F.Apel, A.Kopetzki. – Stuttgart, Weimar: Metzler, 2003. – 148 S.

250. Albrecht J. Übersetzung und Linguistik / Jörn Albrecht. – Tübingen: Gunter Narr, 2005. – 313 S.

251. Austin J.L. How to Do Things with Words / J.L. Austin. – Cambridge (MA): Harvard University Press, 1975. – 168 p.

252. Baker M. Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications / Mona Baker // Text and Technology: In honour of John Sinclair. – Amsterdam, 1993. – p. 223–243.

253. Baker M. Translation and Conflict: A Narrative Account / Mona Baker. – London & New York: Routledge, 2006. – 195 p.
254. Bell R. Translation and Translating. Theory and Practice / R.Bell. – London; New York: Longman, 1993. – 298 p.
255. Bell R. Psycholinguistic / cognitive approaches toiдження translation / R.Bell // Routledge Encyclopedia of Translation Studies. – London: Routledge, 2001. – pp. 185-190.
256. Benjamin W. Die Aufgabe des Übersetzers / W.Benjamin // Störig, Hans Joachim (Hrsg.): Das Problem des Übersetzens. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1963. – S. 182–195.
257. Blum-Kulka Sh. The Study of Translation in View of New Developments in Discourse Analysis: The Problem of Indirect Speech Acts / Sh. Blum-Kulka // Poetics Today. – 1981. – Vol. 2, №4. – pp. 89-95.
258. Bourdieu P. Sozialer Raum und „Klassen“. Leçon sur la leçon. Zwei Vorlesungen / P.Bourdieu. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1995. – 215 p.
259. Bourdieu P. Soziologische Fragen / Pierre Bourdieu. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2001. – 324 S.
260. Busse, D. Semantik / D.Busse. – Paderborn: Fink, 2009. – 144 S.
261. Catford J.C. A Linguistic Theory of Translation. An Essay in Applied Linguistics / J.C.Catford. – London: Oxford University Press, 1965. – 110 p.
262. Cercel L. Übersetzungshermeneutik. Historische und systematische Grundlegung / Larisa Cercel. – St.Ingbert: Röhrig Universitätsverlag, 2013. – 405 S.
263. Chesterman A. From „Is“ to „Ought“: Laws, Norms and Strategies in Translation Studies / A. Chesterman // Target. – 1993. – Vol. 5, №1. – pp. 1-20.
264. Chesterman A. What is a unique item? / A. Chesterman // Doubts adn Directions in Translation Studies: Selected Contributions from the EST Congress, Lisbon 2004; ed. by Yves Gambier, Miriam Shlesinger, Radegundis Stolze. – Amsterdam; Philadelphia: Benjamins, 2007. – pp. 3-15.
265. Chesterman A. The Name and Nature of Translator Studies / A. Chesterman // Hermes – Journal of Language and Communication Studies, №42.– 2009. – pp. 13-22.

266. Danks J.H. Cognitive Processes in Translation and Interpreting / J.H. Danks. – London; New Delhi: Sage Publications, 1996. – 214 p.

267. Dorofejewa M.S. Fachübersetzen unter dem synergetischen Aspekt / Dorofejewa, Margarita // Germanistik in der Ukraine. – Jahrheft 10. – Kyjiw: Verlagszentrum der KNLU, 2015. – S. 222-229.

268. Dorofejewa M.S. Entropie der syntaktischen Ebene in der Fachübersetzung / Dorofejewa, Margarita // Germanistik in der Ukraine. – Jahrheft 11. – Kyjiw: Verlagszentrum der KNLU, 2016. – S. 159-167.

269. Dorofeyeva M. System modelling in the specialized translation synergetics: practical aspects / Margarita Dorofeyeva // European Journal of Literature and Linguistics. Scientific journal. – Vienna: «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2017. – №1.– pp. 18-22.

270. Dorofeyeva M. Translation analysis scheme in the specialized translation synergetics / Margarita Dorofeyeva // European Journal of Humanities and Social Sciences. – Vienna: «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2017. – №1. – pp. 34-39.

271. Engel Simone. Walter Benjamins Die Aufgabe des Übersetzers. Ein philosophischer Essay über das Wesen der Sprache – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.carstensinner.de/Lehre/WalterBenjamin_Engel.pdf

272. Even-Zohar I. Polysystem Studies / I. Even-Zohar. – Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics, 1990. – [special issue of Poetics Today 11:1].

273. Even-Zohar I. The Position of Translated Literature in the Literary Polysystem / Itamar Even-Zohar // James S.Holmes, Jose Lambert, Raymond van den Broeck. Literature and Translation. New Perspectives in Literary Studies. – Leuven: Acco, 1978. – pp. 117-127.

274. Faber P. Translation Competence and Language Awareness / P. Faber // Language Awareness. – Vol. 7, №1. – 1998. – pp. 8-21.

275. Fillmore Charles J. Frame Semantics / Charles J. Fillmore // Linguistics in the Morning Calm. – Seoul: Hanshin, 1982. – pp.111-137.

276. Firth J.R. Linguistic Analysis and Translation / J.R.Firth // ed. by F.R. Palmer.

Selected Papers of J.R. Firth 1952-1959. – London: Longman, 1968. – pp. 84-95.
277. Fleck K.E.W. Urkundenübersetzung / Klaus E.W.Fleck // Mary Snell-Hornby, Hans G.Hönig, Paul Kußmaul, Peter A.Schmitt (Hrsg.) Handbuch Translation. – Tübingen: Stauffenburg, 2006. – S. 230-235.
278. Fluck H.-R. Fachdeutsch in Naturwissenschaft und Technik. Einführung in die Fachsprachen und die Didaktik/Methodik des fachorientierten Fremdsprachenunterrichts / H.-R.Fluck // Deutsch als Fremdsprache. – Heidelberg, 1984. – 308 S.
279. Frank A.P. Towards a Cultural History of Literary Translation / Armin Paul Frank // Geschichte, System, literarische Übersetzung. – Band 5. – Göttinger Beiträge zur internationalen Übersetzungsforschung. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1992. – S. 369-388.
280. Frank A.P. (in Zusammenarbeit mit Harald Kittel). Systems and Histories in the Study of Literary Translations: A Few Distinctions // A.P.Frank, H.Kittel. Proceedings of the XIIth Congress of the International Comparative Literature Association (Munich 1988). – München: iudicium, 1990. – pp. 41-63.
281. Frege G. Über Sinn und Bedeutung / Gottlob Frege // Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik. – Bd. 100/1. – Leipzig, 1892. – S. 25-50.
282. Friedrich H. Zur Frage der Übersetzungskunst / Hugo Friedrich. – Heidelberg: Carl Winters, 1965. – 21 S.
283. Fuller R.B. Bedienungsanleitung für das Raumschiff Erde und andere Schriften / R.B.Fuller. – Hamburg: EVA Europäische Verlagsanstalt, 2008. – 317 S.
284. Fuller R.B. Synergetics 2: Further Explorations in the Geometry of Thinking / R.B.Fuller. – New York: Macmillan 1979. – 592 p.
285. Fuller R.B. Synergetics. Explorations in the Geometry of Thinking / R.B.Fuller. – New York: Macmillan 1975. – 876 p.
286. Gerhardt S. Software-Lokalisierung / Stefan Gerhardt // Mary Snell-Hornby, Hans G.Hönig, Paul Kußmaul, Peter A.Schmitt (Hrsg.) Handbuch Translation. – Tübingen: Stauffenburg, 2006. – S. 213-217.
287. Gerzymisch-Arbogast H. Übersetzungswissenschaftliches Propädeutikum /

H. Gerzymisch-Arbogast. – Tübingen: Francke, 1994.– 195 S.

288. Gile D. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training / D. Gile. – Amsterdam: Benjamins, 1995. – 277 p.

289. Gläser R. Fachzeitschriftenartikel / Rosemarie Gläser // Mary Snell-Hornby, Hans G.Hönig, Paul Kußmaul, Peter A.Schmitt (Hrsg.) Handbuch Translation. – Tübingen: Stauffenburg, 2006. – S. 219-221.

290. Göpferich S. Translationsprozessforschung. Stand, Methoden, Perspektiven / Susanne Göpferich. – Tübingen: Narr, 2008. – 313 S.

291. Göpferich S. Textproduktion im Zeitalter der Globalisierung. Entwicklung einer Didaktik des Wissenstransfers / Susanne Göpferich. – Tübingen: Stauffenburg, 2008. – 499 S.

292. Göpferich S. Patentschriften / Susanne Göpferich // Mary Snell-Hornby, Hans G.Hönig, Paul Kußmaul, Peter A.Schmitt (Hrsg.) Handbuch Translation. – Tübingen: Stauffenburg, 2006. – S. 222-225.

293. Haken H., Plath P. J., Ebeling W., Romanovsky J. M. Beiträge zur Geschichte der Synergetik. Allgemeine Prinzipien der Selbstorganisation in Natur und Gesellschaft / Hermann Haken, Peter J.Plath, Werner Ebeling, Juri M.Romanovsky – Wiesbaden: Springer, 2016. – 319 S.

294. Halliday M.A.K. Comparison and Translation // M.A.K.Halliday, A.McIntosh, P.Strevens. The Linguistic Sciences and Language Teaching. – London: Longman, 1964. – 322 p.

295. Harris B. Natural Translation: A Reply to Hans F. Krings / B. Harris // Target, 1992.– V. 4, № 1. – pp. 97–103.

296. Hatim B. Pragmatics and Translation / B. Hatim // Routledge Encyclopedia of Translation Studies. – London: Routledge, 2001. – pp. 179-183.

297. Hatim B. Translation: An Advanced Resource Book / B. Hatim, J. Munday. – New York: Routledge, 2004. – 373 p.

298. Hermans Th. Toury's Empiricism Version One / Th. Hermans // The Translator. – 1995. – Vol. 1, №2. – pp. 215-223.

299. Hoffmann Chr., Krott A. Einführung in die Synergetische Linguistik /

Chr. Hoffmann, A.Krott // Korpuslinguistische Untersuchungen zur quantitativen und systemtheoretischen Linguistik, 2002. — S. 1-29.
300. Hoffmann L., Kalverkämper H., Wiegand H.E. Fachsprachen. Languages for Special Purposes. Ein Internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft / L. Hoffmann, H. Kalverkämper, H.E.Wiegand. – Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1999. – 1350 S.
301. Holz-Mänttäri J. Translatorisches Handeln – theoretisch fundierte Berufsprofile // M.Snell-Hornby. Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung. – Tübingen, 1986. – S. 348-374.
302. Holz-Mänttäri J. Translatorisches Handeln. Theorie und Methode / Justa Holz-Mänttäri. – Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1984. – 193 S.
303. Hönig H. G. Konstruktives Übersetzen / Hans G. Hönig. – Tübingen: Stauffenburg, 1995. – 195 S.
304. Hönig H. G., Kußmaul P. Strategie der Übersetzung. Ein Lehr-und Arbeitsbuch. – Tübingen: Gunter Narr, 1996. – 172 S.
305. House J. Quality of Translation / J.House // Routledge Encyclopedia of Translation Studies. – London: Rouutledge, 2001. – pp. 197-200.
306. Hüging A.-K. Übersetzerisches Handeln im Kontext der medizinischen Fachkommunikation / Anna-Katharina Hüging. – Trier: WVT Wissenschaftlicher Verlag Trier, 2011. – 330 S.
307. Jakobson R. On linguistic aspects of translation / R. Jakobson // ed. by L. Venuti. The Translation Studies Reader. – London: Routledge, 2000. – pp. 113-118.
308. Jeanrenaud, M. Universalien des Übersetzens / Magda Jeanrenaud // Julia Richter, Larisa Schippel (Hg.) – Berlin, Frank&Timme, 2014. – 340 S.
309. Kade O. Kommunikationswissenschaftliche Probleme der Translation / O.Kade // A. Neubert. Grundfragen der Übersetzungswissenschaft. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie (Beihefte zur Zeitschrift Fremdsprachen 2), 1968. – S. 3-19.
310. Kade O. Zufall und Gesetzmäßigkeit in der Übersetzung /Otto Kade // Beihefte zur Zeitschrift Fremdsprachen 1. – Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1968. – 128 S.
311. Kalverkämper H. Gemeinsprache und Fachsprachen – Plädoyer für eine

integrierende Sichtweise / G.Stickel // Deutsche Gegenwartssprache: Tendenzen und Perspektiven. – Berlin, New York: de Gruyter, 1990. – S. 88-133.

312. Kalverkämper H. Vom Terminus zum Text / M.Sprissler // Standpunkte der Fachsprachenforschung. – Tübingen: Narr, 1987. – S. 39-69.

313. Kautz U. Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens / U. Kautz. – München: iudicium, Goethe-Institut, 2002. – 643 S.

314. Kloepfer R. Die Theorie der literarischen Übersetzung. Romanisch-deutscher Sprachbereich / R. Kloepfer. – München: Fink, 1967. – 140 S.

315. Köhler R. Elemente der synergetischen Linguistik / R.Köhler // Glottometrika 12. – Bochum: Brockmeyer, 1990. – S. 179-187.

316. Köhler R. Synergetik und sprachliche Dynamik / R. Köhler // Natürlichkeit in der Sprache und Kultur. – Bochum: Brockmeyer, 1990. – S. 96-112.

317. Köhler R., Altmann G. Synergetische Aspekte der Linguistik / R.Köhler, G.Altmann // Zeitschrift für Sprachwissenschaft. – №5, 1986. – S. 3-265.

318. Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft / W.Koller. – Wiebelsheim: Quelle & Meyer Verlag, 2004.– 343 S.

319. Koller W. Grundprobleme der Übersetzungstheorie. Unter besonderer Berücksichtigung schwedisch-deutscher Übersetzungsfälle. (Stockholmer Germanistische Forschungen 9) / W.Koller. – Bern/München: Franke, 1972. – 198 S.

320. Koller W. The Concept of Equivalence and the Object of Translation Studies / W. Koller // Target. – 1995. – Vol. 1, №2. – pp. 191-222.

321. Kompetenzen des Translators. Theorie-Praxis-Didaktik (Studia Translatorica) / Hrsg. von Ivona Bartoszewicz und Anna Malgorzewicz. – Wrocław-Dresden: Neisse Verlag, 2013. – 358 S.

322. Krings, Hans P. Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht. Eine empirische Untersuchung zur Struktur des Übersetzungsprozesses an fortgeschrittenen Französischlernern / Hans P.Krings. – Tübingen: Narr, 1986. – 570 S.

323. Krings H.P. The Use of Introspective Data in Translation / H.P.Krings // ed. by K.Faerch, G.Kasper. Introspection in Second Language Research. – Clevedon: Multilingual Matters, 1987. – pp. 159-176.

324. Kretzenbacher H.L. Wie durchsichtig ist die Sprache der Wissenschaften? / H.L.Kretzenbacher // H.L.Kretzenbacher, H. Weinrich. Linguistik der Wissenschaftssprache. – Berlin, New York: Walter der Gruyter, 1995. – S. 15-39.

325. Krüger R. Fachübersetzen aus kognitionstranslatologischer Perspektive. Das Kölner Modell des situierten Fachübersetzers / R. Krüger // trans-kom 8[2], 2015. – S. 273-313 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.trans-kom.eu

326. Krüger R. The Interface between Scientific and Technical Translation Studies and Cognitive Linguistics. With Particular Emphasis on Explicitation and Implicitation as Indicators of Translational Text-Context Interaction / Ralph Krüger. – Berlin: Frank & Timme (TransÜD 74), 2015. – S. 53-54.

327. Kupsch-Losereit S. Gerichtsurteile / Sigrid Kupsch-Losereit // Mary Snell-Hornby, Hans G.Hönig, Paul Kußmaul, Peter A.Schmitt (Hrsg.) Handbuch Translation. – Tübingen: Stauffenburg, 2006. – S. 225-228.

328. Kupsch-Losereit S. Vertragstexte / Sigrid Kupsch-Losereit // Mary Snell-Hornby, Hans G.Hönig, Paul Kußmaul, Peter A.Schmitt (Hrsg.) Handbuch Translation. – Tübingen: Stauffenburg, 2006. – S. 228-230.

329. Kußmaul P. Verstehen und Übersetzen. Ein Lehr- und Arbeitsbuch / P. Kußmaul. – Tübingen: Narr, 2010. – 217 S.

330. Kvam S. Grundlagen einer textlinguistischen Übersetzungswissenschaft / S. Kvam. – Münster : Waxmann, 2009. – 171 S.

331. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things / G.Lakoff. – Chicago, University of Chicago Press, 1987. – 632 p.

332. Lamping D. Die literarische Übersetzung als de-zentrale Struktur: Das Paradigma der Selbstübersetzung / Dieter Lamping // Geschichte, System, Literarische Übersetzung. – Berlin: Erich Schmidt, 1992. – S. 212-227.

333. Langacker R. W. Cognitive Grammar. A Basic Introduction / Ronald W. Langacker. – Oxford/New York/ Auckland: Oxford University Press, 2008. – 573 p.

334. Laviosa-Braithwaite, S. Universals in translation / Sara Laviosa-Braithwaite // Baker M. (ed.) / Routlege's Encyclopedia of Translation Studies. – London and New York: Routledge, 1998. – pp. 288-291.

335. Lee-Jahnke H. Voraussetzungen für eine optimale Übersetzerausbildung heute / H. Lee-Jahnke // Translationsdidaktik. Grundfragen der Übersetzungswissenschaft. – Tübingen: Günter Narr, 1997. – S. 178-183.

336. Lefevere A. Translating Literature: Practice and Theory in a Comparative Literature Context / Andre Lefevere. – New York: MLA, 1992. – 165 p.

337. Lefevere A. Translating Poetry: Seven Strategies and a Blueprint / Andre Lefevere. – Assen, Amsterdam: Van Gorcum, 1975. – 305 p.

338. Levý J. Die literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung / J.Levý. – Frankfurt am Main & Bonn: Athenäum, 1969. – 308 S.

339. Lörscher W. The Translation Process: Methods and Problems of its Investigation / W. Lörscher // Meta. – 2005. – Vol. 50, №2. – pp. 597-608.

340. Lörscher W. Translation Performance, Translation Process and Translation Strategies. A Psycholinguistic Investigation / W. Lörscher. – Tübingen, 1991. – 307 p.

341. Mason I. Discourse and the Translator / I. Mason, B. Hatim. – Longman, 1993. – 258 p.

342. Mason I. Communicative and Funktional Theories of Translation / I. Mason // Routledge Encyclopedia of Translation Studies. – London: Routledge, 2001. – pp. 29-33.

343. Mathesius V. On linguistic Characterology with illustrations from Modern English / V. Mathesius // A Prague School Reader in Linguistics. Compiled by J. Vachek. – Bloomington; Indiana Univ. Press, 1966. – 224 p.

344. Milostivaya A.I. Zur Klassifizierung der translatologischen Bifurkationssituationen / A.I. Milostivaya // Forum der Translationsswissenschaft. – Frankfurt am Main, 2012. – Bd. 15. – S. 177-183.

345. Mudersbach K. Einführung in die theoretische Übersetzungswissenschaft. Vorlesung im Sommersemester 1985 am Institut für Übersetzen und Dolmetschen der Universität Heidelberg (unveröffentlicht).

346. Neubert A. Models of translation / A. Neubert // ed. by S. Tirkkonen-Condit. Empirical Research in Translation and Intercultural Studies. – Tübingen: Narr, 1991. – pp. 17-26.

347. Neubert A. Competence in Language, in Languages, and in Translation / A. Neubert // ed. by C.Schäffner and B.Adab. Developing Translation Competence. – Amsterdam: Benjamins, 2000. – pp. 3-18.
348. Newmark P. A Textbook of Translation. Third impression / Peter Newmark. – Harlow: Longman, 2000. – 292 p.
349. Newmark P. More Paragraphs on Translation / P. Newmark. – Clevedon: Multilingual Matters Ltd., 1998. – 226 p.
350. Nida E.A., Taber C.R. The Theory and Practice of Translation/ E.A.Nida, C.R.Taber. – Leiden: BRILL, 1969. – 209 p.
351. Nord Ch. Loyalität statt Treue: Vorschläge zu einer funktionalen Übersetzungstypologie / Christiane Nord // Lebende Sprachen 34. –London, Berlin, New York: de Gruyter, 1989.– S. 100-105.
352. Nord Ch. Text Analysis in Translation / Ch. Nord. – Amsterdam: Rodopi B.V., 1991. – 164 p.
353. Oettinger A.G. Automatic Language Translation. Lexical and Technical Aspects, with Particular Reference to Russian, Cambridge/Mass / A.G. Oettinger // Harvard Monographs in Applied Science, 1954.– No.8.– pp. 104-110.
354. Orbán W., Kornelius J. Kooperatives Übersetzen – ein Beitrag für eine kooperationsorientierte Übersetzungswissenschaft / W. Orbán, J. Kornelius // AREAS – Annual Report on English and American Studies, Band 34. – Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier, 2008. – S. 489-510.
355. Pavlova A. Strategie der Übersetzung und Beurteilung der Übersetzungsqualität [Електронний ресурс] / Anna Pavlova // trans-kom 7 [2] (2014). – Режим доступу: http://www.trans-kom.eu
356. Patterns of language: papers in general, descriptive and applied linguistics // A. McIntosh, M.A.K.Halliday. – London: Longman, 1966. – 199 p.
357. Pichtownikowa L. Synergie des Fabelstils: Die deutsche Versfabel vom 13.- 21. Jahrhundert / L. Pichtownikowa. – Aachen: Sharker Verlag, 2008. – B. 5. – 322 S.
358. Poltermann A. Normen des literarischen Übersetzens im System der Literatur / A.Poltermann // Geschichte, System, literarische Übersetzung. – Band 5. – Göttinger

Beiträge zur internationalen Übersetzungsforschung. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1992. – 296 S.

359. Prunč E. Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht / Erich Prunč. – Berlin: Frank&Timme, 2012. – 518 S.

360. Pym A. Redefining Translation Competence in an Electronic Age. In Defence of a Minimalist Approach / A. Pym // Meta: Translator's Jornal. – 2003. – Vol 48, №4. – pp. 481-497.

361. Reinke U. Translation Memories. Systeme, Konzepte, Linguistische Optimierung / Uwe Reinke. – Frankfurt a. M.: Lang, 2004. – 486 S.

362. Reiss K. Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie / Katharina Reiss, Hans J. Vermeer // Linguistische Arbeiten. – Tübingen: Niemeyer, 1984. – Nr. 147. – S. 50-71.

363. Reiss K. Übersetzungstheorien und ihre Relevanz für die Praxis / K.Reiss // Lebende Sprachen. – 1996. – №1. – S. 1-12.

364. Reiss K. Grundfragen der Übersetzungswissenschaft: Wiener Vorlesungen / Katharina Reiss, Mary Snell-Hornby; Mira Kadric (Hg.) – Wien: WUV-Univ.-Verl., 2000. – 132 S.

365. Rickheit G., Strohner H. Grundlagen der kognitiven Sprachverarbeitung. Modelle, Methoden, Ergebnisse / Gert Rickheit, Hans Strohner. – Tübingen: Francke, 1993. – 325 S.

366. Risku H. Translationsmanagement. Interkulturelle Fachkommunikation im Kommunikationszeitalter / H. Risku. – Tübingen: Narr, 2004. – 276 S.

367. Roelcke T. Fachsprachen / Thorsten Roelcke. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2005. – 253 S.

368. Rosch E. Prototype Classification and Logical Classification: The Two Systems// Scholnick (Ed.) / New Trends in Cognitive Representation: Challenges to Piaget's Theory. – Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, 1981. – pp. 73-86.

369. Rumelhart D.E., Hinton G.E., McClelland J. L. A General Framework for Parallel Distributed Processing // David E. Rumelhart, James L. McClelland (Hg.)

Parallel Distributed Processing. – Bd. 1: Foundations. – Cambridge, MA: MIT Press, 1986. – pp. 45-76.

370. Sachs J. Aristotle's Metaphysics / Joe Sachs.– Santa Fe, NM: Green Lion Books, 2002. – 365 p.

371. Sachs J. Aristotle's Physics: a Guided Study / Joe Sachs. – New Brunswick and London: Rutgers University Press, 1995.– 252 p.

372. Schadewaldt W. Aus der Werkstatt meines Übersetzens / Wolfgang Schadewaldt // Schweizer Monatshefte XLVI, 1967. – №2. – S. 851-859.

373. Schmitt P.A. Die «Eindeutigkeit» von Fachtexten: Bemerkungen zu einer Fiktion / P.A.Schmitt // M.Snell-Hornby. Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung. Zur Integrierung von Theorie und Praxis. – Tübingen, Basel: Francke Verlag, 1994. – S. 252-282.

374. Schmitt P.A. Anleitungen/ Benutzerhinweise / Peter A.Schmitt // Mary Snell-Hornby, Hans G.Hönig, Paul Kußmaul, Peter A.Schmitt (Hrsg.) Handbuch Translation. – Tübingen: Stauffenburg, 2006. – S. 209-213.

375. Schubert K. Wissen, Sprache, Medium, Arbeit. Ein integratives Modell der ein- und mehrsprachigen Fachkommunikation / K.Schubert. – Tübingen: Narr, 2007. – 431 S.

376. Seleskovitch D. Interpretation. A Psychological Approach to Translating / D. Seleskovitch // Translation: Applications and Research. Ed. By R.W.Brislin. – New York: Gardner Press, 1976. – 312 p.

377. Seleskovitch D. Interpreting for International Conferences. Problems of Language and Communication / D. Seleskovitch. – Washington: Pen and Booth, 1994. – 138 p.

378. Serrano Piqueras J. Überlegungen zur Untersuchung des Einflusses von TranslationMemory-Systemen auf die Übersetzungskompetenz / J. Serrano Piqueras. – Masterarbeit Köln: Fachhochschule Köln, Institut für Translation und Mehrsprachige Kommunikation, 2011. – 89 S.

379. Shannon C. E. The Mathematical Theory of Communication / C.E.Shannon // The Bell System Technical Journal. – Vol. 27, №3. – July, 1948. – pp. 379-423, 623-656, October, 1948.

380. Shannon C. E. The Mathematical Shreve G.M. Cognitive Processes in Translation and Interpreting / G. Shreve // Thousand Oaks (CA): Sage Publications, 1997. – 276 p.
381. Theory of Communication / C.E.Shannon // The Bell System Technical Journal. – Vol. 27, №4. – October, 1948. – pp. 623-656.
382. Shreve G.M. Cognition and the Evolution of Translation Competence / G. Shreve // Applied Psychology: Individual, Social and Community Issues. – Thousand Oaks (CA): Sage Publications, 1997. – pp. 120-136.
383. Shannon C.E., Weaver W. The Mathematical Theory of Communication / Claude E. Shannon, Warren Weaver. – Urbana/Chicago/London: University of Illinois Press, 1972. – 125 p.
384. Snell-Hornby M. Übersetzen, Sprache, Kultur / M. Snell-Hornby // Übersetzungswissenschaft – Eine Neuorientierung. Zur Integrierung von Theorie und Praxis. Tübingen: Francke, 1986. – S. 9-29.
385. Söll L. Sprachstruktur und Übersetzbarkeit / Ludwig Söll // Neusprachliche Mitteilungen. – Leipzig, 1968. – №3. – S. 161-167.
386. Stecconi U. Interpretive semiotics and translation theory: the semiotic conditions to translation / U.Stecconi // Semiotica, 2004, No 150. – pp. 471-489.
387. Steger H. Erscheinungsformen der deutschen Sprache / H.Steger // Deutsche Sprache. – №16. – 1988. – S. 289-319.
388. Steiner G. Nach Babel. Aspekte der Sprache und des Übersetzens / George Steiner. – Frankfurt a. Main: Suhrkamp, 1994. – 487 S.
389. Stolze R. Fachübersetzen – ein Lehrbuch für Theorie und Praxis / Radegundis Stolze. – Berlin: Frank&Timme, 2012. – 416 S.
390. Stolze R. Übersetzungstheorien. Eine Einführung / Radegundis Stolze. – Tübingen: Narr, 2005. – 269 S.
391. Stolze R. Die Kategorien des Übersetzens – Hermeneutik und Textlinguistik / R. Stolze // Übersetzungswissenschaft und Fremdsprachenunterricht. Neue Beiträge zu einem alten Thema. – München: Goethe-Institut, 1989. – S. 53-70.
392. Strohner H. Kognitive Systeme. Eine Einführung in die Kognitionswissenschaft / H. Strohner. – Opladen: Westdeutscher V., 1995. – 280 S.

393. Synergetics Dictionary. The Mind of Buckminster Fuller / E. J. Applewhite (Hg.). – New York: Garland 1986. – 294 p.
394. SynergieWissen, Interdisziplinäres Forum am ZfL Berlin [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zflprojekte.de/synergie/
395. The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation / Theo Hermans (ed). – London/Sydney: Croom Helm, 1985. – 375 p.
396. Thom R. Structural Stability and Morphogenesis: An Outline of a General Theory of Models / R.Thom. – London: Westview Press, 1994. – 400 p.
397. Tirkkonen-Condit S. Choice in Translation. A challenge to theory and practice / S. Tirkkonen-Condit // Recent Trends in Empirical Translation Research – Joensuu: University of Joensuu, 1993. – pp. 5-9.
398. Tirkkonen-Condit S. Translationese – A Myth or an Empirical Fact? / S. Tirkkonen-Condit // Target. – 2002. – Vol. 14, №2. – pp. 207-220.
399. Tirkkonen-Condit S. Unique items – over- or under-represented in transated language? / S. Tirkkonen-Condit // ed. by A. Mauranen, P. Kujamaki. Translation Universals – Do They Exist? – Amsterdam; Philadelphia: Benjamins, 2004. – pp. 177-184.
400. Toury G. Descriptive Translation Studies and beyond / Gideon Toury. – Amsterdam/Philadelfia: John Benjamins (Benjamins Translation Library 4, 1995). – 311 p.
401. Toury G. Tranlation, literary translation and pseudotranslation / Gideon Toury // Comparative Criticism.– Vol. VI.– Cambridge, 1984.– pp. 73-85.
402. Toury G. Interlanguage and its manifestations in translation / Gideon Toury // In Search of a Theory of Translation, Tel Aviv, 1980.— pp. 71-78.
403. Translating and interpreting conflict / M.Salama-Karr (ed.) – London: Brill, 2007. – 282 p.
404. Vannerem M., Snell-Hornby M. Die Szene hinter dem Text: «scenes-and-frames semantics» in der Übersetzung / M. Vannerem, M. Snell-Hornby // Übersetzungswissenschaft – Eine Neuorientierung. Zur Integrierung von Theorie und Praxis. – Tübingen: Francke, 1986. – S. 184-205.

405. Venuti L. The Translator's Invisibility. A History of Translation / L.Venuti. – London/New York: Routledge, 1995. – 353 p.
406. Venuti L. Strategies in translation / L. Venuti // Routledge Encyclopedia of Translation Studies. – London: Routledge, 2001. – pp. 240-244.
407. Vermeer H. Die Welt, in der wir übersetzen. Drei translatologische Überlegungen zu Realität, Vergleich und Prozess / H.Vermeer. – Heidelberg: TEXTconTEXT Verlag, 1996. – 197 S.
408. Vermeer H.J. Skopos and Commission in Translational Action / H.J. Vermeer // The Translation Studies Reader. – New York: Routledge, 2000. – pp. 221-232.
409. Ward L. F. Pure Sociology. A Treatise on the origin and spontaneous development of society / Lester F.Ward. – New York: Macmillan, 1903. – 619 p.
410. Weaver W. Translation / Warren Weaver // Machine Translation of Languages. – Technology Press of the Massachusetts Institute of Technology / New York: Wiley/London: Chapman & Hall, 1955. – pp. 15-23.
411. Wills W. Übersetzungswissenschaft / W. Wills. – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft (Wege der Forschung 535), 1981. – S. 119-218.
412. Wilss W. Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden / W.Wills. – Stuttgart: Klett, 1977. – 361 S.
413. Wilss W. Decision making in translation / W. Wills // Routledge Encyclopedia of Translation Studies. – London: Routledge, 2001. – pp. 57-60.
414. Wüster E. Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie / Eugen Wüster. – 2. Aufl. – Copenhagen: HEPU-tryk, 1985. – 214 S.
415. Young T. Lectures on natural philosophy and the mechanical arts / Thomas Young.– V. 1. – L., 1807 – 798 p.
416. Zybatow L. Des Simultandolmetschers rätselhafte Kompetenzen / Lew N. Zybatow // Kompetenzen des Translators. Theorie-Praxis-Didaktik (Studia Translatorica) / Hrsg. von Ivona Bartoszewicz und Anna Malgorzewicz. – Wrocław-Dresden: Neisse Verlag, 2013. – S 23-39.

ДОВІДКОВІ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

417. Англо-русский словарь и система контекстуального поиска по переводам [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.linguee.ru/

418. Артефакты [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/filosofiya/KULTURA

419. Большая медицинская энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : http://bigmeden.ru/

420. Большой словарь по социологии [сайт]. URL : http://voluntary.ru/dictionary/662

421. Большой энциклопедический словарь / ред. А. М. Прохоров. – М.: Советская энциклопедия; СПб.: Фонд «Ленинградская галерея», 1993.– 1632 с.

422. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. В. Т. Бусел та ін. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.

423. ГОСТ Р 43.0.3-2009. Национальный стандарт Российской Федерации. Информационное обеспечение техники и операторской деятельности. Ноон-технология в технической деятельности. Общие положения / Утв. и введен в действие Приказом Ростехрегулирования от 15.12.2009 N 963-ст) [Електронний ресурс] – Режим доступу до джерела: http://official.academic.ru/22989/

424. Державна служба фінансового моніторингу України (офіційний сайт) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.sdfm.gov.ua

425. Державний стандарт України. Термінологічна робота. Гармонізування понять і термінів. ДСТУ ISO 860-99.– Київ: Держстандарт України, 2000.

426. Електронна бібліотека юридичної літератури [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://pravoznavec.com.ua/books/162/12263/28/

427. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1702-18, на момент виконання перекладу – http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/249-15

428. Зубарев. Д.Н. Энтропия // Физический энциклопедический словарь. Под общ. ред. А.М.Прохорова. – М.: Советская энциклопедия, 1984. – С. 903-904.

429. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. – К.: Українська книга, 2000. – 480 с.

430. Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. – К.: Видавничий центр «Академія», 1998. – 712 с.

431. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 8 листопада 1990 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13.

432. Кримінальний кодекс України. Ст. 209 «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page6

433. Малая Советская энциклопедия / Под ред. Б.А. Введенского. – Том 8. – М.: Гос. науч. изд-во «Советская энциклопедия», 1960. – 1271 с.

434. Малая Советская энциклопедия. / Под ред. Б.А. Введенского. – Том 10. – М.: Гос. Науч. изд-во «Советская энциклопедия», 1960. – 1274 с.

435. Малая Советская энциклопедия / Под ред. Б.А. Введенского. – Т.4. – М.: Гос. науч. изд-во «Большая советская энциклопедия», 1959. – 1306 с.

436. Матвеева Е.Ю. Концепции современного естествознания. Словарь основных терминов / Е. Ю. Матвеева. — Новосибирск: Сибирский ГУТИ, 2007. – 84 с.

437. Механізми та процедури повернення активів у США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://star.worldbank.org/star/sites/star/files

438. Мюллер В. Великий німецько-український словник. – Близько 170 000 слів та словосполучень. – К.: Чумацький шлях, 2005. – 792 с.

439. Научно-технический энциклопедический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://dic.academic.ru/dic.nsf/ntes/5762.

440. Национальная энциклопедическая служба [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://terme.ru/dictionary/187/word/sinergetika

441. Національний стандарт України. Термінологічна робота. Словник термінів. –Ч.1. Теорія та використання (ISO 1087-1: 2000, IDT). – Київ: Держспоживстандарт України, 2008. – 36 с.

442. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь / Л.Л.Нелюбин. –

М.: Флинта: Наука, 2003. – 320 с.

443. Німецько-український політехнічний словник-мінімум / В.Н.Бублик, І.М.Дабагян, А.П.Крапивкіна. – К.: Вища шк., 1995. – 207 с.

444. Німецько-український словник Glosbe [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://uk.glosbe.com

445. Німецько-український словник LINGEA Advanced версія 2.1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://dict.com

446. Німецько-український та українсько-німецький політехнічний словник. Навчальний посібник. / Л.Ф.Когут, Г.Ф.Проців, Г.Р.Сокол, Л.Г.Сорока. – Івано-Франківськ: Факел, 2011. – 1010 с.

447. Новая философская энциклопедия. –Том 3. – М.: Мысль, 2010. – 696 с.

448. Новая философская энциклопедия: В 4 тт / Под ред. В. С. Стёпина.– М.: Мысль. 2001. – Т.1 – 744 с.; Т.2 – 634 с.; Т.3 – 692 с.; Т.4 – 736 с.

449. Новий німецько-український і українсько-німецький словник / Укл. В.Ф.Малишев, В.А.Кібенко. – Харків: «ДИВ», 2005. – 576 с.

450. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Под общ. ред. акад. С.П.Обнорского. – М.: Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1953. – 848 с.

451. Онлайн-каталог продукції компанії Wilo (Віло) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://productfinder.wilo.com

452. Перевод с украинского на немецкий. Онлайн переводчик текстов [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://pereklad.online.ua

453. Перекладач з німецької на українську мову [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.m-translate.com.ua/perekladach

454. Перекладач з української на німецьку мову онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://translate.meta.ua

455. Портал профессиональных переводчиков и бюро переводов.– Режим доступу: http://rus.proz.com/

456. Послання Апостола Павла до Корінтян, Кор 3,1; Кор 3,6 // Святе Письмо (переклад Івана Хоменка). [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://bibliya.in.ua/index.php/site/knyha?k=kor1

457. Причина и следствие. – Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН. –2-е изд., испр. и допол. – М.: Мысль, 2010. – Интернет-версия издания: http://iph.ras.ru/elib/2444.html

458. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. — 2-е изд., испр. М.: ИНФРА-М. – 479 с.

459. Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос / В.В.Гейченко, В.М.Завірюхіна, О.О.Зеленюк та ін. – К.: Наук. думка, 1998. – 892 с.

460. Семантическое поле [Електронний ресурс]. – Режим доступу до дерела: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/SEMANTICHESKOE_POLE.html

461. Сергеева Т.Б. Словарь-справочник по философии для студентов лечебного, педиатрического и стоматологического факультетов / Т. Б. Сергеева. – Ставрополь: СтГМА, 2009. – 165 с.

462. Синергия // Энциклопедия социологии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/socio/3670/

463. Словарь иностранных слов /Под ред. И.В.Лехина и проф. Ф.Н.Петрова. – М.: Гос. Изд-во иностранных и национальных словарей, 1954. – 853 с.

464. Словарь по антикризисному управлению / Г.Юн, Г.Таль, В.Григорьев. – М.: Дело, 2003. – 448 с.

465. Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко: в 4-х т. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. Том 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://r2u.org.ua/html/hrinchenko_pro.html

466. Словник української мови / Укл. акад. І.К.Білодід та ін. – Том 9(С). – К.: Наукова думка, 1978. – 916 с.

467. Современный философский словарь / Под ред. д.ф.н., проф. В.Е.Кемерова. – Лондон, Франкфурт-на-Майне, Париж, Люксембург, Москва: «ПАНПРИНТ». 1998. – 1064 с.

468. Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://zakon3.rada.gov.ua/laws

469. Стратегія розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1407-2015.

470. Тезаурус русской деловой лексики. – Режим доступу: https://slovar.cc/rus/tezaurus-del/1434946.html

471. Теорія кваліфікації злочинів (мультимедійний посібник кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.naiau.kiev.ua/books/

472. Терминологическая работа. Принципы и методы. – Принят 21.12.2010. – Российская Федерация. Государственный стандарт Ростехрегудирования от 01 сентября 2011 года. – № ГОСТ Р ИСО 704-2010. – Режим доступу: http://docs.pravo.ru/document/view/22517300/

473. Термінологічна робота. Словник термінів. Ч.1. Теорія та використання (ISO 1087-1: 2000, IDT).ДСТУ ISO 1087-1: 2007. – Вид. офіційне. – К.: Держспоживстандарт України, 2008. – 36 с.

474. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Білорусь про діяльність прикордонних уповноважених [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/112_200

475. Украино-немецкий онлайн-переводчик [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://ukrainian-german.translate.ua

476. Українська Біблія. Переклад Івана Огієнка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrbible.at.ua/

477. Український переклад Біблії Івана Огієнка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bibleonline.ru/bible/ukr/

478. Українсько-англійсько-німецько-російський словник фізичної лексики / В.Козирський, В.Шендеровський. – Київ: Вид-во «Рада», 1996. – 932 с.

479. Физическая энциклопедия/ Гл. ред. А. М. Прохоров. – М.: Большая

Российская энциклопедия, 1994. – Т.4. – 704 с.

480. Физический энциклопедический словарь. / Гл. ред. А. М. Прохоров. Ред. кол. Д. М. Алексеев, А. М. Бонч-Бруевич, А. С. Боровик-Романов и др. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 944 с.

481. Философия: Энциклопедический словарь. – М.: Гардарики. Под редакцией А.А. Ивина. 2004. – 1072 с.

482. Философская Энциклопедия. В 5-х т. — М.: Советская энциклопедия. Под ред. Ф. В. Константинова. 1960-1970. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/3793/

483. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф.Ильичев, П.Н.Федосеев, С.М.Ковалев, В.Г.Панов. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.

484. Философский энциклопедический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/

485. Экономико-математический словарь: Словарь современной экономической науки / Л.И.Лопатников. — М.: Дело, 2003. – 520 с.

486. Электронный словарь Мультитран [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://multitran.ru

487. Юридические услуги онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://yurist-online.com

488. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н.Ярцева. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.

489. Яндекс.Перекладач – словник і онлайн-переклад з англійської та інших мов українською [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// translate.yandex.ua

490. Anwendungen der Leitlinie Regelbasiertes Schreiben – Englisch für deutschsprachige Autoren [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.melaniesiegel.de/publications/2015_tekom_Siegel-Link.pdf

491. BDÜ Landesverband Bayern e.V. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://by.bdue.de/ueber-uns/organisation/geschaeftsstelle/

492. BDÜ Landesverband Berlin-Brandenburg e.V. [Електронний ресурс]. – Режим

доступу до джерела: http://www.bdue.de/der-bdue

493. BDÜ Landesverband Thüringen e.V. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://th.bdue.de

494. Bundesverband der Dolmetscher und Übersetzer e.V. – Режим доступу: http://www.bdue.de/der-bdue/

495. Duden "Fremdwörterbuch" – 4. Aufl. – Mannheim ; Wien ; Zürich : Bibliographisches Institut, 1982 (Der Duden in 10 Bänden; Bd. 5). – 813 S.

496. Duden Online-Wörterbuch [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://duden.de

497. DUDEN. Deutsches Universalwörterbuch. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 2003. – 1892 S.

498. Gesellschaft für Technische Kommunikation tekom Deutschland e. V. – Режим доступу: http://www.tekom.de/publikationen/broschueren/regelbasiertes-schreiben

499. Glosbe – Многоязычный онлайн-словарь. – Режим доступу: http://glosbe.com

500. ISO 704: 2009 Terminology work – principles and methods [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.iso.org/iso/catalogue_detail.htm?csnumber=38109

501. Lexikon der Sprachwissenschaft / Hadumod Bußmann (Hg.) – Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 2002. – 783 S.

502. MDÜ – Fachzeitschrift für Dolmetscher und Übersetzer [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.bdue.de/der-bdue/leistungen/mdue/

503. Regelbasiertes Schreiben – Deutsch für technische Kommunikation [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.tekom.de/publikationen/broschueren/regelbasiertes-schreiben-2013.html

504. Routledge Encyclopedia of Transaltion Studies / edited by Mona Baker. – London-New York, 1998. – 654 p.

505. SDL Solutions [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.sdl.com/customers/list/product/

506. UTB-Online-Wörterbuch Philosophie [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://philosophie-woerterbuch.de.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

507. Аграрна економіка. – Фермер: базовий рівень. – Т.1. – Підручник і робоча книга для професійно-освітніх закладів у двох томах (авторизований переклад О. Іваненко, А. Назаренко, О. Березняк, І. Лазоренко, С. Наумко; ліцензоване видання підручника з аграрної економіки під ред. д. с-г.н., проф., акад. НААН України Ладики В.І.).– Київ: ПП «ІНТАС», 2013. – 615 с.

508. Віло Україна (Водопостачання та водовідведення). [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.wilo.ua/ua/golovna/

509. Канетти Элиас. Масса и власть / Элиас Канетти (пер. с нем. и предисл. Л. Ионина). – М.: Ad Marginem, 1997. – 527 с.

510. Канетті Еліас. Маса і влада / Еліас Канетті (пер. з нім. О. Логвиненка). – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2001. — 416 с.

511. Agrarwirtschaft – Grundstufe Landwirt. Lehr- und Arbeitsbuch für berufsbildende Schulen in 2 Bänden. – Bd. 1. – BLV Buchverlag GmbH, München, 2007. – 630 S.

512. Bericht über die Evaluierung und Faktensammlung / Gutachtereinsatz im Rahmen der technischen Zusammenarbeit mit der Ukraine – [Handout].

513. Canetti E. Masse und Macht / Elias Canetti. – Neuausg. – Hildesheim: Claassen, 1992. – 568 S.

514. CODE OF ETHICS [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://static.unigraz.at/fileadmin/Personalressort/Dateien.pdf – Назва з екрана.

515. Papst Franziskus. „Öffnen wir dem Herrn unsere verschlossenen Gräber“ (Volltext der Predigt von Papst Franziskus bei der Feier der Osternacht im Petersdom am 26. März 2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://de.radiovaticana.va/news/2016/03/26 – Назва з екрана.

516. Schmutz und Abwasser [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wilo.de/home/produkte-kompetenzen/schmutz-und-abwasser/abwassersammlung-und-transport/ – Назва з екрана.

517. Spielhoff L. Die Rolle der Rechnungshöfe im Haushaltskreislauf in Deutschland und ihre potentiellen positiven Wirkungen in der Gesellschaft. – [Handout].

518. Werte- und Verhaltenskodex [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://personalressort.uni-graz.at/de/abteilungen/personalentwicklung/werte-und-verhaltenskodex/ – Назва з екрана.
519. Wilo Deutschland Homepage [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wilo.de/home

Додаток А. ТЕЗАУРУС ТЕРМІНІВ СИНЕРГЕТИКИ ПЕРЕКЛАДУ

Атрактор **–** домінанта перекладу/домінантна інформація ВТ, яка підлягає обов'язковому відтворенню у перекладі;

Байдужа рівновага **–** відношення перекладацької відповідності через незалежність від контексту. Реалізується через еквіваленти, незалежні від контексту.

Басейн атрактора **–** контекст наближчого оточення атрактора у тексті, абзаці, реченні (у залежності від типу домінантної інформації оригіналу);

Відношення перекладацької рівноваги **–** сукупність перекладацьких відношень відповідності згідно із принципом нестійкості ССП.

Відсутність рівноваги – руйнація ССП через викривлення або втрату домінантної інформації оригіналу в перекладі.

Динамічна ієрархія (емерджентність) **–** у синергетичній методології – перший конструктивний принцип Становлення ССП, який полягає у стрибкоподібному переході між несуміжними рівнями ієрархії перекладацьких рішень під час перекладу, а також у верифікації перекладацьких рішень нижчого рівня через дані несуміжного вищого рівня і навпаки.

Домінанта перекладу **–** інформація, призначена для передачі адресату.

Ентропія інформаційна у перекладі **–** міра невизначеності інформації про об'єкт перекладу (інформаційний дефіцит), який зумовлює хибні перекладацькі рішення на будь-якому рівні ССП.

Засіб дослідження **–** критерій, за яким здійснюється дослідження ССП; також інструмент дослідження ССП.

Класичний тип наукової раціональності **–** особливості дослідження перекладу за тріадою відношень «суб'єкт -об'єкт-засоби» з домінантою категорії об'єкта і одночасним вилученням інших категорій.

Макрорівень системи **–** компонент зовнішнього рівня ССП, дорівнює типу дискурсу, до якого належить ВТ. Відповідає дискурсивно-ситуативній та дискурсивно-фаховій інформації оригіналу.

Мегарівень системи **–** компонент зовнішнього рівня ССП, становить ноосферу як потенційно безкінечну сукупність знань про навколишній світ. Відповідає фоновій інформації, імплікованій у ВТ.

Метод синергетичного моделювання **–** ключовий елемент синергетичної методології, алгоритм дослідження ССП, завершальний етап якого складає побудова синергетично-інформаційної моделі.

Мікрорівень системи **–** компонент внутрішнього рівня ССП, складається з двох підрівнів: мікрорівень 1 – одиниці перекладу ВТ у висхідній ієрархії перекладацьких рішень: лексема – колокація - речення – абзац; мікрорівень 2 – комунікативна ситуація, до якої включено ВТ. Мікрорівень 1 відповідає структурно-семантичній інформації ВТ; мікрорівень 2 маркує комунікативно-прагматичну інформацію ВТ. Обидва типи інформації реалізуються у вихідному тексті в експліцитному вигляді.

Незамкненість системи **–** породжувальний принцип Становлення ССП; відкритість між внутрішнім та зовнішнім рівнями ССП; реалізується в інтерференції рівнів та корекції перекладацьких рішень, прийнятих на одному рівні системи через інший рівень.

Некласичний тип наукової раціональності **–** особливості дослідження перекладу за тріадою відношень «суб'єкт – об'єкт - засоби» через взаємозв'язок категорій об'єкта і засобів дослідження та одночасним вилученням суб'єкта.

Нелінійність системи **–** перший породжувальний принцип Становлення ССП; непропорційний відгук системи на зовнішні та внутрішні фактори впливу, що реалізується у множинності перекладів;

Нестійка рівновага **–** відношення перекладацької відповідності з частковою втратою інформації, що не призводить до руйнації домінанти перекладу. Реалізується через перекладацькі відповідники хибного характеру.

Нестійкість системи **–** другий породжувальний принцип Становлення ССП; реалізується у чотирьох відношеннях перекладацької рівноваги: стійкій рівновазі, нестійкій рівновазі, байдужій рівновазі та відсутності рівноваги.

Об'єкт перекладу (системний об'єкт) – текст оригіналу.

Одиниця інформаційної ентропії **–** одиниця ППА у синергетичній методології; характеризується ознаками полісемантичності та контекстної непередбачуваності.

Постнекласичний тип наукової раціональності **–** особливості дослідження перекладу за тріадою відношень «суб'єкт-об'єкт-засоби» через когерентну взаємодію всіх трьох категорій.

Принцип Буття системи у перекладі **–** синергетичний принцип дослідження системи у статичному стані (дослідження результату перекладу)

Принцип Становлення у перекладі **—** синергетичний принцип дослідження системи у динамічному стані (дослідження процесу перекладу)

Репелер **–** об'єктивне обмеження на рівні дискурсу, системи мови, стилю і жанру тексту, що впливають на вибір перекладацького рішення;

Самоорганізація системи **–** процес когерентної взаємодії елементів, спричинений об'єктивними і суб'єктивними факторами впливу на ССП.

Синергетика перекладу **–** науку про синергізм та синергію перекладацької діяльності як системи, здатної до самоорганізації.

Синергетично-інформаційна методика ППА і ДПА **–** методика порівняльно-перекладацького і доперекладацького аналізу спеціальних текстів за принципами дії ССП, представленими у моделі.

Синергетично-інформаційна модель ССП **–** абстрактне узагальнене представлення системи спеціального перекладу та механізму взаємодіїї елементів ССП на основі критерія домінанти перекладу.

Синергізм **–** синергетична ознака процесуальності перекладу, односпрямована когерентна взаємодія елементів ССП.

Синергія **–** синергетична ознака результативності перекладу, результат односпрямованої когерентної взаємодії елементів системи.

Система спеціального перекладу (ССП) **–** синергетична система когерентної взаємодії елементів внутрішнього та зовнішнього рівня перекладу-як-процесу, організована за принципом подвійного входження;

Спостережуваність **–** у синергетичній методології – другий конструктивний принцип Становлення ССП, який полягає в можливості дослідження об’єкта за різними точками відліку.

Стійка рівновага **–** відношення перекладацької відповідності на формально-мовному та комунікативно-прагматичному рівнях, асоціюється з адекватною передачею інформації (відтворенням домінанти перекладу), реалізується через еквіваленти і контекстуальні відповідники.

Суб’єкт перекладу **–** перекладач; виконавець перекладу.

Суб’єкт ППА (суб’єкт ДПА) – виконавець ППА/ДПА.

Тип наукової раціональності **–** історично встановлена закономірність наукового пізнання; історичні та процесуальні особливості вивчення перекладу за тріадою відношень «суб’єкт - об’єкт - засоби дослідження».

Точка біфуркації **–** вибір варіанта перекладу під час прийняття перекладацького рішення.

Додаток В. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Артефакти **–** всі основні та допоміжні засоби для виконання перекладацького замовлення. В основу назви покладено опозицію «природного-штучного», тобто об'єктів, створених природою, і об'єктів, створених людиною.

Дискурс **–** синергетична єдність категорій «текст–комунікативний простір», що існують у відношенні подвійного входження; текст становить невід'ємну складову частину комунікативного простору, комунікативний простір становить передумову для породження і сприйняття конкретних текстів.

Дискурсивно-комунікативні помилки у перекладі **–** хибна ідентифікація у ЦТ факторів комунікативної ситуації, до якої включено ВТ.

Дискурсивно-ситуативна інформація **–** інформація макрорівня ССП; вказує на категорії дискурсу як соціального утворення, у тому числі на учасників дискурсу, норми дискурсу, стиль і регістр спілкування; реалізується у вихідному тексті в імпліцитній формі.

Дискурсивно-фахова інформація **–** інформація макрорівня ССП; спеціальні знання, обмежені рамками фахового дискурсу як області певної галузі життєдіяльності людини; структуруються переважно у вигляді терміносистеми; може реалізуватись у ВТ як в експліцитній, так і в імпліцитній формі.

Дискурсивно-фахові помилки **–** викривлення спеціальних знань у ЦТ, імплікованих у тексті ВТ на рівні терміносистеми фахового дискурсу;

Дискурсивно-цільові помилки **–** відхилення від жанрово-стильових норм цільового дискурсу у ЦТ;

Інформація **–** упорядкована енергія; нові дані про об'єкт, що знімають невизначеність у його сприйнятті та розумінні з боку суб'єкта;

Комунікативний простір – потенційно безкінечна сукупність знань про комунікативні ситуації та соціальні контексти, структурована у вигляді колективних когнітивних фреймів. Фрейми комунікативних ситуацій «висвітлюються» під час певної комунікативної події та реалізуються в тексті.

Комунікативно-прагматична інформація **–** інформація мікрорівня ССП; дані про фактори комунікативної ситуації, до якої включено ВТ: адресант, адресат, предмет повідомлення; реалізується в оригіналі в експліцитній формі.

Партнерський переклад **–** паралельний переклад, що виконується іншими учасниками перекладацького проекту/навчального завдання; такі учасники мають однаковий статус експерта на ринку перекладацьких послуг (студенти, викладачі ВНЗ, аспіранти, учасники конкурсів та Олімпіад, перекладачі-початківці, досвідчені перекладачі).

Перекладацьке рішення **–** результат перетворення одиниці перекладу за рівнем ієрархії дискурс – текст – абзац – речення – словосполучення – лексема.

Переклад-еталон **–** переклад, виданий друком, що виконується офіційними учасниками ринку перекладацьких послуг; становить зразок для порівняння оригіналу і множинних варіантів перекладу в ході ППА.

Прийнятність **–** одна із перекладознавчих категорій теорії полісистеми, що позначає позицію перекладу в цільовій культурі.

Структурно-семантична інформація **–** інформація мікрорівня ССП; змістово-фактуальні дані ВТ, актуалізовані через систему лексичних, морфологічних і синтаксичних значень мови оригіналу; реалізується у вихідному тексті в експліцитній формі.

Синергетика **–** міждисциплінарний науковий напрям, що вивчає системи самоорганізації матеріальної, нематеріальної та соціально-розумової природи.

ТАР – протокол **–** протокол «думай-вголос»; процедура детального опису і обґрунтування рішення перекладача на рівні мисленнєво-розумових операцій; може здійснюватись виконавцем перекладу або суб’єктом ДПА/ППА.

Фаховий дискурс **–** потенційно безкінечна сукупність спеціальних знань про певну галузь людської життєдіяльності, структурована у вигляді колективного соціального фрейму.

Фонова інформація **–** енциклопедична інформація мегарівня ССП, що знаходиться у ноосфері у вигляді колективних соціальних фреймів; реалізується в оригіналі в імпліцитній формі.

Додаток С. ПОВНОТЕКСТОВІ ВЕРСІЇ ОРИГІНАЛІВ, ОФІЦІЙНИХ ПЕРЕКЛАДІВ ТА ПАРТНЕРСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ

Вихідний текст №1.

Lothar Spielhoff

Die Rolle der Rechnungshöfe im Haushaltskreislauf in Deutschland und ihre potentiellen positiven Wirkungen in der Gesellschaft

I. Vorbemerkung

Geldmangel der öffentlichen Hand ist mit Ausnahme einiger Staaten ein weltweites Problem. Die meisten Länder haben zu wenig Geldmittel, um zum Beispiel Infrastruktur und Bildung zu finanzieren.

Deshalb muss jede unnötige Geldausgabe vermieden werden. Das ist eine Kernaufgabe, von Legislative und Exekutive, die sie im Auftrag der Steuerzahler wahrnehmen. Auch Geld, das nicht aus dem eigenen Land stammt, ist Geld von Steuerzahlern. Unabhängig von der Herkunft des Geldes, es ist das Geld der Steuerzahler, das zum Beispiel für den Bau und Erhalt der Infrastruktur, für die Bezahlung der Lehrer, Subventionen und so weiter ausgegeben wird. Für ihre Politik, ihre Entscheidungen und ihrem ihren Umgang mit den zur Verfügung stehenden Ressourcen sind Parlament und Exekutive jeder für sich in ihren Bereichen gegenüber der Öffentlichkeit rechenschaftspflichtig.

Neben Legislative und Exekutive sind auch die Rechnungshöfe mittelbar mitverantwortlich dafür, dass öffentliche Mittel so wirtschaftlich wie möglich ausgegeben werden und –nicht zu vergessen- alle Einnahmen vollständig erhoben werden. Das muss als Grundlage für die Arbeit aller Rechnungshöfe auf der Welt, also auch des ukrainischen Rechnungshofs, angesehen werden.

Die Öffentlichkeit nimmt die Rechnungshöfe zumeist nur wahr, wenn sie über ihre Arbeit selbst oder wenn die Medien über deren Arbeit berichten. Unwirtschaftliche Ausgaben oder Verstöße gegen das Haushaltsrecht interessieren die Öffentlichkeit, auch weil sie oftmals Vorurteile gegenüber staatlichem Handeln nach dem Motto bestätigen, „die Politik geht schlecht mit unserem Geld um.“ Dabei ist die Arbeit der Rechnungshöfe vielgestaltiger als man gemeinhin denkt. Das zeigt sich unter anderem

an ihrer vielfältigen Mitwirkung im Haushaltsgeschehen. Deutlich wird das unter anderem an ihrer Beteiligung an allen Abschnitten des Haushaltskreislaufs. Damit ein Rechnungshof seine Arbeit bestmöglich erfüllen kann, muss er stark sein.

Stark ist er nur, wenn seine Mitarbeiter ihre Arbeit unbeeinflusst durch Dritte erledigen können. Maßstab hierfür ist der Grad der Unabhängigkeit, die der Rechnungshof hat.

Die 66. Generalversammlung der Vereinten Nationen hat am 22. Dezember 2011 eine Resolution zur "Förderung einer effizienten, rechenschaftspflichtigen, wirksamen und transparenten öffentlichen Verwaltung durch Stärkung der Obersten Rechnungskontrollbehörden" angenommen und darin ausdrücklich anerkannt, dass Rechnungshöfe diese Aufgabe nur dann objektiv und wirkungsvoll erfüllen können, wenn sie von den zu prüfenden Stellen unabhängig gestellt und gegen Einflüsse von außen geschützt sind. Diese Unabhängigkeit zu schaffen in Ländern, in denen sie noch nicht garantiert ist, oder sie zu erhalten und zu stärken ist Sache der Parlamente. Denn ohne eine in der Verfassung garantierte Unabhängigkeit ist kein Rechnungshof in der Lage, seine Rolle im Haushaltskreislauf unbeeinflusst und angemessen erfüllen zu können.

II. Der Bundesrechnungshof und der Haushaltskreislauf

Der jährliche Haushaltskreislauf am Beispiel des deutschen Bundeshaushaushalts, aber auch der meisten Haushalte anderer Staaten, lässt sich grob in fünf Etappen untergliedern:

1. Aufstellung eines Haushaltsplans durch die Exekutive (öffentliche Verwaltung und Regierung)
2. Feststellung des Haushaltsplans durch die Legislative (Parlament)
3. Ausführung des Haushaltsplans durch die Exekutive
4. Rechnungslegung durch das für die Finanzen zuständige Ministerium
5. Entlastung der Regierung durch das Parlament

Der deutsche oberste Rechnungshof, der„Bundesrechnungshof“ ist an allen fünf Etappen beteiligt. Zum Teil zwingend, von Gesetzes wegen, teilweise aus eigener Initiative, allerdings auf gesetzlich erlaubter Grundlage.

Zwingende Aufgabe des Bundesrechnungshofes ist es, wie es in der Verfassung der Bundesrepublik heißt, „die Rechnung sowie die Wirtschaftlichkeit und Ordnungsmäßigkeit der Haushalts- und Wirtschaftsführung zu prüfen.“ Die Verfassung verlangt weiter, dass er über die Ergebnisse dieser beiden Aufgabenfelder jährlich zu berichten hat. Der Bundesrechnungshof hat also laut Verfassung zwei wesentliche Aufgaben: zu prüfen und zu berichten. Sie betreffen die Etappen 3,4 und 5 des Haushaltskreislaufs.

Über die, die Etappen 3, 4 und 5 berührenden in der Verfassung niedergelegten Pflichtaufgaben hinaus berät der Bundesrechnungshof Exekutive und Parlament auch in den Etappen 1 und 2 des Haushaltskreislaufs. Das geschieht häufig ungefragt, kann deshalb dazu beitragen, dass die Akteure des Haushaltsgeschehens von vornherein möglichst wirtschaftlich handeln.

Darüber hinaus ist in der Haushaltsordnung der Bundesrepublik auch bestimmt, dass der Bundesrechnungshof unter anderem das Parlament, die Regierung und Ministerien beraten kann, wenn er entsprechende Prüfungserfahrungen besitzt. Zu den Pflichtaufgaben Prüfen und Berichten kommt also als dritte Aufgabe die Beratung hinzu. Sie spielt insbesondere in den Etappen 1 und 2 des Haushaltskreislaufs eine Rolle.

Die Beratung bei der Aufstellung und der Feststellung des Haushaltsplans spielt eine gewichtige Rolle in der Arbeit des Bundesrechnungshofs. Beratung trägt erheblich dazu bei, dass das Haushaltshandeln möglichst wirtschaftlich betrieben werden und dadurch positive Wirkungen in der Bundesrepublik Deutschland entfalten kann.

Vereinfacht sieht die Beteiligung des Bundesrechnungshofs im Haushaltskreislauf wie folgt aus:

Haushaltsverfahren und Beteiligung des Bundesrechnungshofs

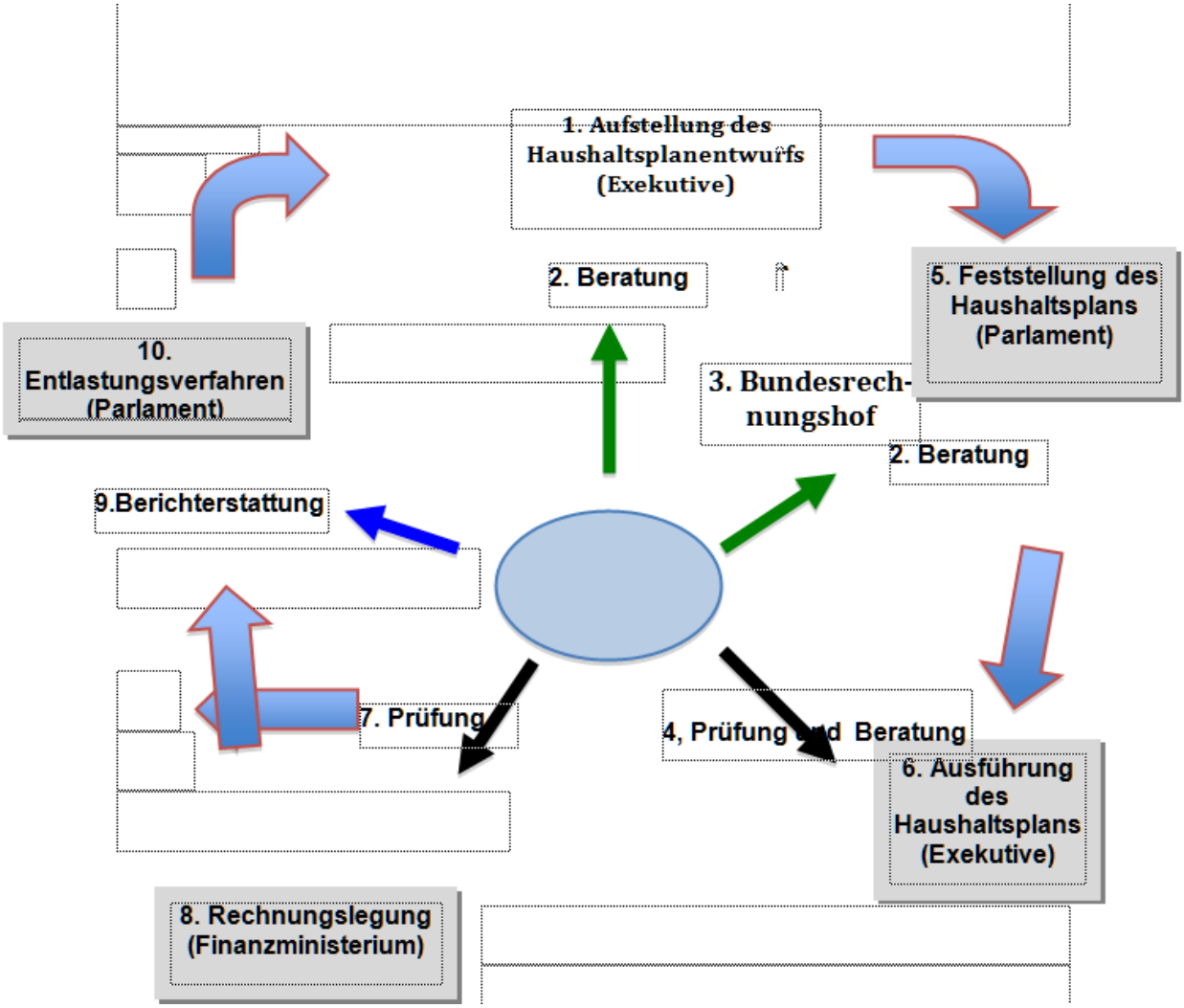

Der abgebildete Kreislauf wiederholt sich Jahr für Jahr. Der Übergangspfeil vom Entlastungsverfahren zum Verfahren der Aufstellung des Haushaltsplanentwurfs macht deutlich, dass die bei den Prüfungen des Rechnungshofs gewonnen Erkenntnisse, die sich in den Rechnungshofberichten finden, nicht nur eine Grundlage für die Entscheidung über die Entlastung der Exekutive sind. Sie bieten ihr auch Hinweise und Anregungen für den nächsten Entwurf eins Haushaltsplans, die darüber hinaus auch dem Parlament bei den Beratungen über den Entwurf des Haushaltsplans und seiner Verabschiedung helfen können.

Die Aufgaben der Rechnungshöfe sind damit zwar grob umschrieben. Im Haushaltskreislauf sind sie jedoch noch zu ergänzen. Der Präsident des Bundesrechnungshofs und der des Rechnungshofs des Bundeslandes Hessen und demnächst wohl auch der des Bundeslandes Rheinland Pfalz, zwei der 16 Bundesländer

Deutschlands, sind sogenannte „Beauftragte für Wirtschaftlichkeit in der Verwaltung“. Neben der Regierung und den einzelnen Ministerien können sie unter anderem auch das Parlament aus eigener Initiative oder auf Grund einer Anregung beraten. Ihre Beratungsaufgaben ergänzen die Aufgaben des Rechnungshofs. Die Präsidenten, die „Beauftragte für Wirtschaftlichkeit in der Verwaltung“ sind, können auf Grund ihrer Erkenntnisse und Erfahrungen bei geplanten Gesetzesvorhaben - dazu gehört unter anderem das Haushaltsgesetz mit seinen Daten zur Feststellung des jährlichen Haushaltsplans - , zum Beispiel Einfluss auf Planungen im Zusammenhang mit der Aufstellung des Haushaltsplans nehmen.

Die Wirksamkeit aller Rechnungshoftätigkeit in der Welt hängt über ihre Prüfungs- und Beratungstätigkeit hinaus maßgeblich auch von funktionierenden Verbindungen zum Parlament, zur Regierung und anderen Institutionen wie auch der Öffentlichkeit ab.

Gute, von gegenseitigem Respekt getragene Beziehungen zum Parlament und seinen Ausschüssen sind nicht nur hilfreich, sondern unbedingt notwendig. Sie gewährleisten, dass die Legislative Berichte nicht nur zur Kenntnis nimmt, vielmehr sich mit ihren Ergebnissen auseinandersetzt, ihnen nachgeht und dafür Sorge trägt, dass akzeptierte Vorschläge umgesetzt und Verantwortliche der Exekutive gegebenenfalls auch zur Rechenschaft gezogen werden. Hilfreich sind auch regelmäßige Gespräche zwischen den Fraktionen und dem Rechnungshof, in denen losgelöst vom Prüfungsgeschehen gegenseitig interessierende Fragen besprochen werden.

Zur Regierung und den Ministerien muss ein Rechnungshof konstruktive Beziehungen pflegen, damit die Verantwortlichen auf Prüfungsfeststellungen reagieren, Beratungsvorschlägen nachgehen und entsprechende Maßnahmen einleiten. Nur in die Vergangenheit gerichtete Kritik wird nicht gern angenommen. Konstruktiv geäußerte Kritik hingegen, die mit Verbesserungsvorschlägen verbunden ist, erhöht die Akzeptanz eines Rechnungshofs und seiner Arbeit. Sie macht deutlich, dass es nicht in erster Linie um Kritik, sondern um Verbesserungen geht, die die Zukunft betreffen.

Über die unmittelbar Beteiligten am Haushaltskreislauf hinaus können auch konstruktive Beziehungen zur Justiz von Vorteil sein, soweit die Rechnungshöfe

verpflichtet sind, die Justizbehörden für den Fall einzuschalten, dass sie bei ihren Prüfungen strafbares Verhalten aufdecken.

Nicht zuletzt sind enge Kontakte zu zivilgesellschaftlichen Einrichtungen hilfreich, die die Prüfungs- und Beratungstätigkeit von Rechnungshöfen nutzen und somit ebenfalls Einfluss auf die am Haushaltskreislauf Beteiligten nehmen können. Dies gilt vor allem für die in der Öffentlichkeit bestehende Besorgnis bezüglich Verschwendung, Betrug und Korruption.[170]

Solche Kontakte können auch dazu genutzt werden, die Arbeit und die Arbeitsweise eines Rechnungshofs zu erklären. Mit ihrer Hilfe kann der Rechnungshof auch die Grenzen seiner Handlungsmöglichkeiten beschreiben und verdeutlichen, dass er weder Weisungsbefugnisse noch Sanktionsmöglichkeiten hat. Zur Durchsetzung seiner Ratschläge ist er ausschließlich auf die Kraft seiner Argumente angewiesen. Darin können ihn die Zivilkräfte gegebenenfalls unterstützen.

1. Aufstellung eines Haushaltsplans durch die Exekutive

Die Initiative, einen Haushaltsplan zu erarbeiten, liegt bei der Regierung. Sie stützt sich dabei auf die Vorarbeit ihrer Verwaltungen. Dem Rechnungshof ist dabei von Gesetzes wegen keine konkrete Rolle zugewiesen. Er nimmt sie sich, wenn er nicht, was zunehmend geschieht, auf Grund seiner breiten Prüfungserfahrungen gefragt wird und mit schriftlichem und mündlichem Rat bei der jährlichen Haushaltsaufstellung zur Verfügung steht. Der Bundesrechnungshof nimmt an den Verhandlungen zwischen dem Finanzministerium und den Fachressorts teil.

2. Feststellung des Haushaltsplans durch die Legislative

In der Phase zwischen Aufstellung und Feststellung des Haushaltsplans im Parlament ist der Rechnungshof auf Grund seiner Teilnahme an den Ressortgesprächen in der Lage, dem Parlament bei Vorgesprächen mit den parlamentarischen Berichterstattern darüber zu berichten und entsprechend zu beraten. Das gilt natürlich auch für die Beratungen des Haushaltsplans im Haushaltsausschuss selbst.

---

[170] Vgl. zur Beziehungsebene zwischen Rechnungshof, den drei Gewalten und zivilgesellschaftlichen Einrichtungen: Carlos Santiso, Closing the Accountabilities Gap: Audit Agencies as Partners and Advisors in the Oversight of the Budget Process , a.a.O., S. 69 ff.

3. Ausführung des Haushaltsplans

Der Rechnungshof begleitet die Umsetzung des beschlossenen Haushaltsplans durch die Exekutive. Seine Prüfungserkenntnisse können dabei zu Korrekturen noch während des laufenden Haushaltsjahres führen. Häufig werden geplante, aber nicht wirtschaftliche Ausgaben angehalten.

Insbesondere sogenannte begleitende Prüfungen können helfen, unwirtschaftliche Ausgaben zu vermeiden. Das betrifft zum Beispiel Projekte, mit denen er sich schon in deren Planungsphase beschäftigt und zu denen er sich bereits geäußert hat und die er nun während der Umsetzung dahingehend überprüft, inwieweit das Projekt plangemäß abgewickelt wird. Die Beratung kommt dabei nicht zu kurz, wenn es etwa darum geht, bei Abweichungen vom Plan, aus welchem Grund auch immer, konstruktive Vorschläge zu machen.

Anders als bei Prüfungen im Nachhinein bei denen – wie es im Sprichwort heißt- „das Kind schon in den Brunnen gefallen sein kann“, sehen alle Beteiligten begleitende Prüfungen und Beratung als effektiv und effizient an. Eine sofortige Reaktion ist möglich und nicht erst zukünftig bei vergleichbaren Sachverhalten.

Beratung ist allerdings in den Augen mancher Beobachter der Rechnungshofarbeit ein zweischneidiges Schwert. Einerseits ist sie –anders als jede nachgängige Prüfung nach vorne gerichtet- kann also helfen, Schäden zu vermeiden oder zu lindern. Sie kann dazu beitragen eine Organisation und deren Aufgabenerfüllung zu verbessern und sie kann helfen, dass Fehler nicht wiederholt und Fehlentwicklungen vermieden werden.

Andererseits kann es für einen Rechnungshof von Nachteil sein, wenn eine Beratung nicht die erhoffte Wirkung erzielt. Jeder Rechnungshof ist sich dieses Problems bewusst. Deshalb darf es keine Beratung im luftleeren Raum geben. Sie muss stets fundiert sein und alle vorhersehbaren Aspekte berücksichtigen. Wenn das der Fall ist, können Risiken minimiert werden. Bei einer Abwägung zwischen pro und contra spricht daher alles für Beratung.

4. Rechnungslegung

Die sogenannte Rechnungslegung ist Sache des Finanzministeriums. Rechnung legt es zum einen über Einnahmen und Ausgaben des vergangenen Jahres, der Haushaltsrechnung, und zum anderen über das Vermögen und die Schulden per Jahresende. Beide Teile legt es unter anderem dem Parlament vor.

Der Bundesrechnungshof prüft die jährliche Rechnung. Dieser Teil seiner Arbeit ist ein wesentlicher Pflichtbestandteil seines jährlichen Berichts und Baustein im parlamentarischen Entlastungsverfahren.

5. Entlastungsverfahren

In seinem jährlich vorzulegenden und zu veröffentlichenden Bericht, den sogenannten Bemerkungen, fasst der Bundesrechnungshof das Ergebnis seiner Prüfungen zusammen, soweit es für die Entlastung der Regierung wegen deren Haushalts- und Vermögensrechnung von Bedeutung sein kann. Der Bericht wird unter anderem dem Parlament und der Regierung zugeleitet.

Die Bemerkungen des Bundesrechnungshofs beruhen auf Prüfungsergebnissen des Bundesrechnungshofs und beziehen seine Beratungstätigkeit ebenso wie die Beratungstätigkeit des Präsidenten des Bundesrechnungshofes als Bundesbeauftragter für Wirtschaftlichkeit in der Verwaltung ein.

Die Berichte werden ins Internet gestellt und auf Pressekonferenzen der Öffentlichkeit vorgestellt. Die Medien haben teilweise allerdings oft nur Interesse an Berichten über besonders gravierendes Fehlverhalten und weniger an der Beschreibung der Haushaltslage und bestehenden Verschuldungsproblemen. Es kommt vereinzelt vor, dass Berichte des Rechnungshofs aufgebauscht wiedergegeben werden. Die im Bericht enthaltenen in die Zukunft gerichteten Empfehlungen tauchen in der Berichterstattung oft gar nicht auf. Wenn es vereinzelt zu vertiefenden Pressebeiträgen kommt, hängt das vor allem mit aktiver Pressearbeit des Rechnungshofs und mit Hintergrundgesprächen der Rechnungshofsleitung zusammen. Je besser die aktive Öffentlichkeitsarbeit eines Rechnungshofs ist – auch über die Vorstellung des Jahresberichts hinaus-, desto größer ist auch der mögliche Erkenntnisgewinn für die Öffentlichkeit.

Inhalt der Jahresberichte

In den Bemerkungen wird im Wesentlichen mitgeteilt, so bestimmt es die Haushaltsordnung der Bundesrepublik, ob die Beträge in der Haushaltsrechnung und der Vermögensrechnung mit den in den Büchern aufgeführten Beträgen übereinstimmen und die geprüften Einnahmen und Ausgaben ordnungsgemäß belegt sind, mit welchen wesentlichen Ergebnissen der Bundesrechnungshof die staatliche Betätigung bei Unternehmen mit eigener Rechtspersönlichkeit geprüft hat und welche Maßnahmen er für die Zukunft empfiehlt, was für geplante Gesetzesvorhaben von Bedeutung sein kann.

Darüber hinaus können in die Bemerkungen auch Feststellungen aufgenommen werden, die etwa in begleitenden Prüfungen aus dem laufenden Haushaltsjahr gewonnen worden sind.

Um die Information für Parlament und Öffentlichkeit über seine Prüfungserkenntnisse hinaus zu erhöhen, liefert der Bundesrechnungshof zudem eine Bestandsaufnahme und Analyse der finanzwirtschaftlichen Entwicklung. Weiter würdigt er wesentliche Eckpunkte und Entwicklungen der einzelnen Ressorts. Damit erhöht er den Informationsgehalt seiner Bemerkungen für das Parlament und die Öffentlichkeit beträchtlich.

Nicht in der Öffentlichkeit, aber von den Regierungsverantwortlichen und den die Regierung tragenden Parteien wird den Rechnungshöfen manches Mal vorgeworfen, sie machten Politik. Das gilt insbesondere bei Themen, die noch akut sind oder in die Zukunft weisen können. Richtig ist, dass die Rechnungshöfe politische Entscheidungen nicht beurteilen, wenn sie geltendem Recht entsprechen. Anders kann es aussehen, wenn sie Prüfungserkenntnisse gewonnen haben, dass politische Entscheidungen auf der Grundlage falscher Voraussetzungen oder Auswirkungen wie zum Beispiel fehlender Wirtschaftlichkeit oder unrichtiger Prognosen getroffen worden sind. Gleiches gilt für Gesetze, die nicht zum erwarteten Ergebnis geführt haben. In solchen Fällen würde es dem Auftrag aller deutschen Rechnungshöfe widersprechen, wenn sie zum Beispiel nicht über Fälle etwa von unwirtschaftlichem Handeln berichteten.

Parlamentarische Behandlung der Jahresberichte

Das Parlament überweist die Berichte an seinen Haushaltsausschuss, der sie wiederum an einen Unterausschuss, den Rechnungsprüfungsausschuss, weiterleitet. Der Rechnungsprüfungsausschuss, der wie alle Ausschüsse entsprechend der Sitzverteilung im Parlament besetzt ist, verhandelt in Anwesenheit von Vertretern des Finanzministeriums und Vertretern der betroffenen Fachressorts sowie Kollegiumsmitgliedern des Rechnungshofs.

Vereinfacht läuft die Behandlung des Jahresberichts des Bundesrechnungshofs im Rechnungsprüfungsausschuss wie folgt ab:

Behandlung der Jahresberichte

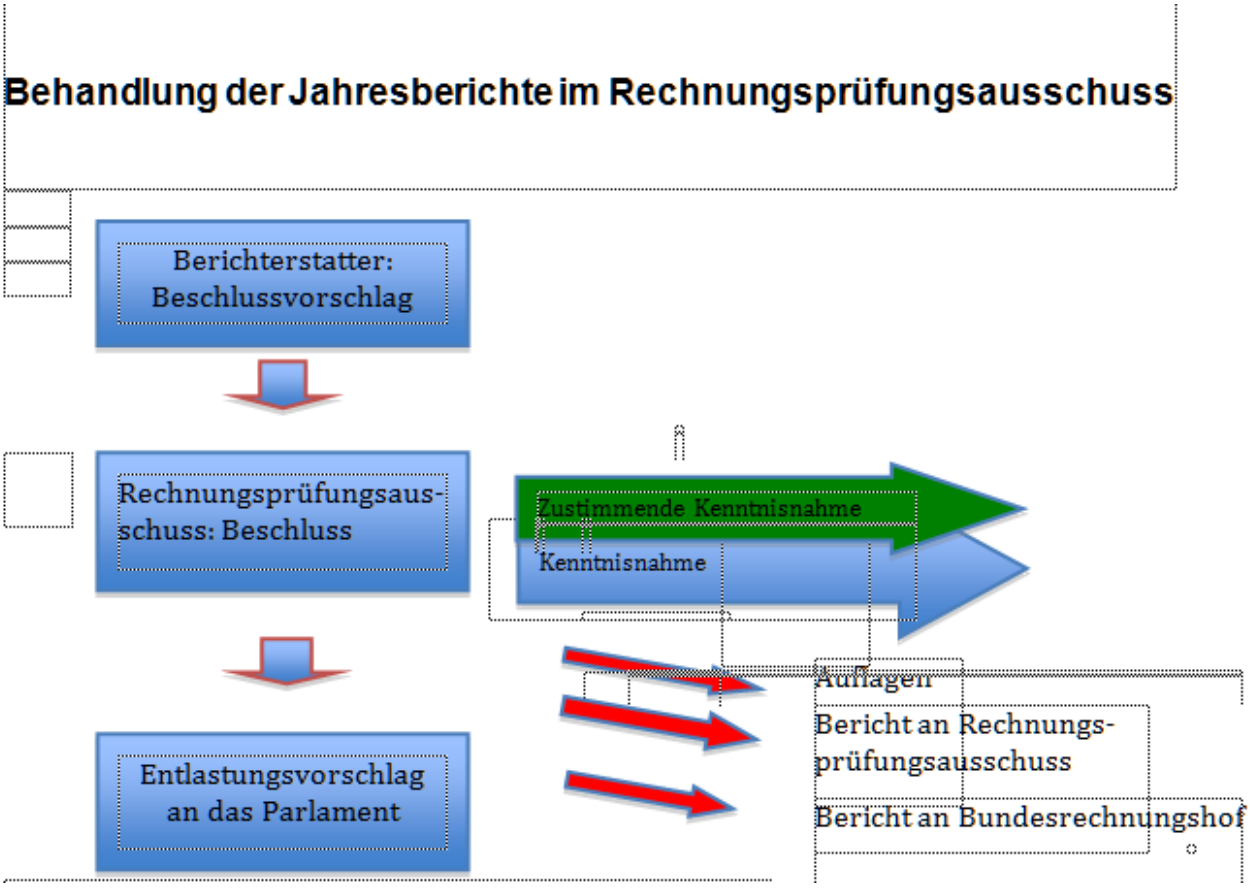

Vorbereitet werden die Beratungen von Abgeordneten (sogenannten Berichterstattern), die regelmäßig auch Mitglieder des Haushaltsausschusses und für bestimmte Ministerien oder Sachgebiete der Exekutive zuständig sind. Deren Berichte bilden die Grundlage für die Beratungen und die Beschlüsse des Ausschusses. In den Beratungen nimmt der Ausschuss am Ende die einzelnen Berichtsbeiträge entweder zustimmend zur Kenntnis oder einfach nur zur Kenntnis, erteilt Auflagen an die

betroffenen Ministerien, fordert von diesen Berichte an oder bestimmt, dass sie etwa über getroffene Maßnahmen an den Rechnungshof berichten.

Am Schluss seiner Beratungen macht der Ausschuss einen Vorschlag an den Haushaltsausschuss, ob die Regierung entlastet werden soll. Der Haushaltsausschuss seinerseits übernimmt regelmäßig diesen Entscheidungsvorschlag und leitet seine Beschlussempfehlung an das Parlament weiter, das dann endgültig über die Entlastung der Regierung entscheidet.

Die Behandlung der Jahresberichte im Rechnungsprüfungsausschuss ist von hoher Fachlichkeit bestimmt. Das Verfahren der Entlastung selbst wird allerdings auch kritisiert. Zum einen ist es die zeitliche Entfernung der Entlastung. So legte der Bundesrechnungshof seinen Bericht zum Beispiel für das Haushaltsjahr 2011 im November 2012 vor. Die Bundesregierung wurde für eben dieses Haushaltsjahr im Juni 2013 entlastet. Zwar will gut Ding Weile haben. Aber es wird auch gesagt, dass die Wirkung eines Jahresberichts mit der zeitlichen Entfernung abnimmt, die der Abschluss des Entlastungsverfahrens hinter dem Abschluss des Rechnungsjahres herhinkt. So nimmt es nicht Wunder, dass das Interesse am Abschluss des Entlastungsverfahren im Parlament oft als Pflichtübung empfunden wird, jedenfalls nicht zu Sternstunden parlamentarischer Tätigkeiten gezählt wird.

Andererseits sind die vorgeschalteten, von parlamentarischen Fachleuten getragenen Beratungen im Rechnungsprüfungsausschuss intensiv. Oft werden die Beschlussvorschläge einstimmig gefasst. Das steigert nicht nur das Gewicht seiner Entscheidungen, wenn hinter ihm die versammelte Kraft seiner Abgeordneten steht. Das hilft auch der Arbeit der Rechnungshöfe, wenn – und das ist meist der Fall- die Feststellungen in den Berichten nach Beratung zumindest zustimmend zur Kenntnis genommen werden. Deshalb ist es für die Sache von hohem Wert, wenn die Berichte des Rechnungshofs zunächst und in der Hauptsache von einem vergleichsweise kleinen qualifizierten Gremium von Abgeordneten, das vertieften Haushalts- und auch Rechnungshof-Sachverstand besitzt, verhandelt werden und nicht von einem erheblich größeren Ausschuss wie dem Haushaltsausschuss oder dem ganzen Parlament.

Um die Aktualität der Beratungen im Rechnungsprüfungsausschuss zu erhöhen, berichtet der Bundesrechnungshof seit geraumer Zeit dem Rechnungsprüfungsausschuss zusätzlich über den Jahresbericht hinaus über weitere bedeutsame aktuelle Prüfungsergebnisse, die aus zeitlichen Gründen nicht in den Jahresbericht aufgenommen werden konnten. Das sorgt dafür, dass das Entlastungsverfahren selbst auf einer aktuelleren Grundlage, als sie der Jahresbericht liefert, im Parlament behandelt werden kann.

III. Sonstige Tätigkeiten des Bundesrechnungshofs

Mit der Schilderung der Beziehung zwischen Rechnungshof und Legislative sowie Exekutive im Haushaltskreislauf sind die Bezüge zwischen den Genannten noch nicht vollständig beschrieben.

Erwähnenswert sind insbesondere sogenannte Sonderberichte des Bundesrechnungshofs, die er unabhängig vom Haushaltskreislauf dem Parlament und der Regierung über Angelegenheiten von besonderer Bedeutung jederzeit vorlegen kann. Ein Thema von besonderer Bedeutung wäre zum Beispiel die generelle Befassung mit öffentlichen Vergaben von Bauleistungen, aber auch der beispielhaften Beschreibung von Einzelfällen und der damit zusammenhängenden Vorbeugung der Korruption.

Über die Beratung auf Grund von Prüfungserfahrungen im Haushaltskreislauf hinaus kann der Bundesrechnungshof Parlament, Regierung und Ministerien beraten, wenn er entsprechende Prüfungserfahrungen hat. Von diesem Recht macht er zunehmend Gebrauch. Ziel solcher Beratungen ist es, finanzielle Nachteile für die öffentliche Hand zu vermeiden oder zu verringern und Leistungen zu verbessern. Solche Beratungen setzen oft schon ein, wenn Maßnahmen geplant, über sie aber noch nicht endgültig entschieden worden ist. Solche Beratungen können helfen, Mängel von vornherein zu vermeiden. Es ist auch schon vorgekommen, dass sie Anlass waren, Gesetze zum Beispiel zu ändern oder neue zu erlassen.

Seit einigen Jahren veröffentlicht der Bundesrechnungshof, sogenannte Ergebnisberichte. Darin wird unter anderem vorgestellt, wie das Parlament Empfehlungen aufgenommen und welche Maßnahmen es empfohlen hat. Der

Rechnungshof zieht ein Fazit, wie Empfehlungen umgesetzt und welche Wirkungen erreicht worden sind. Er berichtet aber auch, welche Empfehlungen noch nicht umgesetzt worden sind. Damit wird das Bild über die Arbeit des Rechnungshofs auch in einer Art Kreislauf vervollständigt, weil das Parlament, aber auch die Öffentlichkeit erfährt, was aus den Ergebnissen der einzelnen Jahresberichtsbeiträge geworden ist.

IV. Zusammenarbeit des Bundesrechnungshofs und der Landesrechnungshöfe.

So wie der Bundesrechnungshof zuständig ist für die Prüfung der Haushalts- und Wirtschaftführung des Bundes, prüfen die Landesrechnungshöfe der 16 Bundesländer Deutschlands die Haushalte ihrer Länder. Sie haben für ihren Bereich dieselben Aufgaben wie der Bundesrechnungshof. Denn die 17 Rechnungshöfe in Deutschland arbeiten auf einer für alle gleichermaßen geltenden Rechtsgrundlage. Auf Grund der vom Grundgesetz bestimmten Haushaltsautonomie von Bund und Ländern stellen der Bund und die Länder jeweils eigene Haushalte auf und beschließen sie. Dem entspricht es weiter, dass Bund und Länder jeweils eigene Rechnungshöfe haben. Die Rechnungshöfe der Länder haben für ihren Bereich dieselben Aufgaben wie der Bundesrechnungshof. Kein Rechnungshof kann einem anderen Weisungen erteilen. Das heißt aber nicht, dass es keine engen Verbindungen zwischen den Rechnungshöfen gibt. Sie stimmen sich in grundsätzlichen Fragen ab, weil sich das Haushaltsrecht im Bund und in den Ländern weitgehend gleicht und es so möglichst gleich ausgelegt und angewendet werden kann. Nicht zuletzt ist eine enge Zusammenarbeit notwendig, weil Bund und Länder finanziell stark verbunden sind. Darüber hinaus arbeiten die Rechnungshöfe zum Beispiel in Arbeitsgemeinschaften wie „Finanzen“, „Wirtschaft und Beteiligungen“, „Bau“ sowie „Schulen und Hochschulen“ eng zusammen. Bei gemeinsam interessierenden Fragen wie etwa der Verwendung von Mitteln der Europäischen Union haben sie ihre Prüfungsergebnisse bisher in zwei gemeinsamen Sonderberichten veröffentlicht.

V. Schlussbemerkung

Bisher war vom Bundesrechnungshof und den Landesrechnungshöfen nur als Institution „Rechnungshof“ die Rede. In den Parlamenten, den Regierungen,

Ministerien und Verwaltungen sind die Fähigkeiten der Abgeordneten, der Minister und der im Parlament, in Ministerien und Verwaltungen Beschäftigten ausschlaggebend dafür, wie gut ihre Arbeit für das Gemeinwesen ist. Bei den Rechnungshöfen verhält es sich ebenso.

Die wertvollste und wichtigste Ressource eines Rechnungshofs sind motivierte und qualifizierte Bedienstete auf allen Ebenen . Sie vor allem ermöglichen gute und erfolgreiche Arbeit . Sie sind zugleich auch die teuerste Ressource , mit der die Verantwortlichen der Rechnungshöfe sorgfältig und wirtschaftlich umgehen müssen.

Ungeachtet der Unterschiede in der rechtlichen Stellung müssen sich Mitglieder der Kollegien der Rechnungshöfe zusammen mit allen anderen Beschäftigten als Einheit verstehen. Sie sind gemeinsam einer sachgerechten und wirtschaftlichen Aufgabenerledigung verpflichtet.

Je größer die Identifikation mit den Aufgaben ihres Rechnungshofs ist, desto mehr Engagement und um so bessere Arbeitsergebnisse kann die Gesellschaft von den Rechnungshöfen erwarten.

Цільовий текст №1 (офіційний переклад – варіант 1.1)

Лотар Шпільхофф

Роль рахункових палат у бюджетному циклі Німеччини та їхні потенційні позитивні ефекти у суспільстві.

І. Попередні зауваження

Брак державних коштів, за винятком, кількох країн, є всесвітньою проблемою. Більшість країн не має достатньо грошових коштів для фінансування, наприклад, інфраструктури та освіти.

Тому слід уникати будь-яких непотрібних грошових витрат. Це - основне завдання, яке мають виконувати законодавча та виконавча гілки влади за дорученням платників податків. Гроші, які надходять з іншої країни, є також грішми платників податків. Незалежно від походження, це – гроші платників податків, які витрачаються напр., на будівництво та збереження інфраструктури, оплату вчителів, дотації та ін. Чи то парламент, чи то виконавча влада, кожен за

себе у сфері своєї компетенції звітує громадськості за свою політику, рішення та поводження з отриманими у своє розпорядження ресурсами.

Поряд із законодавчою та виконавчою владою, рахункові палати опосередковано також несуть солідарну відповідальність за те, щоб державні кошти витрачалися якомога раціональніше, не забуваючи про те, що державні надходження мають стягуватися у повній мірі. Це мусить бути основою роботи всіх рахункових палат світу, у тому числі - українських.

У більшості випадків, громадськість дізнається про діяльність рахункових палат лише тоді, коли вони самі звітують про свою роботу, або коли про неї інформують ЗМІ. Випадки нераціональних витрат бюджетних коштів або - порушення бюджетного законодавства цікавлять громадськість ще й тому, що упередженість стосовно державних дій часто знаходить своє підтвердження під гаслом «Політики погано поводяться з нашими грішми». При цьому діяльність рахункових палат є більш багатоплановою, ніж її за звичай собі уявляють. Це проявляється у тому числі, в їхній різнобічній співпраці в рамках бюджетного процесу. Серед іншого, їхня участь яскраво проявляється на всіх етапах бюджетного циклу.

Щоб рахункова палата могла виконати свою роботу у найкращий спосіб, вона повинна бути сильною. Але сильною вона буде тільки тоді, якщо її співробітники виконуватимуть свою роботу без втручання третіх осіб. Мірилом цього є ступінь незалежності рахункової палати.

22 грудня 2011 р. 66-ю Генеральною асамблеєю ООН було прийнято резолюцію про «Стимулювання ефективного, підзвітного дієвого та прозорого державного управління шляхом підсилення вищих державних органів рахункового контролю». І цією резолюцію було чітко сформульовано, що рахунковими палатами це завдання може бути ефективно та об’єктивно виконане лише за умови їхньої незалежності від ревізійних органів та захисту від

зовнішнього впливу.[171] Створення такої незалежності у країнах, де рахункові палати ще не мають гарантій збереження чи підсилення, є справою парламентів. Тому що без незалежності, гарантованою конституцією, жодна рахункова палата не буде спроможною виконати свою роль у бюджетному циклі, діючи відповідально та будучи вільною від зовнішніх втручань.

II. Федеральна рахункова палата та бюджетний цикл.

Щорічний бюджетний цикл, на прикладі німецького федерального бюджету, а також більшості бюджетів інших країн, можна умовно поділити на п’ять етапів:

1. Складання проекту бюджету органами виконавчої влади (державною адміністрацією та урядом);
2. Затвердження проекту бюджету законодавчою владою (парламентом);
3. Виконання проекту бюджету виконавчою владою;
4. Звіт від міністерства фінансів;
5. Прийняття парламентом звіту уряду.

Вища рахункова палата Німеччини - Федеральна рахункова палата - бере участь у всіх п’ятьох етапах бюджетного процесу. Це відбувається частково в обов’язковому порядку у відповідності з законодавством, частково – за власної ініціативи, але також на законних підставах.

За Федеральною конституцією Німеччини, обов’язкове завдання Федеральної рахункової палати полягає у «перевірці фінансового рахунку а також – раціональності та впорядкованості бюджетної та економічної політики», Крім того, конституція зобов’язує щорічно звітувати про результати за цими двома напрямками. Тобто, за конституцією, Федеральна рахункова палата має два істотні завдання: перевіряти та звітувати. Вони стосуються 3, 4, та 5 етапів бюджетного циклу.

---

[171] Порівняння: детально - Josef Moser, The significance of the Resolution of the UN General assembly on SAI Independence fort he Development of Transparency, Accountability and Efficiency in the Public Sector, in: Supreme Audit Institutions, Accountability for Development, Hrsg. GIZ, INTOSAI Nomos, Baden-Baden 2013, S. 35 ff.

Окрім закріплених конституцією обов'язкових завдань щодо етапів 3,4 та 5, Федеральна рахункова палата консультує органи виконавчої влади та парламент також на 1, та 2 етапах бюджетного циклу. Часто це відбувається без попередження, тому це може сприяти тому, що учасники бюджетного процесу з самого початку діятимуть якомога раціональніше.

Крім того, за бюджетними правилами ФРН, Федеральна рахункова палата може, серед іншого, консультувати парламент, уряд та міністерства, якщо вона володіє відповідними результатами перевірок. Тобто, до двох обов'язкових завдань (перевіряти та звітувати) додається третє – консультування. Воно, зокрема, відіграє певну роль на 1 та 2 етапі бюджетного циклу.

Вагому роль у роботі Федеральної рахункової палати відіграє консультування при складанні та затвердженні проекту бюджету. У значній мірі консультування сприяє тому, щоб бюджет виконувався якомога ефективніше, і тим самим ФРН отримувала б розгорнутий позитивний ефект.

Спрощено, участь Федеральної рахункової палати у бюджетному циклі виглядає так:

Бюджетні процедури та роль Федеральної рахункової палати:

1. Складання проекту бюджету (виконавча влада)
2. Надання консультацій
3. Федеральна рахункова палата
4. Перевірка та надання консультацій
5. Затвердження бюджету (парламент)
6. Виконання бюджету (Виконавча влада)
7. Перевірка
8. Складання фінансової та бюджетної звітності (Міністерство фінансів)
9. Подання звіту
10. Ухвалення звіту (Парламент)

Цикл, зображений на діаграмі, повторюється з року в рік. Стрілка, що показує перехід від ухвалення звіту до процедури складання проекту бюджету, наочно вказує на те, що висновки, отримані в результаті перевірки Рахунковою

палатою, які містяться в її звітах, є не тільки основою прийняття рішення про ухвалення роботи виконавчої влади. Ці висновки також вказують на, та ініціюють дії щодо створення наступного проекту бюджету; крім того ці висновки також можуть допомогти парламенту при проведенні консультацій щодо проекту бюджету та його прийняття.

Тут наведено дуже узагальнений опис завдань рахункових палат. Але в реальному бюджетному циклі перелік завдань доповнюється. Голова Федеральної рахункової палати та голова рахункової палати федеральної землі Гессен, а найближчим часом – можливо й голова рахункової палати федеральної землі Райнланд-Пфальц (двох з 16 федеральних земель Німеччини) є так званими «уповноваженими з питань економічної ефективності в управлінні». Поруч з урядом та окремими міністерствами, вони, серед іншого, можуть консультувати за власною ініціативою або, висуваючи власні пропозиції. Їхні завдання щодо консультацій доповнюють завдання рахункової палати. Голови рахункових палат, котрі є «уповноваженими з питань економічної ефективності в управлінні», спираючись на свої знання та досвід, при підготовці законопроектів (а до них відноситься також закон про держбюджет, що містить дані для затвердження щорічного бюджету), можуть, наприклад, впливати на процеси планування у зв’язку з формуванням бюджету.

Ефективність усіх видів діяльності рахункових палат світу, за межами їхньої діяльності з перевірок та консультування, принципово залежить від діючих зв’язків з парламентом, урядом та іншими інституціями, а також – з громадськістю.

Добрі, сформовані на взаємній повазі, стосунки з парламентом та його комітетами є не тільки корисними, але й абсолютно необхідними. Вони забезпечують не тільки те, що звіти просто приймаються до уваги законодавчою владою; більше того - законодавча влада займається розглядом звітних результатів, з’ясовує їх, слідкує за виконанням прийнятих пропозицій та, за необхідності, вимагає звіту від відповідальних з виконавчої влади. Корисними також є регулярні переговори між рахунковою палатою та фракціями,

коли, відокремлено від процедур перевірок, обговорюються питання взаємних інтересів.

Рахункова палата мусить підтримувати конструктивні стосунки з урядом та міністерствами для того, щоб відповідальні реагували на висновки перевірок, виконували консультативні пропозиції та вживали відповідних заходів. Але ніхто не любить критику, спрямовану у минуле. Конструктивна ж критика, пов'язана з пропозиціями, спрямованими на покращення, навпаки, слугує кращому сприйняттю рахункової палати та її роботи. Вона чітко дає зрозуміти, що насамперед йдеться не про критику, а про покращення, котрі стосуються майбутнього.

Крім стосунків з безпосередніми учасниками бюджетного циклу, корисними можуть бути відносини з органами юстиції, якщо рахункові палати зобов'язані підключати юридичні органи у випадках, коли перевірками встановлено наявність злочинних дій.

Також корисними є тісні контакти з цивільними громадськими установами, які використовують контрольну та консультативну діяльність рахункових палат і, таким чином, також можуть впливати на учасників бюджетного циклу. Це насамперед актуально у зв'язку зі стурбованістю суспільства стосовно недоцільних бюджетних витрат, шахрайства та корупції.[172]

Такі контакти можна використовувати для роз'яснення діяльності та методів роботи рахункової палати. За їхньою допомогою рахункова палата може також описати та уточнити межі своїх можливостей, вказуючи на те, що вона не має ні повноважень давати вказівки, ні можливостей до впровадження санкцій. Задля впровадження своїх рекомендацій, рахункова палата може покладатися лише на вагомість своїх аргументів. В цьому вона може дістати відповідну підтримку від цивільних сил суспільства.

---

[172] Порівн. з рівнем відносин між рахунковою палатою, трьома гілками влади та громадськими цивільними установами: Carlos Santiso, Closing the Accountabilities Gap: Audit Agencies as Partners and Advisors in the Oversight of the Budget Process , a.a.O., S. 69 ff.

1. Формування бюджету органами виконавчої влади

Ініціативу щодо розробки бюджету має уряд. При цьому від спирається на попередню роботу своїх управлінь. При цьому законодавство не відводить рахунковій палаті якусь конкретну роль. Вона сама бере на себе цю роль, коли її, зважаючи на її широкий досвід перевірок, не запрошують (а це трапляється все частіше), і готова надати усні та письмові поради при складанні бюджету на рік. Федеральна рахункова палата бере участь у переговорах між міністерством фінансів та фаховими міністерствами.

2. Затвердження бюджету законодавчою владою.

На етапі між складанням та затвердженням бюджету в парламенті, рахункова палата, завдяки участі в переговорах з міністерствами, в рамках попередніх переговорів в парламенті, може інформувати та відповідним чином консультувати парламентських доповідачів. Це, звичайно, стосується і консультацій з бюджету у бюджетному комітеті.

3. Виконання бюджету.

Рахункова палата супроводжує виконання затвердженого бюджету через гілку виконавчої влади. При цьому, досвід перевірок, може призвести до внесення корективів ще під час діючого поточного бюджету. Часто припиняються планові, але економічно неефективні витрати.

Так звані супроводжувальні перевірки можуть зокрема допомогти уникнути економічно неефективних витрат. Це стосується, наприклад, проектів, якими рахункова палата вже займалася на етапі планування, і стосовно яких вже висловилася, а також – проектів, які вона перевіряє на відповідність плану реалізації під час їх виконання. При цьому, якщо знадобиться вносити конкретні пропозиції при будь-яких відхиленнях від плану, консультації будуть довготривалими.

На відміну від перевірок «заднім числом», коли, за прислів’ям, «поки грім не вдарить, мужик не перехреститься», всі учасники бюджетного процесу вважають супроводжувальні перевірки та консультації ефективними та

продуктивними. Тут реагування відбувається негайно, а не в майбутньому, коли порівнюють стан справ.

Але деякі спостерігачі вважають, що робота рахункової палати являє собою двогострий меч. З одного боку ця робота, на відміну від будь-якої перевірки за результатами, може допомогти уникнути втрат чи зменшити їх. Вона може сприяти покращенню організації та виконанню її завдань, а також - допомогти уникнути повторення помилок та розвитку помилкових тенденцій.

З іншого боку така робота може виявитися недоречною для рахункової палати, якщо консультування не досягне бажаного ефекту. Цю проблему усвідомлює кожна рахункова палата. Тому проводити консультування за відсутності кворуму неприпустимо. Воно завжди має бути обґрунтованим та - враховувати всі аспекти, які можна передбачити. Якщо все так і відбувається, то ризики вдається мінімізувати. Тому коли доводиться обирати між «за» та «проти», консультування завжди буде корисним.

4. Складання фінансової та бюджетної звітності.

Складання так званої фінансової та бюджетної звітності є справою Міністерства фінансів. Воно, по-перше, складає звіт доходів та витрат за минулий рік, веде бюджетний облік, а по-друге складає звіт активів та заборгованості наприкінці кожного року. Обидві частини звіту Міністерство фінансів, серед іншого, подає до парламенту.

Федеральна рахункова палата перевіряє річний звіт. Ця частина її роботи є важливою обов’язковою складовою річного звіту палати та одним з елементів парламентської процедури ухвалення звіту.

5. Процедура ухвалення звіту

У своєму щорічному звіті, який подається до парламенту та публікується, а також у так званих зауваженнях, Федеральна рахункова палата наводить зведені результати своїх перевірок, якщо це може бути важливим для ухвалення діяльності уряду, за бюджетними рахунками та рахунками активів. Звіт надасться до парламенту та уряду.

Зауваження Федеральної рахункової палати базуються на результатах її перевірок, включаючи її консультації, а також - консультації голови Федеральної рахункової палати як Федерального уповноваженого з питань економічної ефективності в управлінні.

Звіти розміщуються в Інтернеті та надаються для обговорення громадськістю на прес-конференціях. Але інтерес ЗМІ щодо звітів має вибірковий характер і концентрується на особливо серйозних функціональних недоліках, та менш зосереджується на характеристиках бюджетної ситуації та існуючих проблемах заборгованості. Іноді трапляється, що звіти рахункової палати трактуються як такі, що мають роздуті показники. Орієнтовані на майбутнє рекомендації, що містяться у звіті, часто навіть не згадуються у звітних доповідях. Якщо справа і доходить до підготовки конкретних поглиблених прес-релізів, то насамперед це – результат активної роботи прес-служби рахункової палати та конфіденційних переговорів керівництва рахункової палати. Чим краще організовано активну роботу рахункової палати з громадськістю, у тому числі - за межами тематики подання річного звіту – тим більшим буде обсяг поінформованості громадськості.

Зміст річних звітів.

За бюджетними правилами ФРН, зауваження, в основному, мають інформувати про наступне:

- Чи співпадають суми, вказані в бюджетному рахунку та рахунку активів, з сумами, наведеними в обліковій документації, а також чи є належне підтвердження перевірених надходжень та витрат;
- Яких істотних результатів досягла Федеральна рахункова палата перевіривши участь підприємств зі статусом юридичної особи, в державній діяльності;
- Які Федеральна рахункова палата рекомендує заходи, котрі у майбутньому були б важливими для запланованих законопроектів.

Крім того, до зауважень можуть бути включені висновки, отримані в результаті супроводжувальних перевірок поточного фінансового року.

З метою підвищення поінформованості парламенту та громадськості, не обмежуючись наданням відомостей про результати перевірок, Федеральна рахункова палата додатково надає свою оцінку та аналіз фінансово-економічного розвитку. Крім того, вона оцінює основні показники та тенденції розвитку окремих міністерств та установ. Таким чином вона значно розширює інформаційну тематику своїх зауважень для парламенту та громадськості.

Іноді, не з боку громадськості, а з боку відповідальних урядовців та основних урядових партій, рахунковим палатам закидають, буцімто останні визначають політику. Це, зокрема, стосується гострих тем та таких, котрі можуть мати перспективу. Важливим є те, що рахункові палати не дають оцінку політичним рішенням, якщо останні відповідають діючому законодавству. По-іншому буває тоді, коли палати отримують результати перевірок, з котрих випливає, що політичні рішення приймалися на підставі хибних передумов або ефектів, таких, як напр., відсутня економічна ефективність або невірні прогнози. Те ж стосується законів, які не призвели до очікуваного результату. У таких випадках, якби, напр.. німецькі рахункові палати не інформували про випадки економічно неефективних дій, це б суперечило завданням всіх німецьких рахункових палат.

Розгляд річних звітів у парламенті.

Парламент передає звіти до свого бюджетного комітету, котрий, у свою чергу, передає його до ревізійного підкомітету. Ревізійний підкомітет, який, як і всі інші комітети, має склад учасників відповідно розподіленню місць у парламенті, розглядає звітність у присутності представників міністерства фінансів і відповідних міністерств та установ, а також – членів колегії рахункової палати.

Спрощено, розгляд річного звіту Федеральної рахункової палати у ревізійному підкомітеті виглядає наступним чином:

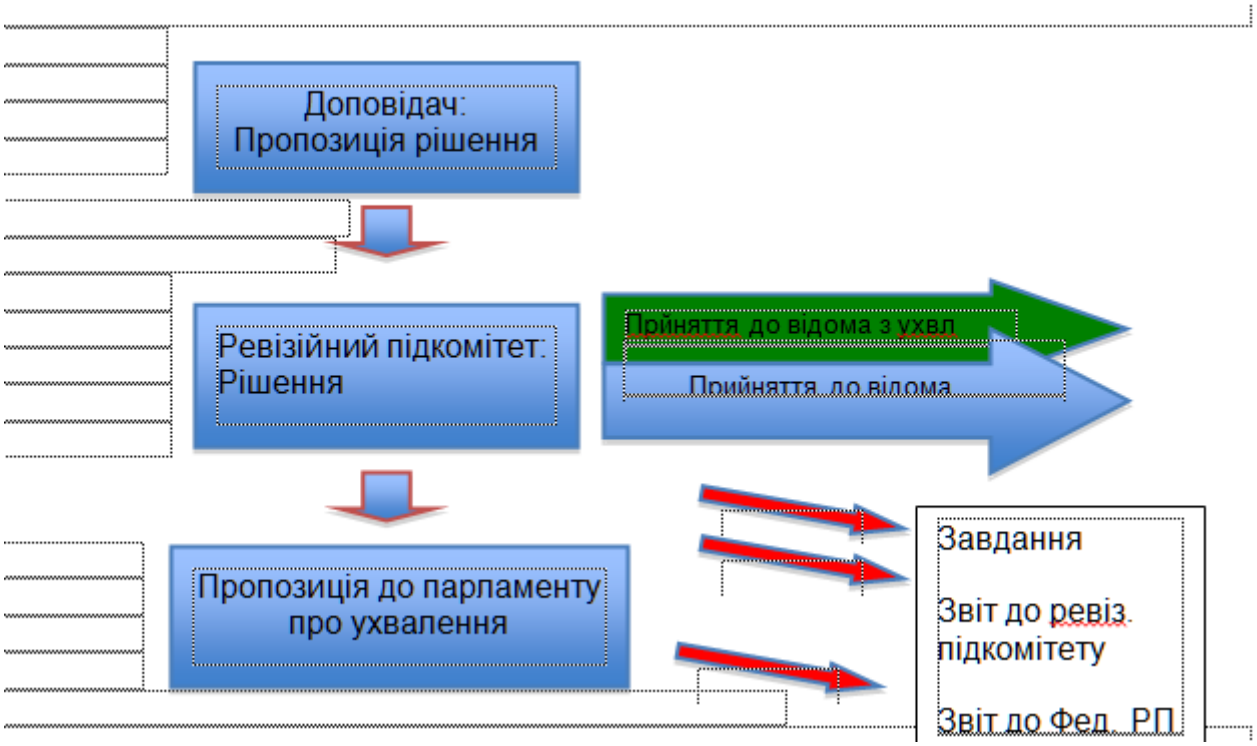

Консультації готуються депутатами (так званими доповідачами), котрі регулярно працюють членами бюджетного комітету, та є відповідальними за певні міністерства або фахові напрямки виконавчої влади. Їхні доповіді слугують основою консультацій та рішень комітету. Під час консультацій, комітет приймає до уваги окремі розділи звіти або з ухвалою, або без неї, ставить завдання відповідним міністерствам, вимагає від них звіту або визначає, що вони мають доповісти рахунковій палаті про вжиті заходи.

Наприкінці консультацій, підкомітет висуває пропозицію до бюджетного комітету про те, чи слід ухвалити діяльність уряду. Бюджетний комітет, у свою чергу, регулярно приймає такі пропозиції щодо рішення, та надає свої пропозиції щодо такого рішення до парламенту, який потім приймає остаточне рішення про ухвалення діяльності уряду.

Розгляд річних звітів у ревізійному підкомітеті вимагає високої компетенції. Але процедура ухвалення, сама по собі, теж піддається критиці. По-перше. процедура ухвалення розтягнута в часі. Наприклад, Федеральна рахункова палата свій світ за 2011 р. подає у листопаді 2012. А за це півріччя 2012 р. Федеральний уряд звітуватиме у червні 2013р. Хоча, кажуть, що добре діло швидко не робиться, але також кажуть, що ефект від річного звіту з часом знижується, бо

закінчення процедури ухвалення діяльності уряду слідує за закінченням фінансового року. Тому не дивно, що зацікавленість у завершенні процедури ухвалення сприймається парламентом як «обов'язкова програма»; у будь-якому разі цей проміжок часу - не найкращий у парламентській діяльності.

З іншого боку, попередні консультації, що їх ведуть парламентські спеціалісти у ревізійному підкомітеті, носять інтенсивний характер. Часто пропозиції щодо рішень приймаються одностайно. Це не тільки підсилює роль рішень підкомітету, коли за ним стоїть колективна підтримка депутатів. Це також допомагає у діяльності рахункових палат, якщо, а так трапляється часто, висновки за звітами після консультацій приймаються до уваги з ухваленням. Тому для самої справи дуже важливо, коли звіти рахункової палати спочатку по суті розглядаються у вузькому колі спеціалістів-депутатів, які володіють глибокими фаховими знаннями з питань бюджету та діяльності рахункової палати, а не виносяться на обговорення набагато більшого комітету, такого як бюджетний, чи - всього парламенту взагалі.

Для підвищення актуальності консультацій ревізійного підкомітету, з давніх пір Федеральна рахункова палата, окрім питань стосовно річного звіту, додатково інформує ревізійний підкомітет про інші важливі актуальні результати перевірок, які за браком часу на вдалося включити до річного звіту. Це слугує тому, що процедуру ухвалення діяльності уряду, в парламенті можна розглянути, спираючись на більш актуальну інформацію, ніж ту, що міститься у річному звіті.

III. Інші види діяльності Федеральної рахункової палати

Характеристика відносин між рахунковою палатою та законодавчою, а також виконавчою владою у бюджетному циклі не дає повного уявлення про взаємозв'язки між зазначеними інституціями.

Слід, зокрема, згадати так звані спеціальні звіти Федеральної рахункової палати, які вона у будь-який час, незалежно від бюджетного циклу, може надати парламенту та уряду стосовно справ, які мають особливе значення. Такою справою особливого значення може бути, напр. загальна робота над

розподіленням державних будівельних підрядів, а також – показове інформування по деякі конкретні випадки у зв'язку з запобіганням корупції.

Окрім консультування на базі досвіду перевірок в рамках бюджетного циклу, Федеральна рахункова палата може консультувати парламент, уряд та міністерства, якщо вона має відповідний досвід перевірок. Цим правом вона користується все частіше. Мета таких консультацій полягає в уникненні чи мінімізації фінансових втрат у державному секторі та - у покращенні результатів роботи. Такі консультації часто призначаються, якщо заплановане вжиття певних заходів, по яких ще не ухвалене остаточне рішення. Такі консультації можуть допомогти уникнути недоліків заздалегідь. Вже траплялося так, що вони були приводом, напр. до внесення змін до законів або до створення нових законів.

Протягом кількох років Федеральна рахункова палата публікує так звані звіти за результатами. В них серед іншого йдеться про те, які рекомендації було сприйнято та які заходи було запропоновано парламентом. Рахункова палата робить висновки, як рекомендації було реалізовано та яких ефектів було досягнуто. Вона також доповідає, які рекомендації залишилися невиконаними. Це доповнює уявлення, у тому числі, про циклічний характер роботи рахункової палати, оскільки парламент а також громадськість дізнаються про те, що було зроблено за результатами окремих матеріалів річного звіту.

IV. Співробітництво Федеральної рахункової палати та рахункових палат федеральних земель.

Так само, як Федеральна рахункова палата відповідає за перевірку бюджетної та фінансової звітності на федеральному рівні, рахункові палати 16 федеральних земель Німеччини перевіряють земельні бюджети. У своїй галузі вони мають такі самі завдання, як і Федеральна рахункова палата. Тому що 17 рахункових палат Німеччини працюють на юридичній основі, діючій в рівній мірі для всіх. Згідно з визначеною Федеральною конституцією бюджетною автономією для федерації та земель, Федерація та землі відповідно складають та затверджують власні бюджети. У відповідності з конституцією, федерація та землі мають відповідно власні рахункові палати. Рахункові палати федеральних земель

на своєму рівні мають такі самі завдання, як і Федеральна рахункова палата. Жодна рахункова палата не може давати іншій ніяких вказівок. Але це не означає, що між рахунковими палатами немає тісних зв'язків. Вони узгоджують свою роботу у принципових питаннях, бо бюджетне право на федеральному та земельному рівнях багато в чому однакове, тому воно трактується та застосовується у найбільш уніфікований спосіб. Не в останню чергу тісне співробітництво є необхідним, бо федерація та землі тісно пов'язані між собою у фінансовому відношенні. Крім того, рахункові палати тісно співпрацюють у таких робочих об'єднаннях, як «Фінанси», «Економіка та інвестиції», «Будівництво», а також «Школи та вищі школи». У питаннях, в яких є спільна зацікавленість, таких як використання коштів Європейського Союзу, рахункові палати досі публікували результати своїх перевірок у двох окремих звітах.

V.Прикінцеві зауваження.

Досі про Федеральну рахункову палату та рахункові палати федеральних земель йшла мова як про інституцію «Рахункова палата». В парламентах, урядах, міністерствах, управліннях здібності депутатів, міністрів, та працівників парламенту, міністерств та управлінь є важливими настільки, наскільки їхня робота буде гарною для суспільства. Те саме стосується і рахункових палат.

Найціннішим та найважливішим ресурсом рахункової палати є мотивовані та кваліфіковані працівники всіх рівнів. Насамперед вони роблять можливою гарну та успішну роботу. Водночас вони є ще й найдорожчим ресурсом, з яким відповідальні особи рахункових палат мають поводитися сумлінно та дбайливо.

Незважаючи на розбіжності у правовому статусі, члени колегій рахункових палат, разом з іншими співробітниками, повинні вважати себе однією командою. Вони спільно зобов'язані професійно та ефективно виконувати поставлені завдання.

Чим більшою буде ідентифікація з завданнями Вашої рахункової палати, тим більш ініціативною буде робота та тим кращі результати роботи рахункових палат може очікувати суспільство.

Цільовий текст №1 (фрагмент перекладу – варіант 1.2)

Роль Рахункових палат у бюджетному циклі Німеччини та їхні потенційні позитивні впливи в суспільстві

І. Передмова

За винятком деяких країн, нестача коштів у державному бюджеті є світовою проблемою. Більшість країн мають занадто мало грошових коштів, щоб фінансувати, наприклад, інфраструктуру та освіту.

Тому необхідно уникати будь-якої непотрібної витрати грошей. Це є основним завданням законодавчої та виконавчої влади, яке вона виконує за дорученням платників податків. Гроші, які походять не з власної країни, також належать платникам податків. Незалежно від походження, це гроші платників податків, які підуть, наприклад, на виплати вчителям, субсидій та інше. Парламент та виконавча влада звітують перед громадськістю про свою політику, рішення та поводження з ресурсами, якими вони розпоряджаються, в межах своєї сфери діяльності.

Поряд із законодавчою та виконавчою владою Рахункові палати також опосередковано відповідають за те, щоб державні кошти витрачались максимально рентабельно, і при цьому усі надходження стягувалися повною мірою. Це має бути основою роботи усіх Рахункових палат світу, а отже і Рахункової палати України також.

Частіше за все громадськість цікавиться Рахунковими палатами тоді, коли вони самостійно або через засоби масової інформації звітують про свою роботу. Неефективні витрати або порушення бюджетного законодавства цікавлять громадськість ще й тому, що вони часто підтверджують упередження щодо органів влади, які знаходять своє відображення у гаслі «політика погано обходиться з нашими грошима». В цьому випадку діяльність Рахункових палат є більш різноманітнішою, ніж зазвичай думають. Поміж іншим це проявляється у їхній різноманітній взаємодії у рамках бюджетного процесу. У тому числі це чітко проявляється через їх участь на всіх етапах бюджетного циклу.

Щоб виконувати свою роботу найкращим чином, Рахункова палата має бути сильною. Сильною вона є лише тоді, коли її працівники можуть виконувати свою роботу без втручання третіх осіб. Мірилом цього є ступінь незалежності Рахункової палати.

66-а Генеральна асамблея ООН прийняла 22 грудня 2011 року резолюцію про «Стимулювання ефективного, підзвітного, дієвого та прозорого державного

управління шляхом зміцнення вищих органів фінансового контролю», в якій визнавалося, що Рахункові палати можуть виконувати це завдання об'єктивно та ефективно лише тоді, коли вони є незалежними від органів, які перевіряються, та захищені від зовнішніх впливів. Створення цієї незалежності в країнах, де вона ще не гарантується, або її збереження та посилення є справою парламентів. Тому що без гарантованої Конституцією незалежності жодна Рахункова палата не може виконувати своє завдання в бюджетному циклі незалежно та належним чином.

II. Федеральна Рахункова палата та бюджетний цикл

Річний бюджетний цикл на прикладі федерального бюджету Німеччини, а також більшості бюджетів інших держав, умовно можна поділити на 5 етапів:

- складання плану державного бюджету органами виконавчої влади (державною адміністрацією та урядом);
- затвердження плану державного бюджету органами законодавчої влади (парламентом);
- виконання плану органами виконавчої влади;
- представлення звіту міністерством, яке відповідає за фінанси;
- затвердження звіту уряду парламентом.

Вища Рахункова палата Німеччини, Федеральна Рахункова палата, задіяна в усіх п'ятьох етапах. Частково в обов'язковому порядку згідно з законом, частково за власної ініціативи, але на законних підставах.

Цільовий текст №1 (фрагмент перекладу – варіант 2.2)

Лотар Шпільхоф

Роль Рахункових палат у *бюджетному процесі* в Німеччині та потенційні позитивні результати її діяльності у суспільстві

І. Передмова

Недофінансування **державного сектору економіки** – проблема, з якою, за винятком кількох країн, стикаються в усьому світі. Більшості країн бракує коштів для достатнього фінансування інфраструктури та освіти.

Саме тому варто уникати будь-яких зайвих витрат. Це – ключове завдання органів законодавчої та виконавчої влади, **доручене їм платниками податків.** Грошові надходження з-за кордону також належать платникам податків. Усі бюджетні кошти, незалежно від джерела їх надходження, є коштами платників податків. Вони витрачаються наприклад на створення та підтримку інфраструктури, зарплати вчителів, субсидії, тощо. Парламент та органи виконавчої влади зобов'язані нести відповідальність перед громадськістю за свою політику, рішення та використання наявних ресурсів.

Окрім органів законодавчої та виконавчої влади, рахункові палати також опосередковано відповідають за **раціональне** використання державних коштів а також за **збір податків** у повному обсязі. На таких засадах повинні працювати усі рахункові палати світу, також і в Україні.

Громадськість **цікавиться** роботою рахункової палати здебільшого лише тоді, коли ЗМІ повідомляє або сама палата звітує про результати своєї роботи. Увагу громадськості привертають нераціональні витрати або порушення бюджетного законодавства, зокрема також через упереджене ставлення до держави, мовляв, політики недоладно розпоряджаються нашими грошима. Однак рахункова палата, усупереч поширеній думці, виконує досить різноманітні функції. Про це свідчать зокрема її чисельні повноваження **щодо участі у бюджетному процесі**. Особливо чітко це прослідковується протягом діяльності рахункової палати на кожній зі **стадій** бюджетного процесу.

Для того, щоб найбільш якісно виконувати свої функції, рахункова палата повинна бути сильною. Сильною вона може бути лише тоді, коли її співробітники виконують свою роботу, не зазнаючи зовнішнього впливу. Показовим при цьому є ступінь незалежності рахункової палати.

22-го грудня 2011-го року на 66-й Сесії Генасамблеї ООН було прийнято резолюцію про «Сприяння підвищенню ефективності, підзвітності, результативності та прозорості державного управління шляхом зміцнення вищих ревізійних установ». У резолюції зазначалося, що робота рахункової палати може бути об'єктивною та ефективною лише тоді, коли вона є незалежною від суб'єктів, діяльність яких вона перевіряє, і не зазнає зовнішнього впливу. Парламент повинен сприяти здобуттю та покращенню незалежності рахункових палат, а державам, що наразі не гарантують незалежність рахункової палати, потрібно створити для цього законодавчу базу. Адже, якщо в конституції не прописане положення про незалежність рахункової палати, вона не буде в змозі належним чином виконувати свої функції у творенні бюджетного процесу, не зазнаючи зовнішнього впливу.

II. Федеральна рахункова палата та бюджетний процес

Якщо розглянути бюджетний рік Німеччини, або ж більшості інших країн, можна умовно виділити 5 стадій бюджетного процесу:

- Складання проекту бюджету виконавчою владою – відомствами та міністерствами
- Затвердження плану бюджету законодавчою владою – парламентом
- Виконання плану бюджету органами виконавчої влади
- Звітування відповідального за фінанси міністерства

Затвердження урядового **звіту про виконання бюджету** парламентом

Верховна рахункова палата Німеччини – Федеральна рахункова палата бере участь у всіх п'яти стадіях бюджетного процесу. Частково тому, що так сказано в законі, частково – з власної ініціативи, звісно, у передбаченому законом порядку.

Вихідний текст №2 (фрагмент оригіналу)

Windenergie

Neben Sonne und Wasser zählt Wind zu den regenerativen Energiequellen, die unerschöpflich sind. Die Nutzung der Windenergie ist durchaus wirtschaftlich und langfristig gesehen interessant, da keine Folgekosten durch Schadstoffe und Abfälle entstehen.

Entscheidend für den Betrieb einer Windkraftanlage ist eine ausreichende Verfügbarkeit der Windenergie. Sie ist durch ein Windgutachten festzustellen. Es ermittelt einen langjährigen Mittelwert der Windgeschwindigkeit (mindestens 3,5 m/s) und des zu erwartenden Windpotentials.

Kleine Windkraftanlagen haben Nennleistungen von weniger als 100 kW und arbeiten mit Rotordurchmessern bis zu 20 m. Großanlagen können Nennleistungen bis zu 2000 kW und Rotordurchmesser von 80 m erreichen. Meist kommen Anlagen mit 500 kW Nennleistung, 40 m Rotordurchmesser und 50-60m Nabenhöhe zum Einsatz. Hier kann mit einem Jahres-Energieertrag von 1,2 bis 2 Mio. kWh je nach Windpotential gerechnet werden.

Die Windkraftanlage wandelt den Wind durch die verstellbaren Rotorblätter in elektrische Energie um. Die Rotation der Rotorblätter wird direkt ohne Getriebe in einen langsam laufenden Generator (15-40/min) eingeleitet. Der im Generator erzeugte Wechselstrom wird anschließend zu einem netztauglichen Wechselstrom gerichtet. Mit den elektrisch verstellbaren Rotorblättern erfolgt die Anpassung an die unterschiedlichen Windgeschwindigkeiten von 2-35 m/s; bei orkanartigem Wind wird die Anlage aus Sicherheitsgründen vom Wind genommen.

Цільовий текст №2 (авторизований переклад фрагмента)

Поряд із сонцем та водою, вітер також відноситься до відновлюваних джерел енергії. Використання енергії вітру з економічної точки зору надзвичайно цікаве у довгостроковій перспективі, оскільки не вимагає додаткових витрат на утилізацію шкідливих речовин та відходів.

Вирішальним фактором для роботи вітрогенератора є достатня кількість вітряної енергії та її доступність. Вона визначається експертизою вітряних

потоків на певній території. Ця експертиза розраховує багаторічну середню величину швидкості вітру (мінімум 3,5 м/с) та очікуваний вітряний потенціал.

Малі вітрогенератори мають номінальну потужність меншу ніж 100 кВт і працюють з діаметром ротора до 20 м. Великі генератори можуть досягати номінальної потужності 2000 кВт з діаметром ротора 80 м. У більшості випадків застосовують генератори з номінальною потужністю 500 кВт, діаметром ротора 40 м та висотою щогли 60 м. При цьому, залежно від вітряного потенціалу, можна розраховувати на річне виробництво енергії в межах 1,2 – 2 млн. кВт/год.

Рухомими лопатями ротора вітрогенератор перетворює енергію вітру на електричну енергію. Обертальний момент допатей ротора передається безпосередньо на тихоходний генератор (15 – 40 об/хв). Після цього вироблений у генераторі змінний струм доводиться до стандартів електромережі. Електрично регульованими лопатями ротора здійснюється налаштування на різні швидкості вітру від 2 до 35 м/с та захист від ураганів.

Вихідний текст №3 (оригінал)

Volltext der Predigt von Papst Franziskus bei der Feier der Osternacht im Petersdom (Basilika St. Peter, 26. März 2016).

» Petrus […] lief zum Grab « (Lk 24,12). Welche Gedanken schwirrten während dieses Laufes durch den Kopf und das Herz des Petrus? Das Evangelium sagt uns, dass die Elf – darunter auch Petrus – dem Zeugnis der Frauen, ihrer österlichen Botschaft nicht geglaubt hatten. Ja, » die Apostel hielten das alles für Geschwätz « (V. 11). Im Herzen des Petrus gab es deshalb Zweifel, der von vielen negativen Gedanken begleitet wurde: die Traurigkeit über den Tod des geliebten Meisters und die Enttäuschung darüber, dass er ihn während seines Leidens dreimal verleugnet hatte.

Es gibt jedoch ein Detail, das seine Wende anzeigt: » Petrus aber «, nachdem er die Frauen gehört und ihnen nicht geglaubt hatte, » stand auf « (V. 12). Er blieb nicht sitzen, um zu überlegen, er blieb nicht im Haus eingeschlossen wie die anderen. Er ließ sich nicht von der dumpfen Atmosphäre jener Tage gefangen nehmen, noch von seinen Zweifeln überwältigen; er ließ sich nicht von seinen Gewissensbissen, der Angst und dem ständigen Gerede, das zu nichts führt, in Beschlag nehmen. Er suchte Jesus, nicht

sich selbst. Er bevorzugte den Weg der Begegnung und des Vertrauens und stand, wie er war, auf und lief zum Grab, von dem er dann » voll Verwunderung « (V. 12) zurückkehrte. Dies war der Beginn der „Auferstehung“ des Petrus, die Auferstehung seines Herzens. Er wich nicht der Traurigkeit und der Finsternis, sondern gab der Stimme der Hoffnung Raum: Er ließ zu, dass Gottes Licht in sein Herz eintrat, und unterdrückte es nicht.

Auch die Frauen, die frühmorgens hinausgegangen waren, um ein Werk der Barmherzigkeit zu verrichten und die Salben zum Grab zu bringen, hatten dieselbe Erfahrung gemacht. Sie » erschraken und blickten zu Boden «, waren aber bestürzt, als sie die Worte der Engel hörten: » Was sucht ihr den Lebenden bei den Toten? « (V. 5)

Wie Petrus und die Frauen können auch wir das Leben nicht finden, wenn wir traurig, ohne Hoffnung und in uns selbst gefangen bleiben. Öffnen wir stattdessen dem Herrn unsere verschlossenen Gräber – jeder von uns kennt sie – damit Jesus eintrete und Leben schenke; bringen wir zu ihm die Steine des Haders und das Geröll der Vergangenheit, die schweren Felsblöcke der Schwächen und des Versagens. Er möchte kommen und uns an der Hand nehmen, um uns aus der Angst herauszuziehen. Das aber ist der erste Stein, der in dieser Nacht weggerollt werden muss: der Mangel an Hoffnung, der uns in uns selbst einschließt. Der Herr befreie uns aus dieser schrecklichen Falle, davon, Christen ohne Hoffnung zu sein, die leben, als ob der Herr nicht auferstanden wäre und der Mittelpunkt des Lebens unsere Probleme wären.

Wir sehen Probleme um uns und in uns und das wird auch weiter so sein. Es wird sie immer geben, aber in dieser Nacht müssen wir diese Probleme mit dem Licht des Auferstandenen erleuchten, sie in gewissem Sinn „evangelisieren“. Die Probleme evangelisieren. Die Dunkelheiten und Ängste dürfen nicht den Blick der Seele auf sich lenken und vom Herz Besitz ergreifen, sondern hören wir auf das Wort der Engel: Der Herr »ist nicht hier, sondern er ist auferstanden!« (V. 6). Er ist unsere größte Freude, er ist immer an unserer Seite und wird uns nie enttäuschen.

Das ist die Grundlage der Hoffnung, die nicht bloßer Optimismus ist und auch keine psychologische Haltung oder eine gute Einladung, sich Mut zu machen. Die christliche Hoffnung ist ein Geschenk, das Gott uns macht, wenn wir aus uns selbst

herausgehen und uns ihm öffnen. Diese Hoffnung lässt nicht zugrunde gehen, denn der Heilige Geist ist ausgegossen in unsere Herzen (vgl. Röm 5,5). Der Tröster lässt nicht alles schön erscheinen, er beseitigt nicht das Böse mit dem Zauberstab, sondern flößt die wahre Kraft des Lebens ein. Diese besteht nicht in der Abwesenheit der Probleme, sondern in der Gewissheit, von Christus, der für uns die Sünde, den Tod und die Angst besiegt hat, immer geliebt zu werden und Vergebung zu empfangen. Heute ist das Fest unserer Hoffnung, die Feier dieser Gewissheit: Nichts und niemand kann uns je von seiner Liebe scheiden (vgl. Röm 8,39).

Der Herr lebt und will unter den Lebenden gesucht werden. Nach der Begegnung mit ihm wird jeder von ihm ausgesandt, die Osterbotschaft zu überbringen, in den von der Traurigkeit bedrückten Herzen, in denen, die Mühe haben, das Licht des Lebens zu finden, die Hoffnung zu wecken und wieder auferstehen zu lassen. Das ist heute so sehr notwendig. Wir sind berufen, selbstvergessen als frohe Diener der Hoffnung mit unserem Leben und durch die Liebe den Auferstandenen zu verkünden; andernfalls wären wir eine internationale Einrichtung mit einer großen Zahl von Anhängern und guten Regeln, aber unfähig, die Hoffnung zu geben, nach der die Welt dürstet.

Wie können wir unsere Hoffnung nähren? Die Liturgie der heutigen Nacht gibt uns einen guten Rat. Sie lehrt uns, der Taten Gottes zu gedenken. Die Lesungen haben uns nämlich von seiner Treue, von der Geschichte seiner Liebe zu uns erzählt. Das lebendige Wort Gottes ist imstande, uns an dieser Liebesgeschichte teilnehmen zu lassen, indem es die Hoffnung nährt und die Freude wieder aufleben lässt. Daran erinnert uns auch das Evangelium, das wir gehört haben. Um den Frauen Hoffnung zu machen, sagen die Engel: » Erinnert euch an das, was [Jesus] euch gesagt hat « (V. 6).

Erinnern wir uns an die Worte von Jesus, erinnern wir uns an alles, das er in unserem Leben getan hat. Vergessen wir sein Wort und seine Taten nicht, sonst werden wir die Hoffnung verlieren, werden Christen ohne Hoffnung. Gedenken wir hingegen des Herrn, seiner Güte und seiner Worte des Lebens, die uns berührt haben. Erinnern wir uns an sie und machen wir sie zu den unseren, um Wächter zur Morgenstunde zu sein, welche die Zeichen des Auferstandenen zu erkennen wissen.

Liebe Brüder und Schwestern, Christus ist auferstanden! Und wir haben die Möglichkeit, uns zu öffnen und sein Geschenk der Hoffnung zu empfangen. Öffnen wir uns der Hoffnung und machen wir uns auf den Weg. Das Gedächtnis seiner Taten und Worte sei ein strahlendes Licht, das uns mit Vertrauen erfüllt und unsere Schritte zu diesem Osterfest lenkt, das kein Ende hat.

Цільовий текст №3 (фрагмент перекладу 1.1)

«Петро біг до гробниці». Які саме думки витали в цей час в його голові та серці? Євангеліє говорить нам, що одинадцятеро – серед них і Петро – не повірили свідченню жінок, пасхальній звістці, яку вони принесли. Так, «апостоли прийняли це все за звичайну балаканину».

Тому серце Петра було сповнене сумнівів, які супроводжувались багатьма негативними думками: печаль, викликана смертю улюбленого наставника і розчарування через те, що він тричі від нього, коли той страждав.

Але все ж таки є одна деталь, що свідчить про зміну в ньому: «Все ж Петро», - після того як він послухав жінок і не повірив їм, - «піднявся». Він не продовжив сидіти і роздумувати, він не залишився в домі, як інші. Він не дозволив важкому духу тих днів взяти себе в полон, не дав своїм сумнівам оволодіти ним; він не допустив, щоб його докори сумління, страх і постійні пересуди, які ні до чого не ведуть, взяли над ним гору. Він шукав Ісуса, а не себе. Він віддав перевагу шляху зустрічі та довіри, і піднявся, як він був, і побіг до гробниці, від якої він потім повернувся «сповнений здивування». Це було початком воскресіння Петра, воскресіння його серця. Він не піддався печалі і темряві, а звільнив голос надії: він допустив, щоб світло Боже ввійшло в його серце, і не протистояв цьому.

Також жінки, які вийшли рано-вранці, щоб здійснити обряд милосердя і принести мазі до гробниці, побачили те саме. Вони «злякались і дивились на землю», але були приголомшені, коли почули слова янгола: «Чому ви шукаєте живого серед мертвих?»

Так само, як Петро і жінки, ми теж можемо не знайти правильний шлях в житті, якщо залишаємось сумними, без надії і закриваємось в собі. Замість цього

відкриємо ж Господу наші зачинені гробниці – кожен із нас знає їх – щоб Ісус міг ввійти і дарувати нам життя; принесемо ж йому камені розбрату та уламки минулого, важкі брили слабкості та невдач. Він хоче прийти і взяти нас за руку, щоб витягти нас зі страху. Це перший камінь, який потрібно відсунути в цю ніч: відсутність надії, яка закриває нас в собі. Нехай же Господь звільнить нас з цієї жахливої пастки, звільнить від того, щоб бути християнами без надії, які живуть так, наче Господь не воскрес, наче центром життя є наші проблеми.

Дорогі браття й сестри, Христос воскрес! І ми маємо можливість відкритись і прийняти його дар надії. Відкриймося ж надії і рушаймо в путь. Нехай пам'ять про його діяння і слова буде яскравим світлом, що наповнить нас вірою і направить наші кроки до свята Пасхи, яке ніколи не скінчиться.

Цільовий текст №3 (фрагмент перекладу 1.2)

«Петро [...] до гробу побіг» (Лк. 24: 12). Які ж думки вирували, поки Петро біг, у його голові та серці? У Євангелії сказано, що одинадцять апостолів, серед них і Петро, не повірили свідченню жінок, тобто у їх вість про воскресіння. «Та слова їхні здалися їм вигадкою» (там само, 11). Тож у серці Петра був сумнів, а з ним багато скорботних думок: сум через загибель улюбленого вчителя та розпач, що під час страждань Христових Петро зрікся нього тричі.

Є подробиця, яка показує його внутрішню зміну: «Петро ж», – після того, як почув розповідь жінок та не повірив їм, – «устав» (там само, 12). Він не залишився сидіти і думати, не зостався в домі, як інші. Він не дозволив захопити себе гнітючому настрою того дня і власним сумнівам. Він не піддався докорам совісті, страху та безплідним розмовам. Він шукав Христа, а не себе. Петро вирішив піти і зустріти його, обравши шлях віри, тож устав і побіг до гробу Христового, а коли повернувся, то «дивувався, що сталось…» (там само, 12). Так почалося «воскресіння» Петра, воскресіння його серця. Він не відступився перед печаллю та мороком, а, натомість, дав пролунати голосу надії, дозволивши божественному світлу увійти до свого відкритого серця.

Це ж диво пережили і жінки, які пішли рано вранці виявити своє милосердя і принести пахощі до гробу. Тоді «налякались вони й посхиляли обличчя додолу»,

приголомшені словами ангелів: «Чого ви шукаєте Живого між мертвими?» (там само, 5).

Подібно Петрові та тим жінкам ми також не можемо жити, залишаючись у смутку, без надії, в полоні власних думок. Тож відкриймо, натомість, Богові наші зачинені гроби: кожен з нас знає, про що йдеться – нехай Ісус увійде і дарує нам життя. Покладемо ж перед Ним тяжкі камені нашої ворожнечі та минулих справ, важкі брили наших слабкостей та зречень. Тоді Він ступить до нас і візьме нашу руку, і звільнить нас від страху. Це перший камінь, який треба прибрати зі свого шляху цієї ночі: брак надії, який замикає нас у собі. Нехай Господь звільнить нас з цих жахливих тенет і не дозволить нам бути тими християнами, які живуть, ніби Господь не постав з мертвих і ніби немає нічого важливішого за наші турботи.

Дорогі браття та сестри, Христос воскрес! Маємо нагоду відкрити свої серця та прийняти дарунок надії. Відкриємо ж для себе надію і станемо на її шлях. Нехай згадка про Його слова та діяння буде нам променем світла, який сповнить серця вірою і скерує наші стопи до празнику Пасхи, якому не буде кінця.

Вихідний текст №4 (фрагмент оригіналу)

Solarthermie – Sie produziert aus Sonnenenergie Warmwasser. Die enfachste Form der Sonnenenergienutzung ist die Absorbertechnik. Die auf die dunklen Absorberflächen auftreffenden Sonnenstrahlen nehmen die Energie auf (absorbieren sie) und geben sie an ein flüssigkeitsführendes Rohrsystem ab, das auf der Absorberfläche angeordnet ist. Die Anwärmung des flüssigen Mediums ist hier begrenzt.

Bei der Kollektortechnik ist der Absorber unter Glas in einem isolierten Gehäuse eingefügt. Bei dieser Technik wird die einströmende Energie nicht wieder abgestrahlt und erwärmt die Absorberflächen ohne größere Verluste. Der Absorber wird von einem flüssigen Medium durchströmt und transportiert die Energiemenge bei einer bestimmten Temperatur zu einem Wärmetauscher. Dieser übergibt die Wärmeenergie an die Flüssigkeit im Warmwasserspeicher.

Der Umlauf im Kollektorkreis wird durch eine Wasserpumpe aufrechterhalten, die über die Differenz der Temperatur im Kollektor und Warmwasserspeicher geregelt wird. Die gespeicherte Wärmeenergie im Warmwasserspeicher wird mittels eines

zweiten Wärmetauschers entnommen und den Brauchwasserstellen bzw. der Heizungsanlage zugeführt. Damit auch Zeiten einer verminderten Sonneneinstrahlung überbrückt werden können, ist das Volumen des Warmwasserspeichers entsprechend der Größe der Kollektorfläche zu bemessen.

Цільовий текст №4 (авторизований переклад фрагмента – варіант 1.0)

Сонячна теплова енергія є джерелом теплої води. Найпростішою формою використання сонячної енергії є поглинальний метод. Сонячні промені потрапляють на темні абсорбуючі поверхні, які приймають енергію та віддають її системі труб з циркулюючою рідиною. В такій системі можливість нагрівання рідини до певної температури обмежена.

При застосуванні колекторного методу поглинач сонячної енергії поміщають під скло у ізольований корпус. Енергія, що надходить, не відбивається і підігріває поглинальні поверхні без великих втрат. Через поглинач циркулює рідкий агент (носій), який нагрівається і транспортує отриману енергію до теплообмінника. Останній передає теплову енергію рідині в резервуарі гарячої води.

Циркуляція в колі колектора підтримується водяним насосом, який регулюється різницею температур у колекторі та резервуарі гарячої води. Зібрана теплова енергія в резервуарі гарячої води вилучається за допомогою другого теплообмінника і підводиться до опалювальної системи. Для часткової чи повної компенсації часу, коли знижується інтенсивність сонячного випромінювання, необхідно узгоджувати об’єм резервуара гарячої води з розміром площі колектора.

Цільовий текст №4 (варіант перекладу 1.1)

Геліотермальна енергетика – отримання теплої води за допомогою енергії сонця. Найпростішою формою використання сонячної енергії є техніка абсорбування. Сонячні промені потрапляють на темні абсорбуючі поверхні, які вбирають енергію (абсорбують) і передають її на систему труб, по яких тече

рідина. Ця система з'єднана з абсорбуючими поверхнями. Нагрівання рідкої речовини є обмеженим.

При колекторній техніці поглинач енергії розміщений під склом в ізольованому корпусі. При цій технології отримана енергія не випромінюється далі і нагріває абсорбуючі поверхні без великих втрат. В поглиначі циркулює рідка речовина і транспортує енергію при певній температурі до теплообмінника. Він в свою чергу передає теплову енергію рідині, що знаходиться в резервуарі для гарячої води.

Циркуляція в схемі колектора підтримується за допомогою водяного насоса, який регулюється різницею температур в колекторі та резервуарі з нарячою водою. Накопичена теплова енергія в резервуарі з гарячою водою отримується шляхом другого теплообміну і передається станціям водопостачання чи відповідно тепловим станціям. З метою збереження сонячної енергії на періоди, коли сонячного випромінювання мало, об'єм резервуара з гарячою водою визначається відповідно до площі поверхні колектора.

Цільовий текст №4 (варіант перекладу 1.2)

Геліотермія: під час цього процесу відбувається нагрівання води сонячною енергією. Найпростіший прилад, що використовує сонячну енергію – абсорбер. Темна поверхня абсорбера накопичує (абсорбує) енергію сонячних променів, що потрапляють на неї, та віддає цю енергію розташованому під поверхнею трубопроводу, у якому тече рідина. Рідину всередині, що діє як посередник, можна нагрівати тільки до певної температури. У колекторах абсорбер розташовано під склом, у ізольованому корпусі. При використанні такої техніки енергія, що надходить, не відбивається знову і нагріває поверхню абсорбера без значних втрат. Всередині абсорбера тече рідина, яка за певної температури переносить енергію до теплообмінного апарату. Теплообмінник передає теплову енергію рідині у резервуарі для зберігання.

Циркуляцію рідини всередині колектора забезпечує насос, який призводиться до дії різницею температур у колекторі та резервуарі. Теплова енергія, збережена у резервуарі, забирається за допомогою ще одного

теплообмінного апарата та подається до місця використання води, наприклад, обігрівача. Щоб уникнути втрат енергії, пов'язаних з малосонячними періодами, об'єм резервуара для зберігання має спіівідноситися з площею поверхні колектора.

Цільовий текст №4 (варіант перекладу 1.3)

Сонячна теплова енергія дає завдяки сонячній енергії гарячу воду. Найпростішою формою використання сонячної енергії є техніка її поглинання. Темна поглинаюча поверхня всмоктує енергію, яка потрапляє від сонячних променів, абсорбує її і передає до системи труб, у якій циркулює рідина. Нагрівання самої рідкої трубної системи тут значно обмежено.

Під час колекторної техніки поглинаюча речовина додається під склом до ізольованої ємності. Під час такого методу енергія, яка йде від сонця, не віддзеркалюється і нагріває поглинаючу поверхню без значних втрат енергії. Струм до поглинача надходить від рідкого носія, що потім передає певну кількість енергії за певної температури до теплообмінника. Теплообмінник перетворює теплу енергію у рідину, яка зберігається у резервуарі гарячої води. Циркуляція у колекторному ланцюгу зберігається завдяки водному насосу. Теплова енергія, що зберігається у резервуарі, передається до другого обмінника з передачі тепла та направляється до системи опалення.[переклад не завершено].

Цільовий текст №4 (варіант перекладу 1.4)

Сонячна енергетика – це технології, які використовують теплову енергію сонця для нагрівання води. Найпростішою формою використання сонячної енергії є метод абсорбції. Темні поверхні поглинають (абсорбують) енергію сонячних променів й віддають її до системи труб, де циркулює рідина. Нагрівання рідкого середовища на даному етапі обмежене.

Колекторний метод передбачає розміщення поглинаючого матеріалу під скло в ізольованій капсулі. За цією технологією енергія лише поглинається і не відбивається, тому поглинаючі поверхні нагріваються без великих втрат. Рідинне середовище є провідником енергії й передає її за певної температури до

теплообміннику. Останній направляє теплову енергію далі до рідини у бойлері … [переклад не завершено].

Цільовий текст №4 (варіант перекладу 1.5)

Геліотермальна енергетика – вона виробляє із сонячної радіації тепло води. Найпростіша форма використання сонячної енергії полягає у методі абсорберу (поглинанні сонячних променів). Сонячні промені, що потрапляють на темну площину абсорберу, несуть в собі енергію (яка абсорбується площиною) та передають її до системи труб з циркулюючою рідиною. Ця система розміщена на площині абсорберу. Нагрівання рідкого середовища тут обмежене.

При використанні методу геліотермальних колекторів абсорбер встановлюється під скло в ізольовану камеру. При такому методі проникаюча енергія не буде знову випромінюватися та розігріватиме площину абсорбації без великих втрат енергії. Абсорбер буде протікати по рідкому середовищу та транспортуватиме певну кількість енергії при визначеній температурі до теплообмінника (пристрою обміну теплом). Цей теплообмінник постачає енергію тепла до рідини у резервуар теплої води.

Кругообіг в колі геліотермального колектора підтримується водяною помпою, що регулює різницю температури в колекторі та резервуарі. Накопичена енергія тепла в резервуарі забирається за допомогою другого теплообмінника та подається до пристрою розігрівання.

Для того, щоб можна було перекривати моменти зменшеної сонячної інсоляції, об’єм резервуару вимірюється відповідно до площі геліотермального колектора.

Цільовий текст №4 (варіант перекладу 1.6)

Геліотермальна енергетика виробляє теплу воду з сонячної енергії. Найпростіша форма використання сонячної енергії – це техніка абсорбування. Сонячні промені потрапляють на темну абсорбуючу поверхню, поглинають енергію та передають її до трубопровідної мережі з циркулюючою рідиною, яка

сполучена з абсорбуючою поверхнею. Розігрів водного середовища тут обмежений.

При колекторній техніці поглинач енергії знаходиться під склом в ізольованому корпусі. При такій техніці отримана енергія не передається далі і нагріває абсорбуючу поверхню без великої втрати енергії. Поглинач отримує енергію через водне середовище і передає кількість енергії певної температури до теплообмінника, який передає теплову енергію речовині, яка знаходиться в резервуарі для гарячої води.

Циркуляція в схемі колектора підтримується за допомогою водяного насоса, який регулює різницю температур в колекторі і у резервуарі для гарячої води. Отримана теплова енергія в резервуарі для гарячої води отримується через другий теплообмінник і доставляється до станції водопостачання чи до системи опалення. З метою збереження сонячного випромінювання в час низького випромінювання, об'єм резервуара з гарячою водою визначається за допомогою величини колекторної поверхні.

Вихідний текст №5 (фрагмент оригіналу)

Vernetzung – Zwischen den Lebewesen einer Biozönose bestehen zahlreiche Wechselwirkungen. Die Nahrungskette fällt am stärksten auf. Sie beginnt in jedem Fall bei grünen Pflanzen, den Produzenten. Von deren Biomasse leben alle anderen Organismen des Ökosystems, Menschen, Tiere und auch Pflanzen ohne Chlorophyll, die Konsumenten.

Der Fuchs frisst Heuschrecken, Mäuse oder Vögel, die sich ihrerseits von Gräsern, Körnern und Beeren ernähren. Der Fuchs bildet also das zweite Glied in einer Nahrungskette.

Die Konsumenten leben in Symbiose mit Bakterien in ihrem Verdauungskanal oder sind von Parasiten befallen, die ihrerseits wieder Bakterien beherbergen. Häufig dienen organische Abfallstoffe den Abfallfressern wie Würmern und Insektenlarven als Nahrungsquelle. Eine neue Nahrungskette beginnt.

Цільовий текст №5 (авторизований переклад фрагмента 1.0)

Взаємозв'язки в біоценозах. Між живими істотами одного біоценозу існує велика кількість різних взаємодій. Ланцюг живлення є найсильнішою з них. Він завжди починається із зелених рослин – продуцентів. Їх зелена маса є основою всіх інших організмів екосистеми – людей, тварин, рослин без хлорофілу – консументів.

Лисиця їсть сарану, мишей, птахів, які у свою чергу харчувалися травами, зерном і ягодами. Таким чином, лисиця стає вторинним споживачем у ланцюзі живлення.

Консументи живуть у симбіозі з бактеріями, які знаходяться в шлунково-кишковому тракті або заражені паразитами, які в свою чергу містять у собі бактерії. Часто органічні відходи стають джерелом харчування для пожирачів відмерлих органічних речовин, для таких, як черв'яки і личинки комах. Так починається новий харчовий ланцюг.

Цільовий текст №5 (варіант перекладу 1.1)

Схрещення: між живими організмами біоценозу відбуваються численні взаємообміни речовин. Найбільше таких обмінів відбуваються у харчовому ланцюжку, який у будь-якому випадку бере свій початок у зелених рослин-продуцентів. За рахунок їх біомаси живуть всі інші організми екосистеми, люди, тварини та рослини без вмісту хлорофілу, що називаються консументами.

Лисиця їсть коників, мишей та птахів, які у свою чергу харчуються травою, зернами та ягодами. Лисиця тим самими є другою складовою у харчовому ланцюжку. Консументи живуть у симбіозі з бактеріями у своєму харчовому тракті або витісняються паразитами, які у свою чергу знову вбирають у себе бактерії. Часто органічні відходи слугують для пожирачів відходів таких, як черв'яки та личинки комах джерелом харчування. І ось тут починається новий харчовий ланцюжок.

Цільовий текст №5 (варіант перекладу 1.2)

Зв'язок. Між живими істотами біоценозу існують численні процеси взаємодії. Харчові відносини або трофічні зв'язки (харчовий ланцюг) відіграють тут найважливішу роль. Даний харчовий ланцюг починається із продуцентів, які харчуються зеленими насадженнями. Завдяки їх біомасі живуть інші організми екосистеми: люди, тварини, також рослини без хлорофілу, тобто консументи.

Лисиці їдять коників-стрибунців, миші або птахи харчуються в свою чергу злаками, зерном та ягодами. Отже, лисиця в даному випадку займає другу позицію у харчовому ланцюгу. Консументи живуть в симбіозі з бактеріями, які є в їх травному тракті або які з'явилися від паразитів, які в свою чергу вміщають в собі бактерії. Дуже часто органічні відходи слугують для пожирачів відходів, таких як черв'яки чи личинки комах, як джерело харчування. Тут починається новий харчовий ланцюжок.

Цільовий текст №5 (варіант перекладу 1.3)

Об'єднання в систему – між живими істотами біоценозу існують численні взаємодії. Харчовий ланцюг одразу ж спадає на думку. Він починається в будь-якому випадку з зелених рослин, продуцентів. Завдяки їх біомасі існують всі інші організми екосистеми, люди, тварини, рослини без хлорофілу, конзументи.

Лисиця поїдає коників, мишей, птахів, які у свою чергу харчуються травами, зернятками та ягодами. Лисиця формує другу ланку в харчовому ланцюзі.

Конзументи живуть в симбіозі з бактеріями у своєму травному тракті або ж уражаються паразитами, які в свою чергу вміщують в собі бактерії. Часто органічні відходи від відходожерів таких як черв'яків чи личинок комах слугують джерелом харчування. І починається новий харчовий ланцюг.

Вихідний текст №6 (фрагмент оригіналу)

Elias Canetti. Masse und Macht.

Umschlagen der Berührungsfurcht

Nicht fürchtet der Mensch mehr als die Berührung durch Unbekanntes. Man will sehen, was nach einem greift, man will es erkennen oder zumindest einreihen können. Überall weicht der Mensch der Berührung durch Fremdes aus. Nachts oder im Dunkel kann der Schrecken über eine unerwartete Berührung sich ins Panische steigern. Nicht einmal die Kleider gewähren einem Sicherheit genug; wie leicht sind sie zu zerreißen, wie leicht ist es, bis zum nackten, glatten, wehrlosen Fleisch des Angegriffenen durchzudringen.

Alle Abstände, die die Menschen um sich geschaffen haben, sind von dieser Berührungsfurcht diktiert. Man sperrt sich in die Häuser ein, in die niemand eintreten darf, nur in ihnen fühlt man sich halbwegs sicher. Die Angst vor dem Einbrecher gilt nicht seinen räuberischen Absichten allein, sie ist auch eine Furcht vor seinem plötzlichen, unerwarteten Griff aus dem Dunkel. Die Hand, zur Kralle geformt, wird als Symbol für diese Angst immer wieder verwendet. Viel von diesem Sachverhalt ist in den Doppelsinn des Wortes „angreifen“ eingegangen. Die harmlose Berührung wie die gefährliche Attacke, beides ist zugleich in ihm enthalten, und etwas vom letzteren klingt im ersten immer mit. „Angriff“, das Hauptwort, aber hat sich auf den schlechten Sinn des Wortes ausschließlich beschränkt. <…>

Es ist *die Masse* allein, in der der Mensch von dieser Berührungsfurcht erlöst werden kann. Sie ist die einzige Situation, in der diese Furcht in ihr Gegenteil umschlägt.

Цільовий текст №6 (офіційний переклад фрагмента українською мовою Олекси Логвиненка – 1.0 ukr)

Еліас Канетті. Маса і влада.

Маса.

Погамування страху перед доторком

Ніщо не лякає людину так, як доторк невідомого. Вона хоче бачити, хоче знати чи принаймні уявляти собі те, що її торкається. Людина повсюди

намагається уникати чужого доторку. Вночі або взагалі в темряві страх, викликаний несподіваним доторком, може перерости в паніку. Навіть одяг не гарантує достатньою мірою безпеки – він так легко рветься, крізь нього так легко проникнути до голого, гладенького й беззахисного тіла. Усі відстані, якими люди себе оточують, дикктує саме цей страх перед доторком. Люди замикаються в домівках, куди ніхто не має права ввійти, і тільки там почуваються більш-менш у безпеці. Господар потерпає не тільки через те, що його пограбують, – він боїться, що в темряві його хтось чи щось зненацька торкне. Символом такого страху раз у раз постає рука, схожа на лапу з кігтями. Ця обставина великою мірою відбивається в подвійному сенсі дієслова «angreifen». Його вживають на означення водночас і невинного доторку, й небезпечного нападу, і дещо від другого постійно звучить у першому. А ось відповідний іменник «Angriff», себто напад, передає вже тільки погане, негативне значення слова <…>

І тільки в масі людина може звільнитися від страху перед доторком. Це – єдина ситуація, в якій такий страх обертається на свою протилежність.

Цільовий текст №6 (офіційний переклад фрагмента російською мовою Леоніда Іоніна – 1.0 rus)

Элиас Канетти. Масса и власть.

Масса.

Обращенный страх прикосновения

Человеку страшнее всего прикосновение неизвестного. Он должен видеть, что его коснулось, знать или, по крайней мере, представлять, что это такое. Он везде старается избегать чужого прикосновения. Ночью или вообще в темноте испуг от внезапного прикосновения перерастает в панику. И одежда не дает безопасности: она легко рвется, сквозь нее легко проникнуть к голой и гладкой беззащитной плоти.

Все барьеры, которые люди вокруг себя возводят, пророждены именно страхом прикосновения. Они запираются в домах, куда никто больше не может войти, и только там чувствуют себя в относительной безопасности. Боязнь грабителей проистекает не только из беспокойства за имущество, это ужас перед

рукой, внезапно хватающей из темноты. Его повсюду и всегда символизирует рука, превращенная в когтистую лапу. Многое из этого отразилось в двойственности смысла немецкого слова «angreifen». В нем одновременно подразумеваются и безвредное прикосновение, и опасная агрессия, и нечто от последней постоянно отражается в первом. Но в соответствующем существительном «Angriff», означающем атаку, нападение, выразился только дурной смысл слова<…>

И только в массе человек может освободиться от страха перед прикосновением. Это единственная ситуация, где этот страх переходит в свою противоположность.

Цільовий текст №6 (варіант перекладу і протокол 1.1)

Еліас Канетті. *Маса і влада*.

(соціально-психологічний нарис, 1960 р. – уривок)

Звільнення від страху перед дотиком

Понад усе людина боїться дотику невідомого. Ми прагнемо побачити, що нас торкається, зрозуміти чи принаймні розпізнати його. Люди повсюдно намагаються уникнути прямого контакту з чужим. Страх, викликаний неочікуваним дотиком до нас чогось уночі або в темряві, може перерости в справжню паніку. Навіть одяг не дає нам достатньої безпеки: як легко його порвати, як легко дістатися крізь одежу до голої, гладенької, беззахисної плоті.

Усі бар’єри, створені людьми довкола себе, продиктовані саме цим страхом перед дотиком. Люди замикаються в будинках, куди нікому не дозволено заходити, і лише там вони почуваються певною мірою в безпеці. Страх перед зломниками охоплює не лише боязнь їхніх грабіжницьких намірів, але й острах перед раптовим неочікуваним нападом із пітьми. Символом цього виду страху часто виступає кігтиста лапа. Такий стан речей значною мірою пояснює двозначність дієслова «angreifen» у німецькій мові. У ньому закладені значення як невинного доторку, так і загрозливого нападу, і відлуння останнього завжди можна частково відчути у першому. А значення іменника «Angriff» узагалі обмежується лише негативним значенням «напад». <…>

Лише в *масі* може людина звільнитися від цієї боязні перед дотиком. Маса створює єдине можливе середовище, де цей страх перетворюється на його протилежність.

ТАР – протокол 1.1. В українському перекладі заголовка було застосовано прийом модуляції при відтворенні слова «Umschlagen», бо «звільнення» не є його прямим лексичним відповідником, але, зважаючи на зміст уривка, можна зв'язати поняття перетворення страху на його протилежність зі звільненням від нього. Крім того, якщо страх перетворюється на свою протилежність, то ця протилежність, очевидно, буде чимось позитивним, а отже слово «звільнення» з його позитивними конотаціями може бути тут вжито, зокрема і тому, що в тексті також згадується звільнення від страху – «von dieser Berührungsfurcht erlöst werden». «Berührungsfurcht» було відтворено прямими відповідниками складових складного німецького слова.

Цільовий текст №6 (варіант перекладу і протокол 1.2)

Переборний страх дотику оточуючих людей

Ніщо так не лякає людину, як дотик невідомого. Коли хтось або щось торкається вас, хочеться бачити, знати, чи хоча б розпізнати, що ж воно таке. Людина всюди намагається уникати чужих дотиків. Вночі або взагалі в темряві, переляк від несподіваного торкання може перерости у паніку. І навіть одяг не гарантує безпеку, бо наскільки легко його розірвати, настільки ж легко добратися до оголеного, гладкого й беззахисного тіла жертви нападу.

Усі дистанції, які люди створюють навколо себе, з`являються саме через страх дотику. Вони замикаються в своїх домівках, куди ніхто не має права входити, і лише там, вдома, почувають себе трохи безпечніше. Грабіжників бояться не тільки через те, що вони можуть щось поцупити. Існує також страх, що хтось може схопити зненацька із темряви. Це можна порівняти з рукою, що перетворюється на страхітливу лапу з кігтями. Здебільшого звідси і походить двозначність німецького дієслова "angreifen". Під цим словом водночас розуміються невинний дотик та небезпечний напад, при цьому в першому значенні завжди присутне щось від другого. Сам же іменник "Angriff", від якого

походить вищенаведене дієслово, отримав виключно негативне значення: напад, атака.

Людина може перебороти страх дотику оточуючих людей лише в масі. Це єдиний випадок, коли такий страх перетворюється на свою протилежність.

ТАР – протокол 1.2. Переклад назв статтей завжди становив певні труднощі для перекладача. Це зумовлено різницею між мовленєвими узусами мови оригіналу та мови перекладу. В перекладі повністю зберегти прагматичний вплив, що є в оригіналі, не вдалося через різні традиції німецької та української мов. Як подається в словнику Abbey Lingvo 12, слово "*Umschlag*" має такі відповідники, як " *перемена*", "*перелом*", "*изменение* ". Моїм перекладацьким рішенням було застосувати трансформацію контекстуальна заміна: "*Переборний страх дотику оточуючих людей*". У тексті йдеться про те, що цю фобію торкання оточуючих людей можна подолати, тобто психологічний стан людини змінеться. Прийменник "*переборний*" має саме таке значення, що пасує конексту. Що стосується слова "*Berührungsfurcht*", то при його перекладі я вирішила перекласти описово, застосувавши трансформацію додавання, від чого переклад сприймається цільовою аудиторією природньо та адекватно.

Цільовий текст №6 (варіант перекладу і протокол 1.3)

Вгамування страху перед доторком

Ніщо не лякає людину так, як доторк невідомого. Вона хоче бачити, хоче знати чи принаймні уявляти собі те, що її торкається. Людина завжди намагається уникати чужого доторку. Вночі або взагалі в темряві страх, спричинений несподіваним доторком переростає в паніку. Жоден одяг не гарантує безпеки: він легко рветься, крізь нього легко проникнути до голої і гладенької беззахисної плоті.

Всі бар'єри, які люди навколо себе зводять, породжені саме страхом доторку. в Люди замикаються в домівках, куди ніхто не має права увійти, і тільки там почуваються у відносній безпеці. Грабіжника бояться не тільки тому, що він може пограбувати, а тому що страшно, що Вас хтось несподівано, раптово схопить із темряви. Рука з величезними кігтями звичайний символ цього страху.

Звідси багато в чому двоїстий сенс німецького слова «angreifen». Воно може означати і невинний доторк, і небезпечний напад, при чому в першому значенні завжди присутній відтінок другого . Але у відповідному іменнику «Angriff», що означає атаку, напад, зберігається лише поганий сенс слова. <…>

І тільки в масі людина може звільнитися від страху перед доторком. Це - єдина ситуація, коли цей страх переходить у свою протилежність.

ТАР – протокол 1.3. Я вирішив перекласти назву тексту як “Вгамування страху перед доторком” через зміст останнього речення. Оскільки , яким би не був страх перед доторком : легким або панічним – все ж є така ситуація , коли навіть страх переходить у свою протилежність і ми можемо перетворити недолік на свою перевагу.

Цільовий текст №6 (варіант перекладу і протокол 1.4)

Еліас Канетті «Маса і Влада»

(витяг з соціально-психологічного есе,1960 р.)

Страх перед дотиком і його метаморфози

Нічого так не боїться людина, як незрозумілого дотику. Коли випадково доторкаєшся до чогось, хочеться побачити, хочеться дізнатися або принаймні здогадатися, що це. Людина завжди намагається уникати чужорідного дотику. Раптове торкання вночі або в темряві може зробити цей страх панічним. Навіть одяг не забезпечує достатньої безпеки: його так легко розірвати, так легко дістатися до голої, гладкої, беззахисною плоті жертви.

Всі відстані, які люди створили навколо себе, продиктовані цим страхом дотику. Замикають себе в будинки, в які ніхто не може входити, тільки в них відчувають себе наполовину впевненими. Люди мають страх перед грабіжником не тільки тому, що він може пограбувати, страшно, що хтось раптово, несподівано схопить тебе з темряви.Рука з величезними кігтями знову використовується як символ цього страху. Звідси багато в чому двоїстий сенс німецького слова angreifen. Воно може означати і невинний дотик, і небезпечний напад, причому в першому значенні присутній відбиток другого. Основне ж значення іменника Angriff вже виключно негативне: напад або атака.

Звільнити людину від цього страху перед дотиком здатна лише маса. Тільки в неї страх переходить у свою протилежність.

ТАР – протокол 1.4. Переклад заголовку цього тексту виявився не таким простим,як здавалося.Спочатку треба було все прочитати,щоб зрозуміти,про що йдеться в цьому тексті. Оскільки слово das Umschlagen можно перекласти як зміни (різки),перехід, я вирішила знайти гарний відповідник до цього слова-метаморфози,що підходить до змісту цього тексту.

Цільовий текст №6 (варіант перекладу і протокол 1.5)

Страх перед доторком та його видозміни

Ніщо так не лякає людину, як доторк незнайомця. Ми хочемо бачити, знати чи хоча б здогадуватися, хто до нас доторкнувся. Людина повсякчас уникає небажаних чужих дотиків. Вночі або в темряві страх від неочікуваного дотику може перерости у паніку. Навіть одяг не може гарантувати повної впевненості, тому що він легко рветься і через нього легко дістатися до голого, гладкого, беззахисного тіла.

Всі дистанції, які люди створили між собою, походять від страху перед небажаним доторком. Люди закриваються у своїх будинках, де їх ніхто не повинен потурбувати. Лише там вони почуваються у безпеці, хоча і не в повній. Страх перед злодіями – це не лише страх перед злочинними намірами, а й перед раптовим, неочікуваним нападом з темряви. Рука з пазурами зазвичай є символом цього страху. Багато що в такій ситуації пояснюється двозначністю німецького слова „angreifen“. Воно може означати як мирний доторк, так і небезпечну атаку, при цьому одне значення завжди переплітається з іншим. Основне смислове слово „Angriff“ має виключно негативне значення. <…>

Лише у масі людина може позбавитись від цього страху перед доторком. Лише в ній страх видозмінюється і набуває свого протилежного значення.

ТАР – протокол 1.5. Заголовок статті можливо перекласти лише після прочитання самої статті. Слово „Umschlagen“ (віддієслівний іменник) означає процес різкої зміни, перетворення, переходу з одного стану в інший. Зважаючи на те, що в тексті йдеться про суперечливу природу страху, зокрема те, що страх

перед чужорідним доторком зникає у натовпі незнайомців, можна вважати, що мова йде про видозміни або метаморфози страху за різних умов середовища. Тому для перекладу слова „Umschlagen“ було обрано варіант „видозміни“, а слово „Berührungsfurcht“ перекладено описово.

Цільовий текст №6 (варіант перекладу і протокол 1.6)

Еліас Канетті. Маса і влада.

(соціально-психологічне есе, 1960р. – уривок)

Страх перед доторком та його перетворення

Ніщо не лякає людину більше, ніж дотик невідомого. Коли випадково доторкаєшся до чогось, хочеться побачити, хочеться дізнатися або принаймні здогадатися, що це. Люди завжди намагаються уникати чужорідного доторку. Вночі або в темряві, шок від несподіваного контакту може перерости в панічну атаку. Навіть одяг не може надати повної безпеки; як легко ж він рветься, як легко дістатися до твоєї голої, гладкої, беззахисної, змученої плоті.

Всі відстані, які створили люди навколо себе, продиктовані страхом контакту. Ви замикаєтесь в своїх домівках, до яких ніхто не має права увійти, і тільки в них почуваєтесь хоч трішки впевненіше. Страх перед грабіжником заключається не тільки в його хижих намірах, лячно, що хтось раптово, несподівано може схопити тебе посеред темряви. Рука, з якої виростають кігті – є символом цього страху. Звідси і походить подвійне значення німецького слова “angreifen. Воно може означати, як невинний доторк, так і небезпечний напад, причому в першому випадку завжди присутній відтінок другого. Іменник "атака", вживається лише в негативному значенні.

Тільки маса здатна звільнити людину від страху перед доторком. Це єдина ситуація, в якій цей страх перетворюється на свою протилежність.

ТАР – протокол 1.6. Назву я дала, попередньо прочитавши і повністю переклавши уривок. На мою думку, така назва найкраще розкриває зміст даного уривку, хоч її було і важко підібрати, беручи до уваги неоднозначне слово “Umschlagen”, а також те, що есе є соціально-психологічним. До того ж це лише уривок, а неповний текст.

Вихідний текст №7 (фрагмент оригіналу)

Abwassersammlung und –transport

Wilo-Lösungen für Ein- und Zweifamilienhäuser

Zu einem erstklassigen Produkt gehört für uns auch ein erstklassiger Service und Support, auf den Sie sich jederzeit verlassen können. Wir stehen Ihnen mit Rat und Tat zur Seite und unterstützen Sie bei Ihrer Arbeit.

Abwassersammlung und -transport sind oft eine große Herausforderung. Wilo stellt Fachhandwerkern für alle Fälle die richtige Lösung bereit, die ihre Kunden durch hohe Haltbarkeit, lange Lebensdauer zuverlässige Belastbarkeit im Einsatz überzeugt. Mit Wilo-AxumLift bietet Wilo die zukunftsorientierte Alternative für die Druckentwässerung von Toiletten, Duschen, Badewannen und Waschmaschinen. Das äußerst wirtschaftliche Komplettsystem lässt sich besonders einfach einbauen und warten. Die Wilo-AxumLift ist in unterschiedlichen Versionen erhältlich, abgestimmt auf die spezifischen Anforderungen vor Ort:

– FIT: Beim vordefinierten Schachtsystem sind Pumpe und Regeltechnik optimal aufeinander abgestimmt.

– PRO: Mit der anderen Lösung lassen sich unterschiedliche Komponenten miteinander kombinieren. So kann individuell auf Kundenwünsche eingegangen werden.

Produktvorteile

– Robustes, stoßfestes Edelstahlgehäuse – ideal für den mobilen Einsatz
– Schnelle Installation dank anschlussfertiger Pumpe (Plug & Pump)
– Mantelstromkühlung und Überwachung der Motortemperatur
– Hochwertige Motorabdichtung mit zusätzlichem Schmutzabweiser
– Lösbare Anschlusskabel und Schwimmerschalter

Der Wasserbedarf der Toilettenspülung lässt sich mit Regenwassernutzungssystemen von Wilo ganz einfach decken. Das Regenwasser wird über eine Leitung, die vom Trinkwassernetz getrennt ist, aus der Zisterne zu den Bedarfsstellen im Haus gefördert.

Produktvorteile:

– Steckerfertige Kompaktanlage zur Einsparung von Trinkwasser in Verbindung mit Zisternen oder Behältern

– Einfacher Transport, einfache Montage und Wartung

– Konsequentes Sicherheitskonzept durch Separation hydraulischer und elektrischer Teile zur Risikominimierung für Ihre Kunden

– Hohe Wirtschaftlichkeit durch bedarfsgerechte Frischwassernachspeisung

Цільовий текст №7 (варіант перекладу 1.1)

Відкачування та транспортування стічних вод. Рішення від Wilo для одно- та двоквартирних будинків

Першокласна продукція – це для нас також і першокласні обслуговування та техпідтримка, на які ви завжди можете покластися. Ми готові допомогти Вам і словом, і ділом та підтримати Вас у Вашій роботі.

Відкачування та транспортування стічних вод часто становлять проблему. Wilo приготував для сантехніків рішення, яке сподобається їхнім клієнтам своєю надійністю та довговічністю. Напірна установка водовідведення Wilo-AxumLift – альтернатива майбутнього у відкачуванні стічних вод туалету, душу, ванни та пральної машини. Надзвичайно вигідна готова система проста у встановленні та експлуатації. Існують різні версії Wilo-Axumlift спеціально для Ваших потреб:

- FIT: Оптимальне узгодження насосу та налаштувальної техніки із відомим типом шахтової системи.
- PRO: Можливе комбінування різних компонентів з метою задовільнити потреби кожного клієнта.

Переваги:

- Міцна, стійка конструкція із нержавіючої сталі – ідеально для [… фрагмент випущено]
- Швидке встановлення завдяки готовій системі насосу (Plug & Pump)
- Система охолодження та контролю температури мотору
- Якісна система захисту мотору із додатковим ефектом відштовхування бруду

- З’єднувальний кабель та вимикач, які можна від’єднати

Система накопичення дощової води Wilo допоможе покрити потребу у воді для зливу в туалеті. Дощова вода подається із цистерни до санвузлів через труби, відокремлені від труб із питною водою.

Переваги:

- Готова до встановлення система економії питної води із цистернами чи баками
- Прості транспортування, встановлення та експлуатація
- Безпека та зменшення ризику для клієнтів завдяки відокремленню гідравлічної та електричної систем
- Високий рівень економії завдяки розумній подачі води

Цільовий текст №7 (варіант перекладу 1.2)

Накопичення і відведення стічних вод. Напірні установки від «Віло» – чудове рішення для будинків на одну чи дві сім’ї.

Коли мова йде про високоякісний продукт, до нього, на нашу думку, належать високоякісний сервіс та технічна підтримка, на які ви можете покластится у будь-який момент. Ми завжди радо допоможемо та підтримаємо вас у вашій праці.

Накопичення і відведення стічних вод часто виявляються серйозним викликом. «Віло» пропонує професійним ремісникам правильне рішення на всі випадки життя, яке вражає клієнтів своєю високою витривалістю, довготривалістю експлуатації, надійністю у використанні. Компанія «Віло» пропонує альтернативу у сфері напірного водовідведення туалетів, душів, ван та пральних машин.

Економічно вигідну комплексну систему легко встановити та використовувати. Напірну установку водовідведення «Віло» можна придбати у різній комплектації, у залежності від потреб та вимого місця встановлення.

- FIT: У випадку попередньоь визначеної шахтової системи насоси та техніку для регуювання оптимально пристосовують одна до одної.

- PRO: У інших випадках можна комбінувати між собою різні компоненти. Таким чином, можна задовільнити будь-яке побажання клієнта.

Переваги продукту:

- стійкий та міцний корпус із благородної сталі – ідеальний для мобільного використання
- швидке встановлення завдяки насосові, вже готовому для підключення (Plug & Pump)
- охолодження корпусу та контроль за температурою мотору
- високоякісне моторне покриття з додатковим очищувачем від бруду
- з'ємний кабель для підключення та зручний перемикач

Легко покрити витрати на злив у туалеті за допомогою системи використання дощової води від «Віло». Дощова вода подається окремо від системи постачання питної води з цистерни.

Переваги продукту: [… переклад не завершено].

Цільовий текст №7 (варіант перекладу 1.3)

Збір і перевезення стічних відходів. Пропозиції компанії Wilo («Віло») для будинків на одну і дві родини

Ми вважаємо, що першокласний товар має супроводжуватися першокласним сервісом і підщтримкою клієнтів, на яку завжди можна покластится. Ми завжди допоможемо Вам і словом, і ділом, підтримуючи Вас у роботі.

Збір і перевезення стічних вод часто пов'язане зі значними труднощами. Фірма Wilo (Віло) має у розпорядженні спеціалізовані інструменти, за допомогою яких можна знайти вирішення будь-якої проблеми. Клієнти фірми можуть переконатися у їх високій надійності і довговічності при використанні за допустового навантаження. Wilo (Віло) пропонує напірну установку водовідведення Wilo-Axumlift (Віло-Аксумліфт) як перспективну альтернативу відведенню стічних вод з туалетів, душів, ванн і стиральних машинок за

допомогою тиску. Допоміжна система, крім того, що є, безперечно, бюджетною, також є легкою у встановленні, а ще її легко доглядати.

Установки Wilo-AxumLift (Віло-Аксумліфт) можна отримати у різних варіантах збирання, підлаштованих під специфічні вимоги на місці.

- Оптимальність: завдяки продуманій заздалегідь системі камер насос і пристрій керування оптимально налаштовані для сумісної роботи.
- Ще один плюс: в залежності від варіанту встановлення різні компоненти можна поєднувати між собою – таким чином здійснюються індивідуальні побажання клієнта.

До переваг цього товару належать:

- міцний, стійкий до ударів корпус із сталі – робить установку ідеальною для портативного використання
- швидке встановлення завдяки насосу з готовим підключенням (так звана система «Plug & Pump» – «Плаг енд памп»)
- охолодження кожуху двигуна за допомогою потоку води, контроль температури двигуна
- високоякісне покриття двигуна з додатковим шаром, який відштовхує бруд
- роз’ємний кабель підключення і перемикач, що реагує на зміну рівня води

Кількість води, необхідної для зливу у туалеті, цілковито забезпечується системами використання дощової води від фірми «Wilo» («Віло»). Дощова вода поступатиме зі збірної цистерни по трубопроводу, відокрмеленого від системи подавання питної води, і використовуватиметься для домашніх потреб.

Переваги цих систем:

- готова до підключення компактна установка, яка приєднується до цистерн чи інших ємностей і дозволяє збирати питну воду
- проста доставка, легкий монтаж та догляд при експлуатації

- продуманий концепт безпеки: відокремлення гідравлічних і електричних деталей має на меті знизити ризики для клієнтів фірми під час експлуатації
- висока економічність через те, що споживання свіжої [… фрагмент випущено] не перевищує необхідної кількості.

Цільовий текст №7 (варіант перекладу 2.1)

«Wilo» («Віло») пропонує рішення для приватних будинків

На нашу думку, першокласна продукція виключає до себе також першокласний сервіс та підтримку, на яку Ви можете розраховувати у будь-який час. Ми на Вашому боці і словом, і ділом та завжди підтримуємо Вас у Вашій роботі. Дуже часто накопичення та транспортування стічних вод стає викликом. «Wilo» надає спеціалістам рішення на кожен випадок, яке задовольнить їх клієнтів своєю міцністю, довгим строком функціонування, здатністю витримувати значні навантаження під час користування. «Wilo» пропонує «Wilo-Axumlift» (напірна установка водовідведення) як альтернативу майбутнього для викачки стічних вод з туалетів, душів, ванних тапральних машин. Уся економічно вигідна система дуже легко встановлюється і легка в обслуговуванні.

«Wilo-AxumLift» наявні у різноманітних варіантах, у залежності від особливостей місцевості.

Поєднання: у шахтовій системі, що була розроблена спеціально для конкретної місцевості, насос та необхідна для керування техніка оптимально налаштовані один під одне.

Переваги: За іншого вирішення різноманітні компоненти можуть змішатися. А таким чином можуть бути враховані індивідуальні побажання клієнтів.

Переваги продукту:

- міцний, ударостійкий корпус з високоякісної сталі ідеально підходить для транспортування;
- швидке встановлення завдяки готовому до використання насосу («Plug & Pump» - система);
- […фрагмент випущено]

- високоякісне покриття мотору з додатковим відштовхуванням бруду;
- мобільний кабель підключення та датчик рівню води.

Водопостачання для користування туалетом можна легко забезпечити за рахунок системи використання дощової води від «Wilo». У такому разі вода зі спеціального резервуару по трубам, що проходять окремо від системи подачі питної води, потрапляє до будинку.

Переваги продукту:

- незначне за розміром устаткування, що одразу готове до використання, для накопичення питної води разом з цистернами та резервуарами;
- легке транспортування, установлення та обслуговування;
- безпечність продукту завдяки відокремлення гідравлічних та електричних частин для мінімізації ризиків для клієнтів;
- висока економічна виправданість завдяки системі використання свіжої води безпсередньо за потребою.

Цільовий текст №7 (варіант перекладу 2.2 – див. варіант перекладу 1.3 вище)

Вихідний текст №8 (фрагмент оригіналу)

Querschnittsmaterie Gleichstellung

Chancengerechtigkeit ist als Norm selbstverständlich und im Konsens der Universitätsmitglieder verankert.

Handlungsrelevanz bekommt dieser Konsens erst, wenn den Faktoren proaktiv entgegen gewirkt wird, die die gerechte Verteilung von Zugangs- Mitgestaltungs- und Aufstiegschancen begrenzen; seien es nur auf bestimmte ForscherInnencharaktere abgestimmte Interaktionen oder Verfahrensweisen, die indirekt Privilegien für bestimmte Gruppen bedeuten.

Das Ziel ist ein Umfeld, in dem Menschen mit unterschiedlichen gesellschaftlichen Hintergründen zur Wissenschaft und den weiteren gesellschaftlichen Aufgaben der Universitäten beitragen können.

Цільовий текст №8 (варіант перекладу 1.1)

Рівноправність як предмет огляду

Рівні можливості є цілком природньою нормою та вже давно зафіксовані у взаємній угоді співробітників університету.

Однак ця взаємна згода набуває актуальності лише тоді, коли ведеться активна боротьба із факторами, що обмежують справедливе розподілення шансів на вступ, активну участь в житті університету та кар'єрний ріст, навіть якщо ці дії або стратегії, які непрямо означають наявність привілеїв для певних груп, націлені лише на розвиток взаємодії між дослідниками та дослідницями.

На меті мається створення середовища, в якому люди з різних соціальних сфер зможуть вносити свій вклад в розвиток науки та виконання інших суспільних завдань.

Цільовий текст №8 (варіант перекладу 1.2)

Різноаспектна рівність

Рівність можливостей є безумовною нормою, закріпленою у суспільній угоді членів університету.

Це положення суспільної угоди набуває актуальності лише тоді, коли постає потреба у активній протидії факторам, що обмежують справедливий розподіл можливостей 1) доступу до ресурсів, 2) впливу на життя університету та 3) особистого розвитку, чи йдеться виключно про дискримінацію на рівні узгодженої взаємодії дослідниць та дослідників, чи процедури, які у непрямий спосіб обумовлюють привілеї для певних груп.

Мета полягає у створенні середовища, у якому люди різного соціального походження мають можливість зробити свій внесок у науку та інші суспільні аспекти життя університету.

Вихідний текст №9 (оригінал)

Bericht über die Evaluierung und Faktensammlung / Gutachtereinsatz im Rahmen der technischen Zusammenarbeit mit der Ukraine

Prioritäten und Mechanismen bei der Vermögensabschöpfung und Bekämpfung von Geldwäsche

1. Überblick

In der Zeit vom ... bis zum … wurden Gespräche mit verschiedenen staatlichen Einrichtungen und weiteren Organisationen der Ukraine geführt. Bei den dortigen Ansprechpartnern handelte es sich überwiegend um Entscheidungsträger von Strafverfolgungsbehörden und auch administrativer Einrichtungen mit dem Auftrag des Finanzmonitorings. Hinzu gezogen wurden ergänzend Non-Government-Organisations.

Die Inhalte der Gespräche bezogen sich in den Themengebieten der Geldwäschebekämpfung und Vermögensermittlungen / -abschöpfung auf folgende Punkte:

- Institutionelle Organisation
- Kommunikations- und Meldewege
- Rechtsrahmen
- Umsetzung der rechtlichen Vorschriften
- Erhebung der Effektivität
- Prüfung von Bedarfen und Möglichkeiten in der Ausbildungsunterstützung durch externe Experten
- Prüfung des Bedarfes einer finanziellen Unterstützung z. B. für technische Verbesserungen oder Einführung neuer technischer Hilfsmittel

Im Folgenden werden die Ergebnisse der Evaluierung nach Themenschwerpunkten gegliedert dargestellt. Die Informationen und Zusammenhänge basieren im Wesentlichen auf den Auskünften der Gesprächspartner.

Auf detaillierte Bewertungen oder Auswertung der rechtlichen Vorschriften wird dabei verzichtet. Die Nennung von Vorschriften erfolgt lediglich als Orientierungshilfe und Quellenangabe. Für eine vertiefende Betrachtung wären weitere Gespräche erforderlich.

An dieser Stelle wird daraufhin gewiesen, dass seitens der ukrainischen Gesprächspartner bereits um Unterstützung bei der Evaluierung des bestehenden Rechtsrahmens und Begleitung bei neuen Gesetzesvorschlägen durch deutsche Experten gebeten wurde und konkreten Absprachen zugewartet wird.

2. Geldwäschebekämpfung / Anti-Money Laundering

Gesprächspartner (u. a.):

- State Financial Monitoring Service
- National Commission for the State Regulation of Financial Services Markets
- General Prosecutor's Office
- State Fiscal Service
- Anti-Corruption Action Centre

Der Tatbestand der Geldwäsche ist im Artikel 209 des ukrainischen Strafgesetzbuches zu finden. Weitere Regelungen enthält das neue Geldwäschegesetz. Es wurde an die Standards und Empfehlungen der Financial Action Task Force (FATF) angeglichen. Eine wesentliche Anpassung ist die Aufnahme der Steuerverkürzung / -hinterziehung in den Vortatenkatalog.

Die Einleitung von Geldwäscheverfahren kann jederzeit bei Verdachtserlangung erfolgen. Es soll hier aber der Verlauf einer Geldwäscheverdachtsmeldung durch einen nach dem ukrainischen Geldwäschegesetz Verpflichteten des Finanzsektors dargestellt werden.

In diesen Fällen erfolgt die Meldung des Verpflichteten an den State Financial Monitoring Service (SFMS). Der SFMS ist eine Verwaltungsinstitution ohne Strafverfolgungskompetenz. Von dort wird die Aufgabe der Financial Intelligence Unit (FIU) wahrgenommen und es erfolgt eine zentrale Erstbearbeitung aller Geldwäscheverdachtsmeldungen. Der SFMS ist Mitglied des Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism (MONEYVAL) und der dem informellen Netzwerk der der EGMONT Group angeschlossenen FIUs.

Die Meldungen werden laut SFMS in 98,1 % aller Fälle von Banken und in den verbleibenden 1,9 % von weiteren Verpflichteten abgegeben. Die Meldung erfolgt

elektronisch; eine Anzeige in Papierform wird lediglich in 0,9 % aller Fälle von ,,NonBanking-lnstitutions" abgegeben.

Vom SFMS werden die vorliegenden Informationen in Form einer Anfrage an die für das primäre Monitoring zuständigen Einrichtungen gesendet. Die Zuständigkeitsverteilung für die Einrichtungen ist nachfolgend dargestellt:

1 Gesetz ,,Über die Vorbeugung und Bekämpfung der Legalisierung der Einkünfte aus Straftaten oder Terrorfinanzierung (Geldwäsche)"; in Kraft getreten am 06.02.2015.

Staatliche Einrichtung	**Verpflichtete**
National Bank of Ukraine	Banken, ausländische Banken, Geldtransferanbieter, u. a.
National Securities and Stock Market Commission, National Commission for the State Regulation of Financial Services Markets	Versicherungsunternehmen, Versicherungsmakler, Rückversicherer, Pfandleiher, Makler, u. a.
Ministry of Finance of Ukraine	Glücksspielanbieter, Wertmetall- und Edelsteinhändler, Buchhalter, Wirtschaftsprüfer, u. a.
Ministry of Justice of Ukraine	Notare, Rechtsanwälte, Anbieter von Rechtsberatung etc.
Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine	Großhändler
Ministry of Infrastructure of Ukraine	Post-Service Anbieter
State Financial Monitoring Service of Ukraine	Immobilienmakler

Auf Grund der Mitteilung des SFMS werden durch die zuständige Institution entweder einzelne Transaktionen geprüft oder auch eine außerordentliche komplette Prüfung vorgenommen. Das Resultat wird anschließend an den SFMS zurückgemeldet.

Die primäre Aufgabe des SFMS ist die Sammlung von Informationen und Zusammenstellung eines anzeigefähigen Sachverhaltes. Dieser wird an die zuständige Strafverfolgungsbehörde weitergeleitet. Die Zuständigkeit ist abhängig von Inhalt und Schwere des konkreten Vorwurfes geregelt.

Verfolgungsbehörden sind die Generalstaatsanwaltschaft, das Innenministerium / die Polizei, der State Security Service oder auch der State Fiscal Service. Durch diese Institutionen erfolgen weitere Ermittlungen und Beweiserhebungen, um die durch den SFMS über den Sachverhalt der Meldung hinausgehenden weitergesteuerten Informationen in ein Gerichtsverfahren einbringen zu können. Entsprechende Regelungen zur Beweiswerterlangung sind im Strafprozessrecht der Ukraine zu finden.

Demnach ist eine Überprüfung durch die Justiz erforderlich bevor die Erkenntnisse im Gerichtsverfahren verwendet werden können.

Im Jahr 2014 sind nach Auskunft des SFMS ca. 1,2 Mi Verdachtsmeldungen erstattet worden und 3.042,82 Mio. UAH2 gemäß der sog. Freezing Order „eingefroren" worden. Ob und in welcher Höhe anschließend weitere vermögensabschöpfende Maßnahmen getroffen werden konnten, ist nicht bekannt.

Gemäß den neuen Regelungen des Geldwäschegesetzes liegt die Betragsschwelle für die Abgabe einer Meldung bei 150.000,- UAH. Die Dauer der Freezing Order wurde auf 30 Tage erhöht.

Aus den Meldungen wurden im vergangenen Jahr 476 Anzeigen generiert, die den Verfolgungsbehörden zugeleitet worden sind. Hinzu kamen 298 ergänzende Meldungen zu bestehenden Verfahren. Wie es zu der hohen Diskrepanz zwischen der Anzahl der Verdachtsmeldungen und den daraus resultierenden Strafverfahren kommt, konnte nicht abschließend geklärt werden.

Eine anderer Aspekt bzw. eine weitere Problemstellung in Bezug auf die Geldwäschebekämpfung wird insbesondere durch den State Fiscal Service nach der nunmehr erfolgten Umsetzung der dritten Empfehlung der FATF gesehen, nach welcher eine möglichst weite Auslegung betreffend der Vortaten angeregt wird und in der Konsequenz in der Ukraine auch Steuerstraftaten als Vortat der Geldwäsche gesehen

werden. Da dort noch keine Erfahrungswerte vorliegen, wird um Unterstützung u. a. in Form eines Erfahrungsaustauschs mit deutschen Experten gebeten.

3. Vermögensabschöpfung (Asset Recovery)

Gesprächspartner: - General Prosecutor's Office - State Financial Monitoring Service - State Fiscal Service - Anticorruption Action Centre

Grundsätzlich liegt die Zuständigkeit für Vermögensabschöpfungsmaßnahmen bei der jeweiligen Strafverfolgungsbehörde. Die rechtlichen Vorschriften sind u. a. im Artikel 186 des Strafprozessrechtes der Ukraine geregelt. Die Anwendbarkeit der Vorschrift ergibt sich aus der entsprechenden Nennung der Verfallsvorschrift im jeweiligen Tatbestand des Strafrechts. Gemäß der gesetzlichen Bestimmungen ist demnach in bestimmten Fällen, diese umfassen insbesondere Straftaten, die auf Gewinn ausgerichtet sind, möglich auf das Vermögen des Beschuldigten zuzugreifen und damit sicherzustellen, dass es in einem späteren Gerichtsverfahren noch zur Verfügung steht und Verfallsentscheidungen getroffen werden können.

Statistiken, welche die getroffenen Maßnahmen, vorläufig sichergestellte oder auch endgültig abgeschöpfte Werte widerspiegeln, konnten leider nicht zur Verfügung gestellt werden.

Dennoch ließ sich bereits aus den Gesprächen ableiten, dass Defizite in verschiedenen Bereichen der Vermögensabschöpfung bestehen. Diese Defizite sollen am folgenden Modell erläutert werden:

Asset Tracing:

Die Ermittlungsbehörden verfügen zwar über Auskunftsmöglichkeiten aus diversen Registern und Datenbanken, die Dauer bis zur Erteilung einer Auskunft ist jedoch, abhängig vom angefragten Register, unverhältnismäßig lang. So wurde von einer Zeitspanne von einem Monat oder auch darüber hinaus berichtet. Bis zum Erhalt der Information sind Vermögensverschiebungen bereits möglich gewesen. Eine erhebliche Erleichterung der Ermittlungen in Bezug auf die finanzielle Situation des Beschuldigten könnte die Einführung eines automatisierten Kontoabrufregisters erbringen.

Des Weiteren entstand der Eindruck, dass in diesem Bereich keine ausreichende Aus- und Weiterbildung erfolgt und die zur Verfügung stehenden Rechtsmittel nicht hinreichend bekannt sind.

Seizure of Assets:

Auf Grund der fehlenden oder nicht ausreichend vorliegenden Möglichkeit und Kenntnis über die Aufspürung von Vermögenswerten wird folglich auch das Instrumentarium der vorläufigen Sicherstellungen nicht in dem Maße genutzt wie es unter Umständen möglich wäre. Soweit Maßnahmen der Sicherstellung oder Beschlagnahme erfolgen handelt es sich vielmals um Sicherstellungen oder Beschlagnahmen auf Grund des Beweiswertes eines Gegenstandes. Nach dem jetzigen Verständnis dürfte in diesen Fällen zwar eine Verstrickung eintreten, ein Veräußerungsverbot geht damit jedoch nicht einher.

Ein weiterer Aspekt ist in diesem Kontext, dass der Erhebung in den Beschuldigtenstatus eine lange Zeit voraus geht, in der der Betroffene sich im Status eines Verdächtigen befindet. Den Schilderungen zufolge scheint dies erst kurz vor der Anklageerhebung zu erfolgen. Während dieser Zeit werden jedoch keine Maßnahmen im Sinne der Vermögensabschöpfung getroffen.

Als weitere Problematik wird die Kommunikation mit der (General-) Staatsanwaltschaft benannt. Zu diesem Bereich wären weitere Aufklärungen zum Beispiel anhand von konkreten Beispielen hilfreich.

Seitens der Generalstaatsanwaltschaft wurden das Erfordernis der Überarbeitung des gesetzlichen Rahmens und die Schließung von Regelungslücken genannt. Darunter ist beispielhaft festzustellen, dass keine ausreichenden Regelungen für Fälle der Vermögensverschiebung bestehen oder Regelungen für die dem erweiterten Verfall nur im Zivilrecht bestehen und die Ausschöpfung dieses Mittels häufig unterbleibt, da seitens der Staatsanwaltschaft ein ergänzendes Zivilrechtsverfahren angestrebt werden müsste.

Confiscation:

Die endgültige Verfallserklärung durch das Gericht ist letztlich maßgeblich davon abhängig, ob Werte gesichert worden sind oder zumindest Ermittlungen bezüglich der

Vermögensverhältnisse geführt worden sind. Wie bereits dargelegt , fehlen in der Hauptverhandlung häufig Ermittlungserkenntnisse über vorhandene Werte und die vorläufige Sicherung dieser, so dass bis zum Zeitpunkt der Eröffnung der Hauptverhandlung Vermögenswerte bereits verschoben, verschleiert oder veräußert werden konnten.

Des Weiteren soll es eine Vielzahl von Fällen geben, in denen eine abschließende Verfahrensregulierung bereits durch die (General-) Staatsanwaltschaft erfolgt und in Folge einer Verständigung im Strafverfahren mit dem Beschuldigten keine Anklageerhebung erfolgt und auch keine Verfallsentscheidung ergeht.

Asset Management:

Hinzu kommen verschiedene weitere Erschwernisse im Bereich des Asset Managements. Darunter ist zum Beispiel anzuführen, dass keine oder nicht ausreichende Regelungen für die Asservierung von Vermögenswerten bestehen, d. h. insbesondere für die adäquate Lagerung und Wertschätzung von Vermögenswerten. Die Zuständigkeitsregelung für die unterschiedlichen Stadien der Vermögensabschöpfung oder auch die Möglichkeiten der Umsetzung waren den Gesprächspartnern in vielen Fällen unbekannt oder unklar. Eine einheitliche Struktur ist nicht erkennbar.

4. Aktuelle Entwicklungen

Gegenwärtig befindet sich die Ukraine auch im Hinblick auf die hier thematisierten Schwerpunkte in einer Phase des Wandels.

Fundamental für den zukünftigen Erfolg der Strafverfolgungsbehörden in der Geldwäschebekämpfung und der Vermögensabschöpfung wird ein solider Ansatz für die Bekämpfung der systemimmanenten Korruption sein. Kürzlich wurde diesbezüglich die Einrichtung des National Anti-Corruption Bureaus (NABU) beschlossen, dessen Kernaufgabe die qualifizierte Verfolgung von Korruptionsverfahren werden soll. Im gleichen Zuge wurde der Aufbau einer Einrichtung beschlossen, die u. a. präventive Aufgaben in diesem Bereich wahrnehmen soll. Welche weiteren Aufgaben dieser neuen Behörde zu einem späteren Zeitpunkt gegebenenfalls zufallen werden ist aktuell noch unbekannt.

Des Weiteren wurde Ende März durch den Präsidenten Petro Poroshenko eine Interagency Working Group eingesetzt, deren Aufgabe die Rückführung und Abschöpfung illegal erlangter Vermögenswerten aus Zeiten der vorherigen Regierung unter Yanukovich sein wird.

Das Anti-Corruption Action Centre befasst sich derzeit mit einem generelleren Ansatz und erarbeitet einen Vorschlag für ein Gesetz zur Regelung der Vermögensabschöpfung in der Ukraine.

Auf weitere Ausführungen zu den zahlreichen weiteren Initiativen und Maßnahmen wird hier verzichtet.

5. Anregungen

Auf Grund der während des Gutachtereinsatzes gewonnenen Erkenntnisse erscheinen die nachfolgend genannten Maßnahmen sinnvoll:

Fortbildung im Bereich Anti-Money Laundering und Vermögensabschöpfung

Ein wesentlicher Bedarf besteht im Bereich der Aus- und Fortbildung. Seitens des SFMS und des State Fiscal Service wurden konkrete Anfragen hinsichtlich der Unterstützung in Form von Fortbildungsangeboten sowie Workshops durch deutsche Experten gestellt. Gewünscht wird zum einen der Austausch auf Ebene der Sachbearbeiter und unteren Führungsebenen und zum anderen die Beratung bzw. Begleitung bei aktuellen Gesetzesvorschlägen.

In den Besprechungen wurde bei verschiedenen Gelegenheiten angeführt, dass die in der Vergangenheit in der Ukraine bei verschiedenen Institutionen durchgeführten FortbiIdungsveranstaltungen, z. B. durch

das Basel Institute on Governance, oder auch Konferenzen der höchsten Führungsebene, nicht den gewünschten Erfolg erbracht haben. Gründe dafür seien die fehlende Einbindung der operativen Ebene und die nicht auf den Rechtsrahmen der Ukraine abgestimmten Inhalte. Ergänzend zu den bisher erfolgten Veranstaltungen wird daher vorgeschlagen Fortbildungsmaßnahmen durch eine Arbeitsgruppe von ukrainischen und deutschen Experten zu planen und auszurichten. Die Teilnehmerkonstellation könnte, je nach jeweiliger Schwerpunktsetzung der

Inhalte, von deutscher Seite aus spezialisierten Sachbearbeitern der Polizei, Mitarbeitern der Steuerfahndung und auch der Polizeiakademie bestehen.

Dazu könnten Angehörige des SFMS (Sachbearbeiter und Angehörige des Trainingszentrums), des State Fiscal Service, der Generalstaatsanwaltschaft, des Innenministeriums und der Akademie der Staatsanwaltschaft hinzugezogen werden.

Zentral geführte Statistik für Vermögensabschöpfung und Geldwäsche

Auf Nachfrage wurde von allen Gesprächspartnern mitgeteilt, dass aktuell keine zentrale Statistikführung existiere. Diese könnte aus hiesiger Betrachtung jedoch als Messinstrument derEffizienz und Auslastung der Kapazitäten eingesetzt werden.

In Deutschland geschieht die Ersterfassung, d. h. die Eintragung der vorläufig sichergestellten Vermögenswerte, durch die ermittlungsführende Dienststelle. Bei der Eintragung werden verschiedene Kriterien und Informationen erfasst, wie z. B. Vorgangsgrunddaten, Verfahrenshintergrund, Art und Wert der gesicherten Vermögenswerte. In einigen Bundesländern werden durch die weiteren Verfolgungsinstanzen auch die endgültig abgeschöpften Werte eingetragen. Durch das Bundeskriminalamt wird eine Gesamtstatistik erstellt und in Berichtsform veröffentlicht.

Einführung eines automatisierten Kontoabrufregisters

Das Vorhandensein einer zentral geführten Abrufmöglichkeit, über welche zu allen existenten Bankkonten / Depots Informationen wie beispielsweise

- o Kontonummer
- o Tag der Einrichtung / Tag der Auflösung
- o Name und Geburtsdatum des Kontoinhaber
- o Name und Geburtsdatum von Verfügungsberechtigten
- o Name und Geburtsdatum abweichend wirtschaftlich Berechtigter

Auf Grund der unverzüglichen Meldung der Kreditinstitute bei Kontoneueröffnungen mitgeteilt werden können, hat sich in allen gewinnorientierten Straftaten und insbesondere in Ermittlungsverfahren wegen Verdachtes der Geldwäsche oder auch Korruptionsdelikten sowie bei der Erhellung des wirtschaftlichen Hintergrundes mit dem Ziel der Vermögensabschöpfung in Deutschland wie auch

in diversen weiteren Staaten als überaus hilfreich bewiesen. Eine Abfragemöglichkeit sollte für die Strafverfolgungsinstanzen bei berechtigtem Interesse bzw. eingeleitetem Strafverfahren gestattet werden. Dabei muss sichergestellt sein, dass keine automatische Meldung über die Abfrage an den Kontoinhaber erfolgt.

Als Ansprechpartner und Berater könnte die Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht fungieren. Über diese erfolgt die Erteilung von Auskünften an die Ermittlungsbehörden.

Business Keeper Monitoring System

In verschiedenen Gesprächen wurde thematisiert, dass es an einer sicheren Möglichkeit mangele, die es Hinweisgebern erlauben würde, Informationen über Korruptionsdelikte an die Strafverfolgungsbehörden weiterzugeben. Es bestünde vor allen Dingen bei prekären Sachverhalten oder in Über- / Unterordnungsverhältnissen eine Hemmschwelle an die Polizei oder Staatsanwaltschaft heranzutreten.

In diesem Zusammenhang wurde das Modell des Landeskriminalamtes .... vorgestellt. Dort existiert seit 2003 über ein Online-Portal die Möglichkeit anonym Meldungen abzugeben. Auf Wunsch ist es möglich sich dort ein ebenfalls anonymes Postfach einzurichten, um bei Bedarf Rückfragen seitens der Ermittlungsbehörden empfangen und beantworten zu können. Die Anonymität wird dabei garantiert.

Das System wird von der .... bereitgestellt. Da das sich gerade in der Einrichtung befindliche neue National Anti-Corruption Bureau in der Bevölkerung auf große Akzeptanz trifft und zudem dort eine spezialisierte Sachbearbeitung erfolgen soll, könnte eine Angliederung eines entsprechenden Systems an das NABU sinnvoll sein.

Цільовий текст №9 (офіційний переклад – варіант 1.1)

ЗВІТ про оцінку ситуації та зібрані факти/робота експерта в рамках технічної співпраці з Україною

Пріоритети та механізми повернення активів та боротьби з відмиванням грошей

1. Загальна інформація (огляд)

У період з … по … проводилися переговори з представниками різних державних установ та інших організацій України. У переговорах від імені цих

організацій брали участь відповідальні за прийняття рішень представники правоохоронних органів, а також - адміністративних установ з функціями фінансового моніторингу.

Переговори проводилися у таких тематичних напрямках, як: боротьба з відмиванням грошей, розслідування руху активів/повернення активів, та безпосередньо стосувалися таких моментів:

- організаційна структура;
- шляхи комунікації та інформування;
- правові рамки;
- втілення вимог законодавства;
- підвищення ефективності;
- перевірка потреб та можливостей при наданні кваліфікованої допомоги зовнішніх експертів;
- перевірка необхідності надання фінансової допомоги напр. для технічної модернізації або запровадження нових технічних допоміжних засобів.

Нижче наводяться результати оцінки за окремими тематичними напрямками. В основному, надані відомості та взаємозв'язки базуються на довідковій інформації співрозмовників.

При цьому, детальна оцінка не проводилася та висновки щодо вимог законодавства не робилися. Положення законодавства згадувалися лише для орієнтації та заради джерел походження цих положень. для проведення поглибленої оцінки е необхідність проведення подальших переговорів.

Тут слід зазначити, що з боку українських партнерів було висловлене прохання щодо надання німецькими експертами допомоги при оцінці існуючих правових рамочних умов та - супроводженні нових законодавчих ініціатив. За цими напрямками українські партнери очікують конкретних домовленостей.

2. Боротьба з відмиванням грошей

Партнери у переговорах (у т. ч.):

- державна служба фінансового моніторингу

- Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг

- Генеральна Прокуратура

- Державна фіскальна служба

- Центр протидії корупції

Склад злочину по відмиванню грошей сформульовано у статті 209 Кримінального Кодексу України. Інші положення містить новий закон по боротьбі з відмиванням грошей. Він був приведений у відповідність зі стандартами та рекомендаціями Financial Action Task Force (FATF). Суттєвим моментом такої гармонізації стало включення випадків неповної сплати/приховування податків до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Кримінальна справа стосовно відмивання грошей, за наявності підозри, може бути відкрита будь коли. Але для цього, повинно надійти повідомлення від одного з суб'єктів надання фінансових послуг, яке, за законом про боротьбу з відмиванням грошей, носить обов'язковий характер.

У таких випадках, повідомлення від згаданого суб'єкту надходить до державної служби фінансового моніторингу (ДСФМ). ДСФМ є адміністративною інституцією без повноважень правоохоронного органу. ДСФМ доручає відділенню фінансової розвідки (FUI) централізовану первинну обробку всіх повідомлень про підозру відмивання грошей. ДСФМ є членом Комітету експертів Ради Європи з оцінки засобів протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму (MONEYVAL) та неформальної мережі відділень фінансової розвідки, включених до групи EGMONT.

За даними ДСФМ, згадані повідомлення в 98,1% всіх випадків надходять від банків, а решта повідомлень (1,9%) від інших суб'єктів ринку фінансових послуг, зобов'язаних до такого інформування. Повідомлення надходять в електронному форматі; у паперовій формі вони надсилаються небанківськими організаціями у 0,9% всіх випадків.

Отримані у ДСФМ повідомлення, у формі запитів, надсилаються до організацій, уповноважених до проведення первинного моніторингу. Розподіл повноважень цих організацій виглядає так:

Державна установа	**Суб'єкт ринку надання фін. послуг, зобов'язаний до інформування**
Національний Банк України	Банки, іноземні банки, Міжбанківський валютний ринок та ін.
Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку	Страхові компанії, страхові маклери, перестрахувальні компанії, ломбарди, маклери та ін.
Міністерство фінансів України	Організатори лотерей, продавці золота та дорогоцінних каменів, бухгалтери, аудитори та ін.
Міністерство юстиції України	Нотаріуси. адвокати, приватні юридичні консультанти та ін.
Міністерство економічного розвитку та торгівлі України	Оптові торгівельні підприємства, оптові постачальники супермаркетів і т. п.
Міністерство інфраструктури України	Постачальники поштових послуг
ДСФМ України	Ріелтори

За повідомленням ДСФМ, уповноважена організація перевіряє або окремі трансакції, або також проводить повну позапланову перевірку. Результати перевірки передаються до ДСФМ.

Завдання ДСФМ полягає насамперед у зборі інформації та іТ перевірки на наявність сигналів про правопорушення. Інформація, яка містить такі сигнали, передається до компетентних правоохоронних органів. Вибір компетентного правоохоронного органу залежить від змісту та важкості конкретного правопорушення.

Правоохоронними органами (у дослівному перекладі: органами кримінального переслідування) є Генеральна прокуратура, МВД, СБУ, а також державна фіскальна служба. Ці державні установи здійснюють подальше розслідування та збір доказів, щоб долучити до судового провадження інформацію, яка виходить за межі змісту первинних повідомлень та передається від ДСФМ до компетентних органів. Відповідні положення щодо вагомості доказів містить кримінально-процесуальне законодавство України. У відповідності з ним, органи юстиції мають перевірити таку інформацію, перш ніж висновки за нею будуть використані у судовому провадженні.

За даними ДСФМ, у 2014 році надійшло близько 1,2 млн. повідомлень про підозру відмивання грошей, та згідно з "розпорядженням про заморозку" (Freezing order) було блоковано коштів на суму 3.042,82 млн. грн. Про впровадження подальших заходів з повернення активів та розмір таких активів відомостей немає.

У відповідності з новими положеннями закону про боротьбу з відмиванням грошей, пороговий розмір суми, яка дає підставу до надіслання повідомлення про підозру щодо відмивання грошей до ДСФМ, становить 150 000 грн. Строк "розпорядження про заморозку" подовжено на 30 днів. За минулий рік зі згаданих повідомлень було згенеровано 476 заяв, відправлених до правоохоронних органів. до них слід додати 298 додаткових повідомлень до вже відкритих проваджень.

Чому існує велика розбіжність між кількістю повідомлень про підозру відмивання грошей та кількістю кримінальних справ, відкритих в результаті цих повідомлень, достеменно з'ясувати не вдалося.

Інший аспект, а відповідно - ще одну проблему, яка постає у зв'язку з боротьбою з відмиванням грошей, державна фіскальна служба України вбачає після недавньої імплементації третьої рекомендації FATF, яка впроваджує максимально широку трактовку предикативних злочинів, внаслідок чого в Україні податкові злочини, скоєні у зв'язку з відмиванням грошей, також вважаються предикативними. Оскільки в цьому аспекті поки що немає статистики, до

німецьких експертів звернулися з проханням про надання допомоги у формі обміну досвідом.

3. Повернення активів

Переговори проводилися з представниками.

- Генеральної прокуратури
- ДСФМ
- Державної фіскальної служби
- Центру протидії корупції

В принципі, відповідальність за впровадження заходів щодо повернення активів лежить на відповідних правоохоронних органах. Правові положення в цьому відношенні викладено у т. ч. в статті 186 КПК України. Можливість застосування законодавчої норми виникає при посиланні на конкретне положення про конфіскацію за відповідним складом злочину, наведеним у кримінальному законодавстві.

Згідно положень законодавства, у деяких випадках (зокрема якщо йдеться про економічні злочини) застосування положення про конфіскацію активів звинувачуваного можливе заради впевненості, що у найближчому судовому провадженні ці активи будуть у наявності, та стосовно них можливе рішення суду про конфіскацію.

Надати статистику щодо попереднього встановлення наявності активів або їх остаточного повернення виявилося неможливим.

Тим не менш, проведені переговори вже зараз дозволяють зробити висновок про наявність недоліків на різних етапах повернення активів. Ці недоліки можна пояснити на наступній моделі:

(Схема)

Управління активами

Розшук Вилучення Конфіскація

Розшук активів (Asset tracing)

Хоча слідчі органи мають можливості звертатися за довідковою інформацією до різних реєстрів та баз даних, але, в залежності від реєстру,

до якого подається запит, проходить занадто багато часу до моменту отримання потрібної інформації. За даними української сторони, такі затримки сягають одного місяця та довше. До моменту отримання інформації активи можуть бути виведені. Суттєво полегшити ситуацію з розслідуванням фінансового стану звинувачуваного могло б створення єдиного автоматизованого реєстру банківських рахунків з функцією отримання запитів.

Крім того, склалося враження, що в цьому напрямку не відбувається достатнього навчання та підвищення кваліфікації персоналу, а наявні методи правового впливу є недостатньо відомими.

Вилучення активів (Seizure of Assets)

У зв'язку з відсутністю або нестачею можливостей та знань щодо виявлення активів, інструментарій можливостей арешту використовується не в тій мірі, в якій це було б можливо за певних обставин.

Якщо арешт або вилучення активів все-таки проводяться, то часто йдеться про арешт або вилучення на підставі вагомості доказів щодо предмету вилучення. Розуміючи це тепер, можна в таких випадках подумати про застосування майнового арешту, але він не тягне за собою заборони відчуження.

В цьому контексті є ще один аспект, коли підозрюваний довго знаходиться в цьому статусі, перш ніж стати звинувачуваним. За отриманою інформацією, це, схоже, відбувається, незадовго до висунення звинувачення. Але упродовж цього часу не вживається жодних заходів щодо вилучення майна.

Наступною проблемою мені назвали спілкування з (Генеральною) прокуратурою. В цьому відношенні корисними були б роз'яснення на конкретних прикладах.

З боку Генеральної прокуратури було названо вимогу щодо переробки рамочних законів та усунення прогалин у законодавчих нормах.

Так, наприклад, встановлено, що вичерпних норм законодавства стосовно справ про переміщення активів немає, а положення про розширену конфіскацію, яке міститься лише в Цивільному кодексі, часто не має застосування, оскільки

прокуратура прагне до використання принципу диспозитивності у цивільному судочинстві.

Конфіскація (Confiscation)

Кінцеве рішення суду щодо конфіскації активів значною мірою залежить від того, чи була встановлена вартість активів, або хоча б проводилися слідчі дії щодо майнових відношень стосовно таких активів. Як вже згадувалося, в рамках судового розгляду часто відсутні висновки слідства щодо наявності активів та їхньої попередньої оцінки, тому до моменту передачі справи до суду активи можуть бути вже виведені, сховані або відчужені.

Крім того, очевидно існує велика кількість справ, кінцеве врегулювання котрих здійснює Генеральна Прокуратура, та внаслідок спілкування з обвинувачуваним в рамках кримінального провадження, а в судовому провадженні звинувачення не висувається та вироку стосовно конфіскації не оголошується.

Управління активами (Assets management)

Тут маються на увазі різні інші ускладнення стосовно управління активами. При цьому слід зазначити, що не існує, або не існує достатніх норм щодо встановлення наявності активів, зокрема - їхнього адекватного зберігання та визначення їхньої вартості.

Регулювання повноважень на різних стадіях повернення активів або навіть - можливості реалізації повноважень, у багатьох випадках, для партнерів у переговорах є нечітким або взагалі невідомим.

Виявити якусь єдину структуру, котра б займалася поверненням активів, неможливо.

4. Актуальні тенденції розвитку

У розрізі наведених вище тем, Україна зараз знаходиться на етапі перетворень.

Принциповою передумовою майбутнього успіху правоохоронних органів у боротьбі з відмиванням грошей та поверненні активів є концентрація зусиль для боротьби з корупцією, яка є властивою для всієї системи.

В цьому відношенні, нещодавно було прийняте рішення про створення Національного Антикорупційного Бюро (НАБУ), головним завданням якого має стати кваліфіковане переслідування корупційних діянь. Водночас було вирішено створити структуру, яка б мала виконувати превентивні функції в цьому напрямку. Які функції ця нова структура виконуватиме пізніше, поки що невідомо.

Крім того, наприкінці березня, президент Петро Порошенко створив міжагенційну робочу групу, завдання котрої полягає в поверненні та вилученні нелегально отриманих матеріальних цінностей за часів президентства Януковича.

Зараз Центр Антикорупційних дій виконує загальне завдання та розробляє пропозиції щодо впровадження закону, який би регулював процес вилучення активів в Україні.

В реалізації багатьох інших ініціатив та заходів було відмовлено.

5. Заходи на майбутнє

На підставі висновків, зроблених експертом в результаті роботи, доцільним вважається вжиття таких наведених нижче заходів:

Підвищення кваліфікації персоналу в галузі боротьби з відмиванням грошей та вилучення активів.

Існує велика потреба в галузі освіти та підвищення кваліфікації. З боку ДСФМ та державної фіскальної служби надійшли конкретні запити стосовно потреби у підтриці та - форм заходів з підвищення кваліфікації а також - проведення семінарів силами німецьких експертів. Бажаним є по-перше: обмін на рівні відповідальних виконавців та нижньої ланки керівників; по-друге - консультування або супроводження у зв’язку з останніми законодавчими ініціативами.

Впродовж обговорень, у зв’язку з різними темами, згадувалось, що у минулому заходи з підвищення кваліфікації в Україні, які проводилися різними інституціями, напр. Базельським Інститутом управління, або навіть конференції для вищого керівного рівня, не дали бажаних результатів. Причина цього полягала у відсутності зв’язку між оперативним

рівнем та тематикою заходів, котра не була узгоджена з основами українського законодавства.

Тому, на додаток до заходів, які вже відбулися, було висунуто пропозицію щодо планування та організації заходів з підвищення кваліфікації силами робочої групи українських та німецьких експертів.

В залежності від поставлених завдань та запропонованих тем, з німецької сторони до складу учасників можуть входити відповідальні за ведення справ у поліції; співробітники, відповідальні за розслідування податкових порушень, а також спеціалісти поліцейської академії.

До цієї групи можуть залучатися співробітники ДСФМ (відповідальні за ведення справ та співробітники тренувальних центрів), державної фіскальної служби, МВС та Академії генеральної прокуратури.

Ведення централізованої статистики щодо Конфіскації активів та відмивання грошей

На запитання щодо наявності централізованої статистики, всі учасники переговорів відповіли, що такої статистики не ведеться.

З місцевої точки зору, таку статистику можна було б використати як мірило ефективності та завантаженості установ роботою.

В Німеччині, первинний облік, тобто реєстрація попередньо блокованих/вилучених активів здійснюється органом, який веде слідство. При такій реєстрації враховуються різні критерії та Інформація, напр. основні дані процесу переміщення активів, причини такого переміщення, вид та вартість заблокованих/вилучених активів.

У деяких федеральних землях Німеччини, реєстрація остаточно конфіскованих активів здійснюється також іншими правоохоронними органами. Загальну статистику веде Федеральне кримінальне управління, та публікує її у формі звітів.

Впровадження автоматизованого реєстру банківських рахунків з функцією запиту

Надзвичайно ефективним допоміжним засобом у розслідуванні всіх економічних злочинів, зокрема - за підозрою у відмиванні грошей, корупції, а також під час виявлення схем виведення активів з метою їх повернення, у Німеччині та в інших країнах стало ведення централізованого реєстру банківських рахунків з можливістю отримання на запити щодо існуючих банківських/депозитних рахунків, наприклад, такої інформації:

- Номеру рахунку;
- дати відкриття/ закриття рахунку
- Прізвище та дата народження власника рахунку
- Прізвища та дати народження розпорядників рахунком
- Прізвища та дати народження інших розпорядників коштами.

Можливість отримання відповідей на такі запити має бути надана правоохоронним органам за умови наявності у них вагомих підстав або - відкритого кримінального провадження. При цьому необхідно впевнитися, що автоматизована відповідь на запит не надійде до власника рахунку.

Вести переговори та отримувати консультаційну підтримку на цю тему можливо з Федеральним управлінням з нагляду за фінансовими послугами (BaFin). Ця організація відповідає за надання такої довідкової інформації органам слідства.

Система бізнес-моніторингу

Упродовж переговорів з різними організаціями згадувалася тема відсутності можливості конфіденційного інформування правоохоронних органів про факти корупції. Насамперед у складних випадках або в умовах відносин «начальник-підлеглий» є побоювання звертатися з сигналами до поліції або прокуратури.

У цьому зв’язку була представлена модель кримінального управління федеральної землі ….

З 2003 р. там існує он-лайн портал з можливістю анонімного інформування. За бажанням, там можна сформувати поштову скриньку для анонімних заяв,

щоб у разі необхідності приймати відповіді від органів слідства та відповідати на них. При цьому, анонімність гарантується. Систему надала компанія …

Оскільки населення з великим розумінням ставиться до створення нового Національного антикорупційного бюро, в котрому буде створено спеціальний відділ розслідувань, підключення відповідної системи до НАБУ може бути доцільним.

(Підпис)

Цільовий текст №9 – фрагмент (варіант перекладу 1.2)

Боротьба з відмиванням грошей (англ. Anti-Money Laundering)

Партнерські установи

- Державна служба фінансового моніторингу
- Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг
- Генеральна прокуратура
- Державна фіскальна служба
- ГО “Центр Протидії Корупції”

Дії, що кваліфікуються як відмивання грошових коштів і іншого майна, описуються у статті 209 Кримінального Кодексу України. Подальші норми щодо цього злочину містить новий закон про запобігання відмиванню доходів. Він був розроблений відповідно стандартів та рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Важливим поліпшенням нової версії закону[173] стало включення таких дій, як заниження суми податку та ухилення від сплати податків, до переліку предикативних злочинів.

Провадження щодо відмивання грошових коштів і іншого майна може бути відкрито з моменту виникнення підозри. Однак при цьому один із суб'єктів первинного фінансового моніторингу, зазначених у Законі Україні про запобігання відмиванню доходів, повинен здійснити акт повідомлення про підозру у відмиванні коштів.

---

173 Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму...”; набув чинності 06.02.2015

У подібних випадках суб'єкт первинного фінансового моніторингу повідомляє Державну службу фінансового моніторингу (ДСФМ). ДСФМ є адміністративним органом і не має повноважень здійснювати кримінальне переслідування. Вона виконує функції підрозділу фінансової розвідки (ПФР), зокрема, централізовано здійснює первинну обробку всіх повідомлень про підозру у відмиванні коштів. ДСФМ є членом Спеціального комітету експертів Ради Європи із взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму (MONEYVAL), а також одним із підрозділів фінансової розвідки, що належать до Групи "Егмонт" (неформального об'єднання ПФР).

За даними ДСФМ, 98,1 % усіх повідомлень про підозру надходять з банків, решта 1,9 % – від інших суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Зазвичай, повідомлення надходять електронною поштою, заяви в письмовій формі подаються лише в 0,9 % випадків – небанківськими установами.

ДСФМ передає наявну інформацію у формі запиту до установ, відповідальних за первинний моніторинг. Розподіл сфер відповідальності для установ виглядає наступним чином:

/*таблиця*/

На підставі запиту від ДСФМ відповідальна установа повинна або перевірити окремі транзакції, або здійснити повну позачергову перевірку. Кінцевий результат перевірки передається до ДСФМ.

Головним завданням ДСФМ є збирання інформації та встановлення фактів порушення закону, достатніх для подання заяви до відповідних правоохоронних органів. Підвідомчість заяви визначається складом та тяжкістю конкретного звинувачення. Відповідними правоохоронними органами є Генеральна прокуратура, Міністерство внутрішніх справ та Національна поліція, Служба безпеки України чи, у деяких випадках, Державна фіскальна служба. Ці установи здійснюють подальше розслідування та збирання доказів з метою доповнення фактів, встановлених ДСФМ відносно повідомлення про підозру, для судового розгляду. Відповідні вимоги до цінності доказів можна знайти в Кримінальному

Кодексі України. Перед застосуванням в процесі судового розгляду зібрані відомості мають пройти перевірку органами юстиції.

У 2014 році згідно із даними ДСФМ було подано майже 1,2 мільйонів повідомлень про підозру; відповідно до розпорядження про арешт коштів та інших цінностей було "заморожено" 3 млн. 42 280 гривень. Немає відомостей щодо того, чи було вжито заходів з вилучення майна, і, відповідно, на яку суму було здійснено вилучення.

За нормами нового закону про запобігання відмиванню доходів, підставою для повідомлення є проведення фінансової операції на суму, яка більше або дорівнює 150 тис. гривням. Крім того, новий закон подовжує дію розпорядження про арешт коштів та інших цінностей на 30 днів.

За повідомленнями про підозру минулого року було створено 476 заяв до суду, які було передано правоохоронним органам. Ще 298 додаткових повідомлень стосувалися вже відкритих проваджень. Не було надано вичерпних пояснень щодо великої розбіжності між числом повідомлень про підозру та числом відкритих завдяки ним кримінальних проваджень.

Інший аспект боротьби з відмиванням коштів, що охоплює ширшу проблематику, стосується, насамперед Державної фіскальної служби. Тепер, з моменту впровадження третьої рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей, очікується більш широке трактування предикативних злочинів. Це означає, що в Україні як предикативні злочини з відмивання коштів будуть розглядатися також і податкові злочини. Через брак відповідної судової практики, українська сторона просить про підтримку, зокрема, у формі обміну досвіду з європейськими експертами.

Цільовий текст №9 – фрагмент (авторський варіант перекладу окремих реалій та термінів на рівні речення та надфразової єдності 1.3)

[…]

Склад злочину з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (далі у тексті скорочено – відмивання грошей), сформульовано у статті 209 Кримінального Кодексу України. […]

Ці установи здійснюють подальше розслідування та збір доказів, щоб долучити до судового провадження інформацію ДСФМ, яка перевищує обсяг даних, отриманих на підставі повідомлень суб'єктів первинного фінансового моніторингу […]

У 2014 році, за даними ДСФМ, було подано майже 1,2 млн. повідомлень про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу. Відповідно до Заборони розпорядження активами (Freezing order) було "заморожено" 3 млн. 42 280 гривень. Наразі невідомо, чи проводились заходи з повернення активів і якої суми вони стосувались […]

Цільовий текст №9 – фрагмент (варіант перекладу 1.4)

Протидія відмиванню доходів / Anti-Money Laundering

Партнери:

-Державна служба фінансового моніторингу

-Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг

-Генеральна прокуратура

-Державна фіскальна служба

-Центр протидії корупції

Склад предикативних злочинів передбачено ст. 209 КК України. Більш детальні положення містяться в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, …». Його було створено у відповідності зі стандартами та рекомендаціями Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Значна його адаптація полягає у внесенні до переліку предикативних злочинів навмисного заниження суми податку та ухилення від його сплати.

Провадження щодо відмивання грошей може відкриватись в день виникнення підозри або достатніх підстав для підозри. У відповідності з ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, …» суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний подати повідомлення про фінансову операцію, що підлягає фінансовому моніторингу.

В цих випадках повідомлення суб'єкта первинного фінансового моніторингу подається до Державної служби фінансового моніторингу (Держфінмоніторинг). Вона є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, але без права на здійснення функції кримінального переслідування. Служба виконує функцію підрозділів фінансових розвідок та проводить аналіз повідомлень про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу. Держфінмоніторинг є членом Спеціального Комітету експертів Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму (MONEYVAL) та Егмонтської групи підрозділів фінансових розвідок, яка має неформальний статус.

За даними Держфінмоніторингу 98,1% усіх повідомлень подаються банками, і лише 1,9% – іншими суб'єктами первинного фінансового моніторингу. Форма подання повідомлення – електронна та паперова (0,9% повідомлень, що подаються небанківськими фінансово-кредитними установами).

Держфінмоніторинг подає зібрану інформацією у формі запиту до Спеціально уповноваженого органу. Розподіл підвідомчості органів відбувається наступним чином:

1. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», який набув чинності 6 лютого 2015 року.

(ТАБЛИЦА!)

…

На основі повідомлення Держфінмоніторингу Спеціально уповноважений орган перевіряє окремі транзакції, або ж вдається до комплексної перевірки. Про результати розгляду заяв повідомляється Держфінмоніторингу.

Найголовніше завдання Держфінмоніторингу полягає в збиранні та аналізі інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, а також у встановленні необхідних для подання заяви фактичних обставин. Справа передається до відповідних органів кримінального переслідування. Підвідомчість органів залежать від характеру і тяжкості обвинувачення.

Органами кримінального переслідування є Генеральна прокуратура, Міністерство внутрішніх справ / поліція, СБУ, а також Державна фіскальна служба. Ці ограни здійснюють подальше розслідування, збирають докази по справі, щоб Держфінмоніторинг подав до суду всю отриману та проаналізовану інформацію по справі. Вимоги до речових доказів передбачені приписами кримінально-процесуального права України. Отже, органи юстиції повинні перевіряти інформацію щодо справи перед її використанням в суді.

За даними Держфінмоніторингу в 2014 році було подано приблизно 1,2 мільйонів повідомлень про фінансові операції, що підлягали фінансовому моніторингу, а також заморожено 3042,83 мільйонів гривень відповідно до так званої постанови про арешт коштів та інших цінностей. Невідомо про розмір подальших матеріальних стягнень, і чи були вжиті заходи з вилучення майна.

У відповідності з ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, …» мінімальний розмір фінансової операції, через яку суб'єкт первинного фінансового моніторингу може звертатися з повідомленням до Держфінмоніторингу складає 150 000грн. Тривалість дії постанови про арешт коштів та інших цінностей було підвищено до 30 днів.

З поданих у минулому році до Держфінмоніторингу повідомлень було відкрити 476 судових проваджень, які були передані до органів кримінального переслідування. До списку існуючих проваджень не було включено ще 298 повідомлень. Проте не було з’ясовано, чому існує така велика різниця між кількістю поданих повідомлень про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, та кількістю відкритих проваджень.

Інший аспект, або постановка завдання по відношенню до протидії відмиванню доходів полягає у застосуванні Державною фіскальною службою третьої рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Вона передбачає «застосування поняття злочину “відмивання коштів” до усіх серйозних злочинів з метою охоплення якомога ширшого спектру предикатних злочинів», а тому і до податкових злочинів (пов'язані з прямими та непрямими податками). Оскільки в Україні відсутня

необхідна практика у розгляді цих питань, за підтримкою, а саме за обміном досвіду, вона звертається до німецьких експертів.

Цільовий текст №9 – фрагмент (варіант перекладу 1.5)

2. Боротьба проти відмивання грошей

Учасники переговорів:

Державна служба моніторингу фінансів

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг

Генеральна прокуратура

Державна фіскальна служба

Центр протидії корупції

Фактичні положення щодо відмивання грошей прописані у статті 209 Карного Кодексу України. Наступні пункти прописані вже у новому законі про відмивання грошей. Вони були приведені у відповідність з стандартами та рекомендаціями Міжнародної групи з протидії по відмиванню брудних грошей. Суттєвим доповненням до переліку предикативних злочинів є прийняття пункту про зниження суми податку та ухилення від сплати податків.

Процес порушення справи з відмивання грошей може розпочатися будь-якої миті за отримання такої підозри. В даному випадку відповідальна особа фінансового сектору має подати заяву про підозру щодо відмивання грошей згідно Закону України про відмивання грошей.

В таких випадках заява відповідальної особи потрапляє до Державної служби моніторингу фінансів. Державна служба моніторингу фінансів - це адміністративна інстанція без права на кримінальне переслідування. Звідти завдання переймає Служба фінансового нагляду і відбувається перша обробка всіх заяв стосовно підозр щодо відмивання грошей. Державна служба фінансового моніторингу є членом комітету експертів Ради Європи щодо оцінки заходів протидії по відмиванню грошей та фінансуванню тероризму та є членом неофіційної мережі органу фінансової розвідки, що приєднався до Міжнародної організації фінансової розвідки «Егмонт».

Згідно державної служби фінансового моніторингу заяви відпускаються у 98.1% усіх випадків банками, а останні 1.9% іншими відповідальними особами. Заяви виконуються в електронній формі; заяви у письмовій формі видаються лише у 0.9% усіх випадків від небанківських інституцій. Надана інформація відсилається у формі запиту до компетентних закладів постійного моніторингу. Розподіл відповідальностей між закладами можна зобразити наступним чином:

Закон щодо запобігання і боротьби з легалізацією доходів з карних дій чи фінансування тероризму (відмивання грошей); закон набрав чинності 06.02.2015.

1.Національний Банк України, іноземні банки, постачальники послуг з перерахування коштів

2. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку

3.Ринок цінних паперів

4. Національна комісія з державного регулювання фінансового ринку

5. Підприємства з питань страхування, страхові агенти, перестрахувальники, кредитори та інші

6. Міністерство фінансів України

7. Постачальники лотерейних послуг, цінних металів та дорогоцінних каменів, бухгалтері, податкові інспектори та інші

8. Міністерство Юстиції України

9. Нотаріуси, адвокати , виконавці юридичної консультації

10. Міністерство департаменту економіки і торгівлі України

11. Оптові торговці

12. Міністерство інфраструктури України

13.Виконавці поштової служби

14. Державна служба моніторингу фінансів України

15. Агенти з нерухомості

На підставі повідомлень Державної моніторингової служби України перевіряються або окремі транзакції або здійснюється позапланова комплексна перевірка. Результат зрештою перенаправляється до державної моніторингової служби. Головним завданням Державної моніторингової служби є збір інформації

та складання загального стану справ, що перенаправляється до відповідного органу карного переслідування. Ведення справи залежить від змісту та ступеня тяжкості конкретного звинувачення. Органами спостереження є Генеральна Прокуратура, Міністерство Внутрішніх Справ/Поліція, Державна Служба Безпеки України чи Державна фіскальна служба. Через дані інстанції відбувається подальше розслідування та збір доказів, для того, щоб мати змогу завдяки інформації, що надходить від Державної служби фінансового моніторингу, запровадити судовий процес. Відповідні положення щодо отримання суттєвих доказів прописані у карно-процесуальному праві. До того ж необхідна також перевірка, виконана Міністерством Юстиції, перед тим як свідчення можна буде використовувати у судовому процесі.

У 2014 році було подано близько 1,2 міл. заяв щодо підозр про відмивання грошей і 3.042,82 міл. гривень були заморожені через так званий “Freezing order“ (?). У якій мірі та чи взагалі будуть прийняті подальші заходи щодо зниження статків, ще не відомо. Згідно нового положення закону про відмивання грошей гранична сума для подання заяви буде складати 150.000 грн. Тривалість так званого “Freezing order,, продовжили ще на 30 днів. У минулому році, як повідомляється, було створено 476 заяв, які були передані органам слідчення. До цієї кількості було приєднано ще 298 доповнених заяв до вже існуючих судових процесів. Як саме це дійде до широких невідповідностей між кількістю судових заяв та карними справами, які виникнуть в результаті, ще не можна з`ясувати.

Інший аспект по відношенню до боротьби з відмивання грошей буде спостерігатися через Державну моніторингову службу по вже успішному втіленню третьої рекомендації Групи з розробки фінансових заходів щодо боротьби з відмиванням грошей, за якою може бути розпочато якомога широке роз’яснення стосовно предикативного розслідування і в результаті питання податкових правопорушень будуть розглядатися в Україні як предикативний злочин з відмивання грошей. Так як ще не має переконливих свідчень буде залучатися допомога німецьких експертів у формі обміну досвідом.

Цільовий текст №9 – фрагмент (варіант перекладу 1.6)

2. Боротьба з відмиванням коштів

Сторони переговорів:

- Державна служба фінансового моніторингу України

- Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг

- Генеральна прокуратура України

- Державна фіскальна служба

- Центр протидії корупції

Зі складом злочину з відмивання коштів можна ознайомитись в статті 209 Кримінального кодексу України. Інші положення містяться в новому Законі про … Відмивання доходів. Він був приведений у відповідність до стандартів та рекомендацій Цільової групи з фінансових заходів (FATF). Значним кроком в адаптації було включення ухилення від сплати податків та (?) до переліку правопорушень.

Впровадження процедури по боротьбі з відмиванням коштів може відбуватись завжди за наявності підозри. Але процес розгляду заяви про підозрілі операції з відмивання коштів повинен бути представлений уповноваженою особою фінансового сектора, у відповідності з Законом України про відмивання доходів.

В таких випадках звіт уповноваженої посадової особи направляється до Державної служби фінансового моніторингу (SFMS). Державна служба фінансового моніторингу - це адміністративна установа, що не має повноважень кримінального переслідування. Звідти завдання передається Підрозділу фінансової розвідки (FIU) і відбувається централізоване первинне опрацювання всіх заяв про підозрілі операції з відмивання коштів. Державна служба фінансового моніторингу є членом спеціального Комітету експертів Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів боротьби з відмиванням коштів та фінансування тероризму (MONEYVAL) та Підрозділів фінансової розвідки, приєднаних до неофіційної мережі групи "Егмонт".

Згідно з даними Державної служби фінансового моніторингу у 98,1% випадків заяви подаються банками, а в решті 1,9% випадків іншими уповноваженими особами. Заява подається в електронному вигляді; заява у паперовій формі подається лише в 0,9% випадків небанківськими установами.

Державна служба фінансового моніторингу надсилає дану інформацію у формі запиту установам, відповідальним за первинний моніторинг. Поділ повноважень між установами представлено далі.

На основі відомостей Державної служби фінансового моніторингу компетентний орган перевіряє або окремі банківські операції, або ж проводиться повна позачергова перевірка. Після цього результат знову передається Державній службі фінансового моніторингу.

Первинним завданням Державної служби фінансового моніторингу є збір інформації та формулювання обставин справи, достатніх для подання позову. Далі вони передаються уповноваженому органу, що здійснює кримінальне переслідування. Повноваження регулюються залежно від складу та тяжкості конкретного звинувачення. Органи, що здійснюють кримінальне переслідування - це Генеральна прокуратура України, Міністерство внутрішніх справ/Поліція, Служба безпеки України або також Державна фіскальна служба. Ці інституції здійснюють подальші розслідування та збір доказів, щоб мати змогу пред'явити інформацію про предмет заяви, надану Державною службою фінансового моніторингу, для судового розгляду. Відповідні положення щодо набуття доказового значення можна знайти в кримінально-процесуальному праві України. Відповідно до нього органи правосуддя повинні провести перевірку перед тим, як отримані дані зможуть бути використані у судовому провадженні.

В 2014 році згідно з даними Державної служби фінансового моніторингу було розглянуто приблизно 1,2 млн. заяв про підозрілу діяльність і заморожено 304282 млн. грн. відповідно до так званого " Наказу про замороження активів". Не відомо, чи могли бути прийняті подальші заходи зі стягнення активів, отриманих від незаконної діяльності, і в якому розмірі.

Згідно з новими положеннями Закону про відмивання коштів порогова величина суми для подання заяви становить 150000 грн. Тривалість «Наказу про замороження активів» було подовжено до 30 днів.

В минулому році із поданих заяв було сформульовано 476 скарг, які надалі були передані органам, що здійснюють кримінальне переслідування. До цього додавалось ще 298 додаткових заяв з приводу вже існуючих судових проваджень. Врешті-решт не було можливості встановити, яким чином виникла разюча невідповідність між кількістю поданих заяв про підозрілу діяльність та кримінальними справами, заведеними на їх основі.

Державна фіскальна служба бачить відтепер інший аспект, власне кажучи, іншу постановку проблеми стосовно боротьби з відмиванням коштів після впровадження третьої рекомендації Цільової групи з фінансових заходів (FATF), згідно з якою буде ініційовано якомога ширше роз'яснення стосовно кримінально карних діянь, що передують скоєному злочину, і як результат податкові правопорушення в Україні також вважатимуться кримінальним діянням, що передує злочину з відмивання коштів. Оскільки в цій сфері ще немає емпіричних даних, необхідно буде просити про підтримку та ін. у вигляді обміну досвідом з німецькими експертами.

Цільовий текст №9 – фрагмент (варіант перекладу 1.7)

Боротьба з відмиванням грошей

Учасники переговорів:

Державна служба фінансового моніторингу

Національна комісія регулювання ринків фінансових послуг

Генеральна прокуратура

Державна фіскальна служба

Центр протидії корупції

Склад злочину, а саме легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, зазначений у статті 209 Карного кодексу України. Інші положення містяться у новому законі про відмивання грошей й відповідають усім стандартам та рекомендаціям Групи з розробки фінансових заходів боротьби

з відмиванням грошей (FTAF). Суттєвим доповненням до переліку предикативних злочинів є прийняття пункту про зниження суми податку та ухилення від сплати податків.

Процес порушення справи з відмивання грошей може розпочатися будь-якої миті за отримання такої підозри. В даному випадку відповідальний працівник має повідомити про підозру відмивання грошей згідно Закону України про відмивання грошей.

В таких випадках ця підозра передається до Державної служби фінансового моніторингу. Державна служба фінансового моніторингу - це адміністративна інстанція без права на кримінальне переслідування. Далі справа передається Підрозділу фінансової розвідки (FIU) і відбувається перша перевірка підозри відмивання грошей. Державна служба фінансового моніторингу є членом Спеціального комітету експертів Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів протидії відмиванню грошей (MONEYVAL) та фінансуванню тероризму, а також є членом неофіційної мережі підрозділів фінансової розвідки, Егмонтської групи підрозділів фінансової розвідки.

За даними державної служби фінансового моніторингу у 98.1% усіх випадків такі підозри виставляють банки, і лише у 1.9% – відповідальні за це працівники. Повідомлення зазвичай подається в електронній формі; у письмовій формі лише у 0.9% випадках, переважно від небанківських інституцій. Надана інформація надсилається у формі запиту до первинних компетентних органів моніторингу. Розподіл відповідальностей між якими можна зобразити таким чином:

Закон «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»; закон набув чинності 06.02.2015.

1.Національний Банк України, іноземні банки, постачальники послуг з перерахування коштів.

2. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку

3.Ринок цінних паперів

4. Національна комісія з державного регулювання фінансового ринку

5. Підприємства з питань страхування, страхові агенти, перестрахувальники, кредитори та інші

6. Міністерство фінансів України

7. Постачальники лотерейних послуг, торговці цінних металів та дорогоцінних каменів, бухгалтери, аудитори та інші.

8. Міністерство Юстиції України

9. Нотаріуси, адвокати, радники з юридичних питань.

10. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України

11. Оптові торговці

12. Міністерство інфраструктури України

13. Поштова служба

14. Державна служба фінансового моніторингу України

15. Агенти з нерухомості

На підставі повідомлень Державної служби фінансового моніторингу перевіряються або окремі транзакції, або здійснюється позапланова комплексна перевірка. Результати передаються назад Державній службі фінансового моніторингу.

Головним завданням Державної служби фінансового моніторингу є збір інформації, а також вона відкриває справу, за наявності достатніх підстав. Далі ця справа передається до компетентних розвідувальних органів. І ця компетентність залежить від змісту та ступеня тяжкості конкретного звинувачення. Розвідувальними органами є Генеральна Прокуратура, Міністерство Внутрішніх Справ/Поліція, Державна Служба Безпеки України чи Державна фіскальна служба. Ці інстанції проводять подальше розслідування та збір доказів, для того, щоб мати змогу запровадити судовий процес. Відповідні положення щодо отримання суттєвих доказів прописані у карно-процесуальному кодексі. До того ж необхідна також перевірка Міністерства Юстиції, перед тим як свідчення можна буде використовувати у судовому процесі.

У 2014 році було подано близько 1,2 міл. підозр відмивання грошей і 3.042,82 міл. гривень були заморожені через так званий “Freezing order“ (заморожування активів). Чи будуть далі застосовуватись заходи з вилучення коштів і у якому розмірі – ще не відомо.

Згідно нових положень Закону про відмивання грошей гранична сума для розслідування справи буде складати 150.000 грн. Тривалість заморожування активів подовжили до 30 днів. У минулому році було зареєстровано 476 заяв, які були передані розвідувальним органам. До цієї кількості було додано ще 298 заяв до вже існуючих судових процесів. Причини такої разючої невідповідності в поданих підозрах та відкритих судових справ вияснити не вдалося.

Інший погляд на боротьбу з відмиванням грошей демонструє Державна служба фінансового моніторингу після успішного втілення третьої рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), за якою підіймається питання якомога ширшого тлумачення предикативного злочину, тобто до предикативних злочинів відмивання грошей будуть також відноситись податкові правопорушення. Оскільки Україна ще не має досвіду в таких справах планується залучення допомоги німецьких експертів у формі обміну досвідом.

Цільовий текст №9 – фрагмент (варіант перекладу 1.8)

Боротьба з відмиванням грошей/ діяльність проти відмивання коштів

Учасники переговорів:

- Державна служба фінансового моніторингу
- Національна комісія з державного регулювання ринків фінансових послуг
- Генеральна прокуратура
- Державна фіскальна служба
- Центр протидії корупції

Положення про відмивання коштів можна знайти в статті 209 українського кримінального кодексу. Інші положення вміщає в собі новий закон параграф 1 про відмивання коштів. Він був впроваджений у відповідності до стандартів та

зауважень Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (ФАТФ). Одним з таких суттєвих стандартів є врахування заниження суми податку/ухилу від сплати податку до списку правопорушень.

Впровадження розслідувань щодо відмивання грошей може розпочатися в будь -який час на основі підозри про факт здійснення правопорушення. Але оповіщення про внесення звинувачення у відмивання коштів має здійснюватися відповідальними за це особами з фінансового сектору.

В цих випадках оповіщення відповідальних осіб слідує до Державної служби фінансового моніторингу (ДСФМ). ДСФМ є адміністративною установою без повноваження на кримінальне переслідування. Це завдання на себе бере Підрозділ фінансової розвідки (ПФР) і проводить центральну первинну обробку всіх повідомлень про здійснення відмивання коштів. ДСФМ є членом Комітету експертів з оцінки заходів боротьби з відмиванням грошей (MONEYVAL) та членом неофіційної мережі ЕГМОНТ груп.

Заяви, згідно ДСФМ, подаються в 98,1% всіх випадків банками, а у 1,9% іншими відповідальними особами . Заява подається електронно; повідомлення про порушення у паперовій формі подається лише у 0,9% всіх випадків не банкових установ.

Наявна інформація надсилається ДСФМ у формі запиту на первинний моніторинг компетентним установам. Розподілення повноважень для установ зазначено далі:

Згідно параграфу 1 Закону «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»; що вступив у силу 06.02.2015.

1.Державна установа відповідального Національного банку України, банків, іноземних банків, постачальники послуг по переказу коштів та ін..

2. Національна комісія з безпеки та фондового ринку

3. Ринок цінних паперів

4. Національна комісія з державного регулювання ринків фінансових послуг

5. Страхові компанії, страхові агенти, перестраховики, кредитори, маклери та ін.

6. Міністерство фінансів України

7. Національні лотереї, торговці дорогоцінними металами та каменями, бухгалтери, економісти-ревізори та ін.

8. Міністерство юстиції України.

9. Нотаріуси, адвокати, юридичні консультанти та ін.

10. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України.

11.Крупні торговці.

12. Міністерство інфраструктури України.

13. Дистриб'ютори пост-сервісу

14. Державна служба фінансового моніторингу України

15 Ринок нерухомості

На базі повідомлення ДСФМ компетентні інституції перевіряють чи то окремі трансакції, чи здійснюють повну непланову перевірку. По завершенню цього процесу, результат буде надісланий до ДСФМ. Первинним завданням ДСФМ є збір інформації та порівняння стану речей. Ця інформація буде надіслана до органів кримінальної юстиції. Компетенція регулюється змістом та важкістю конкретного звинувачення. Кримінальними переслідуваннями займаються Генеральна прокуратура, Міністерство внутрішніх справ/ поліція, Державна служба безпеки або Державна фіскальна служба. Через ці інституції проводяться наступні розслідування та отримання доказів для того, щоб внести за допомогою ДСФМ в судовий процес (?) інформацію про фактичний перебіг справи. Відповідне формулювання можна знайти в кримінально-процесуальному праві України.

Згідно з ним, може проводитися необхідна додаткова перевірка Міністерством юстиції перед результатом судового процесу.

В 2014 році за інформацією ДСФМ було винесено приблизно 1, 2 мільйони обвинувачень і було заморожено 3.042.82 мільйонів гривень у відповідності

з визначенням накладання арешту на майно та грошові суми. Не відомо, чи були інші заходи щодо майнових покарань і в якому розмірі вони впроваджувались.

Згідно з новими положеннями закону про відмивання коштів при обвинуваченні накладається грошова сума у 150 000 гривень. Тривалість замороження коштів підвищується до 30 днів.

З обвинувачень в минулому році було підтверджено 476 правопорушень, які були передані органам кримінального переслідування. Сюди ж дійшли 298 доповнених обвинувачень до існуючих судових справ. Не можна пояснити як дійшло до такої високої невідповідності між кількістю обвинувачень та наслідкових судових процесів.

Інший аспект чи постановку питання у відношенні до боротьби з відмиванням коштів можна побачити особливо через реалізацію Державної фіскальної служби рекомендації ФАТФ, за якою стимулюється широке тлумачення даних кримінальних порушень і, як наслідок, в Україні можна тлумачити ухил від податків, як (?) відмивання грошей. Оскільки в цьому плані Україна не має достатнього досвіду, то для обміну досвідом будуть запрошуватися німецькі експерти.

Цільовий текст №9 – фрагмент (варіант перекладу 1.9)

Боротьба з відмиванням грошей/Anti-Money Laundering

Партнери переговорів:

- Державна служба фінансового моніторингу
- Державна комісія з урегулювання ринків фінансових послуг
- Генеральна прокуратура
- Державна фіскальна служба
- Центр протидії корупції

Склад злочину про відмивання грошей містить ст.209 Кримінального Кодексу України. Більш ширші положення містяться в новому Законі «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів». Його було адаптовано відповідно стандартів та рекомендацій Групи з розробки фінансових

заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Суттєва його зміна полягає у внесенні до числа предикативних злочинів зменшення суми податків.

Порушення кримінальної справи щодо відмивання грошей відбувається з часу подання заяви про підозру у відмиванні грошей. Згідно з ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів» суб'єкт первинного фінансового моніторингу має подати повідомлення про фінансову операцію, що підлягає фінансовому моніторингу.

В таких випадках повідомлення суб'єкта первинного фінансового моніторингу передається до Державної служби фінансового моніторингу. Ця служба - центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, але без права кримінального переслідування. Служба виконує завдання Підрозділу фінансових розвідок та здійснює головний аналіз заяв про підозру у відмиванні грошей. ДФСМ є членом Спеціального Комітету експертів Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму (MONEYVAL-Комітет Ради Європи по запобіганню легалізації кримінальних доходів) та Егмонтської групи підрозділів фінансових розвідок.

Згідно даних ДФСМ 98,1% усіх повідомлень надходять з банків, і лише 1,9% – іншими суб'єктами первинного фінансового моніторингу. Заява подається в електронному вигляді, а деякі - 0,9% повідомлень, що подаються небанківськими фінансово-кредитними установами подаються на папері.

ДФСМ подає зібрану інформацією у формі запиту для подальшого розгляду Спеціальному органу. Розподіл компетентності органів відбувається наступним чином:

1. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», набув чинності 6 лютого 2015 року.

Таблиця

На основі повідомлення ДФСМ Спеціально уповноважений орган здійснює перевірку окремих трансоперацій, або виконує позапланову комплексну перевірку. Результати надаються ДФСМ.

Головним завданням ДФСМ є зібрання інформації та співставлення фактичного стану справ, достатнього для подання, що надається відповідним органам кримінального переслідування. Компетентність органів залежать від характеру і тяжкості обвинувачення. Органами кримінального переслідування є Генеральна прокуратура, Міністерство внутрішніх справ, СБУ, а також Державна фіскальна служба. Ці органи здійснюють подальше розслідування, збирають докази по справі, щоб ДФСМ передав всю отриману та проаналізовану інформацію до суду. Відповідні положення про належність та допустимість доказів визначені Кримінально-процесуальним Кодексом України. Отримані висновки мають бути змістовно перевірені перед використанням їх у суді.

За даними ДФСМ в 2014 році було подано приблизно 1,2 мільйонів заяв про підозру у відмиванні грошей, а також 3042,83 мільйонів гривень було заморожено відповідно до Розпорядження про замороження активів. Невідомо про те яким чином і в якому розмірі були здійснені подальші заходи по поверненню активів.

Згідно нових положень ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, …» нижня порогова величина складає 150 000грн. Тривалість дії постанови про замороження активів було підвищено до 30 днів.

З поданих у минулому році повідомлень до ДФСМ було відкрито 476 судових проваджень, які було передано до органів кримінального переслідування. До цього списку було включено ще 298 вже відкритих провадження. Але до кінця не було з’ясовано, чому існує таки різниця між числом поданих заяв та числом вже відкритих проваджень

Інший аспект полягає у застосуванні Державною фіскальною службою третьої рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), що передбачає подальше тлумачення злочину “відмивання коштів” до правопорушення яке зазначене в КК України, як предикативний злочин по відмиванню грошей. Оскільки відсутня необхідна практика у розгляді цих питань, необхідно звернутися до німецьких експертів для розширення досвіду в даному питанні.

Вихідний текст №10 (фрагмент оригіналу)

Atom

Aufbau – Ein Atom (von griech. atomos – unteilbar) ist zwar das kleinste Teilchen eines chemischen Grundstoffes oder Elements$ es kann aber – wie die Wissenschaft längst bewiesen hat – sehr wohl geteilt werden.

Es besteht aus einem Atomkern mit Massenteilchen und aus einer Hülle. Die Massenteilchen bestimmen mit einem Anteil von mehr als 99% das Atomgewicht. Einige davon, die Protonen sind elektrisch positiv (+) geladen, andere sind elektrisch neutral (Neutronen).

Protonen und Neutronen bilden zusammen die Nukleonen. Sie bestimmen die Massenzahl im Atomkern. Die Anzahl der Protonen im Atomkern ergibt die Kernladungszahl oder Ordnungszahl. Sie ist für die Unterschiedlichkeit der einzelnen Grundstoffe (Elemente) maßgeblich.

Die Atomkerne eines Elements besitzen zwar alle die gleiche Zahl von Protonen, haben aber häufig unterschiedlich viele Neutronen, so dass auch ihre Masse verschieden ist. Atome mit gleicher Kernaldungszahl, aber verschiedener Massenzahl werden als Isotope bezeichnet. Chemische Elemente sind meist Isotopengemische.

Die Atomhülle wird aus den sehr kleinen, elektrisch negativ (-) geladenen Elektronen gebildet. Sie bewegen sich auf festgelegten Bahnen um den Atomkern. Weil sich die Bahnen nicht in einer Eben befinden, werden sie auch als Schalen bezeichnet. In elementaren Atomen stimmt die Zahl der Elektronen mit der Zahl der Protonen überein. Daher ist ein Atom nach außen hin elektrisch neutral.

Die Schalen werden vom Kern nach außen hin nummeriert. Die maximale Zahl der Elektronen aus einer Schale ist grundsätzlich das Doppelte vom Quadrat ihrer Schalennummer. Die Höchstzahl von Elektronen auf einer Schale beträgt 32, die jeweils äußerste Schale kann nur 8 Elektronen aufnehmen.

Je größer der Schalendurchmesser ist, desto größer ist auch die Energie der darauf befindlichen Elektronen. Für das chemische Verhalten der Element sind vor allem die in der äußersten Schale vorhandenen Elektronen entscheidend.

Beispiel: Die maximale Zahl n der Elektronen auf der Schale k beträgt: $n = 2 \times k^2$

Цільовий текст №10 (фрагмент авторизованого перекладу – варіант 1.0)

Атом

Будова. Атом (від грецької atomos – неподільний), хоча і є найменшою частинкою хімічного елемента, проте, як уже давно довели науковці, дуже добре може ділитися.

Він складається з атомного ядра, маса якого складається із мас мікрочастинок: позитивно заряджених протонів (+), електронейтральних нейтронів та електронної оболонки.

Число нуклонів (спільна назва протонів і нейтронів) в ядрі атома визначає його масове число. За кількістю протонів визначається його атомний номер або порядковий номер елемента в періодичній системі.

Всі ядра атомів одного і того ж елемента мають однакову кількість протонів, проте кількість нейтронів у них досить часто є різною, тому їх маса також відрізняється. Атоми з однаковим порядковим номером, але з різним масовим числом називаються ізотопами. Хімічні елементи здебільшого являють собою суміші ізотопів.

Електронна оболонка атома складається з негативно заряджених (-) електронів. Електрони розташовані в атомі на певній відстані від ядра, в області простору, що називаєтся орбіталь. Всі орбіталі атома утворюють електронну оболонку. В електронейтральних атомах число електронів збігається з числом протонів. Такий атом є в цілому нейтральним.

Оболонки нумеруються від ядра назовні. Максимальна кількість електронів на оболонці – це подвійне число квадрата номера їх оболонки. Найбільша кількість електронів на одній оболонці становить 32. Якщо на зовнішній оболонці міститься вісім електронів, така оболонка вважається завершеною.

Чим більший діаметр оболонки, тим більшою є енергія електронів, що знаходяться на ній. Для хімічної взаємодії елементів вирішальними є ті електрони, що знаходяться на зовнішній оболонці.

Приклад: максимальна кількість n електронів на оболонці k становить: $n = 2 \times k^2$

Цільовий текст №10 (варіант перекладу 1.1)

Атом

Будова : Атом (від гр. atomos= неподільний) – найменша частинка хімічного елементу; однак вчені вже давно довели, що і його можна поділити на ще менші частинки. Атом складається з ядра (що у свою чергу складається з матеріальних частинок) та з оболонки. Матеріальні частинки складають за своєю кількістю у більше ніж 99% всю атомну масу. Деякі з них протони -позитивно заряджені, інші – нейтрони –негативно.

Протони та нейтрони утворюють нуклони. Вони визначають масове число в атомній масі. Кількість протонів в атомному ядрі показує атомний номер, що і є визначальним фактором для відмінності окремих елементів.

Атомні ядра елементу мають однакову кількість протонів, проте часто різну кількість нейтронів, тому їх маса може бути різною. Атоми з однаковими зарядами ядра, але з різними масовими числами називаються ізотопами. Хімічні елементи є здебільшого ізотопно-геохімічними.

Оболонка атома складається з дуже маленьких, негативно заряджених електронів. Електрони рухаються по замкненим орбітам навколо ядра.

Так як орбіти знаходяться не на одному рівні, їх також називають оболонками. У простих атомах кількість електронів співпадає з кількістю протонів. Тому атом виявляється електрично нейтральним.

Орбіти нумеруються від ядра назовні. Максимальна кількість електронів на орбіті дорівнює подвоєному квадрату номера орбіти. Максимальна кількість електронів на одній орбіті -32, найбільш віддалена орбіта може містити лише 8. Чим більшим є діаметр орбіти, тим більшою є енергія електронів, які там знаходяться. Для хімічного зв’язку вирішальним фактором є перед усім наявні електрони на зовнішній орбіті.

Приклад: максимальна кількість електронів n на орбіті k складає : $n=2x\ k^2$

Додаток D. СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Дорофеєва М.С. Синергетика перекладу спеціальних текстів (німецько-український напрям): Монографія. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. – 520 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Дорофеєва М.С. Синергетичні аспекти перекладу спеціальних текстів / М.С. Дорофеєва // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – Вип. 55. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2015. – С. 117-125.

3. Dorofejewa M.S. Fachübersetzen unter dem synergetischen Aspekt / Dorofejewa, Margarita // Germanistik in der Ukraine. – Jahrheft 10. – Kyjiw: Verlagszentrum der KNLU, 2015. – S. 222-229.

4. Дорофеєва М.С. Синергетика в теорії перекладу: становлення термінології / Маргарита Дорофєєва // Наукові записки. – Випуск 144. – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград: Видавець Лисенко В.Ф., 2016. – С. 131-137.

5. Дорофеєва М.С. Принцип ієрархії у фаховому перекладі (синергетичний аспект) / М. Дорофєєва // Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики: науковий журнал / редкол. В.І.Кушнерик та ін. – Чернівці: Вид. дім «РОДОВІД», 2016. – Вип. 11-12, Ч. 1. – С. 187-192.

6. Дорофеєва М.С. Синергетика і фаховий переклад / Дорофєєва М.С. // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наукових праць. – Вип. 10. – Хмельницький: ФОП Бідюк Є.І., 2016. – Том 1 (А-І). – С. 220-227.

7. Дорофеева М.С. Неравновесность системы в синергетике перевода / М.С. Дорофеева // Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Збірник наукових праць. – Вип. 23. – Т. 2. – Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2016. – С. 86-91.

8. Дорофеєва М.С. Дискурсивні помилки у синергетиці спеціального перекладу / М.С.Дорофеєва // Філологічні трактати. – Том 8, №3. – Суми: СумДУ; Харків: ХНУ імені В.І.Каразіна, 2016. – С. 15-25.

9. Дорофеєва М.С. Принцип подвійного входження як основа синергетики перекладу / М.С. Дорофеєва // Вісник КНЛУ. Серія «Філологія». – Т.19, №2. – Київ: Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 166-174.

10. Дорофєєва М.С. Когнітивно-ситуативне моделювання у спеціальному перекладі / Маргарита Сергіївна Дорофєєва // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2016. – №30. – С. 63-81.

11. Дорофеєва М.С. Когнітивні передумови моделювання системи у синергетиці перекладу / М.С.Дорофеєва // Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. Збірник наукових праць. – Вип. 24. – Т. 2. – Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2016. – С. 113-117.

12. Дорофєєва М. Інформаційна ентропія у перекладі спеціальних текстів / М. Дорофєєва // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Іноземна філологія». – К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. – № 1(49). – С. 9-14.

13. Дорофеєва М.С. Синергетично-інформаційна методика перекладацького аналізу / М.С.Дорофеєва // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Вип. 5. – С. 12-17.

14. Дорофеєва М.С. Принцип незамкненості у синергетиці перекладу / М.С. Дорофеєва // Філологічні трактати. – Т.8, № 1. – Суми: СумДУ; Харків: ХНУ імені В.І. Каразіна, 2017. – С. 47-56.

15. Дорофеєва М.С. Принцип нелінійності у синергетиці перекладу / Маргарита Дорофеєва // Наукові записки. – Випуск 154. – Серія: Філологічні науки. – Кропивницький: Видавець Лисенко В.Ф., 2017. – С. 330-336.

16. Дорофеєва М.С. Синергетика і «образи» перекладу / Дорофєєва М.С. // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: Зб. наукових праць. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. – Вип. 32. – С. 111-124.

17. Дорофеєва М.С. Універсалії перекладу в контексті синергетики / Дорофєєва М.С. // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: зб. наукових праць. – К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2016. – Вип. 33. – С. 111-125.

18. Dorofejewa M.S. Entropie der syntaktischen Ebene in der Fachübersetzung / Dorofejewa, Margarita // Germanistik in der Ukraine. – Jahrheft 11. – Kyjiw: Verlagszentrum der KNLU, 2016. – S. 159-167.

19. Дорофеева М.С. Принципы становления системы в синергетике специального перевода / М.С. Дорофеева // Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. – Вип. 25. – Т. 2. – Одеса, 2016. – С. 161-165.

Статті в іноземних виданнях:

20. Дорофеєва М.С. Некласичний тип наукової раціональності у синергетиці перекладу / М.С. Дорофєєва // Science And Education a New Dimension. – Philology, IV (21), Issue: 98, 2016. – pp. 51-56.

21. Дорофєєва М.С. Відношення перекладацької рівноваги у системі спеціального перекладу / М.С.Дорофєєва // Science And Education a New Dimension. – Philology, IV (24), Issue: 104, 2016. – pp. 74-77.

22. Dorofeyeva M. System modelling in the specialized translation synergetics: practical aspects / Margarita Dorofeyeva // European Journal of Literature and Linguistics. Scientific journal. – Vienna: «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2017. – №1.– pp. 18-22.

23. Dorofeyeva M. Translation analysis scheme in the specialized translation synergetics / Margarita Dorofeyeva // European Journal of Humanities and Social Sciences. – Vienna: «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2017. – №1. – pp. 34-39.

Тези наукових доповідей:

24. Дорофєєва М. Класичний тип наукової раціональності у синергетиці перекладу / Маргарита Дорофєєва // Фундаментальные и прикладные исследования: современные научно-практические решения и подходы: сборник материалов I –й Международной научно-практической конференции / ред. А.Душный, М.Махмудов, В.Ильницкий, И.Зимомря. – Баку – Ужгород – Дрогобыч: Посвит, 2016. – С. 287-289.